FINN SKÅRDERUD

NERIMAS

KLAJONĖS PO MODERNŲJĮ AŠ

FINN SKÅRDERUD

NERIMAS

KLAJONĖS PO MODERNŲJĮ AŠ

Iš norvegų kalbos vertė
Aušra Bagočiūnaitė

VILNIUS

UDK 159.92
Sk-12

Finn SKÅRDERUD
URO
En reise i det moderne selvet
Aschehoug & Co. (W. Nygaard),
1999

Knygos vertimą rėmė
Marketing Unit for Norwegian International Non-Fiction (MUNIN)

Viršelyje panaudotas dail. Jūratės Stauskaitės
grafikos darbo fragmentas

ISBN 9986-16-227-0

Apie žmones šioje knygoje pasakojama gavus jų pritarimą, tačiau esti aprašymų, iš kurių neįmanoma atpažinti personažų prototipų. Vis dėlto analizuoti šį tekstą kartu su kai kuriais savo buvusiais bei dabartiniais pacientais buvo pravartu. Analizė suteikia įdomių galimybių – ir paraidžiui, ir pavaizdžiui skaityti savęs pačių korektūrą.

Skiriu sūnui Jū

Vienas pats

Užuomazga

Pirmi šio pasakojimo sakiniai sviedžia tiesiai į padangę.

Prieš keletą metų buvau žaismingesnis nei dabar. Žaidžiau dangaus skliaute ir atsidaviau kryčiui. Tikriausiai, atlikdamas pirmąjį šuolį, išgyvenau laimingiausias savo gyvenimo sekundes. Ne minutes – sekundes.

Ir manau, kad parašiuto kontroliavimas, nepaisant visiškai laisvo kryčio, yra mano apčiuopiamiausias susilietimas su visagalybe. Be to, buvo smagu.

Norėčiau šiuos vertikalybės potyrius išskirti iš veiklos, kurią daugelis mano esant absurdišką ar bent jau nenaudingą. Noriu išskirti juos, nes krisdamas iš dalies esi pats savimi, tačiau kartu esi ir modernios kultūros elementas. Mums patinka žaisti, tačiau visąlaik trokštame šio to daugiau. Norime atbukinti nerimą. Nerimastį įveikti padeda stiprūs potyriai. Kartais atsipalaiduoti galima įsitempiant.

Čia, žemėje, gyvename kelis gyvenimus. Nelengva. Psichologiškai aiškinant, gimę mes esame daugybė laisvų dalelių. Augti – rinkti tas daleles į krūvą, tikintis tapti vientisu žmogumi. Nors nuobodokai nuskambės, bet sielos branda yra ir kraštutinumų derinimas. Kraštutinumais gali būti vadinamos vaiko fantazijos apie visagalybę ir naikinimą. Mes labai skirtingai įsivaizduojame, kaip reikia bendrauti su kitais. Atrasti ką vienoda šiais laikais tikriau-

siai būtų nelengva. Mes brandiname savąjį *Aš*. Modernusis *Aš* nebetramdomas tradicijų. Jį veikia ir turtina informacijos bei ryšių perteklius. Suteikiamos įstabios galimybės ir praturtinti gyvenimą, ir kartu prarasti save.

Čia, žemėje, gyvename kelis gyvenimus. Visi jie kupini kažin ar įgyvendinamų projektų. Nuo galvojimo įskausta galvą. Mintys, troškimai, rūpesčiai, piktosios dvasios ir svajonės nenustygsta vietoje it nenuoramų žvirblių pulkai rudenį. Man keliama galybė reikalavimų, daugumą iš jų aš pats sau keliu. Kartais susiduriu su liūdesiu, kuris, nutrūkus mano kalbai, pradeda mane gąsdinti. Be kalbos, padedančios man atsiverti, jaučiuosi bejėgis. O kartais mane persekioja rūpestis, ką kiti mąsto ir mano.

Padangėje viskas kitaip. Ten rūpi tik viena. Oro slėgis netikėtai primena kūnui, kad pasipriešinimas yra geras būdas pajusti, jog žmogus gyvas. Pasipriešinimas mus ir stabdo, ir leidžia nuvokti save esant. Todėl mes tokie greiti juo teisintis.

Buvau į žemę krintantis bedievis. Kodėl gi iš bedievių atimtas šventumas? Šventumas – erdvė, atskirta nuo kasdienybės. Kristi reiškia kilti į kitą potyrį. Kūnas ir siela susijungia ir tampa vieniu. Patraukli psichosomatika.

Bet taip trukti negali. Po keleto šuolių supratau, kad pirmo potyrio antrąkart pajusti neįmanoma. Didžiausias ekstazės išgyvenimo priešas – pripratimas. Suvokiau, kad egzistencinis šuolis pamažu paprastės ir virs sporto komandos naryste, pyragų loterija ir panašiais dalykais. Proto buvimas nuošalyje grėsė virsti proto vyravimu. Šventoji žaislumo rimtis nyko. Planavau liautis.

Iššokęs paskutinį kartą, visai linksmas ir patenkintas kybojau danguje. Staiga tartum priepuolis mane ištiko tulžinga vienatvė. Ką aš čia darau? Ką veikiu visiškai vienas erdvėje, kur man tikrai ne vieta? „Esu vienišas kaip Francas Kafka“, – rašė Francas Kafka. Išgyvenau žmogaus trapumą – trumpą kelią nuo didybės iki nevilties. Kur kiti?

Palankiai galvoju apie tokias rizikos pratybas, į kurias pats buvau įsivėlęs. Tai suteikia potyrių, neįmanomų niekur kitur. Dažnai jie gana vertingi. Dažnai nepakankamai vertingi. Nepakankamai vertingi jie greičiausiai esti tada, kai žmogus bando ko nors prisipildyti. Žmogus pats ir duoda, ir ima. Tai *į save nukreiptos* pratybos uždarame gyvenimo rate. Šitaip begėdiškai tiksliai atveriama vienatvė. Įkyri vienatvės rizika kyla iš to, kad mūsų kultūra garbina individą – *asmenybę*. Čiulpti nykštį ir čiulpti krūtį – skirtingi dalykai.

Šuolis su parašiutu nėra pernelyg rizikingas. Jis tėra tikrosios gyvenimo rizikos mėgdžiojimas. Meilė, nuoširdumas ir *kiti dalykai* – štai tikroji rizika. Argi galima žygį plaustais lyginti su išsižadėjimu? Šuolį prisirišus guma ir nesulaukiamą mylimojo skambutį?

ATVIRASIS ŽMOGUS

Aš be galo jautrus.
Blogas ženklas.

Liudvigas Vitgenšteinas
Nežinomas dienoraštis

Pašaliniai poveikiai

Įvadas: nepaliaujamas nerimas

Sėdžiu piramidės viršūnėje. Rašau.

Bandau susivokti. Kas gi vis dėlto vyksta? Galvoju: daug dalykų sukasi apie tai, kad mes norime patikti. Turbūt ir yra štai taip paprasta. Norime, kad kas nors mus įvertintų. Man atrodo, daugelį mano veiksmų lemia noras kam nors patikti. Būdamas suaugęs žmogus, aš vis dar viliuosi, kad tėvas įvertins didumą mano laimėjimų. Svarstau: juokinga save vadinti nepriklausoma asmenybe, kai šitaip smarkiai priklausai nuo kitų. Man reikia meilės ir pagyrų, noriu, kad man kas nors globėjiškai priešintųsi. Manau, nepriklausomų asmenybių apskritai nėra. Gal autistai yra išimtis, nors kai gerai pamąstau, tuo visiškai netikiu. Baisiai įdomu, kad nepriklausomų asmenybių mitas šitaip išplito.

Peržiūriu, ką parašiau. Apninka abejonės. Ar viskas taip paprasta? Aš nenuilstu. Nežinau kodėl. Galbūt tai buvimo tuo, kas esu, pašalinis poveikis? Turėčiau būti patenkintas. Ką tik „Nilo" rekreacijos centre mano kūną aliejais įtrynė stiprios moters rankos. Tikriausiai kalta piramidė. Neteisinga ši piramidė. Tai nėra pagarba žmogaus galimybėms kaip Cheopso piramidė, į kurios viršūnę sifiliu apkrėstas 1849-ųjų gruodį įkopė Gustavas Floberas. Aš nekopiau. Pakilau liftu. Ir sėdžiu Cheopso piramidės *kopijos* viršūnėje. Esu Las Vegase. Į kazino viešbutį *Luxor* įeiti galima tiesiai pro didžiulę angą – Sfinkso tarpkojį. Taksi stotelė

kaip tik ten, kur turėtų būti dauginimosi organai. Taip ir nenustatau mitinio gyvūno lyties.

Viešbutyje man nepatinka. Tačiau pati mintis čia apsilankyti puiki. Įdomu, kad knygos apie šiuolaikinio žmogaus nerimą ir ramybę įvadą rašau būtent čia, įsitraukęs į veiksmų chaosą. Atvykau čia lošti ir aprašyti lošimo. Už bilietą sumokėjo tie, kurie nori, kad aprašyčiau lošėjo psichologiją. Pasiėmiau dolerių, Dostojevskio *Lošėją* ir lengvabūdišką Hamsuno novelę *Lošimo istorija*. Dabar aprašinėju visai ką kita, nes esu užvaldytas ne lošimo, o nerimasties. Šią akimirką beribis nerimas man daug svarbesnis už konkrečią, ir dėl to patrauklią, ruletės įtampą.

Man patinka būti čia, nes Las Vegasas – kraštutinumų pavyzdys. Čia diena maišosi su naktim – rytinė ruletė prieš kukurūzų dribsnių dubenėlį pusryčiams, jei tik pageidauji. Čia žmogus kviečiamas linksmintis, iki neteks sąmonės, dvidešimt keturias valandas per parą. Jei turi bent penkiolikos centų monetą, esi nuoširdžiai laukiamas. Lošimas leidžia Las Vegasui tapti greičiausiai augančiu miestu.

Paprastai geba orientuotis manęs nesuklaidina. Las Vegase jau esu buvęs, bet pasiklystu čia nuolat. Ir viduje, ir lauke. Lauke pasimetu, nes neono reklamos net ir vidudienį užgožia kepinančią saulę. Pasiklystu ir viduje, kazino salėse, kur tyčia norima dezorientuoti žmogų. Lošėjas turi pasiklysti ne tik *laike*, bet ir *erdvėje*. Architektūra irgi sąmoningai suprojektuota, kad pasiklysčiau. Labirintas po labirinto. Jokių langų, jokios natūralios šviesos – vos kelios iškabos, rodančios, kur tualetas, liftas ar registracija. Jokių kėdžių pavargusiam. Žmogus sutrikęs, tačiau jis gali susirasti tvirtą ramstį – lošimo stalą ir *lošimo automatą*, visad aplošiantį žmogų.

Man patinka būti čia; sėdžiu kvailos piramidės – reikšmingos metaforos – viršūnėje. Reikšmė tikriausiai per daug tiesmuka. Las Vegasas – realizacijos ir kitimo kraštutinumas. Triukšmas, šviesa, grūstis, informacija ir melodramiški dolerio likimai. Aki-

mirkos utopija. Netoliese kitas kraštutinumas – dykuma. Tai amžinybės utopija. Žiūrint iš lėktuvo atrodo, kad *Highway 91** ir šalikelės rėmina dykumą. Dykumos tuštuma ir atvirybė įrėminta dar labiau išryškėja. Man patinka dykuma. Keletą parų lyg dykumoje vienas praleidau *Death Valley***. Man patinka fizinis dykumos artumas. Dykuma graži. Man patinka dykumos iššūkis. Ji meta iššūkį mano vienatvei. Man patinka dykuma – ten ištrinta bereikšmybė. Man patinka jos metafora. Las Vegasas – perpildyta pilnuma. Dykuma – tuštis. Vaizdinys tikriausiai labai aiškus.

Čia, Las Vegase – *zvimbesys* ir *įtampa*, o netoliese dykumoje – skaidruma. Veik tik išdžiūvusios druskės, barškuolės ir kojotai. Šiandien iš Mirties slėnio keliaudamas čia, pakeliui mačiau nustipusį kojotą. Kaip savo kelionių pasakojime *Amerika* rašo Žanas Bodrilaras: „Dykuma ir Las Vegasas patvirtina vienas kitą. Vieno neįmanoma suvokti be kito“.

Apie tokius ir panašius skirtumus aš rašau šioje knygoje. Perpildymas ir tuštuma lemia bei tvirtina vienas kitą. Būti šiuolaikiniu žmogum – gyventi vejamam informacijos ir ryšių. Čia slypi rizika prarasti ryšį su pačiu savimi.

Fundamentalus prieštaravimas mums yra laisvės ir prieraišumo poreikis. Įtemptai gyventi įdomu. Bet ir rizikinga. Man, psichiatrui, modernioji kultūra veriasi ir dažnai susiduriant su *pažeidžiamumu*.

Laviruojant tarp prieštarų, kyla prieštaringi jausmai ir nerimas. Šioje knygoje apsistoju ties šiuolaikiniu žmogumi ir jo nepaliaujamu nerimu. Rašydamas apie nerimą, remiuosi tuo, kaip jam atsiduodama psichoterapinio dialogo metu. Kaip jis iškyla, kokie būna paciento ir mano santykiai per mūsų susitikimus?

* Greitkelis (*angl.*).

** Mirties slėnis (*angl.*).

Šviežias kraujas

Rašau, kad nenuilstu. Šiuolaikinį nerimą arba nenuilsimą galima suvokti siejant jį su laiku. Žmogus turi per mažai laiko. Iki rytojaus reikia dar daug ką nuveikti, juk esi mirtingas. Kiekviena ciferblatu pasislinkusi sekundė yra tarsi įspėjimas apie besiartinančią mirtį. Aš, kaip ir kiti, labai neturiu laiko. Nenuilstu todėl, kad neturiu laiko ilsėtis. Tai nėra taip blogai. Galbūt tuo net mėgaujuosi, nes intensyvumas per klaidą gali supanašėti su buvimu. Greitis – svaigalas.

Slegiamai neturiu laiko, tačiau tas laiko trūkumas *geras*. Jaučiuosi privilegijuotas. Lyginu save su kai kuriais savo pacientais – jie turi slegiamai daug laiko, tačiau tai – *blogo* laiko kiekis. D. sako, kad raudonas šviesoforo signalas – geriausias jo draugas, padedantis sunaudoti blogo laiko perteklių.

Šioje knygoje svarbu ne tie nerimavimai, kurie kyla iš baimės kur nors pavėluoti. Aš susitelkiau į vidinį žmogaus nerimą. Mūsų šiuolaikinė visuomenė gerai išanalizuota ir aprašyta. Jokio žodžių trūkumo. Daugelis šių žodžių – puikiausios analitinės sąvokos: *daugiareikšmiškumas, daugkartinumas, decentralizuotumas, nepastovumas, kintamumas, fragmentiškumas, fraktališkumas, nelinijiniškumas* ir kitos. Visos jos vienakryptės. Karlo Markso frazė „visi nejudantys dalykai pavirs oru" reikalauja papildymo. Randu vieną tikslią šiuolaikinės diagnostikos sąvoką – *kompleksiškumas*. Guodžianti sąvoka. Ji aiškina suskilimą, kartu nurodydama ir tai, kad beprotybė taip pat turi sistemą.

Modernioji kultūra istoriškai ypatinga. Tai kultūra, savo idealus ir kolektyvinius įvaizdžius imanti iš nesamybės – iš ateities. Modernumo esmė – laužyti tradicijas, jas pakeičiant *kitimu* bei *komercija*. Dabartis nėra vieta, skirta apsistoti. Taigi nerimas – kultūrinė prielaida, ne vien atsitiktinumas. Jis turi ir pagrindinį, ir šalutinį poveikį. Mes tikime *raida*, taigi logiška, kad nebrandi

jaunystė yra tas gyvenimo tarpsnis, kurį mitologizuojame. *Jaunatviškumas* vitališkas. Jaunatviškumas mums tampa vieningumo kultūros pakaitalu.

Prie žodžio „modernus" pridėję priešdėlį „post-" (postmodernus), į savo gyvenimą įtraukiame reliatyvumą. Reliatyvumas – abejojimas tiesa ir kabučių lyg triušių begalinis veisimasis. Per didelis reikšmingumas atitrūksta nuo teisybės. Per didelis reikšmingumas vadinamas *svarba*.

Visa tai turi etinių padarinių. Vyraujant reliatyvizmui, autoritariniai sumanymai praranda teisėtumą, ir galia pakliūva į pavojų. Galios kritika – ne tik drąsaus žmogaus veiksmai, bet ir elgsena. Elgsena, kylanti iš pačių įvairiausių interpretavimo būdų. Kai kurios interpretacijos praturtina, kitos yra išsigimusios – Zuzana Zontag tai vadina „interpretacijos tironija". Iškyla rizika, kad viskas neteks svarbos. Ar iškęs, pavyzdžiui, geras žmogus mūsų įvairiausias psichologines interpretacijas, jei nebus verčiamas vidutinybe, nebus įtarinėjamas, veliamas į slaptas operacijas, jei nebus prašomas atgailauti: „Kaipgi ten iš tikrųjų buvo su ta Motina Terese?"

Galia demaskuojama. Kartu ir užmaskuojama. Modernioje kultūroje ir individas, ir visa masė susiduria su nemenka apžvalgos problema. Nesant pastovumo, sunkiau orientuotis – kaip ir *Luxor* lošimo salėje. Kas ta galia, kai ji užmaskuota? Las Vegasas mane traukia tuo, kad jis – viena sąžiningiausių pasaulio vietų: kai esi lošimo salėje, tau nekyla jokių abejonių, kad vienintelė galia čia – rinka.

Apžvalgos stygiui ironija yra ir problema, ir sprendimo būdas. Ironiškas nuošalumas leidžia suvokti visumą. Nebūtinai turime nuolat ironizuoti, ironija gali reikšti patį požiūrį į gyvenimą – tai ironiškas laikymasis nuošaliai nuo kitų ir paties savęs. Ironijos kalba *lojali*. Tačiau, laikydamiesi nuošaliai, rizikuojame prarasti savo reikšmingumo potyrį. Kai viskas tampa vienodai svarbu, viskas gali tapti ir nereikšminga. Ironija, kaip ir kalbėjimas bei elg-

sena, yra šiek tiek panaši į raminamuosius vaistus. Jei perdozuosi, sprendimas gali tapti problema.

Modernumo žavesys ir teroras gali būti aprašytas vienu sakiniu: *vienintelė stabili būsena yra nestabilumo būsena.* Vartojama diagnozės sąvoka – tapatumo krizė. Tačiau tai juk irgi yra modernumo esmė – senų taisyklių perrašymas bei tapatumo pertvarkymas. Iš čia modernioji visuomenė semiasi milžiniškos energijos ir produktyvumo. Įvairiapusės interpretacijos leidžia nuolat perrašinėti praeitį. Dabartis veikia pagal praeities pavyzdį, o ateitis seka dabartį. Jei praeitis praranda stabilumą ir tampa skirtingiausių įvykių pyne, tai ir mūsų kultūros tapatumas – ateitis – gali suskilti ir tapti nesaugus. Ir dabartis, laikinoji apsistojimo vieta, tampa neramia buveine. Būdamas terapeutas bei auklėdamas vaikus, be galo pamėgau sąvoką *nenuspėjamumas* – tai diagnozė, o terapija – *numatymas.*

Psichologinis žmogus

Tokie štai svarstymai apie kultūrą. Diagnozė gali atrodyti sekinanti. Bet ką visa tai reiškia individui? Žiūriu į žmones, sėdinčius prie lošimo automatų. Mane kamuoja keistas jausmas, kad žmonės čia laimingi. Tačiau jie su niekuo nebendrauja. Vieni akis į akį su juos aplošiančiu automatu. Lošikai sėdi eilėmis, apsikabinę plastmasinius kibirėlius, pilnus ketvirčio dolerio monetų, ir myga myga. Myga ir myga, reguliariai lyg kvėpuodami. Ritmiškas, monotoniškas triukšmas. Mašinos kartkartėmis išvemia po kelias monetas.

Bare, priešingai, tenka painiotis tarp žmonių. Aš sutinku suomę – kalifornietę, jau ketvirtą kartą ištekėjusią. Ji prisistato esanti eksalkoholikė, eksbulimikė, alergiška cukrui ir neprašyta ima pasakoti, kad turi *elgsenos* problemų. Jai kyla sunkumų dėl elgsenos lygiai taip pat kaip ir jau daugiau nei šimtmetį gyvuojančios moderniosios literatūros herojams. Sunku įsikabinti. Fliogs-

tado, Sūlstado ir Kjerstado* knygų herojai gyvena vieniši ir nesugeba į ką nors įsitverti. Šioje knygoje rašoma apie elgsenos sunkumus. Gyvenimas galėtų būti toks paprastas, galėtų suteikti visas galimybes – mes čia taip trumpai būsime. Vietoj to – tik baisiai įtemptos pastangos bendrauti su kitais. Keistoka.

Individualioje mūsų patirtyje atsispindi vyraujantys veiksniai iš mūsų socialinės aplinkos. Socialiniai veiksniai yra *kuriantys*, labai paprastu ir kartu subtiliu būdu. Jie iš pirminės žaliavos – kiekvieno individo biologinės ir psichologinės matricos (naujagimio) – per daugelį metų formuoja ir rengia individualias patirties ir sąmonės struktūras. Tokios socialinės struktūros pavadinamos vardais *aš*, *ego* arba, kaip dabar labiau įprasta, – *Aš*. Modernusis *Aš* susiformuoja visų ten esančių ir nesančių stiprių įtvirtinimų šešėlyje.

Aplink mus tvyrantis nerimas gali tapti praplėstos sąmonės asmeniniais išgyvenimais, įtemptais ir aistringais. Mes prisijungiame prie skirtingų pasaulio balsų, girdime naujus stimuliuojančius ritmus ir garsus. Nebesame atkirsti. Aš prisijungiu ir pasijuntu šiek tiek panašus į visa matantį Dievą. *Luxor* viešbutyje yra speciali patalpa, kur monitoriuose galime žiūrėti arklių lenktynes, kaip tik šią akimirką vykstančias kur nors Jungtinėse Valstijose. Žiūrėdamas galiu statyti už arklį. Įspūdinga (ir šiek tiek sekina). *Mes beribiai, mes išnaudojame progas.*

Arba: aplink mus tvyrantis nerimas gali sukelti miklius kitimus, pavirstančius vidiniu triukšmu. Išorinis irimas gali virsti vidiniu irimu ir pragarišku minčių bei jausmų malūnu, karštligiškai besisukančiu dvidešimt keturias valandas per parą. Jaučiu sielos ir kaulų niežulį. *Mes beribiai ir nuo to kenčiame.*

Tik tada, jei nuoseklusis *Aš* sutvarko nerimą, jis palaikiui gali virsti geru potyriu. Būtent besikeičiančioje kultūroje yra keliami dideli reikalavimai vidinei psichologijai, gebai išgyventi visumą

* Šiuolaikiniai norvegų rašytojai (*vert. past.*).

bei sąsajas. Nestabilume svarbus nedidelio kiekio stabilaus tapatumo poreikis. Šiuolaikinė modernioji kultūra *psichologizuoja kasdienį gyvenimą*. Kai dideli išoriniai aiškinimai apie visumą ir sąsajas subliūkšta, individui tenka išsaugoti psichologinį vienį. Zigmundo Froido raštus galima vadinti pirmaisiais portretiniais darbais. Tai *psichologinio žmogaus* portretas. Jautraus, egocentriško žmogaus, suvokiančio vidinį vyksmą. Psichologinis žmogus – *refleksiška* būtybė – ši sąvoka pasiskolinta iš sociologo Antonio Gidenso. *Refleksiškos lenktynės* reiškia, kad kiekvienas iš mūsų visada privalo turėti nuomonę apie tai, kas turėtume būti, ką turėtume daryti ir kaip elgtis. Gyvenimo lenktynes visada sudarė individo perėjimai nuo vieno tapatumo prie kito. Tradicinė visuomenė šiuos perėjimus ritualizavo. Mūsų kultūra gerokai paslankesnė, taigi išlaikyti stabilius socialinius tapatumus sunku. Todėl privalome patys daug aktyviau rašyti autobiografijas ir surasti ryšį tarp asmeninių ir socialinių kitimų. Į refleksyvų vyksmą įtraukiamas ir kūnas. Kaip geriausia būtų jį suformuoti?

Tiksliai nežinau, kokios nuostatos galėtume laikytis kalbėdami apie psichologinį žmogų. Viena vertus, matome monstrišku tampantį savientuziazmą ir sentimentalumu virstantį jausmingumą. Kita vertus, tikslingas mokymasis geriau pažinti patį save.

Kad ir ką manytume apie psichoanalizę, ji yra istoriškai vertingas priedas, išmokęs modernų Dievo paliktą žmogų sąvokų, kurių reikia norint sukurti refleksyvų pasakojimą apie save. Galint praeitį derinti su dabartimi, atsirado galimybių savimi pasitikėti, o tai susiję su geresne savikontrole.

Iššūkis mūsų civilizacijoje yra tam tikros visumos ir sąryšio išgyvenimas. Kaip vidinė visuma ir sąryšis gali būti perduodami? Vaikui savastį pirmiausia suteikia tėvai. Teikdami ryšių turtingą savastį, patys privalo ją turėti. O jeigu jos neturi ir tik laižosi žaizdas? Galime romantizuoti daugiareikšmiškumą ir galimybių buvimą. Galime romantizuoti galimybių žmogų, kurio *Aš* –

daugialypis. Galima žavėtis romantikų herojais – kūrybingais chameleonais, tapatumo akrobatais, gebančiais vienu kartu būti daugeliu asmenybių. Tačiau mes, realiai egzistuojantys žmonės, nesudėlioję savęs, keliaujame psichopatologijos link.

Tai gana problematiška. Ar neramaus suaugusio žmogaus negebėjimas perduoti sąryšį savo vaikams yra pirmapradės nuodėmės pasaulietinė psichologinė versija?

Atviras – ribotas

Ką visa tai reiškia individui? Las Vegasas įspūdingas ir sekinantis. Daugiausia laiko aš praleidžiu arba kambaryje, arba bare. Vėl susitinku suomę-kalifornietę, ir mes kartu geriame vandenį. Ji sako esanti greit užsiplieskiantis žmogus ir jeigu jau atranda ką nors, kas *praplėstų ribas*, tuoj pat užsidega, pameta saiką, tampa priklausoma, persekiojama. Sako, tai gali būti bet kas. Man smalsu, ar ji galvoje turi ir seksą, tačiau ji nutraukia mane prasitardama, kad labai domisi terapija. Pati yra išbandžiusi daugelį terapijų ir norinti tapti terapeute. Ar terapija irgi ją persekioja? „Ne, tu klaidingai mane supratai“, – atsako ji ir kalba apie terapijas, išmokiusias ją gerti vandenį ir vengti tų dalykų, kurių ji negalinti pakęsti. Sako, pati tapusi terapeute, išmokytų savo pacientus nustatyti ribas.

Taip, kaip atsikratė priklausomybės nuo alkoholio ir vietoj jo geria vandenį, lygiai taip pat ji nebenorėtų veltis ir į gilesnius santykius su žmonėmis. Nuo jų irgi tampa priklausoma. Sako, kad šitaip vyksta todėl, kad ji nemoka filtruoti. Dulkės nuo asfalto skverbiasi tiesiai į ją. Ji bando susitelkti, tačiau nežino ties kuo – dulkių sūkurių joje tiek daug. Sako esanti labai pažeidžiama. Sunkiai išgyvenanti kritiką, komentarus ir žvilgsnius. Aš nebežinau, kur kreipti žvilgsnį. Ji tikrai moka išsipasakoti. Pasakojimas pilnas ir gilaus asmeniškumo, ir visiško nuasmeninimo. Taigi dabar jau aš nebežinau, kaip elgtis.

Esu psichoterapeutas, tad mano padėtis nėra tokia sudėtinga kaip mano pacientų. Man tereikia save įrėminti. To išmokau naudodamas įvairias technikas. Patyrimo privalumas tas, kad išmoktas technikas gali integruoti į asmenybę, taigi jos tampa ne tokios „techninės". Svarbios yra ir sąvokos. Man reikia bent keleto fundamentalių metaforų, kad išsilaikyčiau savo kėdėje.

Labai plati, labai tiksli, nors kai kam atrodanti visiškai nevartotina yra sąvokų pora *atviras – ribotas*. Esu dėkingas norvegų antropologei Jorunai Sulheim, kurios žodžiai ir tekstai atvedė mane į jos *atvirųjų patyrimų* ir *atvirojo kūno* visatą. Ši knyga smarkiai paveikta jos mokymų. Daugiausia ji rašo apie moters atvirumą: kad moteris yra atviresnė nei vyras. Tai susiję su biologija, anatomija ir, žinoma, kultūra. Knygoje *Atvirasis kūnas* ji rašo, kad mūsų gyvenimas „paženklintas augančio ribų peržengimo ir tradicinių kategorijų griovos (visi daiktai *atsiveria* tolyn ratu besisukant komunikacijai), taip pat yra susijęs su tuo, kad moterų kūnai vis labiau *veriasi*. Atrodo, kad ir simboliškai, ir tikroviškai moters kūnas tampa vis lengviau pasiekiamas, kad į jį galėtum įeiti ir ištyrinėti, atverti, supjaustyti, naudotis juo ir kaip tik patinka jį išnaudoti. Greitai nebeturėsime jokių tabu. Ribojimai baigia išnykti".

Atvirumas tikrai moteriškiausias, tačiau drįstu teigti, kad jis – ir visuotinis modernus patyrimas. Modernus individas yra dažniau eksponuojamas, dažniau paliekamas savo paties valiai. Beribiškumo problema yra atskyrimo ir *nešvarumo* problema. Sunku vidinį dalyką atskirti nuo išorinio, apibrėžtą – nuo neapibrėžto. Kai išsisklaido ribos, išsisklaido ir realybės apčiuopiamumas.

Beribiškumas išprovokuoja apribojimų reikmę. Sulheim antropologinis siekis – *simboliškas mąstymas*. Viskas aplink mus yra ir konkretu, ir simboliška. Kūnas labai svarbus simboliškumui, nes suteikia šiam konkrečių ypatybių. Mūsų kūnai yra ir daiktai, ir ženklai. Mūsų kūnai – simbolinės žinios nešėjai, žinios apie žmonių tarpusavio santykius bei žmonių ir kultūros ry-

šį. Kūno sukurta simbolika išgyvenama kaip „tikroviška“. Atvirumas ir beribiškumas tampa kūno atvirybe ir beribiškumu.

Distinktyvumo svarba prasmės ir tvarkos išgyvenimui yra centrinė antropologų Klodo Levi-Stroso, Gregorio Beitsono ir Merės Daglas darbuose. Merės Daglas beribiškumo sąvoka, susijusi su purvinumu ir nešvarumu, kurį reikia sunaikinti, artima psichoanalitikės ir literatūros teoretikės Julijos Kristevos *abjekto* sąvokai. Abjektas yra blogas objektas, blogis, kuris nėra *Aš*, tačiau kuris prilipęs prie mano kūno ir į jį įsinarpliojęs. Kad tapčiau savimi, reikia jį nuo savęs atskirti.

Joruna Sulheim rašo: „Esu įsitikinusi, kad sparčiai besiveisiančios „kultūrinės ligos“ – anoreksija, bulimija, raumenų skausmai ir kiti neapibrėžti negalavimai – visų pirma turi būti suprantamos ir aiškinamos kaip (skirtingi bei įvairūs) simptomai, kuriuos sukėlė besiplečianti *borderline** – mūsų kultūros problema, susijusi su kūniškų ribų išlaikymu ir ypač su moters kūno integracijos stygiumi. Kūnas kalba apie savo aukas – apie distinkcijų praradimą – ir per *skausmą* ieško naujų ribų. Smurtas smurtui sustabdyti. Sakralumo erdvė, priklausanti mums patiems“.

Būdamas medikas, manau, galėčiau patvirtinti teiginį: daugumą psichopatologijos atvejų, kuriuos tenka nagrinėti, galima vadinti *atsitraukimu*. Žmogus atsitraukia, pasislepia, užsisklendžia, sumažėja, tampa nejautrus, apkurtina save, svaiginasi arba bando užsimiršti. Patys simptomai yra ribojantys: riboja ryšį su kitais, su rytdiena, su reikalavimais ir lūkesčiais. Susitikdamas su anoreksija sergančiu žmogumi, kuris vis labiau ir labiau džiūsta, imu galvoti, kad jis/ji iš visų jėgų stengiasi surasti savo *minimalųjį* Aš, kuris būtų menkutis, bet užtenkamas, kad galėtum jį kontroliuoti. Tai egzistencinis liesėjimas. Labiau už atvirumą vertinami simptomai gali tapti regresu dėl būtinumo arba geriausiu atveju – dėl gerovės.

* Riba, siena, demarkacijos linija (*angl.*).

Ten, kur nėra ribų, jas reikia labai rimtai nustatyti. Ribos padeda kurti tapatumą. Tapatumo pagrindas – žmogaus gebėjimas išsiskirti iš kitų. Ribos lemia tam tikrus konkrečius ženklus. Taisyklės, ritualai, įstatymai, tabu – tai kultūros ženklai. Ekscentriškoje erdvėje, supančioje kasdienos realybę, kur individas gali žaisti savo dramatišką kontrolės, kompetencijos ir reikšmės žaidimą, iš naujo yra suteikiami kontūrai neišvengiamai kasdienai. Sklidimas stabdomas pastatant sieną, kurioje individas pats gali palikti pėdsaką – įrašą kūne.

Erleno Liu kultiniame romane *Naivus. Super* dvidešimt penkerių metų pagrindinis veikėjas patyrė sukrėtimą ir prarado bet kokį domėjimąsi. Jo reikšmių pasaulis ištuštintas. Jo terapeutinė kovos strategija – ištuštinti išorę susidorojant su ja, panaikinant, atsisakant, išvalant ir sumažinant. Tai homeopatiška strategija. Jis imasi didesnių dozių, kad gautų priešingą rezultatą. Jo neigimas yra aktyvus pritarimas distinkcijų pilnam gyvenimui.

Ilgesys

Atvirasis žmogus gali būti pažintas kaip *galimas žmogus*.

Galimas žmogus pranašiškai aprašytas austrų rašytojo Roberto Muzilio (1880–1942) veikale *Žmogus be savybių*. Tai vienas reikšmingiausių Vakarų literatūros romanų. Muzilis rašo apie būtinybę vystyti *galimybių pojūtį*. Romanas – gigantiškai diagnostiškas veikalas. Pagrindinis veikėjas tikrai nėra žmogus be savybių. Jis turi daug savybių. Tačiau jis neturi asmeniškumo pojūčio, kuris padėtų išlaikyti jo vaidmenų ir tapatybių daugį. Pasaulis mums atviras, ir mes vienu metu esame keliose arenose. Tai paverčia *lankstumą* viena būtiniausių mūsų savybių. Lankstumas ir neišvengiama vidinė sąsaja taps mūsų kilnumu.

Atvirasis žmogus gali būti pažintas kaip *nesantis*. Modernus sielos gyvenimas dažnai gali būti aprašomas pagal subjektyvų

trūkumo išgyvenimą. Man kažko trūksta, neturiu ko nors pakankamai, man kažko nepakanka. Tokia subjektyvi patirtis gali padėti suprasti konkrečių dalykų nesamumą (mamos ar tėvo). Nesami gali būti ir konkretūs fiziškai šalia esančių žmonių buvimai. Žmogaus nesamybė gali būti psichinė. Gali nebūti aiškumo ir nuspėjamumo. Nebuvimo psichologija sudėtinga. Prarasti tai, ką turėjai, dažnai yra skaudu. Žmogus gedi ir tai suvokia. Prarasti tai, ko niekada neturėjai, bet ko vis tiek reikia, – dar skaudžiau. Žmogus gedi, nė nežinodamas dėl ko.

Žmogus visą laiką ilgisi. Ilgisi kažko – Dievo ar dar ko nors aukštesnio. Ilgesys dažnai susijęs su religija. Ilgesys turi kilmę ir tikslą. Aš ilgiuosi kažko, to, jos. Modernusis nenuilsimas neturi šaknų, o kai kilmė neaiški, neaiškus tampa ir tikslas. Nenuilsimas yra nerviška vibracija, besisukanti apie save. Aš nežinau, ko ilgiuosi. Nepaliaujantis nerimas visų pirmiausia siekia nutrūkti. Jis pats yra savo atramos taškas.

Įžvalgusis vokiečių eseistas Hansas Magnus Encensbergeris 1996 metais į *Der Spiegel* parašė straipsnį apie naują prabangą. Ko mums šiandien trūksta? Sudaryti trūkstamų daiktų sąrašą – tai vienas iš būdų suprasti kultūros ir individo prieštaravimus. Šiandienės prabangos nesuprastų mano seneliai. Encensbergeris vardija prabangos produktus: *laikas, dėmesys, aplinka, saugumas* ir *ramybė*. Remdamasis Encensbergeriu, socialantropologas Tomas Hylandas Eriksenas iškelia dar vieną prabangos produktą, labai svarbų – *pasitenkinimą*. Galima būtų paklausti, ar žmogus nėra jau visiems laikams išpaikintas ir ar nepasitenkinimas nėra universalus dalykas. Ar žmonių giminė nėra pasmerkta skųstis, kad ko nors neturi, o kai jau turi tai, tada skundžiasi, kad jiems trūksta neturėjimo? Ar dabar nenuspėjamumas ir aiškumo nebuvimas yra tokiu mastu sukomponuoti mūsų visuomeninėse struktūrose, kad rezultatas yra visai logiškas – nepasitenkinimas?

Psichologinis žmogus yra romantikas. Abstraktus mitas apie laisvą ir nepriklausomą žmogų palieka mūsų psichologinio gy-

venimo sąlygose kiaurymes. Kiaurymės turi būti užpildytos. Jas bandoma užpildyti ilgesiu ir visumos įsivaizdavimais. Mes esame romantikai, sava valia ar prieš savo valią. Tai nėra taip blogai. Galvoju apie Mirties slėnį, kuriame buvau prieš porą dienų. Mėgavausi dykuma. Mėgavausi ir savo romantišku sumanymu būti vienas dykumoje.

Dviguba fiksacija ir vidiniai *salto mortale*

Psichologinis žmogus turi būti aprašomas atsižvelgiant į *individualizmą* ir į tai, kas vadinama *įstrigimu į širdį*. Įstrigimas į širdį susijęs su išorinių autoritetų – Dievo, velnio, karalių ir vyskupų – atsitraukimu. Išoriniai konfliktai tada tampa vidiniais. Nei Dievas, nei velnias nemiršta, jie persikūnija į asmens psichologiją: jo charakterio bruožus ir dvilypius jausmus. Imami kelti dideli reikalavimai žmogui, jo psichologinei *savikontrolei*, kuri turi viską suvaldyti. Tampame savo paties naminiais gyvūnais. Individualizmas – žmogaus išskyrimas iš minios: ir juridiškai, ir morališkai, ir psichologiškai.

Individualizuotas žmogus juodomis akimirkomis gali pasijusti esąs savo paties vienutė. Esu kilnojamoji vienutė, be perstojo dirbanti, neuždaroma lygiai taip pat ilgai kaip ir kazino bei išgyvenanti didelių lūkesčių spaudimą: ką manajam *Aš* teks įveikti *savikultūroje*: *savirealizaciją*, *savivoką*, *savikontrolę*, *savarankiškumą* ir pan. Toks dažnas buvimas savimi sekina. Žmogus gali net imti bodėtis *savimi*. Kartais užsinorima šio to daugiau, ne vien *savigalbos*.

Psichologinis žmogus apsižiūrėjęs pajus į jį įsiskverbusių daugybės modernios kultūros priešybių ir paradoksų krūvį. Dviprasmybė – esminė egzistencinė žmogaus situacija: mūsų kūnai yra ir mūsų subjektai, ir objektai; aš pliaukšteliu sau per koją: *aš* – *ją*. Šios dviprasmybės sudaro mūsų buvimo dalį, o daugelis kitų

yra įtvirtintos modernioje kultūroje. Didžiuma mūsų dviprasmybių gali būti vadinamos *double-bind* – dviguba fiksacija. Šią sąvoką sukūrė Gregoris Beitsonas, kad suprastų šizofrenija sergančių šeimų komunikaciją. Ištarus kelias prieštaringas frazes, nuo jų buvo gelbstimasi psichoze. Tai buvo svarbi nauja sąvoka, tačiau, po kurio laiko aiškinant psichozes, dvigubos fiksacijos sąvoka neteko vertės. *Paprasčiausiai dėl to, kad ši dviguba komunikacija yra plačiai išplitusi.* Visa mūsų komunikacija dviguba. Tačiau tai, kad ši komunikacija plačiai išplitusi, tikrai nereiškia, kad ji nekelia jokių sunkumų.

Dauguma dvigubų kultūros komunikacijų yra susijusios su mūsų savarankiško žmogaus garbinimu, o priklausymo ir prisirišimo reikmė nuvertinama. Individų buvo visais laikais, o individualumo sąvoka – ne. Pats žodis reiškia *nedalomą* ir tikriausiai anksčiau buvo vartojamas kalbant apie savarankiškai egzistuojantį žmogų, kuris negali nepriklausyti nuo kitų. Mūsų vartojimas prieštarauja kalbos šaltiniui: idealusis ir neįmanomasis individualizmas yra atskirtas nuo kitų.

Neramioji šeima

Dvigubos fiksacijos pavyzdys yra *par excellence* moderni šeima. Šeima yra kultūros ir individo tarpininkas. Šeima puikiai tinka pasiekti daugelį tikslų, tačiau ji kelia ir sumaištį. Šeimą labai sunku apibrėžti. Ji nebėra nei produkuojanti visuma, nei auklėjimo instancija – tokia ji tampa kuo toliau, tuo rečiau. Vaikų auklėjimas virto viešu reiškiniu. Už jo – šeima, sudaranti psichologinį vienetą. Šeima turi perduoti intymumą. Meilę pasirinkdama ir kaip priemonę, ir kaip tikslą, šeima per intymumą turi sudaryti sąlygas vaikui susikurti. Vaikai neturėtų paveldėti tėvų, jie turi paveldėti patys save ir savo nepriklausomąjį *Aš*. Modernusis idealas – tapti ne panašiam, o kitokiam savo kilme. Socialantropolo-

gas Tijanas Siorhaugas pasakoja apie interviu laikraščiui, kuriame jauna moteris, sekdama savo žymia motina, sako norinti tapti aktore. Ir mamai, ir dukrai buvo svarbu pabrėžti, kad „dukra (tikrai) pati to nori... Modernioje kultūroje nevalia prasitarti, kad aš noriu tapti X todėl, kad mano tėvas ar mama buvo X ar (dar blogiau) kad jie buvo tokie talentingi. Ne todėl, kad profesijos pasirinkimas būtų kaip nors draudžiamas ar neįprastas, bet todėl, kad dvejonės, ar tikrai aš pats noriu tapti X, žeidžia. Jeigu to nori mano tėvai, vadinasi, jau ne aš pats. Kažkokiu būdu tėvai vis dar slypi manyje. Aš vis dar priklausomas ir nesavarankiškas – gėda“.

Keletas geranoriškų asmenybių iš Žmogaus etikos sąjungos perfrazavo Kristę Bergpreken: „Leiskite mažiems vaikams atrasti save“. Matau gerus ketinimus išlaisvinti mintį ir tikėjimą. Perskaitau sau šį sakinį garsiai. Iškart justi prieskonis. Nuo tokių dalykų gali virsti ligoniu. Nors ketinimai geri, visa elementari besivystanti prieraišumo psichologija smarkiai neigiama. Užsimerkiu ir pamatau save apglėbusią šąlančią paauglę. Ji bando save atrasti.

Šeima gali būti ir problemiška visuma, nes ji irgi yra *atvira*. Šeimos išorinės ribos visai neaiškios, ir jos vidinis uždavinys skleisti meilę beribis. Keliami lūkesčiai dideli. Nedėkingumas irgi yra šeimos narys. Kada ima pakakti? Jei troškimai konkretinami, dažniausiai jie konkretinami pagal *dėmesį*. Atvirajam *Aš*, besikuriančiam nepažintoje kultūroje, pagrindinė psichinė tema – *būti pripažintam*. Arba, kaip vadinama vizualios žiniasklaidos laikais, – *būti pamatytam*.

Tijanas Siorhaugas rašo (analizuodamas tą patį kaip ir jo kolega Joruna Sulheim): „Turint tai galvoje, visai nekeista, kad daugelį modernių šeimos patologijų sudaro *ribos problemos*: anoreksija, narcisizmas, ribinės psichozės, priklausomybė nuo kvaišalų ir kraujomaiša. Tai susiję su peržengtomis ribomis ir desperatiškomis strategijomis, padėsiančiomis įgyti savo vidinės teritorijos kontrolę, pavyzdžiui, pripildant ją, ištuštinant, sutraukiant arba išplečiant“.

Luxor viešbučio parfumerijos parduotuvėje reklamuojami naujausi Kalvino Kleino kvepalai – *Contradiction**. Iš kur jie gauna jų? Sužavėtas susimąstau apie daugiau įtampų, kurioms galima nustatyti diagnozę.

Subjektas / objektas. Kaip aš realizuoju save kaip subjektą? Reikalavimai realizuoti save kaip subjektą verčia besivystantį individą objektizuoti save. Žmogus, norėdamas save surasti, ieško ir randa save kituose. Žmogus objektizuoja save, susisiedamas su ištisa kultūros ir rinkos objektų jūra: su daiktais, liesu kūnu, paviršiais, rezultatais ir pan. Taip subjektai yra ir pildomi, ir tuštinami.

Unikalusis / uniformuotasis. Vakar man pabodo piramidės familiarumas. Nuvažiavau į kazino, kur tikėjausi sutikti kitokią žmonių giminę. Žinoma. *Hard Rock*** *viešbutyje* susidūriau su jauna judria minia. Droviai pats prisijungiau prie jaunimo, nepaprastai gražaus ir turtingo. Jie automobiliu atvažiavo iš Los Andželo. Mes gėrėme, ir po kurio laiko aš išdrįsau jų paklausinėti. Ką jie darys baigę koledžą? Visi norėjo tapti ypatingi, individualūs, kūrybingi ir išskirtiniai. Įprastos unikalumo ambicijos, veik trivialios. Drabužiai ir kūnas nešioja tas unikalumo ambicijas, ir nors atrodo jie tikrai puošniai, tai tėra puiki uniforma ir vergiškai pavaldi norma, apie kurią nediskutuojama.

Pažanga / atsitraukimas. Inicijuodami save į ateitį, turime suprasti, kad sulauksime pašalinio poveikio – didelio regresijos antplūdžio. Priimamajame sutinku daug žmonių, išvargusių nuo pastangų pasiekti savikontrolę ir norinčių pasiduoti, atleisti vadeles. Sunaikink mano įsipareigojimus, rūpinkis manimi, apkabink mane!

Esu šiek tiek sutrikęs. Perskaitau savo svarstymus apie kultūrą ir jos priešybes. Rašau ne apie tai, kad mes gauname per daug ar

* Prieštaravimas, priešingybė (*angl.*).

** Sunkusis rokas (muzikos stilius) (*angl.*).

per mažai. Ne apie tai, kad viena yra neteisinga, o kita teisinga. Viskas yra kartu. Būdamas psichiatras, tyrinėjantis ir valgymo sutrikimus, esu tvirtai įsitikinęs, kad *netinkama mityba* yra gili ir gera metafora.

Nerimo ligos ir ligos nerimas

Ar skaitytojas žino, kad neurozių nebesama?

Modernioji diagnostika atsisakė neurozės termino. Taigi ir neurozių nebesama. Ar vis dėlto yra? Tai, kas anksčiau vadinta neurozėmis, neišnyko, tik pakito ir suretėjo. Išnykusioji neurozė atspindi kalbos ir „realybės" santykį. Kalba nusako realybę, bet kartu ir kuria realybę, ją pavadindama. Taigi sunku suprasti, kiek mūsų kitoks kalbinis įvardijimas sudaro „pakitusią ligos panoramą", kiek tie skirtumai yra „tikri". Esu tvirtai įsitikinęs, kad dalis tų skirtumų yra „tikri", ir neurozės termino atsisakyta buvo todėl, kad pati sąvoka pasidarė ne tokia svarbi.

Išnykusioji neurozė verta kalbos prie kapo duobės. Žmogus gali jos pasiilgti. Neurozė – per stipri reakcija į kūrimą ir kultūrinę statybą, norint tvarkyti, statyti sienas ir reguliuoti. Esu tikras, kad mano, psichoterapeuto, išgyventi dialogiški patyrimai smarkiai skiriasi nuo tų, kuriuos patyrė, pavyzdžiui, Zigmundas Froidas. Froidas gyveno kultūroje, kurioje svarbiausia buvo *draudimas*. Froidiška neurozė gali būti aiškinama kaip reakcija į ryškias autoriteto formas šeimoje ir pačioje kultūroje. Neurozės yra šeimos ir kultūros kontrolės mechanizmai, kurie patologiškais kiekiais yra suliejami į individą: tai prievarta, kaltė, nepalenkiamumas, analiniai žnyplių judesiai ir vidinė instancija, kurioje pasirodo kaltinamieji ir nuteistieji – sąžinė. Draudimas susijęs su kalte. Froido psichologija yra apie „tai, ko žmogus neturėtų daryti". Mūsų psichologija daugiau nukreipta į „tai, ko žmogus nespėja". Tikriausiai šiomis dienomis gėda yra tokia pat svarbi są-

voka kaip froidiška kaltė. Gėda nėra kaip kaltė susijusi su kokiu nors blogiu, daromu kitam, tai – nepasitenkinimas savimi. Aš nesu pakankamai geras.

Modernioji psichopatologija savirealizacijos kultūroje apskritai yra smarkiai susijusi su suardyta savigarbos reguliacija. Tai sukimasis ir nestabilumas, nepastovumas ir nevienodumas, taip pat nevykęs maisto, alkoholio bei sekso ir emocijų bei intymumo kontroliavimas. Sąvoka, kuri dažnai vartojama tokiems fenomenams bei su jais susijusiam elgesiui diagnozuoti, yra *narcisizmas*. Tai galėtų būti gera sąvoka, jeigu ji nebūtų vartojama vienpusiškai negatyviai arba banaliai kaip keiksmažodis. Aš vartoju šią sąvoką, suvokdamas narcisizmą kaip būtiną savimeilę. Ji būtina, ji gali egzistuoti ir sveikos formos. Gali egzistuoti ir nesveikos. Nesveikas narcisizmas – nerealus savigarbos išpūtimas, kai ši iš tikrųjų tėra nestabili ir menkavertė. Tai kartu ir žemesnė padėtis, ir pranašumas. Narcisizmas nėra vien tik savęs aukštinimas, pervertinant savo charakterio bruožus ir reikšmingumą. Tai ir desperatiška strategija, padedanti išgyventi vidinio skaidymosi grėsmę. Tas, kuris iškelia save, dažnai neigia priklausymą nuo kitų. Ir kiti gali tapti savęs įtvirtinimo instrumentais.

Taigi tai yra *elgsenos* problema – kartu ir priežastis, ir poveikis.

Priartėjęs prie patirties

Rašymai apie modernų žmogų begaliniai. Visi kartu jie gana slogūs. Skaičiau juos ir bandžiau nepasimesti. Įvairiomis kalbomis įvairios tradicijos yra pasiruošusios padėti įvardyti. Daugelis sąvokų džiugino, kitų su atodūsiu atsisakiau – banalių ir pamaivių. Mano, kaip skaitytojo, kuris yra ir vartotojas, poreikis – surasti žemiškų sąvokų. Viena didžiausių mano ambicijų – šioje knygoje perteikti *priartėjusio prie patirties žmogaus* sąvoką.

Mano patirties sritis – psichoterapija. Tai sėslus darbas, kuriame bandoma sukurti judesius. Psichoterapija – dviejų (ar keleto) žmonių susitikimas, kuriame vienas (ar keli) yra labiau išmuštas iš pusiausvyros nei kitas. Tai dažniausiai būna pacientas. Į jausmus ir elgseną sutelktas dėmesys turi sukelti pokytį.

Mano, psichoterapeuto, dogma tokia: nauji atvaizdavimai gali sukurti naujas realybes. Psichinio skausmo priežastys gali būti įvairios, tačiau viena iš jų ta, kad mes, bendraudami su kitais, esame įstrigę savose klišėse. Toks tikėjimas kalbos galimybėmis pilnas optimizmo. Mes niekada neatrasime tikslių mūsų praeitų gyvenimų versijų. Toks ieškojimas neįmanomas. Tačiau pasakojimai apie mūsų pačių gyvenimą gali būti labai įvairūs. Psichoterapija ragina vartoti kalbą taip, kad galėtume skirtingai save suvokti. Psichoterapija moko iškelti subjektyviąsias savo versijas, ne tik visų kitų versijas, esančias mumyse. Aš privalau elgtis taip, kad tokiems pasakojimams būtų sudaryta saugi erdvė. Pasitelkus nerimo patirtį, tokie pasakojimai gali padėti mums suieškoti kitus orientyrus.

Aš pasakoju tokių psichoterapinių seansų fragmentus. Pasitelkti pavyzdžiai – iš pacientų gyvenimo. Šį tą teko perfrazuoti, vien jau atsižvelgiant į asmens privatumą. Šio to atsisakiau, šį tą sukeičiau vietomis, išgalvojau. Ką ir kaip, težinau aš vienas. Istorijos tikros, tačiau tikrovė gali būti ir jausminė, nors istorijos gali būti užrašytos ir visiškai pažodžiui.

Man svarbiausia ne patys pasakojimai, o tai, kad jie gali iliustruoti jausmines būsenas. Psichiatro požiūriu, gyvenimo ekstremalumas – normalus reiškinys. Perdėjimas dažnai padeda atskleisti visuotinume slypinčius modelius.

Aš noriu identifikavimu paaštrinti skaitytojo pažinimą. Noriu daugiau aprašinėti, nei aiškinti. Noriu, kad reiškiniai iškiltų ir kalbėtų patys. Tačiau savo aprašymus neišvengiamai kuriu remdamasis pagalbiniais teoriniais įrankiais. Dažniausiai naujesnėmis psichoanalizės metaforomis ir teorinėmis sistemos perspek-

tyvomis. Metaforas pasirenku iš psichoanalizės kultūrų paprasčiausiai dėl to, kad jos išaugusios iš *lėtų* klinikinių pokalbių. Jos nesukurtos laboratorijose, tai metai iš metų besitęsiančių seansų produktas. Norint priartėti prie nerimo, lėtumas jau savaime tampa privalumu.

Žinoma, mano ambicija yra mažų mažiausiai noras prisidėti prie kitimo. Kitimas susijęs ir su skirtingumais. Kitimas dažnai susijęs su skirtumu, kuris yra tinkamo dydžio. Jei skirtumas per didelis, jis nebesvarbus. Jei per mažas – jau yra pažįstamas iš anksčiau. Visuotinumo išbandymas ekstremalumu – pastanga pasiekti tinkamo dydžio skirtumą.

Keliavimas su dviem kėdėmis

Šią knygą vadinu kelionių knyga.

Per psichoterapijos seansus aš įsiveliu ir į verbalinį, ir į neverbalinį dialogą. Jo metu neįmanoma nepasikeisti pačiam. Baigdamas šį tekstą, aš jau esu visai kitas nei tas, kuris jį pradėjo rašyti. Aš – keliautojas. Tai pasakojimai apie keliavimą su dviem kėdėmis.

Be to, knygai įtaką padarė ir kelionės po pasaulį. Keliaujantis anglų rašytojas Brusas Čatvinas (1940–1989) ir gyvenimą, ir literatūrą skyrė „klajokliškai alternatyvai“, kaip ją vadino savo knygoje *Anatomy of Restlesness**. Metė pelningą meno eksperto darbą ir likusį gyvenimą klajojo. Radikaliu momentu pareiškė, kad kelionė yra natūraliausia žmogaus buvimo forma. Minėdamas Paskalį, slogią akimirką pareiškė, kad daugelis žmonijos bėdų kyla dėl vienos priežasties – dėl pastangų nejudėti ir apsistoti vienoje vietoje. „Supdama kūdikį, motina nesąmoningai imituoja po savanos žolę pasklindantį širdingą norą apginti vaiką nuo gyvačių,

* Nenuilstamumo anatomija (*angl.*).

skorpionų ir dykumos šiurpų. Jeigu judėjimo mums reikia nuo gimimo, kaip vėliau galime apsistoti vienoje vietoje?"

Anot Čatvino, uždari kambariai ir vienformiai judesiai verčia žmogų pozuoti. „Svaigalai – transporto priemonė tiems, kurie užmiršo vaikščioti." Pats jaučiu stiprų poreikį išvykti. Kelionė, Monten žodžiais tariant, yra „naudingas užsiėmimas", ne vien todėl, kad ji prablaško ir linksmina, bet ir dėl to, kad kuria perspektyvą. Keliavimas – esminė egzistencinė pozicija. Beribiškumo kultūroje naudinga kirsti realias sienas: geografines, klimatines, etnines ir estetines. Keliauti – susitikti su kitais, kad geriau galėtum sutikti save. Trys dienos kelionėje, ir aš įgaunu drąsos priimti keletą svarbių sprendimų. Tokie pasakojimai apie keliones – pagrindinis romantinės literatūros žanras (Sternė, Heinė, Baironas). Keliavimas svarbus ir šių dienų romantiškam žmogui, ieškančiam daugiau visumos ir ryšingumo.

Šioje knygoje aprašyta ir trečia keliavimo forma. Tai kelionės po literatūrą. Kai nekeliauju (tai, žinoma, užima didelę laiko dalį), tampu entuziastingu knyginiu keliautoju. Skaitymo ir keliavimo giminystė labai aiški. Sąsaja su literatūra auklėja keliautoją, ir atvirkščiai. Skaitydamas žmogus ieško ko nors nepažįstamo, ir tai, ką randa, yra nepažįstama pačiame žmoguje. Būdamas specialistas, savo sričiai paaiškinti pasitelkiu iliustracijas iš grožinės literatūros. Taip elgiuosi dėl to, kad rašytojai visa tai yra aprašę daug geriau už mane. Nedaugelis gėdisi taip kaip Kafka. O jei bandysiu aiškinti *narcizisko įniršio* sąvoką, to beviltiško bedugnio įniršio, kuris gali baigtis tuo, kad išsipūtęs gãlios jausmas subliūkš, imsiu bijoti, kad mano aprašymai bus akademiški ir tolimi. Taigi į pagalbą pasitelksiu Melvilį. Įsivaizduoju įniršio apsėstą kapitoną Ahabą, pakilusį prieš baltąjį banginį Melvilio knygoje *Mobis Dikas*.

Ligos sveikumas

Aš tvirtinu rašąs apie modernius žmones. Tačiau svarbiausias mano patirties pagrindas juk yra kasdienis bendravimas su sergančiais ir kenčiančiais žmonėmis. Kai kas gali pasakyti, kad mano žvilgsnis iškreiptas – per daug paveiktas to, kas nesveika. Psichoterapeutai, aiškinantys civilizaciją, turi polinkį sielotis dėl apokalipsės. Nenoriu būti priskirtas tokiems. Šiek tiek melancholiškas, toks gal esu, tačiau melancholija irgi yra jėga, nukreipta prieš ką nors kita, prieš supratimą ir kitimą. Nerimas yra nenuilstantys judesiai, ieškant judesiuose geresnio postūmio. Aš pritariu nuostatai, kad ligos gali būti visai sveikos.

Esu daktaras, taigi sutinku daug kenčiančių žmonių. Tai privalo man kelti *empatiją* – gebėjimą įsijausti į kito žmogaus būseną. Tačiau, būdamas empatiškas, privalau įžvelgti ir padedančias išgyventi galias. Kalbu apie mūsų požiūrį į ligas. Dažnai ligos mus įrėmina – tai gali būti susiję su biologiniais ryšiais, genais, infekcija ar nesėkme. Tačiau ligos yra ir gyvenimo formos bei veiksmai. Sirgti ar kentėti – taip pat vienas iš *elgsenos* būdų. Kai nerandama tinkamo elgsenos būdo, tuo būdu gali tapti būtent liga. Šiuolaikinė psichopatologija susijusi su *dvigubais judėjimais*. Viena vertus, ir tai suprantama, – atsitraukimas, kita vertus, – judėjimas link ko nors kito. Tai pirminiai žingsneliai mokantis egzistencinio išgyvenimo meno: žingsnis atgal, žingsnis pirmyn. Nemąstau apie tuos, kurie turi valgymo sutrikimų, jie ne tik atsitraukia atgal, bet ir visąlaik bando iš savo kūno ir pačių savęs sukurti kažkokį idealą.

Mūsų kultūroje vis daugiau ir daugiau egzistencinių bei socialinių sąlygų paverčiama medicininėmis bėdomis. Kasdieną pripildome medicinos. Parašysiu metaforiškai: anksčiau visuomenė susitikdavo turguje. Mes susitinkame poliklinikoje. Per maža tinkamų erdvių, į kurias būtų galima pasitraukti atsipūsti. Vienuo-

liškos tvarkos nebedaug. Todėl bloga sveikata yra viena iš mūsų tinkamiausių erdvių, į kurią galima pasišalinti ir pailsėti. Susirgę tampame bedieviais vienuoliais ir vienuolėmis, pasitraukiančiais į savo kūnus – į vienutes, kultūrai pritariant.

Niekada nebūname vien tik aukos. Kančiomis nuolat bendraujame su kultūra, su artimais žmonėmis ir su savimi. Skausmas yra santykis su savimi, kartais tam, kad nereikėtų bendrauti su kitais. Viena iš mano pacienčių sveikdama pasakė: „Anksčiau *buvau* anorektikė, dabar *turiu* valgymo sutrikimų“. Anksčiau kančia ir liesumas buvo jos tapatumas. Kas ji be jo? Paskui ji įstengė rasti kitą tapatumą. Sugebėjo anoreksiją traktuoti kaip nepageidaujamą problemą. Kartu ji vis labiau ir labiau drįso imtis tikrosios užduoties: išmokti elgtis su kitais ir priprasti prie to, prie ko priprasti sunkiausia – prie intymumo.

Kai aplinkui pilna medicinos, liga gali pavirsti daiktu. Todėl, mano manymu, svarbu laikytis *dinamiškos santykinės* perspektyvos. Humaniškas ligos supratimas turi įsileisti ir šią ligų „naudos bei būtinumo“ perspektyvą. Sprendimo būdai išbandomi – vieni laimi, kiti pralaimi. Kad ir kaip ten būtų, ligos gali būti visai sveikos – sveikos pažinimui! Tai ne romantinis teiginys, tai akivaizdi ir sausa nuostata.

Meilės banalybės

Jau tris paras praleidau piramidėje. Greit iškeliausiu. Pralošiau ir laimėjau. Išskyrus moterį bare, daugiau Las Vegase nepažįstu nieko, ir manęs niekas čia nepažįsta. Gerai. Taip trumpai tuo mėgavausi. Bet privalau keliauti tolyn.

Atvykau čia rašyti apie lošėjo psichologiją, bet prieš išvažiuodamas išdrįsiu išbandyti šį tą naujo – pokerį. Ištisas valandas praleidau žiūrėdamas, kaip kiti žaidžia, perskaičiau knygą apie šioje piramidėje naudojamą sistemą. Įsivaizduoju vakarą. Aš vienas

prieš visus. Kol tik žaidžiame, viskas gana paprasta. Tai tėra savarankiškumo karikatūra. Greit būsiu namie. Ten atsidursiu *su* kitais. Jau nebe žaidimas, šis tas geresnio. Bet ir sunkesnio. Tikriausiai lošėjo psichologiją sudaro tai, kad žmogui supaprastintas lošimo dramatizmas leidžia atsipūsti nuo sudėtingo kasdienos dramatizmo.

Mes gimėme skirtingi. Privalome susitaikyti su tuo, kad biologija ir genetika mus suformavo, kol dar tam nė nebuvome pasiruošę. Tai, ką vadiname pažeidžiamumu, gali būti paprasčiausia genetinė nesėkmė. Mums išdalija kortas. Nebūtinai kas nors būna blogai, tai veikiau yra normali variacija, kuri pasirodo esanti nesėkminga. Tačiau visa kita – kultūra. Žaidimo eiga.

Kultūra reiškia tai, kad mumyse yra visų kada nors įvykusių susitikimų kaupyklos. Susitikimai lemia, ar mūsų pažeidžiamumas taps liguistumu, ar jis tiesiog snaudžia it gąsdinanti galimybė. Visi mūsų susitikimai susiję su reikme patikti. Švelnus, neblogas žodis tam pavadinti – *atsakas*. Stipresnis žodis – meilė. Kultūrinis-psichologinis nerimo supratimas galiausiai susijęs su tuo, kaip mes organizuojame meilės transakcijas tarp žmonių ir tarp kartų. Nerimas – pamišusi meilės kalba. Privalome būti atsargūs, kad kalba nepradėtume dangstyti banalių realijų. Psichiatrijos ir psichologijos terminai dažnai tai daro. Šioje knygoje stengiamasi banalumą atgręžti į akivaizdumą.

Sutvarkysiu sąskaitą. Penkta valanda ryto. Lošimo automatai monotoniškai ūžia. Iš viešbučio oazės išeinu per sfinkso tarpkojį. Po valandos iš aukštai pamatau dykumą.

Froidas išsikėlė iš namų

Tuštuma

Pavadinimas neteisingas: *Berggasse** – ne *Kalnų gatvė*. Vakarinis gatvugalis baigiasi mažyčiu kalneliu, tačiau šiaip tai plokščia, plati ir gana pavargusi gatvė devintame Vienos rajone.

„Froido picos“ aš tikrai nenorėjau tą rytą prieš Kalėdas. Buvo panašu, kad diena nenusigiedrys. Šlapdriba ir rūkas kybojo virš Vienos. Iš arti priminė pagirias. Gatvėje daug mažų restoranų, gaminančių įvairių tautų virtuvės patiekalus. Maža picerija, bandanti pasinaudoti Froido kaimynyste, siūlo „Froido picą“. Berggasės devynioliktajame name yra butas, kuriame gyveno ir dirbo Froidas. Užlipk laiptais į antrą aukštą ir atsidursi *Zigmundo Froido muziejuje*.

Pagalvojau, kad bilietus pardavinėjanti dama irgi tarsi ekspozicijos dalis. Atrodė be galo įsitempusi ir neurotiška. Ant kaklo švietė nerviniai išbėrimai. Dar nebaigta gydyti? O gal ją paprasčiausiai sujaudino šūkaujantys moksleiviai, kurie, nesitverdami savo kailyje, išsiveržė lauk man įeinant. Kiekvienais metais pas Froidą apsilanko 45 tūkstančiai žmonių, bet dabar likome tik ji ir aš.

Froidas čia įsikėlė 1891 metų pradžioje ir greičiausiai būtų gyvenęs iki gyvenimo pabaigos, jei nacistai nebūtų privertę jo išsikraustyti 1938-aisiais, likus tik metams iki mirties. Šiuose Viktorijos laikų maniera įrengtuose mezonino kambariuose jis gyveno

* Kalno gatvelė (*vok.*).

su šeima, priiminėjo pacientus, užsiėmė savianalize, parašė bene visus reikšmingiausius savo darbus ir įkūrė Trečiadienio klubą – pirmą psichoanalitikų forumą. Čia ateidavo draugai, o vėliau ir mokiniai, kad jis juos pripažintų arba atmestų.

Įžengiau į erdvę, kur buvo atrasta pasąmonė. Pasąmonė vis tiek būtų buvusi atrasta, anksčiau ar vėliau. Tačiau ne taip pat. Ta forma, kurią savo tekstuose užfiksavo Froidas, priklauso, žinoma, ir nuo paties mąstytojo, tačiau priklauso ir nuo Berggasės, ir nuo supančio miesto. Teigiama, kad Froido sukurtas pasąmoninio sielos gyvenimo modelis, kuriame telpa ir išstūmimai, ir neigimai, sukčiavimai ir paslaptys, dviveidės aistros ir dviveidės paskatos, yra vieniečių gyvenimo atspindys. Tokia yra prie vietos ir laiko prisirišusios sielos konstrukcija, tapusi norma mums visiems. O jeigu jis būtų buvęs paryžietis? Jei švedas? Vieniečių psichologija turi būti suprantama iš taip dosniai jį maitinusios dvigubos moralės. Tai modelis, susijęs su pateikimo ir tolesnio vyksmo galių žaismu.

Savo esė *Berggasse 19* psichoanalitikas Brunas Betelheimas stebisi, kodėl Froidas pasiliko čia gyventi. Kylant prestižui, Froidas su šeima galėjo išsikelti į gražesnę miesčioniškos Vienos gatvę, geresnį namą ar į istoriškai reikšmingesnę vietą. Jis tai aiškina Froido įsitikinimu, kad išorės reikšmė labai ribota. Nereikšmindamas išorės, Froidas ieškojo daug svarbesnių slaptų reikšmių. Galbūt jam nebuvo svarbu, kad gyvena paprastame, nuobodokame name ne pačioje garbingiausioje vietoje. Froidas buvo atsidavęs vidui, o ne išorei.

Sofa dingusi!

Apžiūrėkime vidų. Nervingoji moteris galėtų prisidėti prie manęs. Kadangi likome dviese, leidau bilietų pardavėjai suprasti, kad esu linkęs laukti ekskursijos. Tačiau ji įbruko man nudryžusį aplanką, atstojantį parodos vadovą.

Puikiai žinojau, ką apžiūrėsiu. Šie kambariai ikonografiški mums, užsiimantiems kalbėjimo terapija, arba „kaminų krėtimu", kaip šitai vadino išgarsėjusi ligonė Ana O. Gerai žinojau, ką iš 1938 metų Edmundo Engelmano nuotraukų noriu pamatyti. Nuotraukos darytos birželį, likus kelioms dienoms iki Froido išsikėlimo per Paryžių į Londoną. Pažinau sofą, už jos – Froido kėdę ir rašomąjį stalą, nukrautą antikinėmis figūrėlėmis. Ant sofos priguldyta tiek pagalvių, kad pacientui tekdavo sėdėti pusiau gulomis, o ne gulėti. Taigi jis ar ji galėjo matyti dar daugiau antikvarinių daiktų.

Pasinaudojęs Froido tualetu, gerai veikiančiu, bet neįtrauktu į katalogą, įžengiau į vidų. Toks šniukštinėjimas po kito žmogaus privačią erdvę yra noras geriau pažinti jį, ir jei įmanoma, geriau suprasti jo darbus. O gal individualizmo laikais mes ieškome paties žmogaus?

Nusivylimas milžiniškas: muziejus apgailėtinas!

Žavingiausias įėjimas. Ten guli kariška gertuvė odiniu apvalkalu, kurią šeimos tėvas pasiimdavo į išvykas po miškus ir laukus. Ten stovi gydytojo lagaminas. Viskas, kaip muziejuose įprasta, uždengta plektrinio stiklo vitrinos. Ten kabo skrybėlė ir lazda, tartum Froidas būtų ką tik parėjęs namo. Tačiau visa esmė juk ta, kad Froidas jau labai seniai iš namų išsikėlė. Namai tiesiog apiplėšti. Sofa dingusi!

Engelmano fotografijos blogos tuo, kad jų prisižiūrėjęs žmogus ima manyti, jog taip muziejuje eksponuojami Froido namai. Tačiau šeima bėgdama pasiėmė baldus. Galiu guostis, kad Froido sofą su didele pagarba ir užsidegimu apžiūrėjau prieš keletą mėnesių jo namuose *Maresfields Gardens* Londone. Tačiau maniau, kad psichoanalitikas turėjo jas dvi.

Įėjau į laukiamąjį. Gražūs apmušalai. Kambariuose daug patinos. Ant sienos kabo keleto svarbių pacientų portretai. Vienas jų – prancūzų princesės Marijos Bonapart, padėjusios Froidui pabėgti. Ten stovi ir keletas jo knygų: Heinė, Šileris ir Ibsenas, anot

Klaudijaus Magriso, – „klasikai, išmokę jį takto, griežtumo ir žmoniškumo, – tai būtina kiekvienam, besileidžiančiam į pragarą“.

Darbo kambarys. Man atrodo, kad Froido muziejus be sofos tėra apgavystė. Sofa paverčia Froido namus terapine erdve. Sofa yra dialogas. Dialogas gali atverti ir keisti. Sofos nėra, ir ši erdvė jau nebe dialogo erdvė, ji – psichoanalitinė didaktika. Kita muziejaus ekspozicija: Froido ir kitų pradininkų portretai, laiškai, antikvariniai daiktai ir pirmieji tekstų leidimai. Ant sienų kabo tai, kas šiandien tapo psichoanalizės stereotipais. Juos jau seniai perėmė kasdienos kalba, o labiausiai – neprenumeruojamų laikraščių savaitgalio priedų retorika, kuri imasi tau ir man aiškinti mūsų, vieniečių, gyvenimą.

Nusivyliau savimi, savo amžinu blaškymusi tarp pagarbos ir pasipiktinimo. Nusivyliau savo elgsenos įniršiu, kuris lemia, kad aš nuolat isteriškai privalau vertinti tai, ką matau. Kodėl negalėčiau tingiai vilktis per kambarį kaip mokyklinukas arba apžiūrinėti apmušalus? Bet su pradininkais visada taip. Viena vertus, dėkingumas kalbėjimosi meno pradininkui. Ir erzelis dėl liūdinančio smulkmeniškumo, būdingo daugeliui Froido kritikos veikalų.

Antra vertus, būtina nesutikti. Būdama teorinė sistema, psichoanalizė uždara tuo, kad ji visuomet lieka teisi. Nepasitikėdama paviršiumi ir kasdamasi giliau, ji visada gali iškelti gilesnius, mums neprieinamus motyvus. Tai privedė prie palikuonių ortodoksijos, senolių galios iškėlimo ir psichoanalitinio valdoviško mąstymo. Nenuostabu, kad ji pritraukė daugelį nusivylusių žmonių. Atviresnė teorija į juos apeliuoja rizika. Išėjau iš kambario.

Tarpduryje sutikau gidę. Ji atėjo pasakyti, kad muziejus po pusvalandžio uždaromas. Kas vis dėlto vyko tarp Froido ir pacientų? To mes niekada nesužinosime, nes turime tik jo užrašytus svarstymus. Mano tyrimų vadovas K. iškėlė įžūlų klausimą: kokia būtų psichoanalizė, jei Froido laikais būtų buvęs išrastas įrašantis magnetofonas? Greičiausiai daug vargingesnė, nes vien apžval-

ga nesuteiktų rašytojui tiek daug laisvės sudarant pasakojimus apie vienietišką sielą.

Literatūros profesorius Haroldas Blūmas savo *The Western Canon** įtraukė Froidą į šlovingą didžiausių pasaulio rašytojų sąrašą. Taip, būtent rašytojų. Šiek tiek arogantiškas literatūros profesorius nelabai supranta jo gydymo metodą, tačiau puikiai suvokia Froidą buvus tarpininką. Todėl Froidas taip ir išgarsėjo – kad sugebėjo gerai rašyti.

Anot Blūmo, Šekspyras yra psichoanalizės kūrėjas, o Froidas – modernus jos interpretuotojas. Froidas yra rašytojas, turintis didelį slaptą autoritetą – Šekspyrą. Kalbame apie Hamleto kompleksą.

Baltosios istorijos

Staiga atsidūriau dviejuose dideliuose tuščiuose kambariuose. Tebetvyrojo triukšmingų mokinių balsai. Čia stovėjo keletas kėdžių ir vaizdo grotuvas. Daugiau nieko. Tai turėjo būti dukros Anos kambariai.

Kurį laiką sėdėjau. Ūmai dingtelėjo išlaisvinanti mintis.

Viską atleidau šiam apgailėtinam muziejui. Froidas išsikėlė iš namų. Jis paliko Berggasės 19 namo kambarius atvirus, kad juos būtų galima iš naujo pripildyti to, ko trūksta. Šie du tušti kambariai suteikia muziejui aktualumo. Tikrai neplanuotai jis tapo šių dienų sielos gyvenimo ir per šimtmetį besivysčiusios psichoanalizės muziejumi. *Tuštumos* jausmas ir *nebuvimo* fenomenas Froido pasaulyje neužėmė daug vietos. Froidas kovojo su autoritetais ir engiančia morale. Dabar mes kuriame psichologinę tuštumo ir nebuvimo kalbą, nes tai mums aktualu dėl kitų priežasčių. Taigi tuštuma – psichinė ir egzistencinė patirtis – gavo du neapdorotus, bebaldžius kambarius Froido namuose.

* Autentiškų Vakarų autorių raštų sąrašas (*angl.*).

André Grynas tikrai daug kartų čia lankėsi. Prancūzų psichoanalitikas yra vienas iš geriausiai aprašiusiųjų tuščiąjį patyrimą. Jis aprašė ištisą *baltųjų* ligų seriją: *baltoji psichozė*, *baltoji baimė* ir *baltasis sielvartas*. Tai susiję su nebuvimu ir tuštumos formos pėdsakais psichikoje. Jis aprašė *negatyviąją haliucinaciją*: įsivaizdavimas, kad įsivaizdavimo nebėra: tarytum žmogus žvelgtų į veidrodį, o atspindžio ten nebūtų. Tai, ko trūksta, atveria tai, kas lieka. Liežuvis neišvengiamai randa skylę, kai iš jos iškrenta plomba.

Froidiškas mūsų psichologijos modelis yra *konfliktų* modelis. Froido žmogaus suvokimas pagrįstas gamtos mokslais. Froidas rėmė *izoliuotojo Aš* mitą – žmogus yra savarankiška instinktų mašina. Vaikas, valdomas pirminių instinktų, atsiduria kolizijoje su aplinka, kuri turi drausminti ir kontroliuoti. Tarp vaiko ir aplinkos, tarp vaiko norų principo ir tėvų realybės principo kyla *konfliktas*. Šis konfliktas įrašomas į psichiką. Ankstyvojoje psichoanalizės teorijoje simptomai išauga ne iš trūkstamos, bet iš neteisingai naudotos energijos. Todėl psichoterapijos tikslas buvo ją perorganizuoti.

Izoliuotasis Aš tėra mitas, jis klaidingas. Skleidžiamas klaidingas mitas gali būti susijęs su manymu, kad mūsų kūnai smarkiai skiria mus nuo kitų. Galime jaustis esą atskiri. Kalba mus įvelia į įsitikinimą, kad esame smarkiai atskirti nuo kitų.

Mūsų galvojimą reguliuoja ne instinktas, ne energija, bet informacija. Mes – skirtingų laikų vaikai. Froido laikais egzistavo garo varikliai, ir jis savo modelius skolinosi iš ten – energija ir slėgis. Mes gyvename informacijos technologijų laikais ir skolinamės šių laikų metaforas, interaktyviai, intersubjektyviai ir iš kompiuterių tinklo.

Ankstyva vaiko raida gali būti aiškinama ir kitaip. Šie aprašymai įkvėpti savipsichologijos – tai viena naujausių psichoanalitinės tradicijos reformų. Pirminis vaiko poreikis – ne instinktų tenkinimas, o prisirišimas ir atsakas. Žmogaus pamatas – socialu-

mas, žmogus ieško ryšių. Taigi pradžios taškas nėra konfliktas, tai pirminis vaiko ir besirūpinančių žmonių abipusiškumas. Vaikas užprogramuotas ieškoti atsako ir duoti jam valią. Konfliktai iškyla, tačiau jie yra *antriniai*: besivystantis *Aš* užtinka aplinkos apribojimų. Žmogus siekia *visumos*, *harmonijos* ir *sąryšio*. Psichinė sveikata – *gebėjimas sutelkti apie save brandžią, maitinančią aplinką*. Psichopatologija dažnai yra nuolatinio empatijos stygiaus rezultatas. Kažko trūko. Vaiko poreikiai skirtingais tarpsniais yra skirtingi. Normali raida priklauso nuo suaugusiųjų gebėjimo tai pamatyti ir supratingai keisti savo požiūrį. Toks empatiškas atsakas padeda sustiprinti sąryšingojo *Aš* išgyvenimą, padeda pamažu atsirasti gebai kontroliuoti savigarbą, padeda saviguodai. Neturint šių gebėjimų, jausmingi patyrimai gali būti išgyvenami kaip gąsdinantys, siejami su rizika *sudužti*. Taigi šitaip suvokiant psichinę raidą, *stygius* tampa centrine sąvoka.

Froidas aprašė neurozę, siedamas ją su konflikto patologija. Neurozėje slypi gebėjimas manyti, kad priežastis, poveikis ir aš pats yra strateginis centras. Šitai gali leisti atsirasti neurotiškai kaltei. Stygiaus patologijoje šis „centras“ dažnai gali būti ne toks organizuotas, turintis ne tokias patikimas sienas, primityvesnę gynybą, trūkstamą vidinių objektų pastovumo pojūtį ir desperatišką žlugimo baimę bei baimę prarasti savo tapatumą. Pagal simptomus stygiaus patologija gali tapti stipresnių tuštumos ir nevaldomos kontrolės pojūčių padariniu. Situacija išgyvenama čia ir dabar, ji išgyvenama konkrečiau. Tai, žinoma, nei viena, nei kita – nei konfliktas, nei stygius – tai kintančios tarpinės būsenos.

Tai gali panėšėti į naują valdovišką mąstymą – tvirtinti, kad kitiems žmonėms ko nors trūksta, turint galvoje, kad aš turiu tai, ko neturi tu. Tačiau stygiaus sąvokos ištakos yra mūsų pačių patyrimai, pacientų pasakojimai: jaučiuosi tartum stokočiau ko nors. Nesu vientisas.

Demaskavimai

Betelheimas užsimena, kad Froidui per daug nerūpėjo jo antikvarinių daiktų estetinė vertė. Tai buvo jo viso gyvenimo kūrinių simboliai. Antikinės figūrėlės ilgai gulėjo žemėje, kad jas vėliau kas nors iškastų. Dauguma Froido antikvarinių daiktų buvo iš kapaviečių. Tai atrastos paslaptys. Betelheimas rašo, kad „psichoanalitikui grožis slypi to, kas buvo užkasta pasąmonėje, visiškame atvėrime; svarbu ne tai, ar atvertasis turi kokios ypatingos meninės vertės“. Aš negaliu taip. Turiu tikėti pačiu grožiu.

Šiandien „paslaptis“ mus domina daug mažiau. Paslapčių aukso era – draudimų kultūra. Tačiau traumos ir paslaptys, be jokių abejonių, gyvuoja iki šiol. To negalima nematyti, tai naudinga mūsų žinojimui apie pažeidimus. Bet mes turime suvokti, kad ir atlaidžioje kultūroje gyvuoja lygiai tokia pat vyraujanti ir lygiai tokia pat skausminga psichopatologija, nė neturėdama aktyviai žeidžiančių išorinių veiksnių. Daugeliui iš mūsų paslaptis yra tai, kad paslapčių likę nebedaug. Jų ilgimasi, nes „tai bent jau šis tas“.

Froidas – Artūro Konano Doilio amžininkas. Abu buvo sveiko proto sekliai. Artūras Konanas Doilis – rašytojas, besislepiąs už detektyvo Šerloko Holmso. Holmsas išaiškinimo ieško cigarų pelenuose ir pėdsakuose. Froidas išaiškinimo ieško mažuose kalbos riktuose ir sapnų vaizdiniuose. Ir Konanas Doilis, ir Froidas buvo gydytojai. Abu jie mokyti pirminės semiotikos – diagnostinio ženklų mokslo. Šiame *įkalčių* metode tikrasis turinys slypi po paviršiumi. Daktaras yra įtarimo hermeneutikas ir turi šį turinį atskleisti.

Po šimto metų sėdžiu tuščiame kambaryje Froido namuose ir galvoju apie savo darbą. Įtariu, kad mes plūkiamės jau nebe su didžiąja demaskavimo, o su aprūpinimo drama.

Išėjimas

Pamaniau, prisirinksiu psichoanalitinių relikvijų prieš leisdamasis į tolesnę kelionę po austriškos kultūros nepatogumus. Nusipirkau keletą niekingų *Bic* šratinukų su Froido vardu, knygos skirtuką ir kelis atvirukus su Froido mylimo šuns čiau čiau Liūno atvaizdu. Šratinukai rašė prastokai, o skirtukas guli po išsinuomoto automobilio sėdyne.

Niekučiai vis dėlto. Sužavėjo apsilankymas ir tuščių kambarių atsivėrimas man. Muziejų uždarė, taigi pakviečiau damą kavos be picos. Neurotiška dama su bilietais (iš praeities?) atsisakė. Tačiau dabar ir ji atrodė labiau patenkinta. Erzinančio raudono atšvaito ant kaklo nebebuvo, pečiai irgi stirksojo taisyklingiau.

Vaikystės reikšmę tiriančiam mokslui gimimo vieta yra viena. Visai kas kita yra gyvi vaikai, ateinantys į muziejų ir triukšmaujantys.

Atopija

Benamiškumas

Ji pasakė esanti benamė kaip Lorensas Darelis. Kitu vardu ji mosavo tikėdamasi, kad tai suteiks jai tikrumo.

– Tai mėgsti skaityti?

– Ne. Pametu pasakojimo giją. Bet vis tiek bandau.

Atsiverčiu: *atopos*. Išvertus iš graikų kalbos, *a (an-)* reiškia, kad sąvoka, sudaranti antrąją žodžio dalį, paneigiama: *topos* – vieta. *Atopija* apibrėžia absoliutų, kategorišką vietos neturėjimą, skirtingai nei *utopija*, kuri kol kas reiškia vietos neradimą. Benamis yra esamojo laiko nostalgija.

Ji turėjo daug vyrų. Tačiau kiekvieną kartą vis ką nors sugadindavo. Keldavo per didelius reikalavimus, ją buvo sunku supaisyti: apsisukusi tapdavo tai karaliene, tai įnoringu vaiku. Ilgainiui įsipyko draugams. Taigi tada pabandė rinkti vietoves. Osle galvodavo, kad Honkongas turėtų būti graži vieta. Kai galiausiai nuvykdavo ten, kur jai norėdavosi, – į Niujorką, suprasdavo, kad jos vieta – Stokholmas. Jos pasakojimas man priminė Vudį Aleną. Filme *Stardust memories** vaidindamas neigiamą herojų, jis sėdi traukinyje. Jo vagone tuščia ir nyku. Vagone, stovinčiame ant gretimų bėgių, daug žmonių ir linksma. Jis įsėdo ne į tą traukinį. Tačiau jos namų neturėjimas tokios rū-

* Mieli prisiminimai (*angl.*).

šies, kad net ir jai persėdus į tinkamą traukinį jis vis tiek būtų netinkamas.

Labiausiai ji norėjo namo. Tačiau šitai buvo neįmanoma. Komuna per maža ir per didelė. Ir šeima, ir ji pati.

Tai vis dėlto ar jai sukti į kairę, ar į dešinę? Juk stovi kryžkelėje.

Iš kur ji gali žinoti? Ir taip toliau.

Kaip egzema

Jos nerimas pasklido po kambarį. Užkrėtė mane. Tam, kuris gydys, toks užsikrėtimas yra pagrindinė informacija. Turėjau iš visų jėgų stengtis. Pirmiausia – sutelkti save. Privalėjau išgalvoti būdų, kaip pasitikti nerimą ir kaip jį pertvarkyti. Egzema savo forma yra labai panaši į atopiją.

Per seansus būdavo sunku nenukrypti nuo esmės. Pasakiau jai.

– Žinau. Kai išeinu iš čia, norisi sau priekaištauti, kad kalbėdama bendrybes darkart vėjais paleidau seansą. Ar negalėtum manęs sulaikyti? Noriu, kad sulaikytum.

– Būtent tai dabar ir darau. Gal galėtum pati save sustabdyti?

– Ne. Todėl ir esu čia.

– Kodėl esi čia?

– Nekankink manęs. Tu mane kankini. Esu čia, kad galėčiau save apgaudinėti. Ir todėl, kad nežinau. Aš nežinau! Nežinau, ar tu girdi?

Privalėjau pasakyti, kaip, mano nuomone, ji liausis su manim bendravusi. Gal tai įvyks staiga, kaip ir daugybę kitų kartų? Jei taip nutiktų, apie šį staigų veiksmą bent jau būtų iš anksto įspėta. Galbūt, turėdama tai galvoje, su savimi ji galėtų susitikti pati?

Vėliau.

– Manau, kad mano benamiškumas paveldėtas. Paveldėjau jį iš šeimos. Mano dėdė turi daug tatuiruočių, padarytų uostuose,

kuriuose lankėsi. Gavau iš jo dovanų: piniginę iš Singapūro ir povo plunksną iš Tangerio. O mano tėvai: ar jie būdavo namie, būdami namie?

– Tu žaidi žodžiais.

– Žinau. Ar to man neleisi?

– O tu privalai taip elgtis?

– Visada taip elgiausi.

– Bet ar privalai?

Pamažu abu radome išeitį. Daugiau pauzių ir mažiau išmaningų žodžių. Ji jau nebebuvo tokia graži. Būti drauge ėmė mudviem patikti. Ką tai reiškė?

Ar ji norėjo tęsti? „Dabar privalome imtis darbo!“

Ar tai reiškė, kad jai greitai teks viską nutraukti?

PROTINGI VAIKAI

Dievas visus daiktus sukūrė iš nieko.

Tačiau niekas aiškiai per juos persišviečia.

Polis Valeri

Mirtinai užsigalvojęs žmogus

Normalumo psichopatologija

Protingi vaikai viską geba. Tai ir viskas, ką jie geba.

S. jautėsi *lyg*. Objektyviai žiūrint, jis buvo pavyzdingas pilietis. Rūpinosi savo vaikais, dosniai mokėjo samdomai skalbėjai, darbe dažniausiai būdavo blaivus ir dirbo daugiau, nei privalėjo. Dar buvo daktaras. Dažnai girdėdavo, kad jis protingas. Išgirdus šį žodį, jį net suriesdavo. Jam patiko būti pripažintam – o tai, tikėkimės, ir slypėjo šiame pasakyme. Kartu jam nepavykdavo išvengti kaltės ar diagnozės interpretacijų. Protingas – kas iš tikrųjų turima galvoje? Norima pasakyti – paviršutiniškas? *Lyg?*

Protingumas kaip fenomenas ir kaip psichologizmas mane labai domina. Atidus domėjimasis šia tema leidžia man lengvai ją atpažinti iš psichoterapinių santykių. Tą patirtį gavau gydytojo kabinete. Svarstymai apie *prisitaikymo psichologiją* ir *veidmainiavimo psichologiją*.

Sapnas.

S. važiuoja taksi automobiliu nepažįstamais Oslo priemiesčiais. Vakaras. Jis gavo adresą, kur, kaip girdėjo, gali sulaukti pagalbos. Taksi atvažiuoja į aikštę tarp daugiaaukščių. Sunku susigaudyti, nes aplinkui vien namai. Galiausiai jis suranda reikiamą numerį ant sienos ir reikiamą įėjimą. Spyna prie įėjimo

durų suspragsi. Jis įžengia į butą. Eina ten, kur girdėti balsai. S. atsiduria miegamajame. Ant lovos sėdi išblyškęs, liesas berniukas, kokių 11–12 metų. Vos ne peršviečiamą jo figūrėlę supa suaugę žmonės, pasakojantys jam savo bėdas. Jis klausosi ir dalija patarimus.

Mažas *vaikas gelbėtojas.*

– Tu šitai sapnavai? – klausiu S.

– Ne. Bet norėčiau būti sapnavęs. Nesapnuoju tokių puikių sapnų. Sapnuoju tik savo kitos dienos susitikimų tvarkaraštį. Sukūriau šią istoriją, kol laukiau.

S. medžiojo sielvartą. Ieškojo sielvarto, kuris būtų pakankamai didelis, kad S. galėtų tapti savimi bent kartą kitą prieš mirtį.

Gerieji padėjėjai

Bjaurūs vaikai – bėda. Protingi vaikai – priešingai – jokių bėdų. Galbūt tai gali būti ir jūsų bėda. Nevadinsiu psichologinėmis nesėkmėmis to, kas, atrodo, puikiai funkcionuoja. Juk natūralu manyti, kad tų, kuriems sekasi, kurie turi talentą ir yra giriami už savo atradimus, savigarba stipri ir stabili. Tačiau dažnai esti ne taip.

Apie tai čia ir rašoma. Dauguma protingų vaikų nusipelno, kad jais būtų rūpinamasi ir apie juos kalbama. Tai trumpas pasvarstymas apie visus vaikus, kurie per šeimynos keliones sėdi ant užpakalinės automobilio sėdynės, juokauja, dainuoja, kad nuvytų blogą nuotaiką. Rašau protingų vaikų garbei, kurie savo sumanumu ir rūpestingumu suteikia galimybę kitiems dėl nieko *nesijaudinti.* Viskas puiku. Visa tai jiems, kurių ir kūnai tarnauja tam pačiam tikslui. Nors jie suserga, temperatūra jiems nepakyla. Jie ir toliau eina į mokyklą. Astma, taip, cukraligė kartais, bet, dievulėliau, kaip jie puikiai su viskuo susitvarko. Jie tokie protingi.

Visa tai tiems, kurie stovi ant nugalėtojų pakylos, kurie yra mandagūs, gražių veido bruožų ir gauna gerus pažymius. Kaip

terapeutas, pažįstu neįtikimai daug žmonių, kurie gegužės septynioliktąją* sakė kalbas apie karalių ir tėvynę. Visa tai didžiumos protingų vaikų garbei, kurie, atsižvelgiant į jų gebėjimą rūpintis, gali atrodyti pasmerkti ateitį susieti su sveikatos apsauga – gerieji padėjėjai. Ir keleto kolegų garbei, kurie nuolaidžiauja, nuolaidžiauja, kenčia, kenčia savižudžius, psichinius ligonius, savižudžius, psichinius ligonius, savižudžius... Prašom kitą. Įeikite.

Kuo jie minta? Ar jiems pakanka pačių savęs?

S. vakarais gulėdavo lovoje keikdamasis, kad reikia miegoti. Jis lankė gimnaziją, buvo šešiolikos metų. Galvojo, ką praranda. Norėjo mokytis, apglėbti pasaulį, perskaityti visas knygas. Jei tik kūnas nebūtų toks išglebęs ir nereikalautų miego. Tiek daug galėtų nuveikti, o laiko ir taip maža! Aistra ėdri. Kiekviena jo gyslelė tarytum gyvuoja tam, kad galėtų kurti. Ji nuolat pasirengusi ką nors daryti.

Protingi vaikai išsiskiria savo *gebėjimu dirbti*, *pareigingumu*, *mokėjimu įsijausti* ir *rūpintis* kitais. Tai geros savybės. Tačiau ar jie patys tuo džiaugiasi? Būti pripažintam už sumanumą dažnai labai pozityvu. Tai gyvenimo balsas. Tačiau sumanumas gali būti išgyvenamas ir kaip vidinė būtinybė, pasiekimų prievarta. Alternatyva – nesiekimas ir nerodymas to, ką sugebi, – nežinoma.

Šveicarų psichoanalitikė Alisa Miler knygoje *Vaikų likimai* rašo apie protingo vaiko dramą: „Už nugaros tyko depresija, tuštumos jausmas, nutolimas nuo savęs paties, gyvenimo beprasmybė – tai iškyla į paviršių, kai didingumas liaujasi svaiginęs, kai jie nusileidžia iš viršūnių, praranda buvimo žvaigžde garantiją arba jeigu staiga pajunta nepasiekę savo idealo. Tada juos ima kamuoti baimė arba didžiulė kaltė ir gėda“.

* 1814 metais gegužės 17 dieną buvo priimta Norvegijos konstitucija, šalis atsiskyrė nuo Danijos. Nors vėliau šaliai teko jungtis prie Švedijos, gegužės 17-oji skelbiama Norvegijos nepriklausomybės diena (*vert. past.*).

Daug gyvybingo pasitenkinimo galima gauti padedant kitiems. Tačiau rūpinimasis kitais gali būti ir trūkstamos gebos *palikti nuošalyje* kitų žmonių kančias išraiška. Garbinga elgsena gali būti ir nepatikimų psichologinių sienų išraiška. Pikčiausias rūpinimosi kitais priešas – nepakankamas rūpinimasis savimi.

S. buvo trylika. Jis dalyvavo gimtadienyje. Po valandėlės atsidūrė virtuvėje. Nebebendravo su draugais, sėdėjo su dviem mamomis. Sėdėjo ir klausėsi jų skundų dėl nevykusios santuokos. Guodė.

Normalus iki nukrypimo

Šio to protingiems vaikams stinga.

Vaikas priklausomas nuo rūpinimosi, jis panaudoja savo galimybes kaip ir mažas augalėlis, linkstantis į saulę, kad išgyventų. Viena kryptis, nebijanti stygiaus, yra *gynybinė kryptis*. Labai konkretus pavyzdys – *anoreksija*. Anorektikė iš tikrųjų sustabdo láiką ir užsklendžia erdvę. Ji liaujasi augti ir iš visų jėgų bando susigyventi su mintimi, kad jai nieko nereikia.

Kita kryptis – *kompensuojamoji*. Vaikas turi pirminį poreikį, kad į jį rimtai žiūrėtų, rimtai jo paisytų – taip, kaip dera, atsižvelgiant į jo amžių, ir suprastų jį esant jo veiklos centru. Jeigu taip nesielgiama, rizikuojama išvystyti, anot britų vaikų gydytojo ir psichoanalitiko Vinikoto, *klaidingąjį Aš*. *Tikrasis Aš* izoliuojamas klaidingojo *Aš* tvirtovėje. Vaikas ugdo *lyg asmenybę*. Vaikas rodosi esąs kas nors kitas. Jis siekia pripažinimo, stiebdamasis į normą ir mūsų bendrus idealus. Normalumas yra taisyklių visuma, į kurią galima įžengti ir kurioje galima ieškoti saugumo. Toks vaikas ne tik išsiugdo pažiūras, tiksliai atitinkančias aplinkos norus bei lūkesčius, bet ir pats taip glaudžiai susilieja su išorinėmis pažiūromis, jog vargu ar galima numanyti, kad po užmaskuotu savęs supratimu slypi ir visai kiti dalykai. Tikrasis *Aš* negali aug-

ti, nes tikrojo *Aš* negalima *išgyventi*. Suprantama, tokie pacientai skundžiasi tuštuma, beprasmiškumu ir benamiškumu. Ir tuštuma, anot Miler, reali. Ji mano, kad iš tikrųjų randasi tuštinimas, skurdinimas ir net šioks toks vaiko galimybių naikinimas. Vaikai nežino turį tai, ką išstūmė. Stikliniame šiltnamyje ką nors slėpti galima tik po grindimis – tada ir pats nieko nematysi.

Apsimetinėjimas nėra žmogaus veiksmas, tai žmogaus buvimas. Panašiai kaip groti pianinu. Vaikas groja ir baltais, ir juodais klavišais. Paskui išmoksta, kad gali groti tik baltais. Po kiek laiko juodųjų klavišų nebelieka.

Skausmas kyla iš to, ko žmogus nepažįsta, kas neturi vardo. Vinikotas teigia, kad tikrasis *Aš* yra apimtas „nekomunikacijos būsenos“. Toks savęs praradimas pats savaime nėra nei sveikas, nei nesveikas. Daugeliui tai gyvenimo būdas ir taktika išgyventi bei atkurti. Tai poreikio tenkinimas. Tai poreikio tenkinimo būdai, kurie nulemia sveikatos laipsnį. Veržimasis į normalumą ir atradimus gali būti toks nevaldomas, kad gresia tapti nukrypimu. Tada susigundai kalbėti apie *normalumo psichopatologiją*.

Vaikai, kurie stiebiasi į patenkinimą, noriai lavina ypatingą intuiciją kitų atžvilgiu. Išsiugdo tai, ko reikia kitiems. Jie tampa *labai gabūs prisitaikyti*. Jie gali vis tobulinti savo gebėjimą rūpintis kitais. Jie gali tapti mamomis savo mamoms. Jie mielai lavina ypatingą, išugdytą jausmų aparatą, kuris jaučia nesąmoningus kitų siunčiamus ženklus. *Vaikų likimuose* Alisa Miler išaiškina, kodėl dauguma žmonių siekia būti terapeutai. Tuomet jų intuicija tampa naudinga, be to, tvarkydami kitus, jie bando sutvarkyti pačius save. Į savo jausmus jie dažniausiai nesigilina.

Toks save išbarstęs vaikas anksti suauga. Vaiko nuoširdus ir šviežias pasaulio tyrinėjimo būdas prarandamas. Vaikas paliekamas rimčiai, kaltei ir liūdesiui. Jis nėra laisvas, jis pasmerktas sumanumui, kad galėtų būti pripažintas. Jo jausmai *ištampyti*: vaikas per anksti išėjęs į pasaulį, o kartu ir per vėlai, nes nepatenkino savo poreikių. Jis nesutaria su savimi.

Protingo vaiko psichinė drama – jo *nežinojimas*. Negatyvūs jausmai egzistuoti gali, tačiau nėra jokio *akivaizdaus*, *pripažįstamo* atsitikimo, išaiškinančio, kad šie jausmai yra. Ji arba jis norėtų turėti draugų, kurie patyrė *traumų*. Augdami vaikai susiduria su prievarta, alkoholizmu ir įžeidimais. Tačiau protingų vaikų gyvenimo nuotykiai dažniau susiję su *psichine stoka*, o ne su traumų patyrimu.

S. prasitarė:

– Norėčiau, kad mano kūną kas nors sužeistų, kad tai įsiminčiau. O gal geriau, kad sirgčiau vėžiu ir gulėčiau Radžio ligoninės baltuose pataluose. Būtų bent jau šis tas.

Dėl traumos atsiradęs skausmas yra *juodasis sielvartas*. Skausmas, kilęs dėl to, ko trūksta protingiems vaikams, patiems to nežinant, – *baltasis sielvartas*. Pasiteirauk liūdno protingo vaiko apie jo vaikystę, ir jis atsakys, kad viskas buvo puiku.

Sachara

Protingo vaiko psichinė drama – jo vienišumas. Protingumas – problemos sprendimo būdas. Tačiau šis sprendimo būdas gali paaštrinti problemą, nes jis užgniaužia rūpinimąsi. Vaikui vieniša, nes sumanumas ir savarankiškumas pridengia reikmę jaustis mažam. Pridengia poreikį, kad kas nors jį gali paremti, kad nereikia pačiam stengtis su viskuo susitvarkyti. Viena vertus, jo protingumas yra kelias į pripažinimą, kita vertus, sabotažas prieš save patį. Tai pripažinimas visam pasauliui, kad žmogui pakanka savęs paties, nors iš tikrųjų, žinoma, nepakanka.

S. juokdamasis pasakojo atsitikimą, kaip jis, lengvai apsvaigęs, užvaldytas žaislumo ir įsimylėjęs, įžengė į būrėjos vagonėlį Oslo centre. Pradžia buvo daug žadanti. Čigonė būrė, spėliojo, jos taiklumas jam darė nemažą įspūdį. Bet staiga ji kažką pamatė. Pamažu pradėjo pasakoti apie save. Viskas baigėsi tuo, kad *ji* ėmė verkti ir prašyti *jo* pagalbos.

S. mamą dažnai apimdavo depresija. Ji bijodavo, nerimaudavo. Ji tikrai mylėjo savo sūnų. Tačiau kaip ji sugebėdavo šitai jam perduoti? Ji smarkiai nerimaudavo dėl savo vaiko. Ir šiuo atžvilgiu jos fantazija buvo beribė. Susikrimtimas ir meilė – tai taip panašu, kad gali net susipainioti. Tačiau tai nėra tas pats. Susikrimtimas yra meilės sabotuotojas. Susikrimtimas gali atrodyti panašus į sielvartą, tačiau jis tėra narciziškas uždaras sukimasis apie save ir savo baimę. Potekstė: kas nutiks man, kai tau kas nors nutiks? Tokios štai priežastys, kodėl ji taip gyveno. Tačiau ar tokių dalykų žinojimas padėtų jos sūnui?

S. prisimena, kad kurį laiką, gal kai jam buvo šešeri ar septyneri, jis dažnai pykdavosi su mama. Vėliau staigiai liovėsi. Neprisimena kodėl, tačiau nuo tada nepakėlė prieš ją balso. Iš rūpesčio mama jis tapo *diskretiškas*. Nekėlė jai, ir taip pilnai nerimo, naujų rūpesčių. Priešingai. Ji ir toliau reguliariai vaikščiojo į parduotuvę. Ten sutikdavo kitas mamas. Šios girdavo jį ir sakydavo, kad norėtų, jog ir jų sūnūs būtų tokie. Jis užstojo ją. Kai jai būdavo liūdna, retai kada parsivesdavo namo kitų žmonių.

– Tai nebuvo sąmoningai sugalvota, – sakė man S.

Tuo metu, kai ji jausdavosi geriau, S. savo mamą rodydavo kitiems. Didžiuodavosi privertęs juos pasakyti, kad ji graži ir atrodanti jaunesnė už kitas mamas.

S. gerbė savo tėvą ir motiną.

Kartą su S. skaitėme Antuaną de Sent-Egziuperi. Knygoje *Terre des Hommes** jis rašo apie pašto lėktuvą, kuris Sacharoje patiria avariją. Lakūnas pakyla eiti. „Deja, savo smegenis aš menkai bekontroliavau, jos veikė lyg turbina. Ir vis dėlto sekėsi parinkti joms vaizdinių, kad galėtų darbuotis. Įleisdavau į jas filmą ar knygą. Tačiau kai filmas ar knyga sparčiai prasisukdavo, būdavau vėl negailestingai grąžinamas į savo tikrovę. Taigi nukreipiau smegenis į kai ką kita...“

* Žemė žmonių planeta (*pranc.*).

S. ir prancūzų lakūnas nusileido kiekvienas į savo dykumą. Tačiau jų patirtis ta pati.

– Šitoks mano gyvenimas turi ribas, – sakė man S. – Tai talpumo klausimas. Vieną dieną smegenys susprogs. Tu tikriausiai galėtum parašyti žavų nekrologą: „Mirtinai užsigalvojęs žmogus“?

Apie mamos daugelį metų besitęsiančią būseną tėvas jam papasakojo vėlai paauglystėje. Tada jis pirmąkart rimtai suvokė, kad kažkas negerai. S. norėjo suteikti jai gyvybingumo, savo gyvenimo gyvybės, kurios buvo toks pilnas. Buvo pasiruošęs jai padėti. Gal padės darbas? Gal „išsilaisvinimas“? Viskam savas laikas. Ji, žinoma, norėjo ne to. Aiškiai viską apmąstęs, jis apgailestauja taip priekaištavęs tėvui dėl motinos būsenos. Kaltindamas tėvą, leido mamai išsisukti ir nuo kaltės, ir nuo atsakomybės. Ji buvo išteisinta, ir jo agresija rado kitą taikinį.

Žmogus be savybių

Kokia protingumo kaina? Ta protingumo forma, apie kurią čia rašoma, yra *nuolaidumo psichologijos* išraiška. Psichinis nuolaidumas naikina ryšį su savo *vidiniu* gyvenimu.

S. suaugo. Jam neblogai sekėsi. Metai buvo geri, bet ir audringi. Studijos, politika, erotika. Su metais ir branda supratimas pradėjo skverbtis į jį lyg pro plyšius sklindančios dujos. Pirmiausia įsismelkė blogosios – nuodingos dujos. Jis ėmė abejoti pats savimi ir labiausiai savo išmanymu. Protingas gali būti bet kas, tačiau išmintingas?

Jis dažnai lankydavosi meno galerijose. Nusimanė ir apie menininkus, ir apie epochas. Kartą apžiūrinėdamas paveikslus su savo sena meile, aiškiai suvokė, kokia ji energinga. Tas gyvybingumas ir pavergė jį tąkart. O kaip ji *žiūrėjo*. Ji matė daug. Ji žiūrėjo savarankiškai. Žiūrėjo originaliai. Žiūrėjo giliai. Jie stovėjo

priešais paveikslą, ir ji ištarė tokį sakinį, koks jam niekada neateitų į galvą. Tiesą sakant, nieko ypatingo jis ir nematė. Ar jautė ką nors? Žavėjosi ja, pavydėjo jai ir skeptiškai konstatavo, kad jos frazes tuoj pat įsidėdavo į archyvą. Galbūt vėliau pasitaikius progai jis galėtų ką nors panašaus pasakyti. Ar visos jo frazės nėra pasiskolintos? Jis kaltino save. Ar jis buvo to priežastis? Ar jis vagis?

Dar vaikas, S. nuolat girdėdavo, kad jis gražiai piešia. Pats žinojo, kad piešimui gabumų neturėjo. Jis mokėjo būti panašus. Galėjo kopijuoti, tačiau kai neturėdavo priešais pavyzdžių, jausdavosi bejėgis. Būtų jie bent jau liovęsi girtis jo piešimo gabumais. Kodėl jiems reikėjo svečiams ir giminaičiams rodyti jo klastotes?

Ar į galerijas jį ginė *noras*? Jis išaugo jaunatvišką svaigulį traukti į save visas žinias. Nebeturėjo tam jėgų. Tačiau dabar visam tam kėlė klausimą. Kur jo džiaugsmas? Ar pakilumo ir grožio dievinimas nėra tik pasiekimas? Patyrumas, pastangos?

„Kur mano originalumas?" Su literatūra viskas klostėsi kitaip. Skaitydamas jis keletą kartų išgyveno stiprų „grįžimo namo" jausmą. Pašalietis galėtų pamanyti, kad ši frazė tėra du į krūvą susigrūdę žodžiai. Tačiau S. ši žodžių samplaika ir buvo reikšmingiausia. Grožinėje kalboje jis dažnai rasdavo patį *gyvenimo jausmą*, nes sakiniai leisdavo *atpažinti*. Jis skaitė ne malonumo ieškodamas, o norėdamas pažinti gyvenimą. Bevardžiams buvo suteikiami vardai. Intuityvi Kafkos kaltė, smarkus visagalybės ir nevilties susidūrimas Hamsuno ir Dostojevskio knygose, patį viliotoją suvedžiojantis Stendalio aistrų maskaradas, apgaulė Flobero knygose, apgaulė, tokia apgaulinga iš pat šaknų, kad net tampanti aukščiausia dorybe, ir Hamsuno dar kartą ir dar, taip, tas begalinis gyvybingumas.

Žinoma, jo gerus jausmus lydėjo aistra norėti rašyti taip pat gerai. Tačiau prie šio pašalinio džiaugsmo poveikio jis priprato.

– Literatūra išgelbėjo man gyvenimą, – sakė jis. Tas, kuris nuolat baiminosi būti melodramiškas, tikrai nemanė, kad pasakymas nuskambėjo pompastiškai.

Jis buvo be galo kritiškas skaitytojas. Tuoj pat mesdavo knygas į šalį, vos pajusdavo imąs save kaltinti: paviršutiniškumu, netikrumu ir neautentiškumu. Tikėjau jo gabumais kiaurai permatyti, net susidomėjau, kaip aš pats elgiuosi. Ar aš atitinku reikalavimus? Jo analitiniai sugebėjimai milžiniški. Jis atėjo pas mane, bet staiga sėdžiu lyg mokinys prie jo kojų. Jaučiuosi supančiotas. Vienas kelias ištrūkti iš tokių *perduodamų ryšių* – apie juos kalbėti. Taip, jis vėl save pažino, buvo girdėjęs tai ir anksčiau. Tačiau kiekvieną kart vis smarkiai sutrikdavo, nes tarp to, kaip pats jautėsi, ir to, koks atrodė kitiems, yra šitoks skirtumas. Jis maždaug žinojo, kaip elgėsi, ir protingai galvodamas galėjo suvokti, kad buvo manoma jį esant stiprų, kompetentingą ir šiek tiek arogantišką. Bet vis dėlto stiprus ir kompetentingas? Juk pats buvo toks jautrus ir toks pažeidžiamas, kad pagaudavo menkiausią vėjo gūsį. Jis nevaidino. Privalėjo taip elgtis su kitais, nes toks buvo. Tiesiai šviesiai. Taip *yra*, o šitaip *atrodo*. Du pasauliai.

Demaskavimas

S. demaskuodavo greitai, tačiau bijojo ir pats būti demaskuotas. Ką tai turėtų reikšti, jis nežinojo. Tiesą sakant, nieko bloga nebuvo padaręs, tačiau kaltino visą savo esybę. Jis gėdijosi.

Vieną kartą jį demaskavo. Turbūt tąkart jam buvo apie dešimt. Pakeliui į mokyklą praeidavo statų kalnelį. Jis išeidavo anksčiau už kitus, taigi keliavo vienas. Ant šlaito buvo ką tik pasnigta. Jis nupiešė įprastą širdį ir įbrėžė pirštu: „Aš myliu S.“ Jam norėjosi savo asmenybę apgaubti smalsumu. Kas ji galėtų būti? Kai kurios mergaitės įtarė jį patį ir, žinoma, pasistengė, kad naujiena išplistų.

Vieną dieną S. į seansą atėjo pavėlavęs. Buvo sudirgęs. Prakaitavo.

– Pakeliui mačiau Dagą Sūlstadą*.

* Šiuolaikinis norvegų rašytojas.

– Aišku... Ir dėl to prakaituoji?

– Taip, labai smarkiai. Man sukasi galva.

– Sustojau pasižiūrėti. Kelias minutes žvilgčiojau, paskui nusekiau paskui jį į parduotuvę. Buvau sakęs tau, kad, mano manymu, jis puikus, geriausias, kokį turime. Kai pamačiau jį šiandien, iškart supratau, kodėl jo literatūra gera. Jis turi *nuoseklumo*. Jis turi savo kelią ir eina juo iki galo. Jis niekam nepadlaižiauja. Jis drąsus, o aš baikštus. Aš padlaižiauju visiems. Neturiu jokio nuoseklumo. Be to, lengvai palūžtu. Neturiu jokių aiškių pėdų, kuriomis galėčiau sekti. Todėl seku daugeliu jų.

Intuityvusis protas

S. anksti išmoko svarbias pasąmoningas pamokas, kaip lūkesčius pritaikyti prie to, ką jis gaudavo iš kitų rūpinimosi. Rūpinimasis šiuo atveju nėra vien tik maistas, drabužiai ir švarūs vystyklai. Tai motiniškas sugebėjimas būti abipusiškumo dalimi, nesusijusia su rūpinimusi, kuris užtikrina biologinį vaiko egzistavimą. Tai spontaniškumas, žybsintis motinos akyse, žodžių žaismas, tolerancijos ženklai ir geba supratingai *matyti* vaiką – empatija. Tikriausiai mažas būdamas S. buvo priverstas anksti išlavinti sveiką protą, kuris nurodė, kad pakliuvęs į kai kurias jausmines situacijas jis *privalo* pats savimi pasirūpinti.

Šie svarstymai gundo mane truputėlį pažaisti su sąvoka *sveikas protas* ir galimomis psichologinėmis priežastimis, nulėmusiomis tokią stiprią ir nesulaikomą racionalaus mąstymo gebą, kuri charakteringa S. Jo sveikas protas – ne uždaras racionalus skaičiuotuvas. Sveikas protas kilo iš vokiško žodžio *vernehmen*. Remiamasi žodžiais „suvokti“ ir „iškelti į priekį“. Manoma, kad tai yra lotyniškojo *perceptio*, reiškiančio „atkreipti dėmesį, patirti, suvokti, pripažinti“ vertinys. Toks protas yra intuicijos, jausmo, nuojautos ir apskaičiavimo kombinacija. Protingo vaiko de-

likatus ir intuityvus protas tėra jo raidos psichologijai būtina bei naudinga kompensacija.

S. buvo racionalistas, ateistas irgi. Žinoma. Jis negalėjo tikėti už save aukštesne galia. Žinojo, kad tuo, kas yra už jį stipresnis, pasitikėti negalima.

S. galėjo būti suprastas esąs toks, kuriam *pakanka paties savęs*. Jis pats galėjo save penėti. Kalbant kibernetine kalba, jis galėtų būti lyginamas su bėgimu rate, su savireguliuojančia sistema. Jis palaikė santykius su moterimis, gana gerus santykius, kurie niekada nesibaigdavo tragedijomis, tik kai kurioms moterims desperatiškai reikėdavo jį parblokšti. S. pasakojo, kad gera jo draugė ką tik pasakojo sapnavusi jį. Sapnavo, kad bandė jį paklupdyti. Galų gale jai pavyko. Jam iš nosies pasipylė kraujas ir nesiliovė bėgti. Taip ji pati buvo parblokšta. Jo apsimestinė ramybė ir savikontrolė buvo provokacija.

Jis nelabai gebėjo pasinaudoti meile, kuri jam, jau suaugusiam, buvo siūloma. Atkakliai laikėsi savo nepriklausomybės. „Jis gali gyventi ir be kitų“ etc. Žinoma, gali, tiesiog todėl, kad būtent tai jis ir gali. Kas gi tai, jei ne aidas? Niekas nemato tos kančios, kuri taip gerai paslėpta, kad vaikui netrūksta nieko, net ir paties vaiko. Bet tądien, kai ilgesys vis dėlto užeina?

Užgaulė

– Ar seniai taip jautiesi?

S. atsako:

– Visąlaik ir dar septynis mėnesius.

Mes susipažinome, kai S. suprato nesąs amžinasis variklis. Jis buvo išvargęs, tačiau domėjosi savimi. Reikšmės turėjo konkretus epizodas. Jam kliuvo patirti smarkios kritikos. Jau anksčiau teko tai išgyventi. Kritika nebuvo perdėm rimta. Agresyvi, tačiau nelabai taikli. Bet išmušė iš vėžių. Jis sunegalavo. Ėjo į darbą,

įprastai elgėsi, bet prireikė kelių mėnesių, kol vėl galėjo miegoti naktimis, kol nusikratė šios menkniekiškos užgaulės. Neprašė padėti jam tai išgyventi. Prašė padėti suprasti, kodėl jis šitaip žiauriai reagavo.

Jo prisitaikymo strategijos ėmė bliūkšti tiesiog dėl to, kad nebuvo emociškai pakrautos. Jo nenuilsimas buvo aistra viską užgriebti. Taigi jis nuolat judėjo. Nelabai turėjo laiko suvokti, kaip pats jaučiasi. Užduotys supančiodavo jo energiją, jos pačios savaime buvo reikšmingos. Jo tempas – gyvumo mėgdžiojimas. Tačiau pamažu jį užvaldė stygiaus jausmas. Nenuilsimas niekur nedingo, tačiau dabar pavirto į alsinantį benamiškumą.

Liudvigo Vitgenšteino *Nežinomame dienoraštyje* skaičiau tokią frazę: „Man geriausia būsena – užsidegimas, nes jis bent jau iš dalies išvaduoja nuo juokingų minčių ir padaro jas nekenksmingas". Taip nutiko ir S. Ankstesnės tiesos nebeliko. Jis nebesugebėjo su maniakišku užsidegimu pulti prie naujovių. Būti visur ilgainiui pasidarė neįmanoma. Jis visada turėjo būti kur nors kitur. Į santykius su savimi ir kitais įsiterpė kažkas *negyva*. Jam pasidarė dar aiškiau, kad dažnai jis kalbėdavo, tratėdavo, plepėdavo, taip, leisdavo absurdiškus garsus tik todėl, kad išlaikytų vyksmą.

Apgalvojęs galiu parašyti, kad krizė jam buvo naudinga, nes atvėrė galimybę geriau įsikibti į save. Šiandien S. be jokių abejonių kalbėtų taip pat, tas garbingas proto žmogus, tačiau tąkart krizė pakėlė stiprų gyvybei grasinantį ilgesį. „Nepataisomą sielos vienatvę."

S. ir horizontalūs sunkumai

Mes pažinojome vienas kitą vienerius metus. Jis vis labiau ir labiau vėrėsi kalbėdamas apie didįjį savo poreikį. Dabar galėjo kalbėti apie priklausomybę. Kai kurie jo sutikti žmonės smarkiai pažadindavo jo gyvybingumą. Jis imdavo degti, grįždavo senasis

entuziazmas. Vos kelios replikos galėjo iš nusiminimo iškelti jį į padanges. Kažkas jose slypėjo – tartum įpūsdavo jam naują gyvenimą. Jam to reikėjo, tačiau kas buvo šie žmonės? Keletas išrinktųjų, kurie nieko iš jo nesitikėjo. Jis norėjo surasti stiprių žmonių.

S. jau beveik pusamžį stovi. Dabar jis nori atsigulti. Nori, kad juo rūpintųsi. Atrodo, savaime suprantama. Tačiau protingo vaiko psichologijoje tai nėra siejama su akivaizdumu, tai visai kas kita. Kuo jis galėtų pasitikėti taip, kad net perleistų save? Tai protingumo narciziškosios tematikos dalis – dauguma žmonių atmetami.

S. norėjo gulėti. Mes sėdėjome savo kėdėse mano kontoroje. Pamaniau, ir jam, ir mums abiem būtų geriau, jeigu jis atsigultų ant sofos. Taip, jis norėjo. Nelengva. Po kelių mėnesių jis vėl prisiminė pirmąjį seansą, kurio metu gulėjo.

– Ar prisimeni pirmutinį kartą, kai atsiguliau ant šios sofos?

– Taip, puikiai.

– Kai atsiguliau, lyg vėl prisiminiau fantazijas, kurias patirdavau karščiuodamas vaikystėje. Kūnas plėtėsi, kupėjo per kraštus. Vis kupėjo ir kupėjo, o aš nieko negalėjau padaryti.

Gerai atsiminiau tą pirmąjį seansą gulomis. Pusiau sėdomis, pusiau gulomis besiilsintis kūnas ir kėlė simpatiją, ir atrodė komiškai. Argi buvo *taip* sunku padėti galvą ir pasiduoti? Taip, buvo. S. visą gyvenimą praleido mokydamasis, kad gyvenimą reikia nugyventi. Kiekvieną dieną jam tekdavo keltis, įsipareigoti ir darbuotis gyvenimui. Jis beveik nenumanė, kas yra poilsis.

Per visą gyvenimą S. ieškojo ryšių su daugeliu žmonių, kuriuos gerbė. Įžūliai susirasdavo tuos, kuriais žavėjosi. Tačiau dažniausiai vaidmenys tuojau apsikeisdavo vietomis. Mokytojai, auklėtojai, meistrai – visi netrukus ieškodavo jo pripažinimo ir pagalbos. Būdamas jo gydytojas, pirmiausia turėjau neleisti, kad mums taip nutiktų. Tokie suglumusių herojų potyriai – solidus pagrindas paniekai.

Jis pasakojo apie daugybę panašių susitikimų. Juos aš vadinau panieka, o jis – išvargusiu nusivylimu.

– Kalbi kaip Dievas.

– Taip... Jei Dievas yra oro balionas.

Katastrofiška ramybė

Vienądien S. atėjo pas mane, matęs avariją. Neblaivus vairuotojas užlėkė ant tėvo ir sūnaus, važiavusių dviračiu. Situacija gana chaotiška. Tiedu sužeisti, vairuotojas, apimtas panikos, lakstė aplinkui rėkdamas, plūsdamasis ir verkdamas. S. bandė man nupasakoti, kaip jo smegenys iš karto pavirto veiksminga gelbėjimo mašina, „greitesne už mintį". Sūnus, eismas, tėvas, kraujavimas, vairuotojas – S. viskam rado sprendimą. Jis turėjo gabumų. S. pats buvo daktaras. Pasijuto esąs visiškai racionalus, žinojo, kad situaciją kontroliuoja, suprato, kad niekas kitas nekontroliavo jos taip gerai kaip jis. Jis buvo pilnas *ramybės*, kurios turėjo nedaugelis. Tačiau ramybė buvo susijusi su katastrofomis. O šiaip jis buvo pilnas *nerimo*, kurio nedaug kas turėjo.

– Aš, žinoma, būdamas įvykio liudininkas, išgyvenau nedidelį susijaudinimą – tą išgyvena visi, tik nedaugelis tai pripažįsta. Tačiau staiga pasijutau labai pavargęs.

– Pavargęs?

– Norėjau atsigulti.

– Ar padėjai jiems?

– Ne. Įsitempiau, kad tik to nedaryčiau. Nors galėjau viskuo pasirūpinti daug geriau, mat išlikau ramus. Bet norėjau liautis. Tegul tai daro kiti.

Žudantis realizmas

Artėjo Kalėdos. Gruodžio pradžioje jis pažiūrėjo į laikrodį ir pradėjo laukti, kad kuo greičiau jos praeitų. Jis keikė Kalėdas. Kodėl jie nesistengė pripildyti jas gyvybės ir džiaugsmo, kodėl nekalbėjo, kad šiemet Kalėdas švęsti yra *svarbu* kaip ir pernai, kodėl jiems terūpi viską „lengvai gauti"?

Kalėdų jis nemėgo, nes jautėsi atitrūkęs nuo pulsuojančio gyvenimo. Gyvenimas pulsavo prasme, žmonės veikė ką nors svarbaus. Jie turėjo savo vietą vienokioje ar kitokioje romantikoje. Jis savo vietos neturėjo. Jis išmoko nurašinėti prasmes. Kaip vėl galima būtų išmokti jas užrašinėti?

Jis išliejo (sekundę trukęs smarkiai kontroliuojamas veiksmas) savo pavydą ant visų, kurie buvo įtraukti į ritualus, kuriems buvo įpirštos pažiūros, mokant juos, kad į džiaugsmą reikia žiūrėti rimtai.

Klausiausi jo proveržio. Tačiau kartu sėdėjau ir skaičiavau sekundes, kada jis atsiims savo žodžius. Pakankamai gerai pažinau S., kad žinočiau, jog šis išdailintas proveržis dėl Kalėdų išprovokuos jo gėdą dėl savo jausmų protrūkio: „Kas aš? Suaugęs žmogus, verkšlenantis dėl kažkokių pipirinių pyragų. Sentimentalu. Patetiška!"

Vėl turėjome ką analizuoti. Jis abejojo savo žodžiais ir savų jausmų teisingumu. „Aš kenčiu, bet ar tai tiesa?"

Viena yra pažinti savo poreikius. Viena pradėti įvardyti savo jausmus. Visai kas kita yra jausti, kad teisinga juos rodyti ten, kur egzistuoja realūs santykiai. Savaites, net mėnesius praleidome ugdydami jo poreikį nuslėpti, suminkštinti skepsį, verčiant jį savo silpnybe, neužtikrintu ir smarkiai svyruojančiu išgyvenimu to, ką iš tikrųjų jaučia.

Jo *perdavimuose* man (froidiška sąvoka, aiškinanti, kad svarbūs santykiai iš vaikystės yra kartojami suaugus) mes darkart iš

pagrindų peržiūrėjome jo baimę apsunkinti kitus. Jo rūpinimasis savo motina buvo pakartotas dar kartą, tačiau dabar jis atrodė aiškiai destruktyvus, nes S. visą laiką save cenzūravo. Sulaukiau rūpestingumo, kurio man nereikėjo. Jis sunkiai galėjo nesirūpinti manimi. Viskas vyko automatiškai. Jis bijojo mane įskaudinti, nes pats žinojo, kaip pavojinga tai gali būti. Bijojo, kad aš sunyksiu, kaip sunyko jo motina, baiminosi, kad taip sunyks ir jis pats.

Protingas pacientas

Gydyti protingą vaiką – tikras iššūkis. Tiesiog dėl to, kad protingas vaikas sunkiai gali netapti *protingu pacientu*. Jis protingai kalba, puikiai formuluoja mintis, į mano įsiterpimus atsako taip, lyg būčiau uždavęs rašinio temą, be to, šauniai raportuoja apie nuolatinį gerėjimą. Tačiau ne kalba atspindi jausmus. Kur emocijos, kur *gyvenimas*? Jis negyvas. Daktaras gali pasirinkti patogiausią kelią ir ramintis kalbomis apie gerėjimą. Kadangi S. buvo apsiskaitęs ir sumanus, aš leidausi linksminamas. Įprasta *priešinimosi perdavimui reakcija* (taip šioje situacijoje jaučiuosi) gydant protingus vaikus aptingsta. S. įpratęs judėti pats. Tačiau protingam pacientui toks judėjimas, žinoma, tėra tų pačių dalykų papildymas ir dar vienas indėlis į panieką sau.

S. reikia *kitos patirties*. Privalau susiimti ir sutelkti dėmesį. Nelengva, nes jo savikontrolė apsunkina žinojimą, kuriame nevilties raidos tarpsnyje jis yra.

Tokiose situacijose *priešinimasis perdavimui* yra labai svarbus gydymo įrankis. Jausmai glūdi toje erdvėje, kurią kartu sukūrėme. Kai kuriuos jo perdavimus pajuntu iš to, kad pasidaro nuobodu, ir man ima trūkti idėjų. Užsinoriu miego arba imu galvoti apie artėjančią pietų pertrauką. Mes abu uždaryti nebuvimo, kurį dengia sumanumas, požemyje. O jei aš noriu rimtai į jį žiūrėti, privalau pagelbėti įkvėpdamas gyvybės: kartu su juo garsiai

galvoti, kvėpuoti į jį žodžius, laidyti pripažįstančius žvilgsnius. Nesunku pastebėti, kaip žeidžia ilgos tylios pauzės.

Mūsų pokalbiuose ir man, ir S. tenka atsikratyti protingo vaiko kalbos maloninių pasakymų. Žodinio raminimo: „Ne, nieko baisaus“, „Neturėtum manyti, kad...“, „Atsipalaiduok!“ ir paprasčiausio „taip“ sakymo vietoj „ne“. Protingo vaiko, kaip ir suaugusiojo melancholiko, kalba ir afektai yra atskilę vienas nuo kito.

Protingam vaikui reikia atgauti savo neįgyvendinamą sielvartą. Psichoterapija turi bent jau padėti atgauti gebėjimą gedėti. Protingo vaiko melancholiška veido išraiška gali atspindėti jo trūkstamą gebėjimą gedėti, nes prarastų dalykų *simbolizavimas* yra pranykęs. Melancholija yra sielvartas, kuris niekada neprasideda, dėl to niokoja žmogų. Gedėjimas yra būdas gyventi suvokiant, kad kažkas *yra* prarasta visiems laikams. Tai negali ir neturi būti pakeista kuo nors panašiu, turi būti pakeista kuo nors kokybiškai kitokiu. Reikia kažko, kas *reprezentuotų* baltąjį sielvartą. Kalba turbūt yra geriausia, ką turime.

Paskutinis žodis

S. gedėjo. Jis įstengė prasiskverbti pro nekalbumo rūką. Prisipildė žodžių, atrado, kad šie žodžiai jo paties. Ir jie visai nebuvo patetiški. Keista, bet tikrai suprantama, kad kol šitai vyko, jis susirgo. Jis sustiprėjo, taigi pajėgė ir sugniužti. Tai truko mėnesius. Jis anksčiau niekada nesirgdavo, nesirgdavo net ir tada, kai sirgdavo. Dabar jo kūnas galėjo leisti sau pasiduoti. Laivo sudužimą išgyvenusio žmogaus jėgos išsenka tik tuomet, kai jis atsiduria sausumoje.

Nežinau, ar jis galutinai nusiramino. Jis visada buvo energingas žmogus. S. niekada netaptų tokiu žmogumi, kuris galėtų dienas leisti snausdamas ir filosofuodamas po alyvmedžiu. Bet ar tai privalu? Didžiausias pasikeitimas – jo geba vėl džiaugtis tuo,

ką sugebėjo, ir tuo, ką darė. Liovėsi kalbėdamas apie save vartoti žodžius „klaidingas“ ir „paviršutiniškas“. Manau, rado aiškesnį savo kelią ir savo nuoseklumą.

Kai atėjo laikas nutraukti mūsų sąlytį, paklausiau, kokios naudos mano gavęs. Jis gudriai nusišypsojo ir iš vidinės kišenės ištraukė mažą ryšulėlį. Knyga. Ant lapelio buvo užrašyta: *Skiriu S.* (mūsų pavardžių inicialai vienodi). Paklausiau, ar atplėšti.

– Pats spręsk.

– Palauksiu.

S. atsistojo, pasilenkė prie manęs, erzindamas patapšnojo per galvą, pasakė: „Sumanus vaikis“, ir nuėjo.

Vos tik jis išėjo, atplėšiau. Tai buvo pirmas vokiškas Kafkos novelių leidimas, išleistas Šmydės leidykloje Berlyne 1924 metais. Tikrai neslėpiau savo žavėjimosi šiuo bemiegiu rašytoju. Atvirukas buvo įkištas prie pirmo teksto – *Pirmasis sielvartas*.

Baltasis sielvartas

Teisinga ir klaidinga

Šis tekstas apie *nieką*.

Kalbėti ir rašyti apie nieką sunku. Vos pradėjus, niekas virsta kažkuo. Tuštuma, vos mums suteikus jai tuštumos vardą, tuoj pat užsibaigia. Tokia įvardijimo esmė. Prie menkybės ir nebuvimo psichologijos einu padedamas dviejų psichoanalitikų: Donaldo V. Vinikoto ir Andrė Gryno.

Šis tekstas apie dvi sąvokas: *teisinga* ir *klaidinga*. Ir aš esu reliatyvaus laiko kūdikis, ir man sunku patikėti, kad teisingumas ir klaidingumas yra absoliučios kategorijos. Tačiau šios sąvokos tinka pavadinti subjektyvius patyrimus, kurie susiję su *gyvybingumo* išgyvenimu.

Realybės suvokimas

Didysis klausimas, žinoma, yra toks: *koks iš tikrųjų gyvenimo tikslas?* Retai sau šį klausimą keliame tik dėl to, kad jis yra bauginamai reikšmingas. Tačiau bendraudami su pacientais esame priversti atkreipti į jį dėmesį. Savižudžiui jis tampa besąlygiškai svarbus. Psichiniam ligoniui jis beprotiškai svarbus: kas yra *tikrasis* gyvenimas?

Žinau, kad gyvenu, bet kaip mano gyvenimo suvokimas? Jaus-

mas, kad gyvenu, nėra savaime suprantamas. Matau, kad nesu miręs, tačiau ar gyvendamas esu *pats savimi*? Būti lyg mirusiam, būti gyvybingumo nuošalėje, gyventi nepažįstant savęs – viena centrinių melancholijos dimensijų.

Vaikų gydytojas ir psichoanalitikas škotas Donaldas V. Vinikotas (1896–1971) savo ilgo daktariško gyvenimo pabaigoje atsakė į klausimą, koks iš tikrųjų yra gyvenimo tikslas. Jo atsakymas tikslus, ir vis dėlto sunku jį suprasti. Gal jis įsikandęs savo uodegos? Psichoanalitikas išdėstė esmę, nurodydamas vienintelį pagrindinį elementą – *teisingąjį Aš*. Tai patikslinti tegalima visiškai subjektyviomis sąvokomis. Vinikotas rašė: „Jis visiškai paprastai iš sudėtinių dalių sudėlioja jutimą, kad gyveni". Toks minimalus apibrėžimas leidžia maksimaliai varijuoti. Vinikotui buvo svarbu ne tai, kas žmogui yra tikra (tai, kas įgyja žinomą esminį dydį), bet tai, kas kiekvienam žmogui *suteikia realybės jausmą*.

Vinikotas domėjosi žmonėmis, kurie, anksčiau jais rūpinantis, buvo patyrę tokių trūkumų ir jautėsi nepradėję egzistuoti būdami patys savimi. Jaunas vyras, nemiegusis Adrianas, papasakojo man, kad nuo ketverių metų regi aiškią viziją: gyvenimo srautas plaukia viena kryptimi, o jis – kita. Mūsų terapinė tema, kartu ir mano nuolatinis susirūpinimas buvo savižudybė. Jis paprasčiausiai neįstengė pajusti jokios prasmės.

Vinikotui psichoterapija yra aplinka, kur pacientas gali „surasti savo tikrąjį *Aš*, pradėti egzistuoti, tai yra rasti būdą, kaip egzistuoti būnant pačiu savimi, būnant savimi, užmegzti santykius su objektais, būnant savimi, atsitraukti, kad nutrauktum sąsajas".

Visi turi savuosius *Aš*, kurių, kaip ir augalų, raida priklauso nuo maitinančios aplinkos. Anot Vinikoto, *Aš* auga motinai atpažįstant spontaniškus vaiko mostus, pagarbiai juos „matant". O įtvirtinamas *Aš* agresija, kai motina geba pergyventi vaiko destruktyvumą, nekeršydama už save.

„Kalta mama"

Vinikoto indėlis į psichoanalizės teoriją daugiausia susijęs su motinų indėliu. Psichoanalizės tradicijoje šie pažinimai nauji. Todėl leiskite man parašyti kelias pastraipas apie psichoanalitinės teorijos gręžiojimąsi nuo tėvo prie motinos, nuo *falocentrizmo* prie *ginocentrizmo**.

Zigmundo Froido kurta psichoanalizė buvo orientuota į tėvą. Patriarchaliniai psichoanalizės bruožai aiškiai matyti iš Froido žymiausių pasakojimų apie ligas. *Dora*, *Mažasis Hansas*, *Žiurkiažmogis*, *Šrėberis*, *Vilkatas* ir *Moters homoseksualumo atvejis* yra, remiantis Froido aiškinimais, istorijos, kur pacientų simptomai aiškiai susiję su tėvo ir paciento santykiais. Pavyzdžiui, aštuonmetė Dora savo nenutrūkstamą norą turėti tėvą tik sau sieja su vaikystės prisiminimais, kai šis naktimis ją pakeldavo, kad mergaitė neprišlapintų į lovą. Žiurkiažmogis, beveik trisdešimties metų kareivis, per patį pirmąjį seansą pas Froidą prisiminė vaikystės baimę, kad jo tėvas gali mirti, jeigu sūnus pasiduos savo seksualiniams troškimams pamatyti nuogą moterį. Pas Froidą jį atvedė dar ir begalinė baimė, kad jo tėvas, vaikinui nesumokėjus skolos už akinių sutaisymą, bus kankinamas rytietišku metodu, prie kūno pritvirtinus narvelį su žiurke, kuri iš bado ims ryti save per išangę.

Pirmoji patriarchalinė psichoanalizė buvo orientuota į praeitį, instinktus ir temas, susijusias su patriarchaline galia, autoritetu, prievarta, išstūmimu, pasipriešinimu, seksu ir kastracija.

Vėliau pasirodė moterys. Jos psichoanalizę pavertė teorija apie šiandieną ir apie santykius su motina. Tos moterys yra bent jau šios keturios psichoanalizės pionierės: Ana Froid, Melani Klein, Karena Hornej ir Helena Doič. Šios keturios moterys buvo pagrindinės, pasukusios visą tradiciją prie interpersonalumo, prie

* Gynē (*gr.*) – moteris.

motiniško rūpinimosi ir temų, susijusių su identifikacija, idealizavimu ir pavydu, empatija, meile ir neapykanta. O juk prie šio psichoanalizės proveržio šiandien mes labiausiai ir šliejamės. Pirminė froidiška versija dabar tėra seksu įtvirtintas anachronizmas. Jis netiesiogiai ir padėjo atsirasti blogajai ir, tikėkimės, pasenusiai, populistinei versijai, kuri teigia, kad „kalta mama". Taigi Vinikoto teorijos šliejamos prie ginocentristinių. Juk Vinikotas ir turėjo omenyje būtent mamą. Turėtume suvokti tai, kas dar giliau: kalbama apie motiniškumą, apie reikšmingą pirminį rūpinimąsi – reikšmingą artimumą.

Psichoanalitinė kalba turi vieną aiškų trūkumą – ji „pasprunka", kai reikia rašyti ar kalbėti apie ankstyvuosius santykius. Kontaktu tampa protas. Anapus *intersubjektyvios* erdvės proto nėra. Tačiau kai psichoanalitinėje teorijoje nagrinėjami santykiai, kalbant apie pačius santykius, vartojamos labai netikslios sąvokos. Jos linijinės, jos vienpusiškai kreipia priežastį. Naujesnėje psichoanalizėje vaikas paverčiamas karaliumi ir kaizeriu. Sąvokos dažniau nurodo tai, kas daroma su vaiku ir kas vyksta jame pačiame, nei tai, kokia yra ta specifinė sąveika tarp vaiko ir tėvų. Sąvokos maitinamos „izoliuotojo *Aš*" mitu.

Tai pačios psichoanalitinės kalbos ir teorijos trūkumas, jei sąvokos taip sparčiai išsigimsta į klausimą „ką mama blogai padarė". Vaikas tampa gavėju ir auka. Paviršutiniškai tai yra gana teisinga, tačiau vaiko asmenybė, temperamentas ir jo genetiškai nulemta biologija taip pat prisideda prie sąveikos.

Jo didenybė vaikas

Vinikotas yra sąvokos *pakankamai gera mama* autorius.

Pakankamai gera reiškia, kad įsigyvendama ji gali prisitaikyti prie besikeičiančių vaiko poreikių. Vadinasi, ji leidžia vaikui palaikyti *iliuziją*, jog jis „visagalis". Kai vaikas, išgyvenantis pri-

mygtinį poreikį (pavyzdžiui, alkį), gauna tinkamą objektą šį poreikį patenkinti (šiuo atveju – krūtį), jis, anot Vinikoto, pasijunta, tarytum pats *sukūręs* patenkinantį objektą. Šis visagališkumo jausmas yra be galo svarbus tolesnei raidai, nes sukuria pagrindą formuotis subrendusiam, gerai integruotam ir prie realybės prisitaikiusiam *Aš*.

Kad vaikas galėtų išlaikyti naudingo objekto susikūrimo galimybę, motina privalo turėti glaudų, empatišką ryšį su savo vaiku, privalo galėti savo poreikius nustumti į šalį ir suteikti vaikui galią suvokti save esant pasaulio centru. Motinai privalu ne tik padėti vaikui sukurti ir išlaikyti iliuziją. Ji privalo ir tinkamai surengti vaikui akistatą su realybe. Vinikotas rašo apie *iliuzijų griuvimą*. Vaikui tenka atsisakyti savo visagalystės įsivaizdavimų, kad jis gali kurti išorinį pasaulį, ir tenka pripažinti, kad krūtis priklauso mamai, kuri gyvena savo gyvenimą. Jei šis procesas vyksta tinkamai, ir vaikas nei laikosi įsikibęs savo primityvios iliuzijos, nei yra suknežinamas nenugalimos frustracijos, jis susikuria *pereinamąją erdvę*, kur gali apdoroti santykį tarp savo vidinio pasaulio ir išorinių realijų.

Svarbiausia tokioje pereinamojoje erdvėje – žaidimas. Žaidimas yra ir žaismas, ir rimtis. Tai „tarpinė išgyvenimo erdvė, kurioje sąveikauja ir vidinė realybė, ir išorinis gyvenimas“. Žaidimas yra „atilsio vieta individui, kuriam rūpi amžina žmogiškoji prievolė palaikyti ir vidinę, ir išorinę realybę, suvokiant jų sąsają“. Pereinamoji erdvė žlunga, kai arba vidinė, arba išorinė realybė ima vyrauti, panašiai kaip nutrūksta pokalbis, jei nuolat kalba tik vienas.

Motinos veidas

Skaityti Vinikotą nesunku, jo kalba kliniškai sava.

Vinikotą įkvėpė novatoriškas prancūzų psichoanalitiko Žako Lakano straipsnis *Veidrodžio stadija* (1949). Lakanas tvirtino, kad

vaikas, žiūrėdamas į save veidrodyje, mato vientisą savosios netvarkos paveikslą. Nors ir suvokdamas, kad yra išsiskaidęs į mažas daleles, jis gali išgyventi save susitelkusį. Vinikotas rašo, kad motinos veidas yra veidrodžio pirmtakas. Motinos vaidmuo – atiduoti vaikui savąjį *Aš* tokį, koks jis iš tikrųjų bet kuriuo metu yra. Vaikas, apžiūrinėdamas motinos veidą, gali matyti save, matyti, kaip pats jaučiasi. Jei į vaiką žiūrima taip, kad jis pasijunta egzistuojantis, jei žiūrėjimas jam tai patvirtina, vaikas ir toliau laisvai gali žiūrėti.

Jei motina užimta kuo nors kitu, vaikas mato tik kaip ji jaučiasi. Iš aplinkos jis savęs neišgauna. Jei motina nereaguoja, jei slogi nuotaika padaro veidą neraiškų, vaikas priverčiamas būti budrus, aiškinti motinos afektus, užuot pažinęs savuosius. Vinikotas šią žinduklio raidos stadiją vadina *atidos stadija*. Ji paprasta: gyvas organizmas siekia ir psichinio, ir fizinio peno ten, kur jo turėtų rastis.

„Būti pamatytam“, anot Vinikoto, yra „kiekvieno kūrybiškos gebos matyti pagrindas“. *Percepcija* – galėjimas matyti – yra priedas, tačiau jis niekada negali būti visiškai atskirtas nuo *apercepcijos (suvokimo)* – savęs matymo. Kai vaiko percepcija aplenkia suvokimą, išsirutulioja ankstyvas *nuolaidžiavimas*. Vaikas mato, ką jaučia jo motina, ir neturi galimybių sužinoti, ar jis prisidėjo prie motinos emocinės būklės, ir jei prisidėjo, tai kaip.

Nebūti pamatytam spontaniško mosto akimirką – neegzistuoti. Motina yra „*teisingąjį Aš* formuojanti liudininkė“. Vinikotas aprašo perėjimą nuo motinos (subjektyvaus objekto) prie objektyvaus stebimo objekto – nuo savęs matymo per kitus prie kitų matymo. Tai „turbūt yra sunkiausia žmogaus raidos fazė“.

Vinikotas *klaidingojo Aš* organizavimu vadina vaiko nuolaidžiavimo manevrus. *Klaidingajam Aš* „nuolat kažko trūksta, o tas kažkas yra *kūrybingojo originalumo fundamentali sudėtinė dalis*“. Straipsnyje *The True and the False Self** *teisingojo Aš* idėją

* Teisingasis ir klaidingasis Aš (*angl.*).

jis susieja su spontanišku mostu. Jis tvirtina, kad egzistuoja prigimtas autentiškumas. Jei vaikas negali gyvenimo „pradėti egzistuodamas, o ne reaguodamas“, jam tenka vystyti *klaidingąjį Aš*, kuris tampa jo apsauga.

Klaidingojo *Aš* versijos

Klaidingasis *Aš* turi tikrai naudingų funkcijų: kreipiamas dėmesys į motiną, laikantis tam tikrų ribų ir šitaip besitaikant prie aplinkos slepiamas bei saugomas *teisingasis Aš*. Klaidingasis *Aš* yra lyg ūkvedys ar slaugas: besirūpindamas vaiku, jis perima rūpinimosi funkcijas iš aplinkos, kuriai tai nepavyko. Tačiau gerai įsidėmėkite: tai *primityvi* savirūpos forma.

Per daug sureikšminta, ji gali sukelti netikrumo ir bereikšmybės pojūtį. Tačiau Vinikotas nurodo, kad egzistuoja lygmenys. Čia remiamasi Adamo Filipso kategorijomis, kurios aprašytos jo knygoje *Vinikotas*. Pradėsime nuo rimčiausių.

1. *Klaidingasis Aš* tampa *teisingojo Aš* pakaitalu, apsimeta tikruoju asmeniu. *Teisingasis Aš* tuo tarpu yra taip giliai paslėptas, kad nė nenumanoma jį esant.
2. *Klaidingasis Aš* gina *teisingąjį Aš*, kuris pripažįstamas vystymosi galimybe, taigi jam leidžiama egzistuoti pasislėpus.
3. *Klaidingojo Aš* „pagrindinis interesas“ – surasti aplinką, leidžiančią *teisingajam Aš* parodyti savo pranašumą, ir į ją įsikibti. Pagal identifikacijas sukurtas *klaidingasis Aš* mėgdžioja kitus, kad apgintų *teisingąjį Aš* nuo klaidingo įvertinimo.
4. *Klaidingasis Aš* pristato normaliai prisitaikiusią „socialinę elgseną“. Tai sveiki kompromisai, sudarantys įprastą mandagumą. Šitaip jie yra ir suvokiami. Jie susiję su savų jausmų atviru nedemonstravimu. Tai prisideda prie privatesnės ir asmeniškesnės *Aš* raidos.

Gyvenimo vaidinimas

Teisingasis Aš, priešingai, nėra dalijamas į lygmenis. Iš tikrųjų nė apibrėžti jo negalima, nes jį sudaro kiekvieno žmogaus ypatingumas. „Kažin ar prasminga formuluoti *teisingojo Aš* idėją, nebent ji būtų skirta *klaidingajam Aš* suvokti.“

Tačiau Vinikoto tekstuose *teisingasis Aš* susietas su daugybe teigiamybių: jis gyvybingas, realus, tikras, kūrybiškas, spontaniškas. *Teisingasis Aš* yra kūnas, kai šis kūrybingas.

Mūsų gyvenimas – vaidmenų atlikimas. Mums tenka mokėti tekstus iš įvairiausių rankraščių ir pasirodyti daugelyje scenų. Remiantis vinikotišku suvokimu, puikiausiai mums tai pavyksta, kai žinome ir jaučiame, kad vaidiname savarankiškai. Aktorius tokiu būdu gali tapti savotiška modernaus žmogaus metafora. Pačiam teko gydyti aktorius, mačiau, kaip įvairūs asmenys priima vaidmenį. Vieni iš jų visiškai kontroliuoja ir save, ir savo vaidmenį, kurį jiems pavyksta atgaivinti. Kitiems reikia pagalbos, kad surastų savo menišką kūrybiškumą – „ištrauktų kamštį“. Treti gyvena tik scenoje. Turi rankraštį. Už jo – chaosas.

Arba Vinikoto žodžiais: „Jei kalbėsime apie aktorius, jų yra tokių, kurie gali ir būti savimi, ir vaidinti. Tačiau yra ir tokių, kurie visiškai suglumsta, jei tuomet, kai nevaidina, jais nesižavima ir jiems neplojama (nėra pripažįstama, kad jie egzistuoja)“.

Pradėjau kalbą nuo egzistencijos pagrindą sudarančio klausimo, koks yra tas tikrasis gyvenimas. Retorinis klausimas būtų: ar iš tikrųjų įmanoma vaidinti *teisingąjį Aš* taip, kad vaidinamas jis atitiktų teisingąjį *Aš*, kuris galėtų iš tikrųjų egzistuoti.

Andrė Grynas: tariamai mirusi motina

Prancūzų psichoanalitikas Andrė Grynas yra vienas iš tų, kurie sėkmingiausiai rašo apie *nieką*. *Nieko patologija* iš dalies yra susijusi su vidinės tuštumos subjektyviais išgyvenimais ir iš dalies – su išgyvenimais kažko *neįvardijamo*. Tai susiję su psichiniu skausmu: žmogus prarado tai, ką nežino praradęs.

Prieš keletą metų perskaičiau rankraštį, kuris vadinosi *Neįgyvendinamasis sielvartas. Kai vidinė motina miršta*. Jį parašė psichologė Liv Olen. Man šis tekstas labai svarbus. Tai gerai suformuluotas, aiškus tuštumos depresijos fenomeno pristatymas. Be to, jis nuvedė mane ir iki Gryno raštų.

Grynas aprašė visą seriją *baltų*, dar kitaip vadinamų *tuščių*, psichinių būsenų. Tai būsenos, kurios kyla iš stipraus jausminio prisirišimo prie psichinių tuštumos ir nebuvimo išgyvenimų. Žmogus nėra laisvas, nes jis pririštas prie reikiamybės šias erdves užpildyti. Grynas pats primena, kad psichoanalitiniai teoriniai modeliai turi būti suprantami kaip hipotetinės konstrukcijos, kurių tikslas yra suteikti reikšmę ir visumą tam, kas iškyla gydymo proceso metu. Tokia konstrukcija yra kompleksas, jį Andrė Grynas vadina *mirusia motina*. Tai svarstymai apie vaiko augimą kartu su labai prislėgta motina. Įsidėmėtina, kad ši yra tik pusiau mirusi: fiziškai ji gyva, tačiau jos psichika panaši į mirusios. Kai kuriems vaikams tai gali tapti katastrofa – gyvybinga, gyvenimą dovanojanti motina gęsta įréminta depresijų. Vaikas praranda savo vietą pas motiną. Nėra jokio pagrindo abejoti meile vaikui, tačiau pamatyti meilės ženklus vis sunkiau.

Grynas remiasi savo gydymo patirtimi – suaugusių žmonių, patyrusių tokius išgyvenimus vaikystėje, psichoanalize. Šiek tiek melodramiškai jis rašo: „Iš nuotraukų šeimos albume matyti nerūpestingas, budrus, smalsus vaikas, pilnas galimybių, tačiau vėliau nuotraukos ima liudyti pirmosios sėkmės praradimą. Nieko

nebėra, viskas dingę. Panašiai dingsta senosios kultūros, kurių griūtį veltui bando suprasti istorikai, siūlydami hipotezes, kad žemės drebėjimas sugriovė rūmus, šventyklą, visuomeninius ir gyvenamuosius pastatus, iš kurių belikę tik griuvėsiai".

Taigi visa tai yra susiję su nebuvimu, atsiradusiu šalia esant mylimam objektui. Olen rašo: „Vyksmas, apie kurį čia kalbama, gali būti žalingas tuo, kad nėra jokio vaikui suvokiamo jį ištikusios katastrofos paaiškinimo. Skausmas smarkus, tačiau niekaip išoriškai negalima patvirtinti jį esant". Realybė nėra tokia dosni, kad parodytų pakankamai aiškių ženklų; neduodami ženklai ir ateičiai. Grynas leidžia suprasti, kad su tokia netektimi susitaikyti yra sunkiau, nei susitaikyti su tikra motinos mirtimi. Tada žmogus bent jau žino.

Grynas aprašo keletą gynybos strategijų, kurias sukelia toks besitęsiantis emocinis neprieinamumas. Viena svarbiausių yra dviguba: viena vertus, *baigtas investavimas*, kita vertus, *nesąmoningas susitapatinimas* su mirusia motina.

Grynas baigtą investavimą prilygina psichinei mirčiai, tačiau be neapykantos. Jis tai vadina vidinės motinos *užšaldymu*. Ji peržiemoja sielos erdvėje kaip išstumtoji. Šia metafora pabrėžiama, kad motinos objektas nėra visam laikui sunaikinamas, jis palaidojamas gyvas ir lieka ten. Tokį modelį Grynas sudaro remdamasis dviem kitais psichoanalitikais: vengrais Nikolu Abrahamu ir Marija Torok. Analizuodami Froido *Vilkatą*, jie sukūrė *katakombos* sąvoką. Aprašė, kaip negalimas išreikšti sielvartas sukuria psichinę *katakombą*. Ten ilsisi (neapdorota) patirtis, kuri nesuteikia gyvybės. Ji nuskurdina žmogaus *Aš*. Toks skurdinimas gali būti išgyvenamas kaip tuštumos jausmas.

Identifikacija yra pozityvaus susitapatinimo su motina pavertimas negatyviu susitapatinimu su tuštuma, kurią paliko baigtas investavimas. Klinikinė patirtis gali mums parodyti, kad tokie patyrimai dažniausiai yra susiję su reikšmės praradimo jausmu. Ir gyvybingumo praradimu. Ertmę reikia užpildyti. Grynas rašo,

kad prarastos reikšmės ieškojimas gali sąlygoti per ankstyvą vaiko intelektualių gebėjimų ir galimybių laisvai fantazuoti atsiradimą. „Niršus žaidimas nėra laisvas žaidimas, tai *vertimas fantazuoti.* Intelektuali raida vyksta *verčiant galvoti.* Pasiekimai ir savitvarka dirba kartu turėdami bendrą tikslą – pergalėti sumišimą, atsiradusį po pralaimėjimo kuriant dirbtinę krūtį – kognityvaus audinio lopinėlį, kuriuo galima būtų užtaisyti skylę.“ Grynas rašo, kad toks poreikis sukurti vidinį visumos pojūtį gali padėti pamatus ir meninei kūrybai.

Pasiekimai ir per ankstyva psichinė branda padeda ne tik palaikyti *Aš* gyvybę, bet ir atgaivinti mirusiąją motiną, sudominti ją, išblaškyti, grąžinti jai norą gyventi, priversti ją šypsotis ir juoktis.

Štai taip mes atsiduriame prie teorinių aprašymų to fenomeno, kuris sudaro *protingo vaiko* ir jo prisitaikymų dalį. Grįžtame prie fenomeno, kurį aprašė Vinikotas. Jis tvirtino, kad daugelis prislėgtų motinų vaikų dažnai atrodo išskirtinai prisitaikę, mieli, gerai apsirengę ir neabejotinai laimingi.

Neįgyvendinamo sielvarto sugrįžimas

Prisitaikymo metodų veikimo laikas dažnai būna ribotas. Jie išbaigiami. Grynas tai ypač taiko tiems atvejams, kai yra užmezgami nauji meilės santykiai. Būna sunku, nes gebėjimas mylėti suvaržytas pasenusių schemų. „Pacientas jaučia, tartum virš jo pakibo prakeikimas: mirusios motinos prakeikimas, motinos, kuri niekaip nebaigia numirti ir laiko jį glėbyje. Skausmas (narcizіškas pojūtis) iškyla į paviršių... Pacientas turi išteklių, tačiau nieko negali duoti, kad ir koks dosnus būtų, nes pats negali savo atsargų valdyti.“ Kai į paviršių išlenda tai, kas miegojo žiemos miegu, pasidaro šalta. „Tai tėra metaforos. Tokie pacientai skundžiasi, kad šąla, net ir tada, kai šilta. Jie šąla po oda, iki kaulų smegenų...“

Abrahamas ir Torok rašo, kad, žmogui išgyvenus nusivylimą, įžeidimą ar praradimą (dažnai nelabai svarbų), katakombos sienos sugriūva. Nereikšmingas įvykis gali išlaisvinti didelį sielvartą. Pasak Olen, sielvartas grįžta nepažįstamas ir sunkus, bet nebylus, miręs ir nesuvokiamas, jis *nežadina* reikšmingų prisiminimų. Jis ar ji gali būti įstumiami į nepakeliamą tuštumos jausmą ir žiaurų ilgesį.

Gyvybingas terapeutas

Po tokios krizės, jei ne po ko nors kita, žmogus gali atsidurti pas gydytoją.

Psichoterapiškai apdorojant šį kompleksą, kurį Grynas vadina *mirusia motina*, atsiduriame tame pačiame psichiniame lauke, kurį aš vadinu *protingu vaiku*. Tuomet dažnai susiduriame ir su *protingu pacientu*. Gydant nesunku susinarplioti (kartais taip nutinka ir kitais atvejais), nes, viena vertus, matyti entuziastiškas normalumas, o kita vertus, – begalinė neviltis. Žodžiai sugadinti, nes visą dešimtmetį turėjo ginti nuo baltojo sielvarto.

Gydydamas daug kartų patyriau, kaip jis ar ji prisideda prie *gyvenimo kūrimo*. Iš pradžių tai gali teikti pasitenkinimą, smagiai išblaškyti. Pacientas dažnai dirba tikslingai, norėdamas surasti sąsajas. Tai aktyvina intelektą, be to, gydytojui toks pacientas – tikra dovana. Turėti paklusnų pacientą. Tačiau ar tokiu būdu kas nors vyksta?

Grynas rašo apie kalbą, retorišką, pasakojamąją, kurios „tikslas yra paveikti analitiką, paversti jį dalyviu". Pacientas „elgiasi kaip vaikas, kuris pasakoja savo mamai, kas dieną nutiko mokykloje ar bet kokius kitus įvykius, kad patrauktų jos dėmesį, kad priverstų ją dalyvauti ten, kur kas nors nutiko jai nedalyvaujant".

Tokie susitikimai reikalauja, kad terapeutas apie šį metodą gerai nusimanytų. Kai santykiai tampa pakankamai geri, pacientas

gali vėl išgyventi depresiją. Grynas ją vadina *perduodamąja depresija*, skirtingai nei Froidas, vartojęs *perduodamosios neurozės terminą*. Sielvartas atsiranda būtent šiems santykiams esant, o kitoje aplinkoje jis sunkiai rastųsi. Klasikinis psichoanalitinis metodas yra tylėjimo ir atsitraukimo pozicija. Pacientas raginamas pats laisvai asocijuoti. Tačiau ar tylėjimu įveiksi tylius išgyvenimus? Jis gali tik padėti išlaikyti baltąjį sielvartą ir kelti tik dar didesnį skausmą. Tylėjimu rizikuojama atverti duris luošinančiai tuštumai.

Todėl Grynas siūlo priešingą metodą: gydytojas pats turi rodytis esąs pilnas gyvybės. Jis turi būti suinteresuotas, gyvybingas, besidomintis ir įdėmiai besiklausantis. Gydytojas garsiai galvoja ir nuolat tuo dalijasi su savo pacientu, tartum parodydamas, jog pacientas iš tikrųjų yra gyvas. Pacientas pajunta, kad juo užsiima gydytojas, tai yra pajunta, kad tai, ką jis sako ar daro, kelia ypatingą susidomėjimą. Gydymo tokiuose procesuose esmė dažnai yra ne ankstesnių epizodų prisiminimas, o jų išgyvenimas.

Gyvybingumą gali sužadinti jo matymas kituose žmonėse.

Dirbantis visą parą

Nemiga

1931 metais vengrų psichoanalitikas Sandoras Ferenžis (1873–1933) rašė apie „išmintingus žindukliusʺ. Tai budrūs vaikai, kurie prisideda prie rūpinimosi jais.

Adrianas buvo šitoks vaikas aiškiu, tyrinėjančiu žvilgsniu. Jį be galo traukė (ir dabar tebetraukia) perdėjimai. Jis pasidarė perdėm budrus. Jis nemiegojo.

Visą parą dirbančiose pasaulio degalinėse ir dideliuose kioskuose yra nemiegančių tarptautininkų. Jie atsiranda apie penktą valandą ryto, kad priverstų laiką judėti. Šiuo paros metu laikas slenka lėtai. Jie neskubiai verčia žurnalo puslapius, pro lentynas šnairuoja į kitus žmones, nusiperka šio to užkąsti, lėtai tą patį žurnalą perverčia iš kito galo ir apžiūrinėja jaunas moteris, atėjusias naktį apsipirkti. Jie atsisako minties išsinuomoti vaizdajuostę, nes teturi vieną svajonę – užmigti.

Kai kuriems iš jų sekasi. Nemiga jiems tėra romansas, ji virtusi įpročiu. Nemiga – briliantinė melancholija. Niekas netrukdo jų neramybės. Jiems nepatinka pabaiga, todėl nenori pažinti ir ramybės. Jie susidraugauja su savo fantazijomis. Jie – apsėsti nemiegiai. Tačiau dauguma nemiegančiųjų, būdami budrūs, nėra pakankamai budrūs, kad jų būsena suteiktų jiems kokios naudos. Nemiegiams sunku skaityti. Skaitymas reikalauja ramybės. O juos žadina nerimas. Tas, kuris guli, negali nieko apžvelgti.

Adrianas priklausė miesto nemiegiams. Bet paskui jo tėvai nusipirko naują vilą toli nuo centro, už gero gabalo nuo artimiausios degalinės. Jis buvo išsiųstas vaikštinėti po didįjį namą ir po savo visą parą atvirą sielos gyvenimą. Jis rinko dulkių kamuolius ir užtraukinėjo užuolaidas. Nemiegojo nuo trejų metų.

Jis labai norėjo, kad padėčiau jam sapnuoti. Jis šiek tiek miegojo, tačiau, kaip ir kitų budrių vaikų, jo gebėjimas sapnuoti buvo menkas.

– Ar tu nesapnuoji?

– Ne.

– Niekada?

– Ne iš tikrųjų.

– Ką turi galvoje, sakydamas „ne iš tikrųjų"?

– Nesapnuoju ištisų istorijų.

Pasakiau, kad žmonės gali girtis ir meluoti.

– Gal jie visai nesapnuoju gražių, užbaigtų sapnų, kaip norėtų. Jie nori, kad taip būtų. Pats esu niekingas sapnuotojas.

– Bandai mane guosti. Neverta. Noriu sapnuoti tikrus sapnus. Ilgą laiką, nuo ketverių metų sapnuoju tą patį sapną, kuris, mano manymu, nėra tikras sapnas. Naktis po nakties. Sapne ant stalo stovi televizorius. Bet nieko nerodo. Tik sniegas, tartum siųstuvas būtų sugedęs. Tik šnypščia be perstojo.

Trapecininkas

Kafka ir tobulumas

Francas Kafka rašo apie būtinybę atsitraukti ir apie atsitraukimo negalimybę. Toks vienas atsitraukimas yra atsitraukimas į tobulybę. Pažįstu tobulą kūną. Tačiau jis sudėvėtas. Nes jis labai puikiai supranta, kad likęs gyvenimas – kritimas. Kada tobulas kūnas galės pailsėti? Kada jis bus užbaigtas? Viena yra versti kūną tobulu, tačiau kada jis tampa pakankamai tobulas?

Leiskite man pradėti nuo liūdnosios pabaigos.

Būdamas vaikas, Francas Kafka buvo rimtas ir ne pagal amžių išmintingas. Franco Kafkos draugė Milena Jesenska rašė, kad „jis gyvenimą priima visai kitaip nei kiti žmonės... Jis neturi jokio apsaugoto prieglobsčio. Neturi paskutinės išeities, neturi apsaugos. Todėl jam tenka stoti prieš tai, nuo ko mes, kiti, esame apsaugoti. Jis lyg nuogalius tarp apsirengusiųjų“.

Laiške Kafkos draugui Maksui Brodui Milena rašo apie jauno rašytojo grumtynes su kasdiena: „Jis nesusitvarko su paprasčiausiomis užduotimis. Ar Jūs kada nors buvote su juo pašte?“ Ji pasakoja apie jo puldinėjimus nuo vieno tarnautojo prie kito, tartum jis būtų ne Kafka, o Čaplinas.

Visą gyvenimą jis buvo pripažįstamas esąs labai jautrus ir pažeidžiamas. Gydytojas 1916 metais nustatė jam diagnozę: „Ypatingas nervingumas“. Ir pats jis nuo 1922 metų sausio 16 dienos savo dienoraštyje rašė: „Pirmiausia: nuopuolis, neįmanoma mie-

goti, neįmanoma būti nubudusiam, neįmanoma gyventi, o tiksliau sakant, iškęsti gyvenimo tėkmės. Laikrodžiai nedera tarpusavyje, vidus veržiasi lauk velnišku, demonišku arba bent jau nežmonišku greičiu, išorė kaip ir visada eina šlubčiodama..."

Tuo metu jam jau seniai buvo nustatyta tuberkuliozė. Daktarą Hermaną paciento Franco Kafkos būklė vedė į neviltį, ir jis pasielgė tikrai neįprastai, 1922 metų žiemą pakviesdamas pacientą kartu su savo šeima praleisti keturias žiemos atostogų savaites Spindlermiulyje. Hermanas tikriausiai buvo labai protingas daktaras, manė, kad atsidūrus rizikingoje situacijoje galima laimėti: rimtai sergantis pacientas pakliūva į atšiaurų žiemos klimatą. O galbūt daktaras pasidavė.

Šoko terapija paveikė. Tuberkuliozininkas, asketas, vegetaras, grynumo fanatikas, vienišius, asocialus, depresiškas, hipochondriškas pieno gėrėjas Francas Kafka grįžo į gyvenimą. Jis eidavo pasivaikščioti, važinėjosi rogėmis, net bandė slidinėti. Mėginu įsivaizduoti: Kafka slidininkas. Jis įgavo jėgų kovoti naudodamasis vienintele žinoma priemone: „Kad išgelbėčiau save nuo to, ką visuomenė vadina „nervais", paskutiniu metu vėl pradėjau šiek tiek rašyti. Maždaug nuo septintos vakaro sėdžiu prie savo rašomojo stalo, nors parašau nelabai daug. It nagais rausčiau apkasus kautynių įkarštyje..."

Didžiam džiaugsmui, jei ne Kafkos, tai mano, 1922 metų vasarį Kafka parašė dvi noveles, kurios, mano manymu, yra jo kūrybos viršūnė. Kalbu apie *Pirmąjį sielvartą* ir *Bado meistrą*. Trys ir dar dešimt meniškų puslapių apie įbaugintą žmogų ir jo gelbėjimosi veiksmus. Vos keliuose puslapiuose telpa tiek išmanymo, kiek retai kada pavyksta žmogui pasiekti. Abiejose novelėse kalbama apie egzistenciją, kuri kybo ant plono gyvenimo sumanymų siūlo. *Bado meistrą* galima skaityti ir kaip intensyvų anoreksija sergančio žmogaus psichologinių dramų koncentratą. Abiejose novelėse išlaisvinančiai gražiai, groteskiškai, tragiškai ir be gailesčio tiksliai vartojamos metaforos.

Franco Kafkos išmanymas toks širdį veriančiai aiškus, kad gali nebepakilti ir iš lovos. Jis taip sugeba įteigti patyrimą, kad žmogus apsvaigęs vėl tiesiasi. Rašytojo veikėjai prisiima gėdą ir neša ją už mus. Tikriausiai tokiu būdu jis išgelbėjo gyvenimą.

Juodoji magija

Prahoje naktį skraido drakonai. Tikrai taip pagalvoji, kai uždarius daugelį džiazo kavinių trauki rūmų link. Naktį lieki ten vienas, neskaitant vieno kito bendraminčio piligrimo, atklydusio ieškoti savo literatūros herojaus. Miestas iš seno buvo alchemikų ir juodųjų magų sostinė. Viename rūmų vietovės *Hrado* gale yra alchemikų gatvė – *Auksinė gatvelė*. Suaugęs Kafka gyveno 22 name. Šiandien jis panašus į mėlyną, mažą lėlių svetainę. Juokingai ankšta, sunku įsivaizduoti, kad dar ir kitiems gali užtekti ten vietos. Jis apgalvotai ieškojo ankštumos. Namas – karikatūra. Persikelti į jį – sąmoningai inscenizuoti ir suteikti jai tematiką. Kai stoviu viduje, vietos taip maža, kad esu priverstas pakumpti.

Taip Kafka galėjo naudoti savo išmanymą, panieką sau paversdamas tuo, ką galima būtų pavadinti šiek tiek suminkštinta saviironija. Anot jo, namas buvo toks mažas, kad jam apkūrenti užtekdavo poros skiedrų ir rankraščio.

Kafkos raštai, visų pirma jo dienoraščiai ir laiškai, juo besižavinčiam skaitytojui yra geriausi vadovai po senąją Prahą. Malonu pasinerti į Kafkos literatūrą, matant tą patį vaizdą, kokį matė jis. Kafka užaugo žydų gete, kur rabinas Liovas 1500 metais apdovanojo organine gyvybe molinę Golemo figūrą, kad ši apgintų getą. Tačiau kaip ir visi žmogiški pasipūtėliai, bežaidžiantys Dievą, taip ir šis žydas, pabaisos Frankenšteino brolis, pasiuto. Aplink mane – vietos, kur Kafka bandė susigrąžinti kontrolę.

Ten jis gimė, ten jo antrieji namai, jo gimnazija, jo vokiškas universitetas ir nuolat lankomos kavinės. Revoliucijos aikštėje

Václavské náměstí teisės mokslų daktaras Kafka dirbo kukliu valdininku draudimo įstaigoje *Assicurazioni Generali*. Lauke stovi ūkininkas ir pardavinėja daržoves. Turi citrinų. Beveik įsižeidžiu, kai pamatau, kaip abejingai su jomis elgiasi. Ar nežino šios vietos istorijos apie citrinas? Už štai tų viršutinių langų Kafka dažnai atsisakydavo kolegų siūlomų riebių priešpiečių. Vietoj jų, sėdėdamas savo kontoroje, jis čiulpdavo geltonos citrinos sultis. Nesunku įsivaizduoti. Ir aš iš to niekingo ūkininko nusiperku citriną, greitai ją suvalgau, kelias rūgščias minutes įsivaizduodamas, kad pats truputį esu Kafka.

Praha – juodųjų magų sostinė. Tačiau Kafka niekada neužsiėmė juodąja literatūrine magija. Priešingai, jo pasaulį sudarė baltoji magija – desperatiškas, pilnas fantazijos išgyvenimo menas ir sumenkinta egzistencija. Tos dvi novelės turi išeities tašką – modernaus subjekto žlugimą. Susierzinu, kai imama teigti, kad Kafkos raštų esmė – politiniai biurokratijos aprašymai ir Rytų Europos socialistinių režimų pranašystės. Tingus mąstymas. *Kafkiška* esmė gilesnė, visapusiškesnė, šlykštesnė, pavojingesnė ir gražesnė. Tai modernaus žmogaus gilinimas ir aiškinimas, žmogaus, kuris tapo pats sau nepažįstamas. Baimė, suėmusi kafkišką žmogų, yra ne nežinomybės baimė, o savęs, nepažįstamo pačiam sau, baimė. Netikrumas dėl savo tapatumo grasina, kad modernų herojų apims būsena, kurioje nebus matomų sąsajų. Modernus gyvenimas yra neįtikėtinai sudėtingas. Jei norime psichiškai išgyventi, privalome tą sudėtingumą supaprastinti.

Per vėlu

Novelėje *Pirmasis sielvartas* pasakojama apie trapecininką, kuris apsigyveno ant trapecijos po pramoginio teatro kupolu. Ten leisdavo dienas ir naktis. „Viskas prasidėjo nuo to, kad jis apsigyveno ten, siekdamas tobulybės, vėliau šitai tapo tironišku įpro-

čiu.“ Visa, ko jam prireikdavo, o prireikdavo jam labai nedaug, pristatydavo tarnai, sukabindami daiktus į specialiai sukonstruotus konteinerius.

„Gyventi viršuje buvo visai sveika, o kai šiltu metų laiku langai aplink visą kupolą būdavo atveriami, kai saulės šviesa ir tyras oras imdavo veržtis į prietemą, būdavo net gražu.“ Santykių su žmonėmis jis beveik nepalaikydavo, tik kartais pas jį užkopdavo kolega. Jiedu sėdėdavo ant trapecijos, atsirėmę į prilaikomąsias virves, ir kalbėdavosi.

Jis būtų galėjęs netrukdomas ten viršuje ir gyventi, jei teatrui nebūtų reikėję keliauti iš vienos vietos į kitą. Kelionės jį smarkiai kankindavo. Jam tekdavo nulipti pas kitus žmones. Impresarijus, puikiai suprasdamas, koks pažeidžiamas trapecininkas, kaip tik įstengdamas jį saugojo. Dažnai jie keliaudavo naktį kiek įmanydami greičiau – lenktyniniais automobiliais lėkdavo per miestus. Traukiniuose jam duodavo visą kupė. Savo įprastą gyvenimo būdą jam tekdavo pakeisti niekingu – kelionę jis praleisdavo ant bagažo lentynos.

Per vieną kelionę jį vis tiek apėmė baisi neviltis. Jis sapnavo pasakęs, kad nuo šiol privalo turėti dvi trapecijas vietoj vienos, paskui prikandęs lūpą. Visada dvi, kabančias viena virš kitos. Impresarijus pažadėjo, bet trapecininkas dar labiau nuliūdo. Jis verkė. „Turėdamas rankoje tik vieną strypą, kaip galėsiu išgyventi?“

Impresarijui vėl pavyko paguosti kankinį. Tačiau pats jis nebuvo ramus. „Jeigu jį pradėjo kankinti tokios mintys, ar jos kada išnyks visiškai? Ar neiškils pavojus pačiai jo egzistencijai? Verksmą pakeitė iš pažiūros ramus miegas, bet impresarijui vis tiek atrodė, kad jis matė, kaip pirmosios raukšlės ėmė rėžtis lygioje vaikiškoje trapecininko kaktoje.“

Taip, žinoma, jos kelia pavojų pačiai jo egzistencijai. Jeigu jis jau akimirksnį atsivėrė ilgesiui, viskas gali suirti. Jis pažino ir pripažino: per vėlu. Kafkiškasis *Aš* panašus į košę, kuri kupa be perstojo. Be galo lengvai pažeidžiamas – stuburinis gyvūnas be stubu-

ro. Kafkos veikėjai sėdasi į tamsius kampus ir ten imasi didžiausių mūsų literatūroje pastangų išgyventi kaip nepriklausomi individai. Bado meistras to paties pavadinimo novelėje yra trapecininko mentalinis brolis. Jie abu atrado vientisus, aukščiausius gyvenimo projektus, į kuriuos sudėjo savo gyvenimą. Prie ko nors totaliai prisirišdamas, žmogus irgi gali sėkmingai pabėgti nuo likusių dalykų. Abu gyvenimo meistrai bando pagerinti gyvenimą paversdami jį paprastesniu. Viskas tampa vienu. Tačiau vieno neužtenka.

Menas – malda

Dauguma Kafkos veikėjų – menininkai. Jie pamišę dėl tobulybės. Tačiau ko verta tobulybė, jeigu kiti negali tapti jos liudininkais. Kafkiškasis individas nėra įsitikinęs, kad savo veiksmais jis narciziškai siekia aplodismentų. Prašinėtojas kitoje novelėje *Kovos aprašymas* atlieka keistus judesius, kad kiti atkreiptų į jį dėmesį.

Tobulumo siekiantis Kafka buvo apimtas radikalaus grynumo poreikio. Jis fanatiškai alko tiesos ir teisingumo. Visada rašė apie psichologines ir moralines problemas, ieškodamas nepriekaištingo sprendimo. Pasitenkinti kuo nors mažesniu jis negalėjo. Tačiau jei pernelyg didingai galvojama apie žmogaus moralines pareigas, niekada nerandama atitikmenų. Jo poezijoje tobulumo besiilgintis žmogus užplaukia ant seklumos. Jį pražudo kaltė.

Kafka nerado išeities. Todėl jo knygose kalbama apie bausmę, o apie išsilaisvinimą – niekada. Jo veikėjai kartais gali užsižiūrėti į pažadėtąją žemę, tačiau niekada jos nepasiekia.

Tai, kad Kafka savo personažais pasirenka menininkus, yra tiesiogiai susiję su jo pastangomis atsidėti rašymo menui: „Kai mano organizmas suprato, kad rašymas yra pati produktyviausia kryptis mano vidiniam *Aš*, ši veikla visa pavergė. Atsisakyta visų kitų gebėjimų, kurie pirmiausia buvo nukreipti į džiaugsmą: seksualumo, valgymo, gėrimo, filosofinių svarstymų ir muzikos. Atsi-

sakiau jų dėl visų šių puslapių. Tai buvo būtina, nes mano visos jėgos buvo tokios menkos, kad tik sutelktos jos galėdavo tarnauti rašymui". Menas gimsta tik asketiškai atsiskyrus. Rašymas Kafkai turi religinį bruožą: „Rašymas – maldos forma".

Jo menininkų personažai taip pat gali būti suprantami kaip tapatybę kuriančio gyvenimo meno metafora – save atriboti nuo kitų. Kafkos herojai – praktikuojantys minimalistai, koks ir jis pats buvo didžiąją savo gyvenimo dalį. Iš dalies kūniškas: nors buvo aludario šeimos palikuonis iš motinos pusės ir mėsininko iš tėvo pusės, jam nereikėjo nei šeimos mėsos, nei alaus. Prie atviro lango viduržiemių naktimis jis rašė savo kūrinius. Buvo gryno oro fanatikas, kuriam atrodė, kad ugnis orą sunaudoja. Jis šuoliuodavo, šokinėdavo namie per laiptus, plaukiodavo ir daug bėgiodavo.

Tie, kurie atsideda apriboto gyvenimo sumanymui – tobulam meniškumui, – išvengia meilės įtampos. Kas įsisuka į gyvenimą, patenka į pavojų, kad kitų tikrovės juose įsitvirtins ir juos perims. Pažeidžiamieji rizikuoja, kad meilės santykiai juos praris ir iščiulps likučius.

Kafka keletą kartų buvo susižadėjęs. Bet atsitraukė. Novelėje *Pasiruošimas vestuvėms kaime* jis užsiima, kaip pats vadina, savo „kitais pamišimais": sveria santuokos pliusus ir minusus. Argumentai prieš: „Jaunas vaikinas. Išlieku švarus. Sutelkiu visas savo jėgas. Atsakingas tik už save. Jokių rūpesčių".

Nešvarumai

Francas Kafka tuberkuliozę išgyveno kaip ekstremalus froidininkas. Kai 1917 metais buvo nustatyta diagnozė, jis manė, kad tai ne kas kita, o psichosomatinis gelbėjimasis nuo santuokos. „Šitaip tęstis ilgiau negali, taigi smegenys, o už penkerių metų ir plaučiai nusprendė pagelbėti... Apskritai aš nemanau, kad kenčiu nuo tuberkuliozės, tai tėra įprasta žlugimo būsena."

Su seksualumu Kafką supažindino maža pardavėja prišnerkštame viešbučio kambarėlyje. Vėlesnių seksualinių potyrių jis sulaukė iš kekšių. Jo kūriniuose seksualinis potraukis dvilypis, sumišęs su pasišlykštėjimu. Iš dalies tai vis dėlto yra asmeniniai jo išgyvenimai, tačiau jį galima interpretuoti ir kaip santykių užterštumą, bjaurastį įsipainioti, apsikeisti tiek kūno išskyromis, tiek jausmais. Atsidavime slepiasi baimė prarasti dar ir tapatumą. Dienoraštyje jis rašė: „Baimė susivienyti, įeiti į kitą. Tuomet niekada nebūsiu vienas".

Abu: ir trapecijos meistras, ir bado meistras, siekė atlikti *gynybinį* (per apribojimus) ir *kompensuojamąjį* šedevrą. Profesionalus bado meistras badavo publikai matant. Jis žino, kad badauti jam sekasi geriausiai. Be didesnių sunkumų jam pavyksta pergalėti keturiasdešimties dienų Jėzaus pasninką. Tačiau vidinei ramybei pasiekti šio pažinimo nepakanka. Bado meistras viską nusako šiuo menku prisistatymu: „Kodėl iš jo norima atimti tą šlovę, kuri jo laukia, jam ir toliau leidus badauti. Toliau pasninkauti jis nori ne todėl, kad taptų didžiausiu kada nors gyvenusiu bado meistru, nes juo jis jau tikrai tapo, tačiau tam, kad visiškai nepaaiškinamu būdu pranoktų save, nes jo geba badauti nepažįsta jokių ribų".

Jis žūsta šiame bepročių pasaulyje, kuris nesuvokia, kad jo tobulėjimą reikia vertinti. Dabar jį apėmusi kronikininkui būdinga depresija. Jis sunaudotas ir užmirštas. Spraudžiasi vargingas, grasinantis pažinimas – jis temoka vien tik tai. Badas – visas jo identiškumas. Ir dar blogiau: niekas nė nepastebi jo mirties.

Kafka vartoja kraupias metaforas, kai leidžia bado meistrui narve įgyvendinti savo gyvenimo siekį. Ir kai į tą patį narvą po jo mirties įleidžia jauną panterą, mėsėdę, pilną apetito gyventi. „Net ir patys nejautriausi pajuto širdingą džiaugsmą, matydami laukinį žvėrį, besibastantį po narvą, kuriame ilgą laiką buvo tylu ir vieniša. Jai nieko nestigo. Maistas, kurio žvėrių prižiūrėtojas tuoj pat padavė, buvo gardus. Visiškai neatrodė, kad jai trūksta lais-

vės. Rodėsi, šis kilnus kūnas, gamtos apdovanotas visais privalumais, laisvę nešasi su savimi. Laisvė slypėjo kažkur jos nasruose. Pasitenkinimas gyvenimu taip ryškiai švietė iš nasrų, kad žiūrovams jį atlaikyti nebuvo lengva. Tačiau jie susiėmė, susispietė apie narvą ir nenorėjo iš ten trauktis."

Asketas sudžiūvo. Sėkmės akimirką jis pasiekė. Kaip razina. Bet vėliau liko vien kietuma ir mirtis. Jo vietoje atsirado tas laukinis žvėris kunkuliuojančiu krauju, raumenimis, hormonais ir liaukomis. Toks gyvenimas mums patinka, tokio bijomės, tokio mums patinka bijotis.

INTYMUMAS

...esu įstrigęs tarp priešpriešų ir negaliu pasijudinti;
į priešpriešas patekau vos gimęs.

Francas Kafka

Suaugusiųjų auklėjimas

Vaikas: Jo Didenybė ir monstras

Suaugusieji, jau senokai neturėję laisvo savaitgalio, jo sulaukė. Vienintelė jų šešiolikos metų atžala išvažiavo į sporto rungtynes. Jie džiaugėsi. Gėdijosi, kad džiaugėsi, tačiau vis tiek iš širdies džiaugėsi. Jau keletą dienų kalbėjo, ką veiks. Jie mėgausis. Tikriausiai netgi persivalgys. Užterš ir save, ir pasaulį. Jie džiaugėsi.

Jų sūnus buvo protingiausias ir mylimiausias iš visų. Geresnio sūnaus negalėjo turėti. Bet jis buvo griežtas. Kuo rimčiausiai įsijautęs į auklėtojo vaidmenį. Jis rūpinosi aplinka, sveikata ir apskritai viskuo. Neleido jiems rūkyti. Mokytojai jį paremdavo sakydami, kad jis privalo priversti tėvus mesti rūkyti. Vaikas skeptiškai žiūrėjo į tėvų maistą. Išeidavo iš kambario, kai jie ant patiekalo pildavo riebaus padažo. Kaltino tėvus silpnybėmis.

Jų sūnus buvo protingiausias ir mylimiausias iš visų. Tačiau jo auklėjimas buvo tironiškas. Kartą jis rimtai peržengė ribas. Motinai skaudėjo sąnarius, ir kelias savaites ji vaikščiojo su ramentu. Jis negalėjo pakęsti jos silpnumo, todėl trinktelėjo jai jos pačios ramentu.

Dabar jų laukė suaugusiųjų savaitgalis. Laisvas savaitgalis ir *bérnaise**. Tėvas negalėjo praleisti progos nors kelias minutes neišjungti stovinčio automobilio variklio – šiek tiek užterštas laisvės kvapas.

* Prancūziškas padažas (*pranc.*).

Niekada nebuvau sutikęs to jauno tirono. Fantazuoju. Įsivaizduoju mažą niekšelį, užsispyrusį, politiškai teisingą vaiką – monstrą. Sudžiūvusį *Kinder* kiaušinį.

Kai vyrai tampa berniukais

Tai psichinio laiko lūžis.

Tapti suaugusiu nėra prigimta. Tai nėra ir savaime suprantama. Jei tik žmogus valgo, kūnas auga. Intelektas abejingai slenka paskui. Tačiau jausminė branda reikalauja, kad turėtume iš ko mokytis. Suaugti sunku daugeliui jaunuolių, nes ir patys suaugusieji vargsta (gal nelabai nori) besistengdami suaugti. Suaugimas susiję su identifikacijos objektais. Ir su pasipriešinimu. Jei žmogus žais biliardą, pravartu turėti stalą su kraštais.

Suaugumas tapo neaiškus. Šių dienų elgesio maniera – trūkstamas tėvų pasitikėjimas savo, kaip auklėtojų, kompetencija. Jie nesijaučia tvirti, kad galėtų atlikti uždavinį, kurį netgi sunku apibrėžti. Kristoferis Lašas kalba apie *tėvų proletarinimą*. Tėvų proletarinimas reiškia, kad vaikų auklėjimas išplečiamas iki auklėtojų auklėjimo. Apklausiami ekspertai. Niekada anksčiau nebuvo tiek daug kalbama, kaip auklėti vaikus, ir niekada anksčiau nebuvo taip bejėgiškai jaučiamasi. Prie išsiplėtusios modernios šeimos narių priklauso ir terapeutas.

Neaiškus suaugusiųjų vaidmuo gali sukelti laisvės nesuteikiantį, vėluojantį individualėjimą – nebrandą. Tačiau tai nėra vienareikšmis procesas. Kita modernaus augimo sąlygų dvilypumo pusė yra ta, kad dauguma mažesnių ir didesnių vaikų kartu žengia į ankstyvą brandą. Daug vaikų imasi auklėtojų vaidmens, mėgdžiodami pasitikinčius tėvus. Imasi auklėti savo tėvus ir kartu patys save.

Neakiplėšiška matyti sąsają tarp modernių ligų ir moderniai šeimai iškylančių sunkumų dėl ribų. Valgymo sutrikimai, nesvei-

kas narcisizmas, girtuoklystės ir antpuoliai šeimoje dažnai kyla dėl peržengtų ribų ir desperatiškų bandymų atgauti vidinę savikontrolę. Atskiras asmuo yra psichologiškai išbarstomas po visą šeimą lyg neaiškus bendras kūnas. Diagnostinė *borderline* sąvoka pati savaime yra įdomus nurodymas, su kuo tai gali būti susiję.

Stiprus / silpnas

Šitaip aš save pasitikrinu. Pasakojo tėvas. Jei būčiau susitikęs su sūnumi, jis būtų pažadinęs visai kitas emocijas. Per visus darbo metus niekas manęs taip emociškai nejaudino, kaip susitikimai su *persitempusiais vaikais*. Per daug jų sutinku. Ne pagal savo amžių suaugę, rimti didžiulės vienatvės nešiotojai. Atlikę savo suaugėliškus žygdarbius, jie dažnai šildosi tėvų palankumo spinduliuose. Ir jie patys turi reikmių, kad jais kas nors rūpintųsi, tačiau šios reikmės nepatenkinamos, nes jie patys jas ir uždengia. Reikmės uždengiamos, nes jie nežino, kaip jas išreikšti žodžiais. Taip apsigauna. Kai suvokia esą apgauti, natūraliai apkaltina patys save. Ką gi daugiau?

Žiūriu į juos. Sėdi štai ten mano gilioje kėdėje. Kai kurie teisingai atsakinėja į klausimus. Tai ir yra blogai. Kiti mėšlungiškai atsakingi, keli žiūri į mane kiek arogantišku žvilgsniu. Jei pats nebūčiau atsakingas, imčiau rėkti. Bet šitaip mes nesielgiame. Mes tyliu dėmesiu įsipainioję vieni kituose. Mano uždavinys – nutraukti tylą.

Jei mums pasiseks pradėti kalbėti, tikriausiai priartėsime prie pagrindinės dvigubystės: *stiprus / silpnas*. Jie kartu ir per stiprūs, ir per silpni. Dažnai per stiprūs, kad juos kas nors sustabdytų. Kartu jie per silpni, kad parodytų norį būti stabdomi, parodytų savo saugumo poreikį – poreikį, kad kiti būtų už juos stipresni.

Suvokti save kaip imigrantą – tikriausiai naudingas mąstymo modelis. Vakarų kultūroje visi mes esame imigrantai, ne erdvės,

bet laiko. Kapitalistinės produkcijos pagrindinė taisyklė – *realizacija* ir *naujovių kūrimas*. Pagrindinė taisyklė yra kitimas, ne stabilumas. Tai ir kapitalo, ir tradicijų realizacija. Mūsų aukštajame kapitalizme realizacijos tempai greiti, o tradicijų gyvavimo laikas trumpas. Naujoje erdvėje mes visi prašaliečiai. Senolių išmintis praeina, jaunimas pagauna naujovių. Taip nutinka ir su imigrantais. Imigrantų vaikai žaidžia gatvėse. Jie pirmieji išmoksta kalbą ir naujos šalies kodus.

Knygoje *Kartų tiltas* (1971 m. norvegų leidimas) socialantropologė Margareta Myd aprašė tris kartų santykius, kurie priklauso nuo to, kaip perduodama kultūra. Istoriškai seniausia forma vadinama *postfigūrine*. Čia vaikai pirmiausia mokosi iš savo tėvų. Tai nulemia lėtą raidą, ir senųjų patirtis turi galios vaikų ateičiai. *Kofigūrinėje* kultūroje ir vaikai, ir tėvai mokosi iš savo bendraamžių. Tai įprastos kultūros formos. Anot Myd, šiomis dienomis mes dažnai estime *prefigūrinėje* kultūroje. Suaugusieji mokosi iš savo vaikų. Vaiko autoritetas yra kultūros baimė dėl nežinomos ateities, kur senųjų patirties nebepakanka.

Amerikiečių poetas, Hamsuno vertėjas Robertas Blai, susidūręs su tokiais fenomenais, ima pranašauti pasaulio pabaigą. Knygoje *The Sibling Society** bendraamžių visuomenę jis aprašo kaip pavydžių, neaiškių, konkuruojančių individų visuomenę. Jis ilgisi prarasto patriarchato, bando įvesti keletą pereinamųjų ritualų, pasikviesdamas vyrų į žygį po dykynę.

Blogas elgesys su tėvais

Tokie atvirkštiniai kartų vaidmenys sukuria neįprastą problematiką. Danų rašytojas Karstenas Jensenas aprašė *atvirkštinį kartų sureguliavimą*. Būdami daugiau ar mažiau suaugę, mes abejoja-

* Giminių visuomenė (*angl.*).

me savo vaikų gebėjimu išgyventi tinkamą jaunystę. Prikaišiojame jiems jų konformizmą.

Tijanas Siorhaugas svarsto apie *blogą elgesį su tėvais*. Dažnai kalbama, kad modernios šeimos funkcijos sumenkusios. Gamyba vyksta už namų slenksčio, ten pat vis dažniau vyksta ir auklėjimas. Tačiau tvirtinimas, kad šeimos funkcijos sumenkusios, yra labai abejotinas. Kai kurios funkcijos silpsta, tačiau tada stiprėja kitos. Šių dienų šeimos funkcija apima viską – šeimos narius rišantis saitas turi būti meilė. Tijanas Siorhaugas rašo: „Tėvai nesuteikia savo vaikams išsilavinimo, neformuoja jų požiūrio. Tai, ką jiems duoda, yra *viskas*, o tiksliau – *jie patys*". Moderni šeima yra psichologinis sumanymas, kuriame labai svarbus *vidinis paveldėjimas*. Tėvai turi duoti savo vaikams psichologinį kapitalą, kuris įgalins jų savirealizaciją ir savikontrolę. Vidinei vaiko raidai keliami dideli reikalavimai, išorinei – mažesni.

Toks užmojis neturi ribų. „Nei tėvai, nei vaikai, tiesą sakant, negali tapti pakankamai geri vieni kitiems, taigi negali tapti ir pakankamai geri patys sau." Tokiose pakeistose šeimos sąlygose glūdi didelės agresijos galimybė. „Meile grįstoje sistemoje, kur vaikai iš tėvų vien tik reikalauja ir neturi jokių pareigų, blogas elgesys su tėvais turi racionalų pagrindą. Meile grįstoje šeimoje neįmanoma prisotinti duodant, nes, kaip matėme, vaikai nori visko, tai yra savęs. Beveik nepaisant, kaip žmogui nepasiseka gyvenime, tai galima suvokti kaip savęs nesuradimą. Todėl iš principo sąskaitą už visas bėdas visada galima siųsti namo, o tėvai gali niekada nemokėti: arba todėl, kad jau per vėlu ir žala nebepataisoma, arba todėl, kad jie neturi reikiamo kiekio ar reikiamos markės „valiutos".

Šeima yra erdvė, kurioje jaučiame, kad turime turėti ir gauti. Sociologas Luisas A. Koseris šeimą vadina godžia institucija.

Vaiko rodoma agresija tėvams taip pat susijusi su ideologiniu auklėjimo reikšmių paskirstymu ir savarankiškumu. Mūsų kultūra pripažįsta pradinę tiesą, kad bet kokia autonomijos forma irgi

yra grindžiama nepriklausomybe. Dauguma patiria, kad savarankiškumas fiktyvus – mes niekada neatsikratome priklausomybės nuo savo tėvų. Mūsų tėvai į mus sudėjo lūkesčius. Kai patiriame, kad ši instaliacija yra permanentinė, nesvarbu, ar tėvai gyvi, ar mirę, mes niekada nesiliaujame jausti turį savo tėvams daryti įspūdį. Tada lengva pasijusti valdomam. Tai pagrindinė psichoterapijos tema. Siorhaugas rašo: „Tėvai įsiskverbia į vaikus, kai tuo tarpu šitai turi būti *paneigiama arba išstumiama*, jei norima patenkinti savarankiškumo reikalavimą... Tokia logika atveria kelią specifinėms žiaurumo apraiškoms“.

Vaikas kaip įrodymas

Galutinis etinis įrodymas mums, suaugusiesiems, kad esame geri tėvai, yra mūsų vaikų gerovė. Vaikų turėjimas anksčiau buvo reguliuojamas biologinių ir socialinių būtinybių. Vaikai tradiciškai atstovavo gamtai. Dabar jie yra *produktai*: pasirinkimo, planavimo, mėgintuvėlio, jei prireikia, ir įsivaikinimo. Vaikas kai kuriems suaugusiesiems pirmiausia yra egzistencinis ir psichologinis projektas.

Vaikas tampa projektu, taip jis yra ir auginamas. Mažas vaikelis yra pilnas natūralios visagalybės (tai Froidas vadino Jo Didenybe Vaiku), kuri, susidurdama su realybe, palaipsniui mąžta. Vaiko-projekto visagalybės įsivaizdavimai gali tverti ilgiau, tačiau rizikuojama, kad jis kada nors staigiai susidurs su tikrove. Kita rizika – toks vaikas neatliepia lūkesčių. Graduojant norimą vaiką pagal griežtą suaugusiojo savirealizaciją, yra graduojama ir rizika, kad tikrasis vaikas bus išstumtas. Kai kurie suaugusieji iš tikrųjų nori kito vaiko. Vaiko Jo Didenybės atsisakoma greitai ir brutaliai. Vaikas, būdamas nenusisekęs projektas, tampa *našta*. Mes jau pasakojame pirmuosius gąsdinančius anekdotus apie tėvus, kurie dar gimdymo skyriuje pradeda nerimauti dėl to, kad

jiems gimė labai storas vaikas. Genų technologija atveria galimybes (teoriškai) dar embriono stadijoje atmesti nemažai nenorimų savybių. Vienas dalykas yra, kas iš tikrųjų bus padaryta, kitas – kaip galimybės vertinti, rinktis formuoja mūsų patyrimus.

Vaikas auga, tampa jaunuoliu. Jaunimas yra kapitalistinės visuomenės simboliniai *nepastovumo* ir *plastiškumo* atstovai. Jaunimas yra dabarties utopija. Jaunimas – estetinis, erotinis ir komunikacinis mitas, į kurį orientuojasi suaugusieji. Pagal mitologiją tiesa priklauso jauniems žmonėms, taigi branda praranda reikšmę. Kai senoliai nori patarti, mes mandagiai išklausome – juk žmogus turi gražiai elgtis su senais žmonėmis. Bet ar tai turi kokios nors reikšmės? Neįtikėtina, kiek daug suaugusiųjų savo gyvenimą pakelia jaunimo dėka. Jie išgyvena savo socialinę baimę pasenti, tapatindamiesi su savo vaikais ir iš jų skolindamiesi džinsus. Jaunuomenė atneša šviežio naujumo. Mada – aiškiausias to pavyzdys. Drabužių jauniems ir drabužių seniems skirtumas sunaikinamas. Rengiamės nemirtingumo svajonėmis.

Mitologizavimas – ateities projektavimas į jaunuomenę. Tai reiškia, kad jaunystė jau nebėra saugi užuovėja. Anksčiau raidos psichologija paauglius vadino *moratoriumu*. Dabartiniai laikai pilni įtampos, nes jaunimui tenka eiti priekyje. Eidamas priekyje tampi ir laisvas, ir pažeidžiamas. Įkyrus prieštaringumas: toje gyvenimo fazėje, kuriai prirašoma daugiausia vertybių, pats jaunuolis jokių vertybių nekuria. Jaunuolis yra priklausomas vartotojas. Mokslo sistemų plėtra tai sustiprina.

Pats dažnai susierzindavau, kai kolegos imdavo kalbėti, kad būtina „nuo motinos atskirti šešiolikos metų anoreksija sergančią dukrą“, kai jų pačių vaikai yra visiškai priklausomi ir gyvena su jais iki dvidešimt šešerių. Patekę į mokslo ar darbo įstaigas, šie projektuoti vaikai rizikuoja ten būti nereikalingi ar diskriminuojami. Jie negauna mokslo ar darbo vietos.

Jaunimas suvokia savo neribotas galimybes. Tai išplečia ne tik įvairių galimų ir negalimų pasirinkimų įsisąmoninimą, bet ir pa-

tyrimą, kad žmogus pats gali būti atsakingas. Išsilaisvinimo iš senųjų tradicijų matmuo tragiškas. Plastiškumo mitas atveria laisvą vietą lūkesčiams, svajonėms, ilgesiui ir fantazijoms, kurios neturi lygiaverčių galimybių, kad būtų išpildytos. Sąmoningumas pradeda suktis apie savo stygių. Už laisvę sumokama tuo, kad artėjimas prie galimybių gali paralyžiuoti veiksmus.

Geriau ar blogiau

Negaliu spręsti apie gerėjimą ar blogėjimą. Svarbiausia, kad dauguma dalykų yra kitokie. Ir gera, ir bloga kinta. Visuomenė kisdama keičia šeimą, kisdama šeima keičia individą. Kinta individualiosios psichologijos, kinta santykių formos, ne mažiau kinta ir psichopatologijos.

Iš Tijano Siorhaugo vėl pasiskolinsime žodžių ir apmąstymų: klasikinę piliečių šeimą telkė atliekamos pareigos. Erdviame socialiniame šeimos sutelkime buvo laikomasi stabilumo ir tvirtumo. Šiandien tai reta. Ir šeimoje, ir kitose modernizmo srityse pareigas pakeičia poreikis būti lanksčiam. Geriausiai valdo tie, kurie yra lanksčiausi ir geriausiai susitaria. „Atrodo, kad įprastas mūsų kultūros socialinimo projektas reiklų dvigubą tikslą, susijusį su *savarankiškumu ir pareiga*, pakeičia mažiau reiklia *savarankiškumo ir lankstumo* kombinacija." Dauguma to imasi. Aplinkui matome daug gerų, sėkmingų šeimų, kurios užsiima derybomis. Aiškinama, kad tai, kas populiaru tarp daugelio, yra geriausia ir individui, ir bendruomenei. Yra jaunų žmonių, kurie solidžiai solidarūs patys su savimi. Jiems priklauso socialinis lankstumas, kurio mes, iš prigimties drovūs vyresnieji, kilę iš miškingų vietovių, pavydime.

Pakartosiu dar kartą: mano žvilgsnis įžiūri tuos, kuriems ne taip gerai sekasi. Atvirumas ir lankstumas – labai reiklios pratybos. Buvau kartu su pavyzdingo ir tironiško šešiolikos metų sū-

naus tėvais. Jie gėdijosi savo džiaugsmo, kad gali vaiku atsikratyti. Jie nebuvo tikri, ar jam viskas tikrai gerai klojasi. Tačiau jis mažai kuo su jais dalijosi. Jie klausė, ar galėčiau pakalbėti su jų sūnumi, kad priversčiau jį prakalbėti.

Sutikau. Bet po dešimties sekundžių persigalvojau. Pasakiau, kad sumanymas tikrai neblogas, tačiau vertėtų palaukti. Kodėl? Man nepatinka pati mintis versti žmones ką nors daryti. O gal tingėjau. Nenorėjau stoti į dvikovą su jaunu užsispyrusiu monstru, kurį jau įsivaizdavau. Mes tikrai kartu rastume išeitį, nors jis aiškiai leido suprasti, kad nenori užsiimti jokiais psicho... Žinau, svarbiausia mano laikino atsisakymo priežastis buvo numanymas, kad mums abiem gali pasisekti. Mudviem pavykęs gydymas galėjo padėti patvirtinti trūkstamą tėvų tikėjimą savo auklėjamaisiais gebėjimais: „Čia pagelbės tik ekspertas“.

Apskritai skeptiškai žiūriu į tai, kad paaugliams būtų skiriamas individualus gydymas, nors, žinoma, jo neatmetu. Tik teikiu pirmenybę tam, kad iš pradžių būtų išbandyti kiti metodai. Individualus gydymas gali būti ir simptomas, ir išeitis. Tai gali būti trūkstamo tikėjimo pačios šeimos kompetencija simptomas. Gydant vaikus ar paauglius, didžiausia bėda ta, kad mūsų gydytojiškas narcisizmas priverčia mus tikėti, jog esame geresnės tėvų figūros nei tėvai. Slogios mintys.

Kartais aš susitinku su tėvais. Teko įdomiai panaršyti po tarptautinį žodį „ne“ norvegų kalboje. Būdamas šeimos daktaras, turiu tikslą per daug nepasiduoti normoms. Moderni šeima yra atvira, taigi todėl ir aš turiu būti atviras visoms būtent tai šeimai geriausioms išeitims. Žinoma, iš anksto jų nežinau. Mano, gydytojo, privalumas tas, kad nesu suparalyžiuotas šeimos krizių, taigi mano atvirumas yra struktūriškas, o ne chaotiškas. Nebandžiau išmokyti tėvus ištarti sūnui „ne“. Mes kartu tyrinėjome, kodėl šis žodis toks sunkus.

Jie matė daug sunkumų. Kartais tai buvo susiję su jais pačiais. Kartais jie būdavo per daug pavargę, o pasakyti „ne“ trunka kele-

tą minučių. Jie matė, kaip privalėjo elgtis, tačiau ne visada įstengdavo. Kartais manydavo, kad tai susiję su tuo, jog jie – mokytojai. Jie buvo išauklėti pagal šešiasdešimt-aštuntųjų kartos pedagoginius idealus, kad nubrėždamas sienas žmogus sulaiko autonomišką vaiko raidą. Ne mažiau viskas buvo susiję ir su tuo, kad jie matė, kaip nusimena ir užsigauna sūnus. Susidūrę su patologijos baime, mes, tėvai, tampame dar ir neryžtingi. Nebūdami tikri, ar vaikas surūgęs, ar serga, atsiduriame lyg gniaužtuose.

Kartu išgyvenome naudingas pamokas ne tik apie kalbos galią, bet ir apie kalbos galimybes. Jeigu „ne" yra neįmanomas žodis, mums pagelbėti gali jo pavertimas į „taip aiškumui". Jeigu „sienos" užnuodytos romantiškų pedagogų, jas tikriausiai galima pakeisti į „saugumą, kuris susijęs su nuspėjimu". Matyti, kaip tėvai vėl atgauna tikėjimą savo tėviškais gebėjimais – tikras malonumas.

Šimtmečio sueitis

Pora ir chroniška meilė

Meilė yra šališka. Ji pavojingesnė už alkoholį ar heroiną. Pavojus, žinoma, kyla iš mūsų absoliučios priklausomybės. Be meilės nėra gyvenimo.

Iš savo patirties žinau, kad meilė gali būti šališka. Tačiau dabar rašau kaip daktaras ir poras gydantis terapeutas. Per penkiolikos metų budėjimus ligoninėje niekada neteko susidurti su ligoniu, kuris mirtinai prisigertų. Žinoma, apvemtas buvau daug kartų. Man pasisekė dar ir todėl, kad niekada nemačiau, kaip žmonės miršta nuo per didelės dozės. Bet kiek atvejų, kai įsimylėjimo ir meilės nesėkmės grėsė gyvybei. Keletą kartų net savo akimis regėjau, kaip gyvybė buvo atimta. Daug pasiklydusių *amour passion** miškingose vietovėse naktį.

Man skauda kitą žmogų

Man skauda kitą žmogų. Šitaip aš patiriu tai, kas vadinama *universaliu* paradoksaliu dviejų žmonių santykių bruožu. Pradėjęs santykius su kitu žmogumi, visada tampi priklausomas ir pažeidžiamas, netgi to prašaisi. Tijanas Siorhaugas rašo, kad „prieš-

* Aistringa meilė (*pranc.*).

priešos tarp egoizmo ir altruizmo suderinamos, altruizmui tapus egoizmu: darydamas ką nors dėl kito žmogaus, darau tai dėl savęs paties. Lygiai taip pat ištrinamas kontrastas ir tarp sveiko proto bei aistros, nes meilėje būti apimtam aistros protinga".

Tai gera priežastis manyti, kad modernūs dviejų žmonių santykiai labai smarkiai priklauso nuo paradoksalių sąlygų. Labai nestabili institucija turi apimti daug priešybių. Lyčių priešybė – kad vyrai ir moterys net myli visai skirtingai, tėra tik vienas skirtumas. Italų meilės sociologas Frančeskas Alberonis yra pasakęs, kad moteriškai meilei būdingas nepertraukiamumas, tuo tarpu vyrų meilė – dažniau trūkčiojanti. Ar yra taip, kad moterys myli savo vyrą, o vyrams patinka tiesiog mylėti? Daugelis priešybių susijusios su *grynais santykiais*. Vedybos sudaromos interesų pagrindu, pirmiausia – ekonominių. „Romantinė revoliucija" yra norma, nurodanti, kad vedybų pagrindas turi būti ne interesai, o meilė. Svarbūs nebe pinigai ar kilmė. Svarbi meilė. Grynumas suprantamas taip, kad šių dienų dviejų žmonių santykių pagrindas paprasčiausiai yra buvimas drauge. Meilė yra ir pačios savęs priežastis, ir rezultatas. Mes mylime vienas kitą, nes mums patinka mylėti. Tikimasi, kad meilė bus pilna save motyvuojančios ir save pagrindžiančios jėgos. Istoriškai tai yra radikali naujovė. Ji, žinoma, kelia sunkumų, nes meilei keliami didžiuliai kokybės ir kiekybės reikalavimai. Jei dviejų žmonių nesuartina išoriniai interesai, labiau imami spausti vidiniai. Modernioji pora yra *giliai įstrigusi į širdį* ir *psichologizuota*.

Poros nerimas šiandien susijęs su *lūkesčiais*. Aiškių santykių laisvė susijusi su galimybėmis pasirinkti. Žmogus gali pasirinkti partnerį. Tai puiku. Tačiau tokiu atveju atsiranda ir rizika pasirinkti neteisingai. Idealu, jog galima atmesti, kad vėl galėtum rinktis. Tai irgi gerai.

Šitai gali virsti ir trūkumu, nes partneriams tenka savo elgesiu ir savo asmenybe save pagrįsti. Poros santykiai ilgiau nebegrindžia patys savęs nuo to karto, kai sukuriami. Juos reikia kiekvie-

ną dieną grįsti iš naujo, o meilė turi nuolat atsinaujinti, jeigu norima ją išlaikyti. Meilė – dovana žmonėms, tačiau patekusi į žmonių santykius ji rizikuoja tapti chroniška įtampa – konvulsiška amžino įsimylėjimo medžiokle. Su galimybėmis rinktis ir atmesti išaiškėja ir tai, kad siekiama „iš to ko nors gauti". Prie tokios logikos šliejasi „narcizìškos poros" sąvoka. Ar mano santykiai su kitu žmogumi pakankamai tinka tam, kad aš galėčiau daugiau savęs realizuoti?

Meilė turi totalių ambicijų. Privalu bet kurią totalią ambiciją padaryti įmanomą, sumažinus ją iki visiškos utopijos. Man į akis krinta trys reikšmingi faktų išdėstymai – trys sumažinimai.

1. *Seksas.*

2. *Romantika*, kuri tikrai neprivalo būti tapati seksui. Romantika dažnai yra praktikuojamo sekso priešprieša. Išsipildžiusi aistra gali tapti priklausoma nuo fizinio ryšio. Romantika minta neišsipildžiusiais ilgesiais ir dorybe. *Abstinencija* yra viena iš daugelio romantinių subkultūrų, egzistuojančių jaunų modernių žmonių gyvenime.

3. Ir galiausiai – *terapinė* institucija.

Orgazmo funkcija

Poros santykiai yra tikslingas telkimasis ties lytiniais santykiais. Ar monogamija yra pats tinkamiausias poros santykių būdas – kita diskusija. Žinoma, apie poros santykius negalime kalbėti neužsimindami apie seksualumą. Tai susiję su biologija. Tačiau ir su mūsų kultūra. Siorhaugas teigia, kad mūsų kultūroje (toje, kurią kai kas pavadins protestantiška) seksualinis orgazmas yra viena paskutinių teisėtų arenų, kurioje galima patirti ekstaziškų išgyvenimų.

Būdama teisėta ekstazė, meilė tampa ne tik malonaus mylėjimosi simboliniu įrankiu. Ji įtraukiama į komplikuotą logiką. No-

rint būti morališkai vertingu mūsų kultūros nariu, reikia drausminti daugelį apetitų ir aistrų. Drausminant vakarietišką kūną, iškyla pavojus suknežinti mūsų jautrumą tai realybei, kuri slypi kūno gyvybingume ir pojūčiuose. Jei žmogus praranda ryšį su savo kūnu, išnyksta svarbūs tikrovės vaizdai. Tikrovės praradimas skatina tikrovės ilgesį.

O koks tinkamiausias gydymas, jei ne seksualumas? Seksualumas – geriausi priešnuodžiai nuo tikrovės praradimo. Jis gali atkurti visumos pojūtį. Jis ne tik geras, bet ir naudingas. Remiantis mūsų sveikatos retorika, jis tikrai „sveikas". Šitaip pats seksualumas paverčiamas instrumentu ir objektu, nukreiptu į rezultatų reikalavimą, tai yra per visuomenės informavimo priemones vis labiau zyziama apie „dažnesnius ir geresnius orgazmus". Kalbant apie šimtmečio sueitį, liūdniausia tai, kad kiekvieną šimtmetį ji įvyksta tik viena. Kai lūkesčiai per dideli, lengva nuklysti į galvojimus apie tai, ko žmogus neturi, o ne apie tai, ką jam pavyksta pasiekti. Ar porai nepasiseka, jeigu jie orgazmo nepasiekia kartu?

Kūno spontaniškumo romantinimas (išgyvenimo, lietimo, atsidavimo) gali baigtis paradoksaliu „suplanuotu spontaniškumu". Tai spontaniškumas, kurį galima visiškai kontroliuoti. Ir panašiai. Taip patys save klampiname į paradoksus.

Romantiškas ilgesys

Romantika – atliepis į visumos ilgesį, visumos besiilgint ten, kur ji nebūtinai yra. Sociologas Antonis Gidensas knygoje *The Transformations of Intimacy** išryškina svarbų skirtumą tarp *aistringos meilės* ir *romantiškos meilės*.

Visada egzistavo meilė, susijusi su beprotybe. Gidensas tvirtina, kad *aistringa meilė* yra daugiau ar mažiau universalus feno-

* Intymumo transformacijos (*angl.*).

menas. Ji visur vienodai aprašoma, ar būtų senovės skandinavų, ar rytiečių, ar iš Egipto, egzistavusi prieš tris tūkstančius metų. Tai jausmas, kuris paima viršų, kuris apverčia aukštyn kojomis. Aistringa meilė dažnai aprašoma kaip keista ligos forma – jinai ir sargdina, ir gydo tuo pat metu. Šališka dviejų žmonių meilė – amžinas fenomenas.

Romantiška meilė, anot Gidenso, yra būtent šių elementų puoselėjimas. Mes juos dievinam ir skaitom romanus apie meilės apsėstųjų *amour fou**. Romantiškos meilės pakilimas praeito šimtmečio pabaigoje daugiau ar mažiau sutampa su romano žanro sėkme. Sąsają sudaro naujai atrasta pasakojamoji forma. Romantiški pasakojimai atitiko naujai atrastą ryšį tarp laisvės ir savirealizacijos.

Laisvė taip pat yra būtinybė, kad suteiktų reikšmės meilės pančiams, nes jų pačių jėgos gali ir neužtekti. Du žmones jungiantis ryšys paprastai reikalauja jį sutvirtinti ne vien sveiku protu.

Vargšas vyras

Trečias pasakojimas apie porą, kuri vystosi pati. Pora susidaro nuomonę, kad jų santykiai yra tie, kuriuose augama. Toks galvojimas tiesiogiai žadina pozityvias asociacijas. Santykius sudaro trys dalys: ji, jis ir pora. Pozityvi visų raida yra reikšmingas veiksmas savo viduje. Kartu toks mąstymas kertasi su tradiciniu vyrišku. Jis atskleidžia tai, kad vyrai dviejų žmonių santykiuose yra netekę daug galios. Vyrų seksualinė kontrolė moterims – dominuojantis lyčių istorijos bruožas. Kai ši kontrolė žlunga, išlenda, anot Gidenso, „vyriško seksualumo prievartiniai bruožai, o silpstanti kontrolė skatina dažnesnius vyrų išpuolius prieš moteris“. Gidensas net tvirtina, kad „tarp lyčių atsivėrė jausminė bedugnė, ir sunku tvirtai žinoti, kokio dydžio tiltas bus tarp jų pastatytas“.

* Beprotiška, pašėlusi meilė (*pranc.*).

Džiugu tvirtinti, kad terapeutinė porų santykių retorika daugiausia krypsta į moteriškas prielaidas. Tokį įspūdį sudaro terapinės pratybos. Kambaryje esame trise. Ji ir aš, terapeutas, apie tai kalbamės. Jis mieliau būtų kur nors kitur. Daug kartų mąsčiau, kad galiu vadintis išdaviku visos vyrų giminės vardu. Aiškiai matau, kad vyriški valdymo būdai dažnai labai skiriasi nuo moteriškų. Jaučiuosi lyg dviese prieš ją vieną.

Tvirtai tikiu dialogu. Tačiau užsiimdamas porų terapija daug kartų buvau praradęs tikėjimą būtent tuo „atviru" kalbėjimosi būdu. Mačiau, kaip poreikis „geriau bendrauti" gali užlaikyti pokalbį. Tai Ričardo Seneto knygos *The Fall of Public Man** esmė: intymumo ideologijoje gali būti eikvojamas santykių intymumas. Vietoj jo mums lieka vėsus, bejėgis intymumas – netikras intymumas. Intymumas gali ir engti, jeigu tai poreikis nuolat savo jausmais būti šalia. Komunikacija sąlygoja susitarimą, o susitarimas turi būti bendras. Jeigu jis nėra bendras, tai jau viršumo technika. Vienas žmogus geriau susidoroja su tais dalykais, su kuriais kitas susidoroja blogiau. Jei nesitarsime, o slėpsimės, tapsime pažeidžiami ir tylūs.

Terapeutinė išeitis iš tylos aklavietės – pasitraukti iš „atvirojo" dialogo ir pabandyti sukoncentruoti jį ties uždaviniais, namų darbais ar ritualais. Tada turėsime konkrečių dalykų, apie kuriuos galėsime kalbėtis neutraliai.

Demokratiška pora

Leiskite pakelti akis nuo visų paradoksų, *double binds* ir įmanomų problemų. Jeigu modernūs poros santykiai yra sukuriami surišant asmeninius saitus tarp lygių žmonių, intymumas tampa didinga istorine galimybe sudemokratinti žmonių ryšį pagal visas didžiosios visuomenės demokratines galimybes.

* Visuomeninio žmogaus krytis (*angl.*).

NARCIZAS

Sulaukti aplodismentų kiekvieną vakarą turėtų būti šaunu.
Štai todėl klounai taip garbingai sensta ir ilgai gyvena.
Kasdieniai aplodismentai peni.

Frederikas Felinis

Savęs praradimas

Ovidijaus Narcizas ir Echo

Yra tokios šaunios pagirios, kaip tik pakankamai stiprios ir pakankamai silpnos, kad suteiktų daugiau nervinio atvirumo, visai nevargindamos. Vienas žiemą leidausi į tą nenusisekusią šaltą kelionę į Romą. Pabudau ir pagirios man pakėlė nuotaiką. Tokios būsenos apimtas ir mačiau *Narcizą*. Berberijos rūmuose kabo Karavadžo nutapytas jaunuolio paveikslas. Karavadžas (1573–1610) – revoliucingas tapytojas, tapantis šviesos ir tamsos kitimus: *chiaro – oscuro**. Tai ne gamtos šviesa, ši sunki, paveikslą užgriūvanti šviesa yra tartum man pro petį krintanti scenos šviesa. Sukuriamas dramatiškas efektas, gražus nepasitenkinimas tarp per smarkiai apšviestojo ir to, kuris slepiasi tamsoje.

Narcizą mačiau keletą kartų. Tačiau man nepavyksta aiškiai atmintyje išlaikyti jaunuolio veido. Atbukinta, tapytojo išblyškinta, sumišusiai laiminga ir nelaiminga, miglotai perkreipta veido išraiška it baigianti išnykti. Taip tapytojas sugavo Narcizo mito esmę, mito, kurį šitaip nupasakojo Ovidijus. Išvydęs savo atvaizdą, Narcizas taip susižavi savimi, *kad pats save praranda*. *Savęs praradimą* dailininkas atkuria labai tiksliai. Žiūriu į kitas kūno dalis. Šviesos ir šešėlių niuansai jį rodo taip, tarytum anatomija jo nesietų, tartum ji susidėtų iš atskirų dalelių ir būtų deformuota.

* Šviesus – tamsus (*it.*).

Pusdievis tampa pacientu

Per paskutinius du tūkstančius metų Narcizas buvo dramatiškai ritamas žemyn.

Pradžioje jis buvo pusdievis. Šiandien šios mistiškos figūros vardas kelia visai kitokias asociacijas. Dabar jis tapo pacientu: nukentėjusiu neurotiku, žlugimu gąsdinama siela, trūkumų pilnu savęs garbintoju ir visiškai individualių asmens sutrikimų įvardytoju. *Narcisizmas* kasdienėje kalboje yra keiksmas arba diagnozė, net ir abu.

Pasakojimas apie Narcizą – senas graikų mitas. Perpasakota daug versijų, tačiau žymiausia – užrašyta romėno Ovidijaus. Tai pasakojimas apie jaunuolį, apimtą dramatiškos metamorfozės, vadinamos paauglyste (jis „pridėjo prie vienerių metų dar triskart penkerius"). Narcizas *suvokia* save iš savo paties atspindžio nesudrumstame „vandens šaltinyje, skaidriame kaip veidrodis, niekada nepalytėtame nei piemenų, nei kalnų ožkų".

Pasakojimą apie Narcizą sudaro penki dailūs Ovidijaus eilių puslapiai. Mitą galima skaityti lengvai, žaismingai, kaip didelį pasakojamojo meno kūrinį. Paviršius blyksi. Tačiau vylinga ir įsiskaityti. Pats tekstas yra atspindžio šaltinis, kuriame skaitytojas gali pamatyti save.

Daug interpretatorių turškėsi galimose nuomonėse ir reikšmėse. Miręs jaunuolis daugelyje įrodinėjimų susilaukė ir už, ir prieš. Šį šimtmetį mitą užėmė psichoanalizė. Daugelis, liejusių į šaltinį savo vandens, yra moralistai: nuo ankstyvųjų krikščioniškųjų kultūrų moralistų iki Kristoferio Lašo. Vanduo pradėjo drumstis. Skirtingi epochos mito skaitymo būdai yra pamokantis keliavimas per sumišusius kultūros santykius su *savimeile*, būtina ir kartkartėmis paverčiama tabu.

Tradicinis mito aiškinimas – jaunuolis per smarkiai myli save. Ar įmanoma save mylėti per smarkiai? Užsiėmęs savimi, apie

save besisukantis, save seksualiai patenkinantis, kankinamas didybės manijos, savaiminis asocialus kvailys, galbūt toks žmogus būti gali, tačiau *per daug save mylėti*? Vargiai. Leiskite man pabandyti imtis keleto revizionistinių Ovidijaus pristatomo mito interpretacijų: Narcizo likimas – savimeilės *defektas*, o ne pertempta savimeilė.

Ovidijaus pasakojamas mitas sudaro jo *Metamorfozių* dalį. *Metamorfozė* reiškia virtimą. Tai vienos būsenos virtimas kita. Šis mitas ne apie mirtį, jis apie *sukūrimą*. Ten, kur miršta Narcizas, pražysta gėlė. Jei mitą skaitome neįsigilinę, Narcizas miršta. Skaitome jį iki galo – Narcizas atgimsta. Tikriausiai daug kam atrodys, kad žmogaus virtimas gėle, faunos – flora yra smukimas. Tačiau pagal mito metaforą pražysta jo antroji prigimtis.

Ovidijus pristato Teiresiją. Teiresijas yra apmaudžiai pasisakęs. Gyvenęs ir kaip vyras, ir kaip moteris, jis prasitarė, kad moteris patiria didesnį malonumą iš meilės nei vyras. Už tai deivė Junona pasmerkė jį likti aklą. Tačiau jo bausmė sušvelninta suteikus jam žynio gebėjimų. Nimfa Liriopė pagimdė nepaprasto grožio sūnų ir pavadino jį Narcizu. Jo tėvas – upių dievas Kefisas, užspeitęs nimfą tarp srovių ir ją išprievartavęs.

Teiresijo paklausiama, ar Narcizui bus lemta ilgai gyventi. *Si se non noverit*, – nuskamba likimo žinovo atsakymas: „Taip, jeigu savęs nepažins". Kokio reginio jis nepakels? Narcizas yra pusiau dievas, pusiau žmogus, taigi nėra *vientisas*. Toks dvilypumas sunkiai išvengia to, ką Kierkegoras vadina „liga mirčiai". Antikinėje kosmologijoje svarbų vaidmenį vaidino keturi elementai: ugnis, vanduo, žemė ir oras. Tėvai mitologijoje dažnai atstovauja poetinėms tiesoms. Narcizas – upių dievo sūnus. Jis vandeningas ir pasklidas, tam tikru būdu sapningas, be aiškios formos. Narcisizmui būdinga nestovėti ant tvirto pagrindo (žemės), aiškiai mąstyti (oras) ar pasimesti aistroje (ugnis).

Echo

Narcizo mitas yra ir tragiškas mitas apie nimfą Echo. Ir Echo turi to, ką vadinu *savęs praradimu.*

Jos likime slypi geros, mūsų visuomenei puikiai pažįstamos psichologijos metaforos. Echo nėra pati savyje. Jai reikia, kad ją pripildytų kiti, ir išgyvena ji tik iš galios, kad kiti ją patvirtina. Echo dievai nubaudė už plepumą. Jupiteris linksminosi miške su nimfomis, o Echo užėmė Junoną kalbomis, kad ši nesužinotų apie Jupiterio neištikimybę. Junona tai suprato ir tarė:

„Šiuo liežuviu tu mane apgavai, – pasakė įširdus, –
Tad juo naudosies mažai, trumpa bus ir balso tarnystė."
Paremia žodį veiksmu, ir Echonė padvejina balsą,
*Žmogui pabaigus kalbėt, ir girdėtus žodžius atkartoja.**

Tai pirmoji mito metamorfozė.

Echo pamato Narcizą, klajojantį po mišką. Įsimyli jį.

Ir kuo arčiau prie jo, tuo liepsna karštesnė ją tvilko.
Taip ir žibintas, kurio viršūnę, sieroj pamirkytą,
Kyštersim kiek prie ugnies – liepsnoj tuoj paskęsta jis visas.

Ją degina aistra, tačiau negali jo užkalbinti, nes yra tiktai aidas. Vis dėlto Ovidijus sukuria puikiausią dialogą:

Ir štai Narcizas, nuo būrio draugų atsiskyręs netyčia,
Tarė: „Ar kas yra?" – „Yra!" – atsiliepia Echonė.
Stebisi tas ir, visas puses žvilgsniu išmatavęs,

* Čia ir toliau naudojamasi Antano Dambrausko vertimu (Ovidijus. Metamorfozės / Iš lotynų kalbos vertė A. Dambrauskas. V. – Vaga, 1990.)

Garsiai sušunka: „Eikš čion!" Ta šaukiančiam taipgi atšaukia.
Tas apsidairo ir, kai nesiartina niekas, pasako:
„Ko gi neini?" – ir žodžių tiek pat, kiek sakė, išgirsta.
Jis nesiliauja ir, balso ano suvedžiotas, vėl sako:
„Čia susitiksim!" Ir žodžio kartot mielesnio už šitą,
Būt negalėjo ir tuoj: „Susitiksim!" – atsakė Echonė.
Žodžiui savam ji pakluso, pati išėjus iš girios,
Žengė artyn, tikėjosi tuoj pakibti ant kaklo.
Bėgo Narcizas nuo jos ir šaukė: „Rankas atitrauki!

Nesikabink! Aš mirsiu geriau, bet tavo nebūsiu!"
Į jo žodžius atsakė Echonė: „Aš tavo tebūsiu!"

Dar prieš Narcizui įsimylint savo paties atvaizdą, iškyla tai, kas šiandien būtų siejama su narcizіška simptomatologija: jis absorbuoja save ir suvaldo savo jausmus – tai apsunkina meilės ryšius.

Betgi (jo grožis švelnus turėjo per daug išdidumo)
Jo nei jaunuolis koks nors, nei mergaitė pavergt nevaliojo.

Jis uždarytas. *Erdvėje sielai* Tomas Mūras rašo: „Egoizmas yra fanatiškas, tačiau netikras, jis nesuteikia erdvės atvirauti su kitais". Atmetimas ir nepatvirtinimas yra nyris į kitą mito metamorfozę. Echo gęsta iš meilės.

Meilė tačiau tebėra ir paniekinta auga iš skausmo.
Rūpesčiai, budrūs visad, išsekino sąnarius vargšei,
Baisiai sulyso visa, susitraukė oda ir sultys
Baigė iš kūno garuot, vien balsas ir kaulai beliko.
Balsas tebėr, o kaulai, sako, nūn akmeniu virtę.
Slapstosi ji miškuose, neregėsi jos niekur ant kalno,
Girdime ją visi: tai garsas joje tebegyvas.

Pasakojimą apie Echo galima skaityti kaip *atspindžio būtinybę*. Ji ištroškusi patvirtinimo, jo negauna, ir tai ją pražudo. Echo reiškia meilės alkio katastrofą. Dabar ji tegali gyventi kitų gyvenimus, jai trūksta esmės, kad galėtų gyventi savąjį. Ji yra *išorės valdoma* asmenybė.

Atverti kitą savo prigimtį

Echo ir Narcizo likimai yra smarkiai susiję. Ir jis ištroškęs. Jis atstūmė daugelį moterų ir

... anksčiau gi ir vyrų draugiją.
Vienas iš tų atstumtųjų, rankas į dangų ištiesęs:
„Taip tegu myli ir jis, taip mylimo sau tenelaimi!“

Po medžioklės Narcizas ilsisi prie šaltinio. Jis pamato savo atspindį, tačiau nežino, kad mato jį. Mano matąs kitą žmogų.

Viskuo jis stebisi čia, nes yra nuostabus iš tikrųjų.
Tad įsigeidžia savęs: ir piršėjas pats, ir peršamasis,
Gaudo ir gaudomas pats, ir padega pats, ir liepsnoja.

Tačiau to, kuriam jis išgyvena aistrą, turėti neįmanoma.

Veltui, kvaileli, versmėj tu ribantį atspindį gaudai:
Gaudomojo nėra, nusigręžk – ir dings mylimasis.

Jis prapuolęs nelaimingoje meilėje. Galiausiai suvokia, kad trokšta savęs paties.

Jis – tai aš pats, žinau, manęs atspindys neklaidina:
Meile savęs aš degu: ir kenčiu, ir kurstau aš liepsną.

Jis dega ilgesiu meilės objektui, kurio negali pasiekti, ir supranta, kad mirs.

Ir man mirtis nebaisi: padės ji kančią užbaigti.
Tik aš norėčiau, idant mylimasis ilgiau pagyventų.
Nūngi abu draugėj mes vieną sielą iškvėpsim.

Narcizas verkia, jo ašaros sujudina vandens veidrodį, taigi ir aiškųjį vaizdą. Jis pamato savo išsisklaidymą. Kaip ir Echo, tampa *savęs praradimo* auka.

„Kur tu nubėgi? – suriko. – Pabūk ir manęs tu, beširdi,
Mylinčio taip nepalik."

Jis geibsta ir miršta prie šaltinio. Echo jį mato.

Viską pamačiusi nūn, nors atsiminė meilę ir širdo,
Širdį suspaudė, ir kai „oi oi" suvaitodavo vargšas,
Ji atsiliepdavo vis, „oi oi" atkartodama graudžiai.
O kai Narcizas smarkiau sau šerdavo delnu per žastą,
Tokiu pat smūgio garsu atsiliepdavo vis ir Echonė.
Žvelgdamas vis ton versmėn, žodžius dar ištarė tokius:

„Veltui, deja, pamiltasis berniuk!", ir miškas aplinkui
Juos ataidėjo, ir jo „sudie" atkartojo Echonė.

Narcizui stigo gebos pakankamai mylėti save – to stinga mums visiems. Tai lyg Echo meilė, nepatenkinta meilė. Vandenyje, kuris ima raibuliuoti, išsklinda savęs paveikslas. Paaugliškas išdidumas mito pradžioje greičiau yra prašmatni ir atstumo nepažįstanti tokios savimeilės trapumo apsauga. Šaltinyje jis tai pamato – tai mirties įžvalga.

Narcizas tesugeba pamilti save tik išmokęs mylėti savąjį *Aš* kaip objektą.

Gąsdinamas subjektas siekia kito savo vaizdo, kad pasipriešintų grasinimams ir juos atlaikytų. Nukrypstant prie šių dienų narciziškų krizių: anorektikė perkuria savąjį vaizdą, kurį, kaip mano, pamils labiau ir bus labiau mylima. Tikėdamasi prisijaukinti egoizmą, ji įsivaizduoja save esant kitu žmogumi. „Buvimas objektu“ paprastai visumos siekiančioje kultūroje suprantamas kaip antrarūšis dalykas, tačiau tai yra ir mūsų kultūros stygius – ji nepakankamai aiškiai supranta tokio kelio būtinybę, kad galėtum sukurti santykį su savimi.

Ir mirties karalystėje Narcizas siekia paremti savo atvaizdą. Jis žiūri į save mirties upėje – Stikso upėje. Narcizo mirtis yra trečioji mito metamorfozė. Jis miršta, tačiau yra atkuriamas. Anksčiau apie jo rūpinimąsi savimi nebuvo mąstoma, jis buvo tuščias, o dabar jis jau pažymimas stebėjimusi. Jo išdidi ir pasipūtusi savimeilė dabar paverčiama gilesne savęs versija. Jis mąsto apie save tyloje.

Valgis dabar nei miegas visai neberūpi Narcizui,
Ir nuo šaltinio jis neis...

Jis upių dievo sūnus, taigi pats yra iš vandens. Tikriausiai todėl ir natūralu, kad daugiau savęs jis randa būtent vandenyje. Šaltinis suteikia asmens paviršiaus ir gilumos metaforų. Narcizas giliau įsižiūri į save.

Narcizo virsme mums į pagalbą ateina Ovidijaus būdvardžiai: pasipūtusi marmuro figūra, šalta ir kieta, tampa minkšta, lanksčia geltonojo narcizo struktūra. Ovidijaus pasakojime galima matyti ir narcisizmo sunkumus, ir galimybes. Narciziškas asmuo smarkiai stengiasi būti mylimas, tačiau jam nepavyksta, nes jis nesugeba mylėti savęs kaip kito žmogaus, kol pats nemylimas kieno nors kito. Galimybės slypi platesniame savęs paties matyme, platesniame savo daugiapusiškumo matyme. Jeigu jis gebės pakankamai mylėti save, išsivystys kita prigimtis.

Narcisizmą galima suprasti ir kaip būseną, kada jis ar ji *nemyli* savęs. Šis meilės nepakankamumas yra pats sau prieštara. Meilės alkis maskuojamas dedant per daug aiškias pastangas, perdedant, ir aplinkybių tai dažnai klaidingai suprantamas kaip pakankama ir provokuojanti savimeilė. Tačiau, priartėję prie narcisizmo, pamatome, kaip viskas trapu ir dužu.

Empatija

Savipsichologija

Savaime suprantama, kad mylėti vaikas išmoksta per savo egoizmą.

Leiskite teigti, kad egzistuoja būtybė, vadinama *narcizininku*. Koks jis ar ji? Narcizininkas gyvena tarp veidrodžio ir kaukės. Veidrodyje regi savęs patvirtinimą. Slėpdamasis už kaukės, gali kontroliuoti kitus. Paklausiu, kaip jis dabar jaučiasi. *Nejautrus*, – atsako.

Iš Narcizo vardo (pagal graikų kilmės *Narkissos*) atsirado *narkozės* sąvoka. Ji reiškia *apsvaigimą*, *paralyžių*, *sapną*, *nejautrą*. Būdami klinikinės anestezijos būsenos, galime išgyventi fizinį *savęs praradimo* ir *ryšio su sensoriniu aparatu praradimo* jausmą. Noriu, kad diskutuodami apie *narciziškumą* įsikibtume nejautros. Tai bandymas narcisizmo sąvoką padaryti kitokią, platesnę už akilandžią savirūpą. Narciziškos sumaištys šiuo atveju reiškia *sunkumus* pažinti save, sunkumus atrasti savo vietą bendraujant su kitais žmonėmis.

Daugelyje narcisizmo charakteristikų būtent ir yra akcentuojamos intymios ir įpareigojančios elgsenos problemos. Narcizininkas neigiamai apibūdinamas kaip savimi besirūpinantis žmogus, kuris nepaliaudamas siekia pagyrų ir žavėjimųsi ir turėdamas šį tikslą naudojasi kitais žmonėmis. Nepaisant išorinio spindesio, jam sunku kuo nors džiaugtis. Jį rėmina nerimas ir nuobodis. Kiti idealizuojami arba niekinami. Ne patys simpatiškiausi

asmens bruožai. Aprašymai gali būti ir visai geri. Tačiau, kad mes bandytume išsaugoti atjautą tam asmeniui, o ne moralizuodami greitai atsiskirtume nuo jo, verta prisiminti Narcizo mitą. Šaltinyje jis ieško *kažko* – atsakymo, galbūt savęs atpažinimo kito žmogaus akyse.

Heincas Kohutas ir gerasis narcisizmas

Mitas apie pusdievį Narcizą kartu su Sofoklio tragedija apie karalių Edipą yra pagrindiniai psichoanalizės mitai. Iš dalies ir Froido pasakotojo talentas padėjo jam savo potyrius sėkmingai perteikti solidžiomis metaforomis. Mitai yra tarytum sapnas – universalių žmogiškų patyrimų *konsistencijos*. Pirmąkart narcisizmo terminą Froidas pavartoja savo 1910 metų studijoje apie Leonardą da Vinčį. Froidas diskutuoja apie universalaus genijaus homoseksualumą ir apie fenomeną, kai *libido* – meilės energija – nukreipiama į savąją lytį. 1914 metų tekste apie narcisizmą Froidas toliau rašo, kaip meilė pasitraukia iš išorinio pasaulio ir nukrypsta į *Aš*. Žinduklis turi pirminio narcisizmo ir jį palaipsniui išauga. Kuriant tolesnes psichoanalizės teorijas apie savimeilę, ir jaunuolių, ir suaugusiųjų narcisizmas aprašomas kaip regresija arba kaip atsarginis kelias. Tai – nebranda. Tai panašu į prieglobsčio poziciją, kurioje būdamas žmogus laižosi savo žaizdas, atsiradusias po buvimo su žmonėmis (objektais).

Austras-amerikietis psichoanalitikas Heincas Kohutas (1913–1981) prisidėjo prie visiškai naujo narcisizmo sąvokos vertinimo. Jis atkuria narcizišką meilę. Nurodo, kad ji yra būtina, pozityvi bei sveika. Sveikoji narcisizmo versija grindžiama žmogaus džiaugsmu dėl savęs, noru būti aktyviam, humoru, kūrybiškumu ir kitų supratimu. Narcisizmo nereikia nugalėti, nereikia su juo kovoti. Jis turi bręsti ir augti. Septintajame dešimtmetyje, kurdamas savo teoriją, Kohutas suvokia, kad narcisizmas yra žmogaus

raidos kelias kuriant save. Tai susiję su savigarbos reguliavimu. Tolesni Kohuto darbai pamažu veda prie teorijos ir klinikinės psichoterapijos praktikos, kuri buriasi po *savipsichologijos* sąvoka.

Psichologiniai modeliai telieka tik įrankiai ir metaforos. Nelabai sugebu būti dogmatiškas. Todėl, būdamas daktaras, noriu turėti pragmatinių ryšių, kur įrankiai ir metaforos būtų naudingi. Jaučiu, kad daugelis savipsichologijos sąvokų terapiniam dialogui yra be galo vertingos. Juk savipsichologija taip smarkiai koncentruojasi ties *savigarbos reguliavimu* ir ties vientisu *Aš* – pagrindiniu visų žmonių poreikiu. Simptomai suprantami kaip bandymas paremti savigarbą ir *gydyti*. Savipsichologija teikia reikšmės ir *empatijos* sąvokai – atjautai – terapiniame darbe. Prarasti ryšį su savo jausmais arba abejoti savo jausmų ir afektų teisėtumu pagal šios tradicijos aiškinimus yra svarbiausias pagrindas simptomams kurtis. Psichiniai sutrikimai gali būti suprantami kaip iš kelio išklydęs gyvybingumas. Ir gydymas yra labiau susijęs su gyvybingumo pažadinimu, o ne su gynybos ar pasipriešinimo analize. Tokiai praktikai nebūtinai svarbiausia yra analizė ar orientacija, svarbu, kad atjaučiantis gydytojo buvimas šalia suteikia galimybę toliau augti.

Savipsichologijos metaforos man naudingos kaip metapsichologinės sąvokos vien jau todėl, kad jos yra labai *priartėjusios prie patirties*. Iš aprašymų atpažįstu ne tik savo pacientus, bet ir pats save. Jei aš, daktaras, suvokiu, kad sąvokos galioja mano subjektyviam savęs suvokimui, manau, kad tai tinka ir seansams, per kuriuos aš raginu pacientus išreikšti savo subjektyvius potyrius.

Poliarinis *Aš*

Savipsichologija yra *Aš* struktūros modelis. Pagal psichopatologinį suvokimą tai yra *stygių*, kuriant *Aš* struktūras, modelis. Dažnai tai atitinka subjektyvų *stygiaus* jausmą. Mūsų poreikis paprastinti yra susijęs su tuo, kad greičiausiai įsivaizduojame pa-

prastas struktūras ten, kur jos aiškiai turi būti ir sudėtingos, ir ne tokios pastovios.

Kai, būdami vaikai, esame išmetami į pasaulį, gimstame, iš psichologijos pozicijų žiūrint, sudarydami atskiras daleles. Savo pagrindiniuose darbuose *The Analysis of the Self** ir *The Restoration of the Self*** Heincas Kohutas pristato modelį tokio *Aš*, kuris yra *bipoliarinis*. Vieną polių sudaro mūsų ambicijos – *didingasis Aš*, kitą – mūsų idealai, *idealizuotas tėvų vaizdas*. Ambicijos stumia mus pirmyn, idealai mums rodo kryptį. Vaiko abu poliai yra susiję su visagalyste ir tobulumu, pirmas – ekshibicionistiškai, antras – vojaristiškai. Po mirties išleistame veikale Kohutas savo bipoliarinį modelį pakeitė *tripoliariniu*. Trečiasis polius – *alter ego*. Jis surenka įgūdžius ir gebas, be to, ieško to, „kas nori pasiduoti raminančio panašumo potyrio dispozicijai".

Vaikui bendraujant su artimais žmonėmis, poliai tampa ne tokie aštrūs. Per *virsmo internalizaciją* poliai integruojami į brandų ir sąryšingą *Aš*. Tačiau jei empatija vis patiria nesėkmę, rizikuojama, kad nesėkmę patirs ir internalizacija, prapuls integralumas, ankstesnės *Aš* struktūros rasis ir augesniam vaikui, ir suaugusiajam. Tačiau nesėkmių formos gali būti įvairios.

Pernelyg optimali frustracija gali būti vaiko poreikių atmetimas, šių poreikių apibrėžimas remiantis savais poreikiais. Tai gali reikštis kaip perdėtas artimumas. Kiti pavyzdžiai, kur autoritetas ir galia centre, yra detaliai aprašyti savipsichologijos įkvėptos šveicarų psichoanalitikės Alisos Miler pasakojime apie autoritarinį vaikų auklėjimą – „juodąją pedagogiką".

Nepakankamai optimali frustracija susijusi su nebuvimu, su vengiančiais tėvais, pačių tėvų bėdomis, su sunkumais pasakyti „ne", ryšio su tėvais pakeitimu žiniasklaida ir pan.

Kohutui nėra esminga tai, kad tėvai klysta. Visi tėvai klysta. Tuo tarpu jo svarstymai susiję su *besikartojančiomis* empatiško-

* *Aš* analizė (*angl.*).

** *Aš* atkūrimas (*angl.*).

mis nesėkmėmis. Vaikui reikia prisitaikyti arba neprisitaikyti prie tėvų. Ir *pernelyg optimali*, ir *nepakankamai optimali* frustracija sulaiko sąryšingo *Aš* raidą. Vaikas įsikimba infantiliojo *Aš* nebrandžių polių. Padariniai gali būti įvairūs, priklausomai nuo frustracijos tipo. Tačiau kalbant apskritai, tai gali būti nepasitikėjimas savimi, menkas gebėjimas nusiraminti, didelis pažeidžiamumas, klaidinantis įtūžis, svyravimas tarp didingumo ir depresijos, tarp visagalybės ir baimės suirti – *suskilti į dalis*.

Didingumas gali suteikti daug džiaugsmo. Tačiau jis – it balionas. Palankus vėjas gali jį toli nuginti – karjeroje, socialiniame gyvenime ar mene. Nuo aštraus įrankio jis visiškai subliūkšta. *Aš* lieka gulėti ant žemės tarytum guminė skiautelė. Neišbaigtas *Aš* sunkiai pakelia įtampą. Pakanka vienos replikos, ir jis arba ji nuritami į tuščią neviltį, kur išgyvenamas jokio tapatumo neturėjimas.

Kohutas brėžia ribą tarp *vertikalaus* ir *horizontalaus* skilimo savo raidoje. Jei skilimas vertikalus, didingumas su fantazijomis apie didybę ir magišką kontrolę galėtų egzistuoti greta menkos savigarbos ir nekontroliavimo jausmo. Depresijos ir iniciatyvos stygiaus simptomai galėtų sudaryti kontrastą paciento išoriniam elgsenos būdui: jo arogancijai ir pagyrūniškam savęs įtvirtinimui. Jei *Aš* skilimas horizontalus, didingumas bus iš viso daugiau ar mažiau išstumtas, simptomai: pirmiausia pasitikėjimo savimi stoka, depresija ir tvirta parengtis gėdai.

Sveikas ar ligotas

Straipsnyje *The Disorders of the Self and their Treatment** Heincas Kohutas ir Ernestas S. Vulfas dar labiau įsigilina į *Aš* tipizavimą pagal savo poliarinį modelį. Leiskite man pristatyti jų asmenybių tipus.

* *Aš* sutrikimai ir jų gydymas (*angl.*).

Atspindžio alkstančios asmenybės tipas (ambicijos polius) trokšta, kad kas nors jį patvirtintų ir juo žavėtųsi. Jis rodo save, kad sužadintų kitų dėmesį, kad galėtų kovoti už savigarbą, kurios stinga. Jis dažnai pasiekia tokių patvirtinimų, tačiau šie vis tiek jo nepatenkina. Patvirtinimai turi nuolat kartotis. Jie nepakankamai „pamaitinami".

Idealo alkstantis asmenybės tipas (idealo polius) ieško kitų, kurių jėga, grožiu, inteligencija ir morale gali žavėtis. Jis jaučiasi vertingas tiek, kiek pats gali turėti santykių su kitais.

Alter ego asmenybė ieško dvyniškų santykių, pagrįstų panašumu, tokiu būdu gaudama patvirtinimą savo paties egzistencijai.

Šie trys asmenybių tipai gali sudaryti ir „normalumo", ir psichopatologijos pagrindą. O štai kiti asmenybės tipai yra suvokiami kaip narciziški sutrikimai.

Susijungimo alkstantis asmenybės tipas yra valdomas savo poreikio kontroliuoti savąjį objektą. Vyrauja susijungimo poreikis arba atspindinčio, idealizuoto ar *alter ego* saviobjekto poreikis. Sienos tarp šių asmenybių ir kitų žmonių nėra tvirtos. Kiti yra jie patys, todėl juos gąsdina kitų nepriklausomybė ir atsiskyrimas.

Ryšių atsisakanti asmenybė vengia socialinių ryšių, izoliuojasi. Ne todėl, kad nesidomėtų kitais, greičiau dėl to, kad kitų reikėjimas yra toks intensyvus. Intensyvumas veda ne tik prie didelės atstūmimo baimės, bet ir prie baimės, kad *Aš* likučiai iškils ir bus suniokoti trokštamo, visa apimančio susivienijimo.

Iš daug ko galime save atpažinti. Tai pradiniai pradinių realybių aprašymai. Nebeprireikia atpažinti savęs iš nieko kito. Rašoma ne apie *poreikį*, o apie tai, *kaip* bandoma poreikį pridengti, priklausomai nuo to, ar poreikis, apie kurį mes kalbame, yra normalus ar nukrypęs, sveikas ar patologiškas.

Kultūros narcisizmas

Nebranda

Frydom džiaugsmingai ir šiek tiek baimingai nusikvatoja: „Pagalvok, milijonas jaunuolių, pilnakraujų narcizininkų!“ Mes su savo kolega kinu Frydom apžvelgėme Kiniją. Vaikštinėjome po Kinijos universitetą Honkonge.

Geltonas narcizas

Tik pagalvokite, jei 1,2 milijardo kinų pajustų, kad jiems reikia psichoterapijos. Tai būtų tikrai revoliucinis visos šios kultūros individo sąvokos perversmas. Keista manyti, kad prie vakarietiško kasdienos psichologizavimo prisidėtų dar ir kiniškas su šimtais milijonų mentalių Vudžio Aleno giminaičių. Turėtume daug žodžių, tačiau komunikacija vis tiek sugriūtų.

Mano kolega kinas Frydom turėjo galvoje, kad terapija būtų ne pro šalį. Jis – kinas iš Honkongo. Todėl toks ir vardas. Todėl ir toks kritiškas požiūris į šalį. Jis metė užuominą į gimstamumo politiką, kuri, anot jo, duoda dingstį rastis išlepintų vaikiščių būriams. Jie vadinami „mažaisiais imperatoriais“. Jie prikimšti dėmesio, beribiškumo ir maisto. „Tai receptas atrasti narciziškoms žaizdoms ir rimtiems asmenybės sutrikimams. Paprastai išpuikėliai neišsiskiria savo brandumu ir mentaline sveikata. Dabar tai

tampa norma. Už poros dešimčių metų jie valdys Kiniją." Pats sau galėčiau pridėti dar vieną rizikos veiksnį – agresyvųjį kapitalizmą, kuris dabar užgriebia Kiniją.

Fantazija apie šalį, apimtą greito psichologinio kitimo, primena, kad žmogus yra plastiškiausias iš visų gyvūnų rūšių. Tai, ką Frydom teigė esant pradžia kinų valstybėje, yra seniai pralenkę mūsiškes normas. Daugelis argumentavo, kad psichologiniai fenomenai ir santykių fenomenai, kurie slepiami po narcizіškumo sąvoka, Vakarų kultūros aplinkoje priskiriami prie normalių. „Narcizіškos kultūros" sąvoka nereiškia patologiškos kultūros, tai naujas normalumas. Tačiau matyti, kad šios patologinės apraiškos nori normalumą atspindėti. Kristoferis Lašas ir Tomas Cijė yra pagrindiniai autoriai, kurie narcisizmą kaip kultūros diagnozę įtraukė į kasdienos kalbą.

Ką norima tuo pasakyti? Taikoma (negatyvia prasme) į bendrą socialaus bendrumo išsklidimą, į vienišumą, į akilandų savicentrizmą ir santykių pasiruošimą iširti. Žmogus atsitraukia, kad išgelbėtų save ir savo savastį: „Solidarumas mirė". Turint didesnę ar mažesnę teisę, analizuojama daug visuomeninių ir kultūrinių fenomenų – narcizіškų savojo inscenizavimo kūrimų: tai gali būti didysis domėjimasis kūnu, tinkamu maistu, sveiku gyvenimo būdu, intensyvaus gyvenimo ilgesiu arba terapinėmis frazėmis apie savo raidą iš laikraščių savaitgalio priedų. Tai charakteringa kultūrai, kuriai skauda jausmus, kad šie net virsta sentimentalumu – sentimentalumu, besibijančiu gilesnių, reiklių jausmų. Jai sunku priimti kančią, žiūrėti jai į akis, nelaukiant iš jos vien uždegančios pramogos, ir prisiimti kančiai būtiną sielvartą.

Kristoferis Lašas buvo mūsų žemės apokaliptikas ir moralistas. Kai jis aštuntajame dešimtmetyje parašė klasika tapusią savo *Narcizіškąją kultūrą*, užsiėmimas savimi jam reiškė Vakarų nuopuolį. Moralizuojantis Lašas ilgėjosi patriarchališkesnės kultūros su aiškesniais autoritetais. Tačiau jo kultūriniame konservatizme buvo ir kapitalizmo kritikos. Jo naujo asmenybės tipo ap-

rašymai tiesiogiai susieti su kapitalistiška prekių apyvarta. Narciziška kultūra negali būti atskiriama nuo atspindžių, paviršių, *įvaizdžių* ir vizualių ikonų. Aukštojo kapitalizmo prekių apyvartoje iškeliamas prekės paviršius. Žvilganti prekių išvaizda slepia pradinį prekių panašumą. Muilas tėra muilas.

Tai formuoja ir santykius tarp žmonių bei žmogaus santykį su savimi, Kjartano Fliogstado vadinamus „giliai ir fundamentaliai paviršiškais". Paviršiniams elgsenos būdams ir „savireprezentacijoms" pridedama gilių reikšmių. Net ir kūnas tampa simboliška kalba išreikšti ir kitiems, ir sau, kuo žmogus nori būti. Vartotojų kultūra pirmiausia yra grindžiama ne daiktais, o fantazijomis ir fantazijų troškimais. Konkrečius, taigi gilesnius, jausmus sugauti yra sunkiau.

Amžina paauglystė

Vokiečių socialpedagogas Tomas Cijė yra ne toks melancholiškas analitikas, jis aprašo daugiau visuomenės kitimo praradimų ir laimėjimų. Laimėjimai dažniausiai yra išsilaisvinimas iš engiančių tradicijų. Jo atsiliepimai susiję su modernumo kritika, kartu ir su naujesnėmis psichoanalizės tradicijomis. Jis pripažino Heincą Kohutą, Otą Kernbergą ir Alisą Miler. Savo knygose aprašė, kaip visuomenės raida veikia šeimos struktūrą. Pakeista šeimos struktūra veikia vaiko raidą ir narcizišką kūrimąsi.

Labai trumpai: vyksta ekonominė ir politinė decentralizacija, privedanti prie to, kad vis daugiau individų lieka be pojūčio susivokti, kas dedasi aplinkui, ir be gebos paveikti savo gyvenimą. Per kapitalą vykdomas *visuomeninimas*, kuris gyvenimo sąlygas Norvegijos komunos mieste padaro panašias į amerikietiško komunos miesto sąlygas. Tokiu pačiu būdu ir darbo procesai tampa neaiškūs, nepasiekiami daugeliui, kurie yra už darbo rinkos ribos. Tik nedidelė dalis gali pasiekti jausminį intelektualų pasi-

tenkinimą, kurį anksčiau galėjo suteikti darbas. Daugelis kaip kompensacijos siekia šeimyninio gyvenimo ir intymumo.

Jausminio ir intelektualinio pasitenkinimo stygius reiškia, kad tėvai nelabai turi ką duoti savo vaikams: tai susiję su psichinės paramos nebuvimu arba su tuo, kad jie negali būti saugūs identifikacijos objektai. Tėvai padeda vaikams, tačiau jiems reikia ir vaikų patvirtinimo. Jiems gali būti sunku paleisti savo vaikus, nes jų pačių bejėgiškumui reikia, kad vaikai juos pripažintų. Rizikuojama, kad vaikas nepakankamai subręs. Atsiskyrimas ir individualumas užtrunka ir iškrypsta.

Kankinantis klausimas: ar šie aprašymai pakankamai gerai atliepia empirišką tikrovę? Ar mes ketiname patys save pasmerkti amžinai paauglystei? Gal, būdami keturiasdešimtmečiai, staiga įžengiame į suaugusiųjų pasaulį, kad taptume brandos fundamentalistais ir solidaus amžiaus dogmatikais.

Gėda

Istorija apie A.

Gilioji gėda yra skausmingas manymas, kad nesi vertas meilės. Visi tiesiamės prie abipusiškumo ir atsako. Gėda yra afektas, kuris kyla iš negauto atsako. Gėda yra *Aš išstatymas aplinkos teismui* – nemylimo ir apgailėtino (arba fantazuojant, arba iš tikrųjų).

„Gėdiju tave!“

Norvegų kalboje toks sakinys nėra įmanomas. Gėda norvegų kalboje yra gilus, iš pagrindų į save nukreiptas afektas. Taigi: „Gėdijuosi“. Tai vienas stipriausių sakinių, kokį tik galima sudaryti. Visas *Aš* stovi ant kortos.

Iškart matau, kad mano kalbėjimai apie gėdą gali tapti melodramiški. Prieš gėdą jaučiuosi bejėgis, privalau griebtis dramatizavimo, kad nuo jos neatsilikčiau.

Bet pirmiausia šis tas gero apie gėdą.

Gėda, būdama fundamentalus afektas, gali būti ir individualios psichikos, ir kultūros rišamoji medžiaga. Kai kurių žmonių gėdos jausmas slopinantis, kad visiškai nebūtų atsiduodama didybės fantazijoms. Gėda gali rimtai nurodyti, kas žmogui kultūroje priimtina, o kas ne. Gėda nužymi ribas. Ji vadinama vieninteliu prigimtu moraliniu jausmu. Nors dauguma mūsų su gėda sieja ką nors negatyvaus, dar blogesnius dalykus siejame su *begėdiškumu*.

Tačiau gėda, su kuria aš susiduriu kasdien (neskaitant mano paties gėdos) – patologinė pacientų gėda. Ji tartum nuodai, ji griau-

na gyvenimą, ji yra antisociali. Nekenčiu jos. Tikrai nekenčiu šios sielos ligos, nes bjauru matyti, kad kiti taip bjauriai jaučiasi. Nekenčiu jos, nes ji pripildo mano kabinetą nervingų dujų.

Nekenčiu jos dar ir todėl, kad gėda griauna mano tikėjimą, jog aš galiu padėti. Gėda ir garbė yra dvi viena su kita abipusiškai susijusios sąvokos. Gili paciento gėda meta iššūkį mano, gero daktaro, garbei.

Narciziškai reguliuojant savigarbą, gėda visuomet yra šalia. Savigarba susijusi su patyrimu gyventi siekiant idealų. Kokie idealai aktualiausi moderniam žmogui? Tai savirealizacijos idealai ir buvimo autentišku žmogumi idealai. Moderniam žmogui kyla dilema, nes šie idealai yra ir neaiškiausi. Kas iš tikrųjų yra savirealizacija ir autentiškumas? Kaip jie matuojami? Kaip galima žinoti, kad žmogui pavyko ko nors pasiekti? Lengva pasmerkti save sakant, kad nepavyko.

Moderniausia gėda yra susijusi su tuo, kad kai kurie žmonės siekia per daug aukštų idealų.

Mes siekiame *autentiško žmogaus* idealo – laisvo ir nepriklausomo žmogaus. Stengiamės iš visų jėgų, tačiau staigiai subrendęs savarankiškumas tikriausiai niekada nebuvo bandos gyvūno žmogaus tikslas, taigi atsiranda tik egzistencinis apleistumas.

Mes pažįstame visas savarankiškumo priklausomybes. Jos grįstos gėda. Autentiškumas virsta autizmu. Patys matome, kad nesusitvarkome su didžiąja užduotimi – *atsiskirti*. O jos prigimtyje glūdi tai, kad prašyti pagalbos sunku.

Kuo aukštesni *Aš* idealai, kuo jie tobulesni, tuo didesnė kyla rizika patirti gėdą. Priekaištai sau yra niekinantys. Jie gali nuvesti iki įniršio dėl pralaimėjimo, iki baimės, kad vėl gali nepasisekti, ir pavydo kitiems, kuriems sekasi. Klasikinė narciziškoji gynyba yra bandymas gėdą nuvyti didingumu ir tvirtinti, kad esi nepriklausomas ir nepažeidžiamas. Panieka yra vienas žinomas bėgimo nuo gėdos būdas. Neigti tikrovę ir bandyti išvengti galvojimo apie tikrovę – antras.

Bloga gėdos fenomenologija

Patologinė gėda iš esmės yra paradoksali. Ji menkina ir griauna savigarbą. Ji įsiskverbia. Ji sprogsta. Paradoksas tas, kad tai yra didingas pasinėrimas į save. Ji įsiskverbia su tokiu užbaigtumu ir tokiais padariniais, kad kiti žmonės paverčiami nereikalingais. Gėdos jausmas susijęs su įsivaizdavimu, ką apie tave galvoja kiti. Tačiau mums, kitiems, nepavyksta įsikišti ir ištaisyti negatyvius įsivaizdavimus.

Psichoterapeuto evangelija yra ir lieka dialogas. Gėda kuo rimčiausiai dialogą išsklaido. *Aš* uždaromas. Gėda yra toks fenomenas, kuris demonstruoja tiesą tvirtinimu, kad viena iš tvirčiausių komunikacijos formų yra ta, kuri iškyla kaip nekomunikacija. Man gali kilti noras dingti, pasigerti, užkąsti kraujuoto bifšteksо ir ragauti sultingo gyvenimo. Tačiau to neturėčiau daryti, nes taip tik patvirtinčiau nesamą atsaką, kurį išgyvena kitas žmogus. Man kyla noras kovoti su šia baisybe. Gydyti patologinę gėdą yra sugebėti šį atitveriantį jausmą pakeisti žodžiais. Bet žodžių nepakanka. Tai turi būti įrodoma veiksmu, o tas veiksmas – vis tęsti pokalbį. Įrodyti nepasiduodant. Jei gydymas gerai pasistumia į priekį, gėda pamažu paverčiama sielvartu.

Blogasis gėdos apskritimas toks: jausti gėdą yra gėda. Seksas gali būti gėdingas, pralaimėjimas gėdingas, tačiau gėdingiausia kalbėti apie gėdą. Išgyvenantieji baimę ar sielvartą gali sulaukti aplinkos simpatijos ir rūpesčio. Besigėdijantys susilaukia tik paniekos. Tai dvigubi gėdos sunkumai. Todėl žmogus apie gėdą ir nekalba.

Švedų lyrikė ir psichoanalitikė Elzė-Brit Kjelkvist parašė knygą apie gėdą ir begėdystę *Raudona ir balta*. „Rašydama šią knygą, kartais jausdavausi, tartum būčiau susidomėjusi kažkuo netinkamu: it ant pietų stalo sviesčiau nudvėsusią žiurkę, svečiams jau besiruošiant vaišintis avokado salotomis“, – rašo ji.

Kai susiduriu su gėda gydydamas, priekaištauju pats sau, kad praeina tiek mėnesių, kol ją atpažįstu. Psichologijoje anksčiau buvo iškelta ne tik akilandi teorija apie gėdos esmę ir prigimtį. Froidas nedaug kalba apie gėdą. Jį labiau domina Edipo konfliktas, taigi kaltė. Šiomis dienomis apie gėdą vis dėlto pradedama kalbėti profesionaliai. Tai susiję su vis akivaizdesniais gėda grįstais sindromais: valgymo sutrikimais, priklausomumo ir pasikėsinimo fenomenais.

Eutanazija

Išskyrus Kafką, daugiau nepažįstu nieko, besigėdijančio taip kaip A. Šitai yra bandymas suskirstyti mano gėdos patyrimus, išgyventus terapeuto kabinete. A. atėjo į savo trišimtąjį seansą. Pateikė nevilties kupiną klausimą: gal aš galėčiau padėti jai numirti? Teiravosi, ar negalėčiau kartkartėmis panaudoti savo hipnotinių sugebėjimų taip, kad jos gyvybingosios funkcijos pamažu išnyktų. Ji norėjo, kad aš pamažu padėčiau sustoti jos pulsui, kvėpavimui, inkstų veiklai ir panašiai. Kaip sakė A., tai vyktų tyliai ramiai. Privalau prisipažinti, kad praktine prasme nusistatymas atrodė įdomus. Ar galima tai padaryti? Žinoma. Būdamas daktaras, mačiau, kaip praradę viltį žmonės miršta per porą parų.

Pasiūlymas, žinoma, buvo neįmanomas, ir aš tikrai galėjau jį atmesti, nes jis prieštaravo darbui, kurį mes manėme nuveikti. Tačiau, užsiimdamas terapiniu dialogu, aš niekada nepažinau „prieštaravimo“ sąvokos. Nors abu tikrai žinojome, kad pasiūlymas neįmanomas, aš privalėjau labai rimtai į jį reaguoti, nes tai buvo be galo tikslus būdas papasakoti apie savo mirties ilgesį. Imdamasi tokio metodo, ji matė daug jo privalumų. Pirmiausia – ji norėjo mirti. Kitas privalumas – ji apsaugotų kitus nuo savo savižudybės ar nelaimingo atsitikimo dramatizmo. Jai be galo rūpėjo apsaugoti kitus ir palengvinti jų nepatogumus. Ji manė

neturinti kenksmingos agresijos aplinkai. Ji prisipažino pavydinti tiems, kuriems pavyksta, tačiau tai ir viskas.

Trečiasis elementas – mes kažką darėme kartu.

Modernios gėdos schemos

Gėda tikriausiai yra spontaniškiausia ir atviriausiai psichosomatiška iš visų mūsų jausmų. Sunki nuodėmė pamažu lenkia prislėgtajam sprandą. Psichozė suardo natūralų judesių ritmą. O gėda per kelias sekundes išpila veidą raudoniu. Kūną – karščiu. Kūną staigiai apima ilgesys pradingti, prasmegti skradžiai žemę, sumažėti. Gėda gali būti pagrindinis jausmas, slypintis už valgymo sutrikimų, kur *savęs mažinimas* ir kūno ardymas tapę konkrečiais veiksmais.

Chroniškos gėdos nešiotojas leidžiasi identifikuojamas. Kūnas styra, veido išraiška plokštėja. Spontaniški judesiai nutraukiami. Mintys blokuojamos. Kūnas užsisklendžia. Energija tartum liaujasi sklisti nuo žmogaus prie žmogaus. Žvilgsnis klaidžioja. Žmogus žvelgia tolyn ir nenori su niekuo dalytis žvilgsniu. Net su savimi. Gėda – veido ir akių liga. A. per vieną seansą pasakojo apie veidrodžio prakeiksmą. Ji negali žiūrėti į save. Per paskutines dienas laikėsi nuošaliau parduotuvių, kad išvengtų savo atvaizdo dideliuose vitrinų languose.

Gėda – vienatvė, tačiau ji palaiko santykius su *kitais*. Žanas Polis Sartras knygoje *Būtis ir nebūtis* rašo: „Gėda yra gėda *savęs dėl kito*; šios dvi struktūros neatskiriamos“. Tie kiti gali būti konkretūs – jie žmogų sugauna meluojant. Kiti gali būti ir įsivaizduojami – fantazijos, kad esi demaskuojamas ir ką tada kiti apie tave pagalvos. Gėdos esmė yra susijusi su *savęs stebėjimu* – savęs matymu kitų akimis.

Gėda turi daug pavidalų. Psichoanalitikas Leonas Vurmseris knygoje *The Mask of Shame** rašo, kaip žmogus gali užsislėpti ir

* Gėdos kaukė (*angl.*).

prisirišti prie kitų žmonių jausmų išraiškos bei elgsenos būdų. Leiskite pristatyti tris užslėptas gėdos schemas. Joms visoms bendra tai, kad jos dažniausiai priveda prie to paties – prie „blogojo gėdos apskritimo“ ir patvirtina abipusiškumo stygių.

Begėdiškumas. Ten, kur jis viešpatauja, gėda tikrai yra, ji egzistuoja paneigta. Tikresnis begėdiškumo pavadinimas – *kontragėda.* Tai strategija, tarnaujanti kaip apsauga nuo gėdos. Kaip kontrafobiško apsaugos veiksmo prieš *bevardę gėdą* aktyviai ieškoma *konkrečios gėdos*: narkotikų vartojime, jėgos demonstravime ar žeminančiame seksualume. Arba paliekant randą ant savo kūno. Gėdingasis vidaus apnuoginimas.

Veiksmų paralyžiavimas. Tai atidėjimas, užsibuvimas ir savo veiksmų neišpildymas. Neišdrįstama, juk vis tiek nėra jokios prasmės. Žmogus paprasčiausiai gėdisi.

Aktyvumas. Gynybos ir bandymų išsigelbėti, kaip aš dažniausiai patiriu, imasi tie, kurie desperatiškai siekia protingumo kaip kompensacijos. Tačiau nepaisant to, kiek pripažinimo, pažangos ir meilės vėliau patiria gėdos nuskriaustasis, jis visą laiką lieka įsitikinęs, kad lemiamu momentu jo niekas negalės mylėti. Savas *klaidingasis Aš* parodytas, jo įvertinimas nėra pakankamas penas *teisingajam Aš.*

Hipernormali A.

A. buvo protinga mergaitė. Pripažinimas, kad ji sumani ir paklusni, per visus šiuos metus davė jai nemažai gero. Tačiau patologiškos gėdos blogybė yra ta, kad tai, kàs teikia gerumo, gali pavirsti į blogį. Ji buvo protinga ir pareiginga, tačiau savo sumanumui ir ypač efektyvumui kūrė visai neįmanomas normas. Ji buvo pati sau pavyzdys, kurio niekada negalėjo realizuoti. Kad ji puikiai išmanė savo profesiją, visiškai nublanko prieš tą stygių, kurį matė lygindama save su idealu. Tokį idealą išsikeldavo sau, tačiau nekeldavo jo niekam kitam.

Turėdama šiek tiek psichologinio įžvalgumo, ji suprato, kad protingumas yra kompensacija. Tai buvo vaidmuo, kuriuo ji gyveno, nes taip privalėjo. Kadangi tai buvo vaidmuo, jame turėjo būti melo ir klastočių. O kadangi ji taip gyventi privalėjo, čaižė save už tai, kad tapo tokia priklausoma nuo pozityvių patvirtinimų, kuriuos jai teikė sumanumas. Daugiasluoksniai spąstai – kafkiški.

A. lankėsi seanse. Ji buvo sužlugusi, persisotinusi vidinio nerimo ir paniekos sau. Svarsčiau, ar nereikėtų ją paguldyti į ligoninę, kad užkirsčiau kelią savižudybei ar rimtam susižalojimui. Mes apie tai pasikalbėjome, ir ji pažadėjo iki kito karto nieko sau nepasidaryti. Ir išsivilko lauk. Man džiūvo burna. Nutariau nueiti į kioską nusipirkti gerti. Išėjau netrukus po jos. Išgirdau ją dar prieš pamatydamas. Priėjau prie šaligatvio – ji stovėjo ten su kažkuo, ko tikriausiai seniai buvo nemačiusi. Čiulbėjo kaip linksmas paukštelis, šypsojosi ir uoliai šnekučiavosi.

Koks čia pakitimas? Kad nežeminčiau jos, įsmukau atgal. Per kitą seansą užsiminiau apie tai. Ne, būdama pas mane, ji nedramatizavo. Tačiau sutikusi žmonių, ji per prievartą imdavosi linksmuolės vaidmens, prisiimančios atsakomybę už gerą nuotaiką. „Kiekvieną kartą, imdamasi šio vaidmens, jaučiuosi vis šlykščiau. Tačiau aš privalau. Nebesivaldau kaip narkomanė.“

Demaskavimas

Gėda yra susijusi su demaskavimu arba fantazijomis apie jį. Krikščioniškas pirminis pasakojimas apie gėdą yra pasakojimas apie Adomą ir Ievą, kurie suvalgo uždraustą vaisių: „Tada atsivėrė jiems akys. Jie pamatė esą nuogi“. Mes visi turime savų juokingų istorijų apie tai, kaip mus demaskavo.

Mane sugavo nusimovusį kelnes. Man buvo dešimt, ir aš nuvirtau nuo dviračio. Galingai nusibrozdinau kelį, ir man jį aprišo šauniu tvarsčiu. Iki šiol man patinka vaikščioti sutvarstytam, ką

jau kalbėti apie tai, kokia šventė klibinkščiuoti su ramentais. Norėjau, kad tvarstį visi pamatytų. Numyniau pas Veltenų šeimą. Atsisagsčiau kelnes ir nusismaukiau jas iki blauzdų. Kaip tik tuomet nederėjo rodyti spalvotų trumpikių – dėmesys tuoj pat nukrypo į mažą šlapimo dėmelę ant jų. Jie badė pirštais ir juokėsi.

A. nekalba apie dėmeles. Ji baiminosi, kad bus demaskuota visa. Ji taip bijojo būti demaskuota, kad net pati to siekė. Keletą kartų pasakojo man vogusi maistą iš parduotuvių. Ji serga bulimija, taigi pamaniau, kad neturėjo pinigų ir norėjo valgyti.

– Ne, vagiu tam, kad mane sugautų.

Motyvas dvigubas. Demaskavimas taptų išsilaisvinimu. Demaskavę ją kaip vagilę, išlaisvintų nuo amžinų pastangų apsimetinėti. Ji buvo apsimetusi aktorė. Kiek ilgai tai galėjo tęstis – laiko klausimas. Geriausia buvo visa tai užbaigti. Ji laukė dienos, kada jai nebereikės vaikščioti *tokia* tiesia nugara.

Tačiau fantazijos, kad *ją pagaus,* buvo susijusios ir su fantazijomis, kad *ja kas nors ims rūpintis.* Ji įsivaizdavo save moterų kalėjime. Gera buvo apie tai galvoti. Kiti sprendžia, kiti diktuoja sąlygas. Jie prisiima atsakomybę. Ji nebebus tokia vieniša. Paklausiu, kur ji jaučiasi laimingiausia.

– Kai guliu ligoninėje.

Dar vieni spąstai: jos didžiausia svajonė – susirasti ją saugosiantį stiprų vyrą. Jinai ieško saugumo, kur pati galėtų jaustis maža. Tačiau, niekindama save, nenori savęs užkrauti kitiems. Todėl neužsimezga jokių santykių. Ji įsivaizduoja, kad jeigu kada nors parodys žmogui savo ilgesius ir poreikį, kad ja kas nors rūpintųsi, tas žmogus palūš nuo naštos. Jam teks bėgti, kad išgelbėtų save.

– Bet aš vis dar sėdžiu čia.

– Taip, niekaip to nesuprantu.

Ji labai stebėjosi, kad aš ją pakenčiu. Bet ši patirtis jos per daug neguodė, nes A. manė, kad netrukus pasiduosiu. Laiko klau-

simas. Ji niekada nekalbėjo apie tokius dalykus. Tačiau kai paklausiau, pritariamai linktelėjo.

– Taip, viskas taip ir yra.

O aš daug kartų sėdėjau savo kėdėje galvodamas, kaip ji stengėsi mane nuo savęs apsaugoti. Bijojo, kad apsikrėsiu šlykštumu, tartum nuodingomis dujomis, kurios sunaikina vegetaciją. Norėjo, kad man netektų to išgyventi.

Kolektyvi gėda

Gėdų yra įvairių.

Joms reikia tam tikros atrankos. Yra individuali ir kolektyvi gėda. Antropologai rašė apie įvairių kultūrų gėdos ir garbės kodeksus. Klasikinis antropologinis tekstas apie gėdą yra 1946 metais Rut Benedikt parašytas *The Crysanthemum and the Sword**. Ji brėžia ribą tarp gėdos kultūrų ir kaltės kultūrų. Tradicinė Rytų kultūra yra gėdos kultūra (kaip kiniška), o JAV kultūra – kaltės kultūra. Anot Benedikt, katalikiškoje Europoje gyvuoja gėdos kultūra, o protestantiškoje – kaltės kultūra. Tokią ribą ji nubrėžia remdamasi nevienodu kapitalizmo išsivystymu. Kaltė susijusi su apsukrumu. Kaltės apsunkintas žmogus jaučia poreikį tai, kas blogai, perdaryti, kad būtų gerai, arba nubausti save nesibaigiančiu darbu. Gėda, priešingai, paralyžiuoja veiksmus.

Nesu tikras dėl tokių ribų. Kalbant ir apie individus, ir apie kolektyvą, gali būti sunku tiksliai surasti ribą tarp kaltės ir gėdos. Jei kaltės jausmas siejamas su apibrėžiamu veiksmu (arba veiksmu, apie kurį galvojama), gėda nukrypsta į viso žmogaus demaskavimą. Kaltę žmogus gali išpirkti. O gėdą? Gėdindamasis žmogus jaučiasi rodomas toks, koks iš tikrųjų yra, ir gėda reikalauja, kad jis pasiverstų kuo nors kitu. Suvešėjusi gėda yra savižudiška. Kafka daugelį savo

* Chrizantema ir kardas (*angl.*).

besigėdijančių veikėjų paverčia gyvūnais, pavyzdžiui, novelėje *Metamorfozė*, kurioje Gregoras Zamza tampa vabalu.

Tame, dėl ko žmogus gėdijasi, žinoma, glūdi aiškus kultūrinis jautrumas.

Gėdingumo versijų mes žinome pačių įvairiausių, kai tiek skirtingų rašytojų – Salmanas Rušdis, Hugo Klausas ir Bergljotas Hobekas Hafas – rašo romanus ir pavadina juos būtent taip: *Gėda* ir *Konkreti gėda*. Kokia kolektyvi gėda yra pakankamai stipri, kad dėl jos žmogus pasirinktų savižudybę? Kokios nuoskaudos žmogui pakanka? Karo pralaimėjimo? Kažin. Ekonomikos? Nebe taip kaip anksčiau. Pasakojama daug anekdotų apie tai, kaip iš Amerikos daugiaaukščių lijo subankrutavusiais žmonėmis po biržos žlugimo 1929 metais.

Šiomis dienomis kūnas visiems yra pakankamai gėdingas objektas. Kūniška gėda dažnai siejama su seksualumu. Taip, šitai gali būti gana komplikuota. Per pirmuosius lytinius santykius jaučiamasi, tartum į tave žiūrėtų motina su tėvu. Tačiau seksualumas nusikrato tabu. Maistas, svoris ir riebalai – apetitas vietoj seksualinės aistros, tampa vis dėlto gėdingesniais objektais. Vienas kūno atsivėrimas pakeičia kitus.

Kristoferis Lašas. Elito išdavystė

Intelektualusis Italas Kalvinas ankstyvuoju savo kūrybos laikotarpiu parašė fantastinį romaną *Il visconte dimezzato* (*Pusiau perkirstas vikontas*). 16 šimtmetyje vikontas Medardas dalyvavo viename tiksliau nepaminėtame mūšyje tarp krikščionių ir turkų. Ten patrankos sviedinys jį perdalijo pusiau. Jis išgyveno, tapęs dviem asmenimis, turinčiais gerų savybių vienoje pusėje ir blogų kitoje. Blogoji dalis kėlė daug siaubo gimtiesiems kraštams, kol geroji dalis parvyko namo visko sutvarkyti. Kai šios pusės buvo kartu, dar buvo galima puoselėti viltį, nors „vien visaverčio vikonto neužteks padaryti pasaulį visavertį“.

Dėl akivaizdžios priežasties apie šį perdalytą dvarišką pagalvoju kiekvienąkart perskaitęs ar išgirdęs Kristoferio Lašo vardą. Lašo nuopelnai – įnirtinga ir naudinga Vakarų kultūros diagnostika. Šis amerikiečių istorikas buvo konservatyvus kultūros radikalas dar tada, kai tai nebuvo madinga. Tačiau ant Lašo aš pykstu. Pykstu todėl, kad jis visada parašo tik pusę istorijos. Ji būna per daug kandi ir vienpusiška. Protingiausias pasakotojas dar nepataikė į tikslą. Norvegijoje jį labiausiai išgarsino knyga *Narciziškoji kultūra*. Pagrindinė jo idėja: atsakingas žmogus žlunga tolerantiškoje kultūroje. Vakarietiškasis *Aš* stengiasi atrasti vis daugiau savojo *Aš*, tačiau randa tik skyles ir tuščias erdves.

Paskutinė didelė provokacija, kurią prieš mirtį dar suspėjo sukelti Lašas, buvo 1993 metų *The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy**. Tai knyga apie gėdą ir begėdiškumą. Lašas tvirtina, kad naujesnėje Vakarų kultūroje nebėra gėdos. Istoriškai žiūrint, gėda privedė prie tam tikro atstumo ir skyrimo, kas privatu, o kas vieša. Tačiau, mums besilaikant apnuoginimo ir demaskavimo idealo, eismo taisyklės, darant posūkį, dingsta, taigi dingsta ir saugumas.

Pusiau padalytas vikontas Lašas yra ir teisus, ir, mano manymu, klysta.

Jis teisus, nes: drovumas pamintas. Mokykloje apie anatominę realybę, kuri lieka už žodžio „lytinės lūpos", mokoma gerokai anksčiau, nei vaikai patiria savus, anksčiau gėdingais vadintus hormonus. Seksualumo mistika jau gerokai nubanalinta. Prancūzų filosofo Žano Bodrilaro žodžiais tariant, „Sekso greitai bus visur, išskyrus seksualumą". Gėdingas žodis *iškrypimas* jau traukiasi iš kalbos. Dabar tie, kuriems patinka šis tas kita, vadinsis *parafilikais*.

Daug mažiau gėdinga ir lankytis socialinėje kontoroje. Prašytojas kala apie savo „teises", o atsakingas asmuo turėtų gėdytis, kad negali suteikti reikiamų paslaugų.

* Elito maištas ir demokratijos išdavystė (*angl.*).

Tačiau Lašas klysta, nes: pasakojimas apie Vakarų kultūrą nėra pasakojimas apie prarastą gėdą, greičiau apie *perkeltą* gėdą. Didysis perkėlimas yra perkėlimas iš kolektyvios normos į individualiąją. Individuali norma laikosi kolektyvinių gėdos ir garbės sąvokų, taigi čia nėra jokių arba-arba, toks gėdos perkėlimas į individualiąją psichologiją nereiškia, kad ji išnyksta, reiškia, *kad mes nustojame kalbėti apie tai*. Gėda tampa dar tylesnė ir vienišesnė. Tokia gėda gali individą dar labiau sukaustyti nei kolektyvi. Apie pirmąją galima diskutuoti, ją galima dalytis. Ją galima vadinti išoriniu priešu, prieš ją protingi žmonės ir jauni žmonės gali sukilti, kaip ir dera protingiems ir jauniems. Apie antrąją diskutuoti neįmanoma, nes ji nėra pažįstama, taigi diskusijai neprieinama.

Gėda psichoanalizėje

Kaip žmogui gali atsiverti tokia žaizda kaip A.?

Nežinau. Tačiau galiu apsimesti žinąs. Tai bus trumpi svarstymai apie gėdos raidą, daugiausia įkvėpti įvairių psichoanalitinės tradicijos, vadinamos savipsichologija, tęsimų. Gėda savipsichologijoje kaip ir baimė egopsichologijoje yra afektas-raktas. Turint tokių teorinių žinių, gėda yra šis tas daugiau nei ypatybė ar simptomas, ji kuria besivystančio *Aš* pagrindą. *Aš* susiformuoja per skirtumus. Vyksta nepertraukiama skirtumų bei panašumų patyrimų integracija ir vidinės bei išorinės realybės, *atspindint* motiną, integracija. Vaiko, kuris mato save motinos veide, patyrimas dvigubas: jis mato save motinoje ir yra motinos matomas.

Motinos vaidmuo yra grąžinti vaikui jį patį. Ji savo atsakymais, mimika ir meiliu kalbėjimu suteikia vaikui pirmųjų potyrių, kas jis esąs. Meilė matyti iš veido, balso skambesio ir patvirtinimo žvilgsniu. Pamažu vaikas pradeda laukti iš motinos tam tikrų afektinių reakcijų. Vaikas ima suvokti save kaip veikiantį

subjektą. Tada ir padedamas pamatas dvigubystei, kuri lydės mus visą gyvenimą. Tai *Aš* jausmas ir *Mes* jausmas. *Aš* jausmas yra tapatumas ir savi idealai, autonominės ambicijos. *Mes* jausmas susijęs su prisirišimu ir sąsajomis. Santykiai su motina yra ir subjekto santykiai su subjektu, ir subjekto santykiai su objektu.

Atspindėjimas yra ir lūkestis, ir atsakas. Jis turi aktyviąją ir pasyviąją puses. Pasyvioji yra susiliejimas su kitu žmogum, kad per identifikavimą įgautum galios ir vertės. Aktyvioji – kito imponavimas ir kontrolės patyrimas. Atspindėjimo abipusiškumas yra subtilus ir pažeidžiamas. Lūnė Friolund kalba apie *ankstyvą* ir *brandžią* baimę. Laikantis tokio suvokimo, *ankstyvoji* gėda siejama su skirtumu tarp vaiko lūkesčių matyti ir būti matomam bei motinos atsako – motinos *atsakomybės*. Gėda siejama su neišgirstais arba nelauktais atsakymais. Vaikas atsitraukia, nukreipia žvilgsnį ir pasidaro neramus. Vaikas tikrovę paverčia sudėtinga, imdamasis dramatiškų paprastinimų. Trūkstamą atsakymą „aiškinasi" pats vaikas. Jis nevertas, kad jam atsakytų.

Ankstyvoji gėda gali būti suvokiama kaip *ankstyvas skirtumų nubrėžimas* motinos ir vaiko diadoje. Ji gali tarnauti reguliuojančioms funkcijoms, paremdama tapatumą ir gindama nuo išorinių stimulų. Tačiau jei dozės per didelės, ir „aš", ir „mes" iškrikdomi. Abipusiškumo stoka gali sukelti neveiksmingumo pojūtį, gebėjimo sukurti abipusiškai vertingus santykius stygiaus pojūtį.

Tikslinga būtų skirti *ankstyvą* gėdą ir *brandžią* gėdą. Jei gėda brandi, žmogus gali apie save ir savo gėdą mąstyti pats. Jei gėda ankstyva, kai ji gali būti išgyvenama ir kaip traumuojanti, atsako stoka gali išlaisvinti *gėdos baimę*. Gėdos baimė gali paskatinti primityvius gėdos gynybos mechanizmus. Galimos reakcijos: sutrikęs tikrovės pojūtis, regresija ir paranojiška ar grandiozinė gynyba. Ankstyvoji, patologiškoji baimė paverčia savigarbą „žlugusia, sugedusia, chaotiška, tuščia ir skilusia". Ypatybes nusakantys žodžiai – iš A. kalbos apie save.

Ankstyvoji patologinė baimė gali būti suprantama kaip kalba, ne žodinė, o *gėdos scenarijų* kalba. Gėdos scenarijus yra archaiški *Aš* santykiai su objektu, nebyli elgsena, kur savirefleksijos gebai gresia rimtas pavojus. „Aš" ir „mes" naikina vienas kitą, pasidaro sunku atskirti *save patį* nuo *kitų*. Gėdos scenarijus yra elgsena, kartojanti ankstyvą diadišką atspindėjimą, skatinanti gėdos jausmą ir prikelianti ankstyvas fantazijas apie gėdą, kurios neigiamos primityvia gynyba. Fenomenologiškai ji gali iškilti kaip pernelyg didelis užsiėmimas savimi, išgyvenant prieštaringus jausmus, kaip reikėtų elgtis: ir žiūrint iš savo pozicijų, ir kitų akimis. Gydytojas pajus stiprią ambivalenciją iš paciento perdavimų. Viena vertus, tai yra idealizuotas tikėjimas mano pagalba, kita vertus, viso manęs atmetimas. Pacientas tegalės svyruoti tarp jausmo, kad jis nereikšmingas, pavydus, tarp noro būti žeminančiai pavergtam ir, kita vertus, visagalybės, paniekos ir įniršio.

Gėdos visagalybė – didingumas

A. buvo radikali savireferentė. Visus savo neigiamus išgyvenimus ji panaudodavo prieš save pačią.

Jų šeima didelė. Kadaise buvo dar didesnė. A. turėjo brolį, kuris sirgo chroniška kraujo liga. Būdama šešerių septynerių, A. atsidėjo globoti brolį. Kaip niekas kitas šeimoje ar už jos ribų ji pasiskyrė jo didžiąja geranore. Brolis buvo dešimčia metų vyresnis. Apimtas kančių ir mirties neišvengiamumo jausmo, jis dažnai būdavo nesukalbamas, blogiausia, kai gulėdavo lovoje. Jis spjaudydavo priekaištus ir nedėkingumą kaip niurgzlus senis. A. kantrybė buvo šventa. Tėvai ir džiaugėsi, ir rūpinosi tokiu jos atsidavimu. Ji buvo tokia gyvybinga, linksmino brolį ir ilgino jam gyvenimą. Be to, ji nuėmė naštą kitiems šeimos nariams nuo pečių. Tačiau ar vaikui reikia taip rimtai elgtis?

A. tai vadina gražiais santykiais. Per tuos trejus metus kasdien kartu leisdami laiką, jie kartu ir atsivertė. Mokėsi psalmių, degino žvakes ir meldėsi. Jie lankė mieste įvairias valstybei nepavaldžias bažnytines bendrijas. Jis maldavo, kad išgyventų, ji maldavo kartu su juo. Ir jis prašė jos: „Privalai man padėti. Tu vienintelė, kuri gali mane išgelbėti". Ji pažadėjo ir padarė viską, ką galėjo. Paskui jis mirė.

A. pasakoja šią istoriją. Man skaudu. Gyvenimas išdavė tą, kuris dar per jaunas, kad sugaudytų sąryšį. Tačiau A. nesugeba taip visko matyti. Jai vis dar atrodo, kad tai yra jos išdavystė. Dar kartą bandau. Mėginu išstumti ją iš veikiančio asmens vaidmens – aktoriaus vaidmens į aukos vaidmenį. Bet ne. Esame lyg du teisėjai, kurių nuomonės apie kaltę visiškai skirtingos. Pradedu reikalauti, ir man tai visai nepatinka. Iš to menka nauda.

Viskas sustingsta. Aš nebesu tikras. Man prireikia viską apversti aukštyn kojomis. Jos gėda – didingumo manija. Gėda ir *didingasis Aš* yra vienas kitą maitinantys dydžiai. Didingumas yra gėdos kompensacija. Rimtų narcizišku sutrikimų, kaip tikrai galima pavadinti A. kančią, pats pagrindinis jausmas yra gėda. Tačiau jos gėdos jausmas minta ir didingumu. Tikrovėje ją šokiruoja jos menkumas, palyginti su didinga savęs iliuzija, ir ji neturi nieko, kas galėtų tam prilygti. Šią gėdą ji išgyvena kaip pačią didžiausią.

Ji prisiima visas kaltes, kitiems neteikdama jokių, – tai yra žiūrėjimas į kitus iš aukšto. Tai nesąmoninga panieka. Ji prašo mane padėti, bet aš neįsileidžiu.

Kitas pavyzdys. A. kimba prie mano veiksmažodžių. Jei kalbėdamas apie ją pasakau „patyrė": patyrė kančios, skausmo, bulimiją ir pan., ji pakeičia į „susikūrė". Ji nori pasakyti, kad visada galėjo kam nors atsisėsti ant kelių. Ir motina, ir tėvas ją kvietė į glėbį.

– Kai buvau maža, prisimenu, mane norėdavo pasisodinti ant kelių. Tačiau išdidumas, kurį menu iki šiol, man kuždėjo, kad nepasiduočiau. Turiu stebinti visus, viską galėdama įveikti viena.

Linksiu ir manau, kad suprantu ją. Paskui pajuntu: vos ne absurdiškas pareiškimas – ketverių ar penkerių metų vaikas turi manyti esąs pats atsakingas už suaugusiųjų ir vaikų santykius. Įžūlumas? Didingumas tarnauja kaip gynyba, kad išsiskaidę nesužlugtume.

Tęsinys

Mes su A. kurį laiką bendravome. Paviršutiniški maskuotės sluoksniai nuimti. Apie savo gėdą ji gali kalbėti daug laisviau, žiūrėdama man į akis. Tačiau mes atsidūrėme paradoksalioje situacijoje, kurią galima psichoterapijoje išgyventi, kad prieš pagerėjant (tikiuosi) pablogėja. Kai prisikasėme prie pirminio sluoksnio, jai pasidarė dar aiškiau, kaip smarkiai jinai ilgisi meilės.

Nerimauju dėl jos. Ji turi daug draugų. Tačiau slepia tiek daug savęs, kad nepatvirtina esanti ta, kas yra. Po vieno seanso pareikalavau, kad ji neturėtų likti viena (aš bijojau), kad turėtų aplankyti savo minėtą draugę ir pabandytų surasti ramybę. Kitą dieną mudu susiskambinome. Paklausiau, kaip sekėsi. Gerai. Ji visą vakarą guodė draugę. A. neigyja didelių naujovių, atrodo, kad ji naudojasi senomis gyvenimo troškimo saugyklomis. Kada saugyklas ištuštins?

Aš tikriausiai tapau svarbiausiu jos gyvenime. Tačiau tai krauna atsakomybę. Ar toks yra tikslas? Tikrai ne, bet gal šitaip kurį laiką turi tęstis, kažkoks gelbstintis intymumas? Galbūt savo svarbą jos gyvenime aš perdedu – tipiškas terapeuto narcisizmas. Nors nemanau.

Esu tik vienas iš penkių milijardų. Tačiau vienas yra pradžia. Ji pradėjo lankyti grupinius seansus. Ji tapo man labai svarbi, ne vien todėl, kad privalau būti „geras terapeutas“. Pažįstu jos mintis ir jausmus geriau už savo žmonos. Ką man daryti su A.? Pamačius ją, mane suima noras ja rūpintis, kaip tėvas rūpinasi vai-

ku. Noriu visiškai ja rūpintis. Tikriausiai būtų teisinga, jei profesionalus gydytojas galėtų drįsti prarasti profesionalią kontrolę. Paradoksas tas, kad man pasielgus taip, kaip, daugelio nuomone, būtų žmogiškiausia, aš tikriausiai sužeisčiau ją ir iššvaistyčiau galimybes jai padėti. Jei peržengiu atstumą – šlykštus žodis – parodau jai, kad jos gėda man yra per stipri. Tai gąsdintų. Tai patvirtintų jos gėdą: ji ir per maža, ir per didelė šiam pasauliui. Psichoterapija nėra vien kalbos, tai *kitos patirties* gavimas.

Ką mums su A. daryti?

Aš pradėjau rašyti tai, ką tu dabar skaitai. Surinkau užrašus ir nusprendžiau, kad jie turi sudaryti vientisą tekstą. Rašydamas pavydėjau grožinės literatūros rašytojui. Per pusryčius jis gali parašyti apie gaisrą, o pavakare užgesinti jį liūtimi. Rašant apie A. ir apie gėdą, apima noras apversti stalą. Imu karščiuotis, nepriimu šios kalbos. Duokite man kitą kalbą. Duokite man naujų žmonių. Duokite naują kalbą, kuri nebūtų iškraipyta.

Bet ne, reikia eiti lėtesniu keliu. Kai šitai ėmė virsti rišliais puslapiais, nuėjau pas A.

– Tikiuosi, galėsi perskaityti. Ir noriu, kad sugalvotum tęsinį.

Mes tęsiame. Turime stengtis sugalvoti gėdai vardą. Nepasiduodame.

Laiškas tėvui

Kafka ir gėda

Gėda yra ištikima narcisizmo palydovė. Gėdingumas dažnai yra narciziškas savo tėvų pratęsimas, nelaisvas ir iki šiol besivaikantis meilės, kurią pražiopsojo.

O. buvo keturiasdešimt dveji. Jis paskambino ir panoro dalyvauti psichoterapijos seanse. Paprašiau, kad parašytų laišką. Jo užsakymas užėmė penkias eilutes: „Bėdų nemažai, tačiau visos jos galiausiai pakimba ant to, kad man reikia išsilaisvinti nuo savo tėvo. Jis valdo mano pasirinkimus. Man reikia pagalbos, kad suprasčiau, kaip galėčiau įgauti vilties. Kiti mano, kad esu visai sveikas".

Nuo pat pradžių O. man labai patiko. Jis leido man gerai jaustis. Buvo išmokęs suteikti kitiems tokį pojūtį. Tačiau iš karto atkreipiau dėmesį į jo žargoną. Jis buvo per atžarus, nors ne pernelyg sensacingas. Pusė vakarų Oslo taip kalba. Tačiau intonacija nesuderinta. Sėdėjau ir lažinausi pats su savimi, kiek dar minučių ar valandų truks, kol jis triokštels. Beveik sadistiškai mane užvaldė poreikis prispausti jo nuotaiką jau per pirmąjį seansą.

Pasakojo jis karštligiškai ir įdomiai. Jau per trečiąjį susitikimą pasielgiau taip, kaip beveik niekada nesielgiu. Paprašiau jo perskaityti knygą. Nemanau, kad būdamas terapeutas galiu taip elgtis. Galiu paminėti knygą veikiau kaip asociaciją, tačiau nemėgs-

tu sakyti: perskaityk! Tai, kas teisinga man, gali būti neteisinga kitam. Tai kiekvienas žino. Tačiau O. aš pasakiau:

– Manau, kitam kartui turėtum pasistengti ją perskaityti, pabandyk rasti laiko! Ji trumpa.

– Tikrai? O kas čia?

– Kafkos *Laiškas tėvui*. Ta pati sritis, į kurią tu nori įlįsti.

– Puiku!

– Pirma perskaityk, paskui galėsi vertinti.

Laiškas tėvui yra jausmingas septyniasdešimt trijų ir pusės puslapio žemės drebėjimas. Kalbėjau su juo, laikydamas knygą rankoje. Paėmiau ją iš lentynos. Staiga dingtelėjo, kad nelabai suprantu, kodėl turiu ją kontoroje. Kafka priklauso privatumui. Pažiūrėjau į knygą ir pagalvojau, kad ji praslydo, nes buvo pilna pabraukymų, prilipdytų lapelių, gautų iš vaistų firmos su užrašu: „...© 20 mg nuo depresijos!“

Tai buvo vienas greičiausių ir sėkmingiausių psichoterapijos kursų, kuriuose man teko dalyvauti.

– Viskas surašyta ten, ir dar daugiau, – pasakė O., mums susitikus ketvirtą kartą.

Kaladėlės susidėliojo. Skeptikai, aišku, pasakys, kad tai ne įžvalgumas, o tik intelektualus atskleidimas. Esmė ta, kad O. buvo perbrendęs, o Kafka jį išpirko. Jam reikėjo vedlio kaip Dantei, turėjusiam Vergilijų.

Garbė priklauso Kafkai. Tądien tebuvau bibliotekininkas. O. tuoj pat nusipirko knygą, kad pats galėtų pasibraukyti. Jis komentavo įrašą ant mano pilkai geltonų prilipinamų lapelių, kur po žodžio „depresija“ buvo padėtas šauktukas, ir rodė man savuosius. Jie buvo rožiniai. Darbo reikalais jis ką tik lankėsi San Diege ir ten nusipirko jų su užrašu *Life is a bitch. And then you die!**

– Ir čia šauktukas.

– Taip, bet ne toks didelis kaip tavo.

* Gyvenimas yra kankynė. Galiausiai – tu miršti! (*Angl.*)

Kurianti gėda

Žiūriu į knygą, vartau ją. *Laiškas tėvui* yra knyga, kurioje mane erzina tai, kad suaugęs sūnus Francas taip ir neišdrįsta atiduoti laiško savo tėvui Hermanui. Tačiau ši knyga ir atvirai aiškina, kodėl jis negali išdrįsti. Tai knyga apie sūnų, kuris yra visiškai pririštas, tarsi sutrikęs sutrikusios tėvo galios palydovas. Laiškas yra vienas ankstyviausių pasakojimų apie gėdos kilmę ir jos paralyžiuojančią bei kuriančią esmę.

Kuriančią esmę? Ką noriu tuo pasakyti? Iš Franco Kafkos gėdos santykių su tėvu gimė poetas. Švedų rašytojas Stigas Dagermanas apie gėdą rašo: „...iš gėdos, iš negalios, iš sielvarto gimė tai, ką aš manau buvus noru tapti poetu..." Taip atsitiko ir su Kafka. Laiške griežtai aprašomas demoniškas, uždaras bėgimas rate, kilęs iš narciziško vieno iš savo tėvų pratęsimo. Tapti rašytoju buvo sūnaus bandymas išsilaisvinti.

*Čia aš iš tikrųjų pasiekiau šiokį tokį savarankiškumą ir šiek tiek nuo Tavęs atitrūkau, nors visa tai ir buvo truputėlį panašu į kirminą, kuris, už uodegos koja primintas, nutrūkusia priekine dalimi šliaužia šalin. Man tai buvo šioks toks prieglobstis, kur galėjau atsikvėpti; nepalankumas, kurį Tu, žinoma, iškart mano rašiniams pajutai, šiuo išimtiniu atveju man buvo prie širdies. [...] ...nes toji formulė man skambėjo maždaug kaip „Dabar Tu esi laisvas!" Žinoma, tai buvo pagaulingas jausmas, laisvas aš nebuvau ar bent – pačiu geriausiu atveju – dar nebuvau. Mano rašiniai bylojo apie Tave, ten aš tik liejau tuos skundus, kurių negalėjau išlieti Tau ant krūtinės. Tai buvo tyčia vilkinamas atsisveikinimas su Tavimi, tiktai jis, nors prasidėjęs Tau mane verčiant, vis dėlto vyko mano pasirinkta kryptimi. Bet kaip menka visa tai buvo!**

*Čia ir toliau naudojamasi Antano Gailiaus vertimu (Laiškas tėvui. Francas Kafka / Iš vokiečių kalbos vertė Antanas Gailius. V. – Vyturys, 1997.)

Sukaustytas tėvo ir sūnaus ryšys yra dvigubi spąstai, svyruoklės švytavimas tarp gėdos ir gėdos.

– mane jos taip gniuždomai veikė tiktai todėl, kad Tu, žmogus, kurio žodis man buvo toks neapsakomai lemiamas, pats nesilaikei įstatymų, kurių man liepei laikytis. [...] Nuolatos mane graužė gėda: arba aš vykdžiau Tavo įsakymus, ir tai buvo gėda, nes tie įsakymai galiojo tik man vienam; arba priešinausi, o tai irgi buvo gėda, nes kaipgi aš drįsau Tau priešintis; arba aš negalėjau, nes man stigo Tavo jėgos, Tavo apetito, Tavo miklumo, nors Tu iš manęs viso to reikalavai kaip savaime suprantamų dalykų, – tai, žinia, buvo pati didžiausia gėda. Vaikas, aišku, taip nesamprotavo, vaikas taip jautė.

Gėda įsimeta į kūną. Pirmiausia jis apsišarvuoja. Jis kalba apie save:

...tačiau toks šaltas, mažne neslepiamas, nesutrikdomas, visiškai bejėgis, stačiai juokingas, gyvuliškai savimi patenkintas, savaime lyg ir užtektinai, bet šaltai fantastiško vaiko abejingumas, koks mane buvo apėmęs, man daugiau nė karto nepasitaikė; tiesa, jis čia buvo ir vienintelis būdas apsisaugoti nuo baimės ir kaltės jausmo keliamo nervų pairimo.

Šarvai suyra:

Tačiau aš juk nebuvau niekuo tikras, kiekvieną akimirką buvau reikalingas vis naujo patvirtinimo, kad dar tebesu, nieko negalėjau laikyti tikra, neabejotina, vien mano valios lemiama, grynai man vienam priklausančia nuosavybe, buvau, tiesą sakant, sūnus, iš kurio atimta paveldėjimo teisė, tad, žinoma, negalėjau kliautis nė pačiais artimiausiais dalykais, taigi – nė savuoju kūnu; smarkiai išstypau, bet neišmaniau, ką su tuo ūgiu daryti, naš-

ta buvo per sunki, stuburas iškrypo; mažne nedrįsau pajudėti ar juolab sportuoti, likau silpnutis; viską, ką dar tebeturėjau, laikiau tikru stebuklu, sakysim, gerą virškinimą; to pakako, kad ir jo nebetekčiau, o šitaip atsivėrė kelias visokiausioms hipochondrijos atmainoms, kol paskui, po nežmoniškų pastangų, kurių man kainavo troškimas vesti (apie tai dar kalbėsiu), kraujas pasirodė iš plaučių.

Tėvas užima pasaulį

Savo kaltinimų laiške sūnus aprašo tai, ką šiandien vadintume tėvo *empatijos* trūkumu. Arba ką vadiname *vaiko poreikiu būti matomam tokiam, koks jis yra.*

Man būtų reikėję šiokio tokio padrąsinimo, šiokio tokio prielankumo, man būtų reikėję, kad Tu man šiek tiek pramintum kelią, o Tu jį, priešingai, užstojai, nors, aišku, su geriausiais ketinimais, geisdamas, kad aš sukčiau kitu keliu. Tačiau aš tam nebuvau tinkamas. Pavyzdžiui, Tu džiūgaudavai, kad aš šauniai saliutuodavau ir marširuodavau, tačiau aš netikau kareiviu būti, arba reikšdavai pritarimą, kai aš daug valgydavau, įstengdamas net alum užsigerti, arba kai gebėdavau mėgdžiodamas nesuprantamas dainas traukti ar Tavo mėgstamus posakius Tau įkandin kartoti, tačiau visa tai nebuvo mano ateities dalykai. Įsidėmėtina tai, kad ir šiandien Tu mane iš tikrųjų tik tada kokiu nors požiūriu skatini, kai ir pats jautiesi paliestas, kai aš užgaunu Tavo savigarbą...

Vaikas tampa gėdos nešiotoju, tos gėdos, kurią tėvai sukelia savo begėdiškumu. Vaikas nešioja begėdžio tėvo gėdą:

Dalykai, iš pradžių man atrodę savaime suprantami, pradėjo mane kankinti, vertė rausti iš gėdos, – pirmiausia Tavo elgesys su per-

sonalu. [...] Tam jau nebepakako su personalu elgtis tiesiog padoriai, nepakako elgtis su juo net kukliai, aš privalėjau nusižeminti, ne tik pirmas sveikintis, bet, jei įmanoma, ir atsakymo į pasveikinimą kratytis. Ir net jeigu aš, visai nereikšmingas asmuo, jiems būčiau kojas laižęs, vis tiek tai nebūtų buvusi pakankama kompensacija už tai, kaip Tu, viešpats, iš viršaus juos talžei.

Kita pabėgimo galimybė galėjo būti santuoka ir šeima. Tačiau vos jam pabandžius pagalvoti apie santuoką, galva dieną naktį ima kaisti, jis nebeužmiega.

...stačiai nebėra gyvenimo, aš šlaistausi pakampiais.

Jis nemano esąs pakankamai stiprus:

O kol mudu esame tokie, kokie esame, vedybos man neįmanomos todėl, kad tai – kaip tik visų saviausioji Tavo sritis. Kartais vaizduojuosi išskleistą pasaulio žemėlapį ir Tave išsitiesusį įstrižai jo. Ir rodosi man tuomet, kad savo gyvenimui galiu rinktis tik tas vietas, kurių Tu arba nesi uždengęs, arba kurios Tau nepasiekiamos. O tos vietos, turint galvoje, kokį didelį aš Tave vaizduojuosi, nėra itin gausios ir itin daug paguodos teikiančios, ir jau ypač santuokos tarp tų vietų nėra.

Toks suvaržytas Kafka yra todėl, kad sąsaja yra suvyta ne tik iš nuoskaudų, bet ir iš to, kad jis yra paragavęs – nenuspėjamai ir išdraikytai – to, kas vaikui yra be galo miela.

...arba kai, man paskutinį kartą sergant, tyliai atėjai pas mane į Otlos kambarį, sustojai ant slenksčio, tik kaklą ištiesei, kad galėtum mane pamatyti lovoje, ir vien rankos mostu pasveikinai, nenorėdamas manęs varginti. Tokiomis akimirkomis guldavausi kniūpsčias ir raudodavau iš laimės, o dabar irgi raudu, apie tai rašydamas.

Moki Tu, nors retai tepasitaiko tatai išvysti, ir labai gražiai, tykiai, prielankiai, patenkintomis akimis šypsotis, ir tas, kuriam ši šypsena skirta, gali pasijusti stačiai laimingas. Negaliu prisiminti, kad į mane vaikystėje tokia šypsena aiškiai būtų kada nukrypusi, bet tikriausiai galėjo taip būti, kodėl gi turėjai man jos nerodyti, – juk regėjausi Tau dar nekaltas ir buvau Tavo didžioji viltis. Beje, ir tokie malonūs įspūdžiai ilgainiui tik tiek tedavė, kad dar labiau padidino manąjį kaltės jausmą ir padarė pasaulį man dar labiau nesuprantamą.

Nuoskaudos meniškumas

Kaip išsilaisvinti? Kafkos tekstų veikėjai netampa laisvi, nebent juos išlaisvina mirtis. Novelėje *Nuosprendis* sūnus pasirenka savižudybę, kad pats išpildytų nusiskandinimo nuosprendį, kurį jam paskelbė tėvas.

Dabar jis jau kibosi į turėklus kaip išbadėjęs kad stveriasi maisto. Jis apsisuko kaip puikus gimnastas, kuris jaunystėje buvo tėvų pasididžiavimas. Vis dar laikėsi įsikibęs rankomis, jos vis labiau silpo, o jis, pro turėklus žiūrėdamas, pamatė autobusą, kuris be vargo nustelbs jo kritį. Jis tyliai sušuko: „Mieli tėvai, juk mylėjau jus“, ir pasileido žemyn.

Romanas *Procesas* baigiamas taip:

Tada vienas ponas griebė jam už gerklės, o antrasis giliai suvarė peilį į širdį ir dukart jį pasuko. Gęstančiomis akimis K. dar matė, kaip abu ponai, palinkę jam prie veido, susiglaudę skruostais, stebi atomazgą.
– Kaip šuva, – tarė K., tartum ši gėda turėtų jį pergyventi.

Jozefas K. mirė, kaip ir gyveno – gėdydamasis. Ir mirė jis nuo gėdos.

Vokiečių literatūros kritikas Valteris Benjaminas irgi nusižudė – dėl politinių aplinkybių. Jis nusižudė prieš naciams jį suimant. Benjaminas taip pat manė, kad Kafka yra didis rašytojas apie gėdą. Benjaminui Kafkos gėda nėra vien tik savęs gėdijimasis, tai gėda visų vardu. Benjaminui nekilo sunkumų mesijo mąstyseną derinti su marksizmu. Benjaminui Kafka yra žydų pranašas, kuris kalbėjo apie gėdą žmonių vardu. Raštas atveria atmintį apie žmonių gyvenimą. Ši atmintis teikia viltį „...to gyvenimo, kuris dings atėjus Mesijui, apie kurį didysis rabinas yra pasakęs, kad žiaurumu jo nesistengs pakeisti, patvarkys jį vos pastebimu judesiu“. Benjaminas sureikšmina infantiliąją gėdą, individualiąją ir pažeidžiamą gėdą, tačiau neatitraukia to nuo utopiško lūkesčio, kad nuodėmės apskritai bus atleistos.

„Nors Kafka ir nebuvo tas žmogus, kuris meldėsi (apie tai mes nieko nežinome), jis tikrai turėjo Nikola Malebranšo vadinamos „natūralios sielos maldos“ – dėmesingumo. Juo jis apjuosė, kaip šventasis, visus gyvenimus.“

Turime džiaugtis, kad kai kurie žmonės, turintys meninių gabumų ir poreikį skleistis, gyveno pragarišką gyvenimą. Tai nuoskriaudos meniškumas. O. kiekvienais metais atsiunčia nuosaikų kalėdinį atviruką.

Įniršis

Tomas Bernhardas

Artimas gėdos giminaitis – narciziškas įniršis.

„...aš norėjau ne tik *kitos* krypties, norėjau judėti *priešinga kryptimi*, pasiekti kompromiso pasidarė neįmanoma, taigi dama vis traukė ir traukė iš kartotekos korteles, o man teko atmesti šiuos adresus iš kortelių, nes aš be jokių kompromisų linkau *priešinga kryptimi*, ne kita, bet *priešinga kryptimi* ir tik."

Priešinga kryptis trumpai ir aiškiai yra Tomo Bernhardo kūrybos raktas. Ten jis surado tai, ką pats vadino *Einerseitsanderseits* – visiškai paprastas gyvenimo kompleksiškumas, kuris visada iškyla kaip šis *vienojepusėjeirkitojepusėje*, ir kiek galėdamas stengėsi paversti jį vienpusiškumu. Jis nirtingai bandė prieštaringo austro gyvenimą paversti į vieną didžiulį negatyvų išgyvenimą. *Priešinga kryptis* yra entuziastinga, mašiniška jo įniršio repeticija. Rašytojas Bernhardas taip iškreipia gyvenimo jausmą, jog galima sakyti, kad jis jį kontroliuoja.

Rūsio žmogus

Išlindau iš tunelio. Buvo žiema, vakaras, rūkas ir lietus. Orientuotis sudėtinga. Išlipau iš automobilio ir kreipiausi į policininką. Mosikuodamas žemėlapiu, paklausiau, kokioje aš gatvėje. Jis plačiai

nusišypsojo ir atsakė: „*Grüss Gott!*“ ir „*Gute Weinacht!*“, ir „*Müllner Hauptstrasse!*“ *Müllner Hauptstrasse*. Buvau ką tik perskaitęs Tomo Bernhardo autobiografiją ir nenulaikiau nepakėlęs akių. Štai čia. Juodas, gąsdinantis man virš galvos stūksojo kalnas Miunchsbergas. Tomas Bernhardas perkrikštijo gatvę, kurioje dabar stovėjau. Pavadino ją Savižudžių gatve visų „mokinių ir nemokinių, ir privilegijuotų mokinių“, kurie nukrito nuo kalno, atminimui.

Turistų vadove Zalcburgas su savo senamiesčiu įtrauktas į gražiausių Europos miestų sąrašą. Tomui Bernhardui jis „iš išorės gana gražus“, tačiau būdamas jaunas jis jautė turįs eiti *priešinga kryptimi*, nes:

Mano gimtasis miestas iš tikrųjų yra mirtina liga, kurioje gyventojai gimsta ir į kurią yra įtraukiami, ir jeigu jie neišvažiuoja lemiamu momentu, jie tiesiogiai ar netiesiogiai, anksčiau ar vėliau, visų šių baisių sąlygų verčiami arba staiga nusižudo, arba iškart prasmenga skradžiai žmogui priešišką architektūrinę-arkivyskupinę-nacionalsocialistinę-katalikišką mirties žemę.

Mano kolega ir šeimininkė B. palaikė Bernhardą. Jai patiko savas miestas, tačiau B. irgi domėjosi tuo, ką vadino miesto *fanatiškumu*. Mūsų požiūris į kavines buvo vienas malonesnių – *panieka*. Ji nusivedė mane į miesto garsiausią *Café Tomaselli* Alter Markte. Taip galėjome patirti dvigubą malonumą – mėgautis aukščiausia kokybe: ir interjero, ir kultūringo konditerijos gaminių patiekimo, kartu galėjome stačiokiškai elgtis nebūdami vieni iš *jų*. Jie šiuo atveju buvo konservatyvūs kultūringi miesto piliečiai. B. pasakojo man apie vietines neapykantas: batų fetišizmą, laikraščių aistrą ir, žinoma, muziką, juk sėdėjome vos už kelių šimtų metrų nuo namo, kur vaikystę praleido Mocartas.

– Ir titulų liga, tačiau Vienoje viskas dar blogiau!

Mūsų užsiėmimas, žinoma, nebuvo joks didingas žmogiškas veiksmas, veikiau kvailas sportavimas būnant draugijoje arba pa-

slėptas drovumas. Elgėmės kaip diletantai, daug ką nutylintys, tykaus balso – pagal taisykles baikštūs.

Tomo Bernhardo panieka nebuvo tokia paprasta. Jis priėmė ją rimtai. Jis pasiekė vieno nuosekliausių ir ilgalaikiškiausių įniršių pasaulio literatūroje. Kol nenagrinėju jo detaliau, nustatysiu *priešingos krypties* vietą.

Tomas Bernhardas 1975–1982 metais parašė penkių tomų memuarus. Knygas galima vadinti protingomis po laiko. Tai įvairūs pasakojimai apie tai, kaip jaunas žmogus turėjo imtis rašymo – vienintelio būdo išgyventi. Antrame memuarų tome *Rūsys* jis aprašo, kaip būdamas šešiolikos ar septyniolikos nusprendė pasitraukti iš gimnazijos viename geriausių Zalcburgo rajonų ir užimti mokinio vietą rūsio parduotuvėje pas Karlą Podlahą Šerchauzerfelde. Tai buvo „pats baisiausias miesto rajonas", kur viešpatavo nusikaltėliai. Jaunasis Bernhardas nepaklausė sveiko austriško proto. Jis išsilaisvino iš pilietiško likimo, kuris buvo jam priskirtas; knygos paantraštė būtent ir yra *Išsivadavimas*. Tačiau veiksmas liudija stipresnes galias, ne vien išsivadavimą. Jis aktyviai, atkakliai, tikslingai, versdamas save vidutinybe, siekė tapti padugne.

Dar kiek paklajojęs, radau Šerchauzerfeldą, kaip tik šalia didžiojo sporto stadiono. Vietovė maža, tik vienas kvartalas. Esu tikras, kad radau ir tą rūsį, Podlahos parduotuvėlės griuvėsius. Pastatas buvo pasmerktas, langai išdaužti, o įėjimas į rūsį užkaltas. Tikrai veiksmingi scenografiniai efektai mano sumanymui. Piligrimas tądien gavo jį tenkinančią dozę. Kodėl turėčiau traukti į Nidarosą, kai galiu išsinuomoti automobilį iki Šerchauzerfeldo ir atsidurti vietoje, kur sėkmingai susivienys *vidus ir išorė*. Vidinė nuotaika, kuri žeidė, čia, pasaulietiško, nedidelio pasaulio miesto Zalcburgo neabejotinuose žemuosiuose sluoksniuose, rado išorinį patvirtinimą.

Bernhardas rašo, kodėl kelias čia yra *jo* kelias ir kodėl jis netrumpą laiką jautėsi čia suradęs savo vietą. Jis paėmė į rankas

savo gyvenimą. Jis aprašo, kaip iš šio stipresnio visumos pojūčio, o ir padedamas savo dainavimo mokytojos, jis pasirengė meniškai save išsakyti.

Kalba yra prastas įrenginys

Rašytojas Tomas Bernhardas tikrai yra gimęs keletą kartų. Pasak paskutinio penkto memuarų tomo *Šaltis*, rimtai jis gimė po to, kai būdamas aštuonerių susirgo plaučių tuberkulioze ir buvo paguldytas į ligoninę numirti. Tada jis nusprendė *gyventi* ir norėjo gyventi *savo* gyvenimą. Kol jis gulėjo ten pažymėtas mirties ženklu, mirė jo mylimas senelis. Paskui Tomas sužinojo apie motinos mirtį. Tėvo jam niekada neteko sutikti. Saitai su praeitimi ir artimaisiais nutraukti, ir jis nusprendžia tapti savo likimo valdovu. *Jis*, o ne *jie* kurs jam įstatymus. Jis aptinka Dostojevskio *Apsėstuosius*: „Apsėstųjų absurdiškumas sustiprino mane, parodė man kelią, patvirtino man, kad pasirinkau teisingą kelią ištrūkti. Mane įrėmino laukinis *ir* didelis poetiškumas, kur ir pats galėjau virsti herojumi".

Ankstyvuosiuose darbuose rašytojas Tomas Bernhardas iškyla kaip klasikinis melancholikas. Ką noriu tuo pasakyti? Viena vertus, tai, kad jis rašo savo liūdesį ir mirties apsėdimą. Ir randa melancholijoje tam tikrą pasitenkinimą: „Melancholija yra be galo graži būsena. Pasiduodu jai labai noriai ir labai lengvai... Manau, kad melancholija man tikriausiai yra vienintelis naudingas vaistas; tas nuolatinis melancholijos tablečių vartojimas". Kita vertus, jis stengiasi melancholijai ir vienišumui leisti būti kūrybiškiems ir tam tikro juodo grožio prasme. Rašo eilėraščius, tačiau ir proza rodo ambicijas. Kalba turi demaskuoti ir kartu pranokti tragediją. Jis stengiasi sugauti *sudėtinę* melancholijos prigimtį.

Jis pakeičia kalbą. Pakeičia strategiją. Ar ankstesnioji neišlaikė? Jis kartoja savo patyrimus iš Podlahos rūsio. Jis eina

priešinga kryptimi. Užuot sugavęs sudėtinius melancholijos išgyvenimus, viską atsuka į maniakišką visokios velniavos reikalavimą. Ir tas Bernhardas, kurį mes dabar dažnai siejame su geriausiu, yra blogiausias. Jis sugriežtino kalbą. Ji tapo prastu įrenginiu, kuris yra monomaniškas ir nuolat besikartojantis. Tai perdėjimai ir įžeidinėjimai, labai jau karikatūriški ir tragikomiški. Jis yra didžiausias pesimistas pasaulyje. Jo knygose vargu ar rasi jaunų žmonių, tik seniai ligotais kūnais. Ten nėra aistros, tik žlugdymas.

Kokia ši kalbos funkcija? Literatūrinis metodas yra menas ištverti melancholiją. Matau keletą funkcijų.

Pirmoji: jis išlieja savo neapykantą pirmiausia ant savo šalies. Ir dar daugiau: „Nekenčiu žmonių, tačiau jie yra ir vienintelis mano gyvenimo tikslas". Skriaudos kalba paverčiama skriaudžiančia kalba. Tai ir būdas elgtis, ir laikytis atstumo. Tas, kuris žiūri į savo karikatūrą, gali ir save matyti, ir pasiskelbti esąs laisvas. Bernhardas visą laiką sako tiesą ir visą laiką meluoja. Žinojimas, kad jis meluoja, duoda laisvę judėti. Melas yra kontrolė.

Neapykanta kuria prasmę. Nekenčiant nekenčiamas objektas yra pripildomas reikšmės, kad jo nekęsti būtų verta. Šitaip žmogus laikosi toliau nuo bereikšmiškumo, kuris yra egzistencinė būsena. Tuo neapykanta skiriasi nuo *paniekos*, kuri reiškia santykį su kažkuo, kam teiki nedaug reikšmės. Neapykanta yra blogas jausmas, kuris graužia ir ėda. Tačiau panieka gali būti dar blogesnė niekinančiam, nes čia iškyla grėsmė žmogaus vertei.

Kitas metodas: šitai gali ir linksminti. Tragikomiškumas įkvėpė švedų lyriką ir literatūros žinovą Andersą Olsoną pavadinti Bernhardą *besišaipančiu nihilistu*. Bernhardas rengia susitikimus su skriaudomis, ir jis yra karalius arba juokdarys, arba abu kartu.

Tuščią erdvę reikia ištuštinti

Randu ir trečią būdą: susidomiu, kaip kalbinis Bernhardo perėjimas prie *maniakiškos* mizantropijos yra sudėtinio jausmų gyvenimo išgujimas, kad priartėtum prie vieno jausmo – varginančio abejingumo. Jis ieško energijos, kuri paprastai rezervuojama psichopatologijai. Tai *manijos estetika*. Anksčiau jis rašė savo melancholiją, rašė apie savo ambivalenciją, dabar vargina ir tuština vidinę erdvę, kuri kentėjo nuo ambivalencijų. Švedų filosofas ir meno kritikas Danielis Birnbaumas rašo, kaip Bernhardas išformuoja skirtumą tarp vidaus ir išorės, kad melancholijai viduje nebeliktų vietos. Vietos savireflekleksijai nebelieka. Kalba yra svaigalai. Kaip ir dauguma svaigalų, ji nuveda žmogiškąjį patyrimą į apribojimų šalį, kurioje karaliauja beprotybė ir mirtis.

Ir ketvirtas: Bernhardas pažįsta gėdą, pavadina ją ir kariauja su ja, ją užburdamas: „Jei nebūčiau jautęs tokios mažos gėdos, juk iš viso negalėčiau rašyti, tik rašytojas be gėdos, tik be gėdos būdamas, geba sugriebti sakinius, juos išvynioti ir mesti tiesiai į akis; tik tai, kas begėdiškiausia, yra autentiška".

Jo suvokimas, kad gyvenimas yra nelaimingas atsitikimas, turi aiškų ryšį su jo paties autsaideriška gyvenimo istorija: gimęs ne santuokoje, išaugęs pas senelius, jaunystė praėjo karo metais, vargas žeminantis, liga grėsminga. Nuo aštuoniolikos jis gyveno su neišgydoma *Morbus Boeck**, kuri įsisuko į širdį ir plaučius. Nuo tada apsistojo laukiamajame, virš jo pakibo terminas. Savo rašymą jis vadino bandymu išsigelbėti. „Visi turime mirtiną ligą – gyvenimą, ir mes nenusipelnėme nieko daugiau, tik chaoso." Tačiau svarbu, kad nepainiotume Tomo Bernhardo su visais tais vienišais inkščiančiais nevykėliais, tais „mirtino skausmo vaikais", kurie gyvena Austrijos šalies ašarų pakalnėje. Jei giminys-

* Morbus (*lot.*) – liga.

tė gali rodytis akivaizdi, tekstuose per ekstremalią logiką būtent ir yra siekiama išsivadavimo.

Tomas Bernhardas persikėlė į austrų kaimą. Ten jis aktyviai statė. Rekonstravo ir restauravo. Pastatė tris puikius namus. Jo tragikomiški antiherojai nestato nieko. Jie yra asocialūs šūdžiai (kuriems dažnai simpatizuojama), pavertę pasaulį savo tragiško pasipūtimo poreikio rekvizitu.

Bernhardo kalba yra gyvenimo forma. Bernhardo kalbiniai projektai vadinami nusisekusiais. Apie jo sėkmę ar laimę aš žinau nedaug: ar jis buvo laimingas, ar laimingas savo nelaime, ar nelaimingas. Laimė vis tiek nėra būsena, tik žybsnis. Tačiau akivaizdu, kad Bernhardo rašytiniai projektai gali būti suvokiami kaip išsilaisvinimo strategija. Danielis Birnbaumas rašo: „Savo absoliučiu *Ne!* pasauliui ir egzistencijai jis gali parodyti nuopuolį, sugriuvimą ir mirtį, kartu uždainuodamas savo pergalės dainą. Niekingume ir suniurusioje tamsoje glūdi rašymo triumfas“.

Taip, Bernhardo gyvenimo apetitas nežmoniškas. Jis rašo apie tuštumą ir nebuvimą. Tačiau tai negali būti pati tuštuma, nes joje yra užkrečiamos jėgos. Judėdamas *priešinga kryptimi*, jis tampa energijos kanibalu, pasiverčia alkana pabaisa.

Kai ji funkcionuoja, Bernhardo kalba yra labai graži. Rašau, „kai ji funkcionuoja“. Nelabai žinau, kada ji funkcionuoja. Tai, žinoma, gali būti susiję su skirtingais tekstais. Gali būti susiję su mano tos dienos nusiteikimais. Arba tai gali būti labiau kiekio, o ne kokybės klausimas. Bernhardas bandė padaryti savo pasaulį vienpusišką, skaitytojui jis gali tapti arba-arba, jau nebe *vienojepusėjeirkitojepusėje*. Keletą kartų užverčiau knygą galvodamas, kad jis yra nepatenkintas mirštantis kvailys. Nuobodu.

Tačiau. Kartais aš praslystu pro pirmą negatyvumo kliūtį. Bernhardo rašymas yra susijęs su hipnoze: pasikartojimai, pasikartojimai ir pasikartojimai yra konvulsiškos indukcijos į pakitusią sąmonės būseną. Skaitant Bernhardą, neįdomu, *kas* parašyta, įdomu *kaip*. Dėliodamas prozos tekstus, jis rūpinasi, kad jie žlugtų

dramatiškame pasakojime. Tada grįžta ir ritmas. Norvegų rašytojas Jūnas Fosė, kuris pats pažįsta kartojimo metodą, turi bjaurų ir sumanų dėdę – Bernhardą.

Bernhardo proza gali būti graži, šviesi ir aiški. Dalis aiškinimų turi būti ritmingi. Rašytojo gyvenime muzika visą laiką buvo jam padedančiu menu. Kalba labiausiai panaši į mišių litaniją.

Mažiau tikiu Bernhardo kūriniais teatrui. Intymūs teksto ir skaitytojo santykiai sutrikdomi, o hipnoziška monomanija pairsta. Grįžta tik įniršis, ne *taurinantis* įniršis.

Tomas Bernhardas ėjo *priešinga kryptimi*. Jis apsuka simbolius. Galbūt ir kuria paradoksus. Reikalaudamas negatyvaus simbolio, jis primena ir pozityvųjį simbolį, kurį patyrė niršiai šliedamasis prie priešingybės. *Meilė tikrai nėra Bernhardo kūrybos tema.* Išimtis tėra biografiniai aprašymai santykių su seneliu – nesėkmingu rašytoju ir namų tironu Johanesu Froimbichleriu. Yra manančių, kad Bernhardas rašė senelio garbei. Meilė neišreikšta, tačiau galiu perskaityti trūkstamą kalbėjimą apie meilę, kur būtent apie tai ir yra kalbama. Priesaikos apie vienišumo būtinybę visą laiką balansuoja ant ribos tapti kalbėjimu apie vienišumo negalimybę. Panieka primena užuojautą.

Bernhardui patiko, kai jį vadino lyno akrobatu.

Ekscentriškai elgtis Austrijoje

Kaip ten yra su Austrija?

Austrija yra tinkama šalis elgtis ekscentriškai, nes čia tiek daug į ką galima atkreipti dėmesį. Austrija yra išstūmimo šalis. Bernhardas tėra vienas iš daugelio pats save paskelbusių ekscentriškų šios šalies menininkų. Austrija atrodo tinkama šalis individualių istorijų apie buvimą įskaudintam ir kolektyvios skaudinančios kultūros dialektikai. Prieš Bernhardą kavinėse sėdėjo talentingi rašytojai ir įžymūs kandidatai į savižudžius: Francas

Grilparceris, Hermanas Brochas, Robertas Muzilis ir Karlsas Krausas. Žymiausias iš realių savižudžių yra Otas Veiningeris, kuris nusišovė 1903 metais, kaip tik po to, kai buvo išleista knyga *Lytis ir charakteris*, kuri dar ir suvedė sąskaitas su jo žydiška neapykanta sau. Tūkstančio metų tvarkos žlugimas, kaip tai yra vadinama, įsigalėjo žmogaus nervų sistemoje. Tai tautinė psichosomatika. Veidmainystė ir žiaurumas buvo žlugimo sudedamosios dalys. Niekas ilgai maitino Austrijos meną. Bernhardo kūryba yra su tuo susijęs skundas dėl *paveldimo meno*: „Giminystė reiškia mirtį".

Kaip ten yra su Austrija? Atsakymas toks: visuomenėje, kuri viską šluoja po kilimu, galiausiai veiksmingas telieka tik šokas. Bernhardas apie Liudvigą Vitgenšteiną kalba kaip apie „pavyzdinį šio šimtmečio austrų intelektualą". Savo santykius su Vitgenšteinu aprašo daugiau kaip tarpusavio ryšį, greičiau net kaip susiliejimą. „Klausimas: ar *aš* akimirką esu Vitgenšteinas, nesužlugdydamas nei jo (W), nei savęs (B). Į šį klausimą negaliu atsakyti, taigi negaliu ir rašyti apie Vitgenšteiną."

Ką mes gavome iš Vitgenšteino? Bent jau gilų ir teisėtą nepasitikėjimą kalba.

Austrija yra gera dirva *įtarimų hermeneutikai*. Demaskuoti būtina. Apie savo šalies žmones rašė Zigmundas Froidas veikale *Nepasitenkinimas kultūroje*. Prieš šimtą metų būtent čia jis sukūrė naują visatą iš įtampos tarp paviršiaus ir gilumos. Isteriškasis pacientas prisistatydavo visu savo kūno teatriškumu. Simptomai būdavo dramatiški, tačiau suprantami. Froidas konstravo beprotystės prasmę, pasitelkdamas tabu, engiamos aistros, neigimo ir išstūmimo sąvokas. Gyvenimo energija, kurią engia kultūra, patologiškai grįžta virtusi neuroze. Froidas rašė apie Austrijos pilietinės kultūros dvigubą moralę.

Naujesniais laikais didžiuoju kultūriniu išstūmimu tapo nacisizmas. Dvigubą moralę dabar sudaro iki šiol nesuvesti santykiai su praeitimi, su 1938 metų *Anschluss**. Austrijai iš dalies pavyko

* Prijungimas (*vok.*).

išplatinti savo, kaip pirmos nacių aukos, vaizdą. Ar taip buvo? Vargu. Austrija stojo daugelio baisiausių nusikaltimų žydams pusėn. Austrų meno brutalumas turi būti matomas, pagrindu pasitelkiant melą ir neapdorotą istoriją.

Bernhardas kėlė skandalus ir buvo nekenčiamas. Dabar jis miręs ir, žinoma, tapęs šventuoju. Tai demaskuoja Bernhardo kalbos silpnybę: geluonys lengvai ištraukiami. Pernelyg naivu bandyti išlaikyti karikatūrą, kai gyvenimas jau nugyventas. Šoko galiojimas visada baigiasi. Greitai rasis oficialus pastatas, pavadintas Tomo Bernhardo vardu.

Dviguba monarchija, dviguba moralė, dviguba kalba – nežinau, ar B. paveikė Bernhardas (apie jį kažin ar ji žinojo iš anksto), ar austriškoji kultūra. Tačiau, porą savaičių praleidęs namie, sulaukiau keleto Bernhardo kilogramų. Puikios Sepo Dresindžerio fotobiografijos *Thomas Bernhard. Portraits. Text & Bilde.*

B. įrašė: „...kad prisimintum tą baisiai šlykštų miestą, apgyvendintą labai šlykščiais žmonėmis...“

Pakilimas

Kūrybos krizės: Strindbergas, Dagermanas ir Alnesas

Didybė yra apsauga nuo skriaudos. „Mano ugnis ryškiausia Švedijoje“, – rašė Strindbergas. „Mano derlius didžiausias pasaulyje“, – replikavo rašytojas Stigas Dagermanas beveik šimtmečiu vėliau. Norvegų rašytojas Finas Alnesas tvirtino: „Aš esu vienas vienišiausių žmonių pasaulyje“. Pasirinkau tris rašytojus. Jie labai skirtingo būdo, gyveno skirtingomis sąlygomis skirtingu metu. Jie parinkti manant, kad visus juos sieja sielų giminystė. Jiems bendra tai, kad jie mano esą „labiausiai“ esantys savimi, ar pozityviai, ar negatyviai. Visi trys buvo užsiėmę savo didybe ir savo unikaliais meniniais talentais. Visi jie turėjo didžiausių ambicijų. Daug kas mano, kad jie įgyvendino jas. Agnaras Myklė irgi galėtų priklausyti prie jų. Ir jis manė esąs didis, nusipelnęs mažiausiai dviejų Nobelio premijų. Apie jį vėliau.

Didybės figūros

Suvokimas, kad esi didis, didžiausias, gali kurti didelį meną, – tai variklis. Tai gali būti *pakilimas*, jūsų literatūros pakėlimas virš kasdienos menkybių. Tai gali suteikti menui jėgų ir drąsos daugiau drįsti, nei eiti į kompromisus. Nė vienas iš šių trijų negali būti kaltinamas slėpimusi už kampo. Tai ne *coitus reservatus*.

Manau, sunku įsivaizduoti didį meną, neskatinamą stiprios ambicijos, aistros būti nauju kūrėju. Tačiau ambicijos, žinoma, nepakanka. Ambicija gali kurti produktyvumą, o tai yra visai kas kita nei kūrybingumas. Ar ambicija yra meno kūrinio uždanga? Ar kūrinys geras? Menininkas būtinai turi būti pilnas žmogiškų patyrimų, kad turėtų iš ko kurti naujus kūrinius.

Tačiau didybė *gali* būti ir prakeikimas, kad reikia kompensuoti neapykantą sau ir savo neišpildytą aistrą. Tai pagrindas tikėti, kad visi trys: Strindbergas, Dagermanas ir Alnesas – irgi buvo pilni abejonės, ar gali pasiekti savuosius įvaizdžius. Juos vienija ir skriaudumas. Stigas Dagermanas nusižudė. Strindbergas patyrė psichozės išgyvenimų – pragaro krizę. Tada jam teko rinktis: arba *imtis menkesnių darymų*, arba *pražūti*. Finas Alnesas jautėsi susijęs su Strindbergu ir rašė apie savo pragarą. Jo biografija gali būti vadinama modernia tragedija. Didžiąją gyvenimo dalį jį kankino palaužiančios depresijos ir nerimas, kliudantis jo darbams. Jam nesisekė pasiekti tikslą.

Darkart noriu priminti, kad narcisizmas yra daugiau supratimas, o ne diagnozė. Jis gali padėti kaip naudingas modelis suprasti mūsų pažeidžiamą savigarbą ir mūsų būdus ją reguliuoti bei sutvirtinti. Kitaip pažeista savigarba gali ir mus pražudyti. O bandymai reguliuoti geba susikauti su tikrove. Visi turi tokių polinkių, tik laipsniai ir metodai yra skirtingi. Rašytojai ir kiti kūrybiški žmonės atlieka uolų aiškinimo darbą, nuolatinį apdirbimą ir kuria sielvarto procesą, įvardijantį vidinius vaizdus. Taip, teikiant pavadinimus, atsiranda galimybių kitimams.

Išsirinkau tris rašytojus, nes jie su savo gyvenimais kaip analizuojamais tekstais gali padėti mums visa tai aiškiau matyti. Pristatau šias tris didybės figūras. Strindbergas ir jo *atnaujintas kūrybingumas*. Dagermanas ir *savižudybė*. Ir Alnesas su *išsekimu (nuovargiu)*. Turiu prisiimti daug išlygų: mano mąstymai grįsti jų tekstų skaitymu, taip pat tuo, kaip kiti žmonės skaitė jų tekstus ir gyvenimą. Aš neužsiimu tiesomis, tik analizėmis ir analizių analizėmis.

Augustas Strindbergas

Švedų psichiatras ir psichoanalitikas Johanas Kulbergas savo 1992 metų knygoje *Kūrybos krizės* atlieka idėjišką eksperimentą. Mąstyti skatinančios analizės. Ištraukas iš Augusto Strindbergo (1849–1912) ir Stigo Dagermano (1923–1954) biografijų jis aiškina pasitelkdamas psichologinę teoriją apie narcisizmą ir narciziškus sutrikimus. Kulbergas ne mažiau domisi psichiniais gydymo procesais ir rašymo vaidmeniu juose. Būtent šiais dviem žmonėmis jis domisi todėl, kad žavisi jais kaip rašytojais. Dar ir todėl, kad jis nori giliau suvokti jų labai skirtingus likimus. Strindbergas išgyveno dokumentais patvirtintą gyvenimo vidurio krizę. Išgyveno ją, ir jį vėl lydėjo nauji kūrybingi metai. Dagermanas visam laikui savo kūrybinę gebą uždusino išmetamosiomis dujomis savo garaže.

Prieš keletą metų man teko rašyti programos tekstą Strindbergo *Tėvo* pastatymui Nacionaliniame teatre. Teatras užsakė, kad psichiatras priartėtų prie šio veikalo problematikos – beprotystės. Nesu vienas iš pačių didžiausių Strindbergo gerbėjų. Susitikimas su Strindbergu gali palikti išgyvenimą dalyvavus sprogime. Sprogsta garsiai, bet kas toliau? Tačiau dabar aš gavau gerą progą įsigilinti į žmogaus ir tekstų santykį ir tai, kaip aš išgyvenau kai kuriuos tekstus. Šituo užsiimdamas ir radau Kulbergo tekstą.

Rotmistras kūrinyje *Tėvas* yra vienas iš daugelio Strindbergo kūrybos didžių ir idealių vyrų pavyzdžių, susijusių su Nyčės antžmogiu. Vienintelė jų silpnybė – jie beveik neturi gyvenimo kompetencijos. *Tėve* Strindbergas pats pateikia aukščiausios klasės psichoanalitinį paaiškinimą; prieš aštuonerius metus su novatorišku kūriniu apie isteriją pasirodė Froidas: „Manau, jūs visi esate mano priešai! Mano motina, kuri nenorėjo išleisti manęs į pasaulį, nes mano gimimas turėjo suteikti jai skausmo, buvo mano priešė, atėmusi peną iš mano pirmojo gyvybės pavidalo ir pavertusi mane pusluošiu!“

Išoriniame *Tėvo* plane stipriai puolamos moterys. Mes kol kas per daug nedraskysime paviršiaus, kad pamatytume, jog tai yra dramatiškas tekstas apie suskilusį vyrą ar suskilusį vyro vaidmenį. Vyrą į gabalus suplėšo vidinis skilimas: tarp noro nugalėti ir noro pasiduoti, tarp valdymo ir rūpesčio priėmimo, tarp vyriškumo ir moteriškumo savyje.

Moterys priveda rotmistrą prie beprotystės ir mirties. Tačiau ar rotmistras išprotėja? Ar tik vaidina? 1887 metų *Tėvas* tapo pranašu to triukšmo, kuris vos už dešimties metų kilo dėl paties Strindbergo asmenybės. 1896 metų vasarą jis išgyveno pragaro krizę po atkaklaus romano *Pragaras* rašymo. Tada buvo paklausta: ar šis vyras išprotėjo? Ar tik vaidina?

Iki šiol tebeklausiama. Nedaugelį rašytojų psichobiografai vartė taip kaip Augustą Strindbergą. O nerimavimai dėl jo sielos buvo tikrai išradingi: jis vadinamas isteriku, psichoinfantiliu genijumi, šizoidišku, šizofrenišku, ribišku, apsinuodijusiu pelynais, abstinentišku, epilepsišku, pažeistomis smegenimis ir taip toliau. Ne garbingiausi žodžiai. Vienas iš kūrybingiausių nerimautojų norėjo įrodyti tariamą rašytojo smegenų pažeistumą jo maža galva: „Girdėjau, kad skrybėlės dydis – 53.“ Teorija griuvo, kai Strindbergo kepurių siuvėjas paskelbė, kad skrybėlės dydis paprastai būna „nedidelis –56“.

Olofas Lagerkrancas puikioje biografijoje teigia, jog Strindbergas eksperimentavo normalumo ribiškumu, kad gautų meniško pasitenkinimo. Taip, tai buvo tinkamas laikas ir tinkama kultūra nardyti po sielą. Strindbergas domėjosi hipnoze ir okultizmu. Tačiau vargu ar flirtavo su beprotybe. Strindbergui, kaip ir daugeliui jo meto žmonių, proto liga reiškė uždarymą, pamišėlių skyrių ir nutildymą. To meto laiškuose jis kaip furija gina savo psichinę sveikatą.

Kulbergas gana tikras tuo, ką sako. Strindbergas patyrė skilimą. Jis 1896 metų vasarą prarado kontrolę ir kentėjo nuo išvirkščių vaizdinių. Psichiatro akimis, jie nėra išskirtiniai: siaubą ke-

liančios fantazijos, kad jis apsinuodys dujomis ir jį nutrenks elektra. „Ar tai Polakenas su savo dujų aparatu ar elektrikas-inžinierius su akumuliatoriais ir reflektoriais?“ Šitai dabartinėje psichiatrijoje vadiname *paranojiškos psichozės* epizodais. Turiu pasakyti, kad šiaip jau Strindbergas tikrai galėjo turėti pagrindą jaustis persekiojamas. Jis buvo lygiai taip pat idealizuojamas, kaip ir demonizuojamas. Jis tapo projekcijų audeklu kitų įsivaizdavimams: ir stabu, ir kloaka.

Kulbergas pristato savo argumentus, kodėl rašytojo charakteris *narciziškai paranojiškas*. Jis aprašo, kaip Strindbergas kenčia nuo blaškymosi tarp didelio savo vaizdinio ir tokios pat didelės paniekos sau. Toks ir jo gyvenimas. Strindbergas gyveno aukščiausiose viršūnėse ir žemiausiuose slėniuose. Jis tapo iškiliausiu. Jis anksti tapo vienu didžiausių Europos kultūros asmenybių, tačiau moterys buvo jo didžiausia skriauda. Jis mėgino išbraukti jas iš savo gyvenimo, išbandė susilaikymą. Tačiau seksualumo negalima taip lengvai palaužti. Kaip rotmistras jis metėsi į kitą didelį sumanymą – atnaujinti mokslą. Tačiau jam nelabai sekėsi paneigti gamtos suvokimą. Alchemikui Strindbergui apskritai nesisekė išgauti auksą. Tam reikia ne tik geležies sulfato ir amoniako.

Jam teko įkeisti mikroskopą, ir po „pažeminimų liūties“ užėjo pragaro krizė. Jis vis tiek nepasidavė. Užuot pripažinęs pralaimėjimą, jis agresyviai nukreipė savo kaltinimus į kitus ir tvirtino, kad jam trukdo pikti žmonės, kurie persekioja jį pasitelkę okultinius menus. Paskui jį užpuolė išvirkšti vaizdiniai. Strindbergas manė, kad ir Edvardas Munkas buvo įpainiotas į dujų sąmokslą: „Dujų aparatas atrodė pagrįstas Petenkoferio eksperimentu: pūsti šviesą per sieną... Kai paskutinį kartą Tave mačiau, pamaniau, kad esi panašus į žudiką arba bent jau pagalbininką“. (Atvirukas Edvardui Munkui 1896 metų liepos 19 dieną.)

Studijuodamas didįjį 17 šimtmečio mistiką Svedenborgą, Strindbergas vėliau suprato, kad Dievas, pasitelkęs galias, ėmėsi ypatingų planų jam nubausti. Šiuo taisymosi laikotarpiu Strind-

bergas galėjo suklupti ant kelių prieš Dievą, didesnį už jį, kartu vėl pats pasijusdamas išrinktuoju. Jam buvo suteiktas pasitenkinimas, kad jis – visų didžiausias. Taigi atėjo naujas meniško kūrybingumo periodas.

Stigas Dagermanas

Po Stigo Dagermano likimu Kulbergas užčiuopia *narciziškai depresyvų* charakterį. Jis negalėjo pakelti savo kaltės ir paniekos sau. Kulbergas rašo apie motinos neturintį Dagermaną, kuriam rašymas yra gyvenimą teigiantis pakaitalas. „Kūrybingumas galėjo padaryti jį visiškai nepriklausomą nuo savo trūkumų! Kaip ir Demiurgenas, kurdamas Dagermanas galėjo rasti naują gyvenimą. Todėl rašymas tapo jo pažeidžiamiausia vieta."

Dagermanas sulaukė sėkmės. Tačiau, anot Kulbergo, jo literatūriniai sumanymai tapo vis didesniais ir didesniais bandymais būti tame pačiame aukštyje kaip ir jo ankstesnis kompaktiškas genijaus teigimas. Tai užrakindavo ir užkerėdavo jį. „Atrodo, būsiu įstrigęs dievo kramtomoje gumoje." Skirtingai nuo Strindbergo, Dagermanas Dievo nerado. Jo dievas rašomas mažąja raide.

Rašymo stabdymas ir depresija tapo dviem blogio rato elementais. Jie stiprino vienas kitą.

Mūsų žmogus išgyvena baisų laikotarpį: gyvenimas apdengia jį ir, iškreipęs veidą, palieka jį vienišą tuštumai, kuri nepaleidžia nuo minties apie mirtį. Jei tas žmogus yra dailininkas, spalvos paverčiamos beprasmiais chemikalais, teptukai – šiukšlių šepečiais. Jeigu jis rašytojas, žodžiai išsiskaido į raides, o abėcėlė tampa kapais su dvidešimt devyniais akmenimis, po kuriais guli palaidota poezija.

Būdamas rašytojas, jis iš savęs išrašė daugybę puslapių ir atrado save visą. Neapykanta ir kaltė įgavo vardus ir veidus. Taip pat ir meilė. Rašymo slopinimas užkišo kanalus. Rašė apie save, tartum būtų dusinamas. „Reikėjo vis galingesnių ir galingesnių sprogmenų, kad prisikastum prie to, kas gyva ir minkšta."

„Jo didžiulis vidinis reikalavimas pasiekti šedevrą nunaikino fantazijos galimybes pabudinti kūrybiškąjį „žaidimą", – rašo Kulbergas. – Šis Dagermano daug kartų prakeiktas poreikis būti didžiausiam, iškiliausiam ir geriausiam vis labiau siejosi su giliu paralyžiaus jausmu." Iš pradžių jis būtų galėjęs rašyti apimtas įkvėpimo karščio, kai šaltiniai buvo perpildyti. Tačiau pildymasis liovėsi, o susikaupimo reikalaujantis darbas reikalavo kantrybės ir tikėjimo reikšmingumu, tačiau tokios ištvermės jis neturėjo.

Jis rašė septynerius metus. Mirė būdamas trisdešimt vienerių, kai nebepajėgė parašyti daugiau gyvenimo džiaugsmo.

Finas Alnesas

Trulsas Jefsenas parašė įspūdingą norvegų rašytojo Fino Alneso (1932–1991) biografiją. Jefseno psichologiniai portretai įkvepia supratimus, kurie artimi Kulbergui. Mano šaltiniai yra tik Alneso knygos ir Jefseno parašyta biografija. Jefsenas tikslina savo sumanymą, duodamas jam paantraštę – *Titanas ir Sizifas*. Tai portretas rašytojo, kuris nori būti titanišku maištautoju, tačiau yra spaudžiamas ir Sizifo darbo.

Vartojant šių dienų terapeutinę kalbą, vilioja pasakymas, kad Alnesui teko iškęsti aplinkinių rūpesčio išnykimą: iš pradžių „lepinamas, tačiau nebūtinai suprantamas", vėliau paliktas ir atmestas. Jis varomas ambicijų. Jis vienas su dievais. Jis nusprendžia, anot Jefseno, „demonstruodamas iškilnumą, pralenkti patį save, iš tikrųjų parodyti pasauliui, kas jis toks. Tai priveda jį prie nenu-

manomų pastangų, daro jį poetu". Dažnai manoma, kad jis tiesiog kenčia nuo didybės manijos.

Jam pasiseka. Su savo romanu *Kolosas* 1963 metais jis laimi pirmą norvegų prizą Šiaurės šalių romanų konkurse. Triukšmingas debiutas tampa neginčijamas. Tai romanas apie milžiniškumą kaip apie kompensaciją ir kaip apie problemą. Romano veikėjo Bragės Bragesono augimas yra paties rašytojo simbolis. Bragė Bragesonas – neįgalusis. Jis sėdi vežimėlyje, nes serga poliomielitu. Tačiau jis priešinasi savo neįgalumui ir herojiško noro vedamas bei valdydamas kūną pakyla, kad taptų slidininku ir kolosu. Jefsenas rašo, kad „Bragė nori būti vienas, bet jo dėmesio nekreipimas nei į save, nei į kitus, kurie ruošiasi pasiekti tikslą, izoliuoja jį nuo pasaulio ir visą laiką gundo niekinti silpnesnius". Jis šalinasi bet kokio tikro bendrumo. Kaip graikų tragedijoje jis kali dėl savo beprotystės.

Daugiau Alnesas nepatyrė tokios sėkmės, kokios sulaukė jo romanas *Kolosas*. Rašytojas buvo garbinamas, tačiau jautėsi nesuprastas. Netrukus šviesą užtemdė kritika, kurią tikrai galima vadinti ir teisėta, ir neteisėta. Kai kurie teiginiai buvo aiškiai smulkmeniški. Metams bėgant, rašydamas naujas knygas ir dogmatiškai politizuodamas norvegų kultūrinį gyvenimą, Alnesas dar daug kartų buvo kaltintas politiniu neteisingumu. Jis buvo reakcionierius su savo idealizmu ir titaniškais herojais. Kritiką jis priimdavo labai sunkiai. Nelabai pakęsdavo, kai jo fantazijoms apie save būdavo metamas iššūkis.

Labai trumpa santrauka: Jefsenas parodo tragišką trūkčiojančio, tačiau vis dėlto tolygaus kryčio vaizdą, su kuriuo susitaikyta. Sprendžiant iš Kulbergo schemos, Alnesas jaučiasi ir apimtas depresijos, ir persekiojamas. Rašytojo dvasia buvo savo noru nuolat persitempusi. Jis kovojo su įvairiais savo didybės vaizdiniais, jausdamasis ypatingu žmogumi. Vis dar bandė būti rašytojas, kuriam sekasi. Suvokęs, kad toks nėra, buvo ne laiku gimęs nesuprastas rašytojas, intelektualus kovotojas. Gyvenimas siekiant sėkmės,

kova su nesupratimu ir jį supančiu pasipriešinimu ėmė per smarkiai skaldyti. Jis stiebėsi ir į viršūnę, ir į dugną.

Skaitau apie nuotaikos svyravimus, apie nestabilumą: girtuokliavimą, dėmesio į kitus nekreipimą, depresijas, užsispyrimą, svaigalų poveikį, jautrumą, santykių su artimaisiais nutraukimą, prisitaikymą, paranojiškas savybes, pažeidžiamumą, juodumą-baltumą, beribį domėjimąsi tik savimi, projekcijas, rūpinimąsi, maldas ir pripažinimo norus, vėl apie šūdžius, apie ketvirčius, puses ar visus saviinstinktus. Ir ne mažiau apie nerimą, kuris sulaiko visa, ką jis darys *iš tikrųjų* – kurs didelius kūrinius.

Iš ambicijų kilo kūryba, kuri buvo kartu ir reikalaujanti, ir įkvepianti, ir erzinanti. Iš pradžių ją žadino didybės energija – *pakilimas*. Tačiau pamažu ji suvargo. Rašytojas apsunko nuo naštos, galime perskaityti išvargimą. *Kolose* Bragė Bragesonas sako, kad jis visada atsistodavo, visada. „Mano tikslas – tapti nepažeidžiamam, nepažeidžiamam kaip kolosas, aukštai pakilusiam virš lemties malonių." Tai neįmanoma fantazija – milžiniška idėja. Laimei.

Iš Trulso Jefseno knygos nurašau filosofo Arnės Neso citatą:

Finas turėjo vizijų ir labai didelį talentą. Jis norėjo būti išrinktasis, kuris viską reziumuoja. Negaliu jo įsivaizduoti kitaip, tik kaip norintį susprogdinti rėmus, tačiau susprogdinusį patį save... Tragiškiausia, kad šitai susilaukė tokių padarinių. Būtų suradęs save, būtų galėjęs gyventi daug laimingiau. Jis niekada nebūtų suradęs Alneso, jam reikėjo likti Finui *Alnesui.*

Epilogas

Visi trys buvo novatoriai, visus tris iš tikrųjų reikia vadinti kentusiais. Tai patvirtina, kad jie viduje nešiojosi polius. Galbūt poliai yra reikšmingos sąvokos vidiniam *Aš* organizavimui. Poliai nu-

gludinami susiduriant su patyrimais arba jie gali stypsoti atsikišę. Jeigu jie lieka stypsoti, randasi įtampa. Rašymas gali prilygti elektros srovei, kurią sukuria priešingybės – energija, išauganti iš įtemptų santykių tarp begalinės didybės ir begalinės desperacijos.

Menininko – jauno paciento – portretas

Kūrybiškumas

Jis pasakoja apie vakarą teatre. Pagyvenusiai primadonai griaudi plojimai. Ji kviečiama ir kviečiama. „Nieko keisto, kad ji nesensta“, – komentuoja jaunas aktorius.

Lankydamasis pas mane, jis pasakodavo apie niekada nesibaigiančias nelaimes. Jaunam aktoriui viskas buvo išdrikę, galėjai pamanyti, kad viską krūvoje laiko mintys apie savižudybę. Nelaimėlis pasirodė vieną dieną su dviem bilietais, primygtinai reikalaudamas, kad ateičiau jo pažiūrėti.

– Kodėl?

– Nes aš noriu. Gali kartu pasiimti sau mielą žmogų.

Spektaklis buvo puikus. Nuostabiausias meninis pasiekimas. Vaidyba įkūnyta kontrolės ir disciplinos. „Vaidinti vaidmenį“ šiuo atveju – menkas apibūdinimas. Keblus ir tikrai klaidingas. Scenoje jis vaidino, nes tai daryti ir turėjo, tačiau vaidino taip gerai, kad tai jau nebebuvo vaidyba. Jis *buvo* kitas. Aktoriui svarbiausia yra kūnas. Jo kūnas virto vaidmens kūnu. Kūniškai jis ir pats tapo kitu. Jis pakilo į aukštybes. Iš jo tryško pavydėtina sveikata.

Paskui prapliupo plojimai. Nemanau, kad dar galėjo likti kokių nors atskirų dalių. Jis atrodė vientisas.

Vėliau mes vėl susitikome mano kontoroje: vėl pleistrai ir demonai.

Mane apsėdo noras suprasti tą kūrybišką *dr. Jekyll & Hyde.*

Tai ne vien vaidyba ar galėjimas suimti save į rankas. Toli gražu. Sekdamas laiko dvasia, pagalbos ėmiausi ieškoti internete. Į duomenų bazę nusiunčiau anglišką žodį *artist*. Sugaišęs daug laiko su atsakymais, galiausiai radau neatremiamą knygos pavadinimą: *Portrait of the Artist as a Young Patient. Psychodynamic Studies of the Creative Personality*[*]. Tvirtas pagrindas.

Ir ten aptikau tą pačią istoriją.

Perskaičiau apie psichoterapeutą, pas kurį lankydavosi beviltiškasis Styvas, magiškas pianistas. Jie nuolat susitikdavo jau trejus metus. Terapeutas charakterizuoja Styvą kaip „skausmingai drovų, abejojantį, nekenčiantį savęs ir visada pasiruošusį intensyviai kentėti visais gyvenimo atvejais". Terapeutas pakviečiamas į Styvo koncertą. Po koncerto jis suformuluoja tokį palyginimą – „dieviška".

Rašytojas Džeraldas Alperis yra Niujorko psichoanalitikas. Prieš tapdamas terapeutu, jis rašė ir grožinę literatūrą, taip pat fantastiką. Kaip parašyta knygos viršelio aplanke: „Ponas Alperis turi du sūnus, kurie trokšta tapti jaunais menininkais".

Būdamas privačiai praktikuojantis analitikas, Alperis kurį laiką specializavosi su menininkais. Buvo sudaręs garantinį susitarimą su menininkų rėmimo organizacija; daugumą tų, kuriuos jis sutikdavo, buvo jauni, neturintys pinigų žmonės. Neturintys darbo, išgyvenę daug daugiau nuosmukių nei pripažinimų, o jei ir dirbdavo, dirbdavo padavėjais.

* Menininko – jauno paciento – portretas. Kūrybiškos asmenybės psichodinaminės studijos (*angl.*).

Meniškasis *Aš*

Susiradau Alperį. Kartą labai ilgai priešpiečiavome prie pat jo kontoros Manheteno Yst Vilidže.

Alperis apibūdina menininką kaip prototipą bendroms psichologinėms sąlygoms suvokti. Savo pacientus menininkus Alperis vadina *atipiškais* pacientais. Tačiau jis turi galvoje aptikęs ne tik pacientų grupės būdingų bruožų, bet ir būdingų paties meninio proceso psichologinių ypatybių. Meniškumo poveikį Alperis aprašo kaip ypatingą narcisizmo variantą. Vėl jaučiu poreikį priminti, kad narcisizmas pats savaime nėra negatyviai užtaisyta sąvoka. Tai kitas reikiamybės būti patvirtintam, kad galėtum pajusti esąs gyvas, pavadinimas. Alperio knyga nėra įnašas skiriant žmonėms menininko diagnozę, ji skirta meniniam procesui suvokti. Man ji daugiau aprašymas nei aiškinimas.

Kūrybingumas kultūroje yra tapęs dideliu, pagarbiu žodžiu. Kūrybingumo šaltinių ieškojimas nenuvargstantis. Kūrybingumas nėra vien tik žodis kodas novatoriškam kapitalistiniam žmogui, jis tapo ir meno bei psichologijos mūza. Kūrybingumo siekimas yra psichologiškoji alchemija: jei tik atrasime formulę, praturtėsime. Alperis bando kūrybiškumą aiškinti teorinėmis nuorodomis, kurios dažniausiai pasitelkiamos iš savipsichologijos.

Meniškojo narcisizmo būdingas bruožas tas, kad jis, anot Alperio, yra intensyvus savęs tvirtinimas. Iš dalies tai yra intrapsichiška, susiję su pačiu kūrimu, su *veikiančiuoju talentu.* Tai santykiai su išgyvenimu, kad gali kurti. Alperis teigia, kad mūsų ankstyvuosiuose santykiuose susidaro modeliai, kaip galime išmokti patys save paguosti. Daugeliui saviguoda gali tapti sava veikla ir ko nors kūrimas. Kartu su savo produktu aš nesu vienas. Iš dalies tai interasmeniška – kaip susitikimas su pripažįstančia publika.

Alperis gydė daugiau nei šimtą menininkų ar ėmė iš jų interviu. Kai kuriuos stebėjo dvidešimt metų. Vieni susilaukė sėkmės.

Kiti iki šiol tebėra padavėjai, tvirtai tikintys tikruoju savo gyvenimo pašaukimu. Lygindamas juos su savo ankstesniais pacientais, jis neabejojo, kad daugumos talentas toli peržengęs vidutinį. Jis kalbėjo apie menišką talentą ir naudojimąsi talentu, kuris, palyginti su kitų žmonių, yra daug pajėgesnis, lengviau pasiekiamas ir sudaro spontanišką narcizišką priedą. Naudojimasis talentu gali turėti magišką poveikį, didinantį ir intensyvinantį. Besibastanti savigarba kūrybos metu gali būti atsukama į pajėgumą. Meniškas talentas yra *efektyviai performuojantis*. Meniškojo kūrybingumo magiškas jausmas, anot Alperio, yra lygiavertis *didingajam Aš*.

Todėl jis gali būti vadinamas psichiniu savireguliuojančių efektų iš cheminių substancijų giminaičiu. Kūrybiškumo svaigulys turi tą privalumą, kad jis kuria asmenybės struktūras. Dažniausiai kitaip nei kiti svaigalai, kurie labiau skaldo. Svaigalų privalumas, kita vertus, yra tas, kad jie nereikalauja sunkaus darbo. Pagirių rizika kūrybingumas panašus į cheminius svaigalus. Daugelis pasakoja, kad po panašių į transus *veržlumo* periodų juos sugniuždydavo depresija.

Menininko santykiai su savo talentu ir kūrybiškumu dažnai yra kompleksiški ir ambivalentiški. Talentas gali būti suvokiamas kaip kažkas, esantis išorėje, esantis priešais, kaip Kohuto *supraordinated self**. Toks išgyvenimas gali būti susijęs su nekontroliavimu. Kartais žmogus gali būti pergalėtas, vaikomas. Ir atvirkščiai: kai kūrybingumas užblokuojamas, o kūrimo geba juntama susitraukusiai maža ir nepajėgi, praktikuojantis menininkas išgyvena šitai kaip svarbiausio narcizinio šaltinio – jausmo, kad esi gyvas, užveržimą. Gyvenimo galios atšaukiamos.

Būnant menininkų gydytoju, sunku žinoti, kada depresija yra kūrybinių apribojimų šauklys, kada padarinys. Kūrybiškasis blokavimas menininką gali taip psichiškai sužlugdyti, kad depresi-

* Aukštesniais įsakais besirūpinantis *Aš* (*angl.*).

ja bus adekvačiausia reakcija. Alperio žodžiais tariant, „kadangi tiek daug savojo *Aš* ir tapatumo yra sukoncentruota meniškajame *Aš*, kūrybinis blokavimas gali būti išgyvenamas beveik kaip *Aš savižudybė*".

Aplodismentai

Pereisime prie interasmeniškumo – susitikimo su kitais ir grįšime prie jaunojo aktoriaus.

– Ar aš pernelyg paprastas?

– Pernelyg paprastas?

– Viskas šitaip paprasta: kai atkreipiu dėmesį į salės pripažinimą, mane apima džiaugsmas. Kai nestoviu prieš publiką, manyje kyla karas. Ar tai nėra buvimas pernelyg paprastu žmogumi?

Ne pernelyg paprastu, o pakliuvusiu į ekstremalumą.

Menininko ir publikos santykiai yra aštrus žmogaus sąlygų nusakymas. Tai narcizиški santykiai. Tik sergąs narcizininkas gali iškęsti tai, kad jis vienintelis puikiai apie save mano. Žinoma, ir iš to gali rastis geras menas. Tačiau dažniausiai visa lemia simbiotiniai menininko ir publikos santykiai, nes savigarba galų gale nekyla vien iš paties menininko.

Alperis domisi, kaip menininko ir publikos santykiai sudaro abipusį susitarimą. Menininkas minta atsaku. Publika minta meno kūriniu. Patvirtinimo forma, žinoma, priklauso nuo meno raiškos. Alperio svarstymai galioja ten, kur susitikimas vyksta čia ir dabar, pavyzdžiui, teatre arba koncertų salėje. Tačiau ten galima pamatyti ir kaip dauguma pakyla į padanges skatinami gerų recenzijų, kurios jau yra kelių mėnesių senumo.

Alperis nurodo, kad menininko ir publikos susitikimas yra savita, simboliška intymumo forma. Remiantis Vinikoto *pereinamo objekto* sąvoka – vaiko, kuris augdamas pasiguodžia glostydamasis skepetėle ir didina atstumą iki motinos („motiną randa

skepetėlėje“) – tai jis vadina intymumo *perėjimo lygmeniu.* Perėjimo lygmuo reiškia, kad gyvenama tarp žaidimo ir tikrovės. Meniškoji raiška yra dviguba. Viena vertus, tai susiję su kažkuo giliai asmenišku, kartu tai yra giliai, formaliai pasverta. Menininkas, išreikšdamas save, atsiduoda beasmeniam, nutolusiam objektui – publikai. Meno veiksme publika sumažinama iki įrankio.

Menininkas savo santykiuose su publika gali būti *estetiškas donžuanas.* Tai susiję su suvedžiojimu. Kas, jei suvedžioti nepasiseka? Santykiai narciziški, nes menininkas paprastai nenori gilesnio dialogo su publika, nori pripažinimo. Negatyvi publika suvokiama kaip skriaudėja, o ne kaip konstruktyvi kritikė. Dialogui suteiktos paprastos psichologinės sąlygos.

Menininko savigarba santykiauja su publika kaip *saviobjektas.* Saviobjektas nėra nei subjektas, nei objektas. Tai asmuo arba fenomenas išoriniame pasaulyje, kurio pajutimas tampa būtinas *Aš* visumai ir sveikumui. Menininkas kaip saviobjektas su publika santykiauja aktyviai ir tikroviškai. Menininkas norėtų būti ir reaktyvesnis bei pasyvesnis publikos saviobjektas.

Gydytojo menas

Vakarėja. Kavinė tuščia. Iki vakaro Alperis dar turės susitikti su dviem pacientais. Mes ilgai kalbėjomės apie kūrybingumą ir kūrimą. Turiu paklausti:

– Ar manai esąs menininkas – tas, kuris kuria kitimus?

– Taip... Iš dalies, – jis abejoja. – Tačiau tarp mano veiklos ir mano pacientų veiklos yra labai didelis skirtumas. Labai svarbus etinis skirtumas. Dailininkas gali bandyti ir klysti. Gali suplėšyti nepasisekusį paveikslą. Aš negaliu taip eksperimentuoti. Negaliu išmesti savo nepasisekusio darbo į šiukšlyną. Kitų sveikata visada turi būti mano etika.

Los Andželas

Grupinė terapija Holivude

Daktarė G. verčiasi privačia praktika Beverly Hilse. Dirba psichoterapijos darbą su turtingais, gražiais ir garsiais. Ji turi terapijos grupę, kur keletas narių pakliuvo ten dėl savo *addiction to fame**.

– Dažnai vyksta tragiški dalykai, – sako ji, – kai rampų šviesos užgęsta.

Mirtis studijoje

Daktarė G. pasakojo apie trečiadienio grupę. Beveik pusė trečiadienio grupės žmonių išgyveno nelaimingas karjeras: filmuose, muilo serialuose ar skaitydami žinias. Vienas iš dalyvių buvo bepasiekiąs didelių aukštumų. Tačiau prožektoriai išsijungė. Kitas užėmė jo vietą. Daktarė G. kalbėjo apie dramatiškas gyvenimo krizes. Kalbėjo apie bandymą nusižudyti, susižaloti, apie gilias depresijas, sielvarto reakcijas ir egzistencinę dykumą. Moralistai pasakys, kad tai prabangos problemos. Gražūs, turtingi ir žymūs jau nebėra tokie žymūs, tačiau jie vis dar tebėra gražūs ir, aišku, gana turtingi.

Tačiau moralistai niekada nesistengia suprasti. Savigarba čia tampa priklausoma nuo eksponavimo. Studijos prožektorių šilu-

* Priklausomybė nuo šlovės (*angl.*).

ma yra gyvenimo šiluma. Gyvenimas tarsi *projekcija*. Pasak daktarės G., kai kuriuos sėkmė aplankė taip netikėtai, kad vos per keletą mėnesių vidutinė savigarba tapo milžiniška. Vienas iš pacientų kalbėjo apie *my hyperinflated Zeppeliner-ego**. Staigus krytis tada tampa didžiuliu kryčiu. Kitiems tai susiję su augimu ir aplinka: jie nepažino kitokių gyvenimų, tik ypatingą gyvenimą.

– Nepamirškime ir selekcijos, – pasakė daktarė G. – Juk ne atsitiktini tie, kurie pareiškia norą vergauti sultonams.

Buvo trečiadienis, ir daktarė G. pakvietė mane pasėdėti už vienpusio stiklo. Grupė širdingai mane priėmė, ir aš visiems paspaudžiau rankas. Vienas sėdėjau tamsoje ir pro stiklą stebėjau. Jie buvo daug iškalbingesni ir aktyvesni už vidutinę norvegų grupę. Ar tie žodžiai jų, ar jie kalbėjo kalifornišku psicholektu, ir kaip būti tikram dėl skirtumo? Smulkmeniškai galvojau, kad ši įžvalgumą primenanti retorika tebuvo tik *performance***, pasipūtęs domėjausi, ar jie atliko specialų numerį man, nes aš vis dėlto buvau žiūrovas.

Ar yra gyvenimas po vizualios mirties? Visi grupėje kurį laiką pažino vienas kitą ir vienas kitą rėmė. Tikiuosi, tokie ir buvo jų tikrieji ketinimai. Jie kalbėjo taip, kaip aš daugelį kartų girdėjau kalbant kuo nors piktnaudžiaujančius žmones. Kalbėjo kaip heroinininkai, alkoholikai, azartiški lošėjai ar bulimikai. Jie svaigo, o dabar turėjo atprasti. Svaigalai buvo jų pačių atvaizdai. Jie kalbėjo apie tai, kaip juos nušviečia žiniasklaida. Kai kurie manė, kad jie buvo kruopščiai nušviesti ir pridengti, tačiau teigė, kad buvo slepiami patys nuo savęs. Jie tapo medžiaga, o dabar jie nuo tos medžiagos pasidarė priklausomi.

Sėdėjau ten už veidrodžio, galvojau apie H. K. Anderseną ir jo pasakojimą *Šešėlis*. Tai pasakojimas apie šešėlį, kuris nusprendė

* Mano baisiai išpūstas egocepelinas (*angl.*).

** Spektaklis (*angl.*).

praleisti savo gyvenimą pietuose. Jis susilaukė didelės sėkmės, praturtėjo ir užsinorėjo savo ankstesnįjį poną paversti savo šešėliu. Ponas atsisakė, taigi šešėlis nusprendė, kad jo ankstesniam ponui teks mirti.

Pajutau, kad grupė skilusi. Buvo matyti, jog pora žmonių nori trauktis. Jie užsiėmė sielvartu, norėjo, kad jais kas nors rūpintųsi, kad išmoktų gyventi be pripažinimo – tokio gyvenimo jie iš tikrųjų troško. Tuo tarpu kitas lyderiavo demonstruodamas savo suvokimą, kad gyvenimas buvo netikras ir paviršutiniškas. Jis norėjo sulaužyti šį gyvenimą. Jis manė, kad padedamas galėtų pasiremti gilesnėmis vertybėmis savyje. Reikėjo tik išsilaikyti.

Viena vertus, norvegui tai buvo egzotika. Kita vertus, viskas gerai pažįstama. Žinomos, mielos istorijos, kad reikia ko nors prisipildyti, kad jausmams kažko trūksta. Istorijos mane žavėjo. Ar gali įsivaizduoti atsidūręs jų vietoje? Taip, „šešėlis" greitai gali užaugti iki aštuoniolikos metrų ir pradėti gyventi vienas. Be galo kukliai ir aš patyriau žiniasklaidos *intensyvumą* ir perkaitimą nuo to, kad tave stebi. Galvoju apie nervinį spaudimą per tiesioginę transliaciją. Lengva būti sučiuptam. Pro mano kontoros langus matyti Marienlystas*. Ir Norvegijoje turime televizijos stočių. Televizija – bloga vieta pasenti. Šviesos užgęsta, ir žmogaus nebėra. Protingi žmonės patys režisuoja savo pasitraukimą, kol išrūšiuojami į kontorą, kur nėra vietos siųstuvams.

Gana vieno karto amerikietiškojo meistriškumo, kad suprastum: jo yra *daugiau*, taigi jis pavyzdinis. Tamsiame kambarėlyje pas daktarę G. galėjau fantazuoti apie norvegų būsenas, kokios jos gali tapti, pavyzdžiui, po dešimties metų.

Kai psichiatrija yra sargybos taškas, aišku, galima susigundyti būti šiokiu tokiu kultūriniu pesimistu. Žiniasklaidos eksponavimas ir atskiro asmens garbinimas gali reprezentuoti tokį narcizišką *Aš* pildymą, kai vaikiškų didingojo *Aš* ir visagalybės iliuzi-

* Vietovė Osle, kurioje yra įsikūrusi ir Norvegijos televizija NRK (*vert. past.*).

jų imama laikytis, tartum jos egzistuotų iš tikrųjų. Ar tokia žiniasklaidos kultūra yra indėlis į primityvizmą, kai bręstant uždelsiamas psichinis vystymasis? Ši smarkiai komercinė žiniasklaidos kultūra padeda mums įstrigti primityviuose skilimuose tarp *visko-arba-nieko*. Daktarės G. grupės nariai atsinešdavo pripažinimų iš tokio juodo arba balto pasaulio, spalvotai transliuojamo per palydovą.

Štai. Seansas baigtas.

Po jo kalbėjausi su pora dalyvių. Mane muša iš vėžių tai, kad JAV žmogui visada reikia šypsotis. Ar negali tragiškasis amerikietis prisidėti prie pasaulio tvarkos, nutaisydamas tragišką miną? Truputį išsekusi buvusi muilo serialų moteris pasakojo, kaip ją nurašė iš serialo. Ji nelabai žinojo kodėl. Nežymus svorio prieaugis, tikriausiai, intrigos, nauja prodiuserio meilužė? Buvo inscenizuotas melodramiškas nelaimingas atsitikimas. Ji mirė. Pabudo – buvo mirusi. Išėjo į gatvę, žiūrėjo į žmones, daugelis ją pažino, ir ji galvojo, kad po kelių savaičių jos daugiau nepažins. Skaudu.

Draugiškas trisdešimtus metus einantis vyras jau nebebuvo vienas iš iškiliausių naujienų kanalo žurnalistų. Jis buvo patrauktas nuo fotoaparato, nuspirtas į šoną – į mokymo skyrių. Jis žinojo, pavyzdžiui, kad yra geras, inteligentiškas, myli vaikus ir gyvūnus, demokratiškai balsuoja, yra antirasistas, tačiau kas iš to? Kokią vertę turi toks žinojimas? Jis negalėjo vienas džiaugtis savo pranašumais, jeigu nuolat nebūdavo pagyvinamas kaip reikšmingas asmuo žiūrovams. Jis negalėjo žinoti, jeigu nežinojo, kad kiti žino. Savo privačias pažiūras jis ir jo PR patarėjas elegantiškai dozavo žmonėms. Dabar viskas sustojo.

Jis patyrė krizę Prozako laiku. Šalia jo pavardės buvo sąvokos SSRI ir serotoninas. „Serotonino daugelyje žiūrovų yra daug daugiau, nei manoma!“

*Sunset bldv.**

Los Andželas yra žvilgsnio sostinė. Filmų ir *kerinčio grožio* Meka – Beverly Hilsas, o su juo besiribojantis Holivudas yra laboratorija, kurioje plėtojami nauji žmogaus variantai. Neturiu galvoje tik to, kad tai yra plastinės chirurgijos centras. Čia atliekama didelė dalis iš 80 000 kasmečių amerikiečių krūtinės korekcijų. Turiu galvoje žmogaus psichiką. Būti apšviestam yra nuoroda, kad esi kažkas. Kamera, būdama kultūrinė technologija, kuria supaprastintą psichologinę visatą, kur šviesa ir šešėlis yra konkrečios tapatumo metaforos. Kur siaučia kadrų perteklius, užmaršumas yra neišvengiamas šalutinis produktas.

Niekur kitur *projekcija* neturi tokios paraidinės prasmės. Idealiausia – būti suprojektuotam kino juostoje ar ekrane. Daugelis tikisi tapti žvaigždėmis – šitokiu būdu pasiekti milijono vyrų ir moterų projekcijų. Jei norima su tuo susitvarkyti, reikia susikurti paviršių, kuris teisingai atspindėtų projektoriaus šviesą. Kamera selektyvi, ji ieško tam tikrų paviršių, kurie patenkintų publikos norus ir žavėjimąsi. Nepakanka būti įprastam, reikia būti tik ypatingai įprastam. Turi pasisekti parodyti, kad esi unikalus. Arba reikia turėti pasisekimą. Filmai ir televizija yra įteisinti, iškilmingi žiūrėjimai, kurie atitinka dar labiau įteisintą ir iškilmingą savęs parodymą. Artistui svarbu *eksponavimas*. Daugelis žvaigždžių pradėjo savo karjerą pornografijos pramonėje – *full exposure**.

Beverly Hilsas Santa Monikos kalnų papėdėje yra nekontroliuojamų eksperimentų su žmogaus psichika laboratorija. Žiniasklaida performuoja žmogų, nes keičia santykius tarp žmonių. Pakinta santykiai tarp artumo ir nuotolio. Elementaru. Taip pat elementaru yra tai, kad daugelis į tokius kitimus žiūri su nerimu, manydami, kad

* Saulėlydžio bulvaras (*angl.*).

** Čia – apsinuoginimas prieš kamerą (*angl.*).

anksčiau buvo geriau. Platonas (427–347 m. pr. Kr.) su nerimu kalbėjo apie savo laiko informacinę revoliuciją. Jis gyveno tuo laiku, kai raštas rimtai skverbėsi į graikų kultūrą. Dialoge *Fedras* jis davė žodį Tėbų karaliui Tamui: „Šis išradimas padarys sielas užmaršias, nes jos ilgiau nebesinaudos savo atmintimi".

Nuotraukų pilna žiniasklaida padarė akį pranašesnę už kitus pojūčius. Mažiau nei kada anksčiau mūsų meno istorijoje mes ką nors iššniukštinėjame. Akis yra ir laiko vienetas – *akimirka* paveikia asmenybę. 1989 metų knygoje *Laiko ženklai* žiniasklaidos žinovas Peteris Larsenas aiškina, kaip yra pakitusi kalba apie asmenybę. Šiandien mes nelabai daug kalbame apie asmenybę. Žodį „sudėtinis" dažniausiai vartojame negatyvia prasme, nusakydami asmenybės sutrikimus. Pats žodis „asmenybė" reiškia kažką protingo, susijusio su praeitimi. Asmenybė auga laike ir erdvėje. Išugdyti solidžią asmenybę trunka beveik visą gyvenimą. Taigi dažniausiai nekrologuose matome žodį, vartojamą pačia pozityviausia reikšme: „Tai buvo didi asmenybė".

Kultūros pramonė ir kamera pristatė gyvybingesnį sekėją – *personality*, kuris geriausiai verčiamas žodžiu *tipas*. Tipas yra sukurtas ryšių priemonių iš įvairių išorinių ženklų. Pavyzdžiui, šeštajame dešimtmetyje tai buvo susijęs su tuo, kokia ji turėtų būti: blondinė ar brunetė. Tipas buvo išstumtas dar gyvybingesnės sąvokos. *Įvaizdis* aiškiai parodo, kad kovoje dėl dėmesio nugalėtoja tapo ryšių priemonių pramonė. Erdvė – subjekto metafora – prarasta. Per įvaizdį subjektas artėja prie visiškos plokštumos ir visiško paviršiaus – kartu su ekranu. Įvaizdis yra sukurtas, kad per kelias sekundes galima būtų jį suvokti. Šiame rate kalbama apie *personą*. Žavi tai, kad savo kilme asmeniškumą pavadinantis žodis reiškia *kaukę**.

Du artistai, kurie visiškai suprato ir panaudojo įvaizdžio ir asmenybės semiotiką, yra Madona ir Princas. Madona yra tikra asmenybė – akrobatas. O Princas jau nebėra Princas, jis yra „artistas,

* Persona (*lot.*) – kaukė.

anksčiau žinotas kaip Princas". Jie moka žaidimo taisykles, jie gali žaisti ironiškus gilumos ir paviršiaus, ženklų ir atsiliepimų žaidimus. Tai tikriausiai gali būti vadinama kompetencija arba laisve. Tačiau kitiems vėlgi paviršius yra gili, fundamentali rimtis.

Froidas nedaug rašė apie akį. Sekėjai pasirūpino, kad psichoanalizės kalba pasivytų laiką. Dabar kalbama vartojant *atspindžio, buvimo matomam* sąvokas. Prie naujų kultūrinių išraiškų dera naujos patologijos. *Kūno vaizdo sutrikimai* yra mirksinčios žvaigždelės patologiniame danguje. Pavyzdžiui, *Body Dysmorphic Disorder** (*BDD*), nauja psichiatrinė mados diagnozė, daug dėmesio susilaukė per knygas, terapijos vaizdajuostes, kursus ir pokalbių laidas. Tai gali atrodyti kaip pertemptas tuštumas, tačiau jis beda giliau. Tokios kūno vaizdo krizės gali sugadinti gražių žmonių gyvenimą, nes jie įsivaizduoja esą šlykštūs. Maži, daugiau ar mažiau nematomi trūkumai atima gyvenimo džiaugsmą. Tačiau kai akies tinklainę veikia kitų žmonių idealūs vaizdai, tikriausiai nėra keista, kad tie iš mūsų, kuriuos savigarba apgauna, išgyvena manymą, kad mūsų pačių kūnų paviršius kenčia trūkumus.

Važiuoju automobiliu iš daktarės G. kontoros. Čia dar niekada nebuvau, važiuoju, kaip šauna į galvą. Ieškau žemėlapyje, randu *Sunset Boulevard.* Trumpas piligrimo pasivažinėjimas automobiliu 1950 metų Bilo Vailderio filmui *Sunset Blvd.* atminti. Tai tragiškas pasakojimas apie užgesintą, užmirštą kino žvaigždę. Ji gyvena pusiau pamišusi, savižudiška savo atsiminimų mauzoliejuje, besikabindama į savo celiulioidinį *Aš*. Pabaigos scenoje ji dar kartą gauna progą pastovėti priešais kamerą kaip žudikė: *There's nothing else. Just us... and the camera and those wonderful people out there in the dark. All right Mr. De Mille, I'm ready for my close – up.***

* Amorfinis kūno sutrikimas (*angl.*).

** Nieko daugiau. Tik mes... ir kamera, ir šitie nuostabūs žmonės tamsoje. Gerai, pone De Mil, aš pasiruošusi savo pabaigai (*angl.*).

Nejaučiantys ribų psichiatrai

Man patinka vairuoti automobilį. Automobilyje gera galvoti. Greitis ištrina aplinkybes, lengviau sutelkti mintis.

Kur aš čia lankiausi? Buvau psichiatrinis turistas Holivude ir gavau pirmaklasę vietą į spektaklį, kurio žanras tampa vienu išskirtiniausių – *reality**. Vaizduojamoji žiniasklaida, norėdama patenkinti alkaną publiką, turi sprogdinti naujas ribas. *Dokudrama* – čia galima ieškoti daugiau intymumo ir intensyvumo iliuzijų publikai. Fikcijos rėmai susprogdinami, lieka tikri žmonės. O jei daktarės G. terapijos kambaryje būtų buvusi kamera? Drąsiai suredagavus, visai įmanoma, kad grupinės terapijos seansas su giliai susipainiojusiomis, krintančiomis žvaigždėmis gali tapti populiaria TV laida. Ribos tarp viešumos ir privatumo seniai parduotos rinkos kaina.

Sėdėdamas tame kambarėlyje, buvau visiškai išlaisvintas nuo gydytojo vaidmens. Buvau tik žvilgčiojantis ir smalsaujantis, galėjau mėgautis autentiška drama ir iš intelektualiosios, ir iš jausminės pusės. Kodėl daktarė G. mane pasikvietė? Ar tai buvo mūsų trijų šalių nebylus susitarimas: mes visi tuo mėgavomės? Jausminis pakilimas kaip niekad, jaunosios kartos vadinamas *kick***.

Nebūtinai čia turi būti kas nors blogai. Tačiau aš susidomėjau, kaip šitai nuspalvina psichoterapiją. Šie reikšmingi žmonės atneša neblogo užkrato. Kai lyja ant įžymybių, užtykšta ir ant jų terapeutų.

Susitikimas su *fame* grupe priminė man vieną mano mėgstamiausių Milano Kunderos tekstų. Novelėje *Dr. Havelas po dvidešimties metų* iš rinkinio *Juokingos meilės* pasakojama apie žymųjį daktarą Havelą, kuris stumiamas į užmarštį. Dėl to jis pradeda skaidytis. Jo įžymumas buvo susijęs su jo, kaip erotinio su-

* Realybė (*angl.*).

** Čia – pasitenkinimas (*angl.*).

vedžiotojo, geba. Tačiau Havelas žino, ką daryti. Jis susituokia su žymia aktore. Kai jis kur nors viešai vaikšto ir yra kartu su ja pamatomas, vėl tampa gana žymus. Šitaip jis pakeičia požiūrį į save, ir jaunos moterys pakeičia požiūrį į jį. Jo senas kūnas tampa patrauklus, nes jo būsimos meilužės per jį gali susitapatinti su žymiąja filmų aktore bei atsidurti jos vietoje.

Terapeutas padaromas be galo svarbiu asmeniu, jeigu jis ar ji tampa turtingų, gražių ir žymių žmonių vedliu. O kaip terapeuto didingumas? Kaip kontraperdavimai ir terapeuto laisvė, spontaniškumas? Kaip *profesija*, jei svajojama apie padėką žymiojo paciento autobiografijoje?

Įtarimas pagrįstas. Los Andželo psichoanalitikos draugija ir Institutas Sotel bulvaro 2014 name yra žymus, draugiškas pasaulėlis. Jie turi gerą biblioteką. Ten yra net ir nepublikuotas veterano daktaro Čarlzo Volo rankraštis *Analysis of the Rich, the Famous and the Influential**. Tai jaudinantis tekstas, kuris rodo, kaip gydytojo profesija praranda nemažai savo profesionalumo ir tampa nejaučiančia ribos. Iškilus aktorius skundžiasi savo dviejų ankstesnių psichiatrų trūkstamu stūmimusi į priekį: „Jie buvo veikiau draugai nei gydytojai. Jie padlaižiavo man, norėjo pažinti kaip draugą, prašė mano autografo savo dukrai".

Dar pikantiškesnių demaskavimų yra dviejų pripažintų pasaulio reporterių iš Holivudo aplinkos 1993 metų knygoje *Hollywood on the Couch*. Paantraštė papildo: *A Candid Look at the Overheated Love Affair between Psychiatrists and Moviemakers***. Čia daug anekdotų apie širdingą psichiatrijos ir filmo apsikabinimą. Nedaug kur Froidas tapęs tokiu dideliu kultūros herojumi kaip šioje pasiturinčioje žemėje. Entuziastiškasis apsikabinimas bandomas aiškinti tuo, kad aktoriai yra pirmo rango kandidatai į gydy-

* Turtingų, žymių ir įtakingų žmonių analizė (*angl.*).

** Holivudas ant sofos. Tiesus žvilgsnis į aistringus romanus tarp psichiatrų ir filmų kūrėjų (*angl.*).

mą dėl „savo daugybės dvejonių, nestabilių tapatumų ir aplodismentų alkio“. Kūrybingiems menininkams tikrai kyla daugiau afektyvių kančių ir psichinių ligų. Padedančių ir guodžiančių balsų poreikis suprantamas, juk žmogus atiduodamas be galo nestabiliai filmų pramonei. „Tikriausiai per daug būtų tikėtis, kad jų gydytojai atsispirs pagundai prisiartinti prie labiausiai gundančios ir kerinčios pramonės.“

Pasakojama apie terapeutų ribų peržengimą, apie balius, sužinome detalių iš daugelio aktorių ir jų gydytojų gyvenimo, apie terapeutus, kurie tampa filmų rankraščių bendraautoriais ir pan. Dr. Martinas Grotjanas buvo ir Vivjenos Lei, ir sero Lorenso Olivjerio, ir Danio Kei, ir Voreno Byčio psichoterapeutas. Šioje knygoje jis kaltinamas apkalbinėjęs savo pacientus. Tačiau nepaisant to jis parašė tikrai stimuliuojantį straipsnį būtent apie grupinę „gražių ir žymių žmonių“ terapiją.

Lengva tapti puristu. Pats Froidas rašė puristiškai techniškus straipsnius apie abstinencijos būtinybę bendraujant su savo pacientais. Nereikėtų pacientų per daug tenkinti – tai sudrums analitišką perdavimą. Tačiau Froidas terapeutas nebūtinai laikėsi taisyklių, kurias kūrė Froidas rašytojas. Jis turėjo socialinių ryšių su savo mėgstamiausiais pacientais. Vienas iš tokių buvo prancūzų princesė Marija Bonapart, turėjusi kilmės šaknų iš daugybės Europos karalysčių. Kartais ji lankydavosi pas Froidą po dvi valandas kiekvieną dieną, jos portretas kabojo laukiamajame, be to, ji tapo žymia Froido ekonomine pagalbininke.

Dauguma Froido mokinių bendravo su žvaigždėmis. Otas Rankas, praktikuodamasis Paryžiuje, įkūrė saloną su rašytojais ir apybraižininkais, iš jų ir Henriu Mileriu bei Anaisa Nin. Otas Rankas psichoanalizavo Nin, kartu pasamdęs ją privačia sekretore ir uždavęs perrašyti jo rankraščius gyvesne kalba.

Po susitikimo su Dr. G. grupe aš įrašiau naują pavadinimą į sąrašą būsenų, kurios iškyla kaip priklausomybė – *addiction to fame*. Koks galėtų būti norvegiškas pavadinimas? Gerai būti pasiruošusiam.

Šūdžius

Psichopatiniai pervertinimo kompleksai

Narciziškas priklausomybės nuo kitų neigimas gali tapti kitų žlugdymu.

Jis rinko aukas. Jo rūpestis aukomis suteikė jam, bent jau akimirką, jausmą, kad jis – labai reikšmingas žmogus.

Užsiėmimas savimi gali įgauti nesveikų dimensijų. Toks patologinis narcisizmas yra *psichopatijos* šerdies dalis. Fantazijos apie savo didingumą yra įvaizdžio dalis. Didingumas gali būti jausmas, kad turi ypatingų talentų, įgūdžių ir teisių.

Gelbėtojas

Jis rinko aukas. Per visus metus jų susirinko daug – veik mažą dvarą jaunų moterų, kurių gyvenime buvo opų: kraujomaišos, pasikėsinimų, žiaurumo, valgymo sutrikimų ir savęs sužalojimų. Jis nerengė priėmimų ta pirmine prasme. Priėmimai buvo slapti. Jų nebuvo daug, ir moterys viena apie kitą nežinojo. Jis norėjo padėti joms, būdamas su jomis akis į akį. Jam teko ūgtelėti iki daugelio sekinančių vaidmenų: meilužio, draugo ir terapeuto. Jis manė, kad tikrai buvo terapeutas. Jis galėjo daug ką pasiūlyti. Neleido joms lankytis pas kitus daktarus. Profesionalai yra šalti padėjėjai. Jie atsiriboja. Jis, priešingai, drįso investuoti save.

Viena lankė gydymo seansus, tačiau po kiek laiko jis įkalbėjo ją pasitraukti. Įtarė, kad kita vis dar turėjo ryšių su savo gydytoju. Jis nežinojo, ką daryti. Galėjo kurį laiką laukti, tačiau ne per ilgai.

Moterims nebuvo leidžiama darytis makiažo. Jos turėjo išmokti gyventi be filtrų, kaip jis tai vadino. Jos turėjo gyventi pačios su visa savimi. Norėjo, kad jos būtų švarios. Jis troško neapdirbtos medžiagos – tada jam geriausiai sekdavosi dirbti. Jos buvo sužeistos. Ištisas valandas, dienas, naktis – taip, visą savo gyvenimą jis praleido pokalbiams, patarimams, strateginiams susitikimams ir artumui. Joms reikėjo tvirtų rėmų. Tai pildė jį gyvybės. Jis kažkam padėjo. Jam patiko, kad daug sugebėjo. Jo tėvas, kuris, kaip jis šiek tiek pasvarstęs nusprendė, buvo šiknius, kartą pasakė jam, kad jis „turi sugebėjimų“. Tai sakydamas, pasileidęs tėvas galvoje turėjo ne tik mokyklą ir mokslą, bet ir damas bei erotiką. Tėvas, galima sakyti, neklydo.

Jis buvo didus meilužis. Buvo baisus suvedžiotojas. Žinojo tai. Daug kartų matė, kaip matinės akys prisipildydavo džiaugsmo. Jis galėjo suteikti gyvybės. Jis galėjo atiduoti visą save.

Tačiau tai jo nepatenkino. Jis nuobodžiavo. Buvo susierzinęs, suimtas apmaudo. Be to, jos buvo nedėkingos. Dvi gana dramatiškai pabandė nutraukti su juo santykius. Vienai jis tiesiog negalėjo leisti išeiti. Ji grasino jam. Kita pasislėpė.

Kai jam pavyko jas abi užmiršti ir susikaupti ties tomis, kurioms padeda ir padėjo, jis pajuto šilumą. Ne, netiesa. Jis nerimavo. Kažkas buvo neteisinga. Jam nepavyko pasiekti to, ko norėjo.

Iš kur nerimas? Ar jis pats nebuvo tas, kuriam reikia pagalbos? Jis tempėsi, kol persitempė? Kokį atsaką jis gavo? Kas jam padėjo? Ar jis sveikas? Jis nepasitikėjo savo kūnu. Blogi inkstai šeimoje. Kas žino, ką tos mergaitės atsinešė iš tų paršų, kurie į jas kėsinosi? Ar jis galėjo pajusti kepenis po šonkaulių lanku? Jis tikrinosi nuo AIDS, Dievas žino, kiek kartų. Atsakymas neigiamas, tačiau jis galėjo būti ir kitoks.

Nuobodulys gali tapti gana dramatiškas. Padėdavo išvažiavimai. Po kurio laiko jis gaudavo žvaigždutę už tarptautinę pagalbą. Per kelerius paskutinius metus jis dirbo daugelyje katastrofos židinių. Šiose kelionėse tapdavo ramesnis. Jis didžiavosi savo baltu kūnu, vaikštinėdamas tarp palapinių ir pašiūrių pabėgėlių stovyklose. Jis blogai miegojo. Užmigdavo, tačiau pabusdavo tikrai per anksti. Čia tai nebuvo labai svarbu. Keletą kartų buvo išvažiavęs į stovyklą pasižiūrėti saulėtekio. Kėdė, pora stiklų džino, aštrus ryto oras ir bundantys garsai. Kartais apsiverkdavo.

Ir jo darbas buvo vertinamas. „Ačiū, – sakė jie. – Ačiū.“

Vieną tokį rytą jis išgirdo labai garsų vaiko verksmą iš provizoriaus palatos. Šešerių ar septynerių metų mergaitė verkė, nes jai skaudėjo koją, kurios neturėjo. Ji nukentėjo nuo minos. Jie kaip tik buvo išbaigę skausmą malšinančiuosius. Biurokratai užgaišo. Jis pažiūrėjo į ją. Kodėl negalėtų jos įsidukrinti? Galėtų suteikti jai naują gyvenimą. Nevertėjo vargintis. Bandė ir anksčiau. Tačiau frigidiškos kekšės iš įvaikinimo kontoros priešinosi. Jos neturėjo smegenų ir buvo pertekusios laiko.

Jis ilgai svajojo pamatyti Indiją. Ir pamatė Indiją ir Tadžmahalą, ir Kalkutos lūšnas. Lūšnos jį sutrikdė. Jis pažinojo pabėgėlių stovyklas ir karo židinius, tačiau tai buvo kas kita. Jie nieko neturėjo, bet daugelis jų atrodė patenkinti. Neįtikėtinai patenkinti. Motinos nešiojo savo vaikus, šypsojosi ir tapšnojo juos, šie irgi joms šypsojosi. Čia jis liko už borto. Jis matė dvi vienuoles, dvi, po velnių, klonuotas motinas Tereses. Keli vaikai su skardine žaidė futbolą. Dėžutė pataikė jam. Sumaigė ją koja. Niršo.

Kai grįžęs iš kelionės po Indiją pasiekė naują pabėgėlių stovyklą, jo laukė laiškas. Jis buvo nuo dviejų merginų, kurios jam rašė kartu. Kaip jos rado viena kitą? Žinoma, tai jo klaida. Per daug plepėjo. Jos rašė, kad daugiau nieko nenori iš jo girdėti.

Jis pasijautė sergąs.

Jis niršo. Ne pyko. Niršo.

Jam reikėjo ko nors imtis.

Parazitiška

Psichopatija – niūri sąvoka. Niūri, kadangi visiškai nėra aišku, ar tai diagnozė, ar keiksmažodis. Kad ir kaip ten būtų, kalbame apie šūdžių bandą. Tačiau neaišku, apie kuriuos šūdžius kalbame. Iš pradžių tai buvo medicinos diagnozė, kurią 1880 metais sukūrė vokiečių psichiatras Kochas. Jis manė, kad tokių individų smegenys buvo mažiau išsivysčiusios. Vokiškas tvarkos pojūtis sudarė pagrindą daugeliui medicinos diagnozių, su kuriomis geriau ar blogiau sugyvename ir kurių daugelio jau atsikratėme.

Paskui tai tapo keiksmažodžiu. Medicinos kalbą užgrobė žmonės, taip pat atsitiko ir su isterija. Psichopatija ir isterija panašios tuo, kad jos – kančios, prieš kurias gydytojai buvo beveik bejėgiai. Psichopatijos sąvokos žlugimą lėmė ne vien sąvokos populiarinimas, bet ir apsileidusi gydytojų elgsena su ja. Į šį maišą jie kišdavo ir ten tinkančius žmones, bet kišdavo ir pacientus, kuriuos nežinodavo, kaip gydyti. Aišku, kad gydytojas galėjo susigundyti nustatyti psichopatijos diagnozę asmeniui, kuris pozityviai nereaguodavo į jo pastangas. Arba kaip pripažino pensininkas kolega: „Aišku, kad susigundydavau pripažinti psichopatais daugelį, kurie nuolat skambindavo man naktimis".

Po bandymų švelniai performuluoti sąvoką į *antisocialų asmenybės sutrikimą* psichopatijos sąvoka jau reabilituojama kaip psichiatrijos sąvoka. Prie diagnozės priskirta daug visai nekategoriškų bruožų: nepakankamas įsigyvenimas į kitus, neatsakomybė, melas, agresija ir manipuliavimas, kriminalumas, piktnaudžiavimas svaigalais, gebos jaustis kaltam stoka, impulsyvumas, glotnus paviršinis žavesys, nuolatinis naujų impulsų poreikis ir perdėtas gebėjimas nuobodžiauti, parazitiškas gyvenimo būdas, bendro gyvenimo lūžis, tėviškas neatsakingumas, seksualiniai santykiai su bet kuria lytimi, be to, didybė: kiti reikalingi tam, kad būtų galima patenkinti savo poreikius, kad tavimi galėtų žavėtis ir į tave atkreiptų dėmesį.

Patologinis narcisizmas yra viena iš psichopatijos šerdžių. Tačiau patologinis narcisizmas toli gražu nėra tapatus psichopatijai. Ligotas narcisizmas gali įgauti daug formų ir išraiškų. Bet didingojo *Aš* forma, suporuota su pažeminimu, yra centrinė. Kalbant iš psichopatijos pozicijų, tai greičiau yra *destruktyvusis Aš*. Rizikuojama suardyti save, bet pirmiausia savo aplinką.

Labiausiai kritikuojantieji psichopatijos sąvoką tikriausiai nebuvo niekad sutikę tų, kuriems nustatoma diagnozė. Tų, kurie gyveno su jais, gyvenimas dažnai sugriaunamas arba, būtent randant patvirtinimą rašymuose apie psichopatiją, išgelbstima tai, kas iš jų gyvenimo dar likę. Psichopatui dažnai pasiseka priversti tave patikėti, kad klydai tu. Nestabili, žema savigarba sėkmingai projektuojama į kitus. Klysta ne jis ar *ji*; moterų psichopačių skaičius auga kartu su lygiomis lyčių teisėmis.

Mirtina rimtis

Moralinis narcisizmas

Juokdamasis pajutau, kad trukdau jai sutelkti dėmesį į vaiką, kuris kenčia.

Pažinau mirtinai rimtą žmogų. Nemėgau būti jos draugijoje. Nežinodavau, kaip turėčiau elgtis. Tapdavau kerėpliškas, galvodavau, gal esu labai nerimtas. Jos garbingumas darydavo ją nepriekaištingą. Ji iš tikrųjų rimtai į viską žiūrėjo. Ji darė daug gero ir buvo šventa. Tyli kiaulė. Pradėjau abejoti jos motyvais. Jos mirtina rimtis buvo kraštutinis užsiėmimas savimi.

Šis geradarės fundamentalizmas dusino dialogo užuomazgas. Jei užsimindavau apie jos motyvų problematiką, ji visada pasaloje turėjo alkio katastrofą. „Privalu!" Apie jos indėlius sunku buvo kalbėti ką kita, tik girti. Prancūzų psichoanalitikas Andrė Grynas rašo apie *moralinį narcisizmą*. Moralinis narcizininkas įsikimba, būdamas suaugęs, ir vaikiškų didybės fantazijų. Didingumą bandoma susieti su moralinėmis savybėmis: švarumu, geradariškumu, griežtumu, teisingumu, badu, vienatve, askeze ir nieko nereikėjimu. Moralinio narcisizmo išraiška yra mirtina rimtis. Už mirtinos rimties tyko *gėda*, anot Gryno. Tai gėdos jausmas, susijęs su savų idealų nepasiekimu. Žmogus nėra tas, koks turėtų būti.

Moralinis narcizininkas šliejasi prie kančios dorybės ir vengia džiaugsmų. Tai ne tas pats kas mazochizmas, kur yra noras ir

aktyvus mėgavimasis nepatogumais. *Tenkinamasi tuo, kad pasitenkinimas gniuždomas.* Kančia gana reali, nes gėda yra gyvenimą švaistantis jausmas. Juo sunku dalytis. Kančia depresiškai patvirtinama, kai ta, kuri rodo, kad jai nieko nereikia, elgiasi taip, kad kiti pasitraukia.

Privalau pasitikėti savo jausmais. Kažkas negerai, kai užsinoriu nustumti tą mirtiną rimtuolį, padedantį kenčiantiems vaikams, laiptais žemyn.

SAVIOBJEKTAI

...kitas žmogus – šitai tartum galėtų užpildyti mane,
išbaigti mane, būti išvien su manimi visuose mano veiksmuose.

Henrikas Ibsenas
Kai mes prisikelsime iš mirusiųjų

Alsuok į mane!

Būtinybė

Kiek reikia? Ji paklausė ir pati atsakė. Reikia vieno. Vieno pakanka. Jei yra vienas, jo pakaks gyvybei išgelbėti.

Ji kalbėjo, it tas vienas nebūtų jai padėjęs.

Ji mane labai daug išmokė, kokie mes esame priklausomi. Iš išorės viskas atrodė gerai. Ji buvo labai talentinga. Protinga, graži. Ir išradinga. Kolegos galėjo man pavydėti tokios pacientės. Tačiau neilgai trukus supratau, kaip viskas dužu. Ji verčia mane galvoti apie namą, pastatytą iš japoniško ryžių popieriaus.

Suklydau. Padariau klaidą, nes nelabai gerai klausiausi per pirmuosius seansus. Tai buvo panašiai dešimtasis kartas. Ėjau į kontorą. Nevėlavau. Priešais mane atsidarė automobilio durelės ir išlipo jauna moteris. Ankstesnė pacientė. Nemačiau jos daugelį metų. Sustojau, norėjau išgirsti, kaip jai sekasi. Sekėsi gerai. Kita stovėjo prie durų ir laukė. Ji stovėjo ir svarstė, kaip aš vogiau jos laiką ir naudojau jį kitai.

Aš atsiprašiau ir pasakiau, kad vėliau tai apsvarstysim. To nepakako. Tos šešios minutės privedė prie to, kad aš tą pačią dieną turėjau ją paguldyti į psichiatrijos ūmių ligonių skyrių. Ten ji netrumpai užsibuvo. Per tas šešias minutes ji nukrito (arba aš ją nustūmiau) nuo gyvybingos būsenos į nesurūšiuojamą abejonės ir įniršio būseną. Sienos iš ryžių popieriaus užsiliepsnojo, ir namas per akimirką sudegė iki pamatų.

Alsuok į mane! Ji grįžo. Per seansus viskas klojosi neblogai. Stengiausi ją smarkiai remti. „Niekas neprilygsta tam, kai į tave alsuoja gyvas gyvenimas“, – rašo Hamsunas *Užžėlusiuose takuose*. Ji laiminga viską priėmė. Tačiau aš numaniau, kiek nedaug tereikėjo, kad vėl kiltų katastrofa ir stotų mirtis. Pasijutau sukaustytas rimties. Judėti reikėjo labai atsargiai. Ir grindys buvo iš ryžių popieriaus. Ji dažnai klausdavo, ar aš pavargau. Kartais pavargdavau, tačiau padėties nesaugumas keldavo man abejonių, ar turėčiau tai pripažinti, ar nuslėpti. Toks dvejojimas dar labiau mane išvargindavo. Ji tai per daug gerai matė.

Aš tave myliu

Klajojant tokiu rizikingu kraštovaizdžiu, naudinga *saviobjektų* sąvoka.

Saviobjektas yra svarbiausia savipsichologijos sąvoka. Saviobjektas yra savipsichologijos sąvokiškas *reikšmingo kito* tikslinimas. Metafora, paimta iš savipsichologijos pradininko Heinco Kohuto: saviobjektas savajam *Aš* yra tas pats kas deguonis kūnui. Kai jis ten, mes mažai apie jį galvojame. Kai jo ten nebėra, mes žlungame. Be jo negalime išsiversti. Psichinė sveikata susijusi su geba apsupti save brandžia, maitinančia saviobjektų aplinka. Toks penas lemia *vitališkumo* išgyvenimą.

Kiek reikia? Ji paklausė ir pati atsakė. „Reikia vieno. Vieno pakanka. Jei yra vienas, jo pakaks gyvybei išgelbėti“, – pasakė ji. Tai susiję nebūtinai su tuo, kuo tas vienas prisideda: savo rūpesčiu ar supratimu, tačiau su tuo, *kad jis ar ji padarė pakankamai, kad taptų tuo, kuris gali būti paverstas labai svarbiu.*

Saviobjektas nėra nei objektas, nei subjektas, o abu kartu. Mes kalbame apie *funkciją*, o ne apie *asmenybę*. Fiziškai tai yra kažkas iš išorinio pasaulio, kas tarnauja *Aš* palaikymui. Psichiškai tas kažkas objektų pasaulyje paverčiamas jausmiškai svarbiu ir

būtinu statyti, saugoti ir atkurti *Aš* visumai. Vidinis poreikis pripildo saviobjektą psichinio peno. Būtinumo išgyvenimas nebūtinai turi būti sąmoningas arba apsvarstytas. Tiksliau, saviobjektas yra intrapsichinis reiškinys, nes prie jo pridedama jausminė reikšmė. Ši reikšmė nėra *projekcija*. Mes suvokiame projekciją kaip suteikimą išoriniams objektams savybių, kurias turi *Aš*, tačiau kurios yra problematiškos, kurių *Aš* nori nusikratyti. Saviobjektai investuojami apgalvotai, ir jausminė svarba atliepia *vidiniam poreikiui*.

Leiskite duoti pavyzdį. Pavyzdžiui, meilė.

„Aš tave myliu."

Aš yra subjektas. *Tu* yra objektas ir mano meilės tikslas. Tai objekto meilė. *Saviobjekto funkcija* greičiausiai reikš tai, kad tu, būdamas gyvas žmogus, idėja arba fantazija, padedi man investuoti pačiam į save, ir/arba tu esi būtina manojo *Aš* dalis. Tada tiksliname „aš myliu tave" į „aš tavo dėka gebu palaikyti meilę". „Mane stiprina tai, kad paverčiu tave dalimi savęs."

Tėvai vaikui yra pirmieji saviobjektai. Vėliau tai gali būti mokytojas, mylimasis, stabas arba terapeutas. Tai gali būti ir idėja, tikėjimas ar judesys, kuris prisideda prie mūsų pasijutimo vientisu *Aš*, prie mūsų savigarbos reguliavimo. Šis produktas gali būti mūsų darbo sukurtas. Tai gali būti menas. Arba galia.

Arba vaikas. Vaikas dažnai yra tėvų saviobjektas. Vaiko buvimas saviobjektu gali reikšti, kad vaiko poreikiai atsiduria tėvų poreikių šešėlyje. Palikuonis yra narciziškas tėvų investavimas į save.

Saviraida terapijoje

Psichiatras ir psichoanalitikas Heincas Kohutas sukūrė sąvoką aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Jis rėmėsi savo psichoanalitiniais patyrimais. Jis aprašė panašius patyrimus, kuriuos aš išgyvenau su savo pacientais. Kohutas atkreipė dėmesį į grupę pacientų, kurie buvo be galo pažeidžiami dėl „aiškiai trivialių išori-

nių vyksmų: ne tokių pastovių susitikimų, nesilankymų savaitgaliais ir menkų terapeuto vėlavimų". Ir dar negana. Taip pat „mažų terapeuto atšalimo ženklų arba tiesioginio, visiško empatinio analitiko supratimo stokos". Jie reaguodavo niršiai, beviltiškai, jausmiškai atsitraukdami. Kohutas rašė apie *panelę F.* Ji gebėjo tik tada naudotis psichoanalitiniais seansais, kai Kohutas pirmiausia atlikdavo aido funkcijas. Jo komentarai daugiausia būdavo kartojimai to, ką ji pasakydavo. Jeigu jis nebesiimtų tokios aido funkcijos, ji sugniužtų ir nebegalėtų gerai naudotis savo reflektuojančiomis gebomis.

Šitai Kohutas priskyrė *saviobjekto stokos* sąvokai. Dažnai psichopatologija yra suvokiama kaip savo ir ankstesniųjų saviobjektų santykių stokos išraiška. Kažko trūksta, savigarba nestabili, saviguodai ir savęs tenkinimui trūksta gebos – tai galimi padariniai.

Saviobjekto sąvoka ir funkcija, žinoma, nėra skirtos terapeutams. Tačiau terapija yra tam tikra scena tokiems santykiams išaiškinti. Psichoterapija per ilgesnį laiką pasiruošia paversti terapinius santykius svarbiais. Ji pasiruošia *perdavimams* – kad ankstesni santykiai būtų kartojami čia ir dabar. Kohutas aprašo, kad užmezgus *saviobjekto perdavimą* įvyksta tartum įjungimas į elektrą. Žmogus įjungiamas.

Toks įtemptumas yra svarbi gydymo santykių dalis. Tačiau tai kelia ir sunkumų. Tai geras metodas, kuris metodiškai yra pilnas dvejonių. Terapeutais negalima pasitikėti. Jie išvažiuoja atostogauti, jie užmiršta, jie neatsiunčia atvirukų, jie pavagia šešias minutes, skirdami jas kitam.

Laikantis tokio savipsichologiško supratimo, terapeuto pagrindinis uždavinys nebebus panašus į pradinį froidišką supratimą, kad reikia perdirbti konfliktus. Vidiniai konfliktai gali likti kaip gynybinis arba kompensuojamasis bandymas uždengti išgyvenamą trūkumą. Tačiau pagrindinis uždavinys – *vystyti savąjį Aš*. Jį reikia ne tik analizuoti, jį reikia restauruoti. Psichiatras Sigmundas Karterudas rašo:

Štai šitai yra svarbiausias paciento sumanymas. Tačiau kartu šis sumanymas yra be galo pažeidus, gėdingas ir rizikingai akcentuotas. Giliau lendančioje psichoterapijoje yra nauja galimybė. Ar šįkart man pavyks padaryti tai, ko nepasisekė prieš daugelį metų? Ar ledas manyje ištirps, ar mane iš vidaus apims šiluma, ar tuštuma prisipildys prasmės ir džiaugsmo, ar tai, kas mirę, atgis?

Dirbant psichoterapeutu, pribloškia, kaip žmogaus raidos fazės nuo vaiko iki suaugusiojo su skirtingais prisirišimo ir išsilaisvinimo laipsniais, priklausomybe ir protestu gali darsyk pasikartoti. Psichoterapija kartais aiškinama kaip *koreguojanti emocinė patirtis*. Gundo pasakyti, kad koreguoti reiškia *būti pildančiam*. Kartais apie tai kalbama dar ką nors pridedant.

Didžiausia veikiančios psichoterapijos baimė, anot Karterudo, yra ta, „kad jis arba ji apleis mane, kaip apleido jau ir anksčiau. *Tai retraumatizavimo baimė perduodant*. Ši baimė gali būti tokia didelė, kad aš nedrįstu leisti saviobjekto perdavimui išsiskleisti visu savo primityvumu. Nes jeigu aš leisiu jam nuo ko nors priklausyti, tapsiu labai pažeidžiamas".

Tokioje psichoterapijoje pažadinami miegantys šunys. Žmogus pažadina ankstesnius raidos poreikius. Tai gali baigtis tuo, kad santykiai tampa intensyvūs, susilaukia rimtų padarinių: viskas arba nieko. Pavogtos šešios minutės gali būti kaip pavogtas visas gyvenimas.

Amerikiečių rašytoja Silvija Plat savo dienoraštyje rašo:

„Visą gyvenimą mane jausmiškai apleido tie žmonės, kuriuos labiausiai mylėjau: tėtis mirė palikęs mane, mamos irgi lyg ir nėra. Todėl menkiausią pavėlavimą – pavyzdžiui, žmonių, kuriuos aš myliu, – padidinu iki emocinio šaltumo ir ženklo, kad nesu jiems svarbi".

Padeda augimas. Daugiau ar mažiau. Kuriamos vidinės struktūros. Iš pradžių motina skaito vaikui vieną kartą, kitą kartą tą patį tekstą. Po kurio laiko vaikas pats pasiima knygą ir žino, kas ten parašyta. Mes tampame psichologiškai tvirtesni. Tačiau tai nereiškia, kad tampame nepriklausomi nuo saviobjektų. Tai poreikis, kuris gyvas iki karsto lentos. Tai mūsų žmogiškumas.

Aišku, kad Vakarų kultūra gali sukelti žmogui dvejonių, nes ji labai stipriai deklaruoja nepriklausomybės idealą. Tai negalimybė, tai naivus melas. Mes tampame savarankiškesni, tačiau tai nereiškia nepriklausomybės. Padidėjęs savarankiškumas reiškia, kad tampame laisvesni rinkdamiesi saviobjektus. Nuo pradžių mes nevienodai psichologiškai išskirstyti. Tačiau pasaulis pilnas saviobjektų. Reikia juos matyti ir jais naudotis. Sveikata irgi išlaisvėja, priklausomai nuo to, *kaip* mes juos naudojame. O tada tikriausiai išaiškinsime tų šešių minučių reikšmę.

Raštas

Prie kalbos šaknų

Adrianas judėjo psichozės link. Norai ir pastangos sunyko.

Jis labai bijojo. Buvo bejausmis – visur. Išoriškai tai galėjai matyti iš jo eisenos. Jis vis labiau stabarėjo. Tapo kiek robotiškas. Ką jautė viduje, galime tik bandyti įsivaizduoti. Adrianas pastebėjo, kad jo kūnas pakito. Kūno dalių proporcijų santykis irgi pakito – nedaug, tačiau to užteko, kad jis pats sau tapo visiškai netinkamas. Suprato, kad kiti negali to matyti. Jautėsi taip, tarsi trauktų išorės signalus į save. Tarsi jo kūnas, o labiausiai rankos ir pirštai, būtų antenos. Todėl jis apsimovė storas pirštines. Buvo vasara.

Adrianas buvo prie ribos. Jeigu jis būdavo kartu su kitais, galėdavo tą ribą peršokti. Tada jį apimdavo panika. Jei sėdėdavo tik su vienu iš būrio, viskas galėjo sektis. Jis pasakojo, kad ši riba yra upės krantas. Sausumoje – gyvenimas. Ten gyveno gyvenimas. Jis manė, kad niekada nenorėtų tapti jo dalimi. Tačiau jis galėjo rastis arti, galėjo skolintis šiek tiek gyvenimo, justi, kad ir jis šiek tiek gyvena. Bet tai tebuvo skola. Upėje plūduriavo visiška bereikšmybė. Niekas nieko nereiškė. Tai buvo patrauklu. Tai galėtų maldyti skausmą. Tačiau tai labiau gąsdino, nei žavėjo, nes jis žinojo: sunaikinus visas reikšmes, atsitiks taip, tartum būtum gyvas miręs. O tada anksčiau ar vėliau jis tikrai nusižudys, nes viskas taip beprasmiška. Jeigu jis visas, o ne iki pusės kaip

dabar, įkristų į upę, visiems laikams prarastų galią norėti grįžti atgal į sausumą.

Adrianas vartojo antipsichinius vaistus. Jie šiek tiek padėjo. Jis nusimovė pirštines. Tačiau Adrianas žinojo, kaip pats sau gali padėti. Vaikystėje jis lankė daug mokyklų užsienyje. Ten jie skaitė ir klasikinę, ir naująją literatūrą daug rimčiau nei čia, namie. Būdamas dešimties, jis vaidino Oberoną Šekspyro *Vasarvidžio nakties sapne*. Iki šiol mokėjo tekstą.

Adrianas tapo skaitytoju. Būdamas dar visai jaunas, jis nepaprastai gerai išmanė literatūrą. Visada nešiodavosi knygą. Ir turėjo jų daug. Neįmanoma knygų skolintis. Knygų reikia turėti. Jos turi būti jo užvaldytos: su pabraukymais, šauktukais ir komentarais. Negirdėtas dalykas skolintis knygas. Knygos turi tapti jo paties dalimi.

Adriano senelė turėjo dar daugiau knygų. Ji gyveno pasiturimai, turėjo kambarį, vadinamą biblioteka. Adrianas persikraustė ten. Senelė buvo išvykusi, ten jis leido dienas vienas. Kai kuriuos baldus patraukė į šalį ir ant grindų prie pat vienos sienų, nukrautos knygomis, ištiesė čiužinį. Apsigyveno prie kalbos šaknų. Iš kambario išeidavo, kai reikėdavo į tualetą, arba tais retais kartais, kai reikėdavo atsinešti maisto.

Jis nesugebėdavo skaityti. Buvo per daug neramus ir susijaudinęs. Jis bandė, tačiau retai kada tepavykdavo perskaityti daugiau nei du ar tris skyrius. Tačiau jis vartė. Vartė šimtus knygų, daugiausia tas, kurių pavadinimai pažįstami. Vartymas ramino. Vartymas sukeldavo dulkių sūkurius, jas pajusdavo nosyje. Įkvėpdavo. Jis lietė knygas. Svarstė jas rankoje. Vedžiojo pirštais per knygų nugarėles. Dabar džiaugėsi, kad pirštai tebebuvo šiek tiek anteniški.

Nevartė jis greičiau, nei spėjo suvokti, kas jos buvo. Skaitė kaip skubrus keliautojas. Jis lankėsi jose, tačiau tik trumpai. Ten žmogus išplaukė į jūrą nugalėti baltojo banginio. Ten keliavo upe susitikti Kurzo. Čia medžioklės scena – koks vis dėlto stulgio

skonis? O ten šviesių vasaros naktų kvailys, šovęs sau į koją prieš nušaudamas savo šunį.

Fernandas Pesuja rašo apie savo skaitymo būdą:

„Skaitau ir tampu laisvas. Pasiekiu objektyvumą. Liaujuosi būti senasis suskilęs aš. Tai, ką skaitau, nebėra teatrinis kostiumas, kurį vos pastebiu, tačiau kuris kartais mane varžo, dabar matau didį išorinio pasaulio aiškumą".

Adrianas priguldė knygų aplink savo čiužinį. Pasidėjo kelias po pagalve. Manė, kad pasakojimai, istorijos apie gyvenimą ir mirtį, visi gyvenimai skverbiasi į jį, kol jis miega. Tai buvo literatūrinis osmosas. Istorijos klajojo ten, kur jų reikėjo. Adrianas leidosi apgyvendinamas. Leidosi apgyvendinamas žmonių, kurie pažino gyvenimo paslaptis. Tai buvo drama ir mirtis.

Savo 1993 metų krizių rašte *Laukimo laikas* Geranas Tunstremas rašo:

...mes išgyvename sustabdydami kalbą daugybe „tartum", „taigi" ir sutaupome neįmanomus kiekius energijos, tačiau taip dingsta ir gyvenimo esmė. Komplikuotumas dingsta, o komplikuotumas yra vienas iš meno uždavinių. Menas kviečia mūsų potyrius atgal į gyvenimą, priverčia mus vėl su jais kalbėtis.

Menas kviečia mūsų potyrius atgal, ir komplikuotumą, ir paprastumą paversdamas kažkuo atviru. Menas yra koks nors naujas atvėrimas. Kavinukas įgauna sparnus, ir mes minutėlę atjunkstame nuo bukinančių įpročių. Nuošaliuose skyriuose ir paslėptuose puslapiuose Adrianas rado būtybių, kurios gyveno aiškesnius gyvenimus, nei gyvena žmonės. Jis leidosi apgyvendinamas žmonių su pradžia ir pabaiga.

Adrianas bibliotekoje praleido keturias dienas. Paskui galėjo važiuoti namo.

AŠ

Vìsą laiką suvokiau, kad esu negyvagimis... ir jaučiuosi visada pomirtiškai, nors gana džiugiai.

Lorensas Darelis

Sudėtinis *Aš*

Fernandas Pesuja

Fernandas Pesuja turėjo savo draugiją. Gyvenimą jis gyveno daugiskaita. Jo *Aš* buvo suskilęs į atskiras daleles. Laimė, dauguma tų dalelių gebėjo rašyti.

Fernandas Pesuja, ir kaip rašytojas, ir kaip asmenybė, buvo savaimingas nerimas. Pesuja – tai *savęs pametimo* studija. Jis jautėsi esąs „savęs fragmentas, išlaikytas apleistame muziejuje". Tačiau nedaug menininkų taip radikaliai kaip Pesuja kontratakavo tą jaučiamą tuštumą ir suskilimą. Susidūręs su jutimu, kad yra tarsi miręs, jis įkūnijo begalę asmenybių. Pesuja – tai *sudėtinio Aš* studija. Jo poetiškas gyvenimas buvo asmenybių maskaradas. Ir Pesuja vadino save „drama, tik sudaryta ne iš veiksmų, o iš asmenybių".

Pažaiskime žodžiais. Atsitiktinumai mūsų gyvenime juk visada mus domino. Kadangi susidūriau su Pesujos gyvenimo užmačiomis, esu priverstas paklausti, kokią reikšmę jo raidai turėjo jo pavardė. „Pesuja" yra paprasčiausias portugališkas žodis, reiškiantis *personą*, taigi reiškiantis ir tai, kad Pesuja negyveno vienaskaita. Jei paieškosime dar gilesnių kalbos šaknų, viskas aiškiau atsistos į vietas. „Pesuja" kilo iš lotyniško žodžio *persona*, reiškiančio *kaukę*. Sąvoka paimta iš teatro. Asmenybė geriausiai yra išreiškiama nešiojant kaukes.

Gavau dovanų knygą. Tai Fernando Antonijaus Nogeiros Pesujos fotobiografija – gyvenimas iš nuotraukų nuo 1888 iki 1935

metų. Padovanojo man ją draugė, kuri nemiegojo visą septynis mėnesius trukusią žiemą. Panirusią į neviltį ją daugiau ar mažiau atsitiktinai ir aplankė Pesuja. Pesuja tapo kalba, kuri guodė ją, kol kiti miegojo. Ta knyga ir jos dėkingumas nuviliojo mane į Lisaboną. Sekdamas piligrimų papročiais, pabandžiau priartėti prie mentalinio patyrimo, lankydamasis pradinėje vyksmo vietoje. Pesujos nuolat lankytose kavinėse, jo girdyklose, aš bandžiau įsigilinti į jo sudėtinę visatą.

Ir vis žiūrėjau nuotraukas. Vėl jas žiūriu. Ar ką nors jose matau? Tik nuodugniai patyrinėjęs. Fotografija plokščia, tačiau ji gali atskleisti visą gyvenimą. Galvoju apie Kafkos, žiūrinčio į mane iš begalės knygų, portretą. Berniukiškas, liesas Francas Kafka didelėmis, smailomis ausimis atrodo nelyginant žmogus, kuris sapnuoja vien košmarus. Pesujos išraiška išlieka plokščia ir abejinga. Ši išraiška charakteringa visoms fotografijoms. Ji negyva, žvilgsnis nugręžtas. Labiausiai išsigąsti pamatęs, kad ji būdinga jau dvimečiui ar penkiamečiui Pesujai. Suaugęs Pesuja – ponas, vilkintis gedulo drabužiais, su skrybėle, kaklaraiščiu ir ūsais *a la americana.* Atrandi tai, ko nėra, – nuotraukose jis tartum likęs be žmonių. Toks jis ir buvo: santūrus, atsiskyręs ir vienišas. Pasak jo paties, bevalis ir sunkiai apsisprendžiantis.

Kai kitas Portugalijos modernizmo pradininkas, geriausias Pesujos draugas Marijas de Sa-Karneiras 1916 metais nusižudė mažame viešbučio kambarėlyje Montparnase, Paryžiuje, Pesuja liko beveik be draugų; 1935 metais jis mirtinai nusigėrė.

Likimo siųsta Pesujai gyvenimo diena – 1914 metų kovo 8. „Aš nuėjau prie aukštos komodos, pačiupau lapą ir pradėjau stovėdamas rašyti – tai darau kaip galėdamas dažniau. Parašiau per trisdešimt eilėraščių, apimtas kažkokios sklandžios ekstazės, kurios niekada nesuvoksiu. Tai buvo mano gyvenimo triumfo diena, niekada daugiau nepatirsiu nieko panašaus. Pradėjau užrašęs pavadinimą *Avių piemuo.* Manyje kažkas atsirado, ir tam kažkam aš tuoj pat daviau Alberto Kaeiro vardą. Atsiprašau dėl tokio ab-

surdiško pasakymo: manyje radosi mano mokytojas." Netrukus jis parašė šešis eilėraščius apie Fernandą Pesują. „Tai buvo Fernando Pesujos Alberto Kaeiro grįžimas prie tiesiog Fernando Pesujos. Tiksliau sakant, tai buvo Fernando Pesujos reakcija į jo nebuvimą Albertu Kaeiru."

Albertas Kaeiras buvo pirmasis iš Pesujos *heteronimų*. Heteronimas yra visai kas kita nei pseudonimas. Pseudonimas – tai netikras vardas, kuris pridengia asmenybę. O šiuo atveju greičiau yra kalbama apie kitą asmenybę, apie skirtingą ir minčių, ir žodžių, ir veiksmų pradininką. Heteronimų radosi ir daugiau. Albertas Kaeiras turėjo mokinių: Rikardą Reisą ir Alvarą de Kampą. 1917 metais sudėtinis Pesuja buvo identifikavęs devyniolika heteronimų. Vėliau jų suskaičiuota beveik trisdešimt. Nors Pesuja juos visus panaudojo, žinoma, ne visi jie suspėjo ką nors parašyti, sukaustyti apribojimų, kad tenka gyventi viename kūne.

„Aš gradavau poveikius, mokiausi pažinti draugiškus santykius, savyje girdėjau nuomonių susidūrimus ir diskusijas; buvau viso šio vyksmo pradininkas, esantis fone. Atrodo, tartum viskas vyko nepriklausomai nuo manęs. Atrodo, tartum taip yra iki šiol. Jei aš kada nors publikuosiu Rikardo Reiso ir Alvaro de Kampo estetinę diskusiją, pamatysi, kokie jie skirtingi ir kad aš nesu nė vienas jų." Pesuja pavertė save sekretoriumi.

Nuolat lankytoje kavinėje *Marthino de Arcada* ant keraminių šukių kampe prie sienos yra nupieštas atvirkščio Pesujos portreto eskizas. O padavėjas mielai skleidžia gandus, kad Pesuja, nors ir sėdėdavo vienas prie savo nuolatinio staliuko, vis tiek užsisakydavo dvi taures. Vieną sau, kitą – savo heteronimui. Graži, bet kažin ar tikra istorija.

„Kas labiau pasigerdavo?"

Raštininkas

Persikėliau į kitą kavinę, į *Café Brasileira* Čado senamiestyje. Lauke stovi rašytojo, gerojo kliento, biustas. Šioje ir kitose panašiose šio „literatūrinio" miesto vietose begalinių pokalbių apie poezijos esmę ir Portugalijos ateitį kilvateriuose po 1908 metų karaliaus nužudymo ir respublikos paskelbimo gimė portugalų literatūros modernizmas. Radosi diskusijos apie kubizmą, futurizmą, Maksą Jakobą ir Apolinerą.

Pesuja buvo modernizmo gyvastis. „Man skauda galvą ir visatą", – rašė jis. Greitai jaunasis Pesuja tapo vienu lyderiaujančių balsų. Jis tikrai turėjo kuo prisidėti. Jis skaitė, skaitė, skaitė. Kartu su jaunais aristokratais ir jaunais miestiečiais Pesuja galų gale ir pačiame piečiausiame Vakarų Europos kampe pabandė įvesti modernizmą. Kai kurie iš jų palaikė ryšius su Marinečiu ir kitais futuristais iš Milano. Šie modernumą siejo su greičiu, greitais automobiliais ir ginklais. Tačiau Pesuja, man regis, geriau jau važiuodavo tramvajumi, o ne lėkdavo automobiliu, nebent greitas automobilis būtų įsivaizduojamas. Kaip ir Kafka, geriausiai jis jausdavosi kontoros kraštovaizdžiuose.

Pirmojo pasaulinio karo metais Pesuja reiškėsi kaip karštligiškai produktyvus literatas, laikraščių bei žurnalų debatininkas, žurnalo redaktorius. Prancūzija turėjo savo Bodlerą ir Rembo, Vokietija – Rilkę, Anglija – Eliotą, Airija – Jeitsą, Rusija – Mandelštamą, o JAV – Vitmeną. Norvegijoje buvo girdėti naujas Sigbjorno Obstfelderio, kuris jautėsi esąs ne šios planetos gyventojas, balsas. Portugalijoje pirmas modernistinis rinkinys – žurnalas *Orfėjas* – pasirodė 1915 metais. Didžiausias įnašas priklausė Pesujai ir Sa-Karneirui. Kaip ir buvo tikėtasi, kilo skandalas.

Pesujai charakteringos nebaigtybės: nutrauktos studijos, sužlugusios įmonės, trumpalaikiai žurnalai. Iki Pesujos mirties be galo nedaug jo kūrinių išėjo knygų forma. Jis publikavo tris kūry-

bos rinkinius, parašytus anglų kalba, ir išleido vienintelę knygą – nacionalinį romantinį eilėraščių sąsiuvinį *Žinia* – portugalų kalba. Dabar Pesuja tapo žmonių nuosavybe, tačiau kad ir kaip keista, jis tebėra nežinomas už savo šalies ribų.

Pesuja kilęs iš kultūringos miestiečių šeimos. Tėvas, dirbęs valstybės tarnautoju, buvo ir sumanus muzikos kritikas. Motina mokėjo kelias kalbas ir pati rašė eilėraščius. Kai Fernandui buvo penkeri, tėvas mirė nuo tuberkuliozės. Motina ištekėjo dar kartą – už komandoro Rosos, kuris buvo paskirtas portugalų konsulu į britų koloniją Natalį Pietų Afrikoje. Septynerių metų Pesuja persikėlė į Durbaną, ten jam teko tapti dvikalbiu. Taip jis išmoko pažinti ir klasikinę anglų bei šiaurės amerikiečių literatūrą: Šekspyrą, Miltoną, Baironą, Šelį, Po, Melvilį ir kitus. Kalbiniai sugebėjimai jam tarnavo visą likusį gyvenimą. Jis tapo samdomu darbuotoju ir svarbiausias pajamas gaudavo rašydamas tekstus bei dirbdamas vertėju Lisabonos prekybinėse įstaigose. Į Lisaboną Pesuja grįžo septyniolikos. Ir visam laikui prisirišo prie to miesto. Taip Džoisas aprašo Dubliną, taip Kafka niekada neišsivadavo nuo Prahos.

Aš pristatau ne save

„Vieną dieną gal kas nors ir supras, kad aš daug geriau už kitus atlikau mūsų šimtmečio tarpsnio interpretatoriaus pareigą."

Sim! Taip. Jis buvo suprastas – šiandien jis ilsisi garbingame kape šalia Vasko da Gamos ir Renesanso rašytojo, tautos bardo Kamoinso. Kaip to laiko interpretatorius jis ir bauginantis, ir žavus. Jis pranašauja modernų, nuasmenintą žmogų ir individo vaidmenų išsiskaidymą. Beveik visa literatūra, kurią Pesuja pasirašė savo vardu, yra begalinės variacijos *savęs praradimo* tema. Tapatumas – jo nebuvimas – yra didžioji jo drama. Ji susijusi su *Aš* suirimu, su išsklidimu, užgesinimu, svetimumu, pervargimu bei dar ir dar kartą su savęs praradimu bei esmės savyje neradimu.

Kas yra tikra:

Poetas yra veidmainis. Jis
Veidmainiauja taip primygtinai,
Kad net ima apsimetinėti
Prieš skausmą, kurį iš tikrųjų jaučia

Mes, skaitantys jo raštus,
Aiškiai suvokiame tą skausmą,
Ne tą dvigubą, kurį jis jaučia,
Tik tą, kuris parodytas

Taigi ant apskritimo bėgių,
Kad patenkintų mūsų protą,
Bilda šis laikrodžio mechanizmas –
Žmogaus širdis

Autopsichobiografija, 1932

„Tarp manęs ir manęs yra tarpas“, – rašo jis. Arba anot kito, ankstesnio modernisto Rembo: *JE est un autre (AŠ esu kitas)*. Pesujos eilėraščiai puldinėja tai šen, tai ten. Jie trūkčioja tarp bereikšmiškumo ir nusiminimo, ironijos ir cinizmo. Savęs perdavimas yra betikslis.

Nėra jokių vilties zonų: „Dievas nėra vientisas, kaip aš galėčiau toks būti?“ Netrukus jis pradeda ardyti Dievo iliuziją: „Be to, vientisumas neegzistuoja“. Jis vėl paliekamas suskilusiam pačiam sau. Poetas Pesuja yra metafizikas. Jis šliejasi prie teosofijos ir okultizmo, alchemijos, kabalistikos, krikščioniškosios mistikos ir masonų. Tokios kryptys atliepia jo ilgesį gyventi daugiadimensiškai. Jis nėra vienas, taigi kodėl negalėtų būti visur? Mes savęs neįgyvendiname, anot Fernando Pesujos, tik gyvename šešėlių gyvenimą kažkur tarp patirto gyvenimo ir išgalvoto, sufantazuoto gyvenimo. Mus veda sveikas protas, ir

mes jaučiame nuobodį. Arba sugniūžtame nuo jausmų, nes nemokame tinkamai mylėti.

Pesujos vertėjas į švedų kalbą Arnė Liundgrenas rašo: „Tai kokia galiausiai Pesujos pozicija? Pasifechtavęs su šešėliais, jis įsitraukia į svajonę, į iliuziją, kad išsilaižytų žaizdas. Egzistuoja tikrovė, kurios mes nepasiekiame; atrodo, jis su tuo susitaikęs... Išsigelbėjimas vėl ateina per eilėraščius ir svajones kaip ir Gunarui Ekelefui“.

Trumpame, be pavadinimo 1933 metų eilėraštyje jis taip įvardijamas:

Aš noriu, aš gaunu,
Jei ne čia,
Kitur, ten, kur nesuprantu,
Niekas neprarasta
Ten būsiu viskas

Statymo menas

Heteronimai yra gigantiškas ištuštinto gyvastingumo jausmo taisymas. Pesuja pats juos grindžia savo trūkstamais principais. „Kai aš sąžiningai kalbu, nežinau, su kuriuo sąžiningumu kalbu.“ Giliau pamąstęs, suprantu, ką matau nuotraukoje, – „žmogų be savybių“.

Robertas Muzilis – Pesujos amžininkas. Jis veikiausiai ilgėjosi sveikumo: anot Milano Kunderos, jis mirė besitreniruodamas su svarsčiais. Muzilis parašė literatūros šedevrą *Žmogus be savybių*. Jame pasakojama apie labai transformatorišką žmogų – Ulrichą. Jis – jokia ne beveidė asmenybė. Atvirkščiai, jis siekia turėti įvairiapusių savybių, tinkamų visoms galimoms aplinkybėms. Jis nori gebėti prisitaikyti prie bet kokios naujos situacijos. Austro Roberto Muzilio kūrinys skaitomas kaip niūrus modernaus sub-

jekto suirimo pranašavimas. Apie kiek švelnesnį ir džiaugsmingesnį substancijos nebuvimą rašo kitas amžininkas italas Italas Svevas kūrinyje *Dzeno prisipažinimai.* Pesuja žengia kitą žingsnį – jis imasi žemėje konstruoti naujas tikroves. Pesuja žino, kad tikrovė dažniausiai yra kuriama kalba. Heteronimas Bernardas Soaresas rašo: „Vienintelis teisingas menas yra statymo menas".

Literatūrinės kaukės, arba *personae,* nėra naujas reiškinys pasaulio literatūroje. Siorenui Kierkegorui jos gerai pažįstamos, jis buvo savo daugelio pseudonimų sekretorius. Sicilietis Pirandelas išgarsėjo dramos srityje maištaujančių parapijiečių paveikslu veikale *Šeši personažai ieško autoriaus.* O Virdžinija Vulf rašė *apie* sudėtinį *Aš* – ir lytį – *Orlande.*

Pesuja savo balsams suteikė ne tik vardą, jis davė jiems ir biografijas.

Albertas Kaeiras

Fernandas Pesuja linko į okultizmą. Albertas Kaeiras iš savo gyvenimo metafiziką išoperavo. Ši jam atrodė esanti nesąmonė. Savo sudėtinį *Aš* Pesuja buvo sukonstravęs iš priešingybių. Kaeiras yra pirmagimis, jis mokytojas visų asmenybių ir balsų, kurie gyveno šeimininko Pesujos organizme. Kaeiras yra priešinga Pesujos siela.

Jam nereikia filosofijų, kad galėtų gyventi. Gana neįprasta, tačiau jis yra modernus poetas, išgyvenantis visišką harmoniją su gamta. Daiktai jam yra, kokie atrodo, ir tiek. Žmogus yra daiktas kaip ir visa kita ir turi vardą kaip visa kita. Abstrakčios sąvokos yra iliuziško proto, taigi sutrikusio proto, produktas. Jis yra blaiviai fiksuojantis gamtos poetas, kuris kartais gali tapti absurdiškai paprastas. Norvegų lyrikas, Pesujos vertėjas Heningas Krameris Dalas Kaeirą vadina *pirmapradžiu poetu*: eilėraščiai kaip gamta, jie tiesiog yra.

Jis kilęs iš Portugalijos kaimo. Jis kaimo nepalieka. Kodėl tu-

rėtų? Ten visko pakanka. Būdamas vaikas, jis gana retai eidavo į mokyklą, o suaugęs nei turėjo darbą, nei bandė jį susirasti. Jis mėlynakis, šviesus, bespalvis. Jis miršta nuo tuberkuliozės būdamas dvidešimt šešerių.

Alvaras de Kampas

Alvaras de Kampas lankėsi Rytuose, bandė opijų ir švedų laivu keliavo po Sueco kanalą. Jis buvo afektų ir gyvenimo aistros fejerverkas. Bėglys ir atskalūnas. Jis visur ieškojo atsinaujinimo, netgi radikaliai užsipuldamas portugalų kalbą.

Jis yra viskas ir visi. Arnė Liundgren rašo: „Jo širdis yra visą naktį veikiantis viešbutis, jis yra visos visatos suteneris..." Jautrumas – meno gyvybė. „Jis eidavo į lovą su visais jausmais ir buvo visų emocijų suteneris." Jis yra keliaujantis; jausti yra geriausias būdas keliauti.

Alvaras de Kampas – nerimo žmogus:

Atėjau čia pailsėti,
tačiau namie pamiršau palikti save
...
Vis tas į gabalus sukramtytas nerimas
nelyginant rupi duona, kuri sutrupa

Jis blaškosi tarp kraštutinumų kaip ir Pesuja, medžiodamas prarastą visumos pojūtį. Jis blaškosi tarp paradoksų ir melancholijos, tarp provokacijų ir žvėriško elgesio. Jo gyvenimo aistra veik bulimiška. Kai jausmų proveržis nurimsta, jis pajunta ilgesį ir pesimizmą, tuštumą ir jos keliamą šleikštulį. Heningas Krameris Dalas rašo: „Jo panieką žmonijai viršija tik panieka pačiam sau".

Alvaras de Kampas gimė 1890 metais spalio 15 dieną Taviroje Algarvėje, ten pat, kur ir Pesujos tėvas. Jis buvo išsiųstas į Glas-

gą tapti jūrų inžinieriumi. Jo ūgis – 1,75 m (dviem centimetrais aukštesnis už Pesują), vaikšto jis šiek tiek gunktelėjęs. Jo bruožai portugališkai žydiški, jis turi monoklį, jo plaukai netvarkingai sušukuoti su skyrimu šone.

Jis yra tas heteronimas, kurį labiausiai įkvėpė futuristai. Jis juk inžinierius, civilizacijos žmogus, mielai šnekantis technine kalba. Tačiau jis aiškiai atsiriboja nuo prievartos romantikos, kilusios iš futuristų pažangos aukštinimo ir jų tikėjimo mokslu. Jo kūrinių forma yra smarkiai paveikta Volto Vitmeno, ir jis yra parašęs šiam amerikiečių poetui odę.

Pesuja ir Kampas turi tą patį pavedimą. Tačiau nusiminęs Pesuja disciplinuoja formą, o de Kampo poetiškas būdas negali prisitaikyti prie suvaržytų eilių formų. Visą šią kilnojamąją asmenybių galeriją reikia suvokti kaip orlaidę Pesujos poeto asmenybei. Iš de Kampo orlaidės sklinda stiprios emocijos ir įniršis.

Rikardas Reisas

Rikardas Reisas subtilus ir nepriekaištingas. Jis vėlgi yra priešingybė abejingam ekstatikui Alvarui de Kampui. Reisas visiškai nesuvokia de Kampo perdėtų pasitenkinimų ir romantiškų ekscesų. Jis yra harmonijos ir balanso siekiantis klasikas. Poetinio įkvėpimo jis semiasi iš antikos poetų, visų pirma iš Horacijaus.

Susidūrus su šiurkščia tikrove, jis siūlo jos atsižadėti. Geriau yra susitaikyti ir būti savo riboto pasaulio karaliumi. Jis yra stoikas, kuris ragina siekti kilnios ramybės ir tvirtos elgsenos. Rašo jis paprastai ir tiksliai. Rikardo Reisas iš visų Pesujos heteronimų labiausiai panašus į asketą. Pavergimą jis suvokia kaip būtinybę, kad galėtum išsaugoti laisvės iliuziją. Savidisciplina ir grožis yra kelrodės žvaigždės.

Didis menininkas Reisas gimė Porte 1887 metais, vieneriais metais anksčiau už Pesują. „Anot kitų, jį auklėjusių, jis yra ro-

manas, anot jo paties – pusiau graikas." Išaugo Reisas jėzuitų vienuolyne. Vėliau tapo gydytoju. Simpatizavęs monarchijai, jis negalėjo pakęsti respublikos valdymo formos ir 1919 metais išsikėlė į Braziliją.

Dalas klausia, ar nėra Rikardas Reisas nuo gyvenimo atitrūkęs nuoboda. Atsako, kad ne – Reisas kaip reta yra iliuzijų neturintis poetas, kurio aistros gilios. Jis nėra šaltas, tik atšaldo save.

Maskaradas tęsiasi. Chosė Saramagas – vienas didžiausių dabartinių portugalų rašytojų. 1987 metais jis išleido romaną *O Ano da Morte de Ricardo Reis – Rikardo Reiso mirties metai*. Jame Reisas grįžta į Lisaboną praėjus metams nuo Pesujos mirties. Salazaro policija iškviečia jį apklausai, įtardama, kad jis esąs revoliucionierius.

Pesuja pats susumuoja savo bendravimą su šiais trimis heteronimais: „Į Kaeirą aš sudėjau visą savo dramatišką nuasmenintą galią, į Rikardą Reisą – visą savo mentalinę discipliną, apvilkęs ją pastarajam charakteringos muzikos drabužiu, o į Alvarą de Kampą sudėjau gyvenimo teikiamus potyrius". Visi heteronimai buvo laisvesni už Pesują, jiems ne taip rūpėjo kasdienis skutimasis.

Bernardas Soaresas. *Nerimo knyga*

Rua dos Duradorėję, Auksakalių gatvėje Baiksoje, aukso jau nebepamatysi. Ten Bernardas Soaresas dirbo buhalterio padėjėju pas didmenininką tekstilės pirklį. Ne darbo laiku jis triūsė ties savo didžiuoju autobiografiniu kūriniu *O Livro do Desassossego – Nerimo knyga*.

Pesuja ties šiuo nerimu pradėjo darbuotis nuo 1912 metų, ypač suaktyvėjo gyvenimo pabaigoje. Čia labiausiai priartėjama prie paties Pesujos autobiografijos: „Mano pusiau heteronimas Bernardas Soaresas, kuris panašus į Alvarą de Kampą, visada pasirodo, kai būnu pavargęs arba apsnūdęs, kai mano protas ir gebė-

jimai jį nuslopinti būna susilpnėję; jo rašymai – daug tuščių kalbų. Jis yra pusiau heteronimas, ir kadangi jo asmenybė nėra mano, tačiau nuo manosios neatsiskiria, ji greičiau ją luošina. Tai esu aš minus protas..."

Čia Pesuja be filtrų. Šioje nevaržomoje biografijoje apie gyvenimą, kurio jam niekada neteko nugyventi, Soaresas pačiomis pirmomis eilutėmis pristato savo nerimą dėl dekadanso:

Mano sveikata gera, be to, esu pačiame jėgų žydėjime. Vis tiek mane kankina miglotas nerimas, kurį aš tegaliu pavadinti intelektualiu niežuliu – it mano siela būtų apsikrėtusi vėjaraupiais. Tik šios absurdiškos kalbos dėka aš galiu jums nusakyti, kaip jaučiuosi. Tai visai kas kita nei įprasta melancholija, apie kurią su jumis kartais kalbėdavausi, kur sielvartui būdinga neturėti jokios priežasties. Sielos būsena, kuri yra dabar mane apėmusi, turi priežastį – viskas aplink mane žlunga ir griūva.

Nerimo knyga yra „nesusijusių svarstymų" serija. Taip, ten daug tuščiažodžiavimo. Vienišasis Bernardas Soaresas savo rafinuotame dienoraštyje išlieja širdį, pasakoja apie save ir vidinį gyvenimą, apie svajones ir tikrovę, apie kontorą, apie tai, kaip įspūdžiams jautrus žmogus, pervažiavęs metro per Lisaboną, baisiai išvargsta. Grįžtant prie to, kas jau buvo sakyta, sąsajų trūkumas ir sudaro pačią sąsają. Tiksliau, nerimas yra ramusis teksto centras.

Nerimo knygos vartojimo instrukcija: knygą galima skaityti įvairiais būdais: nuo viršelio iki viršelio arba intuityviau. Chronologijos svarba ribota. Aš keletą kartų perskaičiau visą knygą, keletą kartų dalimis iš gana skirtingų švediškų ir daniškų leidimų. Siūlau mažas dozes. Tada išnyra gilūs ir paradoksalūs suvokimai, skausmingi ir aiškūs, dramatiškai aprašyti. Tada knyga gali virsti citatų rinkiniu, atspindinčiu savo nerimą, rinkiniu, kurį skaitant galima pailsėti.

Perspėju neryti teksto per dideliais kiekiais. Tik perdozuosite ir apkvaišite. Kad ir kaip ten būtų, čia juk surinktas ištiso gyvenimo nepasitenkinimas gyvenimu ir kristališkai skaidrus krytis. Čia ne romantikų *Weltschmerz**, šioje visatoje neegzistuoja nei prakeikimas, nei išlaisvinimas, tik tuščios skylės, kuriose turėtų glūdėti reikšmė. Aš daugiau nebegaliu, manęs nebedomina melancholiškas Soareso savicentrizmas. Jis tampa apgailėtinu kultu ir save perianciu tingumu; taip pagalvojęs, kuriam laikui nustumiu knygą. Stiklas karčios trauktinės padeda virškinti, tačiau kas valios išgerti visą butelį? Per daug depresiško narciziško sukiojimosi ties savo paties katastrofa. „Mano gyvenimas yra tragedija, nušvilpta Dievų po pirmojo veiksmo." Pernelyg daug užuojautos sau po laiko. Soaresas, užkluptas nelaimės, tesugeba laikytis savęs paties. Ir ta savicentriška laikysena užkrečia. O kaip aš? Jaučiuosi atmestas. Trūksta kilnumo, o nuo jo aš esu priklausomas.

Susidūręs su greit užsiplieskiančiais rašytojais – Strindbergu, Soaresu ir de Kampu, – turiu sukurti atstumą, kad galėčiau gilintis ir atpažinti, kad nepatirčiau vien tik varginančio efekto. Sprogsta, ir kas toliau?

Dabar atsigręšiu į klinikines literatūros aplinkybes. Daugelis *Nerimo knygos* vietų tikriausiai yra parašytos girto žmogaus. Kai kur aš galiu atpažinti girto žmogaus monomaniją. Tai, kas juda, prastai susieja tą, kas nejuda. „Mano nuotaika prieš mano valią verčia mane dirbti su *Nerimo knyga*. Tačiau aš nieko nepasiekiu, joje tik fragmentai, fragmentai, fragmentai." Tekstai, rašyti gyvenimo pabaigoje, dar darkesni nei ankstyvieji.

Vietoj to aš galiu pasiūlyti skaitymo būdą, kuris būtų moksliškiau sistemiškas. Apsiginklavus rašikliu ir geltonais lipniais lapeliais, galima pradėti skaityti pagal temas. Skaitant tokiu būdu, atsiveria trumpos, esminės apybraižos, sukurtos iš daugiau nei dvidešimties metų gyvenimo refleksijų. Ta pati tema suvokiama

* Pasaulio skausmas (*vok.*).

įvairiais jausminiais ir intelektualiais požiūriais. Nuobodulio giminystė su mirties jausmu, jo giminystė su išsekimu, su tuštumos jausmu yra viena tema. Rašymas, kad išgyventum, yra kita. Žinoma, dar meilė ir savęs kūrimo menas. Santykiai su kitais ir nusiminimo estetika – dar viena.

Dar svajonės ir dar kartą svajonės. Soaresas kaip ir Pesuja yra svajotojas. Pesujos redaktorius danas Ingemajus Larsenas siūlo moto: „Svajoju, vadinasi, esu“. Tai nėra nekalta svajonė apie savo didybę, tai svajonė – norima tikrovė: „Aš daug svajojau. Kai baigiu svajoti, galiu jaustis pavargęs, tačiau aš niekada nepavargstu, kol svajoju. Niekas negali pavargti svajodamas, nes svajoti reiškia užsimiršti, o užmiršimas nevargina“.

Nuilsęs isterikas

Ar heteronimai yra literatūrinė technika, ar psichopatologija? Kur eina ribos ir kas turi teisę atsakyti į tokį klausimą? Jie buvo ir literatūrinė technika. Tai buvo atsakas į poreikį sutvarkyti visus įmanomus skirtingus požiūrius į gyvenimą ir skritingas alternatyvas savirealizacijai. Visos skirtingos galimybės ir kryptys randasi mūsų *Aš*. *Aš* yra galimybių ir talentų kolonija. Menas Pesujai yra jų vystymas. Vaikantis asmenybės, jam prireikė jų daugiau. Heteronimai – radikalus padarinys, išsiritus iš veiksmus paralyžiuojančių dvejonių, kartu tai metodas pasiekti laisvesnės raiškos.

Pesuja tai vertė save lauk, tai vėl vidun; jo vidus virto išore. Jis – tarsi gyva scena, į kurią išeina aktoriai. Laiške Chuanui Gasparui Simojesui 1931 metų gruodžio 11 dieną jis rašė: aš paverčiu „automatiškai tai, ką jaučiu, į išraišką, kuri svetima tam, ką jaučiu, ir jausme sudėstau neegzistuojančią asmenybę, kuri iš tikrųjų patyrė tą jausmą ir iš jo kylančias kitas emocijas, kurias aš, tiktai aš vienas, pamiršau pajusti“.

Heteronimai yra pasitraukimas, tai užsimiršimas ir *nebuvimas*. Pesuja išvengia pasaulio, – likęs be žmonių kaip nuotraukose, –

tačiau palaiko savo buvimo iliuziją, pildydamas savo gyvenimo erdvę masyviu ir be galo aktyviu nebuvimu. Tai tam tikra kūrybinė mirtis. Tai mirtis ir atgimimas mažiau pririštu. Heteronimai yra laisvesni. Tai gali būti suprantama kaip ženklas, kad pats Pesuja yra *tikriausias* iš rašytojų – pilietis, kad jis labiausiai suvaržytas ir tradiciškiausias iš jų. Kaeiras, de Kampas ir Reisas nepadlaižiauja savo skaitytojams.

Tačiau pradininkui Pesujai labai rūpi ir psichiatrinis aspektas. Vaikai susikuria alternatyvius pasaulius. Daug rašytojų norėtų patirti, kaip jų romantiniai personažai pradeda gyventi savo gyvenimą. Tokie apsimetinėjimai gali reikšti išsipildančius norus. Tačiau Pesuja gali atkakliai teigti, kad heteronimai yra ir „nesavanoriškos kaukės“. Savo gyvenimą su heteronimais jis vadina „mano priepuolis“ ir „mano psichiatrinė krizė“. Jis buvo žmogus, kuris per savo gyvenimą išgyveno rimtas psichines krizes, apatiškus laikotarpius. Jis labai domėjosi psichiatrija ir uoliai mokėsi. Visai pagrįstai galima manyti, kad jo mokslai palankiai tarnavo savęs stebėjimui, tačiau kartu turėjo ir priešingą poveikį, negatyviai charakterizuodami jį patį.

1935 metų sausio 13 dienos laiške Adolfui Kazajui Monteirui jis rašo:

Pradėsiu nuo psichiatrinio aspekto. Mano heteronimai kilo iš manyje esančios gilios isterijos srovės. Aš nė nežinau, ar esu tiesiog isterikas, o gal greičiau isterikas neurastenikas. Linkstu prie pastarojo, nes manyje yra ir melancholijos ženklų, kurie nedera prie tikrosios isterijos simptomų. Kad ir kaip ten būtų, mano heteronimų dvasinė kilmė slypi nenutrūkstamoje, man būdingoje nuasmeninimo ir apsimetimo tendencijoje. Šie fenomenai, mano ir kitų džiaugsmui, man tapo mentaliu reiškiniu. Noriu pasakyti, kad jie nepasirodo mano praktiniame gyvenime ar bendraujant su kitais, jie sprogsta viduje, ir juos aš išgyvenu vienatvėje su savimi. Jei būčiau moteris (moterims šie isteriški fenomenai įgau-

na priepuolių formą ar panašiai), kiekvienas Alvaro de Kampo (isteriškiausio iš visų, esančių manyje) eilėraštis būtų įspėjimo ženklas aplinkiniams. Tačiau aš esu vyras, o vyrai isteriją išreiškia mentaliai, viskas pereina į tylą ir poeziją...

Laiške Armandui Kortesui-Rodrigesui 1915 metų sausio 19 dieną savo paskutinę krizę jis aiškina trūkstama geba bendrauti su kitais. Jis nėra sutikęs nė vieno, kas jį suprastų, kas „susiklausytų su jo vidine jautra". Viskas dar labiau pablogėja, kai jis nebetenka artimųjų: „Bejėgis buvau paliktas su savo siela, nebetekau švelnumo ir artimų šeimyninių santykių, kurie galėtų nukreipti mano dėmesį nuo savęs".

Būdamas devyniolikos, savo dienoraštyje jis įrašo, kad namie jaučiasi nesuprastas. Visi mano, jog jis tik giriasi, kad jį apima trumpalaikės sąmonės praradimo būsenos, kad jis praranda daiktų ryšio suvokimą. Šių dienų psichiatrija tokį rūko būsenos fenomeną, jeigu jo pobūdis nėra epilepsiškas, vadina *disociacija – suskilimu.* O diagnostikai tikriausiai galėtų pateikti argumentų, kad sudėtinė Pesujos vienatvė yra glaudžiai susijusi su tuo, kas JAV, Holivude, tapo madinga diagnoze – *sudėtinės asmenybės sutrikimas* (pagal naujesnę versiją – *disociatyvios asmenybės sutrikimas*). Tokie skilimai dažnai susiję su traumų patyrimais. Mes nelabai žinome, ar jaunas Pesuja buvo patyręs kokių traumų, pavyzdžiui, kaip jis išgyveno tėvo mirtį, tačiau jo literatūra gundo teigti, kad skausmingiausia buvo ne tai, ką jis patyrė, o tai, ko nepatyrė. Tai vėlgi *nebuvimas*.

Meilė

Kalbant apie Pesujos meilės ryšius, galima teigti, kad jis, kaip ir Kafka, buvo ištižėlis. Asmenybių daugybėje randami tik vieni meilės santykių pėdsakai – meilė Ofelijai Kairos. Šie santy-

kiai po ilgų svarstymų buvo nutraukti sielvartaujančio Pesujos iniciatyva.

Ar galiu jį vadinti ištižėliu? Jis svyravo, dvejojo, tarp savęs ir vienintelės moters išlaikydamas sutrikdytą atstumą. Dvejonė yra stiprus saitas. Nors Pesuja aprašomas kaip drovus žmogus, tai visai nereiškia, kad jo dvejonės dėl Ofelijos Kairos vertė jį bijotis meilės santykių. Tai paprasčiausiai galėjo būti išraiška to, kad žemišką moters ir vyro meilę kaip ir Kafka jis vertino mažiau už poeto meilę savo darbui. Šitai jis atvirai išsakė Ofelijai. Tas pats asmuo negali visko pasiekti. Bet kuris rimtai rašantis žmogus jaučia tokį konkuravimą.

Su žmonėmis jam nesisekė. Pesuja tartum aiškinasi, apgailestauja dėl savo trūkstamų gebėjimų paskutiniųjų gyvenimo metų eilėraštyje.

Meilė fundamentali
Lytis atsitiktinė
Ji galėtų būti vienoda
Arba skirtinga
Žmogus ne gyvūnas

Tai inteligentiška mėsa
Tik kartais nesveika

Rašymas buvo ir jo meilė, ir manija. Jis rašė, o jo raštai gulė į karstą. Persikeldamas iš vienos Lisabonos vietos į kitą, jis visada kartu persinešdavo ir savo karstą, kuris po kurio laiko tapo legendinis. Ten gulėjo visi rankraščiai. Ir Bernardui Soaresui nesisekė nei su žmonėmis, nei su meile. Ir jis pirmenybę teikė žodžiams, o ne žmonėms.

Išreikšti save! Galėti išreikšti save! Egzistuoti parašytame žodyje ir intelektualiame vaizde! Štai gyvenimo vertė, visa kita – tik

vyrai ir moterys, įsivaizduojama meilė, dirbtinė tuštybė, išmokimas ir pamiršimas, žmonės, šliaužiojantys aplinkui po bereikšmio mėlyno dangaus abstrakčiais akmenimis kaip maži vabalai, kai akmenį pakeli.

Pesuja savo Ofelijai garsiai skaitydavo *Hamletą*. Tačiau pats jis nebuvo joks Hamletas. Laiškuose galėdavo būti liepsningas, kartais žaislus, tačiau paprastai jis apibūdinamas kaip negrabus. Laiškai ir popieriai liudija tiek romantišką uolumą, rūpestį ir atsidavimą, tiek jo jaudinimąsi, kad įsimylėjimas neiškiltų į paviršių. Jis sutiko ją, kai jiedu kartu dirbo toje pačioje įstaigoje Baiksoje, Lisabonos verslo centre. Jai buvo devyniolika, jam – trisdešimt dveji. 1920 metai. Pažintis vėl buvo atnaujinta po devynerių metų. Ir jis toliau skundėsi, nors ir be galo ją brangindamas. Dėl savo darbo jis negebėjo prisiimti atsakomybės už santuoką ir šeimą: „Tokie reikalai, ir tai visai teisinga. Lik sveika, mano mieloji Ofelija. Miegok, valgyk ir nenumesk svorio".

Meilės laiškai yra išleisti. Galime pasiskaityti, kaip į santykius įsivelia heteronimas Alvaras de Kampas. „...taip, mano drauge, šiandien aš mirtinai susikrimtęs, ne blogos nuotaikos, o būtent mirtinai susikrimtęs. Jausčiausi daug geriau, jei galėčiau tikėtis, kad greitai tave sutiksiu ir iš Belemo grįšiu be Alvaro de Kampo. Ir tu norėtum, kad tas žymusis inžinierius negrįžtų kartu."

Laišką pasirašo Fernandas. Tačiau laišką parašo ir inžinierius, kuris sabotuoja kaip įmanydamas:

Liūdnas individas, vardu Fernandas Pesuja, mano artimas ir mielas draugas, pavedė man Jums pranešti – jo mentalinė būklė neleidžia jam pačiam nieko pasakyti, jis nebesugebėtų dalytis mintimis nė su sudžiūvusiu žirniu (paklusnumo ir disciplinos pavyzdžiu), – kad poniai yra draudžiama:

1) numesti nors vieną gramą svorio, 2) per mažai valgyti, 3) nemiegoti, 4) turėti temperatūros, 5) galvoti apie paminėtą žmogų.

Aš pats, būdamas artimas ir nuoširdus draugas to nenaudingo žmogaus, kurio pavedimą prisiėmiau išpildyti (jam pareikalavus), patariu poniai tą įsivaizdavimą, kurį ji greičiausiai yra susikūrusi apie minimą individą, kurio citatos gadina šį baltą popierių, išmesti į šiukšlių dėžę, nes materialiai nėra įmanoma šiai prezumpcinei žmogiškai būtybei atsimokėti tuo teisingumu, kurio jis iš tikrųjų nusipelnė, jei iš viso šiame pasaulyje egzistuoja koks nors teisingumas.

Ofelija apie trikampį rašo štai ką:

Fernandas būdavo kiek sutrikęs, ypač prisistatydamas Alvaru de Kampu. Tada jis sakydavo: „Šiandien aš nesu aš, o mano draugas Alvaras de Kampas...“ Tokiais atvejais kitoniškai ir elgdavosi, tarsi apkeistas, būdavo padrikas. Kartą jis priėjo prie manęs ir pasakė: „Aš turiu misiją, mano ponia, ir ji yra įmurkdyti bjaurų Fernando Pesujos veidą į kibirą su vandeniu“. Aš atsakiau: „Aš šlykščiuosi Alvaru de Kampu. Man patinka tik Fernandas Pesuja“. – „Nežinau kodėl, – pasakė jis, – bet, matai, jis tave labai vertina.“

Apie Kaeirą, Reisą ar Soaresą jis kalbėdavo retai.

Pesujos meilės santykius nusako necenzūruotos, su sveiku protu susikertančios Bernardo Soareso versijos. Apie meilę jis rašo su neapykanta. Aprašo meilę onanistiškai:

Mes niekada nieko nemylime. Mylime tik kieno nors įsivaizdavimą. Tai mūsų pačių įsivaizdavimas, taigi mylime patys save... Onanistas niekingas, tačiau iš tikrųjų jis yra puiki meilės logikos išraiška. Jis vienintelis nei ką nors įsivaizduoja, nei apgaudinėja save.

...kaip vargina būti mylimam, būti tikrai mylimam. Kaip vargina, kai kitas kiša savo jausmus... Kaip vargina tai, kad egzis-

tencija tampa visiškai priklausoma nuo kito jausmų! Kaip vargina tai, kai visada esi verčiamas jausti, verčiamas mylėti, nebent tik truputėlį...

Bernardas Soaresas gali šitaip varginti. (Šitai parašiau, nes man svarbu pažymėti, jog Soaresas klysta.)

Pesuja ne taip kedena puošnias negatyvumo plunksnas kaip Soaresas, tačiau jo pasisakymai tokie patys. Savo apybraižoje apie Pesują *Gyvenimas daugiskaita* Kjartanas Fliogstadas cituoja: „Kalbant apie jausmus, pakanka pasakyti, kad man visada patiko būti mylimam, tačiau aš niekada nemylėjau pats. Mane visada skaudindavo tai, kad esu verčiamas dėl vulgaraus abipusiškumo, tam tikro sielų lojalumo, duoti atsaką. Man patiko tik veiksmai, būtini stimuliacijai, kad nepamirščiau meilės veiksmų to žmogaus, kuris mane myli".

Nežinau, ar valioju juo tikėti. Žinoma, tikiu juo, nes taip jis gyveno. Tačiau aš skaičiau meilės laiškus Ofelijai. Iš jų visai natūralu jo savikritiškus pasisakymus, kad jis nėra kilnus žmogus, bet atstumiantis kitus, suvokti kaip negatyvias pagyras tuo, ko jis nepasiekė. Nelaimingas žmogus kiek netašytai savo nesėkmę paverčia privalumu. Psichoanalizėje tai vadinama gynybiniu mechanizmu – *reakcijos formavimu*. Reakcijos formavimas yra jausmo pasukimas į jo priešingybę. Šis reiškinys pažįstamas iš vaikų. Jie kankina tuos, kuriuos yra įsimylėję.

Ar Pesują kankino jo priklausomybė nuo savęs paties, ar jis tiesiog nesugebėjo mylėti žmogaus? Pesuja rašo apie meilę ir savo trūkstamą gebą mylėti panašiai kaip Bodleras, kuris stengėsi atsikratyti savo paskutinių draugų, kad galėtų romantizuoti savo vienatvę. Vietoj meilės Pesuja pasirinko ką kita, tačiau tai nereiškia, kad jis bijojo meilės, meilės jis bijojo tik savo kūriniuose apie ją. Jei ne Pesuja, tai Soaresas.

Galime stebėtis: kokia buvo jo meilės išraiška? Teksto grožis, nepriekaištingo formulavimo estetika? Ar būti skaitomam? Gy-

venti reiškia būti atrastam kitų. Šlovė prieš ar po mirties? O gal tai buvo pats darbas, nenutrūkstamas kūrimas? Prisirišimas prie vienos užduoties, galėjimas užmiršti kitas ir buvimas pačiam sau pakankamu dialogu su savimi?

Prarasto *Aš* beieškant

Šitaip klostantis aplinkybėms, pats laikas paklausti, ar rašytojas Fernandas Pesuja galėjo būti žmogaus Fernando Pesujos heteronimas?

Jo žaidimas nenuėjo taip toli. Jis nepokštavo. Jis stengėsi išgyventi. Gyvenimo pabaigoje Pesuja bandė susitelkti. Jį apėmė ne vien rašymo, bet ir savo raštų tvarkymo manija. Jis ieškojo vientisumo tarp savęs ir jų. Paskutiniais metais jis karštligiškai daug dirbo, kad išleistų savo darbų rinkinį. Planavo publikuoti heteronimų kūrinius, pasirašęs juos savo vardu. Metas parodyti senas kaukes. Jos sudarys seriją, pavadintą *Interliudijos fikcijos*, kol bus sugalvotas geresnis pavadinimas. Pirmasis pavadinimas, pavyzdžiui, galėtų būti toks:

Fernando Pesoa: Ficções do Interlúdio I, Poemas Completos de Alberto Caeiro (1889–1915).

Bet vientisumo pasiekti nepavyko. Jis mirtinai nusigėrė. Dabar jis pasiektas, viskas sutelkta į vieną vietą žmonių, nuo kurių mes visi tapome priklausomi. Stoviu *Livraria Bertrand* knygyne Rua Garete, per penkiasdešimt metrų nuo Pesujos statulos priešais *Café Brasileira*. Braukiu pirštais per daugybę tomų, kurie sudaro jo dabartinius kūrinių rinkinius. Padrikos atkarpos susietos, jos paradoksaliai tapusios individualiausiais moderniosios literatūros kūriniais.

Kai Fernandas Pesuja *ir kt.* mirė, karste buvo rasti 27 543 popieriaus lapai. Buvo galima pradėti redaguoti. Ten rastas ir *Neri-*

mo knygos rankraštis. Kaip visus šiuos lapus, fragmentus su datomis ir be datų surinkti į krūvą? O ką daryti su tais, kurie heteronimo nepasirašyti? Ar čia Pesuja, ar Soaresas? O gal čia de Kampas, kuris visada kišasi; juo pasitikėti neverta. 1982 metais išleidus pirmą *Nerimo knygos* dvitomį, vėliau išėjo dar trys knygos, redaguotos pagal kitus principus.

Moderni jausena vaizduojama kaip sudužęs veidrodis. Modernizmas – kritiškas to aprašymas, ilgesys viską vėl sudėlioti. Postmoderni būsena lyginama su trijų dimensijų modulių sistema. Jiems sudėlioti yra begalė būdų. Tokie moduliai gulėjo karste – vieno žmogaus sielos gyvenimo tekstai. Juos galima sudėlioti begale būdų. Pesuja rašė, kad vieną dieną gal kas nors ir supras, kad jis daug geriau už kitus atliko laiko dvasios interpretatoriaus pareigą. *Nerimo knyga* pati tapo neramiu kūriniu, kurio galutinės versijos niekada ir nebus.

Apdujęs

„Duokite man dar vyno, gyvenimas – niekas“, – rašo jis paskutiniame eilėraščio posme 1935 metų lapkričio 19. Po dešimties dienų miršta nuo alkoholizmo, nuo pairusių kepenų, kurios prie poeto planų nesiderino.

Ar tai vynas? Po kelių dienų vaikščiojimo po gatves ir lankymosi Lisabonos kavinėse pradėjau galvoti, gal ir mane paveikė maskaradai. Jutau miglotą diskomfortą, buvau šiek tiek apdujęs (ar Alvaras de Kampas tai pavadintų proto jūrlige?), tartum atsidūriau šalia savęs paties. Ar taip įsipainiojau į savo tyrinėjimą, kad ir pats likau be žmonių? Ar aš tik apsimetinėjau? Pasirodė, mane griebė uždegimas. Jis po kelių dienų praėjo po gilios įpjovos, naudojant vietinę anesteziją.

Nuo pesujiško požiūrio į gyvenimą vietinė anestezija nepadės.

Kurti save

Psichozė

Kad taptum dama, reikia įdėti daug pastangų. Labai daug. Kai kurioms tai – nuolatinis darbas.

Vadinkime ją Eva. Tarytum ji būtų *pirmasis žmogus*. Leisti laiką kartu su Eva – nelyginant pamatyti *akimirką, kai gimsta Aš*, jeigu tas ilgas procesas gali būti taip vadinamas. Ji siekė kuo nors tapti. Jai tai nereiškė „rasti save“. Pastaroji formuluotė susijusi su galimybėmis surasti tą, kas žmogus „iš tikrųjų“ yra, pasislėpęs už paviršiaus žaidimų. Eva norėjo statyti save nuo pamatų. Ji pasišovė „sutverti save“. Ji buvo individas, tačiau, prieš tampant asmenybe, dar daug ką reikėjo nuveikti.

Šios mano formuluotės retoriškos. Savaime suprantama, kad Eva „buvo kažkas“. Ji nebuvo nei „negimusi“, nei „niekas“, nei „tuščia“, nei „mirusi iš vidaus“. Tačiau šios sąvokos naudingos, nes atitinka jos išgyvenimus.

Pats aš atpažinau pirmuosius ženklus to, ką melodramiškai galime vadinti *perdegimu*. Daugiau tokių atvejų gydyti nepageidavau, taigi treniravausi, kaip pasakysiu „ne“. Kai ji atėjo pirmą kartą, jai buvo keturiolika. Pasakyti „ne“ man labai sunku. Viskas dar labiau pasunkėjo, kai per antrąjį seansą ji paklausė, ar aš nenorėčiau parašyti jos biografijos.

Ką ji turėjo galvoje, aš nežinau. Tačiau nutariau išaiškinti, kad tokiu atveju biografija būtų parašyta prieš gyvenimą. Ji ieškojo

gyvenimo rankraščio. Nedažnai sulaukiu tokio gražaus ir tikslaus prašymo patarti ir padėti, juolab kai prašantysis nepraranda garbės. Sutikau su jos aristokratišku prašymu. Praktiškai tai reiškė, kad kitą savaitę laukia naujas seansas.

Nuoširdumas ir kraštutinumai

Gydant labai jaunus žmones, visai įprasta susidurti su jų manymu, kad jie neturi jokių bėdų, kurios duotų pagrindą kreiptis terapeuto pagalbos. Vienintelis sunkumas, kurį jie patiria, yra tėvų manymas, kad jų vaikams iškilo sunkumų. Nepaisant to, kad jie bėdų neturi, vis tiek seansuose lankosi. Eva neturėjo jokių bėdų, o į seansus ateidavo. Ar galėjau jai kuo nors padėti? Ne. Paprastai viskas būna labai banalu: jie ieško ne gydymo, o suaugusio žmogaus.

Kelerius metus ji gyveno svetur. Daug keliavo, daug matė. Tačiau apie savo keliones ji neturėdavo ką papasakoti. Kalbėdavo be jokio džiaugsmo. Kalba buvo negyva, o kūno judesiai panašūs į roboto. Ateidavo išsidažiusi provokuojamais juodos ir metalinės spalvos šešėliais, su auskarais įvairiose kūno vietose, apsivilkusi drabužiais, tarytum ką mėgdžiotų.

Kaip projektuojamas *Aš*? Pas mane Eva atėjo būdama visiškai padrika ir permaininga – realiai egzistuojanti postmoderni asmenybė. Ši labai jauna dama buvo be galo anksti išmesta iš gyvenimo srauto, kuriame esti visi kiti. Aš galėjau pradėti fantazuoti apie rūpestingumo nebuvimą, kuris dažnai slypi už didelių turtų. Tačiau ji negalėjo to patvirtinti. Ji sakydavo esanti beistorė, tai yra nesidominti sava istorija. Ji neigė, kad jos emocijos yra kaip užtaisytos minos. Neigė poreikį būti glaudžiai prisirišusi prie kitų žmonių. Jos tėvai vis dar daug keliaudavo užsienyje. Ji sakė, kad taip geriausia. „Aš pasidarau nerami, kai jie būna netoliese.“

Evos atvejis buvo ekstremalus. Retai kada žmogaus kraštutinumai tokie aiškūs kaip jos. Savo buvimu ir kalbėjimu ji parodė

man prarają, parodė tai, kas joje buvo mirę. Regis, man niekada iki šiol neteko būti didesnės sielos vienatvės liudininku. Man džiūvo burna. Tačiau ji demonstravo ir savąsias išgyvenimo strategijas. Eksperimentavo kaip pamišusi. Ji buvo kilnojamoji savęs kūrimo laboratorija. Tos išgyvenimo strategijos labai tiksliai komunikavo su mūsų kultūros normomis, tik intensyvumas ir desperacija peržengė normų ribas. Ji eksperimentavo su absoliutais.

Gilios asmenybės žaizdos ir jų gydymas buvo išgyvenamas be galo konkrečiai. Tai, ką mes savyje vadiname bruožais, joje buvo karikatūros. Šitaip aiškiai tai matyti kitame žmoguje – galimybė pamatyti patį save. Empatija jos kraštutinumams – empatija pačiam sau.

Eva stengėsi sutverti save per ekstremalų objektizavimą. Didžiausia, stipriausia, protingiausia, greičiausia ir panašiai – įprastos gelbėjimosi ambicijos. Tačiau ji siekė dar toliau – norėjo tapti vienišiausia. Medžiojo kraštutinę vienatvę. Rado ją. Žinojimas, kad kai kurios žmogaus smegenų dalys yra nelabai aktyvios, ją kankino. Ji mielai atsiduodavo medicininiams eksperimentams, kad padidintų smegenų produktyvumą. Ji norėjo daugiau žinoti, kas yra *absoliutus gėris* ir *absoliutus blogis*. Tačiau kaip šitai galima vien metodiškai ištirti? Ji nelabai domėjosi tuo, kaip gėris ir blogis verčiami veiksmais. Ją domino absoliutumas ir grynumas. Kai smurtas tapdavo veiksmu, principas užsiteršdavo. Ją galėjo sudominti žmogžudystė, bet tik kaip idėja, o ne veiksmas. Jos interesai galėjo išgąsdinti aplinkinius. Tačiau ji nebuvo demoniška, tik hiperboliška.

Ji nepripažino spalvų, tik juodą ir baltą. Neragavo padažų nei kokteilių, nei sidro, nei malto maisto; ji imdavo kiekvieną sudėtinę dalį atskirai.

Aš piktogramos

Ji turėjo stilių. Tokį pat svarbų savikūrai kaip ir ambicijos, kurios identifikavosi su idealais. Ji neigė priklausomybę nuo savo tėvų ir kitų, tačiau išgyveno susiliejimą su žmonėmis, kurie buvo jai pavyzdžiai. Ji mėgdžiojo juos ir *buvo* jais. Per tuos metus, kol mačiausi su Eva, jinai imitavo daugelį žmonių. Ji stiebėsi prie ekscentrikų, pamišusiai genialių menininkų ir drąsių žmonių, kurie maištavo prieš taisykles. Tai buvo Garbo, žinoma, Garbo. Ir Simona Veil, ji svajojo būti senstančiu Citizenu Kane Ksanadu mauzoliejuje. Man kėlė nerimą tai, kad ji pernelyg domėjosi tais, kurie nusižudė. Ji ir pati bandė. Ji skaitė apie juos, kalbėjo apie juos, vaidino juos, bet pirmiausia atrodė kaip jie. „Kas tu dabar?“

Ji turėjo stilių. Kol ji sėdėdavo su savo vienišais maskaradiniais kostiumais, vaidindama pasiskirtą vaidmenį, aš nesyk pagalvodavau, kiek nedaug trūksta, kad viskas pakriktų. Ar užtektų stipraus lietaus?

Nustumsiu terapinį dialogą į šalį. Evos atvejį tikriausiai galima naudoti kaip sociologinės interpretacijos *kazusą*: kaip vidaus ir išorės santykiai yra išreiškiami modernioje kultūroje. Sociologas Ivaras Frionesas skiria *indikuojančią* kultūrą ir *prezentuojančią* kultūrą. Indikuojančioje kultūroje įvairios elgsenos formos – įkalčiai – kreipia į kažką kita, į gilesnį. Tas kitas ir gilesnis dažnai yra susijęs su esminėmis nuorodomis: „natūralu“, „tikra“, „autentiška“. Į išorę žiūrima kaip į kaukę, kuri dengia natūralumą.

Naujesnė postmodernioji kultūra skeptiškai žiūri į natūraliąją. Reliatyvumas meta iššūkį fundamentalioms nuorodoms. Prezentuojančioje kultūroje elgsena ir išraiška – arba *piktograma* – yra ir forma, ir turinys. Tokia žinia krypsta pati į save. Išorė nurodo ne tik vidų, išorė *yra* ir vidus. Skirtumas tarp indikuojančios ir prezentuojančios kultūros daugiau ar mažiau atitinka skirtumą tarp „savęs radimo“ ir „savęs kūrimo“.

Paviršius, forma, rinkos įvaizdžiai, per žiniasklaidą atėję stereotipai, trumpiau – *stilius*, svyruojančio tapatumo žmogui tampa asmeniškumais. Socialiniai žaidimai ir esminis tapatumas susilieja. „Kaukės uždavinys – *rodyti*, o ne *slėpti*“, – rašo Frionesas. Negalima „veidrodžio naudoti tam, kad pamatytum, kas esi. Veidrodis vaizduoja, kaip būtent dabar žmogus atrodo. O kas jis yra, tikriausiai nėra toks fundamentalus klausimas kaip klausimas, kuo žmogus yra sumanęs tapti“.

Kompetentingas žmogus moka daug tokių paviršinių žaidimų apie gelmę, nes jis ar ji sugeba ir saviobjektizuoti, ir atspindėti, prie veiksmų priartėdamas, o savęs suvokimui pasilikdami atstumą. Ne tokiems kompetentingiems trūksta refleksijos ir saviironiško atstumo, jie, anot sociologų, rizikuoja tapti „Narcizu, nuskendusiu savo atspindyje, kuris iš tikrųjų net nėra jo paties“.

Psichozė

Ji turėjo stilių. Bet ar jis padėjo?

Ji privertė mane svajoti, matyti ją vaizdais. Psichologija turi tradiciją kurti vertikalius žmogaus proto modelius. Froidas, Maslovas, Pjažė ir kiti kūrė modelius, kuriuose mes stiebiamės aukštyn. Nesame subrendę žmonės, kol nepasiekiame viršūnės, kur įvaldome kompleksiškumą ir abstraktumą. Vieną seansą po kito aš sukinėjausi tarp savo sukurtų jos vertikalaus siekio vaizdinių. Įsivaizdavau, kaip ji kybo ant plačių, lygių absoliutų, ambicijų ir idealų sienų, įsitvėrusi tik pirštais. Jei kristų, tai tiesiai į nieką ir chaosą, kuris mano kalba vadinasi psichozė.

Ji nukrito. Krito keletą kartų.

Visai nenuostabu, kad jai nuslydus į psichozės pasaulį jos paranojiškais išvirkštiniais vaizdiniais tapdavo kraštutiniai sustiprinimai tų perdėjimų, kuriuos ji jau būdavo praktikavusi. Toks žmogus kaip ji niekada nesiilsėjo. Ilsintis jai tektų pasileisti. Per

psichozes ji įsivaizdavo visai nemieganti, nors iš tikrųjų miegojo. Be to, ji jautėsi nuodijama tuo, kas nešvaru, tuo, kas neabsoliutu. Viskas kankinamai logiška.

Ar ji gebėjo užmegzti artimus santykius su kitais žmonėmis? Gebėjo, nors užsispyrusiai tai neigdavo. Jutau, kad jai pavyko kažką pažadinti manyje. Mimika sušvelnėjo. Aš retai kada jutau, kad taip telktųsi manyje mano tėviškumas. Galbūt keistai nuskambės, tačiau susitikimai su tuo jaunu žlungančiu žmogumi man suteikė pasitikėjimo aristokratiškumu. Ji metė iššūkį mano valstietiškumui, kurį tiek daug mūsų nešiojasi savyje, kaip palikimą ar kaip charakterio bruožą. Vidinis valstietiškumas ribotas ir skeptiškas. Eva visą menkumą nustūmė į šoną savo ekscentrišku didingumu. Jos didingumas, nors ir būdamas didelis triukšmas dėl nieko, vis tiek darė didžiulį įspūdį. Jis buvo desperatiškas, tačiau, kita vertus, dosnus jai pačiai. Galbūt tai, ką ji turėjo savyje, buvo vargana, bet kartu ji man suteikė progą pamatyti, kaip turtingai žmogus gali elgtis su varganumu.

Tačiau kažkas buvo negerai. Po ilgo laiko ji dingo. Dingo ne iš karto, dingo pamažu. Neturėjo kokio nors ypatingo pagrindo. Galbūt nusivylė. Galbūt išdrįso išlaisvinti kelis savo poreikius ir negavo to, ko tikėjosi. O gal ji pajuto, kad gali kažką gauti, kad paskui suprastų, jog neturi patirties pakęsti tarpinio gėrio, kuris nėra vien absoliutaus gėrio idėja.

Nežinau. Kartais mes susisiekiame.

Self.online

Seksas, melagis ir vaidyba

Ilga buvo darbo diena virtualioje tikrovėje – psichoterapeuto kabinete. Jis virtualus, nes tai specialiai sukonstruota erdvė ir ritualas atrasti dalinius savojo *Aš* aspektus.

Važiuodamas automobiliu namo, sustojau ir išsinešiau savo nešiojamąjį kompiuterį į lauką. Prijungiu jį prie mobiliojo telefono. Įjungiu abu. Šiek tiek užtrunka, bet pagaliau esu *online**. Esu neegzistuojančio *Tarptautinių susitikimų kambario* lankytojas. Žiūriu į mažas, pilkas mašinas. Esu visiškai vienas, tik du arkliai ganosi už tvoros. Tačiau aš ne vienas. Keletą kartų paspaudžiu pelę ir prisijungiu prie kalbančiųjų per IRC. Galiu prisijungti ir užsiimti kibernetiniu seksu su moterimi iš San Diego. Jeigu ji iš viso yra moteris ir jeigu iš San Diego. Tačiau iš tikrųjų tai nėra svarbu. Apsimetinėjimo ir vaidybos kultūroje žmogui nelabai rūpi tas, kas iš tikrųjų teisinga. „Internetu niekas nesužino, kad esi šuo."

Su skaitmenine pirštine galiu paliesti tą tariamą moterį iš tariamos Kalifornijos. Šitai gerai žmonių sveikatai, nes visiškai niekuo neužsikrėsi, nebent kompiuteriniu virusu. Ar kibernetinis seksas reiškia neištikimybę?

Dar keletas pelės paspaudimų, ir aš galiu užsiversti informacija. Dabar jos daugiau nenoriu. Ir taip per daug turiu. Užjaučiu

* Prisijungęs prie interneto pokalbių tinklų.

Umbertą Eko, kuris ieškodamas gavo 11 000 nuorodų apie Tomą Akvinietį. Kultūrinė kompetencija vis labiau siejasi su rūšiavimu ir mažinimo menu.

Atsigulu. Žiūriu į dangų. Galvoju apie savo senelį. Jis mirė dar prieš man gimstant. Pažįstu jį tik iš nuotraukos darbo kambaryje. Jis tvarte, rodo savo karvę. Nuotrauka susprogdina laiko ir erdvės ribas. Jis yra kartu su manimi, nors jo nėra. Man atrodo, kad esu į jį panašus. Gal ir jis po ilgos darbo dienos atsiguldavo ant žolės. Ką jis matė savo danguje? Savo Dievą tikriausiai. Niekada nemačiau Dievo. Aš žaidžiu su mintimi, kad ten, aukštai, be žvaigždžių ir šnipų palydovų, dar yra pripildyta sekso. Masė skaitmeninio seksualumo virš ir po besileidžiančiais lėktuvais. Kompiuterių tinkluose susitinka žmonės, jie keičiasi uždegančiais intymumais, dažniausiai slėpdamiesi po pseudonimu. Artimumu keičiamasi per ekraną, siejantį vieną ir kitą per *atstumą*. Technologijos žiniasklaidos virtualiose tikrovėse žmogus gali atsiduoti įsivaizdavimams apie paskolintus kūnus, kurie juda įdomiuose dirbtiniuose pasauliuose, kūnai be jokių nuotrynų, be blogo kvapo.

Užbaigsiu apie kibernetinį seksą. Man pasirodė, kad jis pernelyg greit nusibosta. Uolesni teigia, kad juos nuolat stebina, koks emocingas ir fiziškai galingas gali būti teledulkinimasis. Jie primygtinai tvirtina, kad seksas tinklu demonstruoja tiesą, juk devyniasdešimt procentų seksualumo slypi smegenyse. Tuomet aš esu labai priklausomas nuo likusių dešimties procentų. Haliucinuoti kito žmogaus fizinį artumą labai sunku.

Jaučiuosi visiškai *windows*

Žiūriu į mašinas. Kaip geriausia jas suprasti? PK yra „*personalinio* kompiuterio“ sutrumpinimas. Jis mano, jis – dalis manęs. Galiu jį suvokti kaip pridėjimą prie savęs, kaip savo kūno išplėtimą. Panašiai kaip akiniai ar lazda. Tai *protezas* – graikiškas žodis,

reiškiantis „pridėjimą“. Pirmieji kompiuteriai buvo skaičiavimo mašinos. Naujuosius dera suvokti kaip mūsų intymios srities elementą. Moderni technologija yra ribas peržengianti, nes ji peržengia *kūno ribas*. Aš plečiuosi. Kas mano? Kas kitų? Kur aš prasidedu? Kur aš baigiuosi?

Internetas yra ir mūsų kūniškumo praplėtimas, taigi jis prisideda ir prie pakitusio savęs suvokimo. Kūnas pratęsiamas per daiktus. Kūnas įžengia į intymų žaidimą su išoriniu pasauliu būdamas *santykis*. Jutiminio aparato pasaulio suvokimas – *percepcija* – nėra pasaulio „vaizdavimas“, tai racionalus gaminimas. Paliesdami daiktą, paliečiame ir patys save. Kiekviena refleksija yra ir savirefleksija.

Man atrodo, kad revoliucinis tinklo pobūdis dažnai perdedamas. Kibernetinėje erdvėje aš vis dėlto aptinku įtikinančią metaforą, kaip organizuojami likusieji mūsų socialiniai santykiai. Galvoju apie savo paties gyvenimą ir daugybę dalinių tapatumų, kuriuos reikia įgyvendinti. Jaučiuosi visiškai *windows*. Spaudydamas piktogramas kompiuteryje, aš keliuosi iš vieno lygio į kitą.

Tinklas yra nauja evoliucijos grandis. Jis nepertvarko pasaulių, tačiau sustiprina egzistuojančius kontūrus. Jis efektyvina. Ilgai naudojomės telegrafu. Paskui atsirado telefonas. Ar internetas nėra telefonas *su išsklidimu*? Nauja tai, kad sklidimas turi vykti iš karto keliomis kryptimis, net šiek tiek anarchiškai. Linijos tampa tinklu, o vartotojas – daugiau konstruktoriumi. Priklausomai nuo temperamento tai galima vadinti mozaika ar labirintu. O vaidmenys UMD ar IRC artimai susiję su kitais vaidmenimis: bet kokiame teatre, spektaklyje, improvizacijose – dažniausiai *commedia dell'arte**. Ypatinga tai, kad tinklo technologija leidžia dalyvauti visai planetai. Erdvė išplečiama. Išplečiamas ir

* Kaukių komedija (*it.*), XVI–XVII a. paplitusi italų liaudies teatro komedijos rūšis.

laikas, nes žmogus gali apsimesti paraleliai vaidinantis kelis vaidmenis. Prieinamumas suteikia tinklui demokratinį potencialą. Tai *instant** liaudies teatras.

Tai cirkuliariniai santykiai tarp mašinos ir pažinimo. Kiekvienas komunikacijos technologijų pakitimas keitė žmogų. Tai susiję su rašytinės kalbos įvedimu, knygų spausdinimo meno atsiradimu, tai susiję ir su skaitmeniniais kūriniais. Mūsų konkretūs kūniški patyrimai organizuojant internetą primeta mums naujus savęs modelius, naujus santykius ir naują tapatumo kūrimą. Sudėtinė visata, vadinama kibernetine erdve, yra didelis veidrodis, prie kurio prisijungiame paspaudę pelę. Tai padeda mums sukurti modelius tų gyvenimų, kuriuos jau gyvename. Interneto laikais izoliuotojo *Aš* įsivaizdavimas negalimas. Esame išmokę, kad mes visada neišvengiamai palaikome santykius su kitais.

Iš technologijos visais laikais kilo ir kalbinių psichikos bei priežastingumo sąvokų. Froido sukurti proto modeliai negali būti suvokiami atskirti nuo garo mašinos mechanizmo. O Froido bandymas sukurti teisėtą psichodinamiką paskatintas termodinaminių dėsnių. Modernus keitimasis informacija meta dramatišką iššūkį vieningo *Aš* sąvokoms. *Uni-* pakeičia *multi-*. Ankstesnėms modernioms sąvokoms *stabilus, linijinis, logiškas, ribotas* ir *hierarchinis* iššūkį meta sąvokos *lankstus, apskritiminis, abipusiškas, decentruotas, procesiškas* ir netgi *drumzlinas*. *Gylio* reikalaujama *plaukiojant paviršiuje*. Spausdintas leidinys suvokiamas kaip vieningo *Aš* išraiška. Personalieji – subjektyvieji – kompiuteriai atveria daugiareikšmiškumą. Kibernetinė analitikė Šerė Terkl tvirtina, kad „informacinės technologijos į žemę atnešė postmodernizmą". Jos padeda mums kurti aktualesnę kalbą apie save. Tokie iššūkiai kyla ir iš daugelio kitų modernios kultūros ramsčių, ne vien iš informacijos technologijų. Tie kiti yra reklama, pasilinksminimai ir išsimokslinimas. Šie pokyčiai gali būti reiklūs

* Akimirksnis (*angl.*).

pačiam asmeniui. Vieni tam priešinasi ir dogmatiškai reikalauja vieningumo. Kiti pasisuka į fundamentalizmą ir propaguoja konformizmą.

Kinta mūsų kalba, kintame mes. Pagal pažinimo teoriją kultūra atsiranda prieš veiksmą, kalba – prieš pokalbį. Interpretacinės spėlionės, dominuojančios kultūroje, sukuria pagrindą savęs suvokimui. Mano kalbiniai modeliai, ką reiškia jausti, prisideda formuojant tai, ką iš tikrųjų jaučiu. Cirkuliacijai tęstis padeda fenomenas, kad personali mašina yra naudingas įrankis, kur aš galiu projektuoti savo jausmus ir fantazijas.

Lakanas ekrane

Damos – geriausios gidės po kibernetinę erdvę. Tai tikriausiai joks atsitiktinumas. Vakarų moterys labiau nei vyrai yra įpratusios atlikti kelis paralelius vaidmenis.

Aliuker Rozana (Sendė) Stoun – ekstravagantiška vedlė. Ji buvo vadinama *The Goddess of Cyberspace**; jai pavyko apipinti save mitais. Ji įasmenino savo tapatumo ir ribų peržengimo tyrimus paskleisdama netikrumą apie savo asmenybę. Kas ji iš tikrųjų? Ji gimė vyru, turėjo šeimą ir, be visų kitų darbų, dirbo dar ir Džimio Hendrikso garso operatoriumi. Paskui sutiko biologę feministę Doną Haravėj, kuriai vadovaujant ir prasidėjo jos ideologinis virsmas moterimi. Šiandien ji yra viena iš amerikiečių feministinio judėjimo lyderių.

Knygoje *Eros vs. Technos*** ji pateikia daug linksmų anekdotų apie kintančius tapatumus ir *crossovers****. Ji aiškiai linksta prie ekscentriškumo, ir man visai neatrodo, kad ji rašo apie mano ma-

* Kibernetinės erdvės dievaitė (*angl.*).

** Erosas prieš Technosą (*angl.*).

*** Čia – ribų peržengimas (*angl.*).

žąjį kompiuterį. Žavėjimasis užgožia svarstymą. Ji tinka į provokuojančias krikščioniškojo kulto dievaites.

Mane tinkamiau informuoja Šerė Terkl. Ji – išsimokslinusi psichologė, sociologijos profesorė MIT* Bostone. Prieš trisdešimt metų Paryžiuje ji mokėsi prancūzų kalbos. Lankydama paskaitas, susipažino su kultūros didvyriais: Rolanu Bartu, Mišeliu Fuko, Feliksu Gvatariu ir Žil Delioz. Dar su psichoanalitiku bei struktūralistu Žaku Lakanu.

Ją patraukė prancūzų struktūralistų psichoanalizės atpalaiduotumas. Tai buvo didelis kontrastas amerikietiškai ego psichologijai ir jos normatyviems į kiaušinį panašaus vieningojo *Aš* vaizdavimams. Ji skaitė Lakaną, taigi vargiai galėjo kalbėti apie *Aš*. Žmogus nėra savo paties centras, jis decentruotas ir apgyvendintas kultūros per kalbos vartojimą. Šerė Terkl laikosi tokio supratimo artėdama prie individų, kurie veikia MUD ir IRC srityse. Internetas jai yra lakaniškas sumanymas. Čia grandinės, mazgai, nuomonių pynės, čia reikšmė kuriama per ryšį. Internetas yra socialinė laboratorija eksperimentuoti su savojo *Aš* konstrukcijomis ir rekonstrukcijomis. Čia mes esame savęs kūrėjai. Galime operuoti daugybe paralelių vaidmenų ir dalyvauti daugelyje vaidinimų. Galime žaisti ir bandyti; suklydę sulauksime pasigailėjimo.

Lakaniška tikėti kalbos pranašumu. Psichika yra kalbinė, lanksti konstrukcija – pasakojimas, kurį galima pertvarkyti. Šerės Terkl paskutinė knyga ir vadinasi *Life on the Screen. Identity in the Age of the Internet***. Tai apsimetinėjimo kultūra, kur MUD ir IRC yra teksto teatrai.

* MIT Bostone – *Massachusetts Institute of Technology* – Masačiusetso technologijos institutas.

** Gyvenimas ekrane. Tapatumas interneto amžiuje (*angl.*).

Protėjiškasis *Aš*

Kai kiti santūriai teigia, kad psichoanalizė mirusi ir/arba nuskurdusi, Šerė Terkl nurodo, kad būtent per technologiją psichoanalitinių idėjų tradiciją vėl galima padaryti aktualią. *Online* esantį asmenį ji aprašo kaip artimą giminaitį to *Aš*, pasirodantį per psichoanalitinį gydymą, kuris, anot jos, irgi yra virtualus kontekstas. Žodį „virtualus" sunku tiksliai paaiškinti. Tačiau aš jį suvokiu kaip kažką, krypstantį į *potencialumą*.

Idėja, kad mūsų gyvenimai yra socialinės konstrukcijos (per kalbą ir simbolinę sąveiką), gali atrodyti ir protinga, ir išlaisvinanti, ir žavi. Tai modeliai, kurie gali stimuliuoti romanų rašytoją konstruoti sinchroniją per paralelių pasakotojo tapatumų ir pasakojimų pynes – visai kitaip nei linijiškame pasakojime. Tokie modeliai duoda toną tai psichoterapijos tradicijai, kuria aš užsiimu. Jautiesi laisvas galvodamas, kad kartu su pacientu kapstai ne tikslią istoriją apie praeitį – *archeologinis* modelis, o kartu rutulioji pasakojimą, kuris duoda geresnių sąryšių – *naratyvinis* modelis.

Tačiau visa tai lengvai gali baigtis visišku idealizmu – kad visa yra kalbinės konstrukcijos. Yra faktų, iš kurių žmogus negali savęs kurti. Tai pagrindinis struktūrinio mąstymo bruožas – iškyla sunkumų tarp to, kas išgyventa, ir to, kas išjausta. Idealistų, bandančių pažinti pasaulį, galvos išsipučia, o kūnai užsimiršta.

Iš mano, gydytojo, pozicijų žiūrint, Šerė Terkl žengia tik pirmuosius žingsnius. Lengva romantinti daugelio mūsų gyvenamų gyvenimų daugiareikšmiškumą. Skaitau Terkl, tačiau esu verčiamas galvoti: „Ir kas?" Pasislėpusiam po tapatumo žaidimo žavesiu kibernetiniam optimizmui trūksta subjektyvaus *ryšio* išgyvenimo problematizavimo. Neturėdamas ryšio principų, žmogus tampa psichotiškas. Lengva sutikti, kad sveikumas jau nebėra tapatus stabilumui, greičiau lankstumui. Tačiau reikia

esminio tapatumo, kad galėtum laviruoti tarp skirtingų socialinių tapatumų.

Knygoje *The Protean Self** amerikiečių psichiatras Robertas Džėjus Liftonas graikų jūrų dievą Protėją pristato kaip mūsų laikų idealą. Apimtas krizės, Protėjas gebėjo keisti išvaizdą: liūtas, gyvatė, leopardas, vanduo ir aukštas žalias medis. Protėjas nebuvo vien tik chameleoniška būtybė, jis buvo protingas ir gebėjo pranašauti. Nemitologinis vertimas būtų *elastiškasis Aš*. Atvirumas ir kitimas, kartu su sudėtinumo integracija ir Liftonui, ir visiems mums yra idealas.

Lengva įsivaizduoti tuos, kurie yra suverenūs dabarties viešpačiai. Jie puikiai valdo dinamišką visumą lygių, kontekstų, dalinių tapatumų, kurie nuolat kinta. Viskas paruošta turtingam gyvenimui.

Tačiau yra ir tokių, kurie negali aprėpti atvirumo. Jie užsidaro viename iš begalybės siūlomų vaidmenų ar subkultūroje, ar patologijoje. Kiti lieka prie savo pačių skaidymosi jausmo, imdamiesi tam tikrų vaidmenų, nors ir nelabai gebėdami nei vesti su jais derybas, nei tarp jų laviruoti. Galvoju apie paradigminę kančią *multiple personality disorder***, kuri dėl įdomių priežasčių epidemiškai siaučia Sendės Stoun ir Šerės Terkl amerikietiškos kultūros aplinkoje.

Įsivaizduoju ir tuos, kurie stačia galva neria į vaidmenų žaismą tinkle ir nori ten likti. Jie randa naujų svaigalų, nuo kurių pradeda priklausyti. Svaigalai yra simuliacija. Tai, ko jie negali ištverti, kibernetine kalba vadinama RL – *real life****.

Kas konstruoja sąryšius – *Aš koherentiškas* ypatybes? Tai tebėra įdomiausias klausimas. Kas kyla ir kas skęsta sudėtinume? Kultūrinė kompetencija, be viso kito, reiškia ir gebėjimą priartėti

* Protėjiškasis *Aš* (*angl.*).

** Sudėtinės asmenybės sutrikimas (*angl.*).

*** Tikras gyvenimas (*angl.*).

prie veiksmo, išlaikant savęs suvokimo atstumą. Kad suprastume, kaip tokia kompetencija atsiranda, atsakymo turime ieškoti kur nors kitur, ne internete. Tai susiję su biologiniu ir psichologiniu sudėjimu, su meile, su buvimu arti ir nebuvimu, su tėvu ir motina. Viskas gerai pažįstama, ar turėtum kompiuterį, ar jo neturėtum.

Ar galiu daryti išvadas? Žinoma, ne. Apie tai ir kalbama. Individas virtualiąją erdvę gali panaudoti begale būdų. Ji gali būti kalėjimas, virtuali opijaus dozė, laisvė, kopėčios, treniravimosi erdvė, poilsis arba vieta, kur žmogus treniruojasi suvokti savąjį sudėtinumą. Arba ji gali būti ir visai nesvarbi.

Gėda kibernetinėje erdvėje

Būdamas realus ir visai neabejingas skaitmeninio Tarptautinių pokalbių kambario narys, noriu save apsupti drąsinamais pasakojimais.

D. yra trisdešimties metų vyras, kurį smarkiai varžo gėda. Labai smarkiai. Jo gėda yra radikalus įsitikinimas, kad jis nemylimas ir nenorimas. Toks gėdos jausmas paralyžiuoja veiksmus, žmogus ima slėptis. Jis nedrįsta rodytis, nes baiminasi, kad bus atskleistas kaip apgailėtinas, koks jis, jo nuomone, ir yra. Man jis labai patinka, tačiau tuo jis nedrįsta patikėti. Kai atskleidimo gėda taip smarkiai dominuoja, terapinio pokalbio atmosfera jau pati savaime yra komplikuota. Nes psichoterapiniai santykiai yra skirtingi: aš prisidengiu, o jo uždavinys yra atskleisti save. Pirminės tokių skirtingų dviejų žmonių santykių fazės gali būti nelengvos.

Tačiau laikui bėgant viskas gerėjo. Kai jis prisiregistravo prie tinklo, mums tai smarkiai pagelbėjo. Tarp seansų jis rašydavo man žinutes. Tada jį saugodavo ekranas. Kai mes dalydavomės mintimis per ekraną, jis nebūdavo tokiu pačiu būdu atskleidžia-

mas. Jis drįsdavo daugiau papasakoti, kaip jaučiasi, ką galvoja ir ką daro. Kai paskui ateidavo į seansus, jau būdavo atsikratęs to, ko labiausiai bijodavo. Galėdavome eiti tiesiai prie reikalo.

Be to, didįjį pasaulį priimti jam padėjo ir kalbėtojų grupės tinkle. Jis rado daug bendraminčių pagal adresus, kur rinkdavosi panašių psichinių ligų kamuojami žmonės. Jis priėmė šį pasaulį pasivadinęs daugybe pseudonimų. Mūsų personos sąvoka yra kilusi iš *personae* – šiuo žodžiu antikiniame romėnų teatre buvo vadinamos kaukės, kurias dėvėdavo aktoriai. Užsidėjęs kaukę, D. galėdavo labiausiai būti savimi. Jis rizikavo, jis bandė, jis treniravosi, kaip reikia elgtis, – treniravosi RL.

Vieną dieną atėjęs jis man papasakojo istoriją apie olandą. Kalbėtojų grupę daugiausia sudarė susidvejinusios asmenybės. Olandas pareiškė, kad nori nusižudyti. D. pasakojo, kaip likusieji grupės nariai tuoj pat ėmėsi jį gelbėti. Siuntė kalnus guodžiančių žinučių, padrąsinimų ir maldų, kad jis privalo gyventi. Jis jiems kažką reiškė. Olandas ilgai tylėjo. Tačiau po kurio laiko pasirodė žinutė, kurioje jis dėkojo ir rašė, kad tik jų dėka jis nori gyventi.

Man knietėjo paklausti, bet nepaklausiau. Knietėjo paklausti, iš kokio Olandijos miesto mano pacientas ir draugas D. yra kilęs.

GĖRIS IR KANČIA

Pažiūrėkite į vargšelį Ralfą Tušė. Kaip manote, kaip tokią būtybę vadinti?
Laimei, jis serga džiova. Sakau laimei, nes tai jam leidžia veikti.
Džiova yra jo karjera, ji – tam tikra pozicija.

Henris Džeimsas
Damos portretas

Dosni melancholija

Nugramzdinta istorija

Tas pasviras langas piramidėje suodinas. Dykumos saulė prasiskverbia pro jį, ji – juodai geltona. Tai priklauso nuo psichinės jausenos.

Juodoji saulė tapo modernios melancholijos emblema. Savo knygoje *Juoda saulė* Julija Kristeva rašo: „Iš kur ta juodoji saulė? Iš kokios beprotiškos galaktikos jos nematomi spinduliai kala mane prie žemės, prie lovos, nebylystės, prie atsisakymo?" Tačiau Julija Kristeva rašo ir tai: „Be melancholijos nėra psichikos, tik ekscentriškas elgesys".

Džakometis: iki pat kaulo

Oslas, 1997: žiūriu į Džakomečio skulptūrą. Ji vadinasi *Aukšta figūra (Moteris iš Venecijos)*. Tam tikrais palankiais kartais susidūrimas su menu tampa mano maldų išklausymu. Kūrinyje yra forma kažkam manyje, kam aš pats formos nesurandu. Ieškau nelabai žinodamas ko arba nelabai žinodamas, kad ieškau, ir staiga – štai ji. Džakometis ir yra toks patikslinimas. Susidūręs nežinau, kas tai, tai kažkas kita, ne didžiulis pasitenkinimas.

Noriu pasakyti, kad Džakometis tiksliai įformina moderniąją melancholiją. Albertas Džakometis (1901–1966) garsus savo lieso-

mis bronzos skulptūromis. Jos lietos kuo liesesnės, iki pat kaulo. Tai menas po Aušvico ir Hirosimos. Klasikine, harmoniška forma vaizduoti kančią sunku. Todėl siekiama abstraktumo, simbolizuojančio nebylumą. Džakometis tapęs tylos ir nekalbumo meno ramsčiu. Vieną nuo kito nepriklausančius menininkus Džakometį, filosofą Vitgenšteiną ir rašytoją Beketą beveik tuo pat metu apėmė nepasitikėjimas savo išraiška. Kiekvienas savaip performulavo skulptūros, kalbos ir pasakojimo suvokimą.

Vienu laikotarpiu Džakometis išgyveno krizę. Kiekvieną rytą jis eidavo į savo dirbtuves Ženevoje. Per keletą valandų užbaigdavo pirminį skulptūros variantą. Iki vakaro kūrinys sumažėdavo iki poros centimetrų skulptūros. Jis mažindavo. Galiausiai kūrinys visai pranykdavo, Ženevos gatvėse likdavo tik molio dulkių pėdsakai, kuriuos palikdavo, anot jo paties, „aklas vyras tamsoje“. Jis keturiolika metų nerengė parodų.

Erlandas Kjosteriudas rašo: „Drama kartojasi kiekvieną dieną. Per kelias valandas milžinišku greičiu jis sulipdo skulptūrą. Likusią darbo dienos dalį jis grendžia tą pačią skulptūrą, gabalėlį po gabalėlio, keturioliktą ar penkioliktą kartą. Džakometis balansuoja tarp būties ir nebūties, skulptūros ir neskulptūros. Jis neranda, nesupranta formos. Sunku ne perduoti išmatuojamus žmogaus dydžius, o išreikšti tai, ką jis iš tikrųjų jaučia, mato. Rezultatas nepasirodo. 1945 metais trejų metų produkciją į Paryžių jis atveža degtukų dėžutėje“.

Skaityti apie tai – tam tikra atrakcija. Tačiau jis turėjo išgyventi tikrą pragarą. Stovėdavo ten ištisą dieną nerasdamas išraiškos. O kas liekame mes, kai iš mūsų atimama tiksli išraiška? Įsivaizduoju tai, kas mane labiausiai gąsdina: staiga būti išsiųstam į pasaulį, kur nesupranti ženklų ir kodų, kur negali savęs išreikšti. Džakomečio atveju žmogus yra svetimas pats sau.

Vėliau Džakometis išraišką rado. Jam pabodo, kad skulptūra jo rankose tapdavo neskulptūra. „Man nusibodo. Prisiekiau neleisti savo skulptūroms sumažėti daugiau nei per colį. Ir nutiko

štai kas: aukštį išlaikiau, tačiau jos pasidarė plonos, liesos... Milžiniškos ir plonos nelyginant yla. Sumišimas: ką tai reiškia?"

Džakomečio išraiška – kurti atimant, o ne pridedant. Jis išduobia užuot pildęs. Jis iš tikrųjų yra bado menininkas. Džakometis rado išraišką nebuvimui arba negatyvumui. Džakomečio kūnai nuskurdinti ir liguisti vien tam, kad perteiktų galingą energiją, kuri visa palaiko. Jų trapumas atveria lengvumą ir pažeidžiamumą. „Aš visada įsivaizduodavau arba būdavau įsijautęs į gyvų esybių pažeidžiamumą; kad jos galėtų išsilaikyti vertikalioje padėtyje, iš jų reikalaujama gigantiško kiekio energijos."

Džakomečio negatyvioji strategija pasisekusi tuo, kad ji tapo paradoksali. Jis išveda tuštumą į pasaulį ir suteikia jai milžiniškos galios. Džakomečiui buvo artimi kito bado menininko, Franco Kafkos, kūriniai. Skulptūros užsklęstos, izoliuotos. Tačiau jos užpildo erdvę ir traukia mane. Jos ryžtingos, intensyvios ir paradoksaliai dėmesingos savo nebuvimui. Radęs savo formą, Džakometis atveria ir melancholijoje aptiktos žmogaus esmės galią, kartu jam pasiseka sukurti ryšį su žiūrėtoju.

Žiūriu į Džakomečio bronzinį šunį. Jis sulysęs. Žmogiškos melancholijos esmę turbūt geriausiai galima išreikšti žvėriškumu. „Čia aš. Vieną dieną pamačiau gatvėje patį save. Aš esu šuo."

Vertingoje biografijoje Ivas Bonfva aprašo vieną intensyviausių jaunojo Alberto vaikystės išgyvenimų. Jis randa didelį blizgantį akmenį, dengiantį urvą, kuriame galima pasislėpti. Šią vietą, į kurią galima pasitraukti, vėliau jis atkūrinėja visą savo gyvenimą. Kasa urvus sniege, apsvaigęs svajoja apie bekraštes Sibiro plynes, padengtas pilku sniegu. O jo dirbtuvės ir butas Paryžiuje yra ne kas kita, kaip elgetiška maža skylė.

Bonfva pristato tezę, teigiančią, kad Džakometis per visą savo gyvenimą bandė atkurti kažką neįmanomo. Tas neįmanomas buvo santykiai su nepriekaištinga ir taip pat nepermaldaujamai nesančia motinos figūra. Aneta buvo labai griežta ir stipri motina. Džakomečio menas susijęs su maisto, būtino gyvybei palaikyti,

trūkumu. 1962 metų spalį jam buvo nustatyta skrandžio vėžio diagnozė. Po kurio laiko jis nebepriimdavo nė būtiniausio maisto. Mirė 1966 metų sausio 11 dieną. Galima buvo įtarti, kad kūnas jį įskundė.

Juodoji tulžis

Ką reiškia tai, kad Džakometis suteikia moderniai melancholijai formą? Šiandien melancholijos sąvoka yra suskilusi, kone tapusi seniena. Pagal savo kilmę sąvoka sudaro visumą, tai asmens būklė, susijusi su kosmologija. Dabar melancholija yra sudėtingas žodis, nes jis pramaišiui naudojamas kaip klinikinė, estetinė ir visuomeninė sąvoka. Tai gali būti žmogaus depresija, elgsena ir sąmonė, kultas, meno mūza arba ištisa laikotarpio dvasia. Ji kyla ir iš gilių depresiškų psichozių, ir iš dvasingo niūrumo, kad jau uždaroma kavinė.

Kur skirtumas tarp dviejų melancholijos tipų: psichiatrinės ir estetinės? Negaliu to parodyti, negaliu parodyti, kas priklauso biologijai, o kas psichologijai. Depresija šiomis dienomis tapo aiškinančiu melancholijos būsenos pavadinimu. Melancholija yra būsenos pavadinimas, tačiau ir pavadinimas tos estetikos, kuri geba būti būsenos tarpininkė ir sykiu ją pranokti. Tai ardymas ir kūrimas.

Sąvoka sudėtinga dar ir todėl, kad melancholijų yra tiek daug. Jos kyla iš karštligiško blaškymosi tarp entuziazmo ir beprotybės, per Prusto klajojimus tarp melancholijos ir džiaugsmo iki palaužiančio šleikštulio jausmo. Pirminis Sartro romano *Šleikštulys* pavadinimas buvo *Melancholija*. Danielis Birnbaumas ir Andersas Ulsonas knygoje *Kitas penas* rašo apie meniškąsias melancholijos strategijas. Vienas kelias yra paprasčiausias būsenos įvardijimas, geba simbolizuoti. Kitą strategiją mums nurodo Beketas ir nepatenkintasis pesimistas Tomas Bernhardas: melan-

cholija gręžiasi į maniją ir apsėdimą. O trečiasis būdas, kaip ir buvo minėta, randamas Kafkos ir Džakomečio kūryboje: jie išalksta jos. Yra tikriausiai dar ir ketvirtas, jauniausios kartos, būdas – ironiškas atstumas. Žvaliai žaisti ant bedugnės krašto geriausiu atveju yra ir įžvalgumas, ir meistriškumas. Daglaso Kuplando *Generation X** tapo tokio būdo literatūrine emblema.

Melancholiką apibūdina viena būsena – slogumas. Iš čia sloguma – melancholija. Kažkas mane laiko už palto skvernų. Kaip galiu įstengti?

Klasikinė melancholiška būtybė atkreipia daugelio dailininkų ir skulptorių dėmesį. Ji nejudanti, nulenktu sprandu ir mąsliai paremta galva (1514 metų Albrechto Diurerio *Melencholia I* ir Augusto Rodeno skulptūra *Mąstytojas*). Tas, kas kenčia, verčiamas mąstyti. Gyvenimas jį palenkia. Šveicarų daktaras ir literatūros tyrinėtojas Žanas Starobinskis pažymi, kad prancūzų kalbos žodžio galvoti *(penser)* ir lenkti *(pencher)* kalbos šaknys tos pačios.

Prieš imdamasis modernios melancholijos sąvokos, turiu pristatyti keletą *klasikinės melancholijos* suvokimų.

Melancholija reiškia *juodoji tulžis*. Antikinėje medicinoje ir sielos, ir kūno ligos būdavo siejamos su keturių kūno skysčių balansu: kraujo, geltonosios tulžies, juodosios tulžies ir gleivių. Šie kūno skysčiai buvo kosmologiškai siejami su keturiais metų laikais, su keturiais elementais. Juodoji tulžis – ruduo ir žemė. Prie šios sistemos buvo siejama ir astrologija. Romėnų mitologijoje dievas (ir planeta), valdantis melancholiją, yra Saturnas. Saturnas – žemdirbystės dievas. Tačiau jis yra ir dievas, praryjantis savo palikuonis. Daugeliui pažįstamas groteskiškas Gojos paveikslas *Saturnas, ryjantis savo vaiką*. Ši dvigubystė – kūrimas ir naikinimas, gyvulys ir žmogus – sudaro klasikinį melancholijos suvokimą. Planeta Saturnas yra šalta ir lėta.

* X karta (*angl.*).

Juodoji tulžis pritraukė daug daugiau dėmesio nei kiti kūno skysčiai. Domėjimasis melancholija būtent ir yra susijęs su jos ambivalentiška prigimtimi. Senuosiuose tekstuose melancholija traktuojama beveik vienareikšmiškai negatyviai. To, kuris yra nestabilus nuo juodosios tulžies, sielos šviesa užtemdoma. Gali nutikti ir blogiausia – žmogus išprotės arba mirs.

Tačiau platoniškoji filosofija melancholiją sieja su kūrybingumu. Melancholikai plėšosi tarp destruktyvių nakties jėgų ir aukštesnių aiškiaregystės formų. Epilepsija buvo vadinama juodosios tulžies „šventąja liga", ji jungė beprotystę ir genialumą. Tokių suvokimų liekanos gali ir toliau egzistuoti, padedamos literatūros epileptikų Flobero ir Dostojevskio.

Poeto, filosofo ir menininko temperamentas yra tam tikra pozityvi melancholija. Juodoji tulžis gali lemti genialumą, tačiau kartu rizikuojama išsiųsti sielą į beprotystės bedugnę. Dvilypiai melancholiški temperamentai būdingi antikos mitologijos herojams ir Homero herojams. Sokratas ir Platonas patys yra pareiškę, kad kentėjo nuo šio Dievo dovanoto prakeikimo.

Iš kur ši dvigubystė? Juodoji tulžis išsiskiria tuo, kad ji geba pakeisti temperatūrą. Tulžies poveikis visiškai priklauso nuo to, ar ji šalta, ar šilta. Šalta tulžis organus apsunkina ir atpalaiduoja, siela apsunksta. Karšta tulžis gali dovanoti ekstazišką džiaugsmą ir aiškiaregystę. Pernelyg karšta ji gąsdina įniršiu ir manija.

Dvigubystė yra meniškos kūrybos supratimo Vakarų kultūros istorijoje pamatinis akmuo. Melancholija suvokiama kaip meniška būsena *par excellence*. Menininko mitas, kad menininkas yra kenčiantis žmogus, žinoma, yra teisingas. Patenkinti žmonės retai kada rašo eilėraščius. Kam jiems tai? Mitas šiomis dienomis bandomas paversti mokslišku. Psichiatriniai tyrinėjimai bando empiriškai dokumentuoti kūrybiškumo sąsają su sąmyšiu per genetiką, kognityviąją psichologiją ir biologiją. Nobelio literatūros premijos laureatai labai dažnai kenčia nuo depresijos, manijų ir alkoholizmo.

Galime žaisti su metaforomis, tačiau kartais mes nuo to nukenčiame, nes metaforos tampa įkyriai pažodinės. Remiantis šiuolaikiniu depresiškos nuotaikos supratimu, mums labiau rūpi, ką gauname ir ko negauname. Mes naudojamės *peno* vaizdiniu. Tačiau net ir įprastas maistas melancholikui tampa problema. Melancholijos istorija susijusi su sudėtinga maisto gaminimo istorija. Istorijoje daug nuorodų apie persivalgymus, savanorį badavimą, viduriavimą ir vėmimą. Šiandienis domėjimasis valgymo sutrikimais turi gilią tradiciją. Roberto Bertono 1962 metų klasikiniame kūrinyje *Melancholijos anatomija* keli skyriai yra skirti maitinimosi nesklandumams ir maistui, kuriam melancholikas yra pernelyg reiklus. Švedų poetas Gunaras Ekeliofas atkreipė dėmesį, kad Diurerio *Melencholijoje I* po Melancholijos suknele paveikslo apačioje, dešinėje pusėje, matyti klizmos vamzdelis. Kai ramiai sėdi ir svarstai, gali susirgti ir vidurių užkietėjimu.

Viduramžių teologai melancholiją tvirtai laikė negatyvia. Melancholija buvo vadinama „Šėtono pirtimi". Juodosios tulžies liga – puolimo į nuodėmes rezultatas. Hildegardas fon Bingenas dvyliktajame amžiuje rašė, kaip Adomas, atsikandęs obuolio, užkrėtė savo kūną: „Kai Adomas nusidėjo, tulžis pasivertė rūgštimi, o melancholija tapo juoda bedieviška naktimi". Liūdesys buvo nuodėmė. Turėti „niūrią širdį" reiškė tą patį, ką ir prarasti Dievą. Tačiau vienuoliai viduramžiais vis tiek praktikavo liūdesį. Mistinė askezė buvo priemonė atverti dieviškąją tiesą, tai buvo aukščiausias tikėjimo taškas.

Su Renesansu melancholijai ateina šviesesni laikai. Melancholijos sąvokos istorijoje Renesansas yra radikalusis kulminacinis taškas, besilenkiantis kūrybiškumui ir aiškiaregystei. Florentietis naujaplatoniškasis filosofas Marsilijus Fičinas (1433–1499) yra vienas iš tų, kuris prisidėjo formuodamas modernaus menininko kaip *išimties žmogaus* suvokimą. Kuriantis žmogus yra be galo jautrus, tai apsėstas žmogus, kuris genialiai laviruoja tarp pesimizmo ir aiškiaregystės. Egzistuoja išdailinta juodoji tulžis –

pakilios genialumo melancholijos pagrindas. Čia kalbama apie pozityviąją *melancholia generosa**.

Melancholiko atsiskyrimas ir vienišumas tampa Renesanso mitologijos dalimi. Menininkas įsitraukia į save, į tamsą ir ten randa kūrybos šaltinį, kaip ir Džakometis, kuriantis skyles. Yra dvi galimybės, jos abi išimtinės: melancholija yra vienatvės palydovė, arba vienatvė yra melancholijos palydovė.

Melancholijos dosnumas yra tas taškas, kur vienatvė nutraukiama ir tampa išraiška: raštu, figūra ar paveikslu. Apie išgyvenamą melancholinę būseną tiek daug žinome todėl, kad tiek žmonių sugebėjo tai paversti išraiška. Literatūra ir menas kyla iš melancholijos. Tačiau ji pati savaime nėra fundamentaliai melancholiška, nes ji yra ekscesas.

Modernioji melancholija

Dykumos viešbutyje su juoda saulės šviesa aš nepasitenkinu tikėjimu kūno skysčiais. Man reikia kitų paaiškinimų.

Kartais mane aplanko nekviestas svečias – jausmas, kad manyje kažkas mirę. Tuščia, sunku, tai Sachara Norvegijoje. Jaučiuosi taip, tarsi nebeturėčiau jėgų nė dantis išsivalyti. Paskui viskas apsiverčia. Kas įvyksta? Galbūt aš ką nors susitinku, kažkas vėl pasidaro svarbu. Jausmas būti *atsijungusiam* tikriausiai yra modernios melancholijos esencija.

Melancholikas atsijungęs nuo idėjos apie keturis kūno skysčius. Kosmologijos apie keturis kūno skysčius nebėra – *humor melancholicus*** – melancholikas nebesiejamas su metų laikais, elementais ir planetomis. Jis atjungtas nuo kitų. Jis lieka vienas, paliekamas sau. Apie prancūzų romantiką poetą Šatobrianą rašoma: „Jis

* Dosni melancholija (*it.*).

** Melancholinis skystis (*lot.*).

yra naujasis žmogus... Tai be galo jautrus žmogus, besimaudantis savo ašarose... Tai melancholikas, išimtinai paliktas pats sau".

Švietimo epochos didysis protas melancholiją paverčia neprotingumu. Prie melancholijos susargdinimo prisideda ir medicina, ir ambivalentiška melancholijos prigimtis tampa medicinos sritimi. Medicina ir estetika išsiskiria.

Proto kritikui Nyčei moderni melancholija yra Švietimo epochos rezultatas. „Slogumas, pesimistinis tonas tikrai yra Švietimo epochos padarinys. Jau artėjant prie 1770 metų buvo pastebima, kad džiaugsmas blykšta."

Tačiau joks protas neegzistuoja be romantiškų ilgesių. Aštuonioliktojo amžiaus pabaigoje išryškėja melancholijos kultas. Į madą ateina *Weltschmerz* ir Gėtės *Jaunojo Verterio kančios* – savižudybę skelbiantis romantinis vaizdinys.

Vienas iš pirmųjų modernistų, Šarlis Bodleras, melancholiją susiejo su *miestu*. Bodlerui išsiveržia: „Paryžius pasikeitė. Tačiau niekaip nepakito mano melancholija". Bodlero atsijungimo jausmas siejasi su modernumo tempu. Tai disbalansas tarp širdies laiko ir faktiško laiko. Miestas auga, vystosi technologijos, o žmogus yra atsitraukęs. Pasaulis yra kartu ir be galo tuščias, ir be galo perpildytas.

Moderniosios melancholijos papildomas dydis – utopija. Moderniais laikais jos lydi viena kitą, viena kitą stiprindamos. Modernioji melancholija yra ir nuviliantis suvokimas, kad utopijos sugriuvusios. Vaizdinys sudaužytas. Moderni melancholija yra netekties išgyvenimas. Bodleras sukuria mokyklą su savo ilgesiu, savo *spleen*.

Psichoanalizės sielvartas

Proto turi daugelis naminių gyvūnų. Vienas iš jų – daktaras. Froidas buvo daktaras, proto žmogus. Iš tikrųjų jis tyrinėjo pasąmonę, tačiau jo sumanymas buvo iracionalumą paversti racionalumu. „Visur *tai* reikia pakeisti *aš*."

Kadangi Froidas yra medicinos atstovas, sunku įžiūrėti, kad melancholiją jis sietų su kūrybingumu. Melancholijai pakertami sparnai, ji tampa klinikine sąvoka, užimančia tą pačią padėtį kaip depresija. Žvilgsnis susiaurinamas.

Froidui melancholija yra sielvartas, į kurį įsigyvenama. Tikriausiai paveiktas industrinės epochos jis jį vadina netgi *sielvarto darbu*. 1917 metais Froidas pristatė savo kūrinį *Trauer und Melancholie**. Melancholikas sielvartauja dėl savo prarasto meilės objekto. Kartu jis jo nekenčia, nes yra išduotas. Tai įprasta sielvarto reakcija. Melancholikas vis dėlto nesuvokia savo agresijos prarastajam, tačiau, susitapatindamas su prarastuoju, visą savo išstumtą agresiją nukreipia į save. Melancholikas gedėdamas negeba arba nenori pripažinti praradimo. Prarastas objektas pasilieka, jis saugomas. Tam, kuris sielvartauja, pasaulis nuskursta. Melancholikui nuskursta ir pasaulis, ir *Aš*. Fatališka tai, kad melancholikas gali atsikratyti praradimo tik išsklaistydamas save.

Juoda saulė

Bulgarė prancūzė Julija Kristeva yra ir psichoanalitikė, ir kalbos teoretikė. Melancholija, anot jos, yra „mūsų laikų epidemija“. Ji rašo apie „tuštumos depresijas“, su kuriomis mes, daktarai, dažnai susiduriame. Tuštuma, nuobodis ir bereikšmybė, bandymai pasislėpti po narcizišku didingumu yra fenomenai, kurie tampa vis būdingesni moderniam žmogui. Kristeva nori iškelti ir mūsų kančių dėl ko nors nebuvimo formas – sielvartą ir depresiją.

Savo projekte Kristeva prieštarauja Froido redukcijai ir bando atgaminti taurų melancholijos vaizdinį. 1987 metais Kristeva pristato savo knygą *Juoda saulė. Depresija ir melancholija*. Pavadinimas knygai paimtas iš prancūzų poeto Žeraro de Nervalio eilėraščio *El*

* Sielvartas ir melancholija (*vok.*).

Desdichado (1853). Nervalis – jo vardas skamba kaip vaistai nuo nervų – savo dienas baigė pasikabinęs ant žibinto stulpo.

Kristeva pristato *grožį*, kuris yra kitas melancholijos pasaulis, realizuotas čia, žemėje. Jei pasiseka prasiskverbti pro prancūzų intelektualizmo varginantį kalbinį manieringumą, Kristevos darbuose pamatai optimistiškas pagerbtuves tam, kaip grožis gali paveikti mūsų melancholiją. Kaip augalai žydi, vysta ir vėl grįžta, taip kartu dera ir sielvartas, trumpalaikiškumas bei grožis.

Ar grožis yra tas objektas, kuris absoliučiai ir visam laikui pakeičia pašlijusį objektą? „Vietoj mirties, – rašo Kristeva *Juodoje saulėje*, – ir tam, kad nemirčiau kito mirtimi, aš sukuriu (arba bent jau vertinu) meno kūrinį, idealą, kažkokį nežemiškumą, jį sukuria mano psichika, kad galėtų išeiti iš savęs – *ex-stasis*. Kaip gražu neprivalėti kuo nors pakeisti visų trumpalaikių psichinių vertybių."

„Kaip moteriškas išorinis puošnumas užmaskuoja kibią depresiją, taip ir grožis pasirodo kaip susižavėjimo vertas praradimo veidas, jis pakeičia praradimą, kad suteiktų jam gyvybės... Kai panagrinėję savo melancholiją susidomėsime požymiais, mus gali pagauti grožis ir tam, kad paliudytų, jog iškilniai buvo rastas pagrindinis kelias žmogaus atsiskyrimo skausmui peržengti – kelias į kalbėtoją, kuriam patikėtas skausmas, net rauda; muzikos, tylos ir juoko kelias... Gražusis objektas, kuris geba pakylėti mus į savo pasaulį, yra daug labiau nusipelnęs meilės už visas mylimas ar nekenčiamas įžeidimų ir skriaudų priežastis."

Kristeva sutinka su Froido suvokimu, kad depresija yra neįmanomas sielvartas. Tačiau ji kasasi giliau. Jos pamatas – prancūzų psichoanalitinė tradicija, kuriai atstovavo ir Andrė Grynas. Froido svarstymai apie sielvartą ir melancholiją yra susiję su praradimu to, kas pažįstama. Tai, kas prarasta, yra pažįstama, nes paversta simboliu. Susiję su kalba.

Kristeva rašo apie praradimą, kuris nesusijęs su kalba. Praktikoje tai yra ankstyvosios vaiko reikmės, vadinamos pirminėmis narciziškomis būsenomis. Narciziška depresija yra sielvartas, ta-

čiau gedima ne dėl tam tikro objekto netekties, – juk netektis įvyko dar tada, kai vaikas nebuvo pajėgus sukurti objektą, – gedima dėl „daikto“ netekties. Tas „daiktas“ bevardis, tai chaotiška „realybė“, kuri dar neskirstoma į mano ir kitų, kuri mus traukia ir stumia.

Taigi tada nebekalbama apie pozityvų ar negatyvų *buvimą*, kalbama apie *nebuvimo stygių*. Depresijos apimtas žmogus negali gedėti praradęs „daiktą“, nes jis nežino, ko jam trūksta. Melancholiko afektai (pyktis, džiaugsmas, baimė, neapykanta) yra uždaryti į katakombą kartu su „daiktu“. Tūrila Moj norvegiško *Juodos saulės* leidimo pratarmėje rašo: „Depresyvioji melancholija (liūdesys) yra tam tikras prarastų afektų pakaitalas; begalinis liūdesys apsiaučia subjektą ir saugo *Aš* nuo suirimo“. Liūdesio galima įsitverti, jis – vidinis objektas.

Kristeva rašo apie melancholinę kalbą. Melancholikas prarado ryšį su savo pradžia, jis netiki kalba. Ji tuščia, afektai yra kažkur kitur. Kalba gali būti gerai išvystyta ir taisyklinga, tačiau ji monotoniška, jai trūksta gyvybingumo. Depresiškas pasaulis išgyvenamas kaip beprasmis ir tuščias, o depresijos apimtas žmogus, kaip rašo Kristeva, jaučiasi svetimas savo gimtajai kalbai. „Depresijos apimto žmogaus žodis yra kaukė – gražus fasadas, apvilktas svetima kalba.“

Ši neskambi, mirusi kalba būna melancholinė, kol neįvyksta terapinis arba meninis pasikeitimas. Reikia išrasti naują kalbą kalboje. Hamsuno pagrindinis veikėjas kūrinyje *Badas* bando, tačiau jam nepasiseka. Hamsuno herojus neturi vardo. Abejoju ir tuo, ar jis turi kokį aiškų tapatumą. Jis neturi vardo, tik sumanymą. Jis įstrigęs dilemoje: atstūmė gyvenimą, kuris jam buvo pasiūlytas. Jis nori kažko kito, nori kažko savo. Tačiau tai, kuo jis dedasi – bado menininku – nedera su gyvenimu. Šioje negalimybėje jis praranda save. Jis ieško kalbos, kuri galėtų jį išgelbėti. Kai jam gresia didžiausias pavojus, bevardis herojus išranda naują žodį – Kubuo. Ar tai gali suteikti naują prasmę? Jis gali tik sugal-

voti, ko šis žodis *nereiškia*. „Ne, iš tikrųjų tas žodis yra tinkamas išreikšti kam nors dvasiškam, Jausmui, Būsenai, negi aš to nesuprantu?“ Ne. Jis kalbos neranda.

Jis randa desperatišką išeitį – išvykti. Jis įlipa į Kopegorą – „barką su Rusijos vėliava“. Bet kur jis keliauja? Rašytojas Polas Oisteris savo apybraižoje *Bado menas* pateikia atvirą atsakymą: „Jis keliauja tiesiai į dvidešimt pirmąjį amžių“.

Menas kaip antidepresantas

Ar kūryba padeda ištrūkti? Ar rašymas padeda? Taip, žinoma, iš to galima ištrūkti ir išsikalbant.

Galvoju apie Džakometį savo dirbtuvėse. Skulptūros dingsta, tampa dulkėmis. Tačiau paskui jis suvokia. Džakometis yra moderniosios melancholijos menininkas – jis geba nebuvimui suteikti galingą švytėjimą ir grožį. Bevardis daiktas tampa prasme. Savo mirties patale jis pasakys: „Dabar aš vėl susijungsiu su savo motina“.

Žiūriu į Džakomečio skulptūrą. Ta pati – moteris iš Venecijos. Dvi žmogaus rankos suformavusios kraštutinę vienatvę. Ant kolonos pastatyta vienatvė su kraterių gylio akiduobėmis ir į tolį įbestu žvilgsniu, kuris nieko pakeliui neaptinka. Kaulingos Džakomečio skulptūros yra ypatinga žaizda, absoliuti, totali ir bekompromisė. Stovi ji ant baisiai didelių pėdų. Galima pagalvoti, kad ji stovi saugiai. Ne, ji stovi tvirtai. Neketina eiti, ji gražiai švyti savo būseną. Tai ir yra grožis – perduoti būseną ir perdavimo formos kūrimu rodyti kelią iš būsenos.

Už kelių metrų muziejuje stovi *Svyruojantis vyras*. 1938 metais Džakometį *Place des Pyramides* vietovėje Paryžiuje pervažiavo automobilis. Likusį gyvenimą jis šlubavo ir buvo chroniškai nestabilus.

Žmogų gąsdinti gali ne vien mirtis. Gąsdinti gali ir išsilaisvinimas. Grėsmė iškyla, kai jautiesi *lyg miręs*. Tikrovės jutimų ne-

belieka. Džakometis tapo ir lipdo skulptūras, kad įsigraužtų į tikrovę. „Aš tapau ir lipdau skulptūras, kad galėčiau įsigraužti į tikrovę, apsaugoti save, papenėti save, išaugti taip, kad geriau galėčiau save apginti, geriau užpulti, suprasti, kiek įmanoma labiau įvykdyti visus savo planus visomis kryptimis, kad apsisaugočiau nuo bado, šalčio, mirties, kad galėčiau būti kuo laisvesnis."

Menininkas prisijungia prie melancholijos vertybių gelbėjimo nuo paprastinančio medicinos žvilgsnio. Mediciniškame išmanyme pasimetė melancholijos dvigubystė. Ji atiduota nakčiai, iš kurios sunku išsibrauti. Gilios depresijos apimtam žmogui šis kalbėjimas apie kūrybiškumą gali pasirodyti labai brutaliai romantiškas, kaip druska į žaizdą. Tačiau sunkumas gali būti ta juodoji materija, kuri įsuka kūrybingumą. Melancholija visada yra praradimo pojūtis ir žema savigarba. Netektis kuria atstatymo poreikį. Tai, kas sukuriama, nėra tai, kas buvo prarasta. Tai kitas kūrinys, nes tai simbolizavimas.

Modernioji melancholija labai rimtai įsikūrė šalia bedugniškai gilaus nepasitenkinimo. Postmodernioji kultūra yra tarsi komiška ir ironiška operetė. Kristeva taip baigia savo knygą: „Iš naujo įsimylėjęs pasaulis iškops į paviršių amžinai grįžtančiais istoriniais ir mentaliniais ciklais. Po nerimavimų žiemos ateina mėgdžiojimo gyvumas, po nuobodžio tuštumos ateina jaudinanti parodijos pramoga. Ir atvirkščiai. Tiesa galiausiai prasiskins kelią ir nenatūraliuose šmaikštumo atspindžiuose, taip kaip ji gali įsitvirtinti skausminguose atspindžiuose. Psichinio gyvenimo žavesys, ar jis visko nesusieja mainydamas gynybą ir kritimą, šypseną ir ašaras, saulę ir melancholiją?"

Guliu *king size bed* piramidėje Las Vegase – „jaudinanti parodijos pramoga". Tas pasviras langas piramidėje suodinas, ir dykumos saulė prasiskverbia pro jį, ji – juodai geltona.

Stendalio sindromas

Ekstazė

Ar žmogus nuo gražaus meno gali susirgti? Kas pribloškė tuos 106 turistus, kurie per dešimties metų laikotarpį buvo paguldyti į psichiatrinę ligoninę po apsilankymų Florencijos muziejuose?

1994 metų liepą nuvykau į Florenciją patyrinėti rašytojo Stendalio svaigulio, kurį nedvejodamas pavadinsiu *ekstazišku* svaiguliu, ir išsiaiškinti, ar 106 turistai susirgo nuo gražaus Renesanso meno. Mano piligrimiška kelionė nuvedė mane į Santa Kročės bažnyčią, kur palaidoti Makiavelis, Mikelandželas ir Galilėjas.

1817 metų sausį Stendalį (tai Marijos Anri Belio (1783–1842) pseudonimas) šioje vietoje pagavo ekstaziškas svaigulys. Prancūzų rašytojas lankėsi bažnyčioje. Į Nikolinio koplyčią jos šiauriniame gale jį palydėjo vienuolis. Tos koplyčios kupolas išdekoruotas septynioliktojo amžiaus menininko Volterano freskomis. Dienoraštyje Stendalis rašo:

Volterano Sibilė tikriausiai suteikė man didžiausią pasitenkinimą, kokį kada buvau patyręs. Mane ir taip jau buvo apėmusi ekstazė žinant, kad esu Florencijoje, netoli tų žmonių, kurių kapus ką tik mačiau... Pasiekiau jausminę būseną, kur dangiški jutimai, išlaisvinti gražiojo meno, susimaišė su aistringais jausmais. Išeinant iš Santa Kročės, mušė širdis (Berlyne tai vadinama „nervais"), mano gyvastingumas buvo išdrėkstas, ėjau bijodamas parkristi.

Kad vėl galėtų susiimti, Stendalis skaitė eilėraščius iš rinkinio, kurį nešiojosi kišenėje. *I Sepolcri (Kapuose)* italų poetas Ugas Foskolas būtent ir rašo apie tuos žmones, kurie palaidoti Santa Kročėje. „Girdėjau balsą draugo, kuris dalijosi mano pojūčiu."

Freska Stendalį apžavėjo. Šileris aprašo panašų potyrį Antikos salėje Manheimo archeologijos muziejuje.

Mano dėmesį patraukė žinutė laikraštyje. Italų psichiatrė rašė apie žmones, kurie susidūrę su menu sutrikdavo arba juos apimdavo psichozė. Parašiau jai, profesorei Gracielai Magerini, ir ji man atsiuntė knygą *La sindrome di Stendhal*. Knygoje pasakojama (aprašomos ligos istorijos, pateikiama lentelės, statistika) ir apie tuos 106 turistus, kurie per dešimties metų laikotarpį buvo paguldyti į Florencijos Santa Monikos psichiatrinę ligoninę po susidūrimo su Renesanso menu.

Knygoje pristatomos ir Froido kelionės bei kelionių literatūra. Joje svarstoma apie kelionių psichologiją ir psichopatologiją, vardijant jautriuosius Italijos turistus – Gėtę, Šilerį, Stendalį, Džoną Raskiną, Henrį Džeimsą ir Marselį Prustą. Kelionė yra ir veržimasis prie sentimentalumo, tai įtemptas pažeidžiamumas. Tai dvigubas judesys; žodis *emocija* yra kilęs iš lotyniško žodžio „judėjimas". Citatomis iš Stendalio dienoraščio Magerini atskleidžia, kad poetą romantiški lūkesčiai buvo apėmę dar prieš atvykstant į Florencijos miestą. Kelionė yra kitos patirties siekimas nežinomoje žemėje.

Sentimentalusis kelionių literatūros klasikas yra ir liks Lorensas Sternas su 1768 metų knyga *Sentimentali kelionė per Prancūziją ir Italiją*. Šioje humoristinėje knygoje, nepaisant jos pavadinimo, rašytojas į Italiją neatkanka. Jo sentimentalumas nuveda jį pas prancūzų kambarinę.

Estetinis potyris

Be to, Magerini knyga linksta ir į psichoanalitinį suvokimą, ką reiškia išgyventi *estetinį potyrį*.

Paskambinau daktarei Magerini.

Atsiliepė sekretorė. Išdėsčiau pageidavimą apsilankyti, ir sekretorė persakė mano prašymus skeptiškai profesorei. Girdėjau jų pokalbį. „Ar jį domina psichiatrija, ar estetika?“ „*L'estètica*, – šaukiau į ragelį, – *l'estètica*, po velnių.“ Nenorėjau, kad ji pamanytų, jog esu vidutinis empirikas, kurį domina diagramos, rodančios, ar tie susižavėję turistai yra iš ES, ar ne iš ES. Tik ne tuščios kalbos.

Paveikė. Aš išvažiavau į Florenciją.

Įžengiau į estetinį profesorės pasaulį. Elektros jungtukai dera prie knygų atramų. Susitikus su ja ir jos rafinuotai sutvarkyta klasiškai modernia buitimi, man buvo dar kartą primintas nemalonus fenomenas, kad norvegų psichiatrų nelabai domina estetikos vieta psichikoje.

Aš klausiau. Ji atsakinėjo:

„Meno kūrinyje vyksta turinio formavimasis, potyrių estetinė koncentracija. Žiūrėtojui meno kūrinys gali būti išraiška, kuri, būdama išorėje, organizuoja psichinius vaikystės sutrikimus ir nežinomybes, tą, kas dar nebuvo išreikšta. Meno kūrinys gali būti *koncentratas*, kaip sapnas. Susitikimas su meno kūriniu gali tapti staigiu formos atsiradimu, tai gali būti siaubą kelianti konfrontacija su žmogaus instinktyvumu. Arba užgriūvantis estetinis potyris.

Tokie susitikimai su menu siejasi su tuo, kas nutinka psichoterapijoje, kai tam tikrai temai įgavus pasakojimo formą netikėtai įvyksta pokytis. Praktinė psichoterapija privalo būti labiau suvokiama kaip estetika!

Henris, jaunas amerikietis pacientas, buvo išsiųstas gydytis po susitikimo su Karavadžu. Gundanti paveikslo išraiška, šviesos ir

tamsos kitimai sužadino jo nerimą. Romos *Galleria Nazionale Antica* jis matė Karavadžo „Narcizą", ir jį išgąsdino viena detalė. Jį išgąsdino jaunojo Narcizo kelis. O jis iš tiesų bauginantis, tarsi mūšio ginklas, tarsi falas.

Pažiūrėkite į Donatelo „Dovydo" statulą! Ji visiškai kitokia nei Mikelandželo. Donatelo „Dovydas" yra jaunas berniukas su visais kūnišką brandą bylojančiais ženklais. Į akis krinta seksualinis žavėjimasis statula, homofilai irgi ja žavisi".

Kodėl Renesanso menas?

„Tikriausiai dėl klasikinio grožio, harmonijos ir figūringumo. Pažiūrėkite į banguojančias, tobulas, nenutrūkstamas Leonardo da Vinčio linijas. Harmonijai mes lengviau pasiduodame."

Ar Munkas žmogų trikdo mažiau nei Botičelis?

Taip, tikriausiai gėris į mus įsilieja švelniai, patogiai ir keldamas nerimą. Nepasitenkinimas, priešingai, turi smaigalius ir ašmenis. Pavyzdžiui, Munko paveiksluose mes matome skausmą, kuris mus parengia, kuris prisideda prie mūsų psichinės apsaugos aktyvinimo. Vienas iš mano pacientų Munko muziejuje praleido marias laiko. Munko paveikslų išraiška jam buvo blogos visatos, kurioje jis išaugo, *patvirtinimas*. Paveikslai formavo, suteikė išraišką, koncentravo, simbolizavo jam sunkiai įvardijamus blogus potyrius. Tas estetinis potyris jam reiškė objektų, kurie simboliškai tenkino vidinį poreikį, radimą, poreikį įvardyti jausmus.

Paveikslai jam buvo:

1) išraiška, kuri įgalino veikti toliau.

Bet kartu ir

2) blogojo pasaulio patvirtinimas, kai galėjo nutikti ir taip, kad jis ir toliau liktų ten, kur yra, neverčiamas bandyti iš gyvenimo priimti ką nors gero. Munkas per savo gyvenimą turėjo psichozinių potyrių, vadinasi, patyrė ir pasaulių griūtį.

Jis bendradarbiavo su Munku, rūšiuodamas smaigalius ir ašmenis. Gal gėris, atvirkščiai, įsilieja į mus švelniai, patogiai ir keldamas nerimą? Tai tada ar Munkas trikdo žmogų mažiau nei Botičelis?

Rėksmo nuobodis

Prieš kelis mėnesius, kol dar nebuvau užsiėmęs Stendalio svaigulio ieškojimais Florencijoje, vaikščiojau po *Greenwich Village** galerijas. Ten materializuotas menas norėjo persiduoti būtent per *pasipriešinimą*. Provokacija, groteskiškumas, monstriškumas, priešestetizmas ir antiestetizmas turėtų mus pažadinti iš abejingumo. O grožis jau seniai yra virtęs kiču arba politine negalimybe – juk pasaulis iš tikrųjų ne toks.

Modernus menas šukuoja prieš plauką, kad sukeltų reakciją. Siekia *frikcijos*. Frikcija kuria energiją. Gali atrodyti, kad ieškoma savaiminio šoko. Tačiau kas tas savaiminis šokas? Tai tik stimulas, kurį kitą kartą reikės stiprinti, kad būtų galima pasiekti tą patį efektą. Šoko estetika ilgainiui priveda prie šnabždesio „ir kas toliau?“ Taip toks menas prisideda prie to, nuo ko jis gydo – prie abejingumo.

Renesansas savo žiūrovus įmasažuoja grožiu. Jo grožio sąvoka tiesiasi prie *vientisumo, ištisumo, pilnumo ir tobulumo* sąvokų. Ši visumos ambicija, siekianti kelis šimtus metų, pasidarė tokia pavojinga 106 turistams, kad jie net atitrūko vieni nuo kitų. Juos apėmė psichozė.

* Gyvenamųjų namų rajonas Konektikute, netoli Niujorko. Šioje vietovėje gyvena daug žymių ir turtingų žmonių (*vert. past.*).

ARMANIS

Paskui aš patraukiau į galerijas. Mane vedė Magerini.

Tačiau buvau tik prasta vidutinybė. Įspūdingas menas, bet jo per daug. Mano kūnas užsinorėjo į barą ar į lovą. Tai buvo greičiau *museum fatigue** nei stendališkas svaigulys. Galbūt manyje kažkas kiek sukrutėjo, kai užėjau į Santa Kročę. Bet buvau įsitikinęs, kad dėl to kaltos ne Volterano freskos, o žinojimas, jog mano literatūros didvyris Stendalis čia apsvaigo. Tai juk dar viena iš mano piligrimiškų kelionių. Šitaip žiūrint, šis pakilumas pasiskolintas, tačiau vis tiek pakilumas. Juk nėra taip lengva nuolat būti originaliam.

Čia diskutuodamas apie kankinantį gėrį, turiu pripažinti šį tą pasisavinęs. Pasisavinau prielaidą, kad *grožis* ir *gėris* yra glaudžiai susiję, beveik tapatūs. Aš tikrai suvokiu, kad tai gali reikšti abiejų fenomenų redukciją. Žinoma, atkreipiu dėmesį ir į tai, kad grožio supratimas yra kultūriškai labai sąlygiškas.

Pavyzdys: eidamas per *Ponte Vecchio* į antikvariatų kvartalą Oltrarne, stengiausi patirti estetinį išgyvenimą. Pakeliui susižavėjau Armanio švarku. Koks grožio atvėrimas! Armanis, *Armanis*! Tiesiog privalėjau. Kuo panašūs ir kuo skiriasi Renesanso grožio sąvoka ir grožis daiktų estetikos laikais?

Man įdomu, kuo skiriasi meno kūrinio ir gamtos grožis? Niekada negirdėjau, kad žmones psichozė apimtų nuo Norvegijos platybių. Ir koks ryšys tarp estetinės ir religinės ekstazės? Kuo panašūs ir kuo skiriasi pas Magerini atvykstantys pacientai ir tikintieji turistai, kurie Golgotoje išgyvena smarkų sutrikimą. Magerini remiasi savo artimu bendradarbiavimu su žydų psichiatrais iš Izraelio, kurie užsiima gana įprastu tapusiu Jeruzalės sindromu. Galimas skirtumas tarp Jeruzalės sindromo ir Stendalio

* Fatigue (*angl.*) – nuovargis.

sindromo yra tas, kad pirmieji žmonės save hipnotizavo jau daugelį metų (tas perdėtas pasiruošimas), o kitus nelauktas grožis užklumpa tikrai netikėtai.

Paskui aš nuėjau į *Piazza di Santo Spirito*. Šioje Šventosios dvasios aikštėje – vieni audringiausių miesto barų. Lauke mane aptarnavo švedė juodaodė iš Skonės, kalbanti itališkai. Tikra pasaulio gražuolė. Ir tada aš pagalvojau: kuo skiriasi meno kūrinio, švarko ir žmogaus grožis?

Nerami įsimylėjimo situacija

Kapstydamasis tarp daugiau ar mažiau gilių minčių apie grožio idėją ir švedę juodaodę gerai įsitaisęs prie savo stalelio Šventosios dvasios aikštėje, susidomėjau jaunu vyru už savęs. Jis nepatogiai pirmyn atgal suposi ant savo stovinčio *Vespa scooter*. Buvo įsimylėjęs, tačiau neatrodė, kad sėkmingai. Kalbėjo mobiliuoju telefonu. Aš klausiausi. Sėdėjau vienas, šiek tiek apsvaigęs; nugirdau visą pokalbį. Numanoma mylimoji nesutiko. Jeigu ten iš tikrųjų kas nors vyko, panašiausia buvo, kad ji, esanti prie kito bevielio aparato, nutraukė santykius. Jis maldavo ir priešinosi. Ji nesutiko.

Ir Stendalis gerai pažino šios formos svaigulį. 1818 metais jis beprotiškai įsimylėjo milanietę, išdidžiąją ir jam atsakiusią Matildą Dembovski. Kai ji po metų išvyko į kelionę, Stendalis ją persekiojo. Suvokdamas, kad tai kvailystė. Literatūros kritiko švedo Horacijaus Engdalo rašinyje skaičiau, kaip Stendalis bandė tapti *incognito*. Jis užsidėjo žalius akinius. Dar didesnė kvailystė. Tokie dalykai atkreipia dėmesį; Matilda pabėgo.

Tas jaunas vaikinas sėdėjo su savo mobiliuoju telefonu, pypsinčiu užėmimo signalą. Mobilieji telefonai brutalūs. Jie nurodo mums, kitiems, kad esame palikti už borto. Tas, kuris viešoje vietoje kalba savo instrumentu, aiškiai mus informuoja priklau-

sąs kitiems, o ne mums. Jis pajuokia mus, iš pokalbio dažnai galime spėti, kad ryšys svarbus. Tačiau šis jaunas vyras nebepriklausė jai. Kalbėjimas telefonu kavinėje tapo didžiuoju jo demaskavimu, kad jis niekam nebepriklauso. Kiekviena vidutinybė turi savo melancholiją.

Jis vis suposi ir suposi ant savo *scooter.* Rolanas Bartas rašo, kad „įsimylėjimo situacijos neapčiuopsi: arba kybai, arba nulipi, *įsitaisyti* nėra įmanoma (meilė nėra nei dialektiška, nei reformatoriška)“.

Gailu buvo žiūrėti. Gėris painiojasi su blogiu. Aš vienas pats pakėliau taurę ir pagalvojau apie tuos, ant kurių griežiu dantį.

Kenčiu, vadinasi, esu

Kančios poreikis

Du tūkstančius metų tęsiasi širdinga krikščionių ir žydų mada būti kankinamiems. Tačiau dabar nebėra nei šventųjų, nei kankinių. Taigi patys turime jais būti. Saugome kančią, nelyginant ji būtų mums pati mieliausia. Aišku, mums jos reikia. Tačiau kam?

Menininkas labiausiai linkęs kentėti

Zuzana Zontag kibirkščiuojančioje apybraižoje svarsto apie mūsų meto smarkų domėjimąsi menininko sielos gyvenimu. 1962 metų knygoje *The Artist as Exemplary Sufferer** ji rašo: „Ne todėl, kad domėtumės pačiu rašytoju, o dėl modernizmo nepasotinamo domėjimosi psichologija, dėl domėjimosi krikščioniškos introspekcinės tradicijos paskutiniais ir galingiausiais palikuonimis, kuriems pradžią davė Paulius ir Augustinas ir kurie gretina savojo *Aš* atvėrimą su kenčiančiojo *Aš* atvėrimu".

Šiuo atveju psichologija reiškia individualizavimą ir įsitraukimą į save. Kančia dažnai neturi svarbaus pagrindo. Kentėti jau savaime yra svarbu. Kančia patvirtina pati save. Kenčiu, vadinasi, esu.

* Menininkas – kankinio modelis (*angl.*).

Kultūra yra ženklų eismas. Šiame reikšmingos informacijos, kuri sudaro mūsų kultūrą, eisme kančia yra vienas iš pačių turtingiausių ženklų. Simboliškos reikšmės begalinės, nuo pačių žemiausių iki pačių aukščiausių. Tai gali būti kilmingumo ženklas, kuris perduoda gylį ir rimtį. Deni de Ružmo rašo, kad vakariečio žmogaus meilės vaizdinys yra aistra, verčianti jį ieškoti savo egzistencijos atsakymo zonoje, kuri ribojasi su mirtimi, kur „tiesa" priklauso nuo kančios laipsnio.

Tragedijos mirtis

Savaime suprantama tai, kad gerovės visuomenė nori savo narius išlaisvinti iš kankinimo, kurio anksčiau žmonės negalėjo atsisakyti. Tačiau tada iškyla paradoksas: noras, kad rūpestingumo ir lygybės vardan žmogus atsikratytų kančios, priveda prie tragizmo dimensijos vertimo nematoma. Įprasta to išraiška – „mirties veidas modernioje kultūroje yra nebematomas". Kokio amžiaus būna žmogus, kai pirmą kartą pamato žmogaus mirtį?

Švedų psichoanalitikas Jurgenas Ryderis rašo, kaip nerodoma kančia pamažu praranda savo kalbą ir savo ritualus. Kai iš modernaus žmogaus atimama simbolinė kalba, jis kone iškreiptai pririšamas prie kančios kaip šventasis ar kankinys. Kančia įsiskverbia į individą kaip visiškai sau pakankama. Individas tampa kančios subjektu ir objektu, jos šaltiniu ir tikslu.

Auka turi statusą. Tai ir pagrindinis, ir šalutinis gerovės valstybės ideologijos poveikis. Tačiau šis statusas irgi ateina iš nepasotinamo susidomėjimo psichologija, apie kurį rašo Zuzana Zontag. Mūsų psichologizuojantis požiūris mums lengvai leidžia apibrėžti save kaip aukas. Mes visi esame kažko produktai. Kadangi nebetikime, kad mus sukūrė Dievas, tada tėvai. Niekada anksčiau nebuvo tiek daug tų, kurie „yra nepamatyti" savo gimdytojų. Tėvai, atsisėdę ant grindų, žaidžia kartu, tačiau kažin ar kada

anksčiau „tėvo trūkumas“ buvo toks konjunktūriškas, ir kaip ilgesys, ir kaip aiškinimo modelis.

Ar posakis „būti nepamatytam“ yra objektyviai teisingas, ar neteisingas, nėra labai įdomu. Kol šis pojūtis egzistuoja, tol jis teisingas. Šios tiesos šaknys – tikruose fenomenuose. Tačiau šaknys glūdi ir mūsų įvardijimuose, ir tų įvardijimų populiarume. Mūsų pasaulio psichologinė retorika visiškai nekviesta įsibrauna į mūsų gyvenimus ir viliojamai kalba (kas man gali būti įdomiau už *manąjį vidų*) apie tai, ką jaučiame ir ką turėtume jausti. Tai *socialinė jausmų konstrukcija*. Psichologiniai aiškinamieji modeliai, įvardijantys trūkumus ir konfliktus, irgi gali prisidėti prie jausmo bloginimo. Psichologija mus gelbsti nuo sunkumų, kuriuos ji sukelia ir pati.

Šioje knygoje aš pats vartoju tokią kalbą. Vartoju ją, nes manau, kad ji gera. Kartais noriu iš jos ištrūkti, nes pamanau, kad ji negera. Bet tai nėra lengva, nes be jos rizikuoji likti bejėgis. Esu sudarytas iš kraujo, vidaus organų ir genų. Jų visų klijai – kalba. Kalba suteikia man begalę galimybių keistis, bet kartu aš esu mano gyvenimą apipynusių metaforų kalinys. Ir kalba tampa kalbos kaline. Sunkiausia su gilumos ir širdingumo kalbiniais modeliais. Širdingumas nėra viešai prieinamas ir lengvai pasiduodantis interpretavimams.

Kultūros kritikas Ričardas Senetas savo 1978 metų klasikiniame kūrinyje *The Fall of Public Man** detaliai ir viliojamai aprašo, kaip toks intyminimas gali baigtis tuo, kad santykiai praranda intymumą. Vietoj to atsiranda šaltumas ir bejausmiškumas – dirbtinis intymumas. Nėra taip lengva atsiduoti savo tikriesiems jausmams. Visuomenėje, kur psichologinės normos formalumų turi nedaug, individas jaučiasi nesaugus ir nuogas. Jis lengvai gali prisitrinti socialinių nuospaudų. Intymumo ideologija, kuri turi tarpininkauti leisdama pasireikšti gilumai, anot

* Visuomeninio žmogaus krytis (*angl.*).

Seneto, paralyžiuojamai veikia socialinį gyvenimą ir gebą išreikšti save.

Psichoanalizė, ne kaip analitinis patyrimas, o kaip mitas, buvo retorinė prielaidų tiekėja moderniam aukos vaidmeniui. Jurgenas Ryderis rašo: „Panašiai kaip aktualiai rusoiško pasakojimo apie gerąją valią, kuri sužlugdoma, kuri neprigyja civilizacijoje, versijai šiandien lenkiamasi pirminės išdavystės „vaiko mumyse" suvokimui... Šiandienos kultūroje vaikystės svarbos suaugusiojo galimybėms gyventi prasmingą gyvenimą supratimas yra paverčiamas biblioteka, kur bet kas gali rasti reikalingų pasakojimų, kad galėtų rašyti savo aukos istoriją".

Toks žavėjimasis auka gali greitai baigtis tuo, kad norimas savęs tyrinėjimas ir raida taps ne kuo kitu, o pernelyg lengvabūdišku teismo prieš kilmę procesu. Toks priešinimasis gali prisipildyti neapykantos, kuri kompromituoja visą suaugumą, kartu ir mūsų pačių. Ryderis rašo, kad aukos figūra gali tapti efektyvia siena, neleidžiančia suformuluoti asmeninės problematikos kaip subjektyvaus etiško klausimo, kuris susijęs su pareigos už save prisiėmimu.

Sielos tinginystė

Kančia yra santykis. Tai yra ir santykis tarp *aš* ir manęs. Iš psichoterapinės patirties žinoma, kad pacientams iškyla sunkumų priimti gėrį, taigi suprantama, kad pacientai gali nesąmoningai reikalauti kančios, taip, kančios, kuri glosto kankindama. Paciento dvejonės, ar jam atsikratyti kankinamų simptomų, tikriausiai atrodo keistos. Tačiau tai vis dėlto yra žinomas reiškinys.

Išimties žmogus Kierkegoras aiškiaregiškai tai nujautė; savo aforizmuose „Pirmojoje dalyje, susidedančioje iš A. popierių", kuriuos išleido pasivadinęs Viktoro Eremitos pseudonimu, jis rašė:

„Be likusio gausaus pažįstamų būrio aš turiu ir dar vieną intymią Artimąją – savo Melancholiją; mano Džiaugsme, mano Dar-

be ji moja man, šaukia mane, kad būčiau fiziškai pasiekiamas. Mano melancholija yra mano ištikimiausia Meilužė, kuri leido man vėl pamilti".

Nėra neįprasta, kad sveikstant pasiilgstama kančios, apie kurią anksčiau sukosi visas gyvenimas. Anksčiau kančia pasirodydavo kiekvieną dieną. Besikartojantis kankinimasis tapo sielos klišе. Klišės privalumas tas, kad ji pažįstama ir nuspėjama. Santykiai tarp manęs ir mano kančios yra nelyginant visą gyvenimą trunkanti nenusisekusi santuoka. Disbalansas tapęs naujuoju balansu. Taigi sveikimas tada gali tapti varžovu. Užsimezga trikampiai santykiai.

Į simptomus reikia žiūrėti su pagarba. Jie gali būti suprantami kaip paciento bandymas save išgydyti. Simptomai gali būti apsauga nuo perkrovos ir žlugimo. Simptomai yra išraiška. Jei simptomai būtų atimti, daugelis jaustųsi vargšesni. Kančia – irgi santykis su kitais. Per kankinimą buvo melstas pasaulis, per kankinimą gautas ir atsakymas. Tai svarbiausia ir šeimos terapijoje – simptomas yra tartum sistemos modelis. Pagarba simptomui atėjusi iš klasikinės psichoanalizės kartu su simptomu kaip *nesąmoningumo prasiveržimu*.

Melancholijų yra daug: nuo giliausios psichozės, tuštumos, reaktyvios depresijos ir poetiško liūdesio kavinėse. Tačiau melancholija savo sunkumu iš esmės yra tyli padėtis, antijudesys. Tai *delsimas*. Kaip *emocija,* ji yra anti*emocija*, nuo lotyniško žodžio „judesys". Kai kuriais atvejais jinai yra ir sielos tinginystė. Melancholija yra socialiai patvirtinta būsena, pripažinta apsauga, kuriai gali susigundyti atsiduoti.

Arba dar kartą Kierkegoras: „...Apie savo Sielvartą kalbu kaip Anglas apie savo Namus: mano Sielvartas *is my castle**. Daugelis Žmonių nori patirti Sielvartą, nes tai vienas iš Gyvenimo Patogumų".

* ...yra mano tvirtovė (*angl.*).

Vidinė korupcija

Teisingai mane supraskite – nėra jokios priežasties abejoti kančia. Ji subjektyvi, ji išmėginta. Gebėti ją atpažinti – likti ties ja, kad apdorotum savo skausmą – gali būti pagrindinis kelias tapti laisvesniu ir saugesniu žmogumi. Mirtis yra absoliuti gyvenimo realybė, ir laikytis šio fakto yra aukščiausias ryšys su tiesa.

Tačiau yra pagrindas skirti *geras kančias* ir *blogas kančias*. Tai būtino dosnumo sau – *saviužuojautos* – skyrimas nuo *savisentimentalinimo* (pastarasis tik nepaleidžia žmogaus iš aukos vaidmens). Tiksliau, tai yra susiję su tuo, kaip mes elgiamės su savomis ir su kitų kančiomis. Egzistuoja laipsniai: nuo romantiško įsimylėjimo, kuris yra sava kančia, iki baisios manijos.

Būdamas daktaras, susiduri su fenomenu, kai pacientas narkomaniškai ima lankytis pas daktarą. Ieškoti gydytojo yra išorinis ženklas, rodantis, kad kančia tebėra gyva. Ta gyvoji kančia tampa ryšio su daktaru, kaip socialinių santykių, įteisinimu. Kančia yra vaidmuo ir reikšmė, savisamprata ir visas gyvenimas. Ji tampa tuo, ką *savipsichologijoje* vadiname saviobjektu – objektas, iš kurio *Aš* gali siurbti peną ir patvirtinimą.

Tačiau tokie santykiai greitai tampa korumpuoti, nes tik patvirtina būseną, užuot metę jai iššūkį. Moralizuojamai galėčiau šitai pavadinti saviapgaule. Nesutikimas keistis dažnai yra nesutikimas gyventi savo gyvenimą.

Iš vaikų gerai matyti, kad pasakojimai yra naudojami kaip *pereinamieji objektai*, panašiai kaip meškutis arba čiulpiamas skudurėlis (Vinikotas). Fantazijos ir paties susikurtos pasakos apie gąsdinamus vaikus ar gyvulius yra būdas paguosti patį save, kai rūpesčio nesulaukiama. Tačiau vaikystės būdai spręsti sunkumus suaugusiajam atsisuka kita puse. Iškyla rizika, kad bus aklai matomi tik savieji randai. Tai, kas kartą funkcionavo kaip paguoda ar komunikacija, gali tapti blogu veiksniu asmenybės struktūroje.

Liūno psichologija

Leiskite man šį prisirišimą prie kančios svarstyti iš įvairių pozicijų, kaip skirtingų fenomenų išraišką. Svarstymai gali būti susiję ir su individu, gali tai būti ir mūsų kultūros bruožų aprašymai.

Tuštuma. Kristeva aktuali. Ji išplėtojo teoriją apie depresiją, kuri susieja su pačiomis ankstyviausiomis vaiko patirtomis žalomis. Tas liūdesys yra išraiška nesimbolinės, neįvardijamos žalos, taip anksti patirtos, jog ji nebegali būti priskirta jokiam išoriniam veiksniui. Taigi vaikas negali gedėti, nes nežino, ką yra praradęs. Depresijos apimtas žmogus yra kaip sužeistas Narcizas, negalintis išsivaduoti iš savo kančios. „Šio tipo narcizlškos depresijos liūdesys yra vienintelis objektas, tiksliau, jis yra objekto pakaitalas, prie kurio siejasi depresijos apimtasis, kuriuo ima pasitikėti ir kurį vertina; tuo tarpu jam trūksta visai ko kito. Šiuo atveju savižudybė nėra užmaskuotas karinis veiksmas, tai susivienijimas su liūdesiu, o jame – su meile, kurios niekada nepasiekiama, kuri visada yra kažkur kitur, kaip pažadai apie nieką ir apie mirtį."

Pažeidžiamumas ir didingumas su atvirkštiniais matematiniais ženklais. Kančios poreikis gali būti susijęs ir su tuo, ką galėtume vadinti *neigiamu narcisizmu*. Išgyvenamas didingasis *Aš* gali turėti neigiamą ženklą: mano skausmas didžiausias visame pasaulyje. Kančia irgi yra didingumas, kurio žmogus įsikimba.

Įniršis ir prievartavimas. Šitaip prasideda Dostojevskio knyga *Užrašai iš pogrindžio*:

Aš – sergantis žmogus... Aš – blogas žmogus. Atstumiantis žmogus aš. Man regis, mano kepenys nesveikos. Nors apskritai aš visai nenutuokiu apie savo ligą ir nežinau tiksliai, kur man skauda. Niekada neinu pas daktarą, nors gerbiu ir mediciną, ir daktarus. Be to, esu be galo prietaringas, bent jau tiek prietaringas, kad gerbčiau mediciną. (Esu pakankamai apsišvietęs, kad nebū-

čiau prietaringas, tačiau esu.) Ne, dėl blogumo aš nenoriu eiti pas daktarą. Matote, jūs šito nesuprantate. O štai aš pats suprantu. Aš, žinoma, negaliu jums paaiškinti, su kuo šiuo atveju aš sieju savo blogumą; aš puikiai žinau, kad daktarams visiškai tas pats, ar aš leidžiuosi gydomas; geriau nei kas kitas žinau, kad šitaip kenkiu tik pats sau, niekam kitam. Tačiau vis tiek neinu pas daktarą iš blogumo. Man skauda kepenis, bet tegul jas dar labiau skauda.

Tai į save nukreipta agresija. Tačiau ji yra ypač veiksminga ir kaip į išorę kreipiama agresija, nes nuginkluoja kitus. Nenoras priimti pagalbą yra ir nenoras gyventi savo gyvenimą, o parodyta kančia yra ir kitų žeminimas. Nepaleisdama savo kančios, nirši auka taip praneša aplinkiniam pasauliui, kad šis yra kaltas. Kai kurie gali net rengtis mirčiai dėl meilės, kurios, jų manymu, jie negavo, kad priverstų kitus paklusti.

Patvirtinimas. Kulminaciniame kančios taške suvejami stiprūs ir saistantys pančiai. Pats daug kartų patyriau, kaip pacientai baiminasi, kad šiuos pančius sutraukys sveikimas. Ir, žinoma, visai teisėtai.

Ta sulysusi mergaitė, gulinti ligoninės lovoje, žino, kad niekada nesulauks tokio dėmesio, kokio sulaukia dabar, atsidūrusi arti mirties. Ji žino ir tai, kad šis dėmesys prievartinis. Tačiau nemato kitos išeities. Jai sunku tikėti jų meile, jeigu ji nėra nuolat rodoma. Ji prarado pasitikėjimą žodžiais. Jai reikia konkrečių veiksmų. Žodžiai kaip ir banknotai gali būti taip nudėvėti, kad nebeįžiūrėsi jų vertės. Tačiau kai artimieji visą parą budi prie jos lovos, žiūrėdami baimingais, išvargusiais žvilgsniais, tada ji žino, kad jiems rūpi. Jie vis bando jai išaiškinti, kad suteiks jai tiek pat dėmesio, tegu tik ji drįsta pasveikti. Tačiau tuo juk niekas netiki.

Socialinė kančios konstrukcija

Kiekviena skausmo ir kančios forma visada neišvengiamai yra simbolinės interpretacijų visatos dalis. Kančios, kurias daugiausia sudaro ligos, gali būti aiškinamos kaip trys iš dalies paralelinės, iš dalies susikertančios linijos. Tai „tikros" kančios, kur daug lemia biologija. Dar yra kančios – atsakas į egzistencines būsenas. Ir galiausiai kančios – socialinės konstrukcijos.

Apie pastarąsias: idėjų istorikė švedė Karina Johanison yra rašiusi apie glaudžius saitus tarp „nervų" ir moterų per dešimtmetį prieš keičiantis amžiui – *fin-de-siècle*. Ji remiasi smarkiai padažnėjusiais sergančių moterų nuo 1850 metų ir vėliau atvejais. Jos hipotezė – tuo metu visuomenė skilo, juos užklupo su modernizmu susijęs netikrumas. Aukštuomenės moters vaidmuo ištiktas krizės. Ji nustumta į šalį. Moteriškasis *trapumas* tapo sistemos, kuriai iškilo grėsmė, projekcija. Kančia yra ir tikra, tačiau ir visuomenės sukurta. Kai tai bevardei kančiai suteikiamas pavadinimas – diagnozė – egzistencinis nepasitenkinimas yra „išverčiamas", įteisinamas. Kenčiančiojo vaidmuo tampa patrauklus, nes jis tapęs apsauga.

Kančia yra užuovėja. Tai užuovėja, kurios nepripažįsta daugelis gydytojų. Su savo pacientais jie nekalba apie tai, kad šie, rizikuodami pasveikti, baiminasi kažką prarasti. Gydytojai yra taip paveikti ekonominio gyvenimo produktyvumo retorikos, kad nebemato kančios turtingumo, jos daugybės gerų ir blogų pusių. Kančia visada šio to duoda. Žmogus tai pats suvokia. Esame blogi gydytojai, jei nematome kančios dvigubystės.

Būdamas gydytojas, *ligoninėje* praleidau daug dienų ir naktų. Bandžiau net ir būti pacientas. Nedaug kur viename pastate galima sutelkti tiek daug gyvenimo įvairovės: įtampa, rizika, mirtis, rūpestis, dovanos, poilsis, atsiskyrimas, baimė, draugystė, skausmo palenkimas savo valiai, rimti pasitikėjimai, kūniški sąlyčiai,

jaunos, nekaltos moterys, teisėtas užsiėmimas vien savimi, nieko nekainuojantys, teisėti svaigalai, šeimos susivienijimas, *time out** ir rimtis. Ir tikrai dar daugiau.

Ligoninė, būdama pasaulietinio, modernaus pasaulio metafora, kartu yra ir viena iš nedaugelio teisėtų erdvių, kurioje galima atsiriboti nuo produkcijos. Paisant aukštos technologijos įrangos, kuri yra naudojama modernioje medicinoje, čia uždrausti ir mobilieji telefonai. Fantastika.

Paskutinis žodis

Kad būtų visiškai aišku: per terapeutinį pokalbį mes stengiamės pagriebti skausmą – kaip *mediumą*, kurį galėtume nustumti. Viešai kalbėdami, rizikuojame skausmą paversti didvyriu, kuris *yra pats sau pakankamas*. Tai gerovės valstybės etinis paradoksas – ji rūpinasi silpnesniuoju, ir tai gali prisidėti prie to, kad pastarasis ar pastaroji pasmerkiamas ir toliau toks likti.

Ir individualiai, ir visuomeniškai tas perdėtas domėjimasis kančia turi aiškią kainą – atsakomybės atsisakymą.

* Pertrauka (*angl.*).

Gėrio kančia

Tomas

Pasakojimas apie Tomą yra pagrįstas tik jo vieno versija. Niekada nebuvau sutikęs jo tėvų. Iš išorės atrodė, kad jis kilęs iš sėkmingos šeimos. Tėvas – kovojantis humanistas. O motina, Tomo manymu, buvo labai nenuspėjama moteris. Per mūsų pokalbius jis nuolat apsistodavo ties klausimu, ar dažniau ji sirgdavo, ar bjauriai elgdavosi. Ji be perstojo įžeidinėdavo mažąjį berniuką. Jam būdavo netgi grasinama ir meluojama. Tomas nuolat girdėdavo, kad jis „neįmanomas", „sunkus", „nedėkingas", „reikalaujantis daug pastangų", „ne toks kaip draugai". Kartu jis jautėsi auklėjamas ir keliamas į šviesą.

Tomas gelbėjosi savo talentais. Jam puikiai sekėsi mokykloje, jis buvo vienas geriausių sportininkų, populiarus tarp bendramokslių. Jis gebėjo prisirišti išorinį *lyg* pasaulį, kuris rodėsi visiškai priimtinas. Jis džiaugėsi savo kasdieniais pasiekimais, tačiau kartu pradėjo skeptiškai juos vertinti. Žinojo, kad savo elgsena melavo aplinkiniams apie save. „Tau viskas taip sekasi, Tomai!"

Gimnazijoje jis patyrė rimtų bėdų dėl savo kūno. Užsipuolė jį. Tarytum protestuodamas prieš tai, kad tokiu būdu buvo *įmestas į pasaulį*. Kūną jis naudojo kaip įkaitą, kad galėtų atidėti susitikimus su vidinėmis tikrovėmis. Jis susibraižė, susipjaustė, susimušė. Nesugebėjo taip nesielgti. Šie destruktyvūs ritualai buvo tartum parodomoji jo trūkstamo savęs suvokimo išraiška. Jeigu pa-

sauliui jis nerodė savo tikrojo *Aš*, tai tas *Aš* pasirodydavo bent jau jam pačiam. Jo išorinė tvarka pamažu griuvo. Jos nebeliko nei studijoms, nei darbui. Po kelerių metų jis kreipėsi pagalbos į psichoterapeutą.

Jis lankėsi pas kelis gydytojus: kelios pradžios su greitomis pabaigomis. *Laikytis tvirtai įsikibus* pasirodė besanti jo didžioji dilema. Jis pabandė dar kartą. Privalėjau paklausti, ar ir su manimi jis gali staiga viską nutraukti. „Galbūt, – pasakė jis. – Aš sergu ambivalencija." Tai bent įžvalgumas.

Po kurio laiko jis nurimo. Pirmaisiais gydymo metais darė pažangą. Šitai aš apibūdinau taip: chaoso jausmą atsargiai keitė jausmas kažko besitęsiančio. „Galbūt mano sielos gyvenimas, kuris iki tol susidėjo iš glotnių rutuliukų, vieną dieną gali susidėlioti į rutulinį guolį." Jis išdrįso atsiduoti jausmams, jam nereikėjo pakeisti jų maistu, svaigalais, erotika ar kitokia karštligiška elgsena.

Per daug gėrio

„Šiandien esu labai patenkintas, nes sugebu būti toks liūdnas."

Po varginančių metų jam pasidarė labai sunku. Jo žavėjimasis savo liūdesiu perėjo į gilesnius santykius. Jį apėmė gili depresija. Jis labai išsigando. Išgyveno baimę, išsigando, kad pats nesuirtų.

Mudu su Tomu galėjome padaryti tokias išvadas: jis tiesiog neištvėrė to gėrio, kuris rengėsi įžengti į jo gyvenimą.

Gėris prisiartino prie jo trimis būdais:

1. Iš jo paties. Jis rimčiau žiūrėjo į savirūpą. Gražiau apie save galvojo ir linksmiau su savimi kalbėdavosi.

2. Iš moters. Pirmąkart gyvenime jis išgyveno kuriančius meilės santykius. Anksčiau jis palaikė daug santykių, tačiau po kurio laiko jie imdavo jį ardyti. Jis pats manė, kad įsipainiodavo į ardančius santykius tam, kad patvirtintų panieką sau. Tačiau jo nau-

jieji santykiai buvo tokie paprasti, kad kai jis išdrįsdavo parodyti daugiau savęs, parodyti teisingesnį savęs paveikslą, tą geresnį ir teisingesnį paveikslą gaudavo ir atgal. Jis sutiko protingą moterį.

3. Iš gydymosi. Jis keletą kartų droviai parodė savo nuostabą pramaišiui su dėkingumu, kad yra priimamas rimtai, kad yra skatinamas ir pakenčiamas.

Per daug gėrio.

Konservatyvioji siela

Aiškinti galima būtų taip: gėrio pasirodymas jo pasaulyje paprasčiausiai tapo per daug revoliucingu perversmu jo vidiniame gyvenime.

Pagalvokime: jo paties ir jo santykių su pasauliu vidinį modelį, ir mintinį, ir jausminį, kūrė nuolat patiriamos užgaulės ir atmetimai. Kad vaikas psichiškai galėtų ištverti tokias besikartojančias traumas, susikuria vidinis modelis, kuris nurodo, kad *blogas yra pats vaikas, o kiti yra geri*. Tada užgaulės tampa „logiškos“ ir „savo vietoje“. Mes desperatiškai vaikomės visumos. Tai ir yra Kafkos *Procesas* – savęs apkaltinimas.

Jei vaikas susikurtų modelį, kad *Aš* yra geras, kad jis yra kitų blogio auka, tas mažas vaikas pasijaustų visai vienas pasaulyje. Vaikui tai užvis blogiausia.

Patyręs gėrį, Tomas kitaip pradėjo suprasti savo tėvus. Dabar jis turėjo savarankiškesnį pagrindą. Suvokė, kad jų elgsena vargiai galėjo jam duoti ką nors gero. Jo vidinis modelis jau griuvo: būdamas bloguoju tarp gerųjų, jis stengėsi tapti geresniu nelabai gerame pasaulyje. Tai išlaisvino baimę suirti ir likti vienam. Išsigando nesėkmės. Jis baiminosi, kad gali nusižudyti, nors to tikrai nenorėjo. Jis išsigando, kad gali išpildyti savo susinaikinimo baimę.

Įsikibimas į blogąjį save ir savidestrukcijos siekimas visąlaik tarnavo kaip apsauga nuo visiškos vienatvės. „Įprotis yra ta gran-

dinė, kuri pririša šunį prie savo vėmalų“, – rašo Samuelis Beketas. Susidūrus su tuo, kas gera, Tomui teko apkeisti ženklus. Pliusas tapo minusu, ir atvirkščiai. Pasidarė be galo painu.

Dienos iš stiklo

Per psichoterapiją tikimės sulaukti motyvacijos. Tikriausiai kai kuriems tai yra absurdiškai didelis reikalavimas. Konstruktyviai dirbti su *ambivalencija* yra vienas iš reikšmingiausių psichoterapijos iššūkių, taip pat su ambivalencija, kylančia išgyvenant kitimą. Tomas yra vienas tų, kurie parodo, kad ambivalencija gali būti pati esmė.

Tomo dienos buvo iš stiklo. Jis gebėjo pagauti gerus jausmus, tačiau netrukus pats tuos gerus patyrimus sudaužydavo. Jis išaugo būdamas dvigubas žmogus, kuris ir žavėdavosi, ir kritikuodavo. Mūsų santykiuose jo dviguba jausmų buhalterija po kurio laiko tapo įkyriai aiški: viena vertus, bet kita vertus... Ir taip toliau.

Pavyzdys: jis apsidžiaugė, susijaudino, kai pabrėžiau jo būsenos ir jo skausmo rimtį. Man kiekvienąkart užsiminus, kad jam reikėtų gultis į ligoninę, būdavo labai patenkintas, pajusdavo, kad juo rūpinamasi. Nors tuoj pat atmetė mano pasiūlymą, tačiau džiaugėsi jo sulaukęs. Jis mėgavosi sulaukęs kitokios reakcijos, ne tos, kurią pažino iš namų: „Susiimk“, „Tu visada perdedi“, „Tau reiktų būti aktoriumi!“ Taigi tais kartais, kai aš pasiduodavau pigiems „pozityvaus galvojimo“ kultūriniams triukams, kad pagerinčiau ir normalizuočiau jo būklę, jis tik dar labiau nusivildavo.

Kita vertus, dar jam nepalikus mano kontoros, radosi gėda. Kas jis manosi esąs, užsiliūliavęs saviužuojautoje, beje, dar ir naudojantis tėvų pinigus terapijai, kad sustiprintų savo patetišką bailumą. Gal jam reikėtų skubėti namo, nusipurtyti savo silpnumą, susiimti ir pradėti ką nors veikti?

Taip, žinoma. Jis norėjo būti pripažįstamas sergančiu, bet gyventi sergančiam nebūtina. Gyventi jis norėjo būdamas geriausias iš sveikųjų. Tačiau visa jo gyvenimo patirtis – neįstengimas to padaryti. Šitaip viskas sukosi, sukosi, kol susisuko galva. Dienos iš stiklo.

Aš turiu kėdę su dideliais, patogiais ranktūriais. Pastebėjau, kad per susitikimus su Tomu aš vis laikydavau rankas delnais į viršų. Seanso metu, kai Tomas blaškydavosi savo dvilypume, pakeldavau dešinę ranką, sugniauždavau ją, kad kažką sugaučiau, paskui pakeldavau kitą, kad to kažko įsikibčiau. Naudojau savo kūną, o po kurio laiko ir Tomas pradėjo mane mėgdžioti. Mes sėdėdavome, ir keturios nesugniaužtos rankos tai pakildavo, tai nusileisdavo. Rankų šokis. Pamažu jo teisėtas, beveik priverstinis dvilypumas pasidarė matomas iš išorės. Jis ir pats pradėjo ironizuoti. „Bet kita vertus...", – sakydavo karikatūrišku balsu, su žybsniu akyse. Taip pamažu jam išėjo į naudą suvokimas, kad jo svyravimas yra visiškai stabilus ir numatomas. Šis svyravimas tapo vientisesniu potyriu, prie kurio lengviau prisitaikyti.

Dirbant su patologine dvigubyste, ta, kuri paralyžiuoja veiksmus, reikia naudoti atskleidimo metodą. Surasti vientisumą ten, kur nėra jam pagrindo, dažnai nepasiseka. Iššūkis terapeutui – galėti sukurti *formos* vientisumą to *turinio*, kuris yra taip suskilęs. Jis ar ji, būdami vaidmens modeliai, gali rodyti, kad abi ambivalencijos pusės pakenčiamos. Taip pat jis ar ji, būdami vaidmens modeliai, gali parodyti, kad dvigubystė yra vienas potyris.

Trumpalaikiškumas

Rilkė ir Froidas vaikščioja sode

Esame besiilgintys. Mes negauname to, ko ilgimės. Gėrio buvimas mūsų gyvenime veikiai tampa priminimu apie *gėrio permainingumą*. Gėris tampa netekties priminimu.

Vyras ir moteris karštai vienas kitą mylėjo. Jų santykiai buvo draudžiami santykiai. Abu buvo susituokę. Jie susitikdavo, jų susitikimai būdavo labai intensyvūs. Tarp šitų susitikimų *jis* visada puldavo į neviltį. Iš ilgesio išblyško, sulyso. *Ji* reagavo kitaip. Labiausiai į neviltį ji puldavo per jų susitikimus. Leisdama sau atsiduoti pakiliems meilės jausmams per jų susitikimus, ji negalėjo atsikratyti minties, kad greitai jie vėl išsiskirs. Gėris tapdavo netekties priminimu. Susitikimai buvo ir šventė, ir kančia, dvikova tarp buvimo ir nebuvimo.

Pasakodamas apie trumpalaikiškumą *(Vergänglichkeit, 1916)*, Froidas aprašo „pasivaikščiojimą su tyliu draugu ir jaunu, jau žymiu poetu". Realiame gyvenime tas poetas buvo Raineris Marija Rilkė. Tylusis draugas – draugė Lu Andrėja Salomė. Tai moteris, susitikinėjusi su daugeliu to laikmečio vyrų ir apsukusi jiems galvas. Ji buvo jaunutė Rilkės meilužė, Nyčės psichoanalitikė ir desperatiška jo meilė. Ji susitikinėjo su Hamsunu, Vedekindu, Strindbergu ir Hermanu Bengu. Ji yra Kjartano Fliogstado romano *Septintasis klimatas* veikėja ir psichiatro Irvino D. Jalomo debiutinio romano apie Nyčę ir psichoanalizę – *Kai Nyčė verkė* – veikėja.

Froido tekste poetas nesugeba mėgautis gražia vasaros gamta, nes ši greitai pairs. „Jį sutrikdė mintis, kad visas grožis yra pasmerktas pranykti, kad žiemą jis dings kaip žmogaus žydėjimas, taigi ir kaip visas kilnumas ir grožis, kurį sukūrė ir gali pateikti žmogus. Visa kita, kuo jis galėtų žavėtis ar mylėti, jam rodėsi neverta, mat viskas palikta trumpalaikiškumo likimui."

Froidas manė, kad Rilkės liūdesys kyla iš dviejų atskirų šaltinių. Vienas iš jų – skausmingas jaunojo poeto nepasitenkinimas pasauliu. Kitas – specifiškesnis maištas prieš patį trumpalaikiškumo faktą.

Froidui, atvirkščiai, gėris yra pasiekiamas:

Prieštaravau pesimistiškam poetui, kuris teigė, jog grožio trumpalaikiškumas priveda prie to, kad grožis paranda savo vertę.

Priešingai – jis pakelia savo vertę! Trumpalaikiškumas įgauna vertę grožio retumu. Pats mėgavimosi galimybės apribojimas pakelia jo vertę... Matome, kaip gyvenimui bėgant pranyksta žmogaus kūno ir veido grožis, ir jo trumpas buvimas yra didžiausias gundymas žavėtis.

Tačiau Froido argumentai visiškai nepaveikė nei poeto, nei draugės. Taigi jis panoro jų potyrių skirtumą paaiškinti pačių potyrių prigimtimi. Jis manė, kad jo draugai sukilo prieš sielvartą, taip, jie protestavo. Froido norėta pasakyti, kad jei gėrio nebuvimą taip sunku iškęsti, iškyla rizika, kad mes neiškęsime ir gėrio buvimo.

Froidas nurodo įžvalgumo būtinybę, sujungiant sielvartą ir džiaugsmą, kad būtų galima juos atskirti. Kai sielvartas nėra neigiamas, gali rastis sielvarto ir džiaugsmo lydinys, kuris praturtina ir jausminiu, ir estetiniu pasitenkinimu. Kai sielvartas neigiamas, džiaugsmas gali tapti tuščiaeigis kaip maniškoje ekstazėje.

KŪNO NERIMAS

Šitai tikrai rašau puolęs į neviltį
dėl savo kūno ir jo ateities.

Kafka

Kūno technikos Manhetene

Pasivaikščiojimas

Lengvabūdiškomis akimirkomis pagalvoju, kad kūnas yra vientisas ir apribotas. Tačiau parą pasivaikščiojus po Manheteną*, vėl tenka prisiminti, kad jis skylėtas. Jis linksminamai ir kankinamai poringas. Į jį teka ir iš jo teka maistas, skysčiai, ženklai, simboliai ir kultūra. Kūnas sunkiasi iš abiejų galų – kaip eilėraštis.

Brodway

Viskas prasidėjo Brodvėjaus viešbutyje.

Dalyvavau didelėje konferencijoje apie anoreksiją ir bulimiją. Tūkstančiai dalyvių dalijosi patirtimis apie savo pacientus: apie visišką nevalgymą, apie persivalgymą, apie vėmimą, sportą, demaskavimus, apie tai, kaip žmonės save drasko, apie tuščio ir absoliutaus lengvumo ilgesį, kai visa kita yra taip sunku. Trumpai tariant, visa serija akiplėšiškų kūno technikų didžiajame tapatumo žaidime – kova, kad taptum kuo nors daugiau, kuo nors kitu, nei esi dabar.

Sąvoką *kūno technika* aš pasiskolinau iš prancūzų antropologo Marselio Moso, kurį pribloškė kūno jautrumas kultūrai. Jį kama-

* Manhetenas – vienas iš penkių Niujorko rajonų.

vo tulžies skausmai, taigi jį nuolat guldydavo į ligoninę. Kartais į pasaulietinę ligoninę, kartais – į katalikišką. Mosas konstatavo, kad pasauliečių slaugių eisena skiriasi nuo katalikių slaugių. Paaiškinimas greičiausiai tas, kad pasaulietės slaugės lankosi kine. Taigi savo eiseną jos pakeitusios pagal amerikiečių aktorių modelį.

Mosas dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare. Jis matė, kad anglai ir prancūzai skirtingai kasa apkasus. Ir kastuvai nebuvo vien tiek kastuvai. Jie turėjo nacionalinių skirtumų, kurie atspindėjo skirtingas apkasų kasimo technikas. Pats Mosas per savo gyvenimą pakeitė plaukimo techniką. Jis išmoko įsiurbti vandens ir su kiekvienu išnirimu jį išspjauti. Dabar šitai atrodė juokinga ir neefektyvu.

Kūnas yra daug atviresnis, nei atrodo. Socialinis kūnas nebūtinai baigiasi ten, kur sustoja fizinis kūnas.

Kongresas buvo neblogas. Aš dažnai lankausi kongresuose, tačiau mano santykis su kongresais klaustrofobiškas, ypač su amerikietiškais. Naiviai bandau apibrėžti save daugiau kaip žiūrovą, o ne dalyvį. Dabar sėdėjau ir apžiūrinėjau mokslininko kūną: ištreniruotas, baisiai liesas, jokio kofeino; nervingai kalbėdamas amerikiečių universiteto vardu, jis skaitė pranešimą apie kūno išlaisvinimą. Keista.

Panorau išeiti.

Central Park

Nuėjau iki Centrinio parko.

Buvau atėjęs čia ir anksti rytą. Apie septintą parke bėgiojau. Jau tada parke buvo žmonių. Bėgiojau šalia tų, kurie, nakvoję lauke tarp savo maišelių, jau budinosi, šalia liesųjų, kurie buvo išėję pabėgioti per tądien pirmąją bėgiojimo pertrauką. O dabar, prieš pietus, čia karaliavo juodieji riedutininkai. Šie turto netu-

rintys žmonės iš juodųjų miesto kvartalų turi savo muziką ir savo kūnus. Monotoniški repo ritmai iš jų kvartalų ir tobulai valdomas penkiolikmečių kūnas yra žaislus ir rimtas ženklas, kad jie kažką kontroliuoja šioje nekontroliuojamoje žemėje.

Išblyškęs nuo rasės traukiau toliau. Svarbu negalvoti, kaip einu, nes tada galiu suklupti.

Keliaujant Manhetenu, man buvo priminta apie mano kūną. Įsitryniau losjonu po skutimosi *prieš* įsidėdamas kontaktinius lęšius. Pradedančiųjų klaida, kurią nuolat darau. Kalvinas Kleinas tarp lęšių ir ragenos. Žvilgsnis dvokė. Viena draugė mane įspėjo: *Obsession** per saldūs. Lęšių dėklas vėl liko viešbutyje.

Tiek nedaug reikia. Ragena – jautriausias kūno audinys. Menkas, bet nepaliaujamas skausmas gali apversti pasaulio vaizdinius ir asmens moralę. Nelengva būti solidariam su kitais, kai tavo ragenos iškvėpintos. Pasaulio skausmui tenka šiek tiek atsitraukti, kai man į batą įkrenta akmenėlis.

Reikėjo kažko imtis. Išsiėmiau lęšius ir įsidėjau juos į burną. Netrukus vieną prarijau. Taip jau buvo nutikę keletą kartų.

Guodžiausi austrėmis, nuėjęs į *Penn Station*.

Greenwich Village

Grinvičo Vilidže – galerijos.

Ten apžiūrėjau daug *body art***, porą parodų ir begalę katalogų. Devintojo dešimtmečio menas sukosi apie kalbą ir ryšių priemones, paskutinio dešimtmečio – apie kūną. Materijos ir temos – oda, protezai, kūno skysčiai, valgymo sutrikimai, į originalus panašūs vaškiniai organai, menstruacijos, abortai, genų technologija. Tai politiška, dažnai pernelyg aišku ir įkyriai intymu.

* Manija (*angl.*).

** Tapyba ant kūno (*angl.*).

Vienas iš suvokimų – kūną labiau nei bet kada anksčiau reikia apdoroti. Jis nėra stabili medžiaga. Mes esame šimtai tūkstančių amatininkų, kurie lipdo save lipdydami kūną arba sveikatingumo komplekse, arba maratone, arba laikydamiesi *Very Low Calorie Diets** (VLCD), arba melancholišku maitinimusi, arba kosmetika, arba chirurgija. Anksčiau kūnas buvo dalia, tai, kas duota. Išpuikę norime tai peržengti ir padaryti kūną metamorfozišką. Kuriame kūnus pagal savo vaizdinį, taigi tuo būdu kuriame ir patys save.

Kitas tokių meno išraiškų suvokimas – priešinga reakcija: kai beveik viskam – rimčiai, kraujomaišai, Bosnijai, mirčiai – atimamas kūnas, ir visa pairsta pramoginiame vaizdinių triukšme, atsiranda labai konkretaus įtvirtinimo poreikis. Savas kūnas lieka kaip paskutinis konkretus įtvirtinimas. Menininkas ir anorektikas suprastų vienas kitą.

Lower east

Gražiajame viešbutyje man buvo pranešta, kur vakarais nederėtų vaikščioti vienam.

Elgtis taip, kaip nederėtų, irgi yra tam tikra kūno technika. Aiškiai matyti, kad mūsų materialus saugumas pažadino pavojaus apetitą. Rizikai atsirado komercinė rinka. Liūdniausias Kšyštofo Kieslovskio filmo *Mėlis* epizodas – kaip pensininkas atlieka šuolį prisirišęs guma.

Vakarinis pasivaikščiojimas po neišvaizdžiausius *Lower East*** Manheteno kvartalus. Kvartalas po kvartalo. Miela pažintis bare baigėsi tuo, kad likusią dienos dalį skyriau *piercing**** fenome-

* Mažakalorės dietos (*angl.*).

** Žemutiniai rytai (*angl.*).

*** Auskarų vėrimas į įvairias kūno vietas (*angl.*). Toliau – kūno auskarai.

nui. Tai tikėtinų ir neįtikėtinų kūno vietų pervėrimas bei perdūrimas žiedais, adatomis, papuošalais: krūtų spenelių, klitorio, penio, kapšelio. Pasiprašiau pakviečiamas į uždarą žmonių, nešiojančių kūno auskarus, naktinį klubą. Neslėpiau, kad noriu tik pasižvalgyti. Kūno auskarai – ne mano stilius. Mano smalsumas stiprus, o tolerancija tokia didelė, kad ribojasi su bailumu. Patekau į neaiškų žiaurumo romantikos, odos, s-m*, tatuiruočių ir išradingos kūno ornamentikos mišinį: „*Pubic Hair Dressing***, 50 $."

Jaučiausi nuogas, turėdamas tik vestuvinį žiedą. Atsargiai slankiojau aplinkui, nutaisęs antropologišką veido išraišką ir klausiau „Kodėl?" Pusfilosofis olandų fotografas pateikė kelis gerus atsakymus. Atrodė, jis aiškiai suvokia savo motyvus. Jie buvo smarkiai susiję su seksualumu. Tačiau aš buvau toks įkaušęs, kad dabar negaliu jų analitiškai aiškiai prisiminti. Žiūrėjome jo nuotraukas. Nusipirkau keletą, norėdamas parodyti, jog esu jo draugas.

Žiūrėjau žiedais apkarstytų lytinių organų nuotraukas. Iš instruktuojamos iliustracijos, kabančios ant sienos, sužinojau, kaip vadinasi įvairūs kūno auskarai. Parodžiau į suaugusio žmogaus baltais plaukais, su daugybe tatuiruočių ir pilvuku nuotrauką. Jam per šlapimtakį penio galvutėje buvo pervertas žiedas.

– Kaip šis vadinasi?

– Princas Albertas.

– Kodėl taip?

– Pagal legendą apie princą, kuris nešiojo tokį žiedą, kad paslėptų apyvarpę. Tada penis geriau kvepėdavo, saldžiau. Taip jis elgdavosi nenorėdamas įžeisti karalienės Viktorijos.

– Tačiau nepraktiška mylintis?

– Tu tiek daug ko nežinai, norvege.

* Sadomazochizmas.

** Lytinių organų plaukų šukavimas (*angl.*).

Pabaiga *Times Square*

Grįžęs į viešbučio kambarį ankstų rytą, pro langą stebėjau mirties laikrodį Taims skvere. Mirties laikrodis yra gąsdinti skirta švieslentė: skaičiai šaltai fiksuoja nuo 1994 metų pradžios žiauriai nužudytų žmonių daugį. Aš ten lankiausi tų pačių metų balandį. Kai atvykau, skaičius siekė 12 343. Po keturių dienų jis išaugo iki 12 778. Sėdėjau tyliai ir stebeilijausi į laikrodį. Po šešių minučių ir trisdešimt dviejų sekundžių skaičius pasikeitė – nauja mirtis.

Laukiau kitos. Aštuonios minutės ir šešios sekundės.

Sėdėjau. Keista ir veiksminga hipnozė kylant saulei.

Galutinė kūno technika.

Beširdiškumas

Transplantacija

Anai buvo persodinta širdis. Ji domėjosi, kam ta širdis priklausė. Tai paprasta istorija apie kūno sumaištį.

Sutikau Aną, kuriai buvo penkiolika metų, bemedžiojančią savo širdies biografiją. Be galo anksti ji patyrė, kad tai, kas jai priklauso, jai prastai pritaikyta. Teko pakeisti. Jai buvo įsodinta nauja širdis. Pastangos vedė ją į pamišimą.

Kūnas – ne mašina. Pasitelkiant medicinos techniką, jis operuojamas, nelyginant būtų mašina. Mums primetamas mašinalus savo kūnų suvokimas. Dalis sugenda – ji pakeičiama. Jei pakeičiame sankabą, retai kada domimės, iš kur ji. Pakeičiame visą automobilį, aišku, norime ką nors žinoti apie jo buvusį savininką. Tačiau širdis – visai kas kita. Tai simboliškas raumuo, kuris pakeitė šeimininką.

Aną tarsi kas apsėdo, kai ji šį tą išsiaiškino apie buvusį širdies šeimininką. Tai galime vadinti fantazijomis, iškreiptais įsivaizdavimais, tačiau ji sužinojo, kad nešioja gatvės vaiko iš Brazilijos širdį. Tiksliau – iš San Paulo. Iš kur ji tai ištraukė? Labiausiai tikėtina, kad iš žinių reportažo. Jos tėvai ir seselės vis labiau sutrikdavo, kai ji, nesileisdama į jokius kompromisus, reikalaudavo atnešti vis daugiau turistų vadovų ir knygų su žemėlapiais. Žemėlapius ji galėdavo vartyti. Išskleisdavo juos ant lovos – tai suteikdavo tenkinančią apžvalgos iliuziją. Knygų skaityti ji negalėdavo ilgiau nei

kelias sekundes, neįstengdavo susikaupti. Tie trumpi žvilgčiojimai į puslapius irgi prisidėjo prie iškreiptos tikrovės vaizdinių. Ji manė, kad bus aptikusi pėdsakus. Toli gražu.

Sakė, kad čia įsimaišiusi mafija. Nežinau, ar Brazilijoje tai vadinama mafija. Vaikas buvo nužudytas organų biržoje. Jis išdorotas, o jo organai palikti gyvi, kad tie, kurie turi pinigų, išbrokuotus senus organus galėtų pakeisti nupirktais naujais. Daug kartų lankiau ją ligoninėje. Kiekvieną kartą ji man pasakodavo vis naujas istorijas apie savo širdį. Pasakodavo su tokia neviltimi, kad skaudu buvo klausyti. Tačiau klausyti aš norėjau. Tai buvo labai moderni pasaka apie kūną, tapusį daugiataučiu. Ji buvo gailestinga pasakotoja.

Ji manė, kad tai būtinai turi būti berniukas. Kalbėjo apie jį tartum išgyvenusi nelaimingą meilę. Jis buvo jos pirmas mylimasis. Įspūdį darė tai, kad tiek fantazijos telkėsi savęs kankinime. Jei turėtume tokių talentų, krypstančių priešinga kryptimi, laimė pasidarytų įkyri.

Jo gyvenimas formavosi iš epizodų, iš anekdotų. Jis buvo talentingas, tik šiek tiek primityvus. Tačiau vardo neturėjo. Ana šiomis istorijomis susikūrė stiprią kaltę. Ji atėmė jį iš gyvenimo, privertė jį persikelti į kitą gyvenimą. Ar jai derėjo kišti nagus prie jo gyvenimo? Ar ji ką nors apie tai žinojo?

Ana išsikapstė. Pooperacinė psichozė praslinko. Mūsų bendravimas baigėsi. Susitarėme susitikti po vienerių metų. Mintis apie širdies kilmę neišnyko, tačiau ji nebevaldė jos gyvenimo. Mintis buvo kaip egzema. Šiek tiek niežėjo.

Sutikau ją vėl tik po kelerių metų. Ji staiga išdygo priešais mane automobilių stovėjimo aikštelėje.

Uždavinėjau jai visokiausius klausimus. Ji puikiai atrodė. Paklausiau, ar turi kokių ateities planų. Turėjo. Lankė mokyklą, netrukus ketino tapti sesele. Dirbs ne Pietų Amerikoje, greičiausiai Afrikoje, Indijoje ar dar kur nors.

– Privalai?

– Man atrodo.

Nurimti

Žalojimasis

Ką darytume be skausmo? Susikurtume jį.

Kas yra *žalojimasis*? Visiškai aišku – tai *Aš* žalojimas. Žalojimasis yra tautologija, šis pasakymas pats sau kanda į uodegą ar kokią kitą kūno vietą.

Kima paklausė, ar norėčiau pamatyti randus. Pasakiau, kad noriu. Paklausė, ar norėčiau juos paliesti. Ir paliesti norėčiau. Paliečiau randus. Daug randų ant dilbių. Kai kuriems pora metų, kiti smarkūs, raudoni, dar švieži. Kai kurie randai palikti nudegimų, tačiau dauguma atsiradę nuo rėžymo aštriais įrankiais. Liečiau juos gydytojo pirštais, žiūrėjau gydytojo akimis ir komentavau gydytojo žodžiais. Mes neskubėjome. Galvojau, kad šiuo atveju būti gydytoju šaunu. Gydytojo vaidmuo kaip didžioji apsauga ir leido šiam intymiam susitikimui įvykti.

Sakydamas „intymus", turiu galvoje „patiklus". Žinoma, abu žinojome, kad ji nori visai ko kito, ne sausų daktaro pasvarstymų apie žaizdų gydymą. Jai reikėjo liudininko. O gydytojo vaidmuo dažnai gali apsiriboti liudininko vaidmeniu. Kai yra liudininkas, privatumas tampa faktu. Kai kuo nors pasidaliji, nesi toks vienišas.

Taigi aš sėdžiu ir žiūriu į randus. Ar iš manęs tikimasi, kad elgsiuosi kaip nors ypatingai? Dauguma sako, kad į tokius daiktus šlykštu žiūrėti. Jie neištveria. Žinoma, šlykštu. Jaunas, gražus, protingas žmogus užpuola save žirklėmis, aštriais peiliais,

kad išdraskytų grožį šiurkščiais įbrėžimais. Tačiau man nepavyksta matyti vien šleikščių dalykų. Man regis, kad liesti šiuos randus žavu. Negebėjimas pajusti, kad jie bjaurūs, kelia įtarimą. Ar man patinka dramatizmas? (Kam jis nepatinka?) Ar aš jau tapau abejingas skausmui, po kurį tenka daktarams braidyti?

Gera liesti randus. Nemanau, kad tai susiję su abejingumu ar pasidavimu išorinei dramai. Labiau su nedramatinimu. Ji nori kažkuo dalytis, ir mes tuo dalijamės. Man suteikiama proga parodyti jai, kad tie gėdingi dalykai, kuriuos ji rodo, yra pakenčiami. Per randus kažkas neaiškaus tampa aiškesnis. Tai kalbos pradžia. Kalba kaip oda. Mes kalbamės apie odą. Tačiau kalboje tiek daug įbrėžimų ir tamsių dėmių, kad lengviau yra rodyti odą iš ląstelių ir audinių. Tai vieta, nuo kurios galima eiti toliau.

Pašventinimas

Kalba reikalinga supratimui. Mums reikia suprasti. Žalojimasis yra simptomas – įspėjimas, kad kažkas sužalota. Tačiau tai yra ir bandymas anuliuoti sužalojimą. Griovime slypi galimas palengvėjimas ir išsigydymo ilgesys.

Pirmąkart su fenomenu, kurį vadiname žalojimusi, susidūriau vieną vasarą nemažoje psichiatrinėje ligoninėje, kur man teko vaidinti daktarą. Buvau tik įpusėjęs medicinos studijas, taigi slėpdamas savo amžių užsiauginau barzdą, kad atrodyčiau patyręs. Lu buvo nuolatinė ligoninės gyventoja. Ne todėl, kad būtų pamišusi, o todėl, kad savo elgsena keldavo tiek rūpesčių, jog tėvai nebegalėjo to pakelti. Mano prisiminimuose Lu yra judesys, nepaliaujamas judėjimas, vėjas pakumpusiu sprandu, su pigia rankine, klajojantis po kambarį. Staigūs judesiai, staigūs žvilgsniai ir staigios išmonės.

Ji pjaustėsi skutimosi peiliuku. O aš siuvau. Ji pjaustėsi, aš siuvau. Mes daigstėme, barėmės ir juokėmės pusę vasaros. Po

kelių kasdienių pjaustymųsi vyriausiasis daktaras man pranešė, kad nuo šiol teks siūti be narkozės. Metas elgsenos terapijos išmonėms. Aš buvau sutrikęs, ji kalbėjo, kad jai vis tiek, ir mudu juokėmės. Ji elgėsi taip, tarsi šie siuvimo seansai, kuomet aš rūpinausi žaizdomis, ploviau jas, dėjau kompresus, būtų šventos akimirkos. Priimdama mano, kaip chirurgo, rūpestį, ji elgdavosi pagarbiai ramiai. Tik tada mes galėdavome kalbėtis. Kai uždėdavau paskutinį kompresą, vėjas vėl išsvilpdavo.

Per siuvimus užsimezgė ryšys. Jaunam žmogui tai buvo pirmas akivaizdus pavyzdys, kaip toli žmogus gali nueiti, kad pasiektų to artumo, kuris turėtų būti savaime suprantamas. Kad pažadintų tai, kas niekada neegzistavo.

Dar po kiek laiko man buvo pranešta, kad jos siūti nebereikia. Daugiau jos nebesusitikdavau, tik vėją pakumpusiu sprandu, su pigia rankine, kai jis kartais plaikstydavosi apie namo kampus, ieškodamas naujų nuotykių. Girdėjau gandų, kad ji įniko į alų.

Skausmo galimybės

Tai spekuliatyvūs pamąstymai apie kūno žalojimą, arba *savimutiliaciją*. Būtinai turiu pakalbėti ir apie skausmo naudą, taip, netgi džiaugsmą.

Skausmas yra akivaizdus. Akivaizdumas leidžia atsirasti skirtumams. Skirtumai suteikia galimybes kurti sąvokas bei tvarką; kad sugebėtume gyventi, reikalinga bent minimali tvarka. Tvarka kuria galimybes apibrėžti ateitį – be tokio nuspėjamumo išeitume iš proto.

Nuo skausmo mes dažniausiai bėgame. Milijonai žmonių yra patyrę chronišką varginantį skausmą. *Jie* žino, kokia ji plona, ta egzistencinė plėvelė, skirianti gerovę nuo nelaimės. Tačiau mes vis tiek vaikomės skausmo ir taip elgiamės todėl, kad jis duoda. Mūsų *anestezinė* kultūra yra toli pažengusi malšindama skaus-

mą. Kai mes, kaip ir kultūra, apribojame skausmą, randasi tuščia erdvė, kuri gali būti naudojama kitam tikslui. Skausmo privalumas tas, kad jis visa kita gali nustumti į šoną. Paradoksalus skausmo privalumas – jis gali malšinti skausmą.

Žalojimasis gali signalizuoti įvairias žinias:

Panieka sau ir bausmė. Kai kam bausmės vykdymas yra tas nuosprendis, kurį žmogus pats pasiskyrė. Išoriškas naikinimas yra bandymas sukurti savo vidaus ir išorės vienovę.

Apsimetinėjimas. Kitiems tai yra būdas nekreipti dėmesio į nesibaigiančią įtampą ar įniršį.

Užsimiršimas. Agnaras Myklė apie Aską Burlefūtą *Dainoje apie raudonąjį rubiną* rašo: „Priešpiet jis sėdėjo ir durstė kišeniniu peiliu delną – tai buvo veiksmas mintims atitraukti". Tai gali būti savimutiliacija, kad neįniktum į tuštumos, mirties, atitrūkimo jausmą, kad neapimtų savęs praradimo jausmas.

Pasirodymas. Save žalojantysis atkreipia dėmesį į save, kad priverstų kitus reaguoti. Nors lengvesni savimutiliuojantys veiksmai dažnai yra slepiami, jie vis tiek išlenda demonstruodami kvietimą jais rūpintis. Akivaizdžios žaizdos aiškiai rodo poreikį jomis rūpintis, skelbia, kad *jas reikia išgydyti*.

Kerštas ir pažeminimas. Tai gali būti keršto įniršis. Jauną moterį seksuliai išnaudojo jos senelis. Jie gyveno visai šalia. Kai oras būdavo geras, ji vilkėdavo trumpus marškinėlius, kad ir senos, ir naujos žaizdos būtų aiškiai matomos. Nukreipus agresiją į kitus ir išpildžius ją ant savo kūno, kiti yra pažeminami.

Tipologija

Savimutiliacija *nėra* vykdoma norint nusižudyti. Kaip tik atvirkščiai. Tačiau tai neužkerta kelio save žalojantiesiems atimti sau ir gyvybę.

Kad galėtume aiškintis toliau, reikia imtis tipologijos.

Žalojimųsi formų daug: nuo cigarečių rūkymo iki savižudybės. Žalojimasis yra elgesys, kuris gali būti daugelio psichinių santykių išraiška. Savidestruktyvi elgsena jaunimui gali atrodyti normali. Susidraskyti iki kraujo gali būti suvokiama kaip veiksmas, draudžiamas žaidimas, kad išgyventum įtampą, kad išbandytum savo drąsą, kad šokiruotum aplinkinius arba nubaustum tėvus. Šokiruojantis elgesys – jaunimo kalba.

Apie savimutiliuojantį elgesį prikurta daug pasakojimų. Sofoklio kūrinyje *Karalius Edipas* karalius pats save apakina, suvokęs, kad yra įsipainiojęs į meilės ryšius su savo motina. Jis atima iš savęs regėjimą, kai pernelyg aiškiai viską supranta.

Mokslinėje literatūroje atskirtas *subtilus žalojimasis (delicate self-mutilation)* nuo šiurkštesnių jo formų *(coarse self-mutilation)*. Subtilesnė forma yra sau padarytos paviršinės žaizdos ir žala. Šiurkštesnės formos yra dramatiški, gyvybei pavojų keliantys susiluošinimai.

Šios šiurkščios formos susijusios su psichotiška elgsena. Prancūzų kino režisierius Žanas Žakas Beineksas filme *Betty Blue* įtemptai rodo, kaip sumišimas priverčia jaunąją Betę apakinti save. Rimti psichopatų susižalojimai (apakinimas ar kastracija) dažnai kyla dėl iškreiptų kūno vaizdinių, pavyzdžiui, kad lyties organai išskiria nuodingas medžiagas ar dujas. Šiurkštūs žalojimaisi gali būti susiję ir su iškreiptais religiniais vaizdiniais, su psichotiškais susitapatinimais su kenčiančiu Kristumi, atsaku į Dievo įsakymą, demonų apsėdimu ir panašiais dalykais.

Psichobiografinėje literatūroje rašant apie van Gogo ausį, nuolat grįžtama prie temos, ar jis piktadarybės akimirką nebuvo apimtas psichozės. Po smurtinio poelgio gulėdamas sanatorijoje, jis pasakojo girdėjęs keistus balsus ir garsus. Jis nusipjovė ausį, kad haliucinacinius garsus nutildytų.

Amerikiečių psichiatras Armandas R. Favadza tyrinėjo grupę žmonių, kuriuos vadino *nuolatiniais savęs žalotojais*, nelyginant kartoti veiksmus juos būtų vertęs įprotis. Jis aprašo „statistiškai

tipišką“ nuolat save žalojantį pacientą, remdamasis interviu, paimtais iš 240 savęs žalotojų amerikiečių.

Dažniausiai tai būna moterys.

Tipiškam pacientui – 28 metai. Tai baltoji moteris, kuri pirmą kartą susižalojo būdama 14. Pjaustytis odą – jos įprasčiausia veikla, tačiau ji yra išbandžiusi ir kitus būdus: degintis, kandžiotis; impulso pagauta, ji žalojosi mažiausiai penkiasdešimt kartų. Labiausiai ji mėgsta žeistis rankas ir kojas, tačiau gali susižaloti ir pilvą, krūtinę, krūtis bei lytinius organus. Ji kenčia, o gal kentė, nuo valgymo sutrikimų, nerimauja ir dėl svaigalų vartojimo. Vaikystėje ji tikriausiai buvo seksualinio ar fizinio užpuolimo auka. Greičiausiai ji jaučiasi esanti tuščia viduje, neranda žodžių savo jausmams išreikšti. Jai atrodo, kad iš tikrųjų jos niekas nesupranta, kad ji užaugo ten, kur žmonių santykiai dažniausiai būdavo dvilypiai, kad ji negalėjo savo jausmų rodyti šeimos nariams ir kad ji niekada negalėtų skriausti kitų.

Žalojimasis, panašiai kaip valgymo sutrikimai, aprašomas pasitelkiant ankstyvuosius žmogaus sunkumus identifikuoti, išreikšti verbališkai ir reguliuoti savo vidines įtampas. Nors žalojimasis gali reikšti gerą artikuliaciją, geba per jį išreikšti emocijas yra menkai išsivysčiusi.

Kalbos nepakanka. Gali nebūti žodžių. Arba jų trūkti. Žodis „kančia“ pats savaime kančios nepanaikins, rašo Rolanas Bartas *Pamišėliškoje meilės kalboje*: „Vartojimas nesukuria komunikacijos, greičiau suerzina (jau nekalbant apie juokingumą)“.

Kūnas suskilęs. Kima sako, kad ji *nejautri*. Savo kūną ji suvokia kaip nekviestą svečią. Po pirmo apsilankymo pas terapeutą ji vėmė, jausmai per smarkiai ją užgriuvo, ir ji negalėjo apsiginti. Jos kūnas yra tarsi kažkas visai kita, tai blogas objektas, su kuriuo ji negali susikalbėti. Sau teikiamas skausmas yra eksperimentas, kad pasiektum susijungimą ir anuliuotum buvimą ne kūne.

Naudojimosi žalojimusi būdai

Iš savo praktikos sprendžiu, kad už subtilaus žalojimosi gali slypėti ši psichodinamika:

1. *Ji – dažniausiai tai būna ji – bejėgiškumą paverčia galia.* Kima man sako: „*Lyg* kontroliuočiau savo likimą“. Silpnajam šitai gali kvepėti visagalyste, *lyg* visagalyste. Ji kelioms minutėms tampa savo pusdievaite. Gėrio suteikti sau ji negali. Ji gali sau suteikti tik blogio, tačiau galėjimas sau *ką nors* duoti jau yra neblogai.

Ji kuria narciziškai uždarą erdvę. Užuot buvusi pamesta kitų ir jautusis auka, ji užsidaro nuo tikrų santykių ir vaidina abu vaidmenis. Atviroje erdvėje ji pažeidžiama ir nuoga. Uždaroje erdvėje kontrolę ji laiko savo rankose. Ji neišmesta į pasaulį. Žalojimasis – atsiribojimas nuo kitų. Tokiame uždarame psichikos rate ji yra viskas, taigi tada galima išgyventi jausmą, kad esi *vientisesnis.*

Iš patirties sprendžiant, daugelis save žalojančių žmonių į savo kūną žiūri kaip į svetimą. Sau suteiktame skausme slypi susivienijimas – paradoksalios pastangos turėti, jausti ir patirti kūną kaip savęs dalį. Žalojimasis rodo tai, kad mes visada esame ir savo pačių subjektai, ir objektai. Kūnas niekada nebūna grynas subjektas arba grynas objektas, nebent vaiduoklių ir lavonų. Žalojimasis rodo sunkumus išlaikyti save kaip subjektą. Niekinamai kalbama apie *kūno objektyvizavimą*. Tačiau žalojantis strategija išsaugoti save kaip subjektą būtent ir yra savo kūno objektyvizavimas.

„Tik būdama objektas galiu išgyventi save kaip subjektą.“ Save žalojantis žmogus sykiu yra auka ir aktorius, budelis ir teisiamasis.

Knygoje *Stranger on The Earth: A Psychological Biography of Vincent Van Gogh** A. Liubinas pristato savo idėją, kodėl van Go-

* Žemės atėjūnas. Psichologinė Vincento van Gogo biografija (*angl.*).

gas nusipjovęs ausį. Dailininkas atnešė ausį į viešnamį ir atidavė prostitutei Rachelei, sakydamas: „Saugok ją“. Liubinas mano, kad van Gogą įkvėpė matadorų kovos Arlyje. Sumanus matadoras, išlošęs jaučio ausį, gali ją atiduoti iš publikos išsirinktai moteriai. „Van Gogas nusipjovė ausį, savo ausį, nelyginant būtų ir nugalėtas jautis, ir triumfuojantis matadoras. Jo protas blaškėsi tarp pralaimėjimo ir pergalės. Būdamas matadoras, jis atidavė ausį savo išrinktajai.“

Psichodinamikos aspektu savimutiliaciją galima aiškinti kaip aktyvų gynimąsi nuo baimės būti pasyvia skausmo ir peržengtų ribų auka. Savanoriškas skausmas yra kontrafobiškas ankstesnių, pasyvių nepatogumo patyrimų pergalėjimas. Veiksmai gali atitraukti dėmesį nuo pykčio, baimės, sumišimo, tuštumos ir seksualinių įtampų.

2. Kima sako: „Tai duoda man nejudantį tašką, vietą žvilgsniui pritvirtinti“. Tai konkretizmas.
Kūnas išduoda kultūrą.

Žalojimosi šiuolaikiškumas slypi hiperkonkretumo ir perdėto aiškumo siekyje, kuris padėtų nuo nejautros ir miglotumo. Žaizda, nudegimas ar tekantis kraujas yra aiškus vidinės būsenos parodymas. Tai *apibrėžta, apribota, matoma žaizda*, įvardijanti *vidinę žaizdą, kurią sunku apibrėžti, apriboti, matyti.* Susidūrus su tokiu vaizdiniu, galima nusakyti skausmo išraišką ir gauti atsakymą į klausimą, iš kur skausmas kyla.

3. Kaip rūpinimasis savimi.
Kima rūpinasi savo žaizdomis kaip motina švelniai rūpinasi vaiku.

Ji geba savimi rūpintis. Galbūt šitaip buvo rūpinamasi ja, kai ji buvo vaikas. Ji pamena, kad tik susižeidusi ir užsigavusi sulaukdavo šilumos ir meilės. Dauguma savimutiliacijos atvejų turi žiaurumo, seksualinio išnaudojimo, fizinio skausmo ar operacijų priešistorę. Ankstyvieji kūniško skausmo ir užgaulumo potyriai gali sukurti prototipinį patyrimą vidinius jutimus paversti išoriniais.

Kima sėdi per seansus ir plėšia nuo žaizdų šašus. Ji panaši į įsimylėjėlę, kuri, matydama išslystant mylimąjį, priversta čiupinėti savo meilės prisiminimų žaizdą.

Mes naudojame savo kūną kaip pirmąjį pereinamąjį objektą. Vinikotas nurodo, kad iš kūdikio nykščio čiulpimo kyla išorinių pereinamųjų reikmenų naudojimas. Anot psichoanalitinės teorijos, augdamas žmogus tempiasi su savimi ankstyvąsias raidos stadijas. Tas, kurio augimas buvo sutrikdytas, gali iš ankstyvos vaikystės atsinešti modelį, kur *skyrimas tarp Aš ir objekto yra menkas*, o *simbolizavimas labai konkretus*. Per didelis ar per mažas rūpestis vaiku gali baigtis fiksacija, kai raida naudojant išorinius pereinamuosius objektus sulaikoma. *Vaikui tenka ir toliau naudoti savo kūną.*

Stimuliacija žaloti save tampa *poreikius uždengiančia veikla*, kuri gali atstovauti motiniškumui. Vaikas gali atsigręžti į kūną kaip į ištikimą draugą, kai tėvai, draugai ir terapeutai nėra jo draugai. Kaip sakė Kima: „Kraujas – tarsi šilta antklodė. Ir nieko nebereikia“.

Aristotelis ir *katarsis*

Natūralu sakyti, kad žalojimasis kaip elgsena atstovauja suprantamam, tačiau apgailėtinam sprendimui. Besikartojantis žalojimasis yra gyvenimo skurdinimas ir siaurinimas.

Tačiau kodėl nebūti dosnesniam? Žalojimasis – dramatiškas sprendimas. Pats veiksmas turi paralelių su klasikine tragedijos dramaturgija: iš pradžių kylanti įtampa, paskui pats veiksmas ir iškrova, galiausiai – švara / nuovargis.

Gydytojo sūnus Aristotelis rašo: „Tragedija yra mėgdžiojimas veiksmo, kuris yra rimtas ir kilnus, išbaigtas ir tam tikro masto, aprašytas dailia kalba (kiekviena iš kūrinio dalių aprašyta tam tikra puošnia kalba), atliekamas vaidinančių veikėjų, ne pasako-

jančių, turint tikslą sužadinti gailestį ir baimę, ir iš šių nusiteikimų sukelti žymųjį apsivalymą *(katarsį)*."

Žalojantis besiilgimas katarsis sumyšta su gėda. O gėda sukuria poreikį kartoti šiuos veiksmus. Blogasis ratas įsisuka. Veiksmą reikia nuolat kartoti. Apsivalymas trumpalaikis. Niekada nepasiekiama pasitenkinimo.

Kima sakė:

„Tai aš, žinoma, tačiau kartu tai kita aš. Tartum aš judėčiau į kitą erdvę, kur daugiau ramybės. Dienų dienas kuriu nerimą. Kai įsipjaunu, tarsi praeina visas niežulys. Tai atsipalaidavimas.

Tačiau jis trunka labai trumpai. Paskui užeina pyktis. Jis trunka keletą dienų, jis baisiai bjaurus".

Kilninantis luošinimas

Mūsų kultūra sveiką, švarų ir vientisą kūną pavertė moraliniu gėriu. Jis idealus. *Žalojimasis* tokiu atveju yra nepriimtinas, šokiruojantis arba nesveikas. Kultūros istorijoje suluošintas kūnas turi didesnę vertę. Kūno užgavimas, sužalojimas yra esminis mitas pasakojimuose apie kūrimą. Pažeminimas, žiaurumas ir kančios kuria naujumą – taip Imiro kraujas tampa vandenynu ir jūromis pagal senovės skandinavų dievų mokymą.

Anot religijos, kūnas yra didžiojo kosmoso mikrokosmosas. Kūno skaudinimas yra individo prisidėjimas prie tvarkos, kad pasiektų aukštesnių stadijų. Odinas už išmintį atidavė savo akį. Išmintinguose aiškinimuose Gautama Buda savo kūną atidavė alkanam tigrui. Kristaus kūnas buvo prikaltas, jo atsisakyta dėl žmonių išganymo.

Žalojimasis skatina mus matyti skausmo ir susižalojimo daugiapusiškumą. Tenka galvoti apie blogį vardan gėrio. Žalojimasis dažnai rodo utopišką skausmą, ilgintis ko nors daug geresnio. Istorijoje egzistavo kolektyviniai teisėti ritualai, per kuriuos ant

savo kūno buvo rašomi tekstai. Krikščioniškose kultūrose būta žalojimosi „epidemijų“, pavyzdžiui, penkioliktojo amžiaus flagelantai*. Jie dramatiškai pavaizduoti Bergmano filme *Septintasis antspaudas*, čia jie klajoja ir plakasi.

Viduramžių bažnyčios vienuolės galėdavo persistengti užsiimdamos askeze, kurią mes nedvejodami pavadintume groteskiška: susibjaurodavo veidus, apsidegindavo, vaikščiodavo su trisdešimt trimis aštriais akmenėliais batuose ir krūtis badydavosi sidabrinėmis vinimis.

Tai, kas religinėje kultūroje yra kolektyvinė ir daugiau ar mažiau kontroliuojama veikla, pasaulietinėje kultūroje tampa individualia ir prastai kontroliuojama veikla – kontrolės silpnumo išraiška. Šiuo istorinių permainų laikotarpiu susivaldymas ir askezė tampa antiteze: anorektikas yra išklydęs iš kolektyvinio tvirtumo ribų. Asketas tampa pacientu. Žalojimasis yra tapęs vieniša, gėdinga veikla uždaroje erdvėje. O kūno raštą suvokiame kaip patologiją.

Manymas, kad fenomenas patologiškas, yra susijęs su mūsų pernelyg siauru žvilgsniu, su negebėjimu paaiškinti. Mes matome defektus, tačiau nesuvokiame, kad toks elgesys rodo bandymą rasti išeitį. Primenu tai, nes šis amžinasis žmogiškas elgesys tampa vis akivaizdesnis. Vienas pirmųjų žalojimosi tyrėjų ir gydytojų psichiatras Favadza spėja, kad toks kūno žalojimasis greit taps kita didžia „nežinoma liga“, kaip per paskutinius porą metų valgymo sutrikimai iš egzotinių tapo epideminiais.

Kima

Kimos bėdų istorija ilga. Šias bėdas galėtų aprėpti sudėtinė „kontrolės silpnumo“ sąvoka. Jai buvo iškilę sunkumų dėl svaigalų, medikamentų ir maisto. Ji buvo „laukinė“, užsiiminėjo be galo

* Religingi fanatikai asketai, XIII–XV a. viešai propagavę plakimąsi.

rizikingais dalykais. Už viso šito slypėjo artimų santykių „kontrolės silpnumas“. Ji galėjo balansuoti ant siauros lazdos per sraunią upę, bet negalėjo balansuoti tarp artumo ir tolumo aplinkiniams žmonėms. Netrukus viskas pasidarydavo bauginamai artima, ir tada ji tuoj pat stengdavosi sukurti didelį atstumą. Iš pradžių krypdavo į savo bulimiją. Dabar ji jau trejus metus gydėsi. Sekėsi daug geriau. Vienas dalykas – tie simptomai blyško, dingo, kitas – jos balsas pakito. Anksčiau jis buvo karštligiškas, aukšto tono. Nelyginant atbaidančios vabzdžių spalvos – apsauga nuo kontakto. Dabar jis pasidarė ramesnis, žodžiai buvo išjausti, rodės, jie eina tiesiai iš pilvo. Per šią terapinę kelionę mes patyrėme (ne netikėtai), kad baimės nebuvimas yra pilnas baimės. O kai karštligiška veikla baigėsi, liko skaudi depresija. Taip ilgai nemiegojusi ir nerimavusi, ji labai pavargo. Miegodama ji metų metus sapnavo šlykštybes.

Kai depresija palengvėjo ir ji vėl pabudo, įniko į naują blogą įprotį. Ji pirmą kartą stebėjosi tuo ir prisipažino praradusi viltį. Pradėjo pjaustytis skutimosi peiliuku.

– Gavai laišką iš ligoninės?

– Ne.

– Buvau ten užsukusi. Tačiau dabar man tik dar labiau neaišku, kodėl taip elgiuosi... Ne, negerai. Suprantu, neturėčiau jausti poreikio, kai daug geriau jaučiuosi.

– Ir ką?..

– Dabar šis braižymasis ir pjaustymasis yra lyg koks draugas, su kuriuo nedrįstu išsiskirti. Be jo, bijau, jausiuosi labai sveika, o tam nesu pasirengusi.

– Kuo labiausiai tave gąsdina sveikumas?

– Būti sveikai... reiškia būti baisiai vienai. Pjaustymasis yra ta erdvė, kurioje aš pažįstama. Skausmas, kraujas, siūlės, prašymai, kad susiūtų be narkozės, geranorio socialinio darbuotojo atsisakymas – visa šita aš sugebu. Esu ekspertė. Tai puikiai išmanau. Daug blogiau yra pasirodyti visiškai nuogai be jokių pasiteisinimų, kad būdama pasaulio čempionė negaliu visko aprėpti.

Kai paskutinį kartą pjausčiausi, tai dariau, man atrodo, todėl, kad mama pasakė, jog „dabar viskas taip gerai".

Skaudu buvo klausyti. Tokius dalykus tik aš pati galiu apie save sakyti. Kai kiti tai daro, aš tarsi tampu nieku.

Vieną dieną ji staiga liovėsi. Kima visiškai liovėsi save pjausčiusi. Ji buvo įsitikinusi, kad daugiau niekada taip nesielgs. Bandžiau priversti ją paaiškinti.

– Daugiau nieko iš to negaliu išgauti. Viską sunaudojau.

– Taip paprasta?

– Taip paprasta. Aš viską kiaurai peržiūrėjau. Tai buvo tam tikra magija. Juk žinai, kaip fokusininkai dešine ranka mosikuoja stebuklinga lazdele, kad nematytume, ką daro su kairiąja.

Kadangi abi rankos priklausė man, kada pati save demaskuosiu – tebuvo laiko klausimas. O dabar nebeturiu daugiau laiko, kurį galėčiau švaistyti.

Tikriausiai reikšminga buvo ir tai, kad jos naujas mylimasis vis kartodavo, kaip miela liesti žmogaus-kariūno kūną. Jis norėjo liesti randus. Iš pradžių tik žaidė, atsargiai, neskubėdamas, kad ji leistųsi. Paskui įsidrąsino. Ir jai buvo gera, nes vieną randą ant rankos taip niežėdavo, kai jinai įkaisdavo. O paskui jis paklausė, ar ji negalėtų ką nors papasakoti apie karą, kuriame dalyvavo.

Nelabai buvo ką pasakoti. Tačiau ją miegančią jis daug naktų kasė.

Modernus primityvizmas

Varpyti kultūrą

– Man buvo trylika metų, kai pirmąkart adata persivėriau penį.

– Kam?

– Nes tai turi poveikį. Tai kūno magija.

Fakyras Musafaras dažnai vadinamas sparčiai augančios žmonių, kurie puošiasi kūno auskarais, tatuiruotėmis, nudegimo žaizdomis ir randais, kultūros pradininku. Jis vienija tuos, kurie lenkiasi *Modern Primitives* sąvokai. Fakyras šią sąvoką sukūrė 1978 metais, taip pavadindamas save ir dar saują į save panašių žmonių. Penkiasdešimt metų jis bandė radikalias kūno praktikas. Nedaug likę *kūno modifikacijos* technikų, kurių jis nėra patyręs. Jo kūnui pažįstamas ritualinis kūno auskarų vėrimas, tatuiravimasis ir pjaustymasis. Jam teko gulėti vinių lovoje, jis išbandė elektros šoką. Jis pasninkavo, praktikavo nemigą, kūno dalis veršdavosi korsetais ir diržais. Plakdavosi, pasikabindavo ant kablių mėsai. Jis „neigė“ savo lytinį organą aplipdydamas jį gipsu, paskui jį pailgino, pakabinęs ant jo svarstį – tai pats fakyras vadina *rock on the cock.*

Greit septyniasdešimties metų sulauksiantis fakyras turi savo puslapį internete, kur įdėtas jo grafinis siluetas: jis dalyvauja indiškoje *O-Kee-Pa* ceremonijoje. Kybo medyje ant dviejų kablių, pervertų per krūtinės ląstą.

Pagalvojau, kai kūne tiek daug skylių, per jį turi būti pertekėję daug patyrimų.

Jis priėmė mane Eroso centre, 2051 *Market Street*, San Franciske. Laiptinė, išpuošta vidutinišku erotiniu menu su daugybe standžių penių, nelabai daug žadėjo tam, kuris norėjo prasiskverbti po auskaruota oda. Tačiau, pamatęs patį fakyrą, galėjai šio to viltis. Fakyras Musafaras – labai dosnus žmogus. Dosnumas užkrečiamas; jį lengva pamėgti. Dažytais plaukais, batika išdekoruotais marškinėliais ir metaliniu virbeliu nosyje jis priėmė mane kaip tikrą modernų primityvą. Jis skaitė *Basic body piercing intensive** kursą keletui dešimčių žmonių, kurie rengėsi tapti „kūno auskarų daktarais". Tie, kurie dar nebuvo baigę mokslų, praktikavosi su klientais, taikydami šiems nuolaidas. Per tas kelias valandas, kol ten buvau, jie įvėrė žiedus ar adatas į krūties spenelius, nosies pertvarą, lytines lūpas ir liežuvį. Nosis pasirodė esanti sudėtingiausia. Fakyras susižavėjęs man viską rodė. Buvau sakęs, kad apsilankiau čia kaip rašytojas, tačiau jaučiau, kad reikia jį informuoti, jog esu ir daktaras. Nes ši chirurgija manęs nedomina. Labai jau sausos tos kalbos apie sterilumą, gumines pirštines ir vietinę narkozę. Tokią chirurgiją aš išmanau, tiesą sakant, moku ne vien badyti skyles.

Skylės galvoje

Labiau troškau kažkuo užkimšti tas skyles. Norėjau daugiau suprasti.

Lengva įsimylėti savo randus. Malonu būti pažymėtam gyvenimo. Randai yra kūno atmintis, pasakojanti istorijas. Fakyras yra žmogus, *kuriantis* randus. Jis skaito kursą apie randų kūrimą. Kokias istorijas jie turėtų pasakoti?

Ar tai tėra mada, kuri panašiai kaip ir bet kokia kita mada ekstaziškai sklando bereikšmybės erdvėje, teturėdama vieną prasmę –

* Intensyvus kūno auskarų pagrindų kursas (*angl.*).

būti kitokia nei pernai. Ar Kalvinas Kleinas greitai viską perims? Ar šios adatos beda giliau? Ar gali būti, kad tokiu būdu žmogus ilgisi išraiškos? Kaip viena mergina Eróso centre pasakė, man komentuojant ritualinius randus ant jos kūno: „Noriu turėti kažką nekintamo, kai visa kita taip nepastovu".

Ar tai panieka kūnui ir savidestrukcija? Ar meilė savo kūnui?

Gal tai paprasčiausia provokacija? Jei taip, vargšas jaunimas, jų gimdytojai ir į tai įsikišo. Tėvai irgi užsiima tuo pačiu, taip prisidėdami prie subkultūros pavertimo *mainstream**. Fakyrą dėl jo radikalumo reikėtų vadinti *non-mainstream*. Pirmieji kūno auskarų vėrimo salonai kūrėsi niūriose vietose. Dabar Niujorko filialo vienas iš garbingiausių kūno auskarų grandinės salonų Gontlė yra garbingai išsidėstęs vos už kelių durų nuo Emporio** Armani Penktojoje aveniu.

Ko jaunuoliams griebtis, kad į juos atkreiptų dėmesį? Viena tamsiausių kūno modifikacijų yra *bigės*. Amputuojama piršto dalis arba visas pirštas. Fakyras tokių dalykų šalinasi.

O kaip šitai siejasi su mano pacientais, kurie žaloja savo kūną? Ar būdamas Eroso centre San Franciske esu kontroliuojamos, modernios kūno kultūros liudininkas, kai tuo tarpu kai kurie mano pacientai susiduria su nekontroliuojama šios kultūros versija?

Kai kas pamanytų, jog tai, kas vyksta antrame centro aukšte, nesveika. Paviršutiniškai visa apžvelgęs, taip tvirtinti negalėčiau, bent jau išorė ir elgsena nerodo rimto protinio disbalanso. Turime būti atsargūs skelbdami kokį nors elgesį patologišku vien todėl, kad patys esame per kvaili suvokti jo logiką. Kiekviena kultūra turi kūno ritualų, kur kūnas kalba apie vidinę būseną ir socialinį statusą. Nepastebėtas kūnas yra kultūriškai žalias ir neišreikštas. Kai kūnas pažymimas „civilizacijos ženklu", jis pradeda komunikuoti, tampa socialinio kūno dalimi. Žiūrint

* Dominuojanti srovė (*angl.*).

** Prekybos centras (*it.*).

iš išorės, laukiniai ritualai gali atrodyti beprotiški. Nuskustos moters kojos? Aukštakulniai bateliai? Maratonai? Susiklausymas su mūsų pačių ritualais neleidžia mums suvokti, kad ir mes panašiais būdais siekiame kančios, skausmo, grožio ir džiaugsmo. Daug pavojingesniais proto ir kūno sveikatai nei keletas žiedų ant klitorio.

Postmodernus kūnas

Modern primitives susiję su pačiu postmoderniu kūnu. Tai kombinacija dabartinio modernumo ir buvusio modernumo, kuriame dabartinis modernumas nuolat ieško naujovių. Tai bandymas leisti susitikti tam, kas pamesta, ir tam, kas išbandyta. Modernus primityvizmas, arba *ModPrims*, atsigręžia į ankstesnės kultūros kūno ritualus. Tvirtinama, kad modernizavimas ir industrializavimas pavertė mus psichiškai nejautriais. Daugelis užmiršo tas neurochemines sąsajas tarp skausmo ir džiaugsmo.

Kai kurios subkultūros irgi yra modernios tuo požiūriu, kad jos dažnai būna apsėstos aukštosios technologijos invazijos į kūną. Flirtas su senomis religinėmis kultūromis į virtualumą įsiskverbia „technošamanizmo“ ir panašiomis sąvokomis. Daug kas čia yra labai sentimentalu ir taip sekinamai kaliforniška. Fakyro kolega Stelarkas sakosi esąs *Cyberhuman**; ateityje stipresni žmogaus ir mašinos ryšiai reikalaus geresnės aistrų, kančių ir skausmo kontrolės.

Fakyras artimesnis tradiciniam religingumui, jis joks ne technokeistuolis. Tačiau jam charakteringa ir tai, kad jis daugelį metų gyveno dvigubą gyvenimą, būdamas kūno mistikas ir sėkmingas reklamuotojas aukštosios technologijos Silikono slėnyje**.

* Kibernetinis žmogus (*angl.*).

** Originalus pavadinimas – Silicon Valley (*vert. past.*).

Po mūsų pirmojo susitikimo gluminančio, seksualaus meno aplinkoje susitarėme kitą dieną susitikti pas jį namie. Ne per anksti; fakyras – joks ne komercinis artistas. Jam kasdieniai fakyro ritualai yra būtina mentalinės higienos dalis. Jis nenorėjo, kad jį per anksti trukdytų bemiegis norvegas.

Fakyras gyvena Menlo Parke Silikono slėnio širdyje. Greitai nurūkau ten išsinuomotu automobiliu. Ne dažnai turiu galimybę važiuoti V8. Gal primityvu, tačiau nediskutuotinai modernu. Dar nespėjus įžengti į namus, iškart teko išklausyti entuziastišką istorinį įvadą apie tos aplinkos elektroninius išradimus. Buvo gana įdomu, tačiau aš norėjau eiti prie reikalo.

– Kaip viskas prasidėjo?

– Gimiau 1930 metų rugpjūčio 10 dieną Aberdyne, pietrytiniame Pietų Dakotos kampe. Mano kilmė vokiška ir škotiška. Anksti suvokiau, kad esu *svetimas*. Prie savųjų netikau. Buvau paklusnus, drovus ir gabus mokykloje. Išaugau tarp griežtų liuteronų. Jie norėjo, kad tapčiau kunigu. Buvau nelaimingas. Užuovėją radau bibliotekoje. Kaip daugelis kitų tenkinau savo jaunatvišką seksualinę aistrą skaitydamas senus gerus *National Geographic*. Ten ir enciklopedijoje iki 1940 metų radau nuogų žmonių iš visų pasaulio kraštelių nuotraukų. Jie nebuvo suvokiami kaip žmonės, todėl galėjo būti rodomi nuogi kartu su drugeliais ir rupūžėmis. Skaičiau apie indus, apie nepažįstamas religijas ir visai kitokius kūno ritualus.

Nuo pat mažumės jutau savyje „galią“. Ji vedė mane ką nors veikti su savo kūnu. Kurį laiką sirgau anoreksija, nors tuo metu šis pavadinimas nebuvo žinomas. Jutau keistą aistrą – *urge* – palikti žymių, badytis, ieškoti keistų patyrimų. Man buvo trylika metų, kai pirmąkart adata persivėriau penį.

Tyrinėjau nedestruktyvius būdus šiai galiai patenkinti, visiškai slaptai trisdešimt metų juos praktikavau. Deja, viskas baigėsi tuo, kad aš likau atsiskyręs, kamuojamas gėdos. Buvau pakankamai protingas, jog suprasčiau, kad jeigu paskelbsiu tai, kuo užsiimu

ir kaip jaučiuosi, savo dienas greičiausiai baigsiu kokioje nors institucijoje.

Daugelį metų knisausi bibliotekose ir archyvuose. Gyvenau ten. Perskaičiau galybes antropologinių studijų, kad surasčiau *the real stuff**, ką mano veiksmai reiškia. Ieškojau pritarimo savo veiklai. Buvau pas *Sioux* indėnus, kurie gyveno toje pačioje vietovėje kaip ir aš. Klausiausi jų istorijų, sužinojau apie religijas, kurios daug labiau mylėjo gyvenimą, ne taip kaip mūsų baudžiantis žydų krikščionių Dievas. Kitose kultūrose radau pritarimą, išaiškinimą, pažinau tradicijas, kurios pripažino mano iniciatyvą žalotis. Aš tai siejau ne su psichiatrija, o su *malonės būsenomis*. Tai mentalinės ir emocinės būsenos, kurias galima nusakyti žodžiais *ekstazė, transas, atsijungimas, disociacija*.

– Koks skausmo vaidmuo šiuose ritualuose?

– Man nepatinka šitas žodis. Tai negatyvus žodis, gimęs iš mūsų kultūros vergiškos doktrinos kūnui, kad kūną reikia bausti. Man joks skausmas neegzistuoja, egzistuoja tik *pojūtis (sensation)*. Skausmo negatyvumas susijęs su tuo, kad jis yra *nenorimas* ir *nelaukiamas*. Jei atsibundu naktį ir tamsoje į slenkstį užsigaunu didįjį pirštą – čia skausmas. Tačiau aš galiu išsitreniruoti, pavyzdžiui, mokydamasis karatė, kad susimušęs pirštą į kietą daiktą nejausčiau jokios kančios. Skausmo patyrimas gali būti *modifikuojamas*. Jei treniruojiesi, potyrį gali paversti beveik kuo tik nori. Kūnas patiria skausmą, tačiau tu gali išmokti atsiriboti nuo nepatogumo.

Pirmiausia išmokau, kad jei nukreipiu dėmesį į fizinį kūno patyrimą, išgyvenu skausmą. Tačiau jei nukreipiu dėmesį į ką nors kita, galiu išgyventi kitokią mentalinę būseną. O kitokių būsenų yra šimtai.

Devintajame dešimtmetyje, kai aš jau „rodžiausi", geri draugai padėjo man įsitaisyti į Kavadi rėmą, panašų į tą, kurį naudoja

* Čia – tikra medžiaga (*angl.*).

Savite indėnai. Man į krūtinę ir nugarą buvo įverta devyniasdešimt keturių pėdų ilgio plieninių virbų. Ištisas valandas šokau su šiuo dvidešimt penkių kilogramų svoriu, slysdamas į ekstazę ir pasitraukdamas iš kūno. Tikra palaima.

Per kitą kūno nuotykį man į krūtinę buvo įverti du dideli kabliai ir pakelti kaip per indėnišką *O-Kee-Pa* ceremoniją, kuri irgi panaši į *Sioux* indėnų Saulės šokį. Įvyko pasikeitimas. Aš pasitraukiau iš kūno, patekau į gražią, baltą šviesą. Po šio įvykio tapau kitoks. Mano patirtis labai panaši į tai, ką daugelis vadina mirčiai artimais potyriais.

Atkovoti kūną

Fakyras man rodė nuotraukas, knygas, vaizdo juostas. Rodė nuotraukas, kuriose nufotografuotas jis pats. Daugelis nuotraukų darytos tuo laikotarpiu, kai jis dar nebuvo atskleidęs savo gyvenimo paslapties.

– Kas fotografavo?

– Pats. Eksperimentavau ne tik su savimi, bet ir su šviesa, ugnimi ir elektra. Mokiausi gaminti paraką, fejerverkus, ryškinti nuotraukas. Juk čia ne tos nuotraukos, kurias galėtum nunešti fotografui už kampo, kad išryškintų.

Viena nuotrauka man padarė ypatingą įspūdį. 1959 metų *Perfect Gentleman**. Jaunas fakyras stovi puošniai apsivilkęs, po baltais marškiniais susiveržęs korsetą. Man tai panašu į gyvybingą, ironišką protestą prieš smulkiųjų miestiečių įtemptus gyvenimo saitus.

– Atsiskyręs gyvenau trisdešimt metų, kol išmintingas mokytojas paskatino mane „pasirodyti". Mano pasirodymą jis surengė ten, kur galėjau tikėtis tolerantiškos publikos – per pirmą *Inter-*

* Pavyzdingas džentelmenas (*angl.*).

*national Tattoo Convention** Rene, Nevados valstijoje, 1978 metais. Demonstravau bene viską, ką sugebėjau: vėriausi į kūną auskarus, gulėjau lovoje su aštriais ašmenimis, rodžiau savo tatuiruotes ir panašiai. Iš smarkiai išsitatuiravusios minios sulaukiau didelio pasisekimo. Mus vienijo bendras supratimas, kas mums svarbu. Aš ieškojau ir radau bendraminčių. Mes visi girdėjome *different drummer*** garsą ir sekėme paskui jį.

Ar būtume indėnai, norintys atgauti savo tradicijas, ar miestiečiai, paisantys vidinių poreikių, vienas dalykas buvo aiškus visiems – mes atsisakėme vakarietiškos kultūros požiūrio, skelbiančio, kad mūsų kūnai priklauso jai. Mūsų kūnai priklausė mums. Mes atmetėme žydų krikščionių kultūrą, kurioje buvome išauginti. Mūsų kūnai priklausė ne tolimam dievui soste, ne valstybei ar karaliui, ne socialinei institucijai ar medicinai. Mes nepriėmėme ir kalbos, nusakančios mūsų elgseną – „savimutiliacija". Tai negatyvi, prietaringa sąvoka.

Man tai visada buvo *žaidimas*, ir aš sukūriau *body play**** sąvoką.

Iš pradžių mūsų požiūris ir praktika gyvavo tik šešiasdešimtaisiais septyniasdešimtaisiais besiskleidžiančiose subkultūrose: hipių, pankų, radikalaus sekso propaguotojų, homofilų, sadomazochistų ir tatuiruotininkų. Mums iškilti padėjo ekscentriškas milijonierius. Viskas jam sekdavosi, kad ir ko imtųsi. Jis buvo vienas iš pirmųjų, kurie išvažiavo į Europą leisti klasikinės muzikos plokštelių. Jis prisidėjo ir prie muzako susikūrimo. Jam pavyko surinkti septynis žmones iš JAV ir Europos, kurie buvo persivėrę krūtų spenelius. Mūsų buvo šeši vyrai ir viena moteris.

Dabar mūsų dešimtys tūkstančių. Taigi kūno auskarų – milijonai.

* Tarptautinė tatuiruočių konvencija (*angl.*).

** Kitoniškas būgnininkas (*angl.*).

*** Kūno žaidimas (*angl.*).

Tas draugiškas vyras, kuris savo mažame namelyje gražiame Kalifornijos priemiestyje virė kavą, susilaukė pasaulinio pripažinimo. Nėra jis turtingas. Sako, kad gyvena šamaniškai, taigi dėl ekonomikos nesuka sau galvos. Viskas ir taip susitvarko. Jis leidžia žurnalą *Body Play*. Jis – ideologas, vedlys ir minkštaširdis guru.

Paduoda 1985 metais išleistą knygą *Modern Primitives*, kuri ir padėjo pasiekti visuotinio pripažinimo (redaguota Valės ir Juno). Knyga pasirodė fakyro iniciatyva ir susilaukė didelės sėkmės. Fakyras mano, kad ji daugeliui žmonių, ypač jaunuolių, išplėtė akiratį aiškindama kūno galimybes. Tokie veiksmai gali būti ritualiniai, *ne* nesveiki, tai yra fizinis turtėjimas, *ne* žalojimasis. Anot fakyro, knyga paskatino naują kartą išreiškiant save atkreipti dėmesį į savo kūnus. Knyga padėjo jiems eksperimentuoti su anksčiau draustomis gyvenimo pusėmis. Gimė *Modern Primitives* judėjimas.

– Net ir veikla, kurią septyniasdešimtaisiais sudarė tik kas mėnesį rengiami susitikimai Los Andželo restorano uždarose patalpose, kuriuos mes vadinome T&P (*Tatoo & Piercing*), išsiplėtė. Grupių vis daugėjo, tai tapo *main-street business**. Aš, ilgai užsiiminėjęs ritualiniu auskarų vėrimu, 1990 ir 1991 metais jau galėjau gyventi iš komercinio auskarų vėrimo.

– Kas pas tave lankosi?

– Man juk pažįstami visi primityvūs motyvai: pasišventimo ritualai, saitų kūrimas, pagarbos vyresniesiems ženklai, socialinė padėtis, iniciacija į nematytus pasaulius, apsauga nuo blogio, atsivėrimas gerosioms jėgoms, kūno ir sielos darnos kūrimas, savo ir kitų kūnų gydymas, susitaikymo su savo paderme demonstravimas, padermės siejimas su galingesnėmis jėgomis tokiais chaoso ir netvarkos laikais.

Tačiau tuo metu, kai per dieną į kūną įverdavau dvidešimt auskarų, jaučiau poreikį paklausti. Kreipdavausi labai atsargiai,

* Pagrindinis gatvės verslas (*angl.*).

pavyzdžiui: „Tau nebūtina atsakyti, tačiau jei neprieštarauji, gal galėtum man paaiškinti, kodėl šiandien prasivėrei savo krūtų spenelius. Ar tai reiškia ką nors ypatinga?" Dauguma atsakydavo aiškiai.

Daugelis atsakymų buvo susiję su man pažįstamais. Tačiau sulaukiau ir daug kitoniškų atsakymų. Man regis, daugiau nei pusė moterų buvo patyrusios valgymo sutrikimų arba prievartą, jos buvo užpultos ar išgyveno kitas užgaules. Sutikau ir iki šiol sutinku bulimikų, savižudžių, save žalojančių žmonių ir tų, kurie geba kūno auskarus konstruktyviai naudoti vietoj simptomų. Mūsų kultūra neleidžia mums išlieti jausmų. O ritualinis auskarų vėrimas ir yra toks jausmų išliejimas, tai socializuotas kūnas su nuorodomis apie kūno istoriją. Pažįstu San Franciske grupę lesbiečių, kurioms kūno auskarai yra pabėgimas nuo gėdos ir bejėgiškumo.

Daugelis tų, kuriems vėriau auskarus, atsakydavo taip: „Reikalauju atgauti savo kūną. Kiti buvo jį pasiėmę ir juo naudojosi. Dabar aš reikalauju jį grąžinti ir gydausi žaizdas". Kiti aiškinimai buvo dirbtinesni, suformuoti subkultūrų: baikeriai ar *Club Fuck* mergaitės iš Los Andželo.

O į tavo klausimą *kas* galiu atsakyti: *new tribalism** susideda ir iš programuotojų, išsilavinusių žmonių iš Silikono slėnio, fizikų, psichoterapeutų, ekonomistų, žmonių, turinčių Ph.D.

Kodėl „Kodėl?"

Laikas įterpti pavadinimą. Fakyras per ilgai užsikalbėjo. Jis gali šnekėti ir ilgiau, nes tai gyvenimas, kuriuo jis žavisi. Noriu įsiterpti ir aš.

Jaučiu, kad beveik kankinu fakyrą savo nesibaigiančiais „Kodėl?" Ar mūsų kalbėjimai pernelyg skirtingi? Aš vaikausi aiški-

* Naujoji padermė (*angl.*).

nimo ir suvokimo. Tai racionalaus žmogaus begalinis kategorijų ir distinkcijos poreikis. Kartu man dingteli, kad „Kodėl?“ dažnai yra prastas klausimas. Už kiekvieno „Kodėl?“ slypi nauji „Kodėl?“ Šitaip galima tęsti be galo. Būdamas psichoterapeutas, žinau, kad klausdamas „Kodėl?“ gali pastatyti kitą žmogų į žemesnę padėtį. Tai gali būti valdoviška technika. Tokios smalsumo formos, kurias praktikuoja fakyras, tikriausiai yra atotrūkis. *Analizuoti* reikštų išdalyti, išskirstyti, tuo tarpu kūno judesiai yra priešinga strategija. Jie yra siekis patirti sveikesnį pasaulį.

Bet, kita vertus, aš žinau, kad kalbu su žmogumi, kuris turi trisdešimties metų buvimo dvigubu žmogumi patirtį. Tai ko man tada gėdytis savo kultūrinio pagrindo, kai jis, manipuliuodamas rinka, daug daugiau nei aš užsiėmė racionaliomis analizėmis, skaičiuodamas išlaidas ir pelną. Kodėl turėčiau tapti kažkokiu etninių modelių ir indėnų būgnų, esančių tame kambaryje, kur sėdžiu, vergu?

Mes randame atsakymą.

– Geras šamaniškas atsakymas į klausimą „Kodėl?“ – „Nes tai yra šaunu!“ Tai šauniau, nei lipti į autobusą, kad nusigautum į darbą iš ryto. Tai šauniau, nei smarkiai dirbti siekiant daktaro laipsnio. Kodėl žmogus siekia *ekstazės*? Galbūt todėl, kad iš jos gali ko nors pasimokyti. Galbūt kad galėtų padėti kitiems. Daug yra priežasčių. Tačiau pirmiausia – yra šaunu. Tai *body play*.

Žinau, kad idėja gali atrodyti svetima – žmogus apgalvotai riboja savo kūno laisvę. Tačiau žmogus visada taip elgėsi. Iš to kylantys mokymai gali pranokti patogaus gyvenimo padiktuotus. Gyventi patogiai nebūtinai reiškia gyventi gerai. Nepatogus gyvenimas gali daug labiau tenkinti nei patogus buvimas.

Kūno ornamentai

Aš dar klausiu „Kodėl?“ Žinoma, klausiu.

Fakyras atsako nurodydamas, kad galia yra kažkas, esantis giliai žmoguje. Tai greičiau yra suteikta galimybė parodyti savo gebėjimus, o ne kažkas sukurta. Jis remiasi psichoanalizės mistiku Jungu, archetipais ir kolektyvine pasąmone.

Kai užgroja ši plokštelė, mane suima miegas. Nesu labai pakantus religinei romantikai. Ji pernelyg primena sielos tinginystę. Norėjau, kad šis buvęs reklamuotojas sutelktų jėgas ir sociologiškiau peržvelgtų savo klientų grupes.

Pagal motyvus jis skiria tris pagrindines grupes:

1) religiniai / dvasiniai, 2) paisantys socialinio statuso arba estetikos ir 3) seksualiniai.

– O kaip fakyro praktika ir tavo seksualumas?

– Tai visada seksualu. Ekstaziniai kūno patyrimai visada susiję su seksualiais jausmais.

– Kodėl *dabar* šitai sužydėjo?

– Apsidairyk. Moderniam gyvenimui trūksta gyvenimo. Jame siaučia svetimumas. Tai kuria *desperate needs**.

– Kodėl pasivadinai fakyru Musafaru?

– Iš rašinio žurnale *Ripley's Believe It or Not.*** Išsiplėšiau puslapius; iki šiol juos turiu. Tikrasis Fakyras Musafaras buvo praėjusio šimtmečio Persijos sufijus. Jis aštuoniolika metų klajojo į kūną prisibedęs kinžalų ir kitų aštrių įrankių. Jis bandė nupasakoti žmonėms savo potyrius, tačiau šie pernelyg tuo nesidomėjo.

Galiausiai jam *plyšo širdis*.

* Desperatiškos reikmės (*angl.*).

** Riplėjaus „Tikėsi ar netikėsi“ (*angl.*).

Hipochondrija!

Rizikos fokusavimas

Ar pavojingas sanitarinis švietimas? Kas pavojingiau nacionalinei sveikatai: *Dagbladet** puslapiai apie sveikatą ar heroinas? Ar yra kokių nors apsisaugojimo nuo visuotinės hipochondrijos formų?

Rizika tapo madinga visuomenės mokslų sąvoka. „Mes pakliuvę į *rizikos visuomenės epochą*." Ar rizikos produkcija ir jos paskirstymas viršija gėrio produkciją ir paskirstymą? Ar taip tik atrodo? O gal rizikingiausias yra mūsų fanatiškas domėjimasis rizika?

Svarbu ir tai, ir tai. Vienintelis tokių svarstymų šaltinis yra sveikata. Mes gyvename ilgiau ir saugiau nei kada nors. Tačiau ar jaučiamės geriau? Daugelis taip nerimauja dėl savo sveikatos, kad šitai visiškai nesiderina su suvokimu, kas yra gera sveikata. Viena iš mūsų baimės dėl sveikatos priežasčių yra žinojimas, kad iš aplinkos pažeidimų kyla įvairios rizikos. Svarbu ir tai, ir tai, tačiau nuo to niekas negerėja.

Rizika – įdomi sąvoka, nes ji gana nauja. Sociologas Antonis Gidensas rašo, kad žodis *risk* anglų kalboje atsirado septynioliktajame amžiuje. Šis žodis atėjo iš ispanų jūrų laivybos terminologijos, kur jis reiškė „atplaukti" arba „užplaukti ant seklumos". Rizika yra moderni sąvoka, pakeitusi anksčiau vartotas likimo, sėkmės ar *Fortūnos* sąvokas. Tai labai moderni sąvoka, nes ateitį

* *Dagbladet* – Norvegijoje leidžiamas laikraštis (*vert. past.*).

įtraukia į dabartį. Mes *dabar* svarstome apie riziką, į kurią pakliūsime po įvyksiančių pokyčių. Tai moderni sąvoka ir todėl, kad atsieta nuo kosmologijos. Ji susijusi su protu ir mūsų apskaičiuojančių bei prekiaujančių individų vaidmeniu.

Rizika tampa fundamentalia visuomenės analizės perspektyva. 1986 metais vokiečių sociologas parašė bestselerį. Ulrichas Bekas apibrėžė rizikos visuomenę knygoje *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne**. Bekas rizikos visuomenę apibrėžia kaip naują ir kitokią modernumo formą. Industrinės visuomenės ir rizikos visuomenės skirtingumą Bekas sieja su mokslinio ir technologinio išsivystymo mastu. Visuomenė yra susidūrusi su genetiniais, cheminiais ir ekologiniais pavojais, kurie neribojami nei laiko, nei erdvės, kurių negalima apriboti socialiai, kurie sunkiai leidžiasi paaiškinami priežastimi ir padariniu, kalte ir bausme ir kurių negalima niekuo pakeisti. Mes negalime atsiriboti nuo naujų istorinių katastrofų kaltindami „kitus". Dėl katastrofų nekalti nei žydai, nei moterys, nei kurstytojai. Pati pažanga ardo tolesnę visuomenės raidą. Jis rašo apie modernizavimo *klaidingą efektą*. Pavojų priežastis yra jau nebe nežinojimas, o žinojimas. Pavojų priežastis yra nebe nepakankamas, o tobulas gamtos valdymas. Tai sėkmės problema. Tai pati didžiausia nekontrolė.

Kitas vokiečių sociologas Niklas Liūmanas polemizuoja su Beku. Liūmanas sutinka, kad rizika yra centrinė sąvoka, tačiau kaip mitas, o ne kaip tikrovė. Kadangi Liūmanas yra *konstruktyvizmo* tradicijai priklausantis mąstytojas (realybė sukuriama tik mūsų vartojamomis apie ją sąvokomis), mitai ir rizika tampa rizikingomis tikrovėmis. Liūmanui Beko knygos turinys ir sėkmė rodo tartum rizikos apsėsto laiko simptomą. Ši manija susijusi su modernios visuomenės poreikiu lemti ateitį, numatyti, kas vyks. Tokios ambicijos, žinoma, negalima įgyvendinti. Kuo daugiau ži-

* Rizikos visuomenė. Kelyje į kitokį modernumą (*vok.*).

nome, tuo daugiau žinome, kiek daug nežinome, tuo daugiau išlenda dvejonių. Rizikos įsisąmoninimas auga, ir visa ateitis tampa rizika, kad bus nukrypta nuo nuspėjamo normalumo. Veikale *Soziologie des Risikos* Liūmanas pagilina savo suvokimą – rizikos fokusavimas yra savaime išsipildanti pranašystė. Rizika fiksuoja stebėjimus. Rizika yra mentalinė manija, skatinanti elgseną, kuri paaštrina riziką.

Kalbos liga

Abiejų sociologų pozicijos nepaneigia viena kitos. Mūsų sveikata ir mūsų santykis su savo pačių sveikata šitai iliustruoja. Anot Beko, yra pakankamai rizikų, apie kurias reikia kalbėti. Anot Liūmano, kalbėjimas apie riziką gali viską tik pabloginti. Labai įdomi sveikatos ir rizikos iliustracija yra *hipochondrija*. Ši mentalinė būsena yra ir tikslus temos suformulavimas, ir kartu ekstremalus atvejis. Tai vienas iš nedaugelio negalavimų, kurio galima išmokti. Juo užsikrečiama per kalbą, ir rašomąją, ir šnekamąją.

Kančia priklauso nuo dviejų dydžių: vienas yra susirūpinęs protas ir fantazija, į kurią nukreipiamas visas dėmesys, kuri iškreipia ir išranda ligas. Fantazija yra labai svarbus „kūno organas". O kitas dydis – užsikrėtimo šaltinis – informacija apie ligas ir rizikas.

Pats kalbos aparatas yra infekuotas. Jausmas pakeičiamas kuo nors konkrečiu: „Aš bijau" virsta į „Aš sergu vėžiu". Tokia suvokimo klaida turi ir gerų, ir blogų pusių. Blogoji ta, kad žmogus kenčia nuo negalavimo, kurio neturi. Geroji ta, kad hipochondriškas *lyg* yra konkretus psichinio nepasitenkinimo paaiškinimas. Hipochondrijos atveju simptomai vaikosi pavadinimų.

Hipochondrija yra proto ir kūno tuščios frazės. Šiuo atveju man įkyriai norisi, pasitelkus Liūmaną kaip alibi, pradėti gražbyliauti apie užkrėtimo šaltinius: ar pavojingas sveikatai sanitarinis švie-

timas? Neprenumeruojami laikraščiai*, kurie dešimt kartų mažiau kritiški, nei skelbiasi, galėtų klausti: „Ar *mes* nešame užkratą?“, „Ar galima susirgti nuo laikraščių publikacijų apie sveikatą?“, „Kas pavojingiau: *Dagbladet* ar heroinas?“

Keletas pavyzdžių iš laikraščių:

Rytas galėjo išaušti labai gražus. Skaitau toliau: Ekebergą užpuolė salmoneliozė, Sogno ežere – parazitai, karvės pamišo, nuo pagyrų vaikai kvailėja, ir avys yra kvailos bei pamišusios, kalėdinių riešutų traiškymas gali sukelti astmą, Kalėdų eglutė pilna pelėsinių grybelių, o tavo lovoje gyvena keli milijonai erkių. Štai nuotraukos! Ir tai dar ne viskas. „Čia yra“ rizikos veiksniai, kaip susergama vėžiu, visi pašaliniai veiksniai, apie kuriuos tau nepasakoja daktaras, o štai čia profesijos, keliančios didžiausią stresą (Pasitikrink!). Gaila, kad suvartotos „sėkmės piliulės“ tau sukėlė tiek įvairiausių smegenų pažeidimų. O kur dar žiedadulkės? Apskaičiuok savo gyvenimo trukmę, nors tu greitai mirsi: nuo per didelio riebalų kiekio, cholesterolio, svaigalų, nikotino, dervų, išmetamųjų dujų, freonų ir sekso partnerių. Tiesiai šviesiai: „Nuo streso gali sustorėti!“

Taip pateikiama paranojiška gyvenimo vizija. Nenuostabu, kad atsisakymas yra tapęs laiko dvasios dalimi. Užverkite kūnus ir vėl tapkite savo pačių vienuolynais.

Rizikingai apie riziką

Ne taip tuščiai: informacija apie sveikatą sudėtinga. Kaip daugelis medicinos iniciatyvų, ji turi šalutinių poveikių. Norvegės mergaitės išvemia maistą, kad liesėtų, ir dauguma iš jų sako, jog šią mintį joms pakišo mokykloje vykdoma kampanija prieš valgymo

* Norvegijoje dalis laikraščių prenumeruojami, o dalis tik parduodami. Paprastai neprenumeruojami laikraščiai daug labiau vaikosi sensacijų, kad išlaikytų populiarumą. *Dagbladet* – neprenumeruojamas laikraštis.

sutrikimus. Patirtis byloja, kad TV programos apie savižudybes gali sukelti savižudybes. Švietimas apie rizikas sveikatai gali užkirsti kelią ligai. Tačiau patvirtinta, kad dėmesio sutelkimas į riziką gali kenkti sveikatai, nes tiek laiko ir skausmo atiduodama baimei, nerimui, stresui, sąžinės graužačiai, gėdai ir taip toliau. Iš išorės žiūrint, niekada anksčiau mes nebuvome saugesni, tačiau kartu vis didesnė mūsų sąmonės dalis naudojama nerimauti dėl ligos ir nukrypimų.

Taigi visai pravartu nupurtyti dulkes nuo maištautojo dėl sveikatos Ivano Iličo knygos *Medicininis atpildas* (1975), kurioje jis teigia, kad mūsų perdėtas rūpinimasis sveikata yra didžiausia grėsmė sveikatai. Mūsų gyvenimai pripildyti medicinos, mes tampame priklausomi. Mes tampame priklausomi nuo nuolatinių garantijų, kad esame sveiki, mes tampame priklausomi nuo garantijas duodančių esybių – sveikatos apsaugos su ir be visuomeninių išmokų.

Dažnas mano, kad informacija apie sveikatą, kuria užsiima valdžios organai, yra pernelyg sudėtinga. Mažai tikėtina, kad taip samprotaujama ir apie neprenumeruojamos spaudos įkyriai peršamus sveikatos kontūrus. Daugumoje publikacijų profilaktiniai ketinimai ar atjauta nemotyvuota. Spauda pati yra pacientė, ir vaistai skiriami vidiniam vartojimui. „Naudos žurnalistika“, kurios vieną šaką sudaro sveikata, yra vaistai nuo atsargų mažėjimo. Kai vėžio rizika pakeičia seksą, taip įvyksta todėl, kad šitai panašu, ne todėl, kad skirtinga; žinoma, norėčiau perskaityti, kaip mirsiu. Mes išsigąstame, o rytojaus dieną vėl einame pirkti laikraščio.

Hipochondrijos istorija

Leiskite spėriai reziumuoti hipochondrijos istoriją.

Pirmoji fazė tęsėsi nuo antikos iki maždaug septynioliktojo amžiaus. Hipochondrija tuo metu buvo suvokiama kaip tikroviš-

ka liga pilvo srityje (iš graikų kalbos *hypochondros* – po šonkauliais). *Antrojoje* fazėje nuo 1700 iki 1800 metų ji ir toliau suvokiama kaip fizinė liga, tik jau susijusi su nervų skaidulomis. Šioje fazėje hipochondrija buvo vadinama melancholijos seserimi. Ji signalizavo ypatingą jautrą ir kaip melancholija turėjo šiokio tokio rinktinumo bei genialumo. Švietimo laikotarpiu tai buvo madinga liga, priebėga krizės apimtam individui. Aristokratija labai jai simpatizavo, kai kuriuose rateliuose ji buvo glaudžiai siejama su *ennui* – tamsiuoju gyvenimo nuovargiu. Prieš revoliuciją hipochondrija epidemiškai išplito Prancūzijoje.

Savo *trečiajame* etape negalavimas pasidaro juokingas. Nebetikima biologiniu aiškinimu. Vietoj to galvoje atsiranda įsivaizdavimai ir įnoriai. Ji vadinama ligos fobija; mes atsiduriame miglotoje neurozės aplinkoje. Ši hipochondrijos degradacija davė ir geros medžiagos humorui. Hipochondrija savo vertės neišlaikė.

Dabar esame *ketvirtojoje* fazėje – *žiniasklaidos hipochondrija*. Humoras tegul lieka, tačiau kartu atkurkime gilią rimtį ir pagarbą kenčiančiajam. Juk kas yra hipochondrija, jei ne apčiuopiamas kalbėjimas apie pažeidžiamą sielą pažeidžiamame kūne? *Baiminimasis dėl sveikatos*, aprašomas pirmuosiuose puslapiuose, yra paveikus pavyzdys, kaip rūpesčiai dėl rizikos ir būsimos ligos įsiveržia į asmeninį gyvenimą, tarsi mes visi neginčijamai būtume storaodžiai lyg laikraščio redaktorius. Kaip žmogus galėtų apsisaugoti?

Vartyti sveikatos publikacijas smagu: rizika vaizduojama dideliais skaičiais, gražiais žemėlapiais ir šauniomis grafinėmis kreivėmis. Oi! Tiek daug vėžį keliančio radono ten, kur užaugo mano blogiausias konkurentas! Tačiau tai liūdniausia. Fenomenai atskiriami nuo sąsajų su visuma. Mokslininkas tikriausiai jau dešimtmetį dirba, kad gautų daktaro laipsnį. Jam ar jai paskambina kas nors švelniu balseliu, ir staiga begalė sąsajų virsta dviem skiltimis laikraštyje: „Čia yra..." Patikimi moksliniai pareiškimai greitai tampa žurnalistiniu melu. Kreipiamas dėmesys į detales,

o visuma išskaidoma. Prieš porą dešimtmečių tai buvo vadinama „paversti neatpažįstamu“. Ir tai yra hipochondriška: būti svetimam savame kūne. Ar apie sveikatą rašanti žurnalistika neturėtų iškelti sąsajų išgyvenimo?

Apie ką nerašoma: ar sveikata nėra gebėjimas gyventi su rizika, nerimu ir konfliktais? Ar labiau tikėtume Beku, ar Liūmanu, ar abiem, vis tiek teks susidurti su iššūkiu.

Ar yra koks gydymas? Žinoma, ne.

Kita vertus, kol tai yra kalbinis negalavimas, tai kalba ir yra geriausi vaistai.

Nūdienos istorijos

Nauji pasakojimai apie ligą

Liga interneto laikais sukels liaudies medicinos atgimimą. Epidemiškai paplis alternatyvūs mūsų negalavimų aiškinimai. Pasakojimai apie simptomus ir gydymą bus platinami su elektroniniu entuziazmu, sklandys ore ir pakibs gydytojams virš galvos. Naujieji pacientai leidžiasi užverbuojami.

Ankstyvoji liaudies medicina atsirado dėl daktaro nebuvimo. Dabar daktaras pasiekiamas, tačiau jam trūksta pacientų pasitikėjimo.

Ligos yra biologiniai procesai, bet sykiu ir pasakojimai. Tai nelaimingų žmonių ir paklusnios kalbos susitikimai. Liūdniausia populistinės medicinos pasakojimuose yra jų *projekcinė* prigimtis. Vienas iš stipriausių perkaitusios liaudies medicinos iniciatyvų yra blogį ir gydymą atsieti nuo savęs. Blogis yra kitų žmonių savybės.

Alergiška elgsena

Iš kasdienės daktaro iškvietimo patologijos:

Ir motiną, ir dukrą kankino vienas iš „naujųjų" negalavimų, kai kūno kančios verčia tave invalidu, o jų priežastys mažai žinomos. Nelabai kuo galėjau padėti, net nežinojau, kam buvau iškviestas. Kieme stovėjo vyras / tėvas ir kasė sniegą. Pakraščiai buvo kruopščiai nukasti.

Vėliau tą patį vakarą buvau iškviestas pas moterį, kuriai jau dvejus metus sopėjo kūną, greičiausiai dėl apsinuodijimo amalgama. Kad budintis gydytojas būtų ir psichiatras, nebuvo labai populiaru. Tai kėlė įtarimą. Aš nė žodžiu apie tai neužsiminiau, tačiau buvau iš anksto pastatytas į vietą: „Čia ne psichinis negalavimas, o fizinis!“

Štai kaip. Mielai būčiau apgynęs sveikesnį kūno ir proto suvokimą, bet nevaliojau. Neatrodė, kad toks pokalbis būtų paklausus. Ji pasakojo savaip. Rodė man savo knygas. Ji kalbėdavosi *online* su rėmimo grupe. Aš pasakoju savaip. Mano pasakojimai – konkuruojančios kalbos apie ligą. Kieme stovėjo jos vyras. Tas vyras / tėvas kasė sniegą. Pakraščiai buvo kruopščiai nukasti. Mudu dar kiek pastovėjome, paplepėjome, pasijuokėme, abu norėjome kalbėtis apie viską, išskyrus amalgamą.

Trys vyrai sniege. Būdamas daktaras, esi priverstas galvoti apie daugybę kančios rinktinių ir išimtinių bruožų. Trys vyrai norėjo pasiduoti, tikriausiai tinkamai nė nepasistengę. Kančios yra komunikacija, tačiau ši komunikacija dažnai antidialogiška. Ieškoma tik žinomų atsakymų. Tai komunikacija tarp kenčiančiojo ir kančios, kuri komunikaciją su kitais žmonėmis sužlugdo dar šiai nė neprasidėjus.

Savo srityje esu išmokytas būti sekliu šunimi. Daugelis psichologijos teorijos ir naujesnės sistemos teorijos formų yra bandymas sutelkti smalsumą. Tai įrankiai medžiojant naujus pasakojimus apie *Aš* vietą pasaulyje. Dažnai tai susiję su nepažįstamumo savyje ieškojimu ir drįsimu tai išreikšti.

Tačiau padėti bandantis žmogus gali susidurti su suvokimu, kad kai kurie atviri pasakojimai nepageidautini. Smalsumas yra kankinantis. Kai kurie pacientai nori, kad tas nepažįstamumas liktų ten, kur yra. Dar man nepradėjus rašyti apie daugelį chroniškų „mados kančių“ su sudėtiniais ir išsklidusiais simptomais, neturinčių solidžių paaiškinimų, daugelis atsitrauks nuo mano pažiūrų. Žmogus nenori „psichinių“ ar „socialinių“ pasakoji-

mų, jam reikia „fizinių“ ir kiek galima konkretesnių. „Psichiška“ medicinoje yra antra rūšis, o „fiziška“ – jau pirma. Kalbama apie gėdą ir garbę.

Psichoterapijoje vartojame sąvoką *psychological mindedness** kalbėdami apie smalsumą naujai perpasakoti savo gyvenimą. *Kad mūsų kultūroje yra daug psichologinių paaiškinimų, nebūtinai reiškia, kad kultūra yra psichologiškai nusiteikusi.* Dažniausiai kaip tik atvirkščiai. Ir terapeutai gali eiti viena vėže, jie pirmiausia gali imtis retorikos apie išorinius paaiškinimus ir išorinius priešus. Supaprastinti atsakymai suteikia populiarumo. Tai yra lygiai tokia pati tiesi trajektorija kaip kulkos skrydis iš ginklo prie aukos. Žmogus nenusikaltęs, tačiau tapęs auka reikalauja aukos statuso.

Amalgama apsinuodijusios moterys irgi manė, kad jas kamuoja alergija elektrai. Įdomu, kad tiksli medicininė *alergijos* sąvoka kalboje paverčiama platesne *netoleravimo* metafora. Kaip metafora ji efektyvi, nes pagrįsta tikrove. Alergija auga, kadangi orą, žemę ir vandenį vis daugiau pripildome „netoleruojamų“ medžiagų. *Alergija* yra tarsi metafora individui, kuris pernelyg aiškiai eksponuojamas ir turi prisidengti. Jis kažko netoleruoja. Alergija yra elgsena ir galvosena. Žmogus, kuris yra alergiškas, neveda derybų su alergijos sukėlėjais, taip kaip nevedamos derybos su vilkolakiu per pilnatį.

Patologinės tradicijos

Trys vyrai sniege ir trys moterys, sukaustytos moderniųjų epidemijų. Kaip užmegzti dialogą, kai dialogas irgi yra sukaustytas? Bėda dažnai nėra patys aiškinimai, o primygtinis reikalavimas juos išgyventi. Galime pabandyti pakrauti kalbą.

* Psichologinis nusiteikimas (*angl.*).

Pirmiausia reikia siekti atviro ir pozityvaus nežinojimo. Turime būti pasirengę suvokti, kad paprastas išaiškinimas egzistuoja. Tačiau negalime apsistoti ties juo. Gyvename biokultūrinėje sistemoje. Joje joks elementas vienas nekontroliuoja visumos. Niekada nereikia manyti, kad sužinosime, kiek *psicho*, ir kiek *soma* sudaro, pavyzdžiui, fibromialgijos fenomeną. Tikėjimas tik vienu aiškinimu dažnai priveda prie nedraugiškų virvės traukimo varžybų su tais, kurie remiasi kitais aiškinimais. Vienas aiškinimas, ar būtų kalbama apie virusą, ar socialinę traumą, ar *Aš* silpną sveikatą, neleidžia pastebėti nelinijinės sąveikos tarp kūno, proto ir kultūros. Jei esame tam nusiteikę, galime žavėtis maištinga kūno kilme. Savo neramiais simptomais jis rodo dualistinių kūno ir sielos modelių netinkamumą naudoti.

Turime būti pasirengę suvokti, kad kai kurie aiškinimai, kurie rodosi gana klaidingi, gali tikti tam, su kuo yra susiję.

Kaip greitai yra siekiama fizinių paaiškinimų, taip pat greitai galima pasiduoti ir viską paversti psichika – kaip froidiškasis karalius Midas. Tiems, kurie tokiems dalykams pasiduoda, pats laikas priminti skrandžio opą. Buvo manoma, kad skrandžio opa yra viena pirmųjų mūsų psichosomatinių negalių, kol prieš keletą metų nebuvo atrasta, kad dėl žaizdos kaltos bakterijos. Pavartojus kelių rūšių antibiotikų, dauguma pasveiksta.

Kad pasiruoštume dialogui, naudinga būtų kalbiškai suvokti šio tipo negalavimus. Negalavimai yra klaidžiojančios istorijos. Kad simptomų krūva įgautų „epidemijos“ arba „madingos kančios“ statusą, reikalingi trys fenomenai:

1. Pacientai, kurie vaikosi paaiškinimų.

2. Gydytojai, kurie vaikosi pacientų. *Seksualumo istorijoje* Mišelis Fuko rašo apie praėjusį šimtmetį paplitusią moterų isteriją. Tai buvę abipusiai santykiai tarp daktarų ir moterų. Isterikės buvo daktarų mūzos (pavyzdžiui, Žano Martino Šarko medicinos paskaitų ir pramoginių pasirodymų su Žana Avri ir kitomis dramatinėmis pacientėmis mišinys), o daktarai buvo is-

terikių gynėjai. Moterys buvo isteriškos, tačiau joms *isteriją kėlė* ir gydytojai.

3. Trečias elementas yra palaikanti kultūra, kuri patvirtina patologiškas tradicijas. Liga šiandien tikriausiai yra populiariausia žiniasklaidos prekė, o gebėjimas užsikrėsti per kalbą milžiniškas: sensacijų besivaikantys laikraščiai, savaitiniai leidiniai, knygos apie pagalbą sau, rėmimo sąjungos, pokalbių programos, elektroninės ryšių priemonės ir dar daugiau.

Per kelis dešimtmečius beveik dešimtadalio pacientų ligos buvo sukeltos sudėtinių, neaiškių simptomų. Bendrosios praktikos gydytojas pažįsta nuovargį, raumenų ir kaulų skausmus, koncentracijos ir atminties sutrikimus ar jėgų nusilpimą. Išrašant nedarbingumo lapelį, gydytojui tenka griebtis įvairiausių pavadinimų, jei pritrūksta „objektyvių radinių". Įdomu, kad tokie negalavimai keičia pavadinimus ne tik laikui bėgant, – skirtingose šalyse jų pavadinimai irgi skirtingi.

Norvegijoje fibromialgija yra dažna diagnozė. Ji retesnė Švedijoje. Tačiau švedai tokius negalavimus daug dažniau aiškina apsinuodijimu amalgama arba alergija elektrai. Nuo ko kenčiama Didžiojoje Britanijoje? Britų dantys irgi plombuoti*, tačiau ten aiškinama, kad tokį negalavimą sukelia virusinės infekcijos ar meningitas. Naudojamas ir karjeros siekimo ligos apibūdinimas. JAV *chronic fatigue syndrome* – chroniškas nuovargis – tapęs visos šalies negalavimu. Alternatyvesnėse kultūrose klajoja pasakojimai apie per didelį jautrumą kandidai**. Medicinos istorijoje pilna pakitusių pavadinimų, tuo tarpu simptomai likę tie patys. Neurastenija – nervų pervargimas – dešimtmečius buvo dažnas diagnozėms vartojamas terminas. Dabar ši sąvoka marinama.

Galima sugalvoti tokį modelį: yra nespecifinių simptomų komplektas, kuris angliškai vadinamas *the symptom pool.**** Pagal

* Amalgama naudojama ir stomatologijoje (*vert. past.*).

** Kandida – mieliagrybių gentis, sukelianti kandidozės ligą (*vert. past.*).

*** Simptomų telkinys (*angl.*).

simptomų susiformavimą ligos vaizdiniai taikomi prie kolektyvinių pasakojimų. Rašydamas galvoju apie Luidžio Pirandelo pjesę teatrui *Šeši personažai ieško autoriaus*. Simptomai ieško pasakojimo. Pasakojimai kaip ir kalba atsiduoda to, kas dar nepavadinta, dispozicijai. Aiškinimų gali būti daug. Jie smarkiai priklauso nuo kultūros. Jie mimiški, nes atspindi kultūrą ir kartu pagrįstais būdais išreiškia kultūroje save. Jei mane užpultų liga, mažai tikėtina, kad imčiau galvoti, jog taip nutiko dėl to, kad lytinis organas įstrigo pilvo ertmėje. O Malaizijoje ir pietų Kinijoje tai būtų visai pagrįsta. Mano kultūros sąlygomis tikėtiniausias paaiškinimas būtų susirgimas karjeros liga.

Tyrinėdamas valgymo sutrikimus, suvokiau, kad vis daugiau konfliktų atranda savo raišką, o vis daugiau žmonių atranda savo kalbą būtent per tokias kančios formas.

Istorijos

Istorijos yra istorijos apie modernią isteriją. Eleinė Šovalter – medicinos istorikė ir literatūros profesorė Prinstono universitete Niujorke. 1997 metų veikale *Hystories. Hysterical Epidemics and Modern Media** ji apžvelgia naujesnes amerikietiškas epidemijas: *chronic fatigue syndrome, Gulf War syndrome, multiple personality syndrome, satanic ritual abuse, recovered memory* ir *alien abduction*.

Feministė literatūros profesorė pasakoja apie slaugę iš Viduriniųjų Rytų, kuri kenčia nuo chroniško nuovargio sindromo ir nusižudo, padedama žymaus eutanazija užsiimančio Dr. Džeko Kevorkiano. Jaunas veteranas, dalyvavęs Įlankos kare**, kovoja su

* Istorijos. Isterinės epidemijos ir modernios ryšių priemonės (*angl.*).

** 1990 metais vykęs karas tarp JAV ir Irako prieš Irako invaziją į Kuveitą (*vert. past.*).

mistiniu negalavimu, kuris sugriovė ir santuoką, ir karjerą. Kiti žmonės, labai dažnai nusikaltėliai, tvirtina, kad kenčia nuo *multiple personality disorder* (MPD, arba pagal naujausią diagnostiką – *Dissociative Personality Disorder*). Dar daugiau žmonių terapeutų „padedami" (hipnozės metu ar vartodami chemines medžiagas) prisimena „išstumtus" seksualinius užpuolimus. Sukelta pasipriešinimo reakcija yra užpultųjų judėjimas link *False Memory Syndrome**. Masačusetse vienas Pulicerio** apdovanojimo laimėtojas pareiškė, kad maži, pilki *aliens* lankosi JAV ir su tūkstančiais amerikiečių atlieka seksualinius eksperimentus. Nuteistas sprogdintojas iš Oklahomos Timotis Makveigas savo advokatams pasakojo, kad per Įlankos karą valdžia jam ant užpakalio buvo įtaisiusi slaptą mikrodaviklį.

Pasirinkdama isterijos sąvoką, Šovalter atskleidžia savo požiūrį. Tuo ji paliudija, kad šiuos kolektyvinius fenomenus skiria labiau prie *psicho* nei prie *soma*. Tokiais teiginiais ji užveria galimybes leistis su daugeliu į dialogą. Jai smarkiai priešinasi simptomų nešiotojai, kurie jaučiasi įžeisti. Bet ji tikrai neneigia simptomų „tikroviškumo". Jie išgyvenami kaip tikroviški, tai visiškai aišku. Tačiau suvokdama šį reiškinį kaip isteriją, ji teigia, kad viena (tai, kas psichiška) yra paverčiama kita (tuo, kas fiziška).

Jos rašymas stimuliuojantis, nes savo išeities tašku ji pasirenka literatūrą, ne mediciną. Ji analizuoja pasakojimus apie šias epidemijas: kaip jie atsiranda, kuo yra panašūs. Jos pasaulyje tai vadinama *intertekstualumu*. Ji remiasi pasakojimų konvencijomis, stereotipais ir struktūromis.

Šovalter aprašo, kaip išspausdinus pasakojimus simptomų modeliai vis labiau vienodėja. Kuriantis Įlankos karo sindromui, vis

* Klaidingos atminties sindromas (*angl.*).

** Pulicerio apdovanojimai – kelis kartus per metus JAV rengiami vieni iš prestižiškiausių apdovanojimų už žymius nuopelnus literatūrai, žurnalistikai ar visuomenei, pavadinti Amerikos laikraščių leidėjo Džozefo Pulicerio vardu (*vert. past.*).

daugiau sergančių veteranų žmonų išgyveno pojūtį, kuris priminė alergišką reakciją į vyro sėklą. Pasakojimai apie tai nefigūravo pirmuosiuose skunduose dėl būklės.

Įvairių sindromų atsiradimo istorijos skirtingos ir unikalios. Sudėtinių asmenybių atsiradimas smarkiai paveiktas psichiatrų. Knieti prasitarti, kad tai yra *gydytojo sukeltas* negalavimas, kurį kūrė entuziastingi daktarai, kartu kūrę ir savo karjeras. Dabar MPD tapo milžinišku medicinos sklaidos verslu. Psichiatriniai fragmentiško ir nestabilaus *Aš*, vidinio *iškrikimo* ir *disociacijos* (suskilimo) fenomenai yra seniai žinomi. Tokios skausmingos būsenos įgauna didesnį polėkį ir pripažinimą, kai pavadinamos sudėtine asmenybe, prie to pridedant savo vardą. Ir moksliniuose, ir populiariuose aiškinimuose tai paprasčiausiai yra konkurencija dėl daugybės tapatumų. „Moterys dažniausiai turi daugiau tapatumų nei vyrai, vidutiniškai penkiolika ar daugiau, o vyrai jų turi vidutiniškai aštuonis“, – taip skelbia amerikietiška diagnozės sistema DSM-IV. Iš pirmo žvilgsnio žavi tai, kaip pacientai prisitaiko prie naujų aiškinimų ir vis labiau panašėja į vadovėlius.

Sudėtinės asmenybės sindromas tapo patraukliu juridiniu pasiaiškinimu *serial killers** vyrams. „Ne aš tai padariau, tai buvo viena iš mano kitų asmenybių.“ *The Hillside Strangler***, žudikas maniakas iš Kalifornijos, MPD naudojosi gindamasis. Floridoje žurnalistė Sondra London įsimylėjo žudiką maniaką Denį Rolingą, vadintą *The Gainesville Slasher****. „Mano santykiai su kiekvienu Deniu buvo skirtingi; už išprievartavimus ir žudynes buvo atsakinga jo blogoji „dvyniška“ asmenybė.“

Įdomu, kad sudėtinė asmenybė dažniausiai aprašoma tik JAV; dar Stavangerio vietovėje buvo aptikti jos pėdsakai.

* Žudikas maniakas (*angl.*).

** Hilsaido smaugikas (*angl.*).

*** Geinsvilio žudikas (*angl.*).

Kultūrinė paranoja

Šovalter išeities taškas – praėjusio šimtmečio isterija. Moderniojoje psichiatrijoje ji suvokiama kaip *pirminė kančia,* arba *pirminis tekstas* (prie to prisidėjo ir Froidas). Isterikė sukūrė Froidą. Ji buvo mįslė, o smalsus vyras bandė ją įminti. Paskui isterikė dingo. Isterijos kai kas ilgėjosi, pavyzdžiui, siurrealistai. Jiems patiko teatrališka kančios choreografija. Jų vadas Andrė Bretonas isteriją apibūdino kaip „didžiausią poetinį dirginimą". Kur dingo tie, kuriuos prancūzų psichoanalitikas Žakas Lakanas vadino gęstančiomis žvaigždėmis – Žan Avri, Mistenget, Džudė Garland? Šovalter mano, kad sakyti, jog isterija pranyko, tuščia kalba. Mes tik nesuprantame, kad jos būdas pakito.

Šovalter teigia, kad isterija yra labiau išplitusi, ja labiau užsikrečiama per kalbą nei kada anksčiau, vien jau dėl išplitimo efekto modernioje žiniasklaidoje. Svarbiausia čia TV žiniasklaida. Įvairios kančios atitinka tam tikrus žanrus Holivude. *Multiple personality disorder* įtrauktas į daugelį psichologinių trilerių, kurių paskutinėje scenoje įvyksta prisipažinimas. Psichopatas amerikiečių filmuose tapęs kultūriniu herojumi. *Satanic ritual abuse* – siaubo filmas. O *alien abduction* – būti suviliotam nepažįstamų būtybių – mokslinė fantastika. Pažiūrėkite *X bylas.*

Isterija Šovalter yra „proto kalba", o simptomai – „kodai, paciento naudojami perduoti žiniai, kuri dėl įvairių priežasčių negali būti verbalizuota". Froidas isteriją vadino „naratyviai nesąryšinga". Taigi kalba pasitraukia į kūną.

Šovalter mano, kad naujos epidemijos yra gilių kultūros struktūrų simboliai. Rašyti naujesnes istorijų istorijas jai reiškia priartėti prie mūsų pačių ir mūsų socialinio gyvenimo supratimo. Kokio supratimo? Šovalter labai rūpi, kad pasakojimuose kaltė perduodama kitiems, ir ji tai sieja su moderniąja Amerikoje paskelbta *paranoja.* Jai modernioji amerikiečių kultūra yra konspiracinių

pasakojimų serija: nuo fantazijų apie Kenedžio nužudymo sąmokslą iki geriamojo vandens fluoravimo. Už pasitikėjimą keliančio veido slypi sąmokslas.

Pirmojo pasaulinio karo psichologinės traumos buvo pavadintos *granatos šoku.* Paskutinis pavadinimas yra Įlankos karo sindromas. Šis sindromas yra ir pasakojimas apie kariaujančius amerikiečius, kurie buvo paveikti cheminių medžiagų, ir apie Pentagono bei Baltųjų rūmų surengtą didelę operaciją, skirtą nuslėpti tiesai. Virusai, seksualiniai išpuoliai, šėtoniški sąmokslai ir daugelis kitų nepsichologinių paaiškinimų tampa konkrečiais tokių įsivaizdavimų įvardijimais.

Per paskutinius metus buvo parašyta daug knygų, kurios savo pavadinimais rodo kritišką požiūrį į amerikiečių kultūros sargdinimą: *I'm Dysfunctional, You're Dysfunctional** (Vendė Kaminer, 1993), *A Nation of Victims*** (Čarlis Saikas, 1992), *The Culture of Complaint**** (Robertas Hiūzas, 1993) ir *The Abuse Exuse***** (Alanas Deršovičius, 1995). Jie ironizuoja ir tyčiojasi iš tos Amerikos, kuri niekur nebesiveržia, jausdama kaltę dėl troškimų ir aistrų, kuri yra tapusi priklausoma sekso, pirkinių ir saldumynų auka.

Teigiama, kad modernioji Vakarų kultūra, kartu ir jauni žmonės, priklausantys *X kartai*, yra morališkai puolę dėl savo ironiško atsiribojimo. Istorijos tai jau tikrai antiironiškos. Tai mirtina rimtis.

* Aš nefunkcionalus, tu nefunkcionalus (*angl.*).

** Aukų tauta (*angl.*).

*** Nusiskundimų kultūra (*angl.*).

**** Piktnaudžiavimo dingstis (*angl.*).

...ir Bjugn?

Šovalter yra feministė. Jai neramu dėl to, kad nuo šių naujų negalavimų kenčia moterys. Beveik devyniasdešimt nuošimčių šias būsenas patiriančių žmonių yra moterys. „Feministės turi etinę ir intelektualinę atsakomybę kelti drąsius klausimus apie aktualius naratyvus: ligas, traumas ir sąmokslus... Mes galime padėti metaforas skirti nuo realybės, terapinius pasakojimus nuo destruktyvių istorijų... Mes išduosime savo tradiciją, jei pasiduosime per lengviems atsakymams."

Skamba idealiai. Ir kas?

Leiskite grįžti iš JAV hiperrealizmo į budėjimą Norvegijos ligoninėje. Trys žmonės sniege, kurie jaučiasi naujų pasakojimų apie ligą palikti lauke. Ar mums vertėtų vėl užeiti į vidų? Viduje negalavimai įvardyti. Vardai kuria visumą. Jie leidžia atpažinti ir pripažinti, kai kuriems net suteikia socialinį bendrumą ir grąžina garbę. O mes ar turime kalbą, kuri būtų tokia pat tinkama? Taip, tikiuosi, tačiau ji reiklesnė. Kas pajėgs?

Jei norėsime pabandyti, teks pasitelkti dvejonę. Dvejonė yra geriausias žmogaus draugas.

P.S. Kažin kada Norvegija bus pasirengusi brandžiam pokalbiui apie Bjugn* kaip apie galimą norvegišką istoriją? DS.

* Norvegijos Bjugn komunoje 1992 metų gegužę buvo įvykdytas seksualinis išpuolis prieš vaikus. 1995 metais paskelbta, kad iš viso nukentėjo trisdešimt trys vaikai (*vert. past.*).

Išorinis žvilgesys

Tvirtumas

Minkštumas – atgyvenęs idealas. Dabar sunkūs* laikai. Tvirtas kūnas rodo, kad kūno savininkas *nori ir geba būti savidisciplinuotas*. Vasaros pasidarė *šaltos*. Tai nėra užuomina apie nepatenkintas aistras. Tai užuomina, kad kuo toliau, tuo labiau tampa aišku, jog vienas iš naujųjų moterų idealų – turėti tvirtą kūną.

Žiūriu į moterį. Lauke šilta, ji vilki suknelę be rankovių. Siekia taurės, pakelia ją. Išgeria vyną ir vėl pastato taurę. Tą trumpą vis besikartojančią atkarpą aš spoksau į jos petį. Būdamas daktaras, žinau raumenų, kuriuos matau, pavadinimus. Smagu veblenti *musculus deltoideus* pavadinimą. Čia tas, kuris kaip lapas dengia peties sąnarį. Šis skulptūriškas – kruopščiai išdirbtas. Žodis „raumuo“ kilęs iš žodžio „pelė“, nes idealaus graikiško kūno raumenys atrodė nelyginant mažos pelės, palindusios po oda. Tai perskaičiau Sveno Lindkvisto, švedų rašytojo, dykumos draugo, veikale. Žiūriu į gražų, karštligišką skaidulų žaidimą po oda. Šis žaidimas erotinis. Pilnas gyvybės ir jėgos.

Mano žavėjimasis kūno dalimi išblaško susikaupimą ties pokalbiu. Mintys klajoja aplink jos kūną. Dėl visko kalti anksčiau

* Žodis „hard“ norvegų kalboje turi kelias skirtingas reikšmes, iš kurių šiame tekste vartojamos šios: 1. kietas, tvirtas, 2. sunkus (apie laikus), 3. šaltas (apie orą) (*vert. past.*).

anonimiški buvę raumenys, kurie atsiskleidė per darbą. Mintys klajoja. Galvoju apie kūną, glostomą sąmonės. Šios raumenų grupės vadinamos tikriniu vardu, jais rūpinamasi nelyginant vaikais. Sėdžiu priešais moterį, kuri yra ir savo pačios skulptūra, ir skulptorė. Veblenu žodžius *musculus piriformis* ir nuryju juos su vynu. Žiūriu į jos petį, kai ji pakelia taurę.

Ką prieš dešimt metų aš būčiau galvojęs apie tą patį raumenų žaidimą? Arba prieš dvidešimt? Mano estetiniai kriterijai tikrai nėra laisvai pasirinkti. Per kalbą ir vaizdinius aš kasdien maudausi normose. Normos sunkiasi į mane nepastebimai, it neturėtų nei kvapo, nei skonio, nei konsistencijos. Visai nėra atsitiktina, kokios normos į mane įsiskverbia. Bendrų idealų visada yra daugiau nei keistų reklamininkų išmonių. Idealai paveikūs tik tuo atveju, jei yra tikslūs ir pakankamai gilūs kaip kultūrinės metaforos. Kad jie tampa populiarūs, vadinasi, kažką atitinka.

Tvirtasis kūnas yra vienas iš daugelio kūno savikontrolės atrakcijos ir būtinumo vaizdinių. Estetika ne tuščia. Ji prikimšta moralinių pranešimų. Tvirtas kūnas rodo, kad kūno savininkas *nori ir geba būti savidisciplinuotas.*

Niūrūs faktai

Žiūriu nuotraukas. Merlinos Monro ir Madonos nuotraukas. Merlina buvo minkšta. Madona vienu metu mėgdžiojo Merliną. Kai ji mėgdžiojo penkiasdešimtųjų Merliną, visam pasauliui buvo aiškiai parodyta, kad minkštoji ikona tapo tvirtąja.

Į minkštąją Merliną buvo minkšta nugrimzti. Ji leidosi kvailinama vyrų ir jėga buvo paguldyta į Niujorko psichiatrijos ligoninę. Madona tvirta ir stipri. Tikrai galėtų tave aptvatinti. Ji retai kada leidžiasi vyrų kvailinama ir pati tikrai kai kuriuos jų gali nuvaryti į beprotnamį. Madona iš ankstesnio devintojo dešimtmečio leidimo suvedžiotojos transformavosi į šio dešimtmečio

kūno politikos teisingąjį *hardbody**. Madona yra pirmaujanti kultūros įvaizdžio akrobatė. Ji žaidžia labai gerai surežisuotą ribų, tapatumo ir asmenybių žaidimą. Man regis, ji tai kontroliuoja.

Modernus vakarietiškas kūnas socialiai ir psichologiškai nėra toks svarbus tuo, ką jis kuria. Jis iš viso kuria nedaug ką. Svarbiau, kaip jis atrodo. Kūnas dramatiškai pasislinkęs nuo *produkcijos* prie *prezentacijos*. Arba kitais žodžiais tariant, visų pirma jis kuria ženklus.

Amerikietiškas populiariosios psichologijos žurnalas *Psychology Today*** apklausė savo skaitytojus, koks šių santykis su savo kūnu. Atsiliepė keli tūkstančiai. Kaip ir buvo tikėtasi, dauguma apklaustųjų atsakė, kad jų kūnai tėra šlamštas.

Sokratas ir Paulius būtų atsakę panašiai. Sokratui žmogaus kūnas painiojosi po kojų, trukdydamas filosofiškai mąstyti. Jis irgi norėjo jo atsisakyti. Platono dialoge apie Sokratą, kuris atsigeria iš nuodų taurės, kūnas yra *teorinio pažinimo* problema. Jis apsunkina mąstymą. Ir Kristus norėjo atsisakyti savo kūno. Teologui Pauliui kūnas buvo *moralinė filosofinė* problema. Siela gali sulaukti palaimos, tačiau jai trukdo kūnas, kuris yra blogis. Askezė, celibatas ir savitvarda gali šiek tiek pagelbėti.

Šiandien remiamasi ne filosofiniu pažinimu ar Dievu, o tuo, kad *aktualusis kūnas* painiojasi *idealiajam kūnui*. Kažkas sudėjo juos ne į tuos kūnus, ir daugelis norėtų apsikeisti.

Iš tikrųjų darosi įdomu, kai žurnalas paprašo skaitytojų patikslinti savo nepasitenkinimą ir kūnišką panieką sau. Tyrimas gal nesilaiko kai kurių mokslinių standartų, tačiau jis atveria įdomių dalykų. Svoris yra moterų košmaras. To ir tikėtasi. Nuo šešiasdešimt iki septyniasdešimt nuošimčių žmonių nepatenkinti savo svoriu, įskaitant ir tuos, kurie sveria per mažai. *Mažiau tikėtasi tikriausiai to, jog 58% moterų teigia, kad jų raumenų tonusas per menkas.* Kitaip tariant, jų

* Kietas kūnas (*angl.*).

** Psichologija šiandien (*angl.*).

raumenys nepakankamai tvirti. Palyginti: 45% vyrų yra nepatenkinti savo raumenų tonusu (*Psychology Today* 1/1997).

Tvirtumas turi kelias nuorodas. Iš dalies tai susiję su sveikata – treniruotis sveika. Iš dalies – su grožiu, laikantis griežtų vakarietiškų jauno moteriškumo idealų. Tačiau pirmiausia čia yra susivieniję šie požiūriai: fizinis aktyvumas reiškia ir estetiką bei seksualumą. „Seksualūs kūnai – treniruoti kūnai!“ Laibumas jau nebėra pakankamas idealas. Reikia laibumo su tvirtų raumenų tonusu. Šios kūno kultūros kodas yra *lipdyti savo paties skulptūrą*. Šitaip parinkus žodžius, nebelieka jokių dvejonių, kad kūnas nėra gamtos produktas. Tai kultūros produktas. Jis nėra duotas. Tai materija, kurią reikia išdirbti, tarytum ji būtų molis.

Ši moteriškoji norma primena, kad kūnai turi būti „treniruoti“, o ne „sukonstruoti“. Kol vaikinai „pumpuoja“, moterims priimtiniausia veikla – aerobika. Tvirtumas turi būti juntamas ir rodomas, tačiau iki tam tikros ribos. Moterys, kurios užsiima rimtu „konstravimu“, seniai priskirtos prie subkultūros, atiduotos kitų pasmerkimui.

Šėtono išvarymas

Moteriškasis tvirtumas susijęs su viena asmenine biografija – Džeinės Fondos. Jos knyga ir vaizdajuostės devintojo dešimtmečio pradžioje suvienijo grožio narcisizmą su sveikumo narcisizmu. Knyga *Jane Fonda's Workout Book** (1981) – žavus retorinis veikalas. Panašiai kaip kiti jaudinantys veikalai, šis irgi prasideda išpažintimi. Ji aprašo visas šlykštybes, kurių tik ėmėsi, kad suliesėtų: rūkė, kad prarastų apetitą, vartojo skysčius varančius medikamentus, amfetaminą, sirgo bulimija. Šitam ji priešina *natūralų* svorio praradimo būdą – aerobiką –

* Džeinės Fondos treniruočių knyga (*angl.*).

gėrio principo pavyzdį. Šis gėris padeda pradėti pasaulietinį egzorcizmą: prakeikti riebalai turi būti išnaikinti. Juos reikia sudeginti: *Go for the burn!** Nedaugeliui kitų taip kaip Fondai pavyko uždegti tokius prakaito laužus.

Fonda kūną aprašo kaip priešą. Su juo reikia kovoti ir jį nugalėti. Ji tokia pat radikali kaip Paulius. Svarbiausias Fondos pranešimas yra toks: kiekviena moteris turės norimą kūną, jei tik pakankamai padirbės. Tai dar vienas sukimasis apie klasikinį kūno ir sielos dualizmą: kūnas yra priešas, tačiau jis aukštinamas. Nes fondiškoje visatoje raktas į savigarbą slypi tik kūne, jis gaunamas tik per kūną.

Mėgdžiojimas

Moteriškasis tvirtumas gali būti suprantamas keliais būdais. Šiuos skirtingus supratimo būdus suvokiu kaip savikontrolės variaciją. Savikontrolė yra viena didžiausių mūsų kultūros teigiamybių. Savikontrolė tampa teigiamybe, nes virš jos pakibusi grėsmė suderinti saviorientaciją, kultūros kompleksiškumą ir begalę pasiūlymų. Tokios savikontrolės ženklai yra susiję su asketiška kūno veikla. Gausos kultūroje retai kada bus morališkai patrauklu mėgautis tuo, kas per lengvai gaunama. Gyvenimas konstruojamas aplink priešybes. Tvirtasis raumuo yra tūkstančių išsižadėjimo ir disciplinos valandų liudininkas.

Kūnas – fundamentali socialumo metafora. Judėjimo ir *formos kitimo* laikais, kai asmeninės, socialinės ir fizinės ribos slenka, platėja, sprogsta arba yra paverčiamos nematomomis, tvirtas kūnas ima mėgdžioti tai, kas gali skirti vidų nuo išorės. Kai distinkcijos sugriūva, reikia kurti naujas.

Viena tvirtumo savybė paprasčiausiai yra ta, kad tai yra *tvir-*

* Dek! (*Angl.*)

ta – tai fizinis ribos pažymėjimas. Ir *hardbody* yra *stiprus*. Tai stiprybė, kuri labiau naudojama psichiškai, o ne fiziškai. Poindustriniai raumenys vyrauja kone visoje produkcijoje, jie dažniausiai yra psichologinis apdaras. Jie sukurti ne tam, kad kultivuotų, o tam, kad būtų kultivuojami. Psichosomatika daugelį paveikia. Tūkstančiai *pumps** sveikatingumo studijose ir *steps*** aerobikos klasėse daugeliui sukėlė pasitikėjimą savimi. Dauguma iš ten išeina iškeltomis galvomis ir stipresniu pakaušiu. Žmogus tvirčiau stovi, o nugara gali pakelti tam tikrą atsakomybę. Tačiau už visko slypi kontrolės silpnumas – savigarba priklauso nuo raumens.

Tvirtas raumuo yra *valios* piktograma, valios gaminti. Šio šimtmečio *homo economicus* inkarnuota kapitalistinė gamyba – iš lotyniško junginio *tapti kūnu* – ir jame pačiame, ir jo raumenų skaidulose. Tvirtas raumuo galiausiai gali būti suprantamas kaip *pajėgumas* ir *lytinis pajėgumas*.

Tvirtumas yra vyriškumo mėgdžiojimas, kartu kova už didesnę moterišką galią pagal pirmines vyriškas prielaidas. Anot galios ir kultūros teoretiko Mišelio Fuko, „normalų" moteriškumo aktyvumą sudaro galios kūrimas ir „normatyvių sistemų" paisymas.

Sielos griaučiai

Yra šis tas dar kiečiau už tvirtus raumenis. Juk iš tikrųjų jei raumenys nėra smarkiai įtempti, jie gana minkšti. Smegenys minkštos, galėtum jas pjauti panašiai kaip sūrį. Širdis minkšta. Tačiau griaučiai tvirti. Juos junti, gali paliesti. Gali išgyventi *tvirtą jausmą*.

Štai todėl lengva susižavėti griaučiais, kai abejoji viskuo kitu, o labiausiai savimi. Laimei, dar nėra jokių griaučių grožio kon-

* Pumpavimas (*angl.*).

** Žingsnis (*angl.*).

kursų. Radikaliausias tvirtumo ilgesys yra apėmęs merginas ir moteris, kurios kenčia nuo valgymo sutrikimų. Daugeliui jų laibumas nėra grožio siekis, tai pamatinės materijos ieškojimas. Savigarba ir tapatumas ieško griaučių. Metaforos tampa hiperkonkrečios. Griaučiai tvirti, aiškūs, turi ribas, taigi jais galima pasitikėti. Jie nėra nei neapibrėžti, nei neaiškūs, nei nenuspėjami.

Griaučiai – paskutinė atrama. Už tvirto kaulo galima sugriebti, jis *pačiumpamas*. Ji susiima už peties. Jį reikia *suvokti*. Stebėjau daugelį jaunų, sulysusių žmonių priaugant svorio, kuris labiau siejasi su gyvybiškumu. Kai kurie labai sunkiai išgyveno praradę artimą ryšį su savo griaučiais. Anorektikai dažnai desperatiškai vaikosi nuspėjamumo, o judėjime jį atrasti nėra lengva. Minkštas audinys, padengiantis talijos kaulus, – ar juo galima pasitikėti?

Aistringas bliuzas Honkonge

Pasivaikščiojimas tęsiasi

Honkongas yra be galo gražus, tačiau keliautojui, kuris trumpai jame lankosi, negeidulingas, nebent tave kaitintų vystymosi tempas. Tačiau aš neradau lytinio potraukio. Tikriausiai per daug ir neieškojau. Buvau atsipalaidavęs. Bet išorinis grožis man nuolat tai primindavo. Pagalvojau, kad šis rezervatas man papasakos keletą įdomių istorijų apie kūną ir hiperkapitalizmą.

Honkongas, iš jo istorijos sprendžiant, visą laiką buvo nervinga vietovė. Į jį plūdo pabėgėliai. Iš to kyla netikrumas ir intensyvumas. Visas sutelktas nervingumas, rodosi, paverstas operetiška manija uždirbti kuo daugiau pinigų. Ir uždirba jie, kiek tik įmanydami. Tai *l'Extrême-Orient*. Daugiausia reiškia *daugiau*. Honkonge gyvuoja *laissez-faire* kapitalizmas, kurio tikrovė susideda iš vertikalių ambicijų. Tai atspindi architektūra – tiesiai į dangų.

Keliaujantis literatas 1879 metais yra pareiškęs, kad šis miestas panašus į Genują. Po dešimties metų Kiplingas pavadino jį Kalkuta. Dabartinis Honkongas yra estetinė puota, kuri paverčia Manheteną keverzišku antikvarizmu. Tai geriausia, ką kapitalizmas gali pasiūlyti iš urbanistinės estetikos. Modernios katedros, chaotiškai sustatytos viena šalia kitos. Tačiau anarchija telkiasi į nuostabią vienovę. 1937 metais anglų poetas W. H. Odenas rašė: *Here in the East the bankers have erected / A worthy temple to*

*the Comic Muse.** Komedijos mūza – išradinga ar beprotiška? Prašmatnūs beprotystės padariniai – milijardus kainuojanti pinigų katedra.

Klimatas čia subtropikų, o žmoninga visuomenė – šeši milijonai gyventojų – iki pat Pietų Kinijos jūros turi daugiausia prabangių kailinių. Ir daugiau rolsroisų. Per vieną popietę garsūs dėl lošimų pamišę žmonės pastato daugiau nei vieną milijardą HK$ už lenktyninius arklius – skurdų milijardą norvegiškų kronų. Taigi tikriausiai yra taip, kad Honkongo *Royal Jockey Club***, turintis Norvegijos „Saga" akcijų, yra galingesnis nei lytinis potraukis.

Central

Pasimetęs paroje, anksti išėjau pasivaikščioti. Vienoje iš atidarytų vietų buvo susirinkusi grupė kinų į Tai Chi pratimus, kad pradėtų dieną. Porą valandų pavaikštinėjus, atsidarė ir parduotuvės *Central. Central* yra bankų rūmai ir firminės parduotuvės. Ten gražu, nauja, švaru, ten veidrodiniai paviršiai. Prie hiperkapitalizmo dera hiperestetika. Viskas maloniai tobula, puiku, kaip būna tik filmuose. Toks ir gyventojų eksterjeras. Niekada nemačiau tiek gerai apsirengusių moterų kaip *Central*; jų stilius apgalvotai išlaidus. Parduotuvės – galerijos. Veidrodžių tiek daug, kad ir aš pats baisiai užsižiūrėjau į save. Leidausi savo noru suviliojamas – savęs paties, vilkinčio naujais itališkais drabužiais. Turbūt čia didžiausias Armanio akinių pasirinkimas – nauji akiniai prie naujos spalvos drabužių.

Tobulumas ilgainiui baisiai įgrysta. Elegancija šalta. Šaltumas yra aseksualumas, lydintis pažengusią rinkos ekonomiką. Rinka

* Čia, Rytuose, bankininkai pastatė / Garbingą šventovę Komedijos mūzai (*angl.*).

** Karališkasis žokėjų klubas (*angl.*).

visą pasaulį ne tik pavertė preke, bet ir estetika – vaizdiniais. Politika, santykiai, kūnas, dvasia – viskas tampa estetika. Taigi svarstymas apie lytį tampa svarstymu apie atspindį. Kai viskas virsta vaizdiniais, anonsais ir įvaizdžiais, vaizdiniai praranda galią ką nors skelbti, išskyrus monotoniškąjį „Žiūrėk čia!“ Kai išorė tokia apdirbta, ar aistra užveriama? Paradoksas – išorė juk ir yra tai, ko trokštama. Estetizuoti kūnai Honkongo centre gražūs, tačiau jie skelbia tik tai, kad išorė yra pati išoriškiausia.

Apatiniai drabužiai brangūs, bet argi ne skurdi potekstė?

Ieškodamas priešnuodžių, pusvalandį pasivaikščiojau po *Red light district**. Jį lengva rasti; ten naktiniai klubai, ten prostitucija, jei tik tuo domiesi. Tačiau daug kas čia pakito nuo to laiko, kai šį antikvarizmą visame pasaulyje išgarsino literatūra – Ričardo Masono veikalas *The World of Suzie Wong***. Suzė dabar jau pasenusi, gal mirusi, o Bankokas perėmęs valdymą.

Pietų metas. Papietauti nutariau Mandarino viešbutyje. Vietą išsirinkau dėl silpnybės prabangai. Šis viešbutis keletą kartų išrinktas vienu iš penkių geriausių pasaulyje. Jį pasirinkau dar ir todėl, kad šįryt skaičiau laikraštyje, jog Honkonge lankėsi ledi Diana, ji kaip tik čia apsistojo. Man patiko apie tai galvoti, ir aš užsisakiau suši.

Sėdėjau ramiai ir ramiai valgiau, tyrinėdamas nerimą už restorano lango. Būdamas turistas, pasinaudojau privilegija perpiet išgerti alkoholio. Pajutau poveikį ir uoliai ėmiausi stebėjimų. Gyvai žymėjausi kelionių dienoraštyje: „Honkongas buvo pabėgėlių šalis, ir jie iki šiol čion bėga“. Būdamas įtemptai ramus, stebėjau, kaip bėga ir geltonieji, ir baltieji. Buvau psichologiškai nusiteikęs, galvojau, kad čia viskas taip greitai vyksta, jog sunku suvokti, kaip iš tikrųjų žmogus jaučiasi. SNO paskelbė, kad darbas Honkonge yra vienas iš įtempčiausių pasaulyje.

* Raudonųjų žibintų kvartalas (*angl.*).

** Siuzės Vong pasaulis (*angl.*).

Prisiminiau vakarykštį apsilankymą pas savo draugą ir kolegą. Kol mes gėrėme arbatą, jis skundėsi žmonių prigimtimi: „Žmogus trapus. Jeigu jį per daug spausi, jis mirs nuo streso. Jei per silpnai – išsklis tinginystė, šit kaip jūsų atveju“. Mano draugas kinas, gimęs ir užaugęs Honkonge. Jo tėvai, kilę iš Kantono, pavadino jį Frydom. Jo vardo dėka mes ir susipažinome. Perskaičiau tą vardą kongreso apie valgymo sutrikimus Niujorke dalyvių sąraše. Turėjau išsiaiškinti, kodėl jam duotas toks vardas. Taigi pavaišinau jį: „Dar išgersi, Laisve?“

Kowloon

Skaityti kelionėje buvau pasiėmęs Tomo Mano sanatorinį romaną *Užburtas kalnas*. Visai netinkamas, o gal priešnuodis? Visiškai tolimas Honkongui. Sanatorijoje jie turėjo marias laiko. Užsiėmė savo temperatūros kreivėmis, kosuliu, moraliniais filosofiniais debatais ir lengvai įsiliepsnojančia erotika. Be to, jie mėgavosi laisve, kurią tik švelnūs ligos priepuoliai gali suteikti. Hansas Kastorpas sanatorijoje garbingai praleido septynerius metus. Honkonge viskas įvyktų per septynias minutes, septynias valandas arba septynias dienas. Trapiųjų kūnų lėlių teatras yra Europos prieš Pirmąjį pasaulinį karą dekadanso vaizdinys. Metaforiška šių dienų Honkongo išraiška – hiperaktyvūs raumenys per Kung-Fu ir veiksmo filmus, jų kuriama devynios galybės.

Apimtas svaigios, kiek aikštingos nuotaikos, atsisėdau ant suoliuko keltų prieplaukoje, kur iš *Central* buvo plaukiama į Kaulūną. Bandžiau skaityti. Tačiau nesugebėjau darniai sujungti teksto ir prieplaukos ritmų. Vietoj to sėdau į keltą... plaukiau fotogeniškomis džonkomis.

Nuplaukęs porą kilometrų Kaulūno link, suvokiau, ko trūksta *Central*. Honkongas reiškia „kvepiantis uostas“. Tačiau ne *Central*. *Central* yra Metropolis, o Kaulūnas – Kinija. Čia yra kvapų.

Žmonių ir maisto kvapų. Užkampiose gatvelėse daug lauko virtuvių, kur ruošiamas jūros maistas. Gera vėl užuosti kvapus. Tačiau kita vertus, turtingi Honkongo rajonai tobulai tinka tiems, kurie alergiški žiedadulkėms. Mano nosis nuolat užgulusi, taigi aš jau dvidešimt metų vartoju nosies lašus. Galiausiai kanalai atsivėrė, dujos laisvai judėjo. Banko sąskaitos juk nekvepia. Marmuras, betonas ir veidrodžių stiklas irgi mažai kuo kvepia.

Frydom tyrinėjo valgymo sutrikimų atsiradimą Honkonge. Jis ką tik buvo baigęs studiją apie bulimijos išplitimą. Atrado vieną veiksnį, kuris plitimą paaiškino. Tą veiksnį jis vadino *westernization**. Karikatūriškai supaprastinus: paaugliams, kurie eina į *Pizza Hut***, bulimija gresia smarkiau nei tiems, kurie ir toliau tradiciškai valgo kinų gatvės virtuvės patiekalus.

Apskritaakis Maikas

Vakare kaip P. draugas buvau pakviestas vakarienės. Ji buvo surengta vienoje iš užsienio žurnalistikos katedrų, prabangiame *Foreign Correspondents Club**** su lėtais lubų ventiliatoriais ir giliomis tradicijomis, padėsiančiomis suprasti šią visuomenę. Mąsčiau, ar atminimui nepasivogti taurės, bet paskui persigalvojau.

Susipažinau su amerikiečiu Maiku. Maiko istorija tiktų dramatiškam filmui. Jo vaikystė saugiai prabėgo rytų krante, paskui jis su broliu autostopu išvažiavo į kažkokią vietą Norvegijos vakaruose, kur neplaukia nė keltai, vėliau atsisakė tarnauti kariuomenėje per Vietnamo karą. Kai kurios aplinkybės jį vis tiek nuvedė į Vietnamą. Ten jis dirbo SNO. Išmoko kalbą. Nors buvo iš savo šalies išvarytas amerikietis, dirbo amerikiečių vertėju. Laimė-

* Vakarietizavimas (*angl.*).

** Picerija (*angl.*).

*** Užsienio korespondentų klubas (*angl.*).

jus karą, jis tapo Vietnamo laimėtojų frakcijų nesutarimų auka. Vieniems jis patiko, kitiems – ne. Viena frakcija, pralaimінčioji, paskutinę akimirką jį išgelbėjo nuo mirties bausmės, kurią buvo norima įvykdyti, apkaltinus jį šnipinėjus amerikiečiams Kampučijoje. Dabar jis dirba verslininku Honkongo *Central*, turi žmoną Tailande ir verčiasi CD-ROM produkcija Vietnamo rinkai.

Šios informacijos prisirinkau per ilgą vakarą ir naktį. Šį tą iš jo, bet daugiausia iš kitų. Pats Maikas buvo diskretiškas, labiausiai jam rūpėjo išklausti mano patarimų apie šizofreniją jo šeimoje. Po kurio laiko aš norvegiškai pasigėriau, taigi patarimų išdalijau daug. Keletas mūsų kartu su Maiku patraukė pas jį namo – į nuostabią Lamos salą už pusvalandžio kelio keltu nuo *Central.* Kitą rytą karštligiškoje paplūdimio vietovėje mes valgėme *dim sum* iš gatvės virtuvės. Maiko istoriją geriau papasakosiu kitąkart. Šiuo atveju svarbesni jo svarstymai apie lytinį potraukį jo naujajame gyvenamajame mieste, sukėlę mano pasitikėjimą. Jis daug regėjęs, kad tai išmanytų. Šią temą vėl panorau pratęsti per pusryčius. Kalbėti apie lytinį potraukį mane stimuliavo ir viena iš pusryčiaujančiųjų. Mišelė buvo seksualinį iššūkį metanti korsikietė, gyvenanti Hošimine ir ten leidžianti meninės fotografijos knygas su new age* muzikos kompaktinėmis plokštelėmis.

Maikas atsakinėjo noriai ir apgalvotai. Jam rūpėjo, kad šioje hiperekonomikoje yra nutraukiami socialiniai ryšiai, kad žmonių ryšys taktikos sumetimais yra vertinamas pagal asmeninę naudą. Ir seksualumas tampa instrumentu. „Centre žmogus su kuo nors permiega tik tuo atveju, jei tai padeda jam pasiekti tam tikrą poziciją.“ Apskritaakis (taip mes, vakariečiai, esame ten vadinami) manė, kad „seksualinis potraukis yra atsidūręs sąrašo gale. Godumas yra daug aukščiau už seksą. *Aistra* priklauso Paryžiui“.

* Naujasis amžius; muzikos stilius (*angl.*).

Liūdnoka, jei tai tiesa. Gal yra ir kitų paaiškinimų, ne vien godumas ir šaltas išskaičiavimas. Galbūt viskas paaiškinama labai paprastai – hiperkapitalistinis kūnas pavargęs. Ko dar tikėtis po šešiasdešimties valandų darbo savaitės toje vietovėje, kuri pilna istorinio nervingumo? Honkongas yra kolektyvinio nerimo ekscentriškas rodymas. Ar galima nepavargti nuo tobulų tobulo kūno vaizdinių? Lytis tampa atspindžiu, ir aš nejuntu savęs, kol nepažiūriu į veidrodį. Matyti save veidrodyje – mąstyti apie save. Tokia hiperestetika yra savireferuojanti ir aseksuali, jei seksualumą žmogus suvokia kaip kažką labiau onanistiško, kaip tai, kas krypsta link kito.

BADAS

Aš visą laiką galvoju apie maistą. Mano mintys susispietusios aklavietėje, todėl ir sukasi apie valgymą – laiko leidimo būdą.

Liudvigas Vitgenšteinas
Nežinomas dienoraštis

Suši

Paprastinimas

Einu iš proto dėl *suši*. Mėgstu lankytis suši restorane. Man patinka žiūrėti, kaip japonas doroja žuvį, ruošia vėžiagyvius ir jūrų žoles. Aštriu peiliu. Peiliu pjausto žuvį? Ar žalia žuviamėsė pati raitosi ant peilio?

Vaikas miške

Štai mano pirmoji istorija apie anoreksiją.

Norėjau miego. Negirdėjau, ką vaikas sakė. Tąnakt aš buvau budintis gydytojas. Budėti turėjau be jokio pertrūkio nuo penktadienio iki pirmadienio, taigi geidžiau bent kelių valandų nakties ramybės. Naktį skambinantiems dažniausiai siūlydavau rytą užeiti pas mane. Tačiau tąnakt ir vaiko adresą, ir telefoną užsirašiau.

Teko įveikti netrumpą kelią. Važiavau per miškus, jie buvo panašūs į tuos, kuriuose pats užaugau. Tamsus eglynas, besidriekiantis iki paties Sibiro. Naktimis aš visada greit važinėju. Man patinka uždara erdvė. Joje aš užaugau. Ir geriausia ja švilpti visu greičiu. Tada medžiai slysta pro pat.

Iš automobilio dar porą kartų teko perskambinti, kad neišklysčiau iš kelio. Patekau į seną vienkiemį, kuriam priklausė vos keletas dešimčių arų žemės. Kaip visada pasibeldžiau ir iškart įė-

jau, kad ligoniui nereikėtų keltis manęs įleisti. Įėjau – kas gi čia? Vaikystės mauzoliejus. Vieta bylojo apie maniakiškas pastangas puoselėti vaikiškumą. Tikri lėlių namai.

Išdažyta rausva ir balsva spalva. Nėriniuotos užuolaidos ir rėkianti romantika. Šūktelėjau pranešdamas, kad atėjau, man atliepė balsas, paskui kurį ir nusekiau į miegamąjį. Įmyniau į minkštų žaislų zoologijos sodą. Vos kelių kvadratinių metrų patalpoje tilpo šimtai žaislų. Lovoje gulėjo moteris, įpusėjusi penktą dešimtį. Atrodė ji kur kas vyresnė, tačiau balsas buvo jaunas. Iš jos tebuvo likę vien oda ir kaulai. Visa tirtėjo nuo šalčio. Prisėdau ant lovos krašto, pradėjom kalbėti, apžiūrėjau ją. Šnekėdama ji tai dalijosi senamadiška suvargusia gyvenimo išmintimi, tai imdavo skųstis nelyginant vaikas. Atrodė, jai sunku susivokti.

Pasakojo, kad anoreksija serga jau daugiau nei trisdešimt metų. Ir jau trisdešimt metų stingsta į kaulą. Jai iš niekur nepavyko sulaukti pagalbos. Niekas nesuvokė, kodėl ji taip elgiasi. Ji gaudavo pašalpą, taigi pastaraisiais metais čia visai viena ir gyveno. Vis dėlto gyveno – su savo džiaugsmais, rūpesčiais, tačiau įkalinta savų ritualų, taisyklių ir fobijų.

Greitoji pagalba tikrai neatvažiuos greičiau nei per valandą. Mes turėjome laiko. Privalėjau pažadėti, kad pamaitinsiu jos katinus. Spintelė lūžo nuo katinų maisto. *Whiskas su antiena ir širdimis. Whiskas su vištiena. Whiskas suaugusioms katėms.*

Tai ką gi valgo ji pati?

– Japonišką maistą.

– Japonišką?

– Taip, žalias žuvis. Suši. Dievinu suši.

Man pasidarė dar smalsiau – žmogus, valgantis vien suši, kažkur giliai miškuose. Ji ėmė vardyti šaldytuve gulinčių žuvų rūšis, aiškino begales skirtingų receptų, sakė, kad labiausiai mėgsta „Jazminų“ ryžius, o patiekalui reikalingų jūros žolių dukart per metus gauna paštu. Tvirtino, kad suši yra ne tik sveikas maistas, bet ir teisingas gyvenimo būdas. Iškamuotame veide blykstelėjo įkarštis.

Nesuprantu, iš kur tas rytietiškas domesys. Pati ji nebuvo nukeliavusi toliau Sunės, į Varmlandiją.

Mes nesiliovėme kalbėję. Yra toks Magrito paveikslas: vaikiško veido suaugęs žmogus ant rankų laiko kūdikį seno žmogaus veidu. Dabar (ne tada) galvoju, kad tame paveiksle pagauta jos psichologinio amžiaus maišatis. Ji *peršoko savo vaikystę*. Buvo iš tų santūriųjų vaikų, kurie per anksti surimtėję netenka savęs. Dabar ji iš visų jėgų stengėsi kabintis to, ką jau seniai prarado. Apimta ne vien desperatiško ilgesio, bet ir užvaldyta desperatiškos agresijos. Pustūkstantis minkštų žaislų – tūžmingas skundas dėl prarastos vaikystės. Deja, be namų slaugos personalo šiame mauzoliejuje mažai kas ją telankydavo.

Galiausiai kūnas nebeišlaikė. Trys dešimtys badmiriavimo metų padarė nepataisomą žalą. Ji tai žinojo. Laukė mirtininkų kameroje, kol atėjau jos išsivesti. Viena miegamojo siena nukabinta knygų lentynomis. Priėjau. Vien kulinarijos knygos, knygos apie konditerijos meną. Metrai knygų apie sveiką mitybą ir desertus. Maistą, būtiną žmogaus gyvybei palaikyti, ji kliudė vien žvilgsniu. Imti jį į burną bijojo labiau už viską.

Jaučiau, kad turiu užduoti vieną klausimą – kodėl? Per trisdešimt metų atsakymą ji turėjo būti sugalvojusi.

– Viskas dėl kontrolės, noro gebėti kontroliuoti.

– Ką kontroliuoti?

– Viską. Nieko nėra blogiau, nei prarasti kontrolę.

– Ar jau išmokai viską kontroliuoti?

– Taip... Ne. Galiu kontroliuoti viską, išskyrus mane apsėdusį troškimą viską kontroliuoti.

Juk šitaip lengva

Iki šiol pagal iškvietimus važiuoju į mišką. Į tą pačią vietą vėl grįžau tik po penkiolikos metų. Neprisimenu, koks buvo iškvietimas, tačiau važiuodamas pro šalį atpažinau tą ūkį. Šiek tiek skubė-

jau, taigi tik grįždamas namo galėjau ten sustoti ir neskubėdamas apsižvalgyti.

Dabar ten niekas nebegyvena. Žolė aukšta, dažai nusilupę, langinės užvertos. Laukujos durys užkaltos dviem pagaliais. Jokių kačių ar kitų mielų gyvūnėlių ir jokių Japonijos pėdsakų. Čia Norvegija, tačiau vieta atrodo kaip apleistas švedų kaimas.

Pirmas mano apsilankymas čia virto mano *pirmąja istorija* apie anoreksiją. Prisiminimas transformuotas į asmeninį mitą. Tai buvo trumpas, intensyvus esminis potyris mįslės, kurią kiekvieną dieną bandau spėti iš naujo: „Kaip ji gali?" Galbūt tai buvo šioks toks postūmis. Ar šis nerimo potyris prisidėjo prie to, kad tirti valgymo sutrikimus tapo mano profesija?

Anorexia nervosa gaubiama paslapties. Tačiau kai žmogus kiek labiau suartėja su kančia, pribloškia paslapties nebuvimas. Anoreksija ir kiti nerviniai valgymo sutrikimai mus labiausiai trikdo ir didžiausią paradoksą kelia todėl, kad juos nesunku suprasti. Priešingai, suprasti labai lengva, ji taip aiškiai viską parodo. Būtent to mes ir nesuprantame – kad viskas taip paprasta. Savo kenčiančiu kūnu ji nekalba neaiškiai. Ji aiškiai kalba apie *neaiškumą*. Jos elgsena yra pareiškimas, kad ji sutrikusi, turėdama įkūnyti prieštaringus ir neįmanomus reikalavimus.

Tai ne paslaptis, tai ekstremalus *konkretinimas*. Tai jausmų vertimas pažodiškais. Egzistencija suskaidyta į kontroliuojamus vienetus: kg, hg ir kcal. Tai paprastinimas, bet kartu ir nuskurdinimas. Tai pastangos įgyti *savo gyvenimo kontrolę*.

Jorūnos Sulheim žodžiais tariant, kūnas „žino ir rodo mums visa, ką žino. O tai nemažai. Tai *žodžių* reikšmės, kurios nuskurdinamos, kai mes (ir ji) esame priversti bandyti juos perteikti. Konkreti kūno kalba tam tikra prasme *yra* vienintelė adekvati išraiška. Todėl jinai ja ir naudojasi. Kūnas nurodo." Froido darbuose yra branduolys, padedantis suvokti tokias *sukonkretintas* išraiškas: jis skiria „daiktų pristatymą" ir „žodžių pristatymą". Pirmieji yra *analoginiai* simboliai. Tai yra jie susieti su tuo, ką rodo savo tiesioginiu ir sensoriniu ryšiu.

Būdami *konkrečios metaforos*, jie yra bauginamai tikslios ir tiesioginės analogijos to, ką išreiškia. Gregoris Beitsonas tai vadina „metaforomis, kurios turimos omenyje“. Remdamasi antropologe Mere Daglas, Joruna Sulheim rašo, kad magiški simboliai ir ritualai dažnai yra *mimiški*. Jie kopijuoja savo nuorodas. „Jie tam tikra prasme mėgdžioja ir *problemą*, ir *sprendimo būdą*. Aš manau, kad anorektikas yra ir magas, ir mimas. Jis užsiima pantomima, nebyliu *panašumu*, ir kūnu parodo savo egzistencinę būseną, parodo ją skaudžiai nuodugniai.“

Netinkamai maitintas

Kartą sėdėjau graikiškoje tavernoje. Pro šalį pravažiavo sunkvežimis. Ant šono graikiškomis raidėmis buvo užrašyta – *metafora*. Važiavo pervežimo tarnyba. Kažką krausto iš vienos vietos į kitą. Aristotelis veikale *Poetika* rašo: „Metafora yra vardo, priklausančio vienam, suteikimas kam nors kitam“. Be metaforų mes negalime galvoti.

Žmogus miršta ne nuo metaforų, o nuo biologinių savo kūno procesų. Tačiau ligos visada turi metaforinių savybių, nes paprasčiausiai neįmanoma simptomams nepriskirti reikšmių iš šių dienų simbolių pasaulio. Ligos yra ir socialinės konstrukcijos.

Kokia esminė valgymo sutrikimų, kurie dabar epidemiškai išplitę Vakarų poindustrinėje kultūroje, metafora? Tai *kontrolės praradimas* ir *buvimas nevientisu*.

Anorektikas dažnai bauginamai konkrečiai rodo savo kontrolės praradimą. *Niekas* yra kontrolė, nes jis yra niekas, švarus ir tuščias. Tačiau jeigu ji bent kiek nusileidžia – viena kalorija per daug – viskas pradeda slysti iš rankų, ir ji rizikuoja tapti stora. Užtenka palaižyti pašto ženklą. Šis psichologinis *arba-arba*, išreikštas per maistą, vertė ankstyvuosius psichoanalitikus, kurie persitempę viską aiškino seksualumu, suvokti anoreksiją kaip at-

sisakymą pastoti. Baiminantis, kad mažas veiksnys gali sukelti didelę nuošliaužą, nutiesiama paralelė – viena spermos ląstelė kūne gali išsprogti į nėštumą.

Tačiau mes, būdami kiek labiau atsipalaidavę, nemanydami, kad viskas yra seksas, natūraliai įžiūrime pasidavimo baimę kaip apsaugą nuo nekontroliuojamų *afektų* ir *jausmų*. Badas atmeta jausmus ir pakeičia juos sumanymu. Badas surambina širdį. Kai anorektikei dramatiškai nukrinta svoris, ji pati gali priimti pasiūlymą sverti šiek tiek daugiau. Labiausiai gąsdina ne mintis, kad sversi keliais kilogramais daugiau. Labiausiai gąsdina mintis apie patį *pasikeitimą*. Ką nors pajudinti reiškia atsiduoti nekontrolei.

Galime tai vadinti liga, tačiau galime vadinti ir išgyvenimo strategija. Simptomas yra *santykis*. Tai nuo valgymo sutrikimų kenčiančio žmogaus santykis su savimi, vidinis dialogas. Kartu ir kalba, kuri nusako jos santykius su kitais, išorinis dialogas. Būdama ir vidinis, ir išorinis dialogas, tai yra simboliška, reikšminga kalba, nes pagrindinės sąvokos yra pasiskolintos iš kultūros idealų. Kalba efektyvi, nes pagrįsta norma. Valgymo sutrikimai niekada nebūtų taip išplitę, jeigu jie nebūtų patologinis mūsų kolektyvinių idealų perdėjimas.

Atsisakymas kaip veiksmas ir metafora

Amerikiečių apybraižininkė Zuzana Zontag parašė dvi kibirkščiuojančias apybraižas apie ligos metaforiškumą. Praėjusį šimtmetį Europos piliečiai romantino tuberkuliozę. Tai buvo menininkų liga. Blyškumas, liesumas ir plaučių uždegimo kosulys tapo pažeidžiamumo ir padidėjusio jautrumo vaizdiniu. Tuberkuliozės romantinimas yra vienas iš pirmųjų išplitusių pavyzdžių, kaip modernumas akcentavo *Aš* vaizdinį. Tuberkuliozė yra viena iš pirmųjų individualizuotųjų ligų.

Kaip tuberkuliozė buvo sergančio *Aš* negalavimas, taip vėžys

yra *kito* liga. Dvidešimtasis amžius. Jai nepridedama nei estetikos, nei romantikos. Tai kūno išdavystė. Vėžys įspėja apie stiprų individo ir aplinkos susipriešinimą. Tai galingos susipriešinimo energijos metafora. Ji turi paranojiškų savybių – tampi demoniškai apsėstas. Vėžys panašesnis į mokslinės fantastikos filmo scenarijų – tai svetimų, mutuojančių ląstelių veržimasis. Vėžio metafora buvo ypač išplitusi Amerikoje šeštąjį dešimtmetį, baiminantis konformistinio sovietinio žmogaus ir mokslo neapdairaus elgesio su pasauliu.

Anot Zontag, romantiškas požiūris į tuberkuliozę buvo devynioliktojo amžiaus *ekonominio žmogaus* portretas. Ankstyvasis kapitalizmas vertino taupymą, buhalterinę apskaitą ir discipliną. Taip ir Froido teorijos apie seksualinį gyvenimą, kurios vystėsi trūkumų ekonomikoje, atspindi nuomonę, kad tuberkuliozė susijusi su apribota energija. Praėjusį šimtmetį anglai orgazmą išreikšdavo ne šiandieniu *to come*, o šiek tiek taupiau – *to spend.* Tuberkuliozė susumuoja švaistymo padarinius, energija ir rezervai baigiasi. Žmogus „suvalgo pats save“ arba yra įrėminamas „sąnaudų“.

Plintantis kapitalizmas reikalauja spekuliacijos ir sparčios realizacijos. Vėžys yra negatyvus dvidešimtojo amžiaus *ekonominio žmogaus* susumavimas – perkrautas organizmas praranda kontrolę ir vystymasis tampa nenormalus.

AIDS, Zontag nuomone, yra kraštutinis modernaus žmogaus trūkstamos apsaugos nuo kitų *invazijos* sustiprinimas. Vėžys buvo mokslinė fantastika, tačiau dabar virusas suteikia progą jį apžiūrėti, įgavusį politinės ir individualios paranojos dėl aklo modernumo organizavimo formą. Priešas nematomas, panašiai vienos šešiolikatūkstantosios segtuko galvutės dalies dydžio. Virusas – labai paveiki metafora, todėl ji taip mielai vartojama Holivude. Kai sutrinka mūsų kompiuterių programos, ir tai mes vadiname virusu. Kadangi AIDS virusas perduodamas lytiškai, tai proga mums priminti ir aistros riziką.

Tačiau kaip kultūrinė metafora valgymo sutrikimai yra daug apibrėžtesni už vėžį ar AIDS, nes jie kalba ne tik apie tai, kas mus ištinka, bet ir apie patį veiksmą. Valgymo sutrikimai yra ekscentriška elgsena. Jie kalba ir apie žalą, ir apie bandymą surasti sprendimą. Jie rodo ir bandymą rasti išeitį per kompleksiškumą, jį pasitelkus arba nuo jo atsiribojus. Metafora dar tikslėja ir tampa dar brutalesnė, kai valgymo sutrikimų turintis žmogus ima nebekontroliuoti to sumanymo, kuris turėtų padėti jam įgauti daugiau kontrolės. Šitaip demaskuojamas pažeidžiamumas žaidžiant su savikontrole. Kenčiančiajai nuo valgymo sutrikimų maistas tampa manija. Ji nebevaldo minčių apie maistą nei dieną, nei per naktinius košmarus. Maistas ją persekioja. Persivalgančiajam apsirijimas ir yra kontrolės praradimas.

Turint valgymo sutrikimų, atgauti kontrolę ir tapti vientisesniam galima tik per *redukciją*. Mes visi priimame pranešimus apie redukciją: reikia mažinti riebalų, cholesterolio kiekį, svorį, greitį, tabako, kofeino, dervų, anglies monoksido, oktano, freono ir ligomis užkrečiančių seksualinių partnerių kiekį. Prancūzų filosofas Žanas Bodrilaras tai vadino „kultūros anoreksija“. Kultūroje, kur yra santykių, informacijos ir materialių vertybių perteklius, kur vis rizikuojama prarasti kontrolę, individuali kontrolė tampa herojiška ir ideali. Kultūra skelbia, kad susilaikymas yra idealas, o atsidavimas aistroms – trūkumas ir tinginystė. Riebalai dabar yra daugiau moralės srities sąvoka, o ne būtinos maisto medžiagos pavadinimas.

Valgymo sutrikimai – tai gyvenimo imitacija. Tikri santykiai marinami badu arba jų persivalgoma. Jų laikomasi per atstumą, jie pakeičiami maniakiškais santykiais su kilokalorijomis ir gramais. Šis apribotas sumanymas (valgymo sutrikimai kaip narvas) gali suteikti visumos iliuziją. Visiškai kam nors atsiduodant, galima sėkmingai pabėgti nuo ko nors kito. Kada kenčiančiai dėl valgymo sutrikimų jai pavykdavo įvardyti savo potyrius, ji pasakodavo, kad jaučiasi svetima pati sau. Atsidavimas sumanymui,

susijusiam su maistu ir kūnu, gali padėti pasijusti vientisesniam, nes tai susiję su jutimu: bado ar skausmo. Suvienijama tai, kas gali būti skilimas tarp vidaus ir išorės.

Mes turime būti pakankamai nuolankūs, kad suprastume, jog daugeliui jų valgymo sutrikimai yra reikalingi. Kol kas. Būtina suvokti, kad valgymo sutrikimų turintis žmogus per simptominį elgesį galbūt gauna tai, ko trokšta. Kaip kitaip suprasti tuos, kurie sveikdami ilgisi savo kančios? Pasveikti irgi reiškia ką nors prarasti. Tai tenka pakeisti kuo nors kitu.

Lengvinimai

Tapti lengvesniam pažodžiui reiškia tapti mažesne našta. Anorektikė tampa mažesne moterimi, o anorektikas – mažesniu vyru. Jie vėl tampa vaikais. Suaugusiai anorektikei suretėja menstruacijos, o anorektiko lytinio hormono testosterono lygis krinta. Taip jie sustabdo savo reprodukciją. Bandoma numarinti aistrą.

Lengvinimas gali reikšti ir savęs perkėlimą į situaciją, kuri panaši į apsvaigimą – *time out,* – kuri leidžia pakilti virš kasdienos. Hamsuno žodžiai iš *Bado*:

Skausmas praėjo, mano alkis jį nustelbė; jaučiausi maloniai tuščias, niekas aplinkui manęs nejaudino, džiaugiausi, kad niekas manęs nemato. Užsikėliau kojas ant suolo, atsilošiau – taip galėjau geriausiai justi atsiskyrimo gėrį.

Apsivalymo ritualai dažnai būna valgymo sutrikimų dalis. Prie redukcijos ir paprastinimo priklauso ir nešvarumų išgujimas. Nešvarumai, kurie nėra pasisavinami, simbolizuoja *kitus*. Žmogus, turintis valgymo sutrikimų, dažnai vartoja vidurius laisvinančias tabletes ir ricinos aliejų. Viena iš mano pacienčių po kiekvienos savaitgalio viešnagės pas tėvus vartodavo vidurius laisvinančius produktus. „Mane jie taip pripildo, reikia save ištuštinti.“

Valgymo sutrikimai susiję su *beribiškumu* ir *ribomis*, su „atsiskyrimo gėriu“. Valgymo sutrikimų turintis žmogus beribiškumą patiria per baimę *padidėti* ir *išsipūsti*. Vós tik bent kiek atsidavusi savo poreikiams, jinai ima baimintis būti sužlugdyta trokštamo totalaus susivienijimo. Ją užvaldo jos pačios sumanymas, susijęs su tuo, kad ji nebūtų užvaldyta. Simbolinė dviprasmystė valgymo elgseną paverčia ir „praryti bei būti prarytam“, ir „mylėti bei būti mylimam“ tema.

Keisčiausia, kad valgymo sutrikimams kaip elgsenai (ir anoreksijai, ir bulimijai, nors jos ir skirtingos) yra būdinga riboti. Įprastas pavyzdys, kad anorektikas mėgsta kitiems gaminti maistą, nors pats nevalgo. Ji kuria skirtumus tarp savęs ir kitų. Ji kitokia. Kitiems valgant, o jai ne, tampa aišku, kad ji yra atskirta nuo kitų. Pasirinkdama *nieką*, ji bando būti *kažkas*.

„Galiausiai kažkas mano, tik mano.“ Keletą kartų girdėjau tokį pasakymą. „Jie negali prie to liestis.“ Jie kalba apie liesėjimo režimą. Valgymo sutrikimai yra atsitraukimas, kitų atstūmimas. Vienatvė gali slėgti, tačiau tam, kurio kontrolė menka, nieko nėra pavojingiau už artimus santykius. Valgymo sutrikimai rodo, kad individui reikia atsitverti širma. Valgymo sutrikimai yra *pabėgimo* ir *sienos* kaip gynybos strategijos būtinybės metaforos.

Atgal prie budėjimo

Ją išvežė greitosios pagalbos automobilis. Man patinka, kai atvažiuoja greitoji pagalba. Tada viskas rimta. O vaikinai automobilyje – mano vaikystės draugai. Buvo vasara, saulėtekis apie penktą. Šiek tiek užtrukau, kol užrakinau ir raktą pakišau po sutartu akmeniu. Nupenėtas katinas perėjo per kiemą. Aš raškiau uogas nuo serbentų krūmo, bet lioviausi, kad paskui nereikėtų galvoti, jog valgiau jos maistą. Serbentas nebuvo tik serbentas. Prasiveržė šviesa, ir sodybos dirbamos žemės lopinėlis atsivėrė laukyme

eglyne. Tą akimirką supratau, kodėl aš gyvenu šį įtemptą nakties gyvenimą.

Atgal važiavau atsargiau. Po kelių dienų paskambinau į ligoninę. Ji mirė trečią parą.

Susukau kelis numerius, ir man buvo patvirtinta, kad katinais kažkas pasirūpino. Šeimos ji neturėjo. Jos suši nieko nedomino.

Kūno funkcionalizmas

Švara

Julija pasakoja istoriją apie baltą porcelianą. Aš šią istoriją sudėliojau taip, kaip prisiminiau iš daugelio jos pasakojimų.

– Gal vieną dieną aš galėčiau tapti permatoma?

Pakėlė savo baltą lėkštę į šviesą – ji persišvietė. Iš kitos pusės matėsi du sukryžiuoti kardai. Jai patiko balta šviesa su kardais.

Kambaryje buvo tamsu. Ji stovėjo priešais veidrodį ir žibintuvėliu vedžiojo per nuogą kūną. Pašvietė į burną, ranką, riešą, raktikaulį, kaklą, krūtį ir šlaunis. Kai kur buvo gerai, kitur ne. Jai patiko rožinė šviesa, gebanti prasibrauti pro audinius. Gal vieną dieną ji pasidarys permatoma, irgi bus trapi ir vertinga.

Miestas buvo niūrus. Julijai jis nepatiko. Jai buvo dvylika, kai kartu su savo tėvu persikėlė į Drezdeną. Tėvas šventė su Rytų vokiečiais. Jie gėrė pažymėdami prekybinį sandorį, valgė sprangų Saksonijos maistą ir juokėsi. Julija matė juos per langą. Jai labiau norėjosi pavaikštinėti po miestą.

Spėjo, kad miestas turėtų būti gražus. Tačiau lengva nebuvo. Gidas Cvingeryje kalbėjo anglų kalba, ir ji nelabai suprato. Monumentai ir pastatai buvo pastatyti iš vietinio smiltainio, nuo sąlyčio su oru jis tamsėjo. Julija grįžo į Kempinskio viešbučio ištaigą. Jame buvo šviesu ir švaru. Ji atsigulė į dvigulę lovą, nė

nenutraukusi užkloto. Nelabai turėjo ką veikti, todėl sprindžiais išmatavo, kad guli per patį lovos vidurį.

Viešbučio bare Julija užsisakė didelę stiklinę pieno. Užrašė užsakymą kambaryje, kaip buvo liepęs tėvas. Su ja šnektelėjo pagyvenusi moteris, pasakė, kad pieno stiklinė tikrai didelė. Moteris kalbėjo daniškai. Ji norėjo papasakoti, kad Drezdene praleido savo vaikystę ir jaunystę. Po karo ištekėjo už dano, kuris, kaip ji sakė, tiesiog nukrito iš dangaus ir kurio dantys buvo balti. Julija pagalvojo, kad dabar jis tikriausiai miręs ir nebenori būti su ja.

„Ar nori, parodysiu tau šį tą?“ – paklausė dama. Jos paėjo porą šimtų metrų. Danė įsivedė Juliją į galeriją. Ten buvo fotografijos paroda – Drezdenas po karo. Nuotraukos, liudijančios, kaip miestas atrodė anksčiau ir koks jis liko po bombardavimo. Dama parodė namą vienoje nuotraukoje ir pasakė jame gyvenusi. Ir dar sakė, kad tą degėsių kvapą ji užuodžia iki šiol. Danijoje jai pavyko perkalbėti vyrą išsikelti į užmiestį, nes kvapas ten, nepaisant nieko, buvo ne toks aštrus. Ji visada po oda jaus sudegusias dulkes. Jai nepatiko būti nuogai, nes tada oda pradėdavo kalbėti vokiškai. „Vargšas mano vyras“, – pasakė jinai ir nusijuokė.

„Vargšai žmonės“, – tarė tėvas. Jis galvojo ne apie bombardavimą. „Žiūrėk, – pasakė tėvas, – nusipirk ledų. Nusipirk, kiek tik nori!“ Tačiau Julija ledų nenorėjo.

Kitą dieną tėvas su Julija nusprendė nuvažiuoti į Meiseną. Tėvas pamanė, kad Julijai patiks pilis. Meisenas – porceliano miestas. Julija užsinorėjo tas kelias mylias Elbės upe nuplaukti vienu senųjų turistų laivelių. Tačiau tėvas nusprendė tądien paišlaidauti ir permokėti austrui-vokiečiui taksi vairuotojui. O paskui jie žiūrėjo į trabantus ir juokėsi. Julija norėjo, kad jis džiaugtųsi.

Muziejaus gidas buvo labai ūmus. Jaunas vyras, veikiau berniukas, vertas įsimylėti, užsidegdavo pasakodamas apie tai, kaip randasi porcelianas. Julija net nebežinojo, ką jinai iš tikrųjų pri-

siminė iš to pasakojimo ir ką perskaitė ar vėliau pati prisigalvojo. Tačiau tai nėra svarbu. Dabar ši istorija jos. Jai net atrodė, kad ji prisimena jo vardą, nors jis to ir nesakė. Viskas turi turėti vardus. Bet vardo sakyti ji nenorėjo.

Jis rodė jiems porcelianą. Glostė jį nelyginant savo mylimąją. Perbraukė juo per skruostą, nosį, kad parodytų, jog jis niekuo nekvepia. „Švarus, – tarė jis, – *this is p-u-r-e*!“*

„Tai *baltasis auksas*, – pasakė jis ir ištiesė mažą puodelį Julijai. – Paliesk!“ Pirmiausia ji palietė jį rankomis, paskui jaunuolis privertė ją prisidėti puodelį prie skruosto. Jie klajojo po pilį. Jis pasakojo apie porceliano radimąsi. Jai nepatiko, kad jis pasakė, jog žodžių *porcelaine* ir *pork*** kilmė ta pati. Aiškino kodėl, kalbėjo kažką apie kinus ir Marką Polą, tačiau ji nesuprato, ką jis sakė, ir visai nenorėjo galvoti apie kiaules.

Štai gido pasakojimas apie Johanesą Betgerį:

Augustas Stiprusis kentėjo nuo porceliano ligos, nuo manijos jo gauti ir gebėti jį išgauti. Jis buvo Saksonijos karalius. Johanesas Betgeris buvo nuotykių ieškotojas, alchemikas, gyvenęs kiek šiauriau. Daugelis norėjo pasinaudoti jo gebėjimais. Jis pabėgo, tačiau jį sugavo Augustas Stiprusis.

Jį uždarė į kalėjimą, kad išgautų auksą. Maitinamas jis buvo iš sidabro lėkščių, be to, kalint jam buvo leista turėti beždžionę. Alchemija jam nesisekė. Augustas grasino kankinimais. Galiausiai buvo nuspręsta, kad Betgeris verčiau tegul išgauna „tikrą“ porcelianą. Porcelianą jie gaudavo iš Kinijos, europiečiai nepajėgė patys jo pasigaminti. Pagaliau Johanesui Betgeriui pavyko. 1707 metais jis įteikė karaliui pirmuosius gaminius. *And in 1710 was founded here the Royal Saxon Porcelaine Manufactory****.

* Grynas! (*Angl.*)

** Kiauliena (*angl.*).

*** Ir 1710 metais čia buvo įsteigtas Karališkasis Saksonijos porceliano fabrikas (*angl.*)

Betgerio gyvenimas baigėsi, kaip ir dera tokioms istorijoms. Jis mirė nuo girtuoklystės, depresijos, apsinuodijęs cheminėmis medžiagomis.

„Per didžiąją infliacijos krizę Vokietijoje, kai už duonos kepalą tekdavo mokėti milijonus ir pinigams iš banko pargabenti namo prireikdavo karučio, Drezdeno bankas išleido laikinųjų pinigų iš Betgerio porceliano." Tėvas palaikė rankose tokį pinigą. Jis buvo iš raudono porceliano. Beveik be jokio kvapo.

„Porcelianas buvo suvokiamas kaip amžinybės substancija. Daugelis manė, kad porcelianas yra medžiaga, iš kurios galima pasisemti jaunystės eliksyro." Leibnicui labai patiko porcelianas, jis manė, kad tai geriausia iš visų pasaulio medžiagų. Julija nežinojo, kas tas Leibnicas, ir liepė tėvui užsirašyti jo vardą. Jis padarė kaip lieptas, tačiau užrašė su klaida.

Jie priėjo prie krosnies. Kambaryje buvo šilta. „Porcelianas miršta, – pasakė gidas, – kai patenka į liepsnas. Tačiau pakankamas karštis vėl jį prikelia gyventi. Reikia apie 1450 laipsnių. Porcelianas randasi pragaro liepsnose.

Porcelianas yra nuopuolio priešnuodžiai."

Tėvas matė Julijos įkarštį. Džiaugėsi. Šiek tiek dėl jos baiminosi. Kartais ji žiūrėdavo į jį pramaišiui su panieka ir suaugėlišku pasipūtimu. Jis norėjo nupirkti jai porceliano. Porcelianas brangus, tačiau tai jis nutylėjo. Aišku, ji pati tai matė. Julijai atrodė, kad didelė kaina savaime suprantama. Ją nelabai domino tai, kas pigu.

Jis norėjo nupirkti jai Arlekiną iš itališkosios *commedia dell'arte*. Norėjo prablaškyti savo rimtąją dukterį. Julija dvejojo. Jis mielas, bet toks spalvingas. Netvarkingas Arlekinas rodėsi akiplėšiškas. Ji išsirinko lėkštę, visiškai baltą, švarią lėkštę su labai plonu auksiniu apvadu. „Lėkštę?" – paklausė tėvas.

Jie nusipirko ir viena, ir kita.

Julija augo. Viskas gerai, buvo sakoma. Bet jai pačiai atrodė, kad visko yra tiek daug. Tiek daug kur reikėjo palaikyti tvarką.

Arlekinas jau seniai buvo sudužęs. Nelabai ji dėl to jaudinosi. Niekada jo nevertino. Julija greitai bus suaugusi, bet ji nežinojo, ar valios. Tada visko atsiras dar daugiau. Julija žinojo, kad reikia ko nors imtis, kol dar ne vėlu. Reikia ką nors išmesti. Ji dažnai išsitraukdavo savo lėkštę. Norėjo būti tokia kaip ji – visiškai švari. Glotni. Bekvapė. Kieta. Balta.

Kokį pirmą žingsnį turėtų žengti Julija, kad ko nors nusikratytų? Pradės nuo draugų. Pradės nuo to, kad atsisakys kelių savo draugių. Kai jos kelios susirinkdavo, jų būdavo tiek daug. Jos tiek daug kalbėdavo ir pasakydavo tiek daug skirtingų dalykų. Kuo gi jai tikėti? Jos kalbėdavo, o jai tik kildavo sumaištis. Jos visą laiką juokėsi ir buvo vaikiškos. Ji nenorėjo gebėti juoktis kaip jos.

Jų atsikratyti sekėsi labai lengvai.

Kitas Julijos žingsnis – tapti sveikai. Ji viskuo domėjosi, taigi žinojo, kiek nešvarumų ir nuodų galima į save sugerti. Jinai ieškojo švaraus maisto. Nelengva. Ėmėsi daržovių ir vaisių. Švariai juos nuplaudavo. Tačiau vis tiek negalėjo būti tikra. Pradėjo praustis pati. Prausėsi kruopščiai ir smarkiai. Bet vėlgi negalėjo būti tikra. Juk tegalėjo nusiprausti iš išorės.

Jai patiko ypatingas B vitamino kvapas. Ji uostydavo tabletes prieš sudėliodama jas figūromis ant baltos lėkštės. Jai patiko ir rūgštus C skonis. Ji liovėsi valgyti sumaišytą maistą: jokių puodų, jokių padažų. Ji norėjo viską apžvelgti. Iš žuvies labiausiai ji mėgo šaldytą iš fabriko. Ji pakankamai skaidri. Įprasta žuvis būdavo labai slidi ir nenuspėjama. Labiausiai jai patinka braškės ant tos baltos lėkštės. Raudona braškė – gyvas gyvenimas. Vienos pakanka.

Ją trikdė, kad kitiems buvo nusispjauti. Ji matė, ką jie kemša į save. Barėsi ant jų. Šlykštu. Reikia laikytis nuo jų kuo atokiau.

Ji mažėjo, sulyso. Jai patiko. Saugu buvo jausti griaučius. Buvo už ko įsikibti. Jie nėra nemaloniai minkšti ir paslankūs. Ji nebekraujuodavo ir jautėsi labai dėl to patenkinta. Bent jau nebuvo suaugusi, jai pavyko tai atidėti.

Ji suvokė, kaip paprastai viskas derėjo: kai ji tapo mažesnė, mažiau buvo dėl ko nerimauti. Ji suvokė, kaip paraidžiui galima suvokti žodžius: „Man palengvėjo".

Liesumas jai daug kuo patiko. Ji viską užsirašinėjo. Turėjo du dienoraščius – dvigubą buhalteriją. Viena buvo slapta, o kitą, kaip jai buvo žinoma, vis paslapčiomis paskaitydavo tėvai. Slaptajame rašė, kad jai patinka būti tokiai trapiai. Vieną dieną ji gal net taps permatoma. „Dabar galiu virš visko pakilti, – rašė ji, – nes tapau paukščiu iš Meiseno."

Jai patiko tai, kad kuo labiau ji mažėjo, tuo nematomesnė darėsi. Tikriausiai jos noras, kad kiti matytų, kokia ji trapi, neatitiko jos noro būti nematomai. Dar daug kas neatitiko. Geriau pagalvojusi, Julija suvokdavo, kad neatitinka daug kas. Kol kas. Ji dar nebuvo pakankamai rimta.

Dienoraštyje tėvams ji rašė, jog visada bijo, kad jie gali mirti, nes gyvena taip nesveikai. Rašė bijanti, kad jie gali išsiskirti. Ar reikėjo tai rašyti? Juk dėl jos jie bardavosi. Juk ji kalta. Ne, ji manė, kad jie to nusipelnė. Juk atsirakindavo jos dienoraštį.

Ji nusilpo. Bet ir tai buvo gerai. Tada smegenys ne taip smarkiai dirbdavo. Jos paprasčiausiai nebevaliojo tiek daug jaudintis, kaip buvo įpratusios. Jos kitaip dirbo. Jos tik spengė.

Motina ir tėvas baisiai nerimavo dėl Julijos. Viską išbandė: ir barėsi, ir pirko brangias dovanas, ir sėdėjo šalia ją apkabinę. Kartais, kai jie šitaip sėdėdavo, ji ketindavo atsisakyti savo tikslo ir daryti taip, kaip jie liepia. Tikriausiai palengvėtų, nes taip jai irgi būtų leista likti vaiku. Vaikas elgiasi taip, kaip tėvai liepia. Tačiau ji negalėjo jais pasitikėti. Jie sakė tiek skirtingų dalykų ir kėlė jai sumaištį.

Be to, dabar ji nebegalėjo sustoti, net ir norėdama. Dabar viskas vyko savaime, tai ją ir džiugino, ir gąsdino. Kai kas blogėjo: ar visada būtina vienu kartu išgyventi dvejopus jausmus ir dvejopas mintis? Juk šito ji norėjo atsikratyti. Tai ją persekiojo.

Paliesta tėvų, ji privalėdavo labai kruopščiai nusiprausti. Juk jie liesdavo tiek daug ką: laikraščius, riebalus, vienas kitą. Ji prausėsi, net žaizdos vėrėsi. Ir jai patiko. Gražiai jas prižiūrėjo. Tada ji tapdavo baisaus karo tamsiame pasaulyje gydytoja, ji tapdavo rūpintoja ir guodėja. Taip bent jau slinkdavo laikas.

Julija buvo graži. Ji pati niekada taip nemanė, tačiau vaikinai taip tvirtino. Ar ji norėjo būti su kuriuo nors iš jų? Mintis, kad vieną dieną į ją įsiverš vyras, knibždės joje ir paliks pėdsakus, buvo nepakeliama. Tai prilygtų nužudymui. Ji bet kokia kaina turi to išvengti.

Jinai išmoko, kaip iš vidaus save išprausti. Ji sužinojo apie vidurius laisvinančias priemones. Jų gauti nebuvo sunku. Gera buvo būti visai tuščiai, atsikratyti atliekų, gulinčių ten ir ją pildančių.

Julija juto, kad viskas vyksta teisingai. Tačiau žinojo, kad tai tik pradžia. Privalu gebėti daugiau. Tačiau kas toliau? Visai neplanuotai vieną dieną ji susidomėjo tiesiomis linijomis. Jai nebepatiko banguojančios ar apvalios formos. Ji norėjo tiesių kraštų. Tik jos lėkštei iš Meiseno buvo padaryta išimtis. Ji buvo tobula ir sudarė švaraus baltojo aukso apskritimą.

Ką dabar daryti? To nebeužtenka. Reikia kažko dar švaresnio. Visko dar per daug. Ji susibraižė odą. Gera buvo ką nors pašalinti. Tačiau tai turėjo būti švaru ir teisinga. Šitai nebuvo pakankamai teisinga.

Dar vienas menkas judesys, ir jinai išprotės. Kurį laiką Julija baiminosi. Žiūrėjo į savo apvalią, švytinčiai baltą lėkštę su aukso apvadu. Lėkštė tapo blogu apskritimu. Ar ji klaidingai pasirinko? Smegenys dirbo nė kiek ne mažiau. Atvirkščiai. Jas tarsi

kas apsėdo. Ji prisiminė senąjį senelio radiją. Būdama maža, ji mėgdavo greitai reguliuoti imtuvą nuo vienos stoties prie kitos per vidurines bangas: cypimas, nauji garsai, svetimos kalbos, balsai – tiek daug nerimo ir tiek daug triukšmo. Dabar ji žinojo, kad pakankamai švaru nebus niekad. Ar ji niekada neras ramybės?

Tačiau ji negalėjo atsiriboti nuo savo meisenietės. Tai buvo tarsi jos susitarimas su tikrove, atramos taškas, visiškai švarus. Glotnus. Bekvapis. Kietas. Baltas. Švarus, baltas paprastumas.

Ar jai pabandyti paskutinį kartą sutelkti jėgas?

Sumišę jausmai

Ambivalencija

Manoma, kad Francas Kafka iš vokiškai rašančių autorių dažniausiai vartoja jungtuką *bet*. Įžvalgusis Kafkos interpretuotojas Hermanas Uitersprotas rašo:

Jis jį vartoja du ar tris kartus dažniau nei kiti rašytojai... Priežastis – dėmesio vertas sielos sudėtingumas, sielos, kuri negali matyti ir jausti tiesiomis linijomis, kuri dvejoja ir abejoja ne iš bailumo ir atsargumo, o veikiau iš įžvalgumo. Siela, kuri ties kiekviena mintimi, kiekvienu pojūčiu, kiekvienu pareiškimu tuoj pat išgirsta šėtonišką šnabždesį: aber...

Kafkos *bet* nėra abipusiška išimtis. Tai ne *arba-arba*. Dvilypiam melancholikui Kafkai tai greičiau yra negatyvusis *nei-nei*.

Aber...

Skaitau apie Kafką ir galvoju apie vidutinį *bet* vartojimo namie dažnį. Esu įsitikinęs, kad mano kontoroje jungiamasis žodelis vartojamas du tris kartus dažniau nei vidutiniškai. Po ilgos darbo dienos, per kurią apsilanko devyni ar dešimt pacientų, savo kontoroje Majorštujoje, kur sienos nudažytos dykumos spalvomis kaip

Nevadoje, aš dažnai stengiuosi tvarkytis labai palengva. Gaištu ir išsikraunu. Vėl krūvos *bet*. Tai gausybė išlygų, atsitraukimų, atšaukimų, mėtymųsi tai šen, tai ten ir paralyžiuojančių dvejonių krūvos. Per ilgą darbo dieną kambarys prisipildo *sumišusių jausmų*.

Jei kas nors man lieptų vienu žodžiu nusakyti modernaus žmogaus jausminį gyvenimą, parinkčiau tokį žodį – *ambivalencija*. Vieno žmogaus ambivalencija yra suasmeninta modernioji kultūra. Tenka įrėminti daug prieštaringumų. Ambivalencija – plati ir neapibrėžta sąvoka. Yra keletas teorinių supratimų. Ji gali būti suvokiama psichodinamiškai, kaip psichinio objektų integravimo (*gerosios* ir *blogosios krūties*, Melani Klein) nebuvimas. Ji susijusi ir su afektų teorija kaip vaiko afektų integravimo (Silvanas Tomkinsas) su sisteminėmis-teorinėmis neaiškaus šeimos gyvenimo perspektyvomis nebuvimas ir kaip prisirišimo elgsenos nusakymas (*attachment*, Džonas Boulbis). Ji gali būti suvokiama ir sociologiškai kaip paties modernaus žmogaus nusakymas, sutramdytas pažangos teisėtumas, taigi ir dabarties atmetimas (Zigmuntas Baumanas). Arba iš religinės sociologijos sąvokų apie sekuliarizavimą, kur žmogus paliktas Dievo ir velnio, taigi pats turi būti jais abiem.

Ambivalencija yra esminis žmogaus jausmas. Ji susijusi su sveika dvejone, kuri Dekartui buvo pats pagrindas suvokti, jog esi žmogus: dvejoju, vadinasi, žinau, kad esu. Patologinė ambivalencija, priešingai, yra svarstymai be galo. Sveika dvejonė yra judesys – procesas, kuris kažkur veda, paralyžiuojanti dvejonė yra skausmingas nerimas po komandos „laisvai". Kad ir kaip ją suvoktume, blogoji ambivalencija, su kuria susiduriu gydydamas, susijusi su integracijos stygiumi. Vidiniai vaizdiniai ir afektai nėra apdoroti kartu, jie tik kiek pamaišyti ir esti vienas šalia kito kaip varžovai.

Suskaldyta figūra

Ambivalenciją kaip figūrą man atitinka valgymo sutrikimų turintis žmogus. Pažįstu nedaug kitų žmonių, kurie taip išgyvena savuosius *už* ir *prieš*. Kartu esu įsitikinęs, kad kiti gydytojai, susiduriantys su kitokiais klinikiniais fenomenais, gali patirti tą patį – kad susiduria su ambivalencijos esme.

Valgymo sutrikimai išgyvenami kaip nekontrolė, ir maisto, ir afektų. Kad įgautum daugiau kontrolės, linkstama prie maisto ir kūno kaip prie instrumentų. Kontrolės stygius – sumišę jausmai – dažnai nusakomi kaip „vidinis chaosas“ ir „nežinau“. Stiprią ambivalenciją, dvigubystę ir prieštaringus jausmus gydytojas gali išgyventi kaip emocijų ir santykių triukšmą. Tai trukdo „dirbti“ su tuo, su kuo iš tikrųjų reikėtų „dirbti“. Paciento motyvacija tik dalinė. Per didelis dėmesio kreipimas į „triukšmą“ užkerta kelią supratimui ir bendradarbiavimui. Toks potyris gali sukaustyti suvokimą, kad sumišę jausmai yra reikšminga išraiška. O *tai ir yra esmė*. Išaiškinti ambivalenciją reiškia *matyti*, tikriausiai ir galėti prisidėti prie to, kad būtų išvengta veiksmų paralyžiavimo. Svarbu suvokti, jog motyvacija yra ir *gydymo tikslas*, ir gydymo prielaida.

Keturiolikos metų mergaitė kartu su tėvais atėjo į pirmąjį seansą. Ji prisistatė esanti dvigubas žmogus – I ir II. Ji nusiminusi. Viena nori, kita nenori. Ji kelia abi rankas prie galvos. Rodomaisiais pirštais duria į smilkinius. Viena bloga, kita gera. Ji trikdo savo tėvus, draugus, gydytojus, tačiau visų pirma jinai yra susipainiojusi savyje. Tam, kuris turi valgymo sutrikimų, tenka priprasti suvokti daugiareikšmiškumą. Jam arba jai tenka susidurti su paradoksais.

Aš sudariau įmanomų ir dažnų dvigubų pareiškimų katalogą. Žmogų, turintį valgymo sutrikimų, vadinsiu *ja*. Toks lyties nusakymas tinka apie devyniasdešimčiai nuošimčių atvejų.

– Ji tampa matoma, besistengdama tapti nematoma.
– Ji bando būti kažkuo, likdama niekuo.
– Ji rodo angelo veidą ir koncentracijos stovyklos kalinio kūną.
– Ji sumaniausia ir labiausiai ligota.
– Ją be galo domina maistas, tačiau ji nevalgo.
– Ji ateina gydytis, tačiau nežino, ar nori sulaukti pagalbos.
– Ji gali godžiai prisivalgyti, kad paskui vėl viską išvemtų.
– Ji gali ilgesingai prisiglausti prie motinos, kad paskui ją vėl atstumtų.
– Ji aukojasi kitiems, kad išgelbėtų save.
– Ji yra ir savo tėvų mažas vaikas, ir jų motina.
– Ji yra save naikinantis vaikas, kuris valdo visą šeimą.
– Ji yra paklusniausia ir smarkiausiai protestuoja.
– Ji taip gerai sugeba prisitaikyti, kad yra neprisitaikanti.
– Ji yra vienoda ir kitokia.
– Ji jautriausia ir blogiausiai aiškina kitų jausmus. Ji aiškina negatyviai.

Čia tik pradžia. Organizuojanti dvigubystė yra ta, kad tai yra susiję su maistu ir kartu nėra susiję su maistu. Tai susiję su maistu, ir maistas yra vienintelis dalykas, su kuo tai susiję. Kartu maistas yra kažko kito vaizdinys. Vaizdinys to, kad ji nepatenkinta savimi, kad ji savęs nepažįsta. Ji gali būti nelyginant gera magė, kuri, atkreipdama savo ir kitų dėmesį į maistą, slepia, jog iš tikrųjų tai yra jausmų drama.

Svarbiausia dvigubystė ta, kad ji dažnai yra kartu ir per stipri, ir per silpna. Ji yra tokia stipri, kad kiti jos neriboja. Tačiau per silpna paprašyti pagalbos, paprašyti, ko jai reikia. Ji per stipri, kad kas nors sustabdytų ją taip desperatiškai bebandant save išgelbėti. Per silpna surasti geresnį sprendimą. Per silpna išreikšti savo norą būti sustabdyta, savo saugumo poreikį, kad kas nors būtų už ją stipresnis.

Tvarkau kontorą. Krūvos ambivalencijos. Galvoju, kad man mestas iššūkis būti nuovokiai dvigubam. Turiu atspindėti jos dvi-

gubystę savo dvigubyste, tačiau manoji turi būti apgalvota. Jei matysiu tik jos silpnybę – vaiką, rizikuosiu imti pernelyg kontroliuoti ir rūpintis. O tada ji gali pradėti protestuoti, kad išsaugotų savarankiškumą. Jei matysiu tik jos stiprybę – suaugusią arba peraugusią, rizikuosiu ją atstumti. Nematysiu jos poreikio, kad ja rūpintųsi. O tada rizikuoju skatinti ją tęsti savo vaikiškumą.

Privalau matyti jas abi kartu. Tai skatinamas, paveikus balansavimo menas, atitinkantis laiko reikalavimus.

Asmens kodas (11 skaitmenų)

Vienareikšmiškumas

– Privalau būti unikali. Kitaip esu niekas.

Praėjusį kartą klausei, kokia sveika noriu tapti. Sutrikdei man visas Velykas. Tai labai rimtas klausimas. Kai pradėjau lankytis pas tave, sakiau: „Dabar noriu išgyti, praėjus dvidešimčiai metų!“ Tačiau pakartoti to negaliu. Nedrįstu. Dabar suvokiu, kad reikia palaukti. Nusivylei?

– Kas tave tebelaiko?

– Negaliu atsiskirti su maistu. Jį vienintelį turiu. Ar galiu ir toliau būti pacientė? Be jo aš niekas. Tapsiu įprasta.

– Įprasta, o kuo tai blogai?

– Jokiu būdu. Būti įprastam blogiausia. Pilka pelė, niekas.

– Atrodo, kad daugelis atranda savo vietą būdami įprasti.

– Tai reiškia būti ištrintai.

Ištrinta, sunaikinta, niekas, spragteli pirštais – ir dingsta!

– Lankiau kursus, ten sužinojau, kaip sudaromi asmens kodai. Asmens kodas unikalus. Asmens kodas yra *vienareikšmė identifikacija*, jie sakė, kad jis tik mano. Anoreksija yra mano vienareikšmė identifikacija. Tik aš ją turiu.

– ???

– Žinau, kad anoreksija serga daug žmonių. Turiu prisipažinti, kad tai ir erzina, ir kankina mane, tie kiti, esantys mano terito-

rijoje. Tačiau tik aš vienintelė visame pasaulyje esu tokia anorektikė, kokia esu. Tik aš viena pasaulyje įstengiu padaryti tai, ką įstengiu. Suradau tobulą pusiausvyrą, kaip gerai atlikti savo darbą tiek nedaug valgant, kad kiekvieną popietę beveik nualpstu. Vienintelė visame pasaulyje.

Prisimeni, važiavau į seminarą. Vienas chaosas. Buvo baisu. Visą laiką galvojau apie grįžimą namo. Maniau, kai grįšiu, valgysiu tik tai, ką visada valgau. Nekenčiu pasikeitimų. Visas pasaulis yra chaosas, laimei, aš turiu tvirtą atskaitos tašką. Ar žinai, kas yra *archimediškasis taškas*?

– Man regis.

– Maistas yra mano archimediškasis taškas.

– Bet ką tu manai apie tai, kad tavo pasiekimai vertinami abejotinai, juk jiems netgi suteikta psichiatrinė diagnozė.

– Ką manau? Aišku, ką manau. Žinoma, manau, kad dauguma tų idiotų nesupranta, kokių milžiniškų pastangų tai reikalauja. Tačiau manau ir kad tai yra vertinama, tik nedaugelis nori tai pripažinti. Viską susumavus, mano pasiekimai yra visiškai nevertinami.

– Ko tu imiesi?

– Tęsiu toliau. Privalau.

– Tačiau ir aš tavęs negiriu už badavimo režimą. Ką apie tai manai?

– To aš nesitikiu. Tu privalai tai pašalinti.

– Bet?

– Bet norėčiau, kad pripažintum, jog tai sunku. Tu labai protingas, tačiau tikrai nesugebėtum padaryti to, ką sugebu aš.

– Tu teisi. Tačiau aš abejoju, ar išdrįsčiau viską pastatyti ant kortos kaip tu. Juk pavojinga.

– Taip, žinoma, pavojinga.

– Kas nutiktų, jei tu vieną dieną pasiduotum ir pavalgytum?

– Taip jau buvo. Tikras pragaras.

– Tai buvai pripažinusi, kad turi elementarių poreikių?

– Su tuo tai nesusiję. Tai buvo apsirijimas, tai buvo godumas. Atgavimas to, ko jie man neduoda. Aš pasidariau stora. Didžiausias skausmas šiame pasaulyje yra kontrolės neturėjimas. To reikia vengti bet kokia kaina. Juk tu manęs nekvailini?

– Ar nėra kokių kitų dalykų, kurių galėtum imtis, kurie irgi suteiktų tau jausmą, kad esi unikali, kad esi... tu?

– Šiuo metu ne. Aš daug ką išbandžiau. Buvau geriausia mokinė, geriausia studentė. Sekėsi sportas, be to, esu rūpestinga, rūpinuosi ligoniais ir senukais, turiu gerų savybių. Tačiau jų turi daugelis. O savybės nėra matomos.

– O jos turi būti matomos?

– Taip, žinoma, turi. Aš noriu būti kažkas, noriu būti aš, kuria kiti galėtų žavėtis. Pradinėje mokykloje buvau protingiausia ir geriausia. Bet už tai niekas negirdavo. Tačiau kai nebebūdavau tobula, prasidėdavo tikras pragaras. Jei būtų įmanę, vinimis būtų mane prikalę. Jie sugriaudavo viską, ko aš iš kailio nerdamasi stengdavausi pasiekti.

Prisimenu, kaip kartą mokykloje reikėjo užbėgti laiptais. Laiptai vedė į sporto salę. Tada aš vėl atradau save... Šiaip buvau niekas, nes buvau ta, kokią kiti mane norėjo matyti. Mano tėvai, o ypač tėvas, su manimi elgdavosi taip, tarsi aš painiočiausi jiems po kojų, taigi visai natūralu, kad aš save ir pašalinau, pašalinau pačią save.

– Ar nematai kitų savo bruožų, kurie leistų tau kuo nors pavirsti?

– Tai turėtų būti „ji su storais akinių stiklais“.

– O jei šiek tiek dosniau?

– Ne...

...Prisimenu, kai buvau vaikas, sėdėjau sportiniame vežimėlyje, ir staiga mane apėmė neįtikimas jausmas, kartojant sau pačiai: „Aš esu aš, aš esu aš, aš esu aš, aš esu aš, aš esu aš, aš *esu* aš, *aš* esu aš, aš esu aš...“

Tai buvo fantastiškas atradimas. Bet man atrodo, kad aš ir išsigandau, juk nebūtinai taip ir turėjo būti.

XXL karta

Riebalai

Riebaliniame audinyje nedaug nervinių skaidulų. Kad riebalai tampa jautriausiu mūsų audiniu, kalta tikrai ne fiziologija. Kalbame apie *kultivuojamus riebalus*.

Z. buvo persirijėlė. Jos atvejis man bus pavyzdys iliustruoti šio teksto esmę – *riebalų magiją*. Riebalai *įtraukti* į mūsų dialogus. Persirijėlė Z. kiekvieną dieną persivalgydavo. Kai ji buvo paauglė, jos svoris svyravo kaip jojo žaislas. Tačiau po begalybės Grėtės Redės gydomųjų miltelių ir paštu užsakomų liesėjimo kursų ji nebeištvėrė tokio griežto gyvenimo būdo. Tai buvo vienas iš daugelio atvejų, atskleidžiantis liesėjimo pramonės sėkmės paslaptį – ji nesėkminga. Ji neveiksminga, taigi taip sukuriamas amžinas jos poreikis. Tai ne sprendimo dalis, o dalis problemos.

Z. buvo *gromuluotoja*, ji visą parą užkandžiaudavo. Vemti Z. nebandydavo, gal tik keletą kartų. Ji susitaikė su maistu, išgyveno gėdą, ir jos poreikis nuslopinti savo nepakankamumo jausmus per maistą taip dar labiau sustiprėjo. Šitaip viskas klostėsi, ji negebėjo kontroliuoti.

Gyvenimas tapo pragaru. Tačiau ji buvo patenkinta daugeliu savo apetitų. Iš tikrųjų ji buvo žaisminga ir gyveno aistringai. Ir seksualumas anksčiau jai pasitarnaudavo. Z nuo žodžio *zaftig**, kaip ji sakė.

* Taip tariamas vokiečių kalbos žodis „saftig“ – sultingas (*vert. past.*).

Į pirmąjį seansą ji atėjo norėdama, kad padėčiau jai atsikratyti valgymo sutrikimo ir tapti lieknai.

Pirmi aiškūs spąstai: sutikčiau – mano rimtojo padėjėjo vaidmeniui galas. Gal ir galėčiau padėti atsikratyti valgymo sutrikimo, tačiau nuo liesėjimų aš laikausi atokiai. Jei sutikčiau padėti jai suliesėti, degraduočiau tapdamas dar vienu begalybės liesinančių miltelių ir paštu užsakomų liesėjimo kursų nariu. Ji sugriautų mano, rimto psichoterapeuto, pagrindą. Ji paprašė, kad padėčiau suliesėti, ir, žinoma, tikėjosi teigiamo atsakymo. Tačiau galbūt kažkur sąmonės kertelėje norėjo, kad aš atsisakyčiau. Gal jai paprasčiausiai norėjosi daugiau pripažinimo, kurio tuomet tiek nedaug sulaukdavo. Vyras seksualiai ją atstūmė, nenorėjo „dulkinti riebalų kalno“. Ir ji daugiau nebenusirengdavo. Geri draugai prikaišiodavo, kad ji ant patiekalų pila padažą; nuo to laiko ji pildavosi jo daugiau. Užsispyrimas, kad ir kaip ten būtų, yra gyvybės ženklas.

Gal jai paprasčiausiai norėjosi pertraukos? Juk didžiausias jos noras – tai iš tikrųjų būti priimtai visai, su visais savo riebalais. Gal jai tų riebalų reikėjo? Gyvenimo žiemos šaltos. Gal jai reikėjo pagalbos, kad galėtų savo dėmesį nukreipti nuo varginamo domėjimosi išore ir sutelkti jį į kitas vertybes? Gal, prašydama sutikti, ji prašė atsisakyti? Galbūt. Jei būčiau pritaręs jos norui suliesėti, arogantiškai praleisčiau šiuos svarbius klausimus. Tada, savaime suprantama, imčiausi normos, nors jos didžioji problema greičiausiai ir yra išsilaisvinti iš kitų žmonių normų.

Mes pradėjome. Praėjo vieneri metai, neblogai pasistūmėjome. Ji suliesėjo. Niekas neapgailestavo dėl pašalinio poveikio – liesumo. Viskas gerai. Tačiau paskui užplūdo galvojimai. Ar ji tapo savimi? Ar tokia ji turėjo būti? Ar įgavo daugiau ir geresnių jėgų prisitaikyti? Ar išmoko sumaniau paklusti?

Gal aš be reikalo nerimauju? Gal ji, atmetusi svarbias savęs dalis, iš tikrųjų tapo labiau savimi? Galbūt antsvoris visai nebuvo ji, gal tai buvo reakcija, nesąmoningas protestas, judėjimas

priešinga kryptimi, neatliepiant kitų žmonių lūkesčių. Tačiau nors žmogus ir reaguoja judėdamas priešinga kryptimi, vis tiek krypčių žemėlapį yra nubraižę kiti. Giliau pagalvojęs, manau, kad Z. pateko ten, kur ir turėjo, – į laisvesnio gyvenimo pradžią. Bet klausimus kelti vis tiek reikia.

O kaip mano požiūris? Ar stiprius aš siunčiu signalus, kad liesumas reiškia valdymą ir kontrolę? Kalbu apie toleranciją, bet ar tai kelia pasitikėjimą? Tai amžinai aktuali psichoterapijos tema – kiek pacientas prisitaiko prie jo manomų gydytojo lūkesčių. Ar galiu slėpti, kad prietarai įsiskverbę ir į mane, nors ir nelabai noriu juos pripažinti. O kaip gydytojo kūnas? Šia tema mažai diskutuojama, gydant žmogų, turintį valgymo sutrikimų. Kaip bus su anorektiku, kuris susitiks su antsvorį turinčiu terapeutu? Arba valgymo sutrikimų turintis žmogus, kuriam patarimus apie valgymą dalys per mažai sveriantis gydytojas ar fiziologas, konsultuojantis mitybos klausimais.

Riebalų antropologija

Atlikdamas praktiką, kurį laiką smarkiai gundžiausi chirurgija. Anksčiau buvau apsisprendęs tapti psichiatru, tačiau po susitikimų su *perdegusiais* žmonėmis narsa nyko. Tuos pacientus perdegino liga, bet kartu ir perdozavimai bei institucija. Jie kankinosi tose ligoninėse, kur aš budėdavau naktimis. Jie negalėjo pakęsti susitikimų su psichiatru. Tuo metu buvo linksmiau pjaustyti žmogų peiliu, nei susiimti su psichiatrija.

Dirbant su chirurgais, man buvo suteikta proga susipažinti su riebalais, pajusti juos iš vidaus, paliesti, pirštine perbraukti per žėrinčius perlus. Objektyviai žiūrint, jie atrodo draugiški ir nepavojingi. Jei žmogus tam nusiteikęs, net galima sakyti, kad jie gražūs. Kadangi minties, vaizdo ar žodžio „riebalai“ skambesio pakanka, kad daugelis pajustų šleikštulį, aš be krašto susidomiu sim-

boliškų reikšmių judėjimu šiame minkštame ir žibančiame audinyje. Ištisi civilizacijos mitai, tabu ir kategorizavimo bei moralinio pasmerkimo taisyklės yra sukoncentruotos keliuose mūsų kūno paviršiaus kubiniuose centimetruose. *Tai fantastinis maginis ritualas*. Tai rodo, kad mūsų kultūra yra netekusi burtų – *entzaubert*, anot sociologo Makso Vėberio. Tai susiję ne su burtų netekimu, o su *alternatyviu užbūrimu*. Tai susiję su tuo, kad kasdienis religiškumas persirengia nereligiškumu, pasaulietiškumu.

Šiuo metu rašau sėdėdamas Donatelo viešbutyje Paduvoje, iš kur matau *Il Santo* – didžiąją šventojo Antonijaus katedrą. Atvažiavau į šį miestą, kad susitikčiau su kolegomis, kurie tiria valgymo sutrikimus. Dabar bandau rašyti, tačiau nenuilsimas randa visokių pretekstų išeiti iš viešbučio. Jau keletą kartų buvau katedroje apžiūrėti Donatelo bronzinių skulptūrų bei reljefų. Taip pat ir šventojo liežuvio. Stende eksponuojamas Šv. Antonijaus liežuvis ir jo skruostų dalys.

Viduramžiai kaltinami kūno niekinimu. Taip, tačiau tas požiūris tikrai nebuvo vienpusiškas. Relikvijų kultūra yra pavyzdys, rodantis, kad kūnas galėjo būti šventas. Sąlytis su nagu, kaulu ar šventojo liežuviu galėjo būti trumpiausias kelias į Dievą. Mane nustebina rytinės paskaitos apie valgymo sutrikimus ir popietinių pasivaikščiojimų iki šventojo liežuvio giminystė. Liesasis kūnas atstovauja socialiniam šventumui. O riebalai, atvirkščiai, tampa negatyviu relikviniu kultu – pasaulietinio šėtono sukonkretinimu.

Kad taip yra, pritaria dauguma. Kaip šitaip pasidarė, klausia nedaugelis. Keista, kad dauguma to neklausia. Liesėjimo pramonės JAV metinė realizacija – 210 milijardų kronų. Pagal kapitalą suprantama ir galia. Pusė norvegių laikosi liesėjimo dietų. Turėtų būti parašyta šimtai darbų daktaro laipsniui gauti apie riebalų antropologiją, riebalų socialinę psichologiją, riebalų estetiką, riebalų politinę ekonomiką ir taip toliau. Mūsų etninė kančia *lipofobija* – riebalų baimė – griauna daug gyvenimų, ir tas skaičius didesnis už per pasaulinį karą žuvusių norvegų skaičių. Kur vals-

tybės komisijos, kur NOU* pranešimai, tyrinėjimo programos, kurios leistų suprasti šį tą daugiau?

O kas galėtų būti natūraliau, jei moterų judėjimas pareikalautų alternatyvios galios? Moterys šiais laikais turi tokią laisvę, apie kurią jų senelės galėjo tik pasvajoti. Tačiau jos turi ir kitą jungą, kuris spiria kelti klausimą, apie kokią laisvę mes iš tikrųjų kalbame – apie laisvę leisti savigarbai būti valdomai magiško svorio.

Su veidrodžiu vyksta ilgi nepasitenkinimo dialogai. Tai gerai žinoma, ir prašau man atleisti, kad kartoju iki pervargimo, jog yra tiek daug žmonių, kurie dar nesuvokia dimensijų. Griežtos kūno ribos griauna tūkstančių žmonių nuotaiką, savigarbą ir džiaugsmą savo kūnu. Jie verčia žmones žudytis. Paaugliai pasirašo sutartis: *jis* automatiškai nutrauks su ja santykius, jeigu *ji* viršys tam tikrą svorį. Žmogus bijo būti ekskomunikuotas iš draugijos ne dėl simpatijų komunistams ar seksualinio lengvabūdiškumo, bet dėl apdribusio pilvo. Estetinės ir moralinės ribos pokalbius daro neįdomius.

Amerikiečių rašytojas Daglasas Kuplandas, žmogus, sukūręs X kartos sąvoką, yra pasakęs: kai archeologai po kelių tūkstančių metų iškas mūsų sveikatos studijas, jie pakrikštys mūsų amžių *kankinimų laikais*. Ar mes negalime paprasčiausiai liautis? Ar mūsų domėjimasis išore ir yra mūsų kultūros gilumas?

Galimas atsakymas į klausimą, kodėl mes neklausiame *kodėl*, yra tas, kad riebalai, kaip socialinis fenomenas, yra paversti medicininiu fenomenu. Tai yra *ir* medicininis fenomenas. Didelis apkūnumas menkina sveikatą kaip ir per didelis liesumas bei svorio svyravimai. Tačiau propaganda apie riebalų žudančią esmę tapo ekstatiška, prarado ryšį su tikromis dimensijomis. Tai iš dalies susiję ir su tuo, kaip žmonės suvokia informaciją. Publika skaito ir klausosi selektyviai. Pareiškimai atsiejami nuo ryšių su visuma; tam pasitarnauja paviršutiniška žiniasklaida.

* *Norges offentlige utredninger* – Viešieji Norvegijos tyrimai (*vert. past.*).

Tačiau tai yra susiję ir su tuo, kad dalis sveikatos specialistų, pateikdami informaciją kitiems, projektuoja savus interesus. Norvegų rašytoja Karina Svejen apybraižoje *Kultivuojama kančia* primena skirtumą tarp sąvokų *sveikas* ir *sveikatingas*. Žodis „sveikas“ dažnai susiję̨s su savęs ir savo kūno užmiršimu, tačiau sveikatingumo medžiojimas spėriai gali išsigimti į griežtą ir priverstinį domėjimąsi sveikata. Akivaizdu, kad sveikatos apsauga užverbuoja ir dalį fantazijų apie sveikatą, taigi turėtų būti leista paklausti, ar jų misija tikrai padeda būti sveikam. Jie painioja savo, kaip informuotojų, vaidmenį su egzorcistų vaidmeniu. Jie kelia baimę dėl sveikatos, sąžinės graužatį, stresą – nesveikatą. Kadangi jie yra fantazuotojai, tai nepajėgia matyti visumos sąsajų. Jie atradę savo mažas teritorijas, kuriose jaučiasi didvyriai.

Visumos dalį sudaro ir faktas, kad riebalai yra sveiki. Riebalai sveiki ta prasme, kad riebalų nebuvimas yra nesveikas. Jei riebalų per maža, kūnas gali išdžiūti. Plaukai bus ploni, oda mirusi. Išdžius lyties organų gleivinė, dings hormonai, ir seksualinis gyvenimas taps skausmingas. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad masturbacija ir seksualinės fantazijos liaujasi, jei organizmas kasdien gauna mažiau nei po tūkstantį septynis šimtus kalorijų. Tai tūkstančiu kalorijų daugiau, nei rekomenduoja dietos. Jei į pacientės makštį ar tiesiąją žarną įleisime ultragarsinį zondą, kad apžiūrėtume kiaušides, pamatysime, kad ten, kur turėtų žydėti vaisingumas, tėra du į razinas panašūs niekeliai.

Ar tai gyvenimas? Taip, galbūt. Žmonių gyvenimai skirtingi. Tačiau toks gyvenimas neturi tąsos. Sunku susilaukti vaikų, kai esi išdžiūvęs. Bet gali girtis, jog esi unikalus. Nėra daugiau tokių kaip aš! Taip žmogus sustabdo cirkuliaciją, tampa nelyginant kompostu.

Kitas galimas aiškinimas, kodėl neklausiama *kodėl*, yra tas, kad mes tapome jau tokie *lipofobiški*, jog net neįžiūrime klausimo. Esminės prielaidos įsismelkusios į mus, jos įkūnytos – *inkarnuotos* – kaip suderintos ir savaime suprantamos. Klausimą *kodėl* į šalį stumia klausimas *kaip*.

Daiktų kalba

Leiskite man plačiau aptarti klausimą *kodėl* ir riebalų magiją. Šie svarstymai pasiskolinami iš Jorunos Sulheim veikalų.

Kūnas sukurtas mūsų pažinimui. Kūnas yra tarsi *tekstas*, jame įrašomi laikmečio simboliai. Mūsų kūnai įsirašo į kultūrą, o kultūra įsirašo į kūnus. Taip kūnui ir kultūrai pasikeičiant reikšmėmis, neišvengiamai kuriamos simboliškos reikšmės. Tokias reikšmes matyti ir gebėti nusakyti gali būti sunku. Jorunos Sulheim žodžiais tariant, „simboliška kūno kalba gali būti skaitoma kaip aklųjų raštas – labai nedaug mūsų pažįsta savo išraiškos kodus".

Kaip simbolinė kalba, kaip magija, kūnas yra labai konkretus. Kūno simbolinėje kalboje, kaip ir sapnų ar poezijos kalboje, svarbiausias principas yra *konkrečioji analogija*. Antropologinės studijos apima *kalbą daiktų*, „pilnų maisto, pieno ir sėklos, mėsos ir kraujo, odos ir plaukų, barzdos ir nagų, išmatų ir mirties, puvimo, snarglių ir ašarų". Antropologinėje literatūroje dažnai pabrėžiama, kad magiški simboliai ir ritualai savo esme yra „mimiški". Jie mėgdžioja savo nuorodas. Keista, kokie aiškūs ir tikslūs gali būti kūno simboliai.

Kaip galime „perskaityti" *kūno riebalus*?

Kūnas yra mūsų pirmasis tarpininkas patiriant ir nustatant ribas. Tai mūsų pirmasis patyrimas skiriant išorę nuo vidaus, save – nuo kitų. Žaidimas kūno dydžiu yra ritualai, susiję su *apribojimų* siekimu, skirtumų ir *distinkcijų* kūrimu. Žaidimas kūno dydžiu ir svoriu, begaliniai gydymai ir skilimai gali būti suvokiami kaip patirtos *nediferenciacijos* – kultūrinių ir psichologinių sąlygų – kūno simboliški atsispindėjimai. Moderni kultūra yra smarkiai *beribė*. Ypač beribis yra modernus moters vaidmuo, jame nėra aiškių distinkcijų, o „atvirumas" neturi analogijų kultūros istorijoje. Joruna Sulheim pabrėžia, kad *aiškių* sienų ir *vienareikšmiškumo* poreikis turi gilias šaknis žydiškoje / krikščioniškoje kultūro-

je ir apskritai monoteistinėje kultūros tradicijoje. Modernioji civilizacija iškrikdo vienareikšmiškumą ir į modernųjį kūną įrašomi prisiminimai apie jo nebuvimą.

Neapibrėžtumo kultūra turi poreikį apibrėžti konkrečius ženklus ir kodus. Bado žaidimas irgi yra *alkio ženklas*. Nevalgyti yra toks ženklas. Kiti valgo, ne aš. Tai kuria distinkcijas. Antsvoris gali būti kita ribų nustatymo forma. Tai gali būti susiję su normų nepriėmimu. Riebalų esmė – kontūrų ištrynimas, paviršiaus išlyginimas ir pridengimas. Nutukimas yra nediferencijuotumo atspindėjimas, taip atspindima ir nekontrolės problema. Tačiau jis mėgdžioja ir sprendimą, nes pats savaime yra ribų nužymėjimas. Daugeliui nutukimas yra kitos pozicijos signalas – kitų atžvilgiu, bet dažnai ir savo atžvilgiu. Riebalai, švelniai kalbant, yra dviprasmis simbolis. Juk nėra žodžio „riebalas“.

XXL karta

Jei europiečiui reiktų iš išorės spręsti apie amerikiečių kultūrą, priblokštų du bruožai. *Šypsena* ir *antsvoris*. Amerikiečių antsvoris gali būti ir monstriškas, ir egzotiškas.

Atsidūręs sveikatingumo studijoje JAV, gali pasijusti, tarsi būtum netoli vulkano prieš pat jam išsiveržiant. Toks intensyvumas, tokia įtampa ir tokia rimtis. Šią akimirką tai yra pasaulio centras. Tai kūno dalių ir maisto įnašo hiperrealizmas. Išsiveržimas įvyksta, tačiau už sveikatingumo studijos durų. Ten yra „plyšys“. Ten lygiai ir patikimai auga nacionalinis svorio vidurkis. Tai XXL karta.

Kuo labiau žmogus liesinasi, tuo storesnė tampa karta. Liesėjimas ir antsvoris yra vienas kitą papildantys dydžiai. Jie pagrindžia vienas kitą ir yra to paties reikalo dvi pusės. Valgymas ir nevalgymas įsipina vienas į kitą apgaulingais paradoksais. Paaštrinimas: metas valgyti yra vienintelis metas, kai tas, kuris liesi-

nasi, nevalgo. Tai *beribis metas valgyti*. Amerikietiškoji sveikumo kultūra ir amerikietiškasis svoris yra pavyzdžiai, kaip kultūra sutrikusioje visatoje sukuria polius per *arba-arba*. *Arba-arba* gali iškilti kaip aiškus pasirinkimas. Tačiau kaip žmogiškoji psichologija tai yra sunkus ir griaunantis sumanymas.

Keliaujant tarp sunkių šypsenų JAV, gali pasirodyti, tarsi ši kultūra būtų praradusi atramos taškus. Aš visai nesijaučiu prieš ką nors nusistatęs, kai teigiu, kad keli tūkstančiai antsvorį turinčių amerikiečių, mūvinčių šortus ir vilkinčių marškinėlius, sėdinčių priešais žmogų aplošiančias mašinas piramidės kazino „Luksor" viešbutyje Las Vegase, yra tikrai stiprus mūsų laikų dekadanso pavyzdys. Ne geriau yra ir tai, kad dauguma azartiškų lošėjų dėl savo antsvorio priversti sėdėti vežimėliuose, ant pilvo besistengdami išlaikyti plastmasines dėželes su *quarters**.

Amerikiečių riebalams paaiškinti tikrai galima rasti daug priežasčių. JAV yra šalis, kur godumas tapęs oficialiąja politika. Savo dienoraštiškuose pasvarstymuose knygoje *Amerika* prancūzų filosofas Žanas Bodrilaras komentuoja amerikietiškąjį antsvorį. Bodrilarui JAV labai skiriasi nuo Europos. Europa yra neišsipildžiusios utopijos žemynas. Tai sukuria ypatingus kultūros bruožus: atstumą tarp paviršiaus ir gilumos, tikėjimo analize ir analizės vilties, kritikos ir išsivystymo, kartu sentimentalumo ir melancholijos, kad utopija niekada neišsipildys.

JAV, priešingai, anot Bodrilaro, yra išsipildžiusi utopija. Mes žinome, kaip įsišaknijęs amerikiečių mitas, kad jie *yra* laisvi, lygūs ir kitokie, nors jis ir nėra teisingas. Tai sukuria kitokius kultūros bruožus: atstumas tarp paviršiaus ir gilumos dingęs. Moralė ir utopija susijusios su išore, kuri nėra įtartina, su prekėmis, su Disnėjumi ir kūnu.

Jei teisingai interpretuoju Bodrilarą, antsvorio fenomenas gali būti siejamas su jo pareiškimu, kad JAV yra šalis be tapatumo.

* 25 centai – ketvirtis dolerio (*angl.*).

Bodrilaras aprašo JAV kaip *pirminę modernumo versiją,* neturinčią tradicijų. Tai nuveda jį tiesiai prie tvirtinimo, kad JAV yra *vienintelė egzistuojanti primityvi visuomenė.* Kai nėra tapatumo, centrine tampa *akimirka.* Aš visai nemanau, kad JAV yra šalis be tapatumo, tačiau šiame jauname tapatume akimirka yra paversta centriniu dydžiu. O akimirka neduoda jokių pažadų, kad ji truks iki rytojaus. Valgoma ir vartojama taip, tarsi rytojus būtų paskutinė diena.

Aistros skylės kūne

Jei pateksite į tikrą Kalifornijos aplinką, sužinosite, kad didesnė nuodėmė yra valgyti šokoladą, nei būti neištikimam. Tai *modernaus kūno fundamentalizmas.* Tai kartu liudija tabu pernešimą nuo vienos kūno skylės prie kitos, nuo slėpsnų – prie burnos. Apie tabu verčiamą seksualumą Froidas sukūrė ištisą psichologinę visatą. Dėl aistros reguliavimo vyko psichologiniai mūšiai. Moters seksualinės aistros kontrolė buvo simbolinė kūniška moralinės galios išraiška. Ji buvo aseksualiai tyra arba pasiaukojanti motina, o tai – dvi vieno dalyko pusės. Katalikų bažnyčios *motinos mergelės* propagavimas yra genialus šių dviejų idealų susiliejimas.

Seksualumas baigia nusikratyti tabu. Nekalta mergelė šių dienų moteriai nebėra jokia nuoroda. Moderniai kultūrai charakteringa tai, kad seksualumas kaip tema pasirodo daugumoje scenų. Seksualumas pramoniniais kiekiais sklinda ir vizualiai. Seksualumas nuvalkiojamas. Bodrilaro žodžiais tariant, seksualumas tuoj bus visame kame, *išskyrus seksualumą.* Šituo norima pasakyti, kad nuvalkiotas seksualumas praranda savo magiją ir jaudulį, kuris priklauso ribotai erdvei. Empirikai teigia, kad galėtų įrodyti, jog Vakarų žmonės mažiau mylisi.

Burna ir apetito kontroliavimas tapo naujuoju organu, kuris simboliškai žymi savikontrolę. Geba tyrai elgtis su maistu tampa

nauja simboline *švaros* ir *atskirojo kūno* išraiška. Maisto produktai interpretuojami kaip estetinė, moralinė ir asmeninė psichologija. Bloga kontrolė arba nekontrolė, priešingai, daugeliui susijusi su atvertojo kūno *gėda* ir *kalte*. Sukiojantis su pirkinių krepšiu amerikiečių prekybos centre, man buvo priminta tiesi retorika, kad maistas yra nuodėmė. Prie bananų buvo priklijuotos ne tik *low calorie**, bet ir *guilt free*** etiketės.

Kūnas naudojamas psichologiniam žaidimui, kuris psichologiniais laikais labiausiai remiasi individualiąja psichologija – tapatumu ir savigarba. Galima pagalvoti, kad ne visai toks buvo Kūrėjo sumanymas. Kūnai naudojami psichologiniam žaidimui, kur jie iš dalies yra labai savi ir tikslūs, o iš dalies labai mažai savi ir labai netikslūs, kai išraiškai pritrūkstama kalbos, kad galėtum nusakyti, kaip kūnai naudojami. Kartu tokie psichologiniai žaidimai ignoruoja biologiją – ji prispaudžiama prie sienos. Ir galutinis efektas dažnai toks: nekontrolę lemia procesai, kurių tikslas buvo aiškumas ir kontrolė.

Tapti vertingam

Grįžkime prie Z.

Pažįstu nusipenėjusių žmonių. Pažįstu žmonių, kuriems maistas yra ir jų prieglobstis. Yra daug skirtingų būdų skirstyti juos į kategorijas. Yra skirtumas tarp paties akto ir akto rezultato. Vienai grupei prieglobstis yra pats valgymas. Valgyti yra visai neblogas būdas užsimiršti. Žmogus užmiršta kitus, vakarykštę dieną ir rytdieną. Lieku tik aš ir maistas intymioje draugijoje. Kitai grupei patys riebalai yra prieglobstis. Žmogus apvalainas, minkštas, nekampuotas, neaštrus. Riebalai išlygina ir yra dosnūs. Kai

* Nedaug kalorijų (*angl.*).

** Be kaltės (*angl.*).

kuriems prieglobstis gali būti pasitraukimas iš rinkos, kur nurodoma, kas normatyvu ir kas seksualiai patrauklu. Jei žmogus, pavyzdžiui, išgyveno kraujomaišą ar išprievartavimą, tai gali būti tinkamos priežastys pasitraukti iš seksualinio gyvenimo scenos.

Mes su Z. niekur neskubėjome. Per seansus bandėme ir įvardyti. Jos persivalgymas turėjo daug reikšmių. Iš pradžių ji nelabai jį suprato. Po kurio laiko ji visa susiejo apskritai su savo nekontroliavimo jausmu, su savęs nepažinimu ir nežinojimu. Valgymas darė ją bejausmę, taigi ji galėjo pasitraukti nuo to nepatogumo. Po kurio laiko ji rado kitų įvardijimų. Ji valgė, kad sužeistų save. Pareiškė, jog išorė buvo priderinta prie vidaus. Ji jautėsi šlykšti iš vidaus, taigi jos išorė irgi prie to derėjo.

Valgymas buvo ir protestas prieš privalėjimą gyventi pagal tai, kaip ją vaizduojasi kiti. Jie norėjo turėti vieną jos versiją, o to, jos nuomone, jie nebuvo nusipelnę. Z. buvo suskilusi. Ji norėjo numesti svorio. Tačiau kai ėmėsi dar kartą gydytis, pajuto praradusi save ir leidusi kitiems laimėti.

O maistas juk yra šis tas, kai daugiau nėra nieko. Kai nyku, jis yra geriau nei nieko. Keletą laikotarpių ji nieko nevalgė. Ji patvirtino, kad nevalgyti ir persivalgyti yra tas pats. Nevalgyti yra užkerėti tuštumą ją iškreipiant. Jaučiuosi tuščias, prisipildau savo alkio. Valgyti yra permaldauti tuštumą ją pripildant. Jaučiuosi tuščias, prisipildau bet kokių tuščių pakaitalų. Homeopatiški sprendimai.

Tai vėlesni jos svarstymai, nes valgydama, anot jos pačios, ji tarsi patekdavo į kito prievartą, negebėdavo reflektuoti. Tačiau nuovoka, nors ir pavėluota, padėjo. Kuo daugiau jinai įvardijo, tuo smarkiau blukino simptomų galią pačiai sau. Ji nukalbėdavo jų galią. Ta pati privilegija kiekvieną kartą: būti liudininku, kai kalba ir dialogas tarsi grąžtas ardo masę, kuri iš pradžių vadinosi simptomu.

Z. buvo dėkinga ir už kitą įvardijimą. Ji buvo dėkinga tiems aštuntojo dešimtmečio pionieriams, kurie jos antsvorio formą pa-

vadino *valgymo sutrikimu*. Viena iš jų buvo anglų feministė psichologė Siuzė Orbach ir jos knyga *Fat is a Feminist Issue (Nutukimas – moteriškasis klausimas)*. Po kurio laiko prie įvardijimų, reikalingų aprašymams ir žinioms, prisidėjo dar daugiau vyrų ir moterų. Rasti tokį įvardijimą savo negalavimams (nors tai, ką ji atrado, buvo psichiatrinė diagnozė) – įnašas į vertingumą. Tas pavadinimas, kurį ji surado kitų aprašymuose, suteikė jai daug daugiau vertės, ne „vien būti riebiai".

Vardai gelbsti gyvenimus. Mudu likome patenkinti ir baigėme terapiją.

Tačiau aš vėl svarstau apie riebalų magiją. Kaip terapinėje erdvėje tylius ir atvirus dialogus valdo simbolinė kūno kalba? Tai žmogiškosios nekontrolės dalis – mūsų suvokimas, kaip formuojasi mūsų suvokimas, yra ribotas, ir supratimas apie mūsų prietarus yra ribotas.

Antsvoris

Sveikimo krizė

Tai pasakojimas apie du santykių trikampio kampus. Gana keistas pasakojimas apie poros santykius, tuos, kurie gali užsimegzti tarp asmens ir jo kančios. Saitai gali būti stiprūs. Sveikimas išgyvenamas tarsi išdavystė.

Z. su savo persivalgymo kančia gyveno aštuoniolika metų.

Z. pasakojo sapną:

Ji važiavo. Automobilyje sėdėjo viena. Kraštovaizdis buvo ir pažįstamas, ir ne. Ji pavadino jį „kažkokiu amerikietišku kraštovaizdžiu“, remdamasi amerikiečių filmuose matytais plokščiais ir atvirais kraštovaizdžiais. Privažiavo nedidelį miestelį. Sapnas buvo kažkoks šmėkliškas, priešiškas. Ji bijojo. Paskui atsirado žmonių. Jie radosi iš nieko. Po kurio laiko jų susirinko daug, ir gatvėse, ir namuose. Visi nešiojo kaklo įtvarus. Tokius duoda žmogui, kad sumažintų kaklo raumenų krūvį po kaklo sužalojimo. Z. klausė kodėl. Jie atsakė: jei įtvarus pašalintų, galva nukristų ant pečių.

Z. neabejojo, su kuo tai susiję. Iš tikrųjų vakare ji žiūrėjo amerikiečių siaubo filmą. Tačiau tuoj pat suprato, kad sapnas buvo jos baimės išgyti vaizdinys.

Tai gali veikti paradoksaliai. Tai fenomenas, kuris menkai tenagrinėjamas literatūroje apie valgymo sutrikimus. Jį aš vadinu *sveikimo krize.*

Sveikas protas turi apimti ir tai, kas iš pirmo žvilgsnio neatrodo protinga. Giliau patyrinėjus išorinį iracionalumą, surandamos kitos logikos, beprotiški protingumai. Sergantis žmogus, kuris dvejoja, ar jam pasveikti, atrodo gana absurdiškai. Kai kurie išsigąsta, reikalauja senųjų potyrių ir įsikimba disfunkcijos.

Trečiasis valgymo sutrikimas

Persivalgymas yra trečiasis valgymo sutrikimas šalia anoreksijos ir bulimijos, angliškai – *binge eating disorder*. Norvegiškai tai dažnai vadinama *priverstiniu valgymu*. Psichiatrai nėra patenkinti šia sąvoka. „Prievarta" verčia mane galvoti apie plovimo maniją, tvarkingai sulankstytus skalbinius ir privalėjimą skambinti namo tris kartus, kol žiūri kiną, kad paklaustum, ar išjungta viryklė. Persivalgymas nelabai susiję s su tokia prievarta, labiau su nekontrole. Nuo bulimijos jis skiriasi tuo, kad tai nėra apsivalymas pavalgius. Tačiau, palyginti su bulimija ar anoreksija, man jis yra labiau į jas panašus, nei nuo jų skiriasi. Svarbiausi skirtumai paviršiniai, ne psichologiniai. Svarbiausias pridėtinis apsunkinimas dažnai yra gėda ir pralaimėjimo jausmas, kurį daugeliui sukelia nutukimas.

Aš patyriau, kad sveikimo krizes smarkiausiai išgyvena valgymo sutrikimų turintys žmonės. Z. tai patvirtino. Baimė atsidurti tarp sveikųjų yra priminimas apie *ambivalenciją*, kuri sudaro valgymo sutrikimų psichologijos esmę. Todėl verta imtis svarstymų. Šie svarstymai reiškinio nedaro nei romantiško, nei idiliško. Šitai parašyta žinant, kad valgymo sutrikimai vien Norvegijoje ardo tūkstančių jaunų ir suaugusių žmonių gyvenimą. Jie *atima* gyvybes tokiais mastais, kad yra virtę psichiniais negalavimais, nuo kurių mirštama daugiausia. Rašau iš etinio įsipareigojimo suprasti ir iš praktinio įsipareigojimo suprasti tiek, kad tapčiau geresnis gydytojas. Susiduriant su valgymo sutrikimais, ne tik primenama, kad jie susiję su simptomų komplektu, – daugeliui tai yra *gyvenimo forma*.

Poroje su savimi

Pasveikti – šį tą laimėti, bet ir šį tą prarasti. Tas „šis tas" dažnai yra žmogaus daugelio metų gyvenimo būdas ir artimiausi santykiai.

Man pačiam šis tas paaiškėjo, kai suvokiau santykių su valgymo sutrikimu ir kitokių intymių santykių giminystę. Dažnai galėdavau konstatuoti, kad tikram partneriui, partneriui iš kūno ir kraujo, turinčiam seksualinį gyvenimą, dažnai tekdavo *trečiojo* vaidmuo. Šie santykiai trikampiški: ji–maistas–mylimasis. Partneris trikampiškuose santykiuose paprastai yra tas pavaldusis.

Ir aš pats, būdamas daktaras, galiu pasijusti trečias. Kančia yra objektas, esantis tarp mūsų abiejų, susitinkančių terapinėje erdvėje. Susitinkame tik tada, kai kalbame apie kančią. Ji yra ir tarpinis objektas, kuris užkerta kelią tam, kad susitikimai netaptų pernelyg reiklūs.

Laikotarpiais, kai gydymo santykiai – „terapinė pora" – funkcionuoja, jie gali tapti *per* artimi. Tai galima patirti konkrečiai:

Bėgant savaitėms, Z. svoris mažėjo. Riebalai pamažu nyko. Jos ir kūnas, ir jausmai, ir santykiai tapo aiškesni. Ji pasidarė atviresnė, bet ir bailesnė. Pažeidžiamesnė. Nuotaika kambaryje intensyvėjo, dažniausiai būdavo gera. Paskui atėjo persivalgymo laikotarpiai. Mūsų seansai prarado artimumo dvasią. Įsipainiojo kažkas neaiškaus, kažkas *slegiančio*. Tarp mūsų įsimaišė maistas ir slegiantis kūnas.

Po kurio laiko modelis pasidarė aiškus, ir mes galėjome jį įvardyti. Man porą kartų pasirodė tikslinga pasiūlyti „recidyvą". Ji kreivokai į mane pažiūrėjo, kai išsakiau tokį paradoksalų pasiūlymą: „užbėgti už akių recidyvui". Tačiau ji suvokė logiką. Norėjau sudaryti jai palankias sąlygas kontroliuoti situaciją. Su Z. aš jaučiausi pakankamai saugus dėl to, ką dariau. Nepaisant to, ar ji būtų elgusis taip, kaip aš siūliau, ar ne, ir viena, ir kita buvo gera išeitis. Jeigu ji susikurtų recidyvą, nebebūtų tik auka, grei-

čiau aktorė. Ji pasišauktų savo „nekontroliuojamą draugą“, kai jai jo prireiktų. Tokio ritualo dvigubystė ta, kad taip ji atsikratytų magiško simptomų poveikio sau.

Jeigu ji nesielgtų taip, kaip aš siūliau, tai paprasčiausiai reikštų, kad ji nebepersivalgo.

Tapti reliatyviam

Toks paradoksas geriausiu atveju gali prisidėti ir prie platesnio suvokimo, ir prie didesnio to kontrolės nebuvimo, į kurį žmogus įsipainiojęs, kontroliavimo. Santykiai su kančia gali būti panašūs į kitus kiek nors laiko trunkančius santykius – saitai sudėtingi. Jie gali tęstis vieną intensyvią akimirką arba lėtai virsti įpročiu. Sudėtinės dalys susimaišo viena su kita ir suardo visumos vaizdinį tam, kuris nori atsiskirti. Vienos dalys praktinės, kitos emocinės, tačiau viskas susiję ir su kitimo baime: koks gyvenimas laukia be to? Ar tapsiu vienišas?

Turiu įprotį valgymo sutrikimų turintiems pacientams duoti užduotį. Ji tokia:

Ar galėtum parašyti du laiškus? Vieną „savo draugui valgymo sutrikimui“, kitą „savo priešui valgymo sutrikimui“. Rašyk jį ilgą arba trumpą, kokį nori. Čia nėra nei teisingų, nei klaidingų atsakymų.

Metodas diskutuotinas, nes gydytojas pristato dichotomiją, kuri nebūtinai egzistuoja. Tačiau tikslas yra bandyti išaiškinti kančios kompleksiškumą, jos trikdančią prigimtį. Dauguma pajunta palengvėjimą – galiausiai teisėtai galima atviriau save išreikšti kalbant apie *kančios funkciją*. Kalbėjimas apie valgymo sutrikimą kaip apie draugą gali padėti pamatyti kitų būdų – kaip tas pačias funkcijas galima išsaugoti nesimptominiu būdu. Toks kalbėjimas gali atverti tai, ko ilgimasi ar ko trūksta bendraujant su gyvais žmonėmis.

Atsakymai turtingi. Šių tekstų studijavimas nurodo tris *dviprasmiškos kančios funkcijos* sritis:

1. *Valgymo sutrikimas kaip narkozė.* Jis slopina ir slepia jos jausmus. Jis slopina jausmus, tačiau kartu gali funkcionuoti kaip saugumas, kuris leidžia jai rodytis, jos manymu, labiausiai savimi. Ši „apsauga" gali sukurti „čia ir dabar" – *laiko erdvę*. Z. pasakojo, kaip ji jausdavosi ir atbukinta, ir kūrybinga, nes buvo apsaugota. Ji valgė ir rašė, valgė ir dainavo. Būdama su kitais, ji iš visų jėgų stengėsi atlikti *prisitaikiusios* vaidmenį. Uždaryta virtuvėje, ji turėjo platesnį repertuarą – buvo gundytoja, klounas ir tragedijos aktorė.

2. *Valgymo sutrikimas kaip santykių pakaitalas.* Tai intymūs santykiai su savimi vietoj santykių su kitais. Kadangi tai yra santykiai su savimi, jie gali suteikti stipresnės kontrolės iliuziją. Z. buvo viena iš daugelio, kuri jautėsi apvilta santykių su kitais. Negatyvioji pusė ta, kad valgymo sutrikimas kartu yra ir atsiribojimas nuo būsimų pralaimėjimų bei išgyvensimų atstūmimų, tačiau jis apriboja ir jos galimybes patirti, kad ji susidoroja su tuo, nuo ko ginasi. Sprendimas yra problema, šitaip ji niekur nepasistūmėja.

3. *Valgymo sutrikimas intymumą pakeičia intensyvumu.* Tai yra ekscentriškas elgesys. Jis atkreipia dėmesį, nukreipdamas jį nuo to, kas tikra ir svarbu.

Už ir prieš

Ištraukos iš Z. laiškų.

Už

– Tu verti mane nejautria. – Tu padedi man užmiršti. – Tu esi mano vienintelė apsauga ir kontrolė. – Tavo šiluma yra vienintelis saugus apkabinimas, kuriuo aš galiu pasitikėti. – Ekstatiškas

bukas skausmas, kurį tu man sukeli, yra geriau už tuščią nieko jausmą, su kuriuo esu paliekama. – Tik turėdama tave galiu tikėti, kad aš galiu. – Esame tik mudu. Kiti mūsų nesupranta. – Gauti lupti yra geriau, nei būti nepastebėtam. – Paguoda – viskas tikriausiai taip ir prasidėjo. – Kartu su tavimi galiu iš aukšto žiūrėti į kitus. – Kartu mes oponuojame persvarai. – Ką be tavęs daryčiau? – Mudviejų gyvenimo melas geras ir naudingas. – Tu padedi man nesusipažinti su šlykščiu, neapsiginančiu mažu žmogumi, kokia aš esu. – Tu mokai mane atlikti vaidmenis. – Aš nežinau, ko prisipildyti, nes tu taip ilgai mane pildei.

Tu bent jau esi elgsena.

Ir prieš

– Tu sugriovei man gyvenimą. – Tave sunku nešti – Tu verti mane nejautria. – Tu verti mane užmiršti. – Tu esi vienintelė mano apsauga, o aš visiškai negaliu tavęs kontroliuoti. – Tu neleidai man pajusti pirmo meilės sielvarto, vietoj jo atsiradai tu. – Tu gundai mane tikėti, kad tavo šiluma yra vienintelis saugus apkabinimas, kuriuo galiu pasitikėti. – Tu padedi man prarasti save. – Tu paverti mane įvykiu, visi turi apie mane nuomonę. Aš niekada nebūnu tinkama. – Tu atimi visas mano jėgas, jų nebelieka kitiems. Mano gyvenimas išteka. – Tu leidi man lengviau būti bailiai. – Tu pavydus. – Tu esi kaip psichopatas: parmuši mane, ir aš nugriūvu, bet paskui padedi atsikelti ir guodi. – Tu pavydus, tu nustumi kitus. – Tu neleidi man susipažinti su savimi. Aš vis mažiau ir mažiau save pažįstu. Tu užėmei mano vietą. – Tu stabdai mano jaunystės vystymąsi. Po tavęs viskas tampa „lyg gyvenimu". – Tu maišaisi po kojų kitiems. – Kas bus po tavęs? Vienišai grįžti atgal? – Kai esu vieniša ar jaučiuosi praradusi arba bijanti prarasti, tu mane pagauni ir padedi išstumti viską, ką man reikia apdoroti, kad tapčiau sveikesniu žmogumi. – Tu reikalauji vis daugiau ir daugiau. – Tu tesi „lyg", suteiki tik „lyg intymumą".

Tai ne gyvenimas. Kaip man nuo tavęs atsiplėšti?

Terapija

Aš keliu problemas. Dažnai tai nėra taip problemiška. Tačiau kai kančios įsikabina dantimis, tai gali būti susiję su tuo, jog valgymo sutrikimą lemia žmogaus savęs išgyvenimas, jo *tapatumas*. Psichoanalitinėje kalboje kančios yra skiriamos į *egosintonijas* – artimas *Aš* – ir *egodistonijas* – svetimas *Aš*. Terapija dažnai egosintoniją verčia egodistonija. Kalba, aprašymai, įvardijimai, kartojimai bei laiškai draugei ir priešei kančiai yra pagalbinės priemonės, kurios gali padėti iškelti kančią ir išaiškinti, kad ji yra kažkas atskira.

Z. neseniai psichologiškai išsiskyrė. Jos santykiai su kančia išardyti, ji bando grįžti pas savo vyrą.

Meilės vagilė

Patvirtinimas

E. mane labai daug ko išmokė apie patvirtinimus. Ji maldauja patvirtinimų – dėl svorio, kalorijų, fizinio aktyvumo, žarnyno veiklos ir rūpestingumo. Jinai jų susilaukė ir susilaukia. Tačiau dažnai jie išsisklaido kaip dūmas. Kaip radijo bangos. Po kelių minučių juos reikia kartoti.

Tačiau visai kas kita, kai jie užrašomi. Tai tekstiškas rūpestis. Ji pakvietė mus namo. Turėjo baldais atskirtą miegamąjį. Ji atitraukė užuolaidą. Sienos buvo išklijuotos žinutėmis, kurias dauguma mūsų buvo parašę per paskutinius porą metų. Tai buvo geltoni priklijuojami lapeliai, atvirukai, atsiųsti per atostogas, gydymo sutartys ir pranešimai. Iš pradžių ji negalėdavo patirti gydytojo ar kitų žmonių rūpinimosi ja, jeigu ranka kišenėje nesurasdavo lapelio, kuriame būdavo parašyta: „Tu man rūpi".

Be patvirtinimo apmirs Norvegija

Chroniškas psichinis negalavimas yra gyvenimas užsišaldžius. Charakteringą asmenybę kančios formomis pridengia stereotipai. Asmuo vis labiau ir labiau panašėja į kančios aprašymą.

Ar pacientas yra vadovėlio modelis, ar vadovėlis yra modelis pacientui? Keisčiausia šiuo daugelį metų trunkančio valgymo

sutrikimo atveju yra tai, kad žmonių tarpusavio santykiai tampa karikatūriškais, krūpčiojamais judesiais. Šie pernelyg aiškūs ritualai yra *konkreti kalba apie meilę*. Žiūrint iš šono, viskas gana žavu. Gana žavu tai, kad mes tarpusavio santykius *paverčiame raidėmis*.

Meilė yra platus žodis. Šiuo atveju ji reiškia ir *patvirtinimus*. Tegul šis tekstas būna apie desperatiškas inscenizacijas siekiant sulaukti patvirtinimo, siekiant galėti pasitikėti ir patvirtinimo kokybe, ir kiekybe. Kita galima sąvoka yra *atspindėjimas*. Atspindėjimas reiškia tai, kad žmogus pasiunčia kažką reikšminga kitam, o atgal gauna šį tą daugiau, ne vien savo atspindį.

E., 31 metai, meilės vagilė.

Vagystė yra ritualizuota ir konkreti. Ji aštuoniolika metų sirgo anoreksija. Iš jos telikę kaulai ir oda. Jos liesumas nesusijęs su lieso kūno grožio idealais. Ji neblogai supranta savo kančią. Kartu nepakankamai ją supranta, kad galėtų jos atsikratyti. Savo liesumą ji pati grindžia štai kuo:

Ji nori turėti daugiau meilės.

Ji aiškiai pasako, kad jos grėsminga medicininė būklė yra emocinis motinos šantažavimas. Ji nori, kad motina visą laiką dėl jos nerimautų. Kai motina bijosi, E. žino bent jau šį tą gausianti. Ji baiminasi, kad kai motina liausis bijojusi, tai ją paliks. E. nepatinka taip elgtis su mama. Ji žino, kad to rūpesčio ji sulaukia prievartaudama, taigi jis netikras. Ji yra vagilė, ir žino, kad yra vagilė. Ji išgyvena kaltės jausmą, o kaltės jausmas verčia ją jaustis purviną. Jausdamasi purvina, ji nori to purvo nusikratyti. Ji prausiasi, tačiau tai menkai gelbsti. Kitas būdas atsikratyti purvo, gėdos ir kaltės yra atsikratyti savęs. Ji nevalgo.

E. turi „gerą galvą“. Naudodamasi savo racionaliais gebėjimais, ji suvokia, kad vengia motinos meilės ženklų. Ji neprisileidžia motinos. „Aš niekada nespėdavau tavęs apkabinti, – daug kartų bandė jai išaiškinti motina. – Prieš suteikdama man galimybę tai padaryti, tu ateidavai pati ir prašydavai tave apkabinti.“

E. suvokia, kad iš tokios sąveikos jos abi pralaimi, ir ji *mano*, kad turėtų elgtis kitaip. Manyti viena, *jausti* – kita. Jausmus ji suvokia kaip stiprią povandeninę neprotingumo tėkmę. Ji negali visko taip ir palikti. Ji tarsi užvaldyta nenuilstamos ir griaunamos jėgos. Ji tai vadina *prievarta*, nors pats žodis savaime nesuteikia jokio palengvėjimo.

E. jaučia, kad motina jai neduoda pakankamai. E. pavagia tai, ko, jos manymu, negauna. Ji vagia pinigus iš piniginės. Ji perka saldumynus, kaip kad motina norėtų, jog ji valgytų. Tačiau šito valgyti ji negali. E. bijosi atsiduoti tam, ko nori. Norai tokie stiprūs, kad vos atsidavus jiems niekada nebegalėsi jų apriboti. Todėl ji išmeta tą saldų gyvenimą. Išmeta į tualetą. Arba tiesiai į tualetą išmeta pinigus. Taip paprasčiau.

Ji spaudžia motiną duoti jai pinigų. Ji perka brangius drabužius. Tačiau, už juos užmokėjus, po kelių minučių džiaugsmas dingsta.

E. apsistato daiktais, kuriuos daugelis vadintų vaikiškais. Tai žaislai, kuriais ji kada nors džiaugėsi. Tačiau ji žino, kad *netinkama* suaugusios moters bute rasti ant grindų besimėtančių žaislų. Kai šie daiktai guli matomoje vietoje, jie funkcionuoja kaip akivaizdūs priekaištai motinai.

Ji savo priekaištus įvardija ir žodžiais. Ji jaučiasi neapginta nuo patyčių. Tėvas paprasčiausiai dingo. Ji galvoja: ką negerai padarė motina, jeigu jis nutarė dingti? E. teigia, esą tėvai, prieš tėvui dingstant, norėjo, kad E. būtų ypatinga. Ji elgėsi taip, kaip jie prašė. Tačiau jie vis tiek nebuvo patenkinti. Kodėl? Ji niekada nežinojo, kokią vietą jie užėmė jos gyvenime.

Dabar jos gyvenimas yra per maistą ir kūną išguiti tuos pačius priekaištus, tuos pačius grasinimus ir tuos pačius maldavimus. Tai *kartojimosi prievarta*. Kartodama savo sustingusius ritualus, ji apsirūpino daugybe negatyvių atsakymų, bet jie nuspėjami, nors ir negatyvūs.

Sekinamai paprasta

Susumuosiu kai kuriuos svarstymus iš visų susitikimų su E. Buvo ir labai sunku, ir labai lengva. Sunku buvo išsilaikyti. Praėjus kuriam laikui, pasidarė aišku, kad ji išbandė mus, turėjusius jai padėti. Ji bandė priversti mane daryti daugiau, nei aš žadėjau. Ji siekė patvirtinimo, kad niekuo negalima pasitikėti, kartu trokšdama kuo nors pasitikėti. Ji buvo nepasotinama su savo priekaištais ir klaidingais kaltinimais. Jos apgailėtina sveikatos būklė iš pradžių buvo galynėjimasis dėl gyvybės ar mirties. Keletą kartų sulaužiau savo pažadus, kai suvokdavau, kad pažadėjau tai, ko negaliu ištesėti.

Kartu tai buvo vienas lengviausių atvejų. Po kurio laiko aš aiškiau suvokiau jos prievartinį žaidimą. Užsibrėžiau tikslą kartojimo prievartą paversti sava. Kartoti, kartoti, kartoti. Ji buvo kvadratinė, aš – dar labiau kvadratinis. Paprastas gydytojo sumanymas buvo suteikti jai tą nuspėjamumą, kurio jinai ilgėjosi. Mes ilgai tęsėme.

Po kurio laiko ji pradėjo reaguoti į šį antipatvarumą. Jai nusibodo, ji norėjo daugiau lankstumo. Pasiūlė apvalinti kampus. Visiškai pažodžiui: ji valgė, kampai apvalėjo, vietos apie kaulus minkštėjo.

E. geriau sekasi. Ji bando *tikėti* ir *jausti* tai, ką jau žino savo galva.

Beje, švedas veteranas Stenas Teanderis, dalyvaudamas valgymo sutrikimų gydymo seanse, pasiūlė, kad žodis *chroniškas* būtų vartojamas tik *post mortem.* Tai reikštų, kad visada yra vilties išsilaisvinti nuo valgymo sutrikimo. Taigi žodis „chroniškas" yra atšauktas.

KRAŠTAS

Kai jis užaugs, bus degtukininkas.
Kaip maloniai pavojinga; ant jo pirštų
būtų sieros, ir niekas nedrįstų su juo sveikintis.

Knutas Hamsunas
Viktorija

Džiugioji beprotystė

Gyventi pavojingai

Tai svarstymai apie *pasisekimą*.

Tinginiui turėtų būti sunku suvokti pasaulį. Aplink jį apstu pastangų. Entuziastiški kūnai gyvenimą kuo nors paįvairina. Kraštutinumai gali įgauti įvairių formų. Vieniems tai krytis nuo bokšto, prisirišus guma. Kitiems – įstengti nubėgti dar kelis kilometrus. Tretiems – beveik mirtinai nusibadauti. Tai *pamišėliški kūnai*. Jų veiksmai radikalūs ir atrodo visiškai nenaudingi – tikriausiai čia ir slypi nauda.

Visiškai ir pusiau pamišėliška

Manant, kad kūnas yra potyrių erdvė, pravartu skirti visišką ir pusiau beprotystę. Vietovėje tarp Bou Izikarno ir Tatos pietiniame Maroke staiga pamačiau tolyje kažką judant. Pamaniau, kad ten už kelių šimtų metrų eina vyras. Buvau gana tikras, kad ten vyras, ir gana tikras tuo, kad tas vyras beprotis. Ne todėl, kad jis būtų kepurnėjęsis ar gestikuliavęs, tiesiog jo judesiams trūko ypatingo ir man gerai pažįstamo ritmo, pažįstamo iš daugelio metų darbo psichiatrinėje ligoninėje.

Žmogaus eisena yra labai darnus ir pažangus judėjimas, kurio nepamėgdžios joks kompiuteris. Tačiau jis atskleidžia ir sielos

iškrikimą, atskleidžia jį daug beširdiškiau nei pati plepiausia senė. Tinkamas ritmas greitai prarandamas. Daugelis dykumoje kenčia nuo įkyrios disharmonijos. Buvau teisus spėdamas. Vyras buvo beprotis. Nuvažiavau toliau. Juk man atostogos.

Tikroji beprotystė greitai išsiduoda. Kūnas vargiai gali tai nuslėpti.

Pusiau beprotystė gali būti daugeliui sunkiai suprantama. Pusiau beprotystės kūno elgseną sudaro visi kraštutiniai kūno poelgiai, kurie nusakomi, *tarsi* būtų beprotiški. Tai gali būti maratono bėgiko svirduliavimas jau baigiant išsekti jėgoms, parašiutininko šuolis nuo stačios uolos arba be galo greitas tempas. Pamišėliški rizikingi sumanymai ir kūniškas nutrūktgalviškumas egzistavo visais laikais. Tačiau didžiuliai dabartiniai mastai ir visuotinis paplitimas – mūsų kultūros unikumas.

Pamišėliški kūnai yra ekstremalūs atvejai. Jie žaidžia egzistencinius žaidimus su *Aš* ribomis. Jie padeda mums aiškiau suvokti, kokios yra *privalėjimo kuo nors būti* neaiškioje kultūroje dilemos. Judant prie krašto, mums primenamas centras. Pamišimas kuria tvarką. Aš esu mirtingas. Orientavimasis ribinėse situacijose grindžiamas ne vien kalbomis, jas reikia patirti.

Pamišėliškos kūno praktikos yra fenomenai, kurie tam tikru būdu susiję su įsimylėjimu – žavinti, patraukianti, rizikinga drama praradus kontrolę. Tai pažodinis *pasiaukojimas* – savęs atsižadėjimas. Šie fenomenai yra laiko dvasia, kuri materializuojasi padedama kūniškų technikų. Tačiau kadangi jie atsidūrę kūne, jų reikšmė iš dalies paslėpta ir nėra taip lengvai pasiekiama. Leiskite pabandyti man susiorientuoti pamišėliško kūno simbolinėje visatoje ir surasti kokią nors pusiau beprotystės prasmę.

Apgalvotai įpinu fenomenus iš psichopatologijos ir sporto. Ne todėl, kad lengvai užsidirbčiau taškų pasakydamas, jog ekstravagantiškos sporto šakos yra daugiau ar mažiau patologiškos. Tikrai ne. Sumaišau kortas dėl to, kad šios ekscentriškos – už centro – veiklos turi daug bendrų bruožų. Čia įdomi kraštutinumų feno-

menologija. Ar tai būtų psichopatologija, ar sportas, dažnai randame tą patį ilgesį ir utopijas, tas pačias temas, tą patį protingumą ir neprotingumą. Ribos tarp išbandymo ir patologijos yra paslankios ir pirmiausia susijusios su patyrimu galėti kontroliuoti elgseną: „Iš pradžių jis gėrė iš butelio, paskui butelis pradėjo gerti iš jo“.

Kai kasdien bendrauju su grupe žmonių, „gyvenančių pavojingai“ – su pacientais, turinčiais valgymo sutrikimų, – žvilgsnis lengvai užstringa ties patologija. Juk mano darbas yra padėti jiems atsikratyti kontrolės nebuvimo. Šie žodžiai yra bandymas pakelti žvilgsnį nuo ligonio lovos ir pamatyti, kad gyvenimas gali būti ir šis daugiau, ne vien patologija. Jis gali būti tiek baimės troškimas, tiek ir pati baimė. Tai gali būti ir žaidimas, apsvaigimas ir ekstazė. Šis žvilgsnis, tikiuosi, yra dosnesnis. Pamišėliški kūnai gali būti suvokiami kaip eksperimentavimas su gyvenimo formomis. Pamišėliški kūnai eksperimentuoja kaip „pamišę“, nebūdami pamišę.

Krytis

Pamišėliškumas turi daug vartosenos formų.

Pats leidau sau kristi iš lėktuvo.

Krytis yra *baimės pergalėjimas*. Aš patyriau egzistencinę ribą paprasčiausiai peržengdamas tą ribą, kurią paprastai kontroliuoju. Inscenizavau savo kontrolės dramą aktyviai atsisakydamas kontrolės. Aktyviai pasiverčiau pasyviu, teko pasitikėti parašiutu ir keliais paprastais įgūdžiais, kurių išmokau žemėje. Mano gyvenimas iš tikrųjų pakibo ant siūlo. Iššokau į tuštumą ir gylį. Nauda, be svaigulio, buvo dar ir padidėjęs kontrolės potyris.

Rizikingos sporto šakos yra gana saugi flirto su rizika forma, galbūt profilaktiniai pratimai, kad ištvertum absoliutųjį pavojų – intymumą. Anglų kalboje šitai yra permanyta: įsimylėti yra *to fall in love**.

* Įsimylėti; pažodžiui: kristi į meilę (*angl.*).

Kalnas

Danų Kristijano Janceno ir Vernerio Miolerio straipsnyje su nuotraukomis apie pamišėliškas sporto šakas *Kraštutiniai potyriai ir ribinės vertės* perskaičiau apie poetą Petrarką. Petrarka buvo vadinamas kopimo į kalnus tėvu. 1336 metais jis visiškai vienas įkopė į „nuogąjį kalną“ – Mon Ventu. Tais laikais tai buvo neįprastas įvykis. Šiandien tas pats kalnas yra aukščiausias dviračių lenktynių *Tour de France* taškas. Petrarka pasitenkino šiuo užkariavimu. Jam rūpėjo gamta ir vaizdas, ne pats kopimas. Aukštai pakilęs, matydamas žemę, kurioje kasdien vaikščioja, jis privalėjo pripažinti, kad „reikia pergalėti kalnus savo paties sielos kraštovaizdyje“.

Kalnas nėra *baimės pergalėjimas*, tai *baimės valdymas*. Riba konkreti – kopėjas susiduria su siena. O kalno siena tiesiogiai reaguoja į žmogaus pasiekimus. Kūno ir psichikos teisumas ar neteisumas greitai gali tapti gyvybe arba mirtimi. Žmogus patiria tiesioginį savęs patvirtinimą, kurį retai kada pasiūlo kasdiena.

Ištvermė

Dagbladet ima interviu iš sportininkės, kilusios iš mano gimtųjų vietovių. Kjerstė Fluden rengėsi bėgti maratoną aplink Esterdalą ir pasiekti naują Šiaurės šalių 24 valandų bėgimo rekordą. „Ji įsitvėrusi ekstremalaus vyriško sporto“, – rašė laikraštis. Anksčiau ji sirgo anoreksija, tačiau dabar rado kitą kanalą: „Tai susiję su geba spausti save ir nuolat peržengti savo skausmo slenkstį. Skirtumas tas, kad dabar man pavyksta nukreipti šias energijas sveikais keliais.“

1989 metais ji tapo vienintele norvege ir vienintele moterimi pasaulyje, įveikusia *Ultraman* rungtis Havajuose: 10 km plauki-

mo jūra, 420 km važiavimo dviračiu ir 84 km bėgimo, bendras laikas – 34 valandos ir 18 minučių. „Mėgstu skausmą“, – taip vadinosi interviu laikraštyje *Dagbladet* (1995 05 02).

„Valios triumfas“ galėtų būti alternatyvus pavadinimas. Svarbiausia ekstremalaus ištvermės sporto kovos arena yra kūne. Ar ilgai jis atlaikys? Riba, kuri nubrėžiama, yra skausmo riba. Tai daugiau kova su kūnu nei kova su kitais, pasitelkus kūną.

Kristijanas Jancenas ir Verneris Mioleris rašo, kad tai „nėra įprastas nugalėtojas, tai ekstremalus kūno valdytojas, kuris išstumia iš savęs protą. Kai kūnas šitaip spaudžiamas prie jo ribos, proto entuziazmą sukelia visai kas kita – momentinė ne proto euforija“.

Šiandienėje skausmą malšinančioje kultūroje nauda, kuri gali rastis skausme, nėra pakankamai vertinama. Tačiau kai kas ją atrado. Savo aprašyme apie Niujorko maratoną Žanas Bodrilaras griebiasi Kristaus metaforikos. Kančia suteikia palaimą. Skausmą patiriantis žmogus gali išgyventi, iš šono žiūrint, paradoksą, kad skausmas malšina skausmą.

Įdomus skausmas

Anoreksija priskiriama psichinėms ligoms. Pacientė ima nebekontroliuoti sumanymo, kuris turėtų padėti jai patirti daugiau kontrolės. Tačiau svarbu priminti, kad prieš prarasdama kontrolę ji savo badavimo sumanymą greičiausiai išgyveno kaip pasisekusį. Jautėsi tapusi kažkuo, palaipsniui tapdama niekuo. Toks sumanymas susijęs su alpinisto kopimu ir maratonu. Kol kontrolė nepradeda trūkinėti, kalbama taip: „Galiausiai aš kažko pasiekiu“.

Smalsumo ilgesys daugeliui yra svarbi valgymo sutrikimų dalis. N. vieną dieną į seansą atėjo nešina išrašu iš savo dienoraščio. Norėjo, kad perskaitčiau. Ji gėdijosi ištarti žodžius, kuriais pripažino, kad kančia jai suteikia ir šiokių tokių džiaugsmų.

Kai pradėjau liesintis, buvo įdomu. Įdomu, ką aš sugebėsiu. Kai svoris ėmė kristi, suvokiau, kad galiu daryti tai, ką noriu. Buvau laisva, pasidariau neprieinama. Gyvenau domesiu ir iššūkiu. Suskaldžiau savo ribas.

Po kurio laiko tai tapo sunkiu darbu. Aš tebebuvau reikli kūnui, tačiau domėjimasis išnyko. Tai nebebuvo žaidimas, tik kruvinas darbas ir rimtis. Tada ėmiausi naujo uždavinio – vėl pasiduoti. Šitai buvo įdomu. Pradėjau laužyti taisykles, kurias liesėdama buvau nusistačiusi. Dariau viską, ko sau neleisdavau. Pradėjau ir persivalgyti. Dariau beprotiškiausius dalykus, apie kuriuos nepagalvodavau nė savo baisiausiose svajonėse.

Dabar priaugau svorio ir vėl jį mesiu. Ar tai bus pakankamai įdomu? Matau, kad mano domesio kreivė išsilygina. Tai mane gąsdina. Įdomu, ar paskutiniu metu aš bandžiau atsikratyti ligos? Dabar žaizdos gilėja. Ką daryti? Privalau turėti kažką, dėl ko galėčiau degti. Privalau.

Kultūros kūnas *par exellence*

Pamišėliški kūnai yra kultūros kūnas *par exellence*. Iš dalies jie atspindi kultūrą. Iš dalies rodo kelią per šį kompleksiškumą. Ar šis kelias blogas, ar geras, žinoma, galima diskutuoti.

Kraštutinės kūno technikos, palyginti su modernumu, yra baisiai dviprasmiškos. Viena vertus, galima teigti, kad jos reprezentuoja pabėgimą. Tingus žmogus, išgirdęs šį teiginį, lengvai gali pradėti moralizuoti. Užsivėrimas kelias sekundes trunkančiame intensyviame išgyvenime darant šuolį prisirišus guma arba atostogos varžantis, kas ilgiau išsėdės ant polių, gali būti suvokiama kaip *apribojimas*. Tai gali būti *grįžimas* į konkretumą.

Kita vertus, pamišėliški kūnai atliepia kultūros lūkesčius iškilti demonstruojant permainingą užgaidumą ir kartu egzotišką kitoniškumą. Sukuriama *beprotiška* erdvė. Modernioji kultūra yra iš-

aiškinta ir išanalizuota. Ji semiotiškai perkrauta. Kraštutinė praktika funkcionuoja kaip kontrastrategija. Ji sukuria erdvę, kuri dar nėra pakankamai apibrėžta ir pripildyta paaiškinimų. Pamišėliški kūnai nuolat kelia klausimą „Kodėl?“ Kol kas. Įžengdamas į erdvę, kurios kiti nekontroliuoja savo aiškinimais, žmogus turi kažką savo.

Beprotiška erdvė greitai pavadinama neprotinga. Tačiau palaukite, ar iššūkio metimas „sveikam“ protui nėra greičiau *antiprotas*? Įvairios kraštutinės veiklos kiekviena savaip meta iššūkį tikslo racionalumui, mąstymui apie naudą ir vertybių akumuliacijai – tai yra kapitalistinės kultūros pagrindas. Apsvaigimas, priartėjimas prie mirties, savęs praradimas ir kelias sekundes trunkantis savęs aktualizavimas sutelktame artume siūlomas vietoj žuvų taukų, skaidulų ir tiesių nugarų. Pamišėliško kūno turėtojas meta iššūkį naudai ir eikvoja galias, kūną, pinigus ir laiką tam, kas iš pažiūros atrodo visiškai niekam nenaudinga. O ši kontrastrategija būtent ir gali leisti mums suvokti kraštutinį naudos fenomeną.

Būdami kultūros kūnai, pamišėliški kūnai išplečia modernios kultūros tradicines sąvokas, nusakančias, kaip kūnai teisėtai turėtų būti naudojami ir kaip jais turėtų būti mėgaujamasi. Jancenas ir Mioleris rašo: „Tikriausiai galima būtų kalbėti apie episteminį modernizmo kūnų suvokimo lūžį, suvokimo, kuriam rytinė gimnastika ir „sveika siela sveikame kūne“ yra emblemos“.

Pamišėliški kūnai yra kultūra dar ir todėl, kad jie atspindi paaukštintą subjekto statusą. Pamišėliški kūnai yra savavališki ir *suverenūs* ta prasme, kad jie save referuoja. Pirmiausia iššūkį meta patys sau. Normalumo ribų peržengimas pirmiausia tampa *vidiniu* reikalu.

Baimė ir baimės troškimas

Beprotiškos erdvės elementai yra *baimės troškimas, žaismas, kultas, svaigulys* ir *ekstazė*. Šie elementai yra glaudžiai vienas su kitu susiję.

Ieškoti nepatogumo, kurio kitu atveju žmogus norėtų nusikratyti, vadinama *baimės troškimu*. Baimės troškimas yra dviguba aistra. Tai aistra būti kankinamam jausmų, kurių kitu atveju trokštume atsikratyti. Mes trokštame ko nors, kad galėtume nuo to išsilaisvinti. Baimės troškimas susijęs su nepatogumo ieškojimu, kad galėtum neaiškią baimę pakeisti konkrečiu bijojimu.

Baimė yra ribinė situacija fundamentalioms žmogiškoms sąlygoms išaiškinti. Egzistencijos filosofams baimė buvo viena centrinių sąvokų. Ji buvo suvokiama kaip vienas esminių žmogaus buvimo būdų. Egzistencinę baimės sąvoką išrutuliojo Siorenas Kierkegoras veikale *Baimės sąvoka*. Toliau jos ėmėsi Žanas Polis Sartras, psichiatras ir filosofas Karlas Jaspersas ir Martinas Heidegeris. Baimė ir bijojimas susipina, tačiau vis tiek iš esmės yra skirtingi. Bijojimas turi objektą, baimė neturi nei objekto, nei aiškios krypties. Baimė yra susijusi su realumu ir esamybe, o bijojimas – su įsivaizdavimu ir praeitimi. Baimė „priverčia pakeisti būdą“, – rašo norvegų filosofas Jūnas Helesnesas savo knygoje *Prie ribos: apie modernumą ir ekstremalias būsenas*. „Per baimę pasaulis tampa šaltas ir „nenaminis“. Žmonės purtomi kasdienio gyvenimo rutinų. Taip jie gauna progą giliau suvokti žemiškas ir kosmines sąlygas.“

Remiantis Heidegeriu, baimė verčia žmogų atitinkamai elgtis su buvimu. Tai, ko baimė bijosi, yra pats *buvimas pasaulyje*. Baimė yra nekontroliavimas ir iš egzistencinės baimės spėriai virsta patologija. Patologiška baimė labiau slepia, nei leidžia suvokti. Bijojimą, priešingai, galima daug geriau kontroliuoti nei baimę. Tai ir daroma.

Apsvaigimas ir ekstazė

Pasiekti *ekstazišką sąmonę* galima daugeliu būdų. Pasitelkus erotiką, religingumą arba kolektyvinius ritualus. Įprastas ekstazės pasiekimo būdas yra apsvaigimas nuo cheminių medžiagų. Apie

apsvaigimą dažniausiai diskutuojama protingomis formomis, pasveriant jo žalingus poveikius. Vis mažiau dėmesio skiriama apsvaigimo naudai ir būtinumui. Ar galime įsivaizduoti visuomenę, kuri nevartoja svaigalų? Ar norėtume tokioje gyventi? Beveik visose kultūrų istorijų apžvalgose kalbama, kad apsvaigimas pradžią gavęs iš religinių ir ritualinių funkcijų. Yra pagrindas teigti, kad taip yra ir iki šiol, nors religinės išraiškos formos pridengtos. Tijanas Siorhaugas kalba apie apsvaigimą kaip apie „sekuliarinį religingumą".

Apsvaigimas kuria išimtinę būseną. Neretai apsvaigęs žmogus sulaužo savikontrolės tabu, tampa šikniumi arba išverčia savo marškinius. Apsvaigimas – rizika. Kitą dieną daugelis tai suvokia. Apsvaigimas gali būti ir ypatinga atvirumo forma, bent jau kelias valandas. Apsvaigimas yra *time-out*.

Siorhaugas apibūdina apsvaigimą kaip priešpriešą darbui. Ir meilė yra darbo priešprieša. Meilė turi logiškų apsvaigimo formų, nes pati yra ekstaziška. Meilė kelia grėsmę savikontrolei, naudai ir tikrovės suvokimui. „Baiminantis, kad šis supaprastinimas gali būti labai jau šiurkštus, galima teigti, kad apsvaigimas yra neteisėta darbo priešprieša, o meilė – teisėta."

Žaismas ir intensyvumas

Kol visiškai nepraranda kontrolės, pamišėliški kūnai yra žaislūs. Klasikinis veikalas apie žaidimą yra olando kultūros istoriko Johano Heizingos 1938 metų *Homo Ludens*. *Homo Ludens – žaidžiantis žmogus* – anot Heizingos, yra visų kultūrų pagrindinė asmenybė. Knygos paantraštė būtent ir yra *Apie kultūros pradžią žaidime*. Pirmasis žaidimas buvo sukurti apsikeitimą reikšmėmis ir nuomonėmis – kultūrą – tarp žmonių, kurie nepasitenkino vien fiziologiniu poreikiu, kad išlaikytų gyvenimą. Žaidimas turi nematerialų elementą.

Heizingai svarbiausia tai, kad žaidimas sunkiai leidžiasi apibrėžiamas: „Turėtų būti neginčijama, kad žaisdami mes esame susiję su gyvenimo funkcija, kuri nesileidžia būti apibrėžta nei logiškai, nei biologiškai. Žaidimo sąvoka savotišku būdu lieka už visų galvojimo formų, kuriomis paprastai išreiškiame dvasinio ir socialinio gyvenimo struktūras". Žaidimas kuria savo erdvę, dažnai konkrečią, tačiau visada simbolišką. Tai dramatizavimas, kuris iškelia virš kasdienio gyvenimo ir jį pakeičia. Savo simbolizavimu jis artimai susijęs su *kultu* ir religiniais ritualais.

Žaidimo esmę sudaro ir *intensyvumas*. Jis geba uždegti ir žavėti. Ne tik vaikas, bet ir suaugęs žmogus gali pasitraukti „iš savęs" tiek, kad kone patikėtų, jog *yra* kitas. „Mes žaidžiame ir žinome, kad žaidžiame, vadinasi esame ne vien paprasčiausios protingos būtybės, mat žaidimas esti už proto ribų." Žaidimo priešpriešа nėra rimtis. Žaidimai gali būti ir labai rimti, ir pavojingi gyvybei. Jo priešprieša greičiau yra *nauda*. Nurodydamas žaidimo savybę apriboti asmeninę erdvę, Heizinga rašo apie *šventą* žaidimo rimtį.

Pamišėliški kūnai sprogsta viduje. Jie veikia viduje. Jie apriboja save ir *laike*, ir *erdvėje*. Vienas potyris, kuris emocionaliai prisideda prie apribojimo, yra intensyvumas. Intensyviame potyryje – upės srovėje, kalno sienoje ar bado euforijoje – egzistuoja tik „čia ir dabar". Potyris momentinis. Tai yra su galios atsivėrimo akimirka susijęs mėgavimasis, nors ir skausmingas. Periferiniai veiksmai nukreipti į krištolo skaidrumo akimirkas. Niekas negali pasiimti su savimi kasdienos į patį pirmąjį šuolį parašiutu. Mėgavimasis nepaprastas ir trumpalaikis. Jo negali pakartoti ar atgaminti kiti. Jis visiškai individualus, ir vidinis psichinis potyris neturi išorinio standarto. Intensyvus patyrimas išvalo būtį.

Ramybė paskui

Pamišėliška veikla susijusi su orgazmu, prancūziškai – *le petit mort*. Po tokios trumpos mirties ateina aiškumas, prancūzams netgi *tristesse*.

Plaukiau guminiu plaustu Kolorado upe, kuri įteka į Didįjį Kanjoną. Pati kelionė per sroves beveik ištrinta iš atminties. Geri prisiminimai apie paras, praleistas upėje, yra kūniškasis pasitenkinimas *paskui* – po plaukimo *white water**. Mes pergalėjome upę ir lėtai slydome ramiu vandeniu į Huverio užtvanką. Plausto šturmanas mums garsiai skaitė. Jo balsas buvo kaip Franko Zapos. Jis garsiai skaitė iš majoro Džono Veslio Pavelo dienoraščio, to vienarankio karininko, kuris oficialiai per kanjoną atliko pirmąją ekspediciją. Ramybė, kurią pajutau, priklausė nuo upės nerimo.

Batajus ir auka

Pamišėliškus kūnus džiaugsmingai galima tyrinėti pasitelkus prancūzų filosofą Žoržą Batajų (1897–1962). Jis ypač jautriai reaguoja į antiproto vietą kultūros istorijoje. Jis viską apverčia aukštyn kojomis. Šventumą kuria praradimas, eikvojimas, perdėtas malonumas ir artumas mirčiai.

Būdami apsupti naudos, be paaiškinimų mes tokių dalykų nesuprantame. Tačiau šitai leidžia mintimis paeksperimentuoti: pagalvokite, jei Kristus būtų pabėgęs ir nebūtų leidęs savęs nužudyti, neturėtume jokios krikščionybės. Atmetimas yra vienas iš kelių į gyvenimo prasmę.

Noras paaukoti savo gyvenimą rizikingai žaidžiant – visiškai švaistant gyvenimo energiją – žiūrint iš *batajiškos* perspektyvos

* Putojantis vanduo (*angl.*, papr. kalbant apie bangas, krioklius ir pan.)

yra šventumo siekis. Turiu priminti šventumo apibrėžimą – jis *yra nuo kasdienos atskirta erdvė*. *Auka* mūsų kultūroje vėl siejama visų pirma su piliečių naudos visata. Etimologija primena mums, kad aukoti – *sacrifice* – reiškia daryti šventą, iš lotyniškų *sacer* – šventas ir *facere* – daryti.

Šokant nuo Oslo Plazos, plaukiant per Atlantą vandens slidėmis arba keliaujant *unarmed** į Pietų ašigalį, galimybės patirti atsitiktinių kančių didelės. Jei tai kolektyvinis prasmės siekis, galima suprasti. Tačiau kai toks siekis įgyvendinamas labai asmeniniais motyvais, tai mums gali kelti sumaištį. Individualizavimas neleidžia lengvai pamatyti sąryšių, nesusijusių vien su individu. Be to, šventumo siekiama iš naujo patirti nesinaudojant bendromis relikvijomis. Ieškoma pačios prasmės be nuorodų į gilesnį ir absoliutų pagrindą.

Žoržas Batajus priklauso ypatingai prancūzų proto šturmininkų tradicijai. Jis ieško veidmainiškiausių proto modelių, pasitelkdamas ir sąvokas „peržengimas“ bei „ekstazė“. Kaip ir kiti jo šalies filosofai, jis labai jautrus praradimui ir tam, ko nėra.

Kas buvo Žoržas Batajus? Po mirties jis tapo – arba ir buvo – kulto figūra. Jo provokacijos ypač pritapo JAV, kur filosofija lengvai tampa manieringa. Vienas nusakymas būtų toks: dieną jis buvo bibliotekininkas, o naktį – pornografinių kūrinių rašytojas. Tai paviršutiniškas apibūdinimas, bet jis nėra neteisingas. Žoržo Batajaus trumpalaikis draugas ir ilgalaikis nedraugas siurrealistų lyderis André Bretonas įsivaizdavo tą pilietinį bibliotekininko vaidmenį kaip Batajaus priedangą: „Dieną Batajus savo atsargiais bibliotekininko pirštais klaidžioja po senus ir žavius šimtmečių rankraščius, o naktį džiaugiasi niekšybėmis, kuriomis norėtų juos perpildyti“.

Batajaus produkcija milžiniška. Ji apima poeziją, romanus, politinius pamfletus, taip pat teorinius darbus apie estetiką, religiją,

* Beginklis, neginkluotas (*angl.*).

filosofiją, sociologiją ir ekonomiką. Filosofas Kioranas apie Batajų rašo, kad šis „be jokių abejonių buvęs ne vien rašytojas ir mąstytojas“, jis buvęs *dvejonė*. Jo dvejonė buvo ir požiūris į modernaus pasaulio sakralumo išstūmimą. Būdamas jaunas, jis mokėsi teologijos ir ketino tapti vienuoliu.

Trečiajame dešimtmetyje jis pateko į siurrealistų aplinką, tačiau jo santykiai su lyderiu Andrė Bretonu buvo įtempti. Ketvirtajame dešimtmetyje Batajus įsitraukė į politiką ir aktyviai dalyvavo keliose komunistinėse grupuotėse. Batajaus knygos *Erotizmas* norvegų leidimo įvade filosofas Espenas Hameris rašo, kad jo angažavimasis pamažu vis labiau buvo kreipiamas į religinę – bet antikrikščionišką – veiklą. Daug ką pasako žurnalo ir slaptos draugijos, kurią Batajus įkūrė 1936 metais, pavadinimas – *Acéphale. Acéphale* reiškia „begalvis“ ir išreiškia Batajaus norą apleisti civilizuoto pasaulio šviesą vardan ekstaziškos prarastų pasaulių galybės. Draugijos didvyriai buvo Markizas de Sadas ir Nyčė, lydimi Kierkegoro, Don Žuano ir Dioniso.

Gamtos gausybė

Filosofas Batajui rado užtarėją – patį proto kritiką Nyčę. 1933 metų veikale „Eikvojimo sąvoka“ Batajus pristato mirties panieką ir pagarbą neproduktyviam bei eikvojamam buvimui; už tai jis dėkingas Nyčei, kuris rėmėsi Dionisu, pertekliaus ir ekstazės dievu. Antžmogis turi imunitetą, kad nepaklustų vergiškai moralei.

Batajaus išplėtota ištisa antropologija apie eikvojimą ir auką buvo smarkiai įkvėpta ir prancūzų socialantropologo Marselio Moso 1923 metų klasikinio veikalo *Essai sur le Don* – „Apie dovaną“. Mosas rašo apie *potlacho* instituciją. Šiaurės Amerikos indėnų gentys varžosi pasitelkusios griežtas ritualines formas, kas daugiau išeikvos. Potlacho nugalėtoju tampa tas, kuris savo noru daugiausia pastato ant kortos. Indėnų vadai gali vienas kitą nurungti atiduodami ir

gadindami vertingus dalykus: maistą, kanojas, palapines, belaisvius, žmonas. Ekstremaliais atvejais jie gali eiti dar toliau: sudeginti stovyklą, net paaukoti gyvybę, kad tik laimėtų.

Batajui šis eikvojimas yra begalinės gamtos gausybės patvirtinimas. Per potlachą švenčiami esami gamtos ekscesai. Tradicinė ekonomika pagrįsta trūkumu, tuo, kad visiems nepakanka. Įžūli Batajaus hipotezė ta, kad visada egzistuoja perteklius, ir kultūra yra kuriama ant švaistymų ir perdėjimų pamatų.

Batajus rašo apie naudą – „tą žemą ir nepatvarią egzistencijos sąvoką". Žmogaus veiksmai negali būti supaprastinti iki produkcijos ir išsaugojimo. Jam įdomus praradimo principas, nes šios neproduktyvios išlaidos nuo kitų formų išlaidų skiriasi tuo, kad jos nėra tarpinė produkcijos grandis. Jis rašo apie prabangą, sielvartą, karą, kultus, brangių monumentų statymą, žaidimus ir pjeses, menus, „iškreiptą seksualinę veiklą (be tikslo pratęsti giminę)" – jie visi „bent jau primityviomis sąlygomis yra patys sau tikslai".

Ypač aukojimo ritualuose Batajus mato praradimo ir eikvojimo socialinę kultūros kūrimo funkciją. Jis duoda istorinę nuorodą į krikščionybę, kur Jėzaus auka buvo pati įkūnyta visagalybė. Dievo sūnaus paaukojimas – tai žmogaus baimės virtimas beribio praradimo ir kritimo reprezentacija.

Auka Batajui yra centrinė visų žinomų kultūrų komunikacija, visai kitokia nei racionalus kelias į pažinimą. Nepakankama pažinti, nes pažinimas pirmiausia stato ant kortos intelektą. O auka yra širdies, jausmų kalba, „tai nežinojimas".

Statyti gyvenimą ant kortos

Modernioje epochoje Batajus remiasi laisvalaikio leidimo formų eikvojamu charakteriu. Jis rašo apie lažybas, žaidimus ir apie gyvenimo statymą ant kortos. „Energija švaistoma kiek įmanoma, ji sukelia netikrumo būseną, o ši bet kokiomis aplinkybėmis turi

intensyvumo, gerokai didesnio už produkcijos intensyvumą. Žmogus neišvengia ir jo gyvenimui iškilusio pavojaus, kuris, priešingai, yra visiškai nesąmoningos atrakcijos tikslas." Daug pastatoma ant kortos, dauguma pralaimi. Batajui tai yra *mokestis* už išlietas aistras. Jeigu Batajus būtų gyvas, būtų smagu praleisti su juo ilgą parą Las Vegase.

„Dar žmogui reikia atkreipti dėmesį į tai, kad išlaidos šiandieniam bėgimo sportui yra menkos, palyginti su bizantų ekstravagancija; šie visą visuomenės gyvenimą pajungdavo arklių lenktynėms."

Mūsų kultūra bando išstumti eikvojimą. Tai daroma visokiais būdais: nuo tabu iki įstatymų apie „sveiką protą" norint užkirsti tam kelią. Kapitalistinė produkcija yra grindžiama eikvojimo priešpriešа ir tam tikru kraštutiniu lankstymusi naudos ir reprodukcijos principui. Tačiau Batajui tai visiškai nereiškia, kad praradimo principas kaip fundamentali antropologija išnyksta. Tai reiškia tik tai, kad formos tampa ne tokios aiškios ir ne tokios laisvos, be to, jam dar ir melagingesnės. Jos pralenda pro plyšius sienoje.

Mąstytojas Batajus smarkiai prisidėjo prie „ne naudos" kultūros istorijos. Pats aš manau, kad protas, kuris nepriima neprotingumo, nėra joks protas, tik prievartinė mintis. Su Batajaus praradimo ir eikvojimo sąvokomis priartėjame prie supratimo, kas yra rizikinga veikla. Žaidimas su mirtimi retai kada yra savižudiška veikla. Tai aštrus gyvenimas. Šiek tiek negrabu, kai kas pasakys. Rizikinga veikla yra kita komunikacijos forma. Tai komunikacija, kuri yra neracionali ir antiracionali, tačiau visiškai teisinga.

Žinojimas ir nežinojimas

Manau, kad ilgainiui mums pavyks suvokti pamišėliškas kūno praktikas. Nyčė rašė apie „kraštutinumų magiją". Bet kur dingsta magija, kai antiproto erdvės pripildomos proto? Kraštutinės praktikos tikriausiai yra „sunaudojamos" savo dabartine forma.

Melancholinis klausimas: kur moderniam žmogui po kurio laiko teks ieškoti savo erdvės, kuri dar nebus perpildyta aiškinimų ir interpretavimų? Ekstaziški patyrimai lemia *nežinojimą*. Mes pripildome žinojimo. Tačiau ar pamišėliškiems kūnams teks tapti dar pamišėliškesniems? Ar kraštutinė veikla veda prie dar didesnių kraštutinumų? Ar tokios veiklos tikslas – provokacija? Tačiau mes ją toleruojame ir taip paverčiame provokaciją bedante. Provokacija ir apatija yra seserys. Ko po kurio laiko reiks, kad patirtume ribą? Kiek labai reikia priartėti prie mirties?

Ką mums daryti? Galbūt žaisti visiškai kitoniškus žaidimus.

Ne tik žinojimas išskaido galimą naudą, kuri slypi veikloje. Žaidimas yra centrinis daugelyje kūno praktikų. Tačiau pinigai, konkurencija, profesionalizacija žaidimą paverčia korumpuotu. Praktikos pairsta ir tada, kai tai, ką jos gali pasiūlyti, nėra pakankamai gerai. Erichas Fromas yra mąstęs apie mūsų poreikį prisipildyti stimulų ir frikcijos. Stimulus jis skirstė į dvi formas: paviršutiniai ir įtraukiantys. Paviršutiniai stimulai nepatenkina poreikių, o sukuria dar didesnį to paties dalyko poreikį. Jie skatina dozės augimą.

Kiek kartų reikia nušokti prisirišus guma Tusenfryde* – dabar jis vadinamas *Sky-Coaster*, – kol pajusi poreikį eiti toliau?

* Vietovė netoli Oslo, kurioje yra karuselių parkas.

Menas nuobodžiauti

Ir teigiamu, ir neigiamu požiūriu

Ar mes nuobodžiaujame? Mano dukra užlipa į pastogę, kur aš sėdžiu ir rašau. Sako, kad nuobodžiauja. Tikriausiai nėra kuo užsiimti. Ji nori prasiblaškyti. Sakau, kad dabar neturiu laiko. Nesakau, jog laiko neturiu todėl, kad rašau apie nuobodulį. Nesu tikras, ar mane turėtų graužti sąžinė. Bandau apsieiti be to.

Verčiau stengiuosi priskirti savo veiksmui bent kiek teisėtumo. Rašau, kad mokėjimas nuobodžiauti gali išeiti į naudą. Prasiblaškymas ir nuobodis yra susiję tuo, jog abiejų priešprieša yra koncentracija. Nuobodis tampa problema, nes mes praradome kultūrinę kompetenciją gerai nuobodžiauti. Menui nuobodžiauti iškilęs rimtas pavojus.

Kai *baimės troškimas* ir *rizika* tapo madingi, o mes spiečiamės ties mirties bedugne, paaiškinimų galima sugalvoti daug – genetinių, psichologinių ar sociologinių. Vienas iš paaiškinimų gali būti pabėgimas nuo mėšlungiško nenuilsimo, kuris išgyvenamas kaip nuobodis. Modernumas nėra tik neaiškumas ir nekontroliavimas. Tai ir saugumas, kuris irgi gali būti išgyvenamas kaip nuobodulys. Vakarų kultūra rėminama netikrumo jausmo. Jis nusitęsia nuo švelnaus nuobodžio iki konsekventiškiausios formos – nepakeliamo tuštumos jausmo.

Leiskite trumpai supažindinti su keliais nuoboduliais. Leidausi vedamas vokiečių sociologo Martino Dėlemano knygos *Lang-*

*weile? Deutung eines verbreiteten Phänomens**. Yra keturi pagrindiniai būdai nuobodžiauti. Neskaitykite pernelyg kategoriškai, nes kiekvienas jų yra daugiaprasmis ir pinasi su kitais.

Situacijos nulemtas. Tai eilė, nenusisekusi šventė su apgailėtinomis kalbomis, snūduriavimas bažnyčioje arba laukimo laikas naršant po internetą.

Kitas – *nepakenčiamas*. Tai mus pagavusi kasdienos monotonija. Tai keturiasdešimties metų krizė ir pilietiški sekmadieniai. Kiti dalykai irgi nuobodūs. Kierkegoras yra rašęs, kad tie, kurie nenuobodžiauja, kurie dėl vienos ar kitos priežasties šiame pasaulyje yra be galo užsiėmę, yra patys nuobodžiausi.

Yra ir *kuriantis,* kartkartėm pasirodantis nuobodis. Gėtė sveikina jį kaip „mūzų motiną". To aš ir bandau išmokyti vaikus – vertinti tai, kad dabar nieko ypatingo neįvyks.

Galiausiai – *egzistencinis* nuobodulys. Jis rimtas, nes žengia koja kojon su vidinės mirties ir sielos tuštumos jausmu. Šis nuobodulys, kai žmogui „trūksta savęs", yra jaunesnysis mirties brolis. Jis man pažįstamas iš psichoterapinių seansų. Aš išvargstu ir netenku įkvėpimo, juntu, kad tai kyla ne iš manęs, o iš kito.

Toliau noriu aprašyti dvi paskutines nuobodulio formas.

Vidinė mirtis ir rasizmas

Egzistencinis nuobodulys gali būti paplitęs kaip grupinis fenomenas. Kai žmonės taip nuobodžiauja būriais, tai jau vadinama gražesniu žodžiu – *nepasitenkinimas*. Trondas Bergas Eriksenas užsimena, kad ši tuštumos jausmo forma turi polinkį ypač pasireikšti kiekvieno šimtmečio pabaigoje – *fin-de-siècle*. Toks nuobodis mielai ekscentriškai demonstruojamas. Jis vadinamas dekadansu. Dekadansas paprasčiausiai reiškia nuopuolį. Dekadan-

* Nuobodulys. Paplitusio reiškinio aiškinimas (*vok.*).

sas dažnai pasireiškia pavojingomis kūno technikomis ir nusilpusiu gyvenimo jausmu.

Gyvenimo aplinkybės sukurtos tokios, kad modernus žmogus galėtų nuobodžiauti. Atstumas iki tikrovės, turinčios gamtos formą, nemažas. Mes esame saugūs, nei šąlame, nei badaujame. Priedangos ieškome miestuose. Atsitraukimas nuo tikrovės gali sukelti netikrumo jausmą, o šis sukuria tikrovės alkį. Imama ilgėtis gyvenimo, artumo ir frikcijos. Kūnas savo konkretumu gali konfrontuoti su fizine tikrove tokiais būdais, kurie suvokiami kaip aiškūs ir pakankamai stiprūs. Kultūroje, eliminavusioje badą, atsiranda savanoriškas badas kaip vienas metodų „ką nors pajusti“. Tai tik vienas pavyzdys. Intensyvus patyrimas leidžia mums išlikti budriems.

Pesimistas Šopenhaueris yra kolektyvinio nuobodulio filosofas. Jam nuobodis atrodė esąs patenkintų poreikių sekmuo. Jis įspėjo, kad utopijos apie tobuląją žemės laimę neabejotinai pakis į pilką nuobodžio dykumą. Sociobiologai traukia ta pačia kryptimi svarstydami apie nuobodulį kaip apie civilizacijos atmatą. Cituoju Jūną Helesnesą: „Vienas iš sociobiologų pareiškimų yra tas, kad nuobodulys yra žmogaus smegenų reakcija į civilizacijos sąlygas, kurios yra priešingybė toms, per kurias susiformavo ir išsivystė smegenys. Kovoje su stygiumi vystosi žmogus. Jei ši kova vedama iki galo nuolatos patiriant pergales, kūrybinė geba kovoti nepanaudojama, ji pakinta į žlugdantį palankų vėją, o visa kita yra nepasitenkinimas“.

Visa kita yra nepasitenkinimas. Dramatiškas pareiškimas. Nepasitenkinimas yra susitikimas su savimi kaip su nieku arba kaip su neturinčiu reikšmės. Mes norime to išvengti, taigi atsiduodame prasiblaškymui. Dauguma tokių prasiblaškymų geri. Kitų šalutinis poveikis yra *dar didesnis nuobodulys*.

Rizikos ieškojimas yra artima forma prasiblaškymui. Veikla retai kada iš tikrųjų yra pavojinga. Tai greičiausiai vadinamoji apskaičiuota rizika, labiau susijusi su įsivaizduojamu, o ne su

rimtu pavojumi. Vien dėl to, kad ši veikla yra taip gerai apskaičiuota, veikiai ir ji tampa nuobodi. Pernelyg didelė stimuliacija triukšmu, vadinamu pramoga, tikriausiai yra įprasčiausias nuobodulio, kaip nepageidautino pašalinio poveikio, pavyzdys. Karas yra kitas, retesnis pavyzdys. Kai prasidėjo Folklendo karas, ir Anglija, ir Argentina be galo džiaugėsi. Anot Helesneso, karo proveržis tradiciškai sukėlė „didelį, ovacingą džiaugsmą. Įprasta tai nutylėti, kadangi tokie dalykai yra tabu, tačiau tai faktas. Beje, nėra slepiamas ir džiaugsmas, kai karas baigiasi. Tačiau proveržio sukeltas džiaugsmas nė kiek ne mažesnis, tik kitoniškas – kaip kai kas pasakytų – tamsesnis“. Triviali kasdiena baigiasi, *taedium vitae* nebėra. Prasidėjęs karas, be kančios, susideda daugiausia iš nuobodulio. Tai laukimas, laukimas ir mirtinas nuobodulys.

Toks kolektyvinis nuobodulys pavojingas. Už tuščių nuobodulio patyrimų tyko neapykanta, panieka ir barbariškumas. Egzistuoja bauginantis norvegiškas nuobodis. Ir tai yra būtent patenkintųjų nuobodis. Jį išgyvena sočiai pavalgę žmonės, kurie tarp pokalbių šou ir muilo serialų puoselėja šykštumą ir agresiją kitoms odos spalvoms. Norvegų rasizmas yra ypač gėdingas, nes jo negalima pateisinti nei išmanymo, nei gerovės stygiumi. Tai nuobodulio rasizmas.

Nuobodulio gynimas

Leiskite pakeisti ženklus. Gerasis nuobodulys? Tai tas nuobodulys, kuris gali gydyti nuo nuobodulio.

Britų psichoanalitikas Adamas Filipsas parašė žavią knygelę *On Kissing, Tickling and Being Bored* (norvegiškas leidimas: *Apie bučiavimąsi, kutenimą ir nuobodulį*, 1995). Pirmąkart ją radau mažame knygynėlyje žiemos sode Froido namuose Londone. Pirma reakcija – pavydas. Koks pavadinimas! Tokių pavadinimų trūkumas yra tas, kad jei visa knyga irgi išlaikytų tą patį standartą, tai būtų

tikra sensacija. Deja, ir šis atvejis ne toks, tačiau mintys apie nuobodulį yra vienos įdomiausių. Tai vaiko nuobodulio gynimas.

Nuobodulys yra kažko praradimas. Sielvartaujant pasaulis tampa tuščias ir skurdus. Apėmus melancholijai, ištuštinamas pats *Aš*. Nuobodulys tikriausiai apima ir tą, ir tą. Tačiau trumpi, nors vis tiek intensyvūs nuoboduliai vaikystėje nėra atsakas į didelius praradimus, tai paprasčiausiai pertrauka po ko nors ar prieš ką nors kita. Šis nuobodulys rodo, kad vaikas užsiėmęs savo užsiėmimo trūkumu. Jį pagavęs pagaulumo trūkumas. Visų tikrų pereinamųjų situacijų paskirties vieta nėra žinoma. Nuobodulys Filipsui yra ir perėjimas, ir galimybė; nesančių *galimybių* ryšulys.

Jei žmogus per greitai nepabėga nuo nuobodulio arba jeigu vaiko nepastūmėja iniciatyvos trokštantys tėvai, tai gali būti auksinė proga leisti aplinkai lėtai skverbtis į vidų. Kaip rašo Filipsas: „...būk pakankamai drąsus ir leisk jausmams vystytis“. Bėgimas nuo nuobodulio gali užguiti. Pavyzdžiui, žmogus nedėmesingai bėga per meno galeriją tikėdamasis, jog vienas ar kitas meno kūrinys bus pakankamai viliojamas, kad jį sustabdytų.

Kai vaikai pramogų ir sąžingraužių tėvų yra nuolat pripildomi pasilinksminimų, jie negauna progos panuobodžiauti. Kaip šitai veikia gebą pakęsti tuščias erdves? Trūkstamas gebėjimas pakęsti tuščias erdves apriboja likusių erdvių, kuriomis galima disponuoti, kiekį ir vartojimą.

Mano dukra vėl buvo užlipusi. Klausiu, ar ji vis dar nuobodžiauja. Taip, truputėlį. Gerai, ateinu.

Paralyžiuotas nuo juosmens

Dėmesio ruletė

Palm Springsas yra pasaulietiškas šlaitas Mohavio dykumoje. Palm Springsas išgarsėjo kaip priebėgos Holivudo žvaigždėms vieta. Pavargusio miesto pakraštyje yra Betės Ford klinika, atjunkymo nuo mėšlu tapusios šlovės įstaiga. Miesto dykumos muziejuje gali sužinoti apie turtingą gyvūnų ir augalų pasaulį ten, kur sprendžiant iš išorės yra tik nevaisingas smėlio ir akmenų kraštovaizdis. Daiktai dažnai nėra tokie, kokie atrodo.

Su žmogum, sėdinčiu vežimėlyje, gali būti ribotą laiką, nes galiausiai iškyla klausimas *kodėl*. Mes susitikome kaip kolegos. Leiskite man jį vadinti Dr. Starku. Jis buvo iš Arizonos. Turėjome kartu praleisti dvi dienas toje pačioje darbo grupėje konferencijų viešbutyje dykumoje. Per pirmosios popietės pertrauką pamaniau, kad tikslinga būtų paklausti. Jis liko baisiai patenkintas.

– Prireiks laiko. Vakare pakalbėsime.

Atėjo vakaras.

Pietaudamas draugijos nelaukiau, tačiau jis labai greitai įriedėjo, pakeisdamas mano planus. Dr. Starkas buvo entuziastas, visada geros nuotaikos. Paklausiau savęs, ar aš pats įstengčiau diena iš dienos išlaikyti tokią nuotaiką, jeigu sėdėčiau vežimėlyje. Tai įprastas klausimas, kuris stato klausiantįjį į žemesnę padėtį. Dr. Starkas gerai mokėjo išnaudoti tokį neišreikštą moralinį pranašumą. Per trumpą laiką paklausyti apie jo paralyžių susitelkė visa grupė.

– Žinau gerą vietą, ten niekas mūsų neras.

Mes pavalgėme, metas desertui.

– Jūs klausėte, kaip aš į jį pakliuvau, – Starkas sudavė abiem rankomis per ratus. – Galiu papasakoti. Gerai?

Aš užsiiminėjau sklandymu. Man sekėsi – laisvas kaip paukštis ir visa kita, *you know**! Fantastiška. Ar kas nors iš jūsų bandė? Turėtumėte pabandyti!

Mirtis kaip filmo klišė

Būdamas pasakotojas, pajutau poreikį pasakojimą sustabdyti. Jo pasakojimo būdas vertė mane įtarinėti, ar tai nebus amerikietiškasis šaunumas. Likusioje pasakojimo dalyje smarkiai susilpninsiu tą galią ir patosą, su kuriuo jis pristatė savo pasakojimą. Aš labiau laikysiuosi sausų faktų. Toks redagavimas yra garbingiausias, nes kad ir kaip ten būtų, aš nelabai įsimenu detales. Teisinga bus kartais leisti pasakoti ir jam pačiam.

Dr. Starkas gyvai pasakojo apie savo trauką dykumai. Apie dykumą, matytą iš oro, ir apie tai, kokia gera ši trauka, kalbėjo apie dykumos turtus ir apie akis, kurios apgauna. Dr. Starkas detaliai vardijo skraidymo džiaugsmus. Aš susigundžiau. Paskui pasakojo, kad prarado kontrolę. Sakė įkritęs į oro duobę. Jis gurkštelėjo alaus, dirbtinai nutilo ir paskui papasakojo apie kritimą.

– Ir gulėjau ten, negalėdamas pasijudinti. Gulėjau rausvai rudoje dykumoje, kur vidurdienio temperatūra siekia penkiasdešimt penkis laipsnius, kur yra vienuolika skirtingų barškuolių rūšių, trisdešimt skirtingų rūšių skorpionų, juodosios našlės ir taip toliau. Ir nuodingosios Džilos pabaisos. Džilos pabaisos neturi tiesiosios žarnos. Visos jų gyvenimo atmatos lindi jų kūne.

Taigi ten jis tysojo. Anot jo, elgėsi labai stoiškai. Po penkioli-

* Čia – jūs žinote (*angl.*).

kos minučių apsilankė grifai. Jam tai pasirodė baisiai komiška. Gulėjo ten kaip klišė. JAV neįmanoma numirti kaip nors kitaip, kas dar nebūtų filmo klišė.

Jam pasisekė. Nelabai toli tiesėsi *dirt road**, kelias, kurį vargiai pavadintum keliu. Kas keturiolika dienų juo pravažiuodavo skreperis, kad tas kelias ten išliktų. Nukentėjusysis po nelaimingo atsitikimo buvo rastas.

– Jis nelabai žinojo, kaip turėtų elgtis su sužeistu žmogumi. Jis delsė, nors turėjo man padėti. Jis pakėlė mane, ir jo rankos sudrėko. Nežinau, kurį iš mūsų labiau jaudino tai, kad aš buvau apsišlapinęs. Baimindamasis ir keikdamasis jis įkėlė mane į skreperio priekinę sėdynę. Paskui nuvažiavo porą kilometrų iki artimiausio vaiduokliško miesto. Kadaise ten buvo mažas miestelis, dabar jis liko mirštgyvis: degalinė ir dar šis tas. Jie įnešė mane į padėvėtų daiktų parduotuvę.

Vaiduoklišką miestą tądien aplankė patyrimas. Tie keli ten gyvenę žmonės rinkosi pas Dr. Starką; pasirodė penkiolika galvų. Žinoma, neapsieita be nerimo ir patarinėjimų. Iš dangaus nukrito žmogus, jis buvo paralyžiuotas nuo juosmens. Reikėjo kažko imtis.

Kokia istorija be moters

Jie paklojo guolį geriausio pikapo kėbule, to, kuris priklauso naudotų daiktų prekeiviui. Paskui pasakojime buvo pristatyta jauna ir graži moteris. Ji visa širdimi pasinėrė į geruolės vaidmenį. Moteris apklojo jį. Prisėdo šalia, laikė jį už rankos ir šlapia skepetėle šluostė jam kaktą. Dr. Starkas pasakojo apie ją taip, kad aš susidomėjau jais abiem. Atidžiau pažiūrėjau į jį. Ar mano skepsis nepagrįstas? Metaforos buvo nelauktos. Jis turėjo polinkį kalbė-

* Žvyruotas kelias (*angl.*).

damas poetiškai tikslinti. Atsidūrė anapus to kičo, nuo kurio pradėjo pasakojimą.

– Aš mėgavausi. Ir šiek tiek smaginausi. Perėmiau jų nuotaikas. Iš tikrųjų ėmiau savęs gailėtis. Tačiau tada rimtai pajutau patekęs į bėdą.

Dr. Starkas mus visus pavergė.

– Atsargiai pasikėliau ant kėbulo, tartum būčiau kolibrio kiaušinis. Mane paramstė pagalvėmis ir apklotais. Tada jaunoji moteris atsigulė man ant kojų, įsikibo jų, tyliai verkė ir keikė pasaulį, kuris mane suluošino. Ir kitus ji apkrėtė šia nuotaika. Kai kas garsiai šūkčiojo.

Jos ašaros sumišo su dykumos prakaitu ant veido.

Jis padarė pauzę.

– Tada neabejojau, kad tas vaizdas gražiausias, kokį kada esu matęs.

Ji norėjo kartu važiuoti į ligoninę ir pasirūpinti, kad mane tinkamai prižiūrėtų. Taip, ir daugiau jų norėjo važiuoti kartu. Buvo užvesti dar du automobiliai. Tiesiai šviesiai kalbant, draugai, mane užvaldė aistra, nors ir buvau suparalyžiuotas. Žmogus turi daugiau nei vieną nervų sistemą.

Dr. Starkas dar kartą padarė pauzę. Dabar gėrė tik jis vienas. Mėgavosi.

– Ilgiau negalėjau taip tęsti.

Dr. Starkas tikrai šią istoriją buvo pasakojęs kelis kartus anksčiau. Buvo patyręs. Dabar priartėjome prie dramatiškos kulminacijos. Lankas įtemptas.

Jis pasakojo apie pajudėjusį kortežą. Jie išvažiavo į greitkelį. Paralyžiuotas Starkas atsiprašydamas kreipėsi į vyrą kėbule. Jaunoji moteris buvo pernelyg įsijautusi. Dvejodamas jis kažką prasitarė, kad kritimas pavyko sensacingai gerai. Be to, pasakojo, kad paralyžiuotas yra jau septynerius metus. Ir pridūrė, jog ir paralyžiuotas žmogus gali gyventi tikrą gyvenimą, netgi skraidyti kaip paukštis.

– Žinote, ką jie padarė?

Starkas apsidairė tarsi per klausimų varžybas. Nė vienas iš mūsų nežinojo.

– Niekas neateina į galvą? Jie mane sumušė. Jaunoji moteris bandė mane pridengti savo kūnu. Ir jai kažkas sudavė, paskui nustūmė. Vėliau mane išmetė ant kelkraščio. Į ligoninę patekau su dviem sulaužytais šonkauliais ir kraujuojančia sėklide.

Mes, sėdėję apie stalą, nutilome.

The kick of the night!

Mačiau savo paralyžiuoto kolegos įtampos alkį. Atrodė, žiūriu į lošiantį žmogų. Jis lošė ne iš pinigų, o iš savo požiūrio. Pats save pastatė ant kortos mūsų mažame susirinkime. Dabar mums reikėjo spręsti, ar tai jo pergalė, ar pralaimėjimas.

Dar kurį laiką buvo tylu. Šį vakarą jis pralaimėjo. Sausas empirikas iš Miuncheno sumaišė jam kortas:

– Juk ne tai norėjome išgirsti. Mes klausėme, kaip tave paralyžiavo.

Vokietis sėdėjo šalia Dr. Starko ir spardė vežimėlį.

– Apie tai klausėme.

– Juk apie tai galiu papasakoti rytoj vakare, ar ne? – Dr. Starkas buvo sukūręs feljetoną, kurio nenutrūkstamo pagrindinio vaidmens ėmėsi pats.

– Tu nusipelnei būti išpertas!

Dr. Starkas suvokė situaciją. Šį vakarą jam nepasisekė. Jis visiems pasiūlė išgerti. Niekas nenorėjo. Aš norėjau, tačiau baimingai atsisakiau. Išeidamas užmečiau per petį žvilgsnį – mačiau vyrą, dviem rankom apglėbusį gėrimą, paralyžiuotą nuo juosmens. Buvau sutrikęs. Ar jis buvo nusiminęs, ar tai irgi buvo jo scenarijaus dalis?

Rytojaus dieną Dr. Starkas vėl pasirodė užkrečiamai juokau-

damas. Per pertraukas jis riedėjo aplink ir bendravo. Kai konferencija baigėsi, mačiau, kaip jis važiavo naujos grupės priekyje į jo pasiūlytą restoraną.

Domiuosi, kaip jis atsidūrė vežimėlyje. Dar įdomiau man, kokį žaidimą jis žaidžia. Gavau jo vizitinę kortelę su elektroninio pašto adresu. Kartais mane suima noras leisti jam laimėti – nusprendžiu parašyti ir paklausti, kaip jis iš tikrųjų pakliuvo į vežimėlį. Tegul jis gauna dėmesio *kick!*

Dabar tai darau.

Sulaukiau atsakymų, žaidimas tęsiasi.

Horror

Nuovargis

Eva žiūri begales siaubo filmų. Kad geriau miegotų.

Didis, motinos besiilgintis švedų poetas Gunaras Ekelefas rašo: „Aš maitinu alkį alkiu". Eva bandė užmigti košmarus naudodama kaip migdomuosius.

Gal ir keistai nuskambės, tačiau tai yra visai logiška, kai esi toks neramus kaip Eva. Kita besiilginti ir labai nerami asmenybė, Fernandas Pesuja, turi panašų tokio užbėgimo už akių pavyzdį: „Reikia paversti buvimą monotonišku, kad išvengtum monotonijos". Tai fundamentalus žmogaus elgesys, kuris vadinamas homeopatija – „daugiau to paties". Dažnai tai nepadeda.

„Nuo to darosi geriau. Jaučiuosi daug ramesnė." Evai siaubas atstoja maratoną. Ji naudoja filmus kaip brutalų *fizinį* susitikimą. „Tai yra panašiai kaip bėgimas. Aš vis bėgu ir bėgu, gal mylią, iš tikrųjų ne dėl ko nors, o dėl paties bėgimo. O kai jau būnu pabėgiojusi, kai nulekiu mylią be jokios pertraukos, tada – pergalė ir dušas su vonia. Tada būnu atsipalaidavusi."

Evos tikslas – išsilaikyti. Ji žiūri *horror*, ji žiūri *splatter*, nekenčia *snuff*, nes žino, kad tai – apgavystė. Ji vis žiūri ir žiūri, nes nori iškęsti tai, kas sukelia jai šleikštulį. Ji nori užsigrūdinti, kad pasiektų tikslą. *Matyti* reiškia dramatišką konfrontaciją. Tai sukuria aplinkos frikciją, iš to kyla priešpriešа, kurią jai reikia nugalėti savo kūne. Man regis, labiausiai jai patinka tie filmai, ku-

rie yra tokie blogi, kad ji gali sutelkti dėmesį ties nepatogumo iškentimu, užuot nerimavusi įtraukta į pasitikėjimą keliančių būtybių gyvenimą. Siekis nieko nežinoti tampa jos buvimo patvirtinimu. Masinis vaizdinių naudojimas, ne tik jos, labiau susijęs su potyrio siekimu per triukšmą ir trukdžius nei su prasmės siekimu.

Troškimo jausmas tapatus nuovargiui.

Be to, ji norėjo, kad pasakyčiau savo nuomonę apie filmus. Mane tai nudžiugino. Sulaužiau auksinę psichoterapinio mąstymo taisyklę likti neutraliam. Kartais pasiimdavau peržiūrėti jos vaizdo juostų namo. Man atrodo, jai reikėjo suaugusio žmogaus, kuris galėtų papasakoti, kas yra kūrimas ir kokia jo vieta. Įtarinėjau, kad ji norėjo, jog laikyčiausi atokiai nuo tų filmų, kurie, jos tvirtinimu, jai patiko. Paskui ji galėtų ginti save, remdamasi savo versija. Tada aš būčiau senas, o ji jauna. Tai labai paprasta ir labai tvarkinga. Tada mes palaikytume santykius.

RAMYBĖ

Judesys mums duotas iš prigimties;
visiška ramybė yra mirtis.

Paskalis
Mintys

Dykuma

Romansas vienam žmogui

Dykuma – geras antidepresantas. Pamažu pradėjau kolekcionuoti. Pradėjau kolekcionuoti dykumas. Tampu entuziastas. Mano kolekcija kol kas labai kukli, bet palengva auga.

Kam įsimylėti dykumą? Žinoma, tai romantiška meilė. Savo kilme ji labai platoniška: trauka dykumai kaip idėjai. Kaip idėja, dykuma yra laba aiški.

Gundymas prasidėjo nuo knygų. Pradėjau skaityti dykumos rašytojus. Radau vienišumo siekiančių dykumos autorių nišą ir knygų lentynoje atskyriau jiems vietos. Lotis, Boulas, Eberhart ir Čatvinas – jie iš karto siekė ir išorinės ramybės, ir išorinės dramos, ir dykuma galėjo jiems tai suteikti. Vienoje knygoje buvo nuorodų apie naujumą. Aš daug kartų perskridau Australijos dykumas, neiškeldamas kojos ant žemės. Buvau perskaitęs metro ilgio lentyną knygų, prieš pirmą kartą išsinuomodamas arklį ir vedlį Egipte. Joti nemokėjau, tačiau spjoviau į tai. Po kelių valandų iš nugaros tekėjo kraujas.

Esu tik trumpalaikis keliautojas, ir vis tiek: dykuma yra priartėjimas prie savęs. Kai kas pasakys, kad artėti prie savęs yra gerai, kad kartais svarbu pajusti vidinę ramybę, kuri skatinama išorinės ramybės. Kiti pasakys, kad artėti prie savęs reiškia būti atiduotam savo blogiausiam priešui. Tačiau keliaujant šis priešas dažniausiai lieka namie. Kelionės privalumas tas, kad į savo kas-

dieną gali pažvelgti iš išorės. Kai geri saldžią arbatą su mėlynaisiais žmonėmis Sacharoje ir matai, kaip radikaliai kitaip galima nugyventi gyvenimą, kyla išpūstas susirūpinimas. Kodėl turiu gyventi turėdamas tikslą patikti kitiems? Kam man gyventi jų gyvenimą? Dykuma – gera vieta sutvarkyti dydžių santykius.

Kraštovaizdis skirtas matyti save. Mes nebūtinai ieškome harmoningiausių vietų. Kontrastas gali būti per stiprus, priklausomai nuo mūsų pačių savijautos. Ieškoti dykumos gali reikšti ieškoti *patvirtinimo* labiau nei *skatinimo*. Žiūrėti į save smėlyje ir matyti dykumiškumą savyje gali tapti geru patvirtinimu, nes žmogus mato sutelktą vaizdą.

Kalboje ir supratime reikia skirti skatinimą ir patvirtinimą. Milijoną kartų girdėjome norinčiuosius „pozityviai mąstyti" sakant, kad mums reikia paskatinimų. Taip, mums jų reikia. Tačiau mums reikia daugiau, reikia šio to kito. Mums gali reikėti įsikibus laikytis savo nepatogumo – dykumiškumo, kad paskui suvoktume, jog jį galime pakęsti ir pergalėti. Mums reikia, kad ir kiti mus tokius pakęstų.

Keletą kartų esu patyręs, jog pacientai ieško nepatogių vietų, kad galėtų vieni medituoti. Psichoterapija dažnai yra veiksminga todėl, kad tai yra nepatogumo išlaikymas, kai padedantis žmogus nebando tuojau pat pašalinti skausmo paguodomis. Ji ar jis nenori girdėti, kad dabar jau viskas geriau, nori girdėti, kad viskas yra taip pat blogai, galbūt blogiau; tas kitas žmogus neturi nuo to pasitraukti. Reikmė skatinti gali būti ir mūsų stipriausių jausmų, taigi ir mūsų pačių atstūmimas.

Užmerkiu akis ir bandau grįžti prie druskos telkinių Mirties slėnyje, į šios kelionės pradžią. Gerai, kad tokių kraštovaizdžių esama – jokio nepakeliamo lengvumo.

Dykuma irgi yra paskatinimas. Iš išorės ji miri ir išdžiūvusi. Tačiau ji pilna gyvybės. Dauguma dalykų paslėpti nuo žmogaus akies. Apstu gyvūnų rūšių. Augalija turtinga. Dykuma yra gyvenimo garbinimas. Sakoma, kad augalo, kuris virš smėlio išlindęs

tik kelis centimetrus, šaknys siekia iki dviejų kilometrų. Dykuma turi vandens, tačiau jis yra giliai. Jeigu jis iškiltų į paviršių, išgaruotų; taip išgaruoja prakaitas, dar nepradėjęs tekėti, kai esi Mirties slėnio šešėlyje, kur spigina penkiasdešimt penki laipsniai. Tai labai klastingas ekologinis balansas. Gyvūnai ir augalai vandens gauna ėsdami vieni kitus.

Po pusdienio kelionės motociklu po vietovę prie pietinio Maroko sienos su Alžyru kelkraštyje sutikau vienišą žmogų. Jis pardavinėjo menkniekius. Menką prekių asortimentą ant dulkino demblio sudarė kompaktinių plokštelių dėklai be plokštelių, naudotas dantų šepetukas ir dvi dušo galvutės. Susižavėjęs nusiperku abi dušo galvutes kaip suvenyrus, simbolizuojančius pragyvenimą būdą. Tikrai įžeidžiu vyrą užmokėdamas dvigubai tiek, kiek jis prašė.

Pasyvūs džiaugsmai

Hamame

Savikontrolės lūkesčiai ir būtinybė viską įveikti pačiam gali priversti mus užmiršti meną priimti. Padedamas purvo vonių prižiūrėtojo, to gali vėl išmokti. Pasaulis yra didesnis už kūną, tačiau kūnas gali būti pasaulis.

Nuvažiuoti į mažai viliojamą Gulimino miestelį pietų Maroke man buvo tam tikra literatūrinė išmonė. Savo knygoje *Balsai iš Marakešo* Elijas Kanetis rašo apie kaprizingus kupranugarius iš Gulimino. Todėl panorau pamatyti Gulimino kupranugarių turgų.

Guliminas vadinamas pačia Sacharos dykumos pradžia, tačiau kol raudona dykumos žemė virsta geltonomis smėlio kopomis, reikia pajudėti dar kelias mylias į pietus. Šiose kopose Bernardas Bertolučis filmavo Polo Bouleso romaną *Dangus – stogas*. Apie Guliminą irgi gali sutikti *mėlynųjų žmonių*. Tai tuaregai, dykumos klajokliai. Jų drabužiai yra mėlynų atspalvių, sakoma, kad jie dera prie odos. Jų oda tapusi tamsiai mėlyna – vienintelė mėlynoji rasė.

Siaubinga buvo para. Pakeliui į pietus pilna policijos. Dėl konflikto su Vakarų Sachara. Prieš tai po pietų mane buvo sustabdžiusi įgulos miestelio Bu Izikarno kontrolė. Savo sertifikatą pamiršau Osle. Buvo aišku, kad nesu koks nors ginklų kontrabandininkas, tačiau jų poreikis tądien kam nors pademonstruoti savo valdžią irgi buvo aiškus. Jie konfiskavo mano pasą, pavadino tai

namų areštu ir pasiūlė mane į vienintelį viešbutį – vienos užgesusios žvaigždutės *Anti-Atlas*. Be kareivių, mieste gyveno kone vieni kirpėjai. Visuomenė, kuri išsilaiko jos nariams kerpant vienas kitą? Kad prastumčiau laiką, nusikirpau, pas kitą barzdaskutį nusiskutau ir porą kartų iš eilės pietums suvalgiau kupranugarienos.

Man buvo šalta, buvau vienas, tualetas neveikė, ir aš keikiau tą romantišką idėją vienam motociklu važinėtis po dykumą. Kaip dalį šio romantiško priepuolio savo kuprinę prikišau per daug kilogramų dykumos rašytojų. Tai buvo jauno mirusio Bruso Čatvino kelionių pasakojimų rinkinys *What am I doing here?** ir visiškai naujas Bouleso romanas *Too far from home***. Pernelyg gerai supratau, iš kur tokie pavadinimai.

Pensininkai hipiai

Kitą rytą man grąžino pasą. Per saulėtekį išvažiavau prie Abainu oazės, kelis kilometrus į šiaurę nuo Gulimino. Skaičiau, kad ten yra karštieji baseinai: 37 laipsnių vyrams ir 27 moterims. Terakotos spalvos baseine nusiploviau dykumos dulkes, šaltį ir sąstingį nuo sėdėjimo ant motociklo. Išsilaisvinimas. Ir vandens, ir mano temperatūra ta pati. Kaip žinoti, kur aš prasidedu ir kur baigiuosi? O kodėl turėčiau tai žinoti? Tėvas prausia sūnų. Abu stovi baseine, ir tėvas rankomis kaip samčiu pila vandenį sūnui ant galvos. Viskas gerai, ir aš policininkams viską atleidau.

Į baseiną po kurio laiko atėjo trys veteranai hipiai. Jie paskutinius trisdešimt metų gyveno oazėje, prisirišo prie vietos, kur lengva gauti *kifo* – marokietiško hašišo. Jauniausiam buvo 57, vyriausiam – 62 metai. Susitikimas buvo ir liūdnas, ir juokingas. Jie mane linksmino, tačiau aš iš visų jėgų stengiausi sutvardyti

* Ką aš čia veikiu? (*angl.*)

** Labai toli nuo namų (*angl.*).

savo panieką. Jie kvailai meldėsi sukilimui prieš santvarką, bet labiausiai sujudę buvo dėl to, kad jiems paskirtos labai mažos pašalpos. Visi trys gaudavo invalidumo pašalpas pašto čekiu iš Anglijos ar Vokietijos. Jie buvo patetiški ir išbrokuoti.

Tokie patys buvo ir kupranugariai išgirtame Gulimino turguje. „Tris kartus turėjau reikalų su kupranugariais, ir visi kartai baigėsi tragiškai“, – rašė Elijas Kanetis. Tas pats ir su mano kupranugariais.

Turguje kupranugarių buvo nedaug, jie buvo seni, šlykštūs ir laukė, kad musulmonas skerdikas kuo greičiau įbestų jiems į kaklą peilį. Keli uolūs vaikai mane tampė ir traukė, ketindami už pinigus parodyti atrakciją. Jie nuvedė mane prie kitos sienos pusės. Ten buvo ketinama susidoroti su sena kupranugare. Suaugusieji ir vaikai stovėjo aplink ją ir bruzdėjo. Kažkas vis paleisdavo į ją akmenį. Sumišus nežinojimui ir žavėjimuisi, jie dvejojo, ar ją nužudyti. Veterinaras iš universiteto buvo pakviestas ją ištirti. Dabar buvo ketinama ją pribaigti.

Kupranugarė kelias dienas ėdė ir graužė savo vieną pėdą, dideli gabalai buvo išgraužti, kone iki pačios blauzdos.

Ir mintis, ir pagraužtos kojos vaizdas kartu su išprotėjusia ir baisiai nelaiminga kupranugare sujaukė mano svajonę pamatyti dykumą. Norėjau dingti. Jaučiausi išpurvintas. Raudono smėlio dulkės burnoje priminė, kad esu purvinas. „Dulkės! – rašė Jozefas Brodskis (žinoma, apie Stambulą). – Ar šios pasaulio dalies fundamentalią substanciją sudaro paprasčiausias purvas, neradęs jokios kitos pastovios užuovėjos?“ Įkvėptas rytinių maudynių Abainu voniose, norėjau grįžti į vandenį. Norėjau nusivalyti, nusitrinti nuo savęs tą išprotėjusią kupranugarę ir visą tragišką kupranugarių turgų. Tačiau nebuvau nusiteikęs vėl susitikti tris neįgalius pensininkus su nuvytusiais taikos ženklais.

Žingsnis

Vietoj to nuėjau į miesto hamamą. Islamas yra švari religija. Islamiškoji pirties kultūra turi šaknis iš Rytų pirčių ir tradicijomis apipintų romėnų pirčių. Be religinio apsivalymo, pirtis yra ir socialinė susitikimų vieta, o moterims – ir prieglobsčio vieta. Didesnėse vietovėse hamamas atviras visą parą.

Vos įėjau, teko prisiminti, kad nemoku nei kalbos, nei suprantu kodų. Kaip elgtis? Galų gale – kiek nusirengti? Krikščioniškos kultūros fundamentalusis jausmas yra *kaltė*. Išmokau, kad šią kultūrą vienija *gėda,* už ją čia baudžiama. Tačiau kokia gėda? O kaip kūno gėda, kiek ir kaip? Po poros dienų važiuodamas į Tatą, tolumoje mačiau kelis autobusus, o aplink juos buvo išsiskirsčiusi eilė žmonių, kurie stovėjo ar tupėjo ant dykumos smėlio. Dar nemačiau, kas ten buvo, tačiau vaizdas puikus, tarsi choreografo būtų pasidarbuota. Jie stovėjo nutolę vieni nuo kitų. Privažiavau arčiau. Čia ne choreografija, tai skysčio nuleidimas. Šimtai kareivių sinchroniškai šlapinosi atsistoję stebėtinai tolygiu atstumu vienas nuo kito.

Pats sau nusijuokiau ir suvokiau, kad čia žmogus neturėtų atvirai apnuoginti savo lytinių organų. Tačiau kaip man elgtis?

Nereikėjo daug apie tai galvoti. Du jauni vyrai ėmėsi vadovauti. Jie buvo jaunesni už mane. Aš gavau medinius sandalus ir tam tikrą darbužį. Paskui jie palydėjo mane iki tolimiausio kambario, pilno karštų garų. Vienintelis inventorius kambaryje buvo du čiaupai sienoje, baseinas su šaltu vandeniu, baseinas su karštu ir keli cinko kibirai. Vos galėjau įžiūrėti kitus, esančius kambaryje. Vieni sėdėjo atsirėmę į sieną, o kiti išsitiesę gulėjo ant grindų. Mane tiedu paguldė tiesiai ant grindų. Kol gulėjau, man dingtelėjo tema kriminaliniam pasakojimui. Kas, jei vienas iš tyliai gulinčių karštoje garinėje būtų lavonas – europietis?

Kūnas yra mūsų intymumas. Psichinė oda. Jis yra išmestas į

pasaulį, pirmiausia juo mes patiriame. Jis yra ir *riba*, membrana, kuri išorinį potyrį paverčia vidiniu. Intymumas yra pavojingiausias mūsų potyris, nes taip mažai mes turime kontrolės. Kai kontrolės mažiausia, mes esame atviriausi: ir gerąja, ir blogąja prasme, kad mus būtų galima įžeisti, atmesti, kartu ir tam, kad taptume ko nors dalimi. Čia nebeliko daugiau nieko, tik atsisakyti kontrolės ir viską patikėti per tūkstantį metų išplautai tradicijai.

Per valandą mane išmuilavo, ištrynė, išmasažavo, lenkė, tiesino, nuliejo šiltu vandeniu, ant galvos užpylė šalto vandens; ir sodino, ir spaudė gulėti. Stengiausi būti pasyvus priėmėjas. Ir man pasisekė. Aš atidaviau save.

Likau gulėti ant grindų. Pasidarė per karšta. Nenuovokiai perėjau į šalia esančią patalpą, ten temperatūra buvo šiek tiek žemesnė. Žiūrėjau į berniukus ir vyrus, kurie prausė ir masažavo vieni kitus. Kur riba tarp erotikos ir masažo? Ar žaidimas yra ypač pažengusi švelnumo forma? Taip niekada nebuvau lietęs savo draugų. Kuo ilgiau spoksojau, tuo labiau ėmiau įtikėti, kad berniukų ir vyrų elgesį valdė aiškios taisyklės. Galbūt klydau.

Paskui užmigau.

Dekartas pirtyje

Kitas kartas buvo Stambule. Turkų lyra dar pašėliškesnė nei italų. *Cağaloğlu hammam* vėl padaviau daugiau nei milijoną baltais ir juodais pinigais. Šįkart pasiruošiau visai kitaip. Pasiskaičiau tai, ką turėjau išmanyti. Aš, kaip ir dera, ideologiškai pasiruošiau savo pirčiai.

Taip jau nutiko, kad maudžiausi per keturių šimtų metų filosofo Dekarto gimimo jubiliejų. Tačiau jau prieš sužinodamas šią naujieną iš anglų rytinio laikraščio, perskaityto Rytų ekspreso tradicijų turtingame Pera Palas viešbutyje, buvau pasiruošęs idealiai *kartezianististiškai*. Pasirodžiau be jokių pirties reikmenų, tik

su Jozefo Brodskio apybraiža *Kelionė į Stambulą*. Tačiau su kūnu ir mintimi – *res extensa* –tįsi kūno substancija ir *res cogitans* – mąstanti substancija. Viena vertus, aš ketinau maudytis. Kita vertus, buvau perdėtai susidomėjęs savo maudymosi patirtimi. Atėjau be rankšluosčio, tačiau pasirodžiau ir kaip objektas, ir kaip subjektas. Mano sureikšminto dėmesio priežastis buvo, aišku, ta, kad marokietiškos pirtys taip nusisekė. Ar galėjau vėl išgyventi tą potyrį?

Ar tai neįmanoma mintis? *Analizė* reiškia suskilimą. Ar galėjo visą mano sėkmingą patyrimą pirtyje suardyti analizė, kilusi iš minties? Brodskis rašo: „Tu neskrodi giedančio paukščio, kad sužinotum, iš kur kyla giesmė".

Gana apie tai. Aš įėjau.

Pasirinkau atskirą pirtį. *Cağaloğlu* pirtis nėra vien tik gražiausia iš daugiau nei šimto osmaniškų pirčių Stambule. Tai tauri pirtis. Mahmutas I leido 1741 metais ją pastatyti, kad surinktų lėšų bibliotekai, kurią buvo įkūręs Hagijos Sofijos mečetėje.

Cağaloğlu pirtis tikrai graži. Garinės viduryje stūkso marmurinė pakyla. Ten aš ir buvau paguldytas, iš pradžių, kad pailsėčiau, o paskui, kad mane galėtų išmasažuoti. Spoksojau į kupolą. Spalvingos šviesos sruogos skverbėsi pro garus ir sudarė raštą, visi siauri jo šviesos ruoželiai sklido vis kita kryptimi. Žiūrėti į stiklą ant lubų buvo tas pats, kas žiūrėti pro vyno butelio dugną. Šviesa galėjo būti paimta iš vokiškų dvidešimt pirmojo amžiaus ekspresionistinių filmų, arba atvirkščiai.

Čia išsakomos kūno mintys yra tai, kas buvo išprotauta vėliau. Nes pirtis revoliucinga būtent dėl to, kad suteikia galimybę užsimiršti. Kūnas yra svaigimo priemonė, kuri aptemdo racionalią tvarką. Pirtis priminė man, kad aš nepakankamai svaiginuosi, paprasčiausiai todėl, kad tai sukelia per daug nepatogių padarinių. Mano tėvo amžiaus vyras žila barzda, su pilvu, apsijuosęs klubus drabužiu, pradėjo nuo kojų. Kambario temperatūra buvo tokia, kad ant marmuro gulėti buvo šilta ir minkšta. Rūpestingai ir stip-

riai jis judėjo per visą mano kūną. Buvau pernokęs iš pasiruošimo ir visiškai nesipriešinau.

Du kulminaciniai taškai:

Vienas – jis sparčiai braukia man per ranką, nuo peties iki pirštų, tarytum kažką ištraukdamas lauk. Kažką iš manęs išmasažuoja, per kiekvieną pirštą, ir šitai parodo ranka tą kažką numesdamas ant grindų.

Kitas kulminacinis taškas – jis gana smarkiai uždeda rankas man ant veido ir braukia jomis iki smilkinių. Jis nutraukia senąjį ir suteikia vietos naujam veidui.

Paskui jis nuvedė mane į kambarėlį išmuilinti, ištrinti ir dar pamasažuoti. Kaltai sušnibždėjo: „ekstra paslaugos" mainais į dar keletą dešimčių tūkstančių. „...Kaip sultonas". Paspausdamas ranką, norėjo susitarti, kad nieko nesakysiu viršininkui. Susierzinau, kai man buvo priminta, kad esu turistas, susierzinau dėl jo konspiracijos apgailėtinumo. Tačiau man patiko tas pagyvenęs vyras, mes paspaudėme vienas kitam ranką, buvo aišku, kad to norėjau.

Man ant veido jis uždėjo labai karštą skepetą. Jaučiau nepatogumą ir malonumą.

Šiek tiek baiminausi. Gelerto pirtyje Budapešte buvau prieš daugelį metų patyręs kažką panašaus. Masažuotojas pašnabždėjo man į ausį, kad už kelis papildomus dolerius galiu gauti šį tą daugiau. Gauti *Extra Sport*. Aš užmokėjau ir sulaukiau papildomo sportinio išplakimo, kokio jau nebuvau patyręs nuo antros klasės pradinėje mokykloje. Vienintelė paguoda tuo metu buvo tai, kad man šiek tiek pavyko sulaikyti skausmą, bandant įminti mįslę apie negrą, kurį ką tik pamačiau pirtyje. Jis ėjo į soliariumą. Kam? Dėmesį sutelkęs į šią paslaptį, išsigelbėjau. Mintis išgelbėjo kūną. Ir aš įminiau mįslę.

Atsidavimas

Buvau išpraustas kaip naujagimis.

Labai greitai lioviausi baimintis. Be to, buvo sunku patikėti, kad pagyvenęs vyras, apsivyturiavęs klubus drabužiu, galėtų padaryti man ką nors bloga tokioje gražioje patalpoje. Estetika yra etikos motina. Čia niekas nenorėjo man blogo. Architektūra tarsi mečetės.

Vėliau svarstydamas suvokiau, kad pirtis man reiškė *rūpinimąsi*. Ne rūpinimosi gavimą, o galėjimą priimti rūpinimąsi. Mane nuolat priblokšdavo išsilaisvinimas, kurį dauguma pajunta susirgę. Tada jie gali ilsėtis ir perduoti kontrolę gydytojui. Savikontrolė menkai atpalaiduoja. Muilinamas ir prižiūrimas aš lengvai atsidaviau tam, kam paprastai be dvejonių neatsiduodu. Yra kitų jutimiškumų, ne vien norvegiškas slidinėjimas. Priimdamas rūpinimąsi mano kūnu, aš kelias minutes išgyvenau tokį intymumą su savimi, kurio retai kada pasiekiu sėdėdamas psichoterapeuto kėdėje, juk paprastai laukiama, kad žmogus kalbės *pats*. Čia, kur buvo tiek vandens, sunku buvo suprasti, iš kur tas vanduo ant veido.

Nereikia būti labai psichoanalitiškai motyvuotam, kad pradėtum spekuliuoti apie buvimo apsuptam vandens svarbą. Juk šitaip mes pradėjome gyvenimą iki gimimo, prieš pradėdami tikrą. Tačiau tokie svarstymai man nėra priimtini. Aš, atvirkščiai, mieliau kalbu apie tai, kad pirtis buvo tarsi *būti apkabintam*. Senuku buvo galima pasitikėti, nes jis žinojo, ką daro. Skirtingai nei sadistas Gelerto pirtyje Budapešte, viskas, ko jis ėmėsi, buvo *tinkama*. Tinkamai smarku, tinkamai švelnu, tinkamai daug. Šioks toks nepatogumas tas, kad tau buvo priminta, kas yra patogumas. Kelių šimtmečių kultūros institucija nugrimzdo į jo rankas. Žiūrėjau į jas. Jos buvo šiurkščios kaip kalvio ir vis tiek jautrios.

Pusnuogio pagyvenusio vyro man suteiktas išsilaisvinimas buvo susijęs su tuo, kad man visiškai nereikėjo su juo kaip nors elgtis. Su manimi elgtis turėjo jis. Mūsų santykiai buvo ekonominiai. Aš nusipirkau jį už daugiau nei vieną milijoną. Aš užmokėjau, kad man nereikėtų atsilyginti nei kuo nors prisidėti. Neturėjau jokių jausmų lūkesčių. Jo profesionalumas irgi buvo puiki riba, ir jis nepasinaudojo tuo atvirumu, prie kurio per mano kūną prisidėjo. Vinikotas sukūrė *laikymo* sąvoką. Vaikas yra visiškai priklausomas nuo motinos kontrolės. Jis laikomas ir konkrečia, ir perkeltine prasme. Iš motinos reikalaujama laikyti tinkamai stipriai – iki vaikas bus saugus ir išsivystęs.

Higiena ir visa kita

Daug kas teršia pasąmonę. Privalėjimas kontroliuoti sieloje palieka daug šlakų. Maudytis reiškia ir *tapti švariam*. Simboliška higienos reikšmė daugumoje kultūrų yra susijusi su *ko nors atsikratymu*. Nešvarumai yra tai, kas peržengia ribas, tai, kas įsiveržia, tampa per daug ir stirkso. Nešvarumai yra tai, kas kelia grėsmę tvarkai.

Išpraustas ir pasidaręs minkštas, judėjau į susitikimą su M. Mano drabužiai šiandien man kaip tik tiko, ir elgetos buvo gerai nusiteikę.

Patariau M. apsilankyti moterų pirtyje. Tačiau ji baiminosi įsivaizduodama, kad ją trins nepažįstamas žmogus. Todėl užsiėmė norvegišku jutimiškumu – ėjo pasivaikščioti. Švelni nuotaika ją apėmė apsilankius Jeni Kami mečetėje. Ji nepagalvojo, kad plaukus reikia pridengti. Vienas iš mečetės darbuotojų apgaubė jai galvą dideliu vualiu. Jis tai padarė taip švelniai ir nesavanaudiškai, kad tai ją sujaudino. Kartu ją patraukė potyris būti pridengtai, veikiau *vaikščioti priedangoje*. Taip gera atsitraukti. Ją pridengė vualis, aš pakilau garuose.

Ramybė

Kelionė su dviem kėdėmis

Tai idealūs ir romantiški svarstymai apie pusės planetos apkeliavimą, kad pajustum namų ramybės atspalvį. Ir apie lėtumą.

Ieškojau kolegos, nes maniau, kad jis yra tas žmogus, kurio ieškau.

Iš standartinio portreto Irvinas D. Jalomas atrodo kaip kietas žydų riešutėlis. Tas Jalomas, kurį aš susitinku, yra švelnus patriarchas. Jis – pagyvenęs vyras palinkusiu sprandu. Psichiatras Irvinas D. Jalomas pasitraukė iš Stenfordo universiteto profesoriaus pareigų. Manau, kad jam šiek tiek įgriso. Jam pabodo tai, kas vadinama „tyrimų procesija“; skaičiai ir statistika svarbesni už klinikinę patirtį. Dabar jis vis labiau tampa rašytoju ir kiek mažiau psichiatru. Tačiau privačia praktika tebesiverčia. Jalomas sėkmingai derina psichiatriją kaip specialybę su rašymu apie ją. Su grožinės literatūros rašymu. Mes stovime svetainėje ir žvilgsniu vedžiojame per visus vertimus lentynoje. Jis pats jau nebeskaičiuoja šalių ir kalbų.

Ieškojau Jalomo, nes pamaniau, kad jis yra žmogus, kurio ieškau. Atrodė kaip brandaus amžiaus psichoterapeutas. Jalomas – stiprus gynėjas gydytojo meno, susijusio ne tik su medicina, bet ir su humanizmu. Ieškau patyrusių žmonių, su kuriais galėčiau pasikalbėti apie savo profesiją, jau tapusią kančia. Tik-

riausiai taip artėjama ir prie idėjos fiks. Tai susiję su *kalbėjimosi menu.*

Lankausi pas jį namie. Jalomas gyvena Palo Alte Kalifornijoje, pusvalandis kelio išnuomotu automobiliu į pietus nuo San Francisko. Tai Silikono slėnio širdis. Čia greiti pinigai ir greitos avarijos. Čia sunkūs darbai, direktoriai, neturintys draugų, ir tie, kuriuos sutrikdo staigūs pasikeitimai. Ten, kur egzistuoja geri laikai, egzistuoja *laiko neturėjimo* perteklius. Jalomas, priešingai, daug laiko skiria svečiui, kuris pats save pasikvietė į svečius.

Jalomo literatūroje rašoma apie porų santykius. Porų santykiai, kuriems jis skiria daugiausia dėmesio, yra santykiai tarp psichoterapeuto ir paciento. Jis rašo apie dialogus ir susitikimus. Jie aprėpia ir atsidavusius duetus, ir varginančias dvikovas. Chirurgai turi skalpelį, vidaus ligų daktarai – stetoskopą. Psichoterapeutas yra visiškai priklausomas nuo gebėjimo vesti dialogą ir nuo kultūrinių sąlygų, lemiančių, kaip dialogas vedamas.

Man kelia nerimą mano specialybės sąlygos. Mane jaudina gero pokalbio sąlygos. Mano švelnų kultūrinį pesimizmą patvirtina patyręs kolega. Jalomas kalba apie lėtą terapinį pokalbį, kuriam JAV iš po kojų slysta ekonominis pagrindas. „Viskas turi būti išspręsta greitai, kuriamos standartinės trumpalaikės programos pakeisti negatyvią elgseną ir mąstyseną. Ar manai, kad patyręs terapeutas, kuris pats patyrė baimę, ieškotų tokios programos? Vargu. Iššūkis – rimtai dirbti su savimi."

Aš užsimenu, kad terapiniam pokalbiui iškilusi ne tik ekonominė grėsmė, – jam grasina ir kultūra, kuri nori atmesti nepatogumus beveik neatsižvelgdama į nieką. Kultūra, kuri taip uoliai siekia skausmo malšinimo, sugriauna kompetenciją stengtis valdyti skausmą. Lengva įsivaizduoti padėtį be išeities. Atsidavimo ritualai iškęsti tai, kas negatyvu, baigiasi. Jausti skausmą yra tapatu buvimui žmogumi. Ar ir psichiatras baiminasi jausmų? Psichiatras turi sumažinti skausmą. Tačiau kai psichiatras pernelyg nori tik vienpusiškai valdyti simptomus ir taip atsisako įsijausti į

subjektyvų patyrimą, kad jį suvoktų, jis leidžia suprasti, kad blogis neturi būti pakenčiamas. Tai analogiška tam, kai tėvai nepakenčia vaiko jausmų. Kaip tada vaikui išmokti juos valdyti?

Galime sakyti, kad mūsų kultūrai labai rūpi jausmai. Tačiau pirmiausia vaikomasi entuziazmo ir susijaudinimo – tai suteikia žiniasklaida.

Mes su Jalomu kelias valandas kalbamės apie pokalbius. Abu laikomės įsitvėrę tos psichoterapijos pusės, kuri nesileidžia įspraudžiama į protokolus ir yra visai kitokia, ne pedagogiška. Jalomui savaime suprantama yra tai, kad ši specialybė yra *ir* meno šaka.

Ten sėdėdamas jaučiuosi šiek tiek kaip senukas. Ir man palinksta sprandas. Aš ir kolega su ožio barzda dalijamės žlugimo baime. Tai mane šiek tiek kankina. Kartu manau, kad būnant radikalu mano pareiga yra rūpintis terapinių pokalbių sąlygomis. Imuosi etimologijos – radikalumas paprasčiausiai reiškia šaknų ieškojimą. Jei psichiatras nori išgelbėti savo radikalumo likučius, jis turi drįsti tyrinėti gilųjį žmogaus subjektyvumą. Drąsus psichiatras turi sukurti erdvę, kur žmogus save pastatytų ant kortos. Psichoterapijoje nekalbama vien apie *juos* – pacientus, bet ir apie *mus*. Ir gydytojas yra keičiamas.

Dabartinės kultūros globališkiausia išraiška yra vartotojiškumas. Santykiams būdinga būti ekonominių mainų grandimi. Iliuziška tikėti, kad psichiatrija gali nuo to apginti. Tačiau psichiatrijos kultūrai metamas lygiai toks pat iššūkis, kad ji netaptų lygiai tokia paviršutiniška kaip komercinė šiandienė visuomenė, kad ji galėtų tapti prieglobsčiu lėtai ir bendrai nuostabai.

Jalomas sako: „Rašymas man yra aistros kurti patenkinimas. Tačiau tai yra ir mano įnašas gelbstint mūsų specialybę. Psichoterapijos esmė aiškiau išreiškiama beletristika nei psichiatrine faktine proza. Faktinėje prozoje dingsta svarbūs suvokimai. O juk reikia kurti giliojo subjektyvumo suvokimą“.

Dvi kėdės

Už pagrindinio namo stovi priestatas. Ten yra darbo kambarys. Ten jis rašo ir gydo. Kai Jalomas aiškina, kaip jis dalija savo darbo dieną į terapinius pasakojimus ir savo pasakojimus, atrodo, kad tai yra tinkamiausia iš visų kombinacijų. Mes einame ten.

Neblogas kambarys. Sienas dengia knygos, sunkios, žmogiškųjų patyrimų prigrūstos lentynos. Pas Jalomą nėra jokios sofos. Tačiau stovi dvi gilios kėdės. Pabandau atsisėsti. Gera čia būti.

Paskui mane apima namų ilgesys. Pasiilgstu savo kontoros ir savų dviejų kėdžių. Šiek tiek keblu ilgėtis savo kontoros. Ko aš ilgiuosi? Tikriausiai ramybės. Ar aš pažįstu ramybę? Taip, tačiau ramybė man yra pernelyg didelis žodis, ir aš baiminuosi jį vartoti. Geriau pažįstu nerimą. Aš dažnai vienu metu atsiduriu keliose vietose. Aš esu vienur, o smegenys intensyviai apdoroja kitus dalykus. Tikriausiai ateis laikas, kai mirtinai užsigalvosiu.

Nėra netikėta tai, jog reikia atsidurti Kalifornijoje, kad suprasčiau, jog dvi savo kėdes Osle sieju su trokštama ramybe. Tai nėra taip lengvai suvokiama Osle. Juk dėl tokių priežasčių mes keliaujame. Aš ilgiuosi ne savo kontoros, nors ji ir išdažyta ta dykumos spalva, kurios aš norėjau. Kontora ir dvi kėdės yra vaizdinys, nusakantis, kad aš jaučiuosi prisijungęs, susijęs kartu sukurtu tarpusavio ryšiu. Esu Kalifornijoje kartu su protingu terapeutu ir prisimenu tuos kartus, kai aš pats per psichoterapijos seansus pasijuntu savo vietoje, nes dialogas irgi būna savo vietoje. Santykiai tarp gydytojo ir paciento funkcionuoja. Tai gilus pasitenkinimas. Nors ir negebu to nusakyti, manau, kad abu suvokiame nerimo ir judėjimo skirtumą. Jei kelis kartus tai patyrei, tau galas.

Tai, ką toliau rašysiu apie psichoterapiją, noriu, kad būtų suvokta kaip konkretūs patyrimai ir kaip kitų veiklių žmogaus santykių vaizdinys. Būdamas proto žmogus, gerai išmanau visas negatyvias psichoterapijos praktikos galimybes: tuščias kalbas, val-

dovo technikas ir kita. Tačiau apie psichoterapiją kalbu kaip apie prototipinį patyrimą, kokie *gali būti* žmonių santykiai. Turiu protingą draugą, rašytoją. Paklausiau jo, kas jo specialybėje jį labiausiai tenkina. Jis atsakė: kai jis gali įžiūrėti fundamentalią kalbos išmintį. Per darbą pajuntamas fundamentalumas. Jis sakė: įžiūrėti aiškumą, kuris yra paslėptas po tuo, kas matoma. Psichoterapijos erdvė, kai ji veikia, man yra žmonių fundamentalių veiklių santykių vystymas ir efektyvinimas.

Tokia erdvė yra viena iš nedaugelio užuovėjos nišų skubėjimo kultūroje. Mes greitai atsitrenkiame vienas į kitą, ir kurti santykius, kuriais iš tikrųjų maitinamės, trūksta laiko. Yra nedaug vietų, kur turime galimybę *iš lėto kalbėtis*. Galima prieštarauti, kad tai skirta tik nedaugeliui. Taip, tačiau ar tai argumentas prieš, ar už? Psichoterapija yra pagalba nuo *elgsenos* sunkumų, kuri funkcionuoja elgiantis.

Psichoterapijos erdvė yra neįprasta erdvė. Ji paprasta. Erdvė apvaloma nuo trukdžių. Durys uždaromos, į telefono skambučius neatsakinėjama. Tai režisūra. Yra taisyklės ir ribos, kad tai būtų prasminga. Psichoterapija yra modernios ankstesnių laikų papročių formos. *Aš* pripildytoje kultūroje savirefleksija yra svarbus gero funkcionavimo kriterijus. Kai savigarba patiria narcizinę krizę, savireflektuojančios erdvės sienos užsiveria. Lieka tik čia ir dabar, o geba simboliškai mąstyti gali suirti, kad taptų konkrečiu ekscentrišku veiksmu. Taisyklės ir ribos per terapinius susitikimus reikalingi tam, kad refleksijai būtų kuriamos naujos erdvės. Ir viena iš darbo dalių yra tvirtai laikytis ribų.

Žmonės, nepažįstantys vienas kito, susitinka, kad sukurtų santykius. Santykiai sukuriami anapus kasdienos, kad sutelktum daug dėmesio tam, kas nutiks būtent šiems santykiams. Rodomi kitų santykių, kuriuos patyrė ir į kuriuos buvo įtrauktas pacientas, modeliai. Tikimasi, kad šie modeliai gali būti suprasti ir per terapinius santykius kitais būdais išgyventi. „Kiti būdai" dažnai reiškia tai, kad jie bus patvirtinti ir pakenčiami. Mes susitinkame kaip

lygūs, tačiau ne kaip panašūs. Vienas iš mūsų prisiima daugiau atsakomybės, kartais tiek, kad psichoterapijos erdvė telieka vienintele teisėta vieta, kur pacientas gali neturėti atsakomybės. Panašumas nebūtinai yra geras išeities taškas sulaukti pagalbos.

Svarbi šių santykių dalis yra žodžiai ir pasakojimai. Jei žmogus kalba tik su savimi, iškyla rizika kartotis. Jei apie kalbą telkiasi du ar daugiau žmonių, daug didesnės galimybės atidengti klišes. Kai žmogus kaip Jalomas yra ir rašytojas, ir psichoterapeutas, egzistuoja dvi reikalo pusės:

„Kaip psichoterapeutas, aš ieškau pasakojimo – *narratives*. Ieškau paciento pasakojimų. Kartu su pacientu mes ieškome naujų pasakojimų, kurie padarytų jų gyvenimą geresnį. Ir rašytojas ieško pasakojimų. Esu įsitikinęs, kad pradėjęs rašyti tapau geresnis klausytojas, nes turiu dvigubą pavedimą. O terapiniam vyksmui svarbu, kad terapeutas būtų angažuotas."

Aš reguliuojantis kitas

Kalba yra fantastiškas mūsų gyvenimo įvykis.

Kai mažas vaikas įvaldo verbalinę kalbą, iškyla visai naujos galimybės. Asmeniniais išgyvenimais gali būti dalijamasi su kitais, ir vaikas atveria visai naują galimų santykių pasaulį. Jis gali pakeisti ir pranokti pasaulį jį įvardydamas. Kalba suteikia mums galimybių ir atsitraukti nuo savęs. Atsiranda skirtumas tarp asmeninio išgyvenimo kaip *išgyvento* ir kaip *reprezentuojamo*.

Kalba yra fantastiškas mūsų gyvenimo įvykis, kuriuo dažnai netinkamai naudojamasi. Ypač šiukšlinai kultūra naudoja psichologinę kalbą. Nėra tas pats, kaip žodžiai vartojami. Viešas *prisipažinimas* yra tapęs pramogų šlamšto televizijos ir paskalų žurnalistikos dalimi. Jalomas sako: „Žmonės labiau išsipasakoja per Opros Vinfrei televizijos šou nei savo terapeutams". Pasakojimai apie visišką privatumą gali reikšti ir tai, jog kalba pastumiama į

priekį, kad išvengtum susitikimo su savimi. Svarbu matyti, kaip psichologinė retorika įvairiais būdais yra naudojama *prieš* įžvalgumą ir įsigilinimą.

Todėl svarbu priminti, kad kalba yra toli gražu ne vien žodžiai. Psichoterapijos procesas pats yra geras pavyzdys, rodantis, kad verbalinė kalba turi aiškių apribojimų. Jei verbalinį pokalbį vienpusiškai paversime terapinės idėjų tradicijos centru, daug ką atstumsime. Rizikuosime pasiduoti *žodžiacentrizmui*. Psichoterapijos erdvėje egzistuoja ne tik verbalinės tikrovės, bet ir *afektyvinės tikrovės*. Mūsų pirmieji susitikimai su savo tėvais yra susiję su *afektų išreiškimu*. Per mimiką, kūną, gestus ir kartojimų sąveiką vyksta mokymas ir reguliuojamas mūsų afektinis repertuaras. Kai kuriuos afektus mes išmokstame geriau, kitus blogiau. Nepažįstami afektai gali kelti sunkumų, kai vėliau gyvenime su jais susiduriame. Kai kurie iš mūsų anksti išmoksta, kad afektus reikia pakęsti, kiti išmoksta niūrias pamokas apie sunkumus juos kontroliuoti.

Psichoterapija irgi yra susijusi su afektyviu intonavimu. Jo paveikumas tam tikru laipsniu priklauso nuo empatiškų terapeuto gebėjimų. Dalijimasis bendru dėmesiu, dalijimasis ketinimais ir dalijimasis afektyviomis būsenomis leidžia labiau reguliuoti afektus, kurie buvo išsprūdę iš kontrolės. Dažnai svarbiausia ne tai, kas buvo pasakyta, tačiau kad tai buvo pasakyta dalyvaujant kitam – paprasčiausiai kitas žmogus yra nuspėjamai ir patikimai ten. Kūdikių tyrinėtojas Danielis Sternas sukūrė *Aš reguliuojančio kito* sąvoką. Jis kalba apie tėvų santykius su kūdikiu, bet kaip metafora tai tinka ir suaugusiųjų santykiams. Sąveikos kartojimai kiekvienąkart įsiskverbia į *Aš* ir jį perorganizuoja. Per kartojimus susikuria tai, ką Sternas vadina *sukurtu palydovu*. Tai kartojimo menas. Žmonėmis mes tampame per kitus. Nieko nėra žmogiška, kas nebūtų santykiai.

Pokalbis su vaizdu

Esu Jalomo būsto priestate.

Visai sutikčiau būti šio žmogaus pacientu. Pirmiausia išbandau paciento kėdę, paskui Jalomo. Iš daktaro kėdės pro didelį langą tiesiai matyti galingas ąžuolas. Gera turėtų būti pritvirtinti žvilgsnį prie to, kas taip smarkiai įsikibęs šaknimis, kai tenka būti tuo, kuris priima kitų vienatvę ir velniavą.

Jalomas sako:

– Visada bandau viską pritempti prie egzistencializmo.

Net jei išoriniai pavedimai yra skirtingi, egzistencinis pagrindas dažnai yra tas pats. Dauguma mūsų kapanojasi ties ilgesiais, kurie niekada nepraeina. Mes kapanojamės ties tuo, kad esame vieniši, kad mirsime, ties tuo, kiek iš tikrųjų kontroliuojame savo gyvenimą ir kokia yra viso to prasmė. Aš visada bandau viską pritempti prie egzistencializmo. O per pokalbius dažniausiai ten ir atsiduriame.

– Gražus ąžuolas.

– Taip. Gražus ąžuolas.

Atsidavimas

Baigiamasis žodis apie meilę

Kelionė baigėsi. Sėdžiu ne ant piramidės viršūnės, o savo palėpėje. Braukau daugiau nei rašau. Šalia manęs ant lovos guli mano sūnus ir skaito. Skaito ir juokiasi. Kartais paskaito garsiai, kad ir aš nusijuokčiau. Aš juokiuosi. Atrodo, kad jam gera.

Šią knygą pradėjau nuo šuolio parašiutu. Baigiu ją ramiai sėdėdamas. Tai nebūtinai reiškia, kad aš ramus. Tačiau ramesnis. Konkrečiai dabar nesu labai užsiėmęs ramybe. Ką tik buvau Sankt Peterburge ir skaičiau paskaitą apie valgymo sutrikimus. Per pertrauką pasigavau taksi ir nuvažiavau iki Dostojevskio namų. Jo paskutiniai namai prie Kuznečnij turgaus tapo muziejumi. Judėjau kambariuose, kuriuose buvo išgalvotas nepailstančių ir karštligiškų brolių Karamazovų gyvenimas. Kažkas neatitiko. Čia per ramu. Tai ne Dostojevskis, o absoliuti ramybė, kuri stoja tada, kai kas nors miršta. Laikrodis ant stalo visam laikui sustabdytas ties jo mirties akimirka – 8.38 vakaro. Išvažiavau po dešimties minučių.

Dabar mane daug labiau domina tai, kad viskas susiję su mokymusi geriau gyventi jaučiant nerimą, kuris yra mūsų gyvenimo sąlyga. Bandau nusiraminti jo padedamas.

Ko tada reikia? Reikia drąsos. Reikia drąsos, kad suvoktume savo priklausomybes ir liautumės jas neigti. Mūsų psichologinis vystymosi supratimas tėra tik pusė istorijos. Jis atsidavęs tai gy-

venimo ilgesio daliai, kuri reiškia buvimą autonomiškam, bet mažiau tai, kuri reiškia buvimą įpareigotam ir susijusiam. Meilė pavergia, ir aš netikiu absoliučiai laisvu žmogumi.

Žiūriu į sūnų. Vaikas privilegijuotas, nes jis taip aiškiai nukreiptas į kitus. Aukštu žemiau žaidžia mergaitės. Vaikai nukreipti priimti.

Mums, suaugusiesiems, gebėjimas mylėti yra ne tik priėmimas, bet ir davimas. Galvoju apie savo gydytojo ir pokalbio partnerio praktiką ir klausiu savęs, ar yra kokių temų, kurios mane ypač domina. Manau, kad gebėjimas mylėti ir yra tokia tema. Sutikau daug žmonių, kurie labai ilgai gyveno nelaimingą gyvenimą. Kad apsisaugotų nuo tolesnių įžeidimų ir žaizdų, jie užsisklendė. Simptomai ir patologiška elgsena buvo jų apsauga. Daugelis taip gynėsi, kad liko stovėti anapus gydančio bendrumo. Būdami tokie atsiskyrę, jie dvejoja savo gebėjimu turėti meilės saitų. Tada ištinka krizė. Tai tam tikra fundamentali neteisybė: jei žmogui nepasisekė, jam tenka būti dar drąsesniam, kad išsiveržtų iš vienutės ir išdrįstų įsiterpti į draugiją.

Negalime restauruoti kadaise buvusios ramybės. Nėra kelių atgal, kurie nebūtų reakcingi. Mes neturėtume grįžti prie giminės, prie komunos ar tautos, kuri kartą egzistavo. Modernus gyvenimas yra nesibaigiantys eksperimentai, ir mūsų praktiniai bei etiniai iššūkiai yra eksperimentuoti ribinėse srityse tarp *Aš* ir *kitų*. Turime atsikratyti įvardžių problemos. Tai susiję su savirefleksija ir abipusiškumu, ir kaip abipusiškumas turi sumažinti dviejų žmonių krūvį.

Žiūriu į sūnų. Gal vis tiek baigsiu tuo, kuo pradėjau – šuoliu parašiutu. Tačiau ne kaip veiksmu, o kaip vaizdiniu – *atsidavimu* jam, savęs atidavimu.

Berniukas miega.

Padėka

Nuoširdžiausiai dėkoju savo pacientams. Iš jų aš gaunu gyvenimo pamokas.

Dar dėkoju šeimai – Marijanai ir mūsų vaikams. Ir galiausiai visiems tiems, kurie skaitė ir komentavo, ypač Elzei Margretei Berg, Tomui Remliovui, Tijanui Siorhaugui, Jorunai Sulheimai, Livai Duesundai, Ivarui Frionesui, Perui Johanui Isdalui, Metei Nygor ir Ninai Elizabetei Ryland. Kari Forfang Grimnes iš Ulafo Norliso knygyno irgi labai mane įkvėpė.

Tarp jų turėčiau paminėti ir fotografą Terjė Risbergą. Prieš kelerius metus budėjau Elverumo ligoninėje. Dirbau nuo penktadienio iki pirmadienio. Tarp iškvietimų buvo laiko trumpam išbėgti. Elverumo menininkų sąjunga paskelbė grafiko Terjės Risbergo parodą.

Nuvažiavau į galeriją. Nuotraukos buvo pagaulios. Jis kilęs iš tos pačios vietovės, kur užaugęs ir aš, kur praėjusią naktį lankiau ligonį. Nuotraukose buvo miškai ir Esterdalas. Ten buvo ir tas juodas klojimas juodoje naktyje. Nusipirkau tą juodą klojimą naktyje. Kartu su nuotrauka gavau raštiškus menininko linkėjimus. Jis rašė smalsaująs, kas nusipirko tokią nuotrauką.

Terjės Risbergo nuotraukose nėra žmonių, ir jos, žinoma, pilnos žmonių. Mąsčiau, kad mano knygos apie nerimą viršelis turi būti iliustruotas Terjės Risbergo nuotrauka. Rašydamas visą laiką turėjau vizualinę knygos idėją. Kai jau baigiau rankraštį, buvo surengta nauja paroda. Nuvažiavau į galeriją. Ten pamačiau nuotrauką. Iš karto supratau, kurią panaudosiu viršeliui.

Joje aiškiai nusakyta ramybė. Kuo daugiau į ją žiūriu, tuo labiau ji kelia nerimą.

Pažiūriu į pavadinimą: „Ramybės ir nerimo nuotrauka“.

Metodas

Fenomenalus nerimas

Ar šią knygą galima vadinti moksliniu veikalu? Taip. Dauguma gali prieštarauti, kad taip nėra, ir mes iki begalybės galėtume diskutuoti, kas yra pagrįstas – *valid* – žinojimas, o kas tik tuščia spekuliacija. Savo žanru ir forma šie tekstai yra laisvesni už tuos, kurie paprastai siejami su moksliniu įtikinamumu. Tačiau moksliškumas nėra vien tradicinės formos klausimas. Tai susiję ir su gebėjimu būti atsakingam naudojant savo metodą.

Šie tekstai parašyti „ne darbo laiku", tačiau jie nėra atskirti nuo mokslinio darbo, kurį aš dirbu būdamas tyrinėtojas. Tai „minkštos" ir „kietos" tų pačių stebėjimų versijos. Literatūrinės pristatymo formos skirtingos, tačiau į darbus galima žiūrėti kaip į visumą. Aš rašau apie proto ir kultūros įtampą, ir įtampa tarp „išorės" ir „vidaus" man pati savaime yra metodiška esmė. Forma ir žanrai iškelia skirtingus aspektus to, ką norima parodyti. Faktinė proza apie jausmus visada susidurs su iššūkiu, kaip geriausiai perduoti jausmingus patyrimus.

„Darbo laiku" aš tyrinėju valgymo sutrikimus. Duomenų pagrindas darbe yra iš dalies tas pats kaip aprašymų ir analitinių priartėjimų šaltiniai *Nerime*. Iš dalies pasinaudota patyrimais iš psichoterapijos: transkribuotais seansais, referatais ir kelionių dienoraščio užrašais. O iš dalies mano aiškinimai yra tiriamųjų interviu su pacientais rezultatai. Šioje knygoje suteikiu erdvės asmeninėms istorijoms. Kazuistika – *one-case-study* – yra turtingas tradicijų, tačiau kol kas medicininių tyrinėjimų nepripažįstamas metodas. Kazuistika yra ir gera perdavimo forma.

Dažnas asmeninio įvardžio *aš* vartojimas turėtų būti suvokiamas kaip šis tas daugiau, ne vien simptomiška *saviréflektyvios* kultūros išraiška, tai yra ne vien kaip užsiėmimas savimi. Psichoterapija yra santykių praktika, o santykių fenomenai – *perdavimas* ir *kontraperdavimas* – tai ypatingas ir turtingas empirinis šaltinis. Sumaniau atverti stebintį ir kartu veikiantį *Aš*. Kontempliacija moksliniuose tekstuose paprastai neperteikiama.

Kaip tyrinėjimo tradicija tai gali būti vadinama *fenomenologija*. F*enomenologinis* reikšmės tyrinėjimas, idealiai žiūrint, reiškia išvengimą nubrėžti pernelyg aiškią teorinę perspektyvą per pirmą raundą. Žymusis Huserlio lozungas yra grįžti *zu der Sache selbst*, artėti prie nebylaus patyrimo ir surasti jam išraišką. Tai reiškia jautrias ir atviras pastangas išgyventi, riboti ir nupasakoti. *Fenomenas* (gr. *fainomai*) reiškia „aš rodau save". Taigi *fenomenalusis nerimas* yra toks nerimas, koks pasirodo įvairiomis skirtingomis formomis ir sąsajomis.

Kitas fenomenologijos apibrėžimas yra „atvirumas tam, kas yra savaime suprantama". Galbūt tą, kas yra savaime suprantama, mes matome geriau, kai iškeliaujame? Kelionė – išvykimas „į išorę" – yra metodas apžvelgti tam, kas „viduje". Kelionių pasakojimai šioje knygoje yra tikri prisiminimai iš tikrų kelionių, tačiau kelionė reiškia ir metodinius įgūdžius reflektuoti apie tą kasdieną, iš kurios laikinai išvažiuota. Simptomiškas grožinės literatūros tekstų skaitymas ir menininkų biografijos tarnauja panašiam tikslui.

Teoriniai tvirtinimai neturi būti suvokiami kaip savaime suprantami. Kartu juk aišku, kad tas, kuris aprašo, yra ir tas, kuris interpretuoja valdomas savo teorijų ir prietarų. Aš daugiausia remiuosi dviem teorijomis. Tai sisteminė teorija su skirtingais aprašymais ir santykių modeliais apie amžinus *elgsenos* sunkumus. Taip pat naujesnės psichoanalitinės tradicijos: amerikietiška savipsichologija ir britaniška, Vinikoto srovės objektų santykių teorija. Pasirinkęs jas, manau, kad reliatyviai išvengiu to, ko niekada nemėgau kai kuriose psichologinėse tradicijose – redukuojamos, autoritarinės interpretavimo tironijos. Savipsichologija ir vinikotiškos tradicijos naudingos mano tikslui paprasčiausiai dėl to, kad aš manau, jog jos yra geros mano klini-kiniams aprašymams, jos *priartėjusios prie patirties*.

Vardų rodyklė

Turinys

Serija „Garsiausios XX a. pabaigos knygos“

- ✓ Peter Høeg „Panelės Smilos sniego jausmas“
- ✓ Jostein Gaarder „Sofijos pasaulis“
- ✓ Kerstin Ekman „Įvykiai prie vandenų“
- ✓ Umberto Eco „Fuko švytuoklė“
- ✓ Michael Ondaatje „Anglas ligonis“
- ✓ Einar Már Guðmundsson „Visatos angelai“
- ✓ Robert Schneider „Miego brolis“
- ✓ Andréï Makine „Prancūziškas testamentas“
- ✓ Peter Høeg „Moteris ir beždžionė“
- ✓ Milan Kundera „Nemirtingumas“
- ✓ Nino Ricci „Šventųjų gyvenimai“
- ✓ Thomas Brussig „Herojai kaip ir mes“
- ✓ Andrzej Zaniewski „Žiurkinas“
- ✓ Gabriel García Márquez „Apie meilę ir kitus demonus“
- ✓ Michael Larsen „Netikrumas“
- ✓ Alessandro Baricco „Šilkas“
- ✓ Viktor Pelevin „Čiapajevas ir Pustota“
- ✓ Irvine Welsh „Traukinių žymėjimas“ (Trainspotting)
- ✓ Ute Ehrhardt „Geroms mergaitėms dangus, blogoms – viskas“
- ✓ Susanna Tamaro „Eik kur liepia širdis“
- ✓ Umberto Eco „Vakarykštės dienos sala“
- ✓ E. Annie Proulx „Akordeono nusikaltimai“
- ✓ Elfriede Jelinek „Geidulys“
- ✓ Zyranna Zateli „Grįžtantys su vilkų šviesa“
- ✓ Svava Jakobsdóttir „Gunlodos saga“
- ✓ Agneta Pleijel „Žiema Stokholme“
- ✓ Lydie Salvayre „Šmėklų draugija“
- ✓ Ute Ehrhardt „Kaip tapti bloga mergaite“
- ✓ Carl-Johan Vallgren „Lošėjo Rubašovo dokumentai“
- ✓ Michael Larsen „Gyvatė Sidnėjuje“
- ✓ Alina Fernández „Alina“
- ✓ Margaret Atwood „Greis“
- ✓ Ingrid Noll „Šaltas vakaro dvelksmas“

- ✓ Eva Wlodarek „Neliksiu nepastebėta“
- ✓ Catherine Clément „Teo kelionė“
- ✓ Connie Palmen „Dėsniai“
- ✓ Robert Schneider „Oreigė“
- ✓ Nikolaus Piper „Feliksas finansininkas“
- ✓ Lennart Hagerfors „Svajonė apie Ngongą“
- ✓ Arto Paasilinna „Zuikio metai“
- ✓ Judith Krantz „Tesės Kent brangenybės“
- ✓ Elizabeth Wurtzel „Prozaco karta“
- ✓ Marie-Claire Blais „Geismai“
- ✓ Ian McEwan „Amsterdamas“
- ✓ Ragnhild N. Grødal „Grobuonis!“
- ✓ Zoë Jenny „Žiedadulkių kambarys“
- ✓ Denis Guedj „Papūgos teorema“
- ✓ John O'Donohue „Anam ċara. Keltų pasaulio dvasinė išmintis“
- ✓ Jean-Pierre Vernant „Pasaulis, dievai, žmonės. Mitų interpretacijos“
- ✓ Philippe Delerm „Pirmas gurkšnis alaus ir kiti maži malonumai“
- ✓ Chuck Palahniuk „Kovos klubas“
- ✓ Carl Sagan „Demonų apsėstas pasaulis“
- ✓ Alessandro Baricco „Jūra vandenynas“
- ✓ Milan Kundera „Atsisveikinimo valsas“
- ✓ Umberto Eco „Rožės vardas“
- ✓ John Banville „Parodymų knyga“
- ✓ Michal Viewegh „Mergaičių auklėjimas Čekijoje“
- ✓ Pentii Lempiäinen „Skaičių simbolika“
- ✓ Milan Kundera „Juokingos meilės“
- ✓ Milan Kundera „Gyvenimas yra kitur“
- ✓ Dietrich Schwanitz „Vyrai“
- ✓ Finn Skårderud „Nerimas“
- Jose Donoso „Tamsus nakties paukštis“
- Karl Ove Knausgård „Anapus pasaulio“
- Umberto Eco „Baudolinas“
- John O'Donohue „Amžinybės atbalsiai“

Skårderud, Finn

Sk-12 Nerimas : klajonės po modernųjį Aš / Finn Skårderud. – Vilnius : Tyto alba, 2001. – 485[3] p. (Garsiausios XX a. pabaigos knygos)

ISBN 9986-16-227-0

Šiuolaikinį žmogų kamuoja įvairiausių rūšių nerimas: kūno, proto, dvasios, tarpusavio santykių. Šios knygos autorius, puikus pašnekovas, kalba ne apie „juos“, o apie „mus“. Knyga aprėpia labai plačiai: nuo profesinių psichoterapeuto samprotavimų iki grožinio kūrinio vertų siužetų.

UDK 159.92

FINN SKÅRDERUD

NERIMAS

Klajonės po modernųjį Aš

Iš norvegų kalbos vertė *Aušra Bagočiūnaitė*

Viršelio dailininkas *Daumantas Každailis*

SL 1686. 2001 11 26. 18,71 apsk. l. l. Tiražas 2500 egz. Užsakymas 1270
Išleido „Tyto alba“, J. Jasinskio 10, 2600 Vilnius
Spausdino AB „Vilspa“, Viršuliškių skg. 80, 2065 Vilnius

*„Meilė yra šališka.
Ji pavojingesnė už alkoholį ir
heroiną. Pavojus, žinoma,
kyla iš mūsų absoliučios
priklausomybės.
Be meilės nėra gyvenimo".*

Norvegų psichiatro ir kultūrologo knygos atspirties taškas – *nerimo* sąvoka.

Šiuolaikinį žmogų, kaip įrodo autorius, kamuoja įvairiausių rūšių nerimas: kūno, proto, dvasios, priklausomybės, tarpusavio santykių.

Knyga aprėpia labai plačiai: nuo profesinių teorinių samprotavimų iki siužetų, vertų novelisto plunksnos. Čia ir kelionių potyriai, ir interviu su Kalifornijos fakyru, ir Franco Kafkos skaitymai, ir narciziškos laikysenos mūsų gyvenime pristatymas, ir svarstymai apie sirgimo naudą, gėdos ir baimės analizė.

Autorius, dėmesingas ir puikus pašnekovas, kalba ne apie *juos*, o apie *mus*, kviesdamas apmąstyti būdus, kaip funkcionuoti šiame pasaulyje.

ISBN 9986-16-227-0

www.tytoalba.lt